

**T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**ÇEVİRİNİN TOPLUMSAL BOYUTUNUN ÇEVİRİ KURAMI
VE ÇEVİRMEN PRATIĞINE YÖN VERİCİ ETKİSİ:
ÇEVİRİYE TOPLUMSAL BAKIŞ VE ÇEVİRİ SOSYOLOJİSİ**

**DOKTORA TEZİ
Sevinç KABUKCİK**

Enstitü Anabilim Dalı : Çeviribilim

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Muharrem TOSUN

TEMMUZ 2013

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ÇEVİRİNİN TOPLUMSAL BOYUTUNUN ÇEVİRİ KURAMI
VE ÇEVİRMEN PRATIĞINE YÖN VERİCİ ETKİSİ:
ÇEVİRİYE TOPLUMSAL BAKIŞ VE ÇEVİRİ SOSYOLOJİSİ

DOKTORA TEZİ

Sevinç KABUKÇİK

Enstitü Anabilim Dalı : Çeviribilim

“Bu tez 01/07/2013 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Oybirliği / Oyçokluğu ile kabul edilmiştir.”

JÜRİ ÜYESİ	KANAATI	İMZA
Prof. Dr. Nedret Kuran Burçoğlu	Basarılı	N. Kuran
Prof. Dr. Arif Umal	Basarılı	Arif Umal
Doç. Dr. Recep Akay	Basarılı	Recep Akay
Doç. Dr. Muharrem Tosun	Basarılı	Muharrem Tosun
Yrd. Doç. Dr. Funda Kızıler Emer	Basarılı	Funda Kızıler

BEYAN

Bu tezin yazılmasında bilimsel ahlak kurallarına uyulduğunu, başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunulduğunu, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığını, tezin herhangi bir kısmının bu üniversite veya başka bir üniversitedeki başka bir tez çalışması olarak sunulmadığını beyan ederim.

Sevinç KABUKCİK

01.07.2013

ÖNSÖZ

Her doktora tezi yazan bin bir güçlükle yazmıştır. Ben de kendi adıma bu süreçte maddi, manevi birçok sıkıntı yaşadım. Fakat yılmadan usanmadan tezimi bitirmeye muvaffak oldum.

Tezim süresince, bir büyük olarak ve bir baba şefkatiyle bana yaklaşan ve bilim adamlığına, derinliğine ve bilgisine kesin olarak inandığım tez hocam Muharrem Tosun için ne yazsam az. Kendisi bu süreçte birçok sıkıntısına rağmen benden hiçbir yardımını esirgemedi. Kendisine yakışan, kişiliğini yansıtan bir insanlık örneği göstererek, her zor anımda yanımda oldu. Doktora tezinin nasıl yapılması gerektiğini, danışmanın ne olduğunu, bilim insanının nasıl olması gerektiğini ve her şeye rağmen çok çalışmak gerektiğini gösterdi bana. Kendisine ömür boyu müteşekkirim.

Ayrıca doktora tezim sürecinde altı ay süreyle bana yardımcı olan ve derin bilgisiyle beni yönlendiren Darmstadt Teknik Üniversitesi Öğretim Üyesi Dr. Radegundis Stolze'ye ve tezimle ilgili en önemli kaynakları benden esirgemeyen Graz Üniversitesi Öğretim Üyesi Prof.Dr. Michaela Wolf'e en derin saygılarımı sunarım.

Tezimin sosyal bilimler alanında önemli bir boşluğu doldurarak, bilimsel gelişime katkı sağlayacağını umuyorum.

Sevinç KABUKCİK

01.07.2013

İÇİNDEKİLER

ÖZET	v
SUMMARY	vi
GİRİŞ	1
BÖLÜM 1: ÇEVİRİ SOSYOLOJİSİ VE TARİHSEL GELİŞİMİ	10
1.1.Çeviri Alanında İlk Sosyolojik Yaklaşımlar	10
1.1.1. Çeviri Alanında Sosyal Paradigma (Social Turn) Öncesi Yaklaşımlar	20
1.1.2. Çevirilerden Çok Çeviri Aracalarına Odaklanma	21
1.1.3. Çeviri Alanında Paradigma Değişimi: Çeviri Sosyolojisi	26
1.1.4. Çeviribilimde Kültürel Ve Sosyolojik Bakış Açılıarı	30
1.1.5. Bourdieu Ve Luhmann Kuramlarının Dahil Olmasıyla Çeviri Sosyolojisinin Gelişmesi	34
1.1.6. Çeviri Sosyolojisinin Yeniden Yapılanması	40
1.2. Çeviri Alanında Çeviri Alanıyla Sınırlı Sosyolojik Yaklaşımlar.....	44
1.2.1. Çoğuldizge Kuramı	44
1.2.2. Betimleyici Çeviri Kuramlarında Sosyolojik Yaklaşımlar	50
1.2.3. Vermeer Ve Skopos Kuramı	54
1.3. Çeviri Alanında Günümüz Sosyolojik Yaklaşımları	58
1.3.1. Pierre Bourdieu Odaklı Çeviri Sosyolojisi	58
1.3.2. Niklas Luhmann Odaklı Çeviri Sosyolojisi	62
1.3.3. Günümüz Çeviri Sosyolojisi: Luhmann ve Bourdieu Odaklı Çeviri Sosyolojisi	65

BÖLÜM 2: ÇEVİRİ SOSYOLOJİSİNE ETKİ EDEN SOSYOLOJİ KURAMLARI

.....	73
2.1. Pierre Bourdieu'nün Kuramları.....	73
2.1.1. Pierre Bourdieu'nün Alan Kuramı.....	86
2.1.1.1. Habitus-Alan İlişkisi.....	100
2.1.2. Pierre Bourdieu'nün Habitus Kuramı.....	102
2.1.3. Pierre Bourdieu'nün Sermaye Kuramı.....	119
2.1.3.1. Ekonomik Sermaye.....	123
2.1.3.2. Kültürel Sermaye.....	124
2.1.3.3. Sosyal Sermaye.....	125
2.1.3.4. Sembolik Sermaye.....	126
2.2. Niklas Luhmann'ın Sistem Kuramı.....	128
2.2.1. Sosyal Sistem Olarak Toplum.....	139
2.2.2. Sistem Ve Çevre.....	140
2.2.3. Niklas Luhmann ve Sistemin Autopoiesisi.....	149
2.2.4. Operasyonel Kapalılık ve Yapısal Bağlantı.....	154
2.2.4.1. Operasyonel Kapalılık.....	154
2.2.4.2. Yapısal Bağlantı.....	155
2.2.5. Birinci Gözlem ve İkinci Gözlem Türü.....	161
2.2.6. Niklas Luhmann Ve İletişim.....	165
2.2.7. Niklas Luhmann Ve Toplum.....	171
2.2.8. Niklas Luhmann'da Sosyal Boyut.....	177
2.2.9. Niklas Luhmann'da Sosyal Evrim.....	179

BÖLÜM 3: LUHMANN VE BOURDIEU'NÜN KURAMLARININ ÇEVİRİ KURAMINA ETKİSİ VE ÇEVİRİBİLİMDE PARADİGMA DEĞİŞİMİ-ÇEVİRİ SOSYOLOJİSİ..... 184

3.1. Pierre Bourdieu'nün Kuramlarının Çevirmene ve Çeviri Alanına Etkisi.....	184
3.1.1. Bir Sosyal Alanın İşleyişinin İlkeleri.....	189
3.1.2. Çeviri Alanı Ve Çeviri Pazarı Üzerine Sosyolojik Yaklaşımlar.....	195
3.1.3. Çevirinin Sembolik Gücü	199
3.1.4. Pierre Bourdieu'nün Kuramlarının Çeviri Uygulamaları	203
3.1.5. Illusio Ve Çeviri.....	207
3.1.6. Pierre Bourdieu'nün Habitus Kuramı Ve Çevirmen İlişkisi.....	208
3.1.7. Habitus Ve Uygulama İmkânı.....	217
3.1.8. Pierre Bourdieu Odaklı Çeviri Sosyolojisinin Araştırma Öğeleri	219
3.1.9. Pierre Bourdieu'nün Yayınevleri Kuramının Çeviri Alanına Uyarlanması: Sembolik Sermaye Olarak Yayınevleri.....	225
3.1.9.1. Pierre Bourdieu'nün Yayınevleri Kuramının Çeviriye Etkisi	230
3.1.10. Sembolik Sermaye Ve Çeviri.....	240
3.1.11. Pierre Bourdieu - Güç İlişkileri Ve Çeviri	247
3.1.12. Pierre Bourdieu Kuramlarının Çeviriye Etkisi.....	255
3.2. Çeviri Sosyolojisi Kuramı Olarak Luhmann'ın “Sosyal Sistem Kuramı”nın Çeviriye Etkisi.....	260
3.2.1. Autopoietik Bir Sistem Olarak Çeviri.....	261
3.2.2. Bireysel Eylem Ve Autopoietik Sistem Olarak Çevirinin Özellikleri	265
3.2.3. Çevirinin Sosyal Sistem Olarak Gözlemlenmesi.....	269
3.2.4. Çevirinin Sistem Haline Gelmesi Ve Diğer Sistemlerle Ayrışması	272

3.2.5. Luhmann'ın Kuramının Çeviri Paradigmasına Uyarlanması.....	278
3.2.6. Luhmann'ın Kuramının Çeviri Kuramına Etkisi	284
3.2.7. Çeviri Sisteminin Sosyal Eylemlere Etkisi	291
3.2.8. Sistemlerin Etkileşimi Olarak Çeviri	292
3.3. Çeviri Sosyolojisi Kuramında, Çevirmenin Toplumsal Sisteme Etkisi.....	293
3.4. Çeviri Sosyolojisi Kuramının Genel Çeviri Kuramına Etkisi.....	294
3.5. Çeviri Sosyolojisi Kuramı Paradigmasının Katılımıyla Yeni Genel Çeviribilim Kuramı.....	300
SONUÇ VE DEĞERLENDİRME	317
KAYNAKÇA	321
ÖZGEÇMİŞ.....	330

Tezin Başlığı: Çevirinin toplumsal boyutunun çeviri kuramı ve çevirmen pratiğine yön verici etkisi: Çeviriye toplumsal bakış ve çeviri sosyolojisi

Tezin Yazarı: Sevinç KABUKCİK

Danışman: Doç.Dr. Muharrem TOSUN

Kabul Tarihi: 01.07.2013

Sayfa Sayısı: vi (ön kısım) + 330 (tez)

Anabilimdalı: Çeviribilim

Tezimizde çeviri sosyolojisi yaklaşımlarını tarihsel gelişimleriyle birlikte ele aldık. Bugünün çeviri sosyolojisi yaklaşımlarına değinerek, bu yaklaşımları oluşturan önemli kuramlar üzerinde durduk. Çeviri sosyolojisinin başlangıcını E.A. Nida'dan başlatarak, çeviriyi sosyolojik boyutuyla kuramsallaştırmış olan O. Kade, G. Toury, I. Even-Zohar, Reiss/Vermeer, H. Maenttaeri gibi kuramcılarının çeviriye dil-birey-toplum-sistem bağlamlarında bakışlarına yer verdik. Çeviri sosyolojisinin gelişiminde yer alan bakış açılarını, sistematik ve bireysel bakış açıları olarak ikiye ayırmak mümkündür. Çeviriyi sistem olarak inceleyen ve kuramsallaştıran çalışmalar G. Toury, T. Hermans ve I. Even-Zohar'ın çalışmaları olmakla birlikte J.H. Maenttaeri'nin de çeviriyi sistem olarak gören yaklaşımını buna ilave edebiliriz. Çeviriyi bireysel bir süreç olarak inceleyen Reis/Vermeer ve Maenttaeri'nin kuramsal yaklaşımlarının, özellikle "skopos kuramı" ve "çeviri eylemi kuramı"nın, bireysel incelemenin yanında "işlevsel çeviri kuramları" olarak çevirinin sistem-işlev boyutuna yer verdiklerini gözlemledik.

Yeni çeviri paradigmasının bütününe gözlemlemek ve ortaya koyabilmek ve bu paradigmanın çevirmene ve çeviri alanına katkısını gösterebilmek için, çeviri alanında, özellikle Bourdieu ve Luhmann'la ilgili yapılan çalışmaları ele alarak, kendi yaptığımız çalışmalardan çıkan verilerle birlikte yeni bir bütün olarak ortaya koyduk. Bu bütünün sonucunda, çevirmene etki eden toplumsal ilişkiler ağı ve çevirmenin topluma etki ettiği alanları ortaya koyduk. Pierre Bourdieu'nün kuramını "çevirmen eyleminin sosyolojisi" ve Luhmann'ın kuramını "çevirmenden bağımsız var olan çeviri sosyoloji sistemi" olarak gözlemledik. Bu iki kuramın birlikteliğinin çevirmen, çeviri ve toplum üçgenini oluşturduğunu ve bu bakış açılarıyla yapılan çeviri incelemelerinin çeviriye yeni bir bakış açısı oluşturduğunu gözlemledik.

Anahtar Kelimeler: Çeviri Sosyolojisi, Alan Kuramı, Sosyal Sistem Kuramı

Title of the Thesis: The Directive Effect of The Social Dimension of The Translation On Translation Theory And Translator's Practice: Social Overview of Translation And Sociology of Translation

Author: Sevinç KABUKÇİK

Supervisor: Assoc.Prof.MuharremTOSUN

Date: 01.07.2013

Nu. of pages: vi (pre text) + 330 (main body)

Department: Translation Studies

We deal with approaches to the sociology of translation along with their historical developments. Stressing the modern sociology of translation, it is attempted to focus on important theories forming these approaches. Starting from E.A Nida, we offer views of theoreticians such as O.Kade, G.Toury, I.Even Zohar, Reiss/Vermeer and H.Maenttaeri, institutionalizing the translation with its sociological dimension, to the translation in the contexts of language- individual-society and system. The development of the sociology of translation can be divided into two: Systematic and individual. G.Toury, T.Hermans and I.Even Zohar analyse and institutionalize translation systematically in their studies. It is clear in the thesis that Reiss/Vermeer and Maenttareri's theoretical approaches defining translation individually, especially "Skopos Theory" and "Translational Action Theory" also pay attention to the system-function dimension of the translation as "functional translation theories" apart from their individual approach.

To observe and show the entirety of the new translation paradigm and present its contribution to the translator or translation field, a new entirety is suggested by addressing past studies in the translation field, especially about Bourdieu and Luhmann together with the data obtained from our own. As a result, a network of social relations affecting the translator and fields within the society affected by the translator are shown. P. Bourdieu's theory as "the sociology of the translator's action" and Luhmann's "translation sociology system independent of the translator" are observed. The togetherness of the two theories form a triangle of translator, translation and society and translation studies done with these viewpoints bring translation a new perspective.

Keywords: Sociology of Translation, Field Theory, Social System Theory

GİRİŞ

Çeviri alanında yaşanan gelişmeleri takip etmek oldukça zordur. Özellikle ülkemizde çeviri alanında yapılan çalışmaların, Batıda yapılan çalışmalardan on, hatta çoğu kez yirmi yıl sonra anlaşılmaya başlanması, çeviribilim alanında ülkemiz çeviribilimcilerinin Batıyla koordinasyonunu engellemektedir. Karşılıklı ilişkiler genellikle, batılı bilim adamlarının yerli bilim adamlarına yeni gelişmeleri öğrettiği ve anlattığı süreçler olarak yaşanmakta ve bu durum ülkemiz bilim dünyası ve bilim adamları için olumsuz bir duygu getirmektedir. Devamlı olarak batıdaki gelişmelerin peşinde koşmak, onları bir türlü yakalayamamak, hatta çoğu kez anlayamamak, anladığımızda ise, anladığımız paradigmanın çoktan geçilmiş olması umut kırıcı olmaktadır.

Çeviribilimcilerin çoğunun farklı alanlardan çeviribilime dahil olmaları, çeviribilim alanında uzun soluklu ve alt yapısı sağlam bir gelişim süreci yaşayamamaları da çeviri alanında ülkemizde yapılan araştırmaların Batı düzeyinde olmasını engellemektedir. Çeviri bölümlerinin fazlasıyla çoğalmasına karşın, akademisyenlerin çoğunun çeviri kökenli olmayışı, çeviri kökenli olanların ise aldıkları eğitim sırasında çeviribilimciler yerine daha çok edebiyatçı ve dilbilimciler tarafından yetiştirilmeleri süreci zorlaştıran bir başka boyuttur. Çeviribilimin bugünkü kuramsal, yönetsel ve uygulamalı bakış açısını kavrayabilmek için, bilimin kümülatifliğine uygun olarak, şimdiye kadar geliştirilmiş olan çeviri yaklaşımlarını ve bunları hazırlayan koşulları iyi bilme zorunluluğu özellikle bilim adamları için kaçınılmazdır. Bu nedenle geçmişe yönelik yoğun çalışma trafiği ülkemizdeki çalışmaları, dünün çeviribilimiyle ilgilenmeye zorlamaktadır. Dünün çeviribilimiyle ilgili araştırmalar ve özümsemeler bitip, bugünün çeviribilimine yönelik ürün verme halen mümkün olamamaktadır. Bugünün çeviribilimine ait bilgileri batıdan alıntılarla yapılan çalışmalardaki alt yapının sağlam olmaması nedeniyle, yüzeysel çalışmaların ötesine geçilememektedir.

Dünün çeviri kuramlarını incelediğimizde, çeviri alanında bir “dilbilim dönemi” ni öncelikli olarak görmekteyiz. İster Saussureci yapısal dilbilim olsun, ister metinsel dilbilim olsun, isterse anlam bilim ya da edim bilim olsun, sonuçta bir dilbilimsel anlayışın çeviri alanına hakimiyetinden söz edebiliriz. Bu hakimiyetin meşru nedeni,

çevirilerin metinler üzerinden yapılması ve dilsel çözümlemenin çevirinin olmazsa olmaz bir parçası olmasındandır. Çeviri her halükarda metinle çalışmadır ve metni oluşturan öğeler her halükarda dilbilimseldir. Dilbilimsel ve metne dönük tüm yaklaşımları çeviri sürecine yansıttığımızda; uç noktada yenilikçi yaklaşım olarak “söz eylem kuramı” ya da “edimbilim” kuramının etkisiyle ortaya çıkan eylemsel yaklaşımları görmekteyiz; metin açısından baktığımızda ise metin dilbilimsel bakışın yanında yorumbilimsel bakış açıları ve en son olarak da günümüz okur odaklı metin anlama kuramlarını görebiliriz. Tüm bu kuramsal yaklaşımların nihai noktası, çeviri sürecini bir toplumsal eylem, bir toplumsal işbirliği olarak gören ve çevirmeni de bir eylem bütününde yer alan eyleyicilerden biri olarak gören yaklaşımlardır. Fakat bu yaklaşımlar yine de dünün yaklaşımları olarak geçerliliklerini korumaktadırlar. Oysa günümüzde hala çeviri kongrelerinde, makale ve bildirilerde eski paradigmlar üzerine yapılan tartışmalar ve aşılamayan görüşler çeviribilimin merkezinde yer almaya devam etmektedirler. Bu tartışmaları aşamadığımız sürece, yeni yaklaşımlardan, yeni paradigmalardan söz etmek, uçuk yaklaşımlar gibi görünmekte ve anlamsız görülmektedir.

Çeviri sosyolojisi yaklaşımları ülkemizde şu ana kadar ya çok az araştırılan tartışılan, ya da tartışılabilir bile yüzeysel olarak, sadece batılı çeviribilimcilerin daha çok makale ve bildirileri üzerinden aktarılan bir özelliğe sahiptir. Batılı kuramlar henüz öğretilme ve anlatılma yoluyla aktarılmaktadır. Bir anlamda bir “nakil” dönemindeyiz hala. Fakat bu nakil döneminin de yeterince başlayamamasının sıkıntısını yaşamaktayız.

Tezimiz, sözünü ettiğimiz yeni bir paradigma olan çeviriye en geniş bakış açısını ve interdisipliner anlamda en geniş yaklaşımı temsil etme iddiasındadır. Tezimizin iddiası, bir öğretme, bir nakil işlevi görmek yerine bir tartışma, bir yeni bakış işlevi görmektir. Tezin içinde bulunduğu tehlikenin alışlagelmiş bir gelenek içindeki öğretme ve nakil zayıflığına düşmek olduğunun farkındayız. Anlatılan yeni yaklaşımların anlaşılabilmesi için, çeviri sosyolojisi serüvenini çok öncelere götürdük. Önceki kuramlarda çeviri sosyolojisinin izlerini aradık ve geçmişteki izlerle, bugünün yeni paradigmasını birlikte düşünerek, yeni paradigmanın eskinin üzerine neyi inşa ettiğini görmeye çalıştık. Yeni paradigmaya klasik bakış açılarına yer vermekle birlikte, tezimizin klasik bir bakış açısı yerine, tüm çeviri alanını kuşatan ve çeviri sosyolojisinin, her yeni moda akım gibi içine

düştüğü eskiyi reddetme hatasına bir eleştiri olarak ortaya çıkmasını umuyoruz. Reddedilen eski görüşlerin içinde yeni görüşleri besleyecek, çeviri pratiğine yön verecek ve yeni çeviri paradigmasının oluşumunu sağlayacak görüşlerin yeniden gündeme getirilmesini amaçladık. Yeni paradigmanın eksik ve yüzeysel anlaşılan kuramsal yapısına, derinlemesine ve özgün bir inceleme ve yorumla farklı bir bakış açısı getirmeyi amaçladık. Bu bakış açısını ortaya koyabilmek için, çeviri sosyolojisinin gerçekte neyi söylediğini, ya da çeviri sosyolojisi için kullanılan toplumsal bakış açılarının çeviriye uyarlanmasındaki eksiklikleri gözlemledik. Eski paradigmanın yeterince tanınmamasından kaynaklanan eksiklikleri ve yüzeysel anlamaları, yalnızca ülkemiz için değil, aynı zamanda Anglo Sakson kültür için de bir eksiklik olarak gözlemledik. İngilizce ve Almanca orijinallerinden okunarak ve incelenerek oluşturulmayan bakış açılarının eksikliğini, kuramları yorumlamadaki hataları, ya da eksik bilgileri tüm tez süresince saptayarak, çevirinin bütünsel alanıyla çeviri sosyolojisinin derinliğini buluşturmayı hedefledik.

Tezimizin birinci bölümünde çeviri sosyolojisinin tarihsel gelişimini inceledik. Çeviri sosyolojisi bir anlamda, çevirinin salt metin-çevirmen ilişkisinin değil, metnin dilsel özelliklerinin ve çevirmenin dışında çevirinin incelenmesidir. Çeviriyi toplumsal boyutuyla ilk olarak ele alan E.A.Nida'dır. Nida, çevirinin salt dilsel bir süreç değil, kültürel ve toplumsal bir süreç olduğunu ve çevirinin yapılmasında ve eleştirisinde çevirinin yapıldığı kültür ve toplumun dikkate alınması gerektiğini kuramsal olarak vurgulamıştır. O. Kade (1968), çevirinin bir kültürel aktarım olarak, erek dilin toplumsal filtresinden geçerek yapılması gerektiğini söyleyerek, çeviriyi "translasyon" ve "adaptasyon" olarak ikiye ayırır. Daha sonra G. Toury'nin başını çektiği "betimleyici çeviribilim" çeviriyi bir kültür sistemi içinde, erek kültürün normlarına uygun olarak planlanan ve yürütülen bir süreç olarak görmüştür. Even-Zohar'ın geliştirdiği "çoğuldizge kuramı" ise çeviriyi bir kültür sistemi içine, o toplumu dönüştürebilmek için yerleşmeye çalışan bir toplumsal fenomen olarak gözlemler. Çeviri ya bunu başararak, erek toplumun kültür sistemini değiştirme yeteneğine sahiptir, ya da erek kültür sistemi oturmuş ve çevirilerin etkisi daha çok erek topluma adapte olmak şeklinde gelişerek, erek sistem içinde çevre konuma girerek, erek toplum sistemini değiştirme yeteneğine sahip olamayarak ikincil bir konuma geçer.

Çeviri alanında dilsel paradigmayı aşan ve çeviriyi salt kaynak metnin yansıması değil, erek toplumun beklentileri ve erek sistemin işlevine genişleten paradigma, Almanya’da geliştirilen “işlevsel çeviribilim” paradigmasıdır. İşlevsel çeviribilim kuramcıları, kaynak metnin dilsel aktarımı yerine çevirmenin kararlarını ve eylemlerini merkeze alırlar. Çevirmenin kararları ve eylemleri erek toplumun beklentileri, erek toplumdaki işleyiş ve erek kültüre özgü alışkanlıklar dikkate alınarak belirlenir. Çevirinin belirleyicisi ne kaynak metin, ne de dilsel öğelerdir. İşlevsel çeviri paradigması hem bireysel hem de toplumsal olarak iki yönlü kuramsal yapısıyla, çevirmen öznesiyle çevirinin toplumsal ve sistematik boyutunu yeterince birleştirememiştir.

Kendini sistem kuramı olarak niteleyen Even-Zohar’ın “polysystem” kuramı bugünün çeviri sosyolojisi kuramlarının çıkış noktasını oluşturmaktadır. Çoğul dizge kuramından sonra çeviriyi erek kültürde manipulasyon olarak gören ve “manipulation school” olarak adlandırılan Theo Hermans’ın başını çektiği sistem kuramsal yaklaşım, bugünün sosyolojik çeviri paradigmasına en fazla etkiyi yapan kuramsal yaklaşımdır. Theo Hermans, çeviri alanında sistem kuramıyla en çok ilgilenen günümüz çeviri kuramcısıdır. Özellikle Luhmann’ın sosyal sistem kuramının çeviriye aktarılmasına öncülük etmiştir. Theo Hermans’ın dışında S. Tyulenev son yıllarda bu konuda makale ve kitap yazmış olan ve Luhmann’ın çeviriye uyarlanmasında önemli bir katkı sağlayan kuramcıdır. Çeviri sosyolojisinin böylece birinci ayağını sistem kuramları ve özellikle Luhmann’ın sistem kuramı oluşturmaktadır.

Çeviri sosyolojisinin yeni ve yaygın ayağını ise, özellikle Fransız Sosyolog Pierre Bourdieu’nün sosyolojik yaklaşımları oluşturmaktadır. Bourdieu’nün “habitus” ve “alan” kuramları, hem çevirmenin eğilimleri ve kararları, hem de çeviri alanının incelenmesi için çok uygun kuramsal veriler sağlamaktadır. Bourdieu’nün habitus yaklaşımı çeviri alanında çok fazla alıntılanan ve uygulanan bir kuram olarak, çevirmen kararlarının oluşumunu gözlemlemesi açısından hem kuramsal hem de uygulamalı olarak işlenmiştir. Bourdieu’nün alan kuramının özellikle çeviri piyasası, çeviri alanındaki güç ilişkileri ve çevirinin oluşumu süreçlerinde yaşanan toplumsal ve politik gelişmelerin incelenmesinde kullanıldıkları gözlenmektedir. Bourdieu’yle bağlantılı geliştirilen çeviri sosyolojisi yaklaşımları tezimizin birinci bölümünün konusudur.

Tezimizin ikinci bölümünde, Pierre Bourdieu ve Niklas Luhmann'ın sosyoloji kuramları ana hatlarıyla incelenerek gözlem bölümünü oluşturmaktadır. Bu iki kuramcının kuramları orijinal metinlerinden gözlemlenmiş ve çeviri kuramı için yararlanılabilecek tüm yönleri teze alınmıştır. Bourdieu'nun kuramının genel özelliği, "pratiğin kuramı" olarak bilinmesidir. Bourdieu'nün pratik alanda yaptığı araştırmalar ve araştırma yöntemleri, çeviri pratiğinin kuramsal alana taşınabilmesinde yeni veriler sağlamaktadır. Bu pratik çalışmalar çeviribilimcilere örnek olabilecek kuramsal bilgiler sunmaktadır. Çeviri alanı da Bourdieu'nün iddia ettiği gibi, "pratik" bir alandır ve çeviri kuramı bir "pratiğin kuramı" olmalıdır. Fakat pratikte geliştirilen kuramların eksikliği, çevirinin toplumsal pratiğinin sistematik olarak incelenmesini engellemiştir. Bourdieu'nün kuramıyla bu sorunun aşıldığı ve yeni bir paradigmanın ortaya çıktığı görülmektedir.

Bourdieu'nün kuramsal pratiğinde, bireylerin eylem ve kararlarının onların eğilimlerinin, yetiştirme tarzlarının yani Bourdieu'nün deyişiyle "habitus" larının sonucu olduğunu kabul ettiğimizde, çeviri süreci için yeni veriler ve gözlem olanaklarını yakalayabilmekteyiz. Yorum bilim alanında Gadamer'in "ufukların kaynaşması" kuramından sonra, bireyin eylem ve yorumuna yönelik en geniş ve pratik kuram Bourdieu'nün kuramıdır. Çeviri sürecinin bireysel belirleyiciliği, bireysel kararlara hangi etkenlerin etki ettiğinin bilinmesini şart koşmaktadır. Çevirinin bilişsel ve yorumsal alanında yapılan tüm çalışmalara rağmen, çevirmen bireyinin toplumsal kararlarını açıklamada yeterli olamamışlardır. Çevirmen kararlarını kendi başına ve kendi birikimiyle değil, toplumsal alan içinde ve toplumsal alandan art süremliliğiyle öğrendikleri kadar eş süremliliğiyle ilişkiler ağını bilerek vermek durumundadır.

Bourdieu'nün "alan" kuramı, çevirinin bir toplumsal alan olarak kendi işleyişi, ilişkileri, toplumdaki yeri, konumu, önemi, toplumsal ilişkileri, iletişimsel işlevi, çevirmenin ve çevirinin gücü, çevirmenin ve çevirinin toplumsal statüsü, güç ilişkilerindeki yeri ve Pazar payına kadar birçok değişkeni açıklamada şimdiye kadar görülmemiş bir toplumsal pratiği gündeme getirmiştir. Bourdieu, sermaye kavramını çok farklı kullanarak, çevirmenin ve çevirinin toplumsal sermayelerini araştırma imkanını sunmuştur. Sermaye kavramı salt mal ve para olarak değil, sembolik sermaye olarak, bireyin birikimi ve prestijini temsil etmektedir. Sermaye kavramının çeviribilime

uyarlanması da, çevirmenin habitusunun önemini ortaya koyacaktır. Çevirmenlerin kültürel ve sembolik sermayelerinin, çevirinin ve çevirmenliğin toplumsal konumunu nasıl belirleyebileceğinin araştırılmasına önemli katkısı olacaktır. Bourdieu'nün kuramının çeviri alanına uyarlanması çeviri alanında eksikliği hissedilen paradigma değişiminin yaşanmasını sağlaması açısından çeviri dünyası için günümüzde en çok alıntılanan sosyoloji kuramı olması sonucunu getirmiştir.

Üçüncü bölümde ise Pierre Bourdieu ve Niklas Luhmann'ın toplumsal kuramlarının çeviri alanına uyarlanması incelenmektedir. Michaela Wolf, Daniel Simeoni, Jean-Marc Gouanvic, Antony Pym, Maria Inghilleri, Klaus Kaindl, Theo Hermans, Heide Mary Salevsky'nin çalışmaları, Pierre Bourdieu'nün sosyolojik bakışını tüm çeviri alanına uyarlayarak bir çeviri sosyolojisi paradigması oluşturmaktadır. Lawrence Venuti ise çeviri sosyolojisi konusunda, toplumsal bizzat toplumsal pratikte Bourdieu'nün kuramının yansımalarını İngiliz ve Amerikan toplumları ve çeviriler üzerinden gerçekleştirmiştir. Tezimizin üçüncü bölümü Bourdieu ve Luhmann'ın kuramları üzerinden oluşan çeviri sosyolojisi bütünü ve bugünün paradigmasının çevirmen ve çeviri alanını nasıl gözlemlediği ve kuramsallaştırdığıdır. Çeviri sistemi ve çeviri alanıyla çevirmen ilişkisi ve bunların birleşiminde çeviri pratiğine kuramsal genel bakışın nasıl olduğu tezimizde incelenmektedir.

Tezimizin, iddiası çeviriyi salt bir bakış açısıyla incelemek ve bugünün sosyoloji kuramlarına teslim olmak değildir. Bugünün kuramları yine çıkmaza girmekte ve yönünü eski yorumbilimden ve Schleiermacher'den yakalamaya çalışmaktadırlar. Çeviri sosyolojisinin çözüm getiremediği sorunların kökenlerine inildiğinde yeni bir yaklaşıma gereksinim duyulmakta ve yine metinlerle ilgili yorumlama ve metinlerin farklı kültürlerde alımlanmasına yönelik çalışmalar öne çıkmaya başlamıştır. Çeviri sosyolojisi günümüz çeviri kuramının en genel tanımlaması olarak, tezimizle birlikte bir bütün olarak incelenmiştir. Bu inceleme yalnızca ülkemizde değil, tüm dünyada çeviri alanında yeni bir bakış açısıyla çeviriyi gözlemleyen ve çeviriye farklı bir bakış açısıyla yaklaşan bir çalışmadır.

Çalışmamızın Amacı

Tezimizin amacı, çeviribilim alanının yeni paradigması olan “çeviri sosyolojisi kuramı”nı bir bütün olarak ele almak, tanıtmak ve eski kuramlarla ilişkisini ve yeni

olarak hangi bakış açılarını yansıttığını ortaya koymaktır. Tezimiz, çeviri alanında yapılacak kuramsal ve uygulamalı çalışmalar için, daha da önemlisi çeviri eğitimi için yeni ve sağlam kuramsal veriler sunmayı amaçlamaktadır. Çeviri alanında yapılan yeni bilimsel çalışmalara katkı sağlamayı ve çeviribilim alanında evrensel gelişmeleri takip ederek, yeni bir anlayış ve bakış açısı sunmayı hedeflemekteyiz. Tezimiz, çeviri alanında kendini yenileyemeyen ve kuram-pratik ilişkisini yeterince sağlayamayan bakış açılarındaki eksikliği gidermeyi de amaçlamaktadır. Günümüz çeviri eğitimi ve çeviri kuramları, çeviri piyasasında ihtiyaç duyulan çevirmen profili ve çeviri alanına hazırlanmış, bu piyasayı bilen ve piyasa koşullarında mücadele edecek, donanımlı çevirmen profilini yeterince tanımlayamamakta ve yetiştirememektedir. Alanın tanınması, çevirmenlerin pratikte yaptığı işin ve sorumluluğunun yeterince anlaşılabilmesinin getirdiği kuramsal eksiklik ve pratikle yaşanan kopukluk tezimizin ortaya koyduğu veri ve iddialarla giderilmeye çalışılacaktır. Ülkemizde, dünyada hızla gelişen çeviri alanındaki değişimin gerisinde kalan ve bu farkı hızla kapamaya çalışan bir çeviri alanına ihtiyaç duymaktayız. Çeviri alanının toplumsal işlevi, etkisi ve hak ettiği konuma ulaşabilmesi, çeviri alanında yapılacak kuramsal ve uygulamalı çalışmalarla olabilecektir. Tezimizin amacı olarak, bu çalışmalara yön verecek bir kuramsal bütünü, disiplinlerarası bir çalışmayla, pratik bir alana indirgeyecek yaklaşımlara yol açmayı ummaktayız.

Çalışmamızın Önemi

Tezimiz çeviri alanında ülkemizde günümüz çeviri kuramlarını ve disiplinlerarası çalışmaları yansıtan en geniş kapsamlı çalışmadır. Günümüz çeviri paradigmasını Türkiye'ye ilk defa bir geniş kuramsal boyutta taşımaktayız. Çalışmanın kapsamı ve bakış açısı, yalnızca Türkiye için değil, tüm dünyadaki çeviribilimin gelişmesine katkıda bulunacak boyuttadır. Tezimiz, alışılmışın aksine kuramları ne yüzeysel ve ikinci elden, ne de salt bir bakış açısına dayanarak diğerlerini dışlama şeklinde oluşturulmamış olup, kuramların geçmiş ve bugünü arasındaki bağlarını kurarak, kuramsal iddiaları birinci elden derinlemesine işleyerek, çeviri alanında yazılmış kuramlara geleneksel bakışın dışında yeni bakış açıları ve şu ana kadar saptanamamış ilişkiler kurarak tamamen özgün bir bakış açısını temsil etmektedir. Tezimizin iddiası kadar ortaya koyduğu veriler de özgündür. Çalışmamız tamamlandığında, gerek

Ülkemiz ve gerekse dünyada eksikliği hissedilen bir başvuru kaynağı olmaya adaydır. Birikimi, farklılığı, yeniliği ve kapsamıyla son derece güç bir konuyu gündeme getirerek, dağınık ve elde edilmesi zor bilgileri bir bütün içerisinde bilim dünyasına sunmaktadır. Çeviri alanında ülkemizde büyük bir boşluğu dolduracağı ve evrensel çeviribilime önemli bir katkı sağlayacağına inanmaktayız.

Çalışmamızın Yöntemi

Tezimiz bilimsel yöntem olarak bir kuramsal varsayımı gözlemleyerek, gözlem verilerinin tezin iddiasıyla ilişkisini yeniden kurmaktadır. Tezin ıkış noktasını oluşturan varsayımsal iddialardan yola çıkılarak, iddiaların çıkış noktaları gözlemlenmiş, bu gözlemler sonucunda, varsayımların gözlemlerle ilişkisi ve gözlemlerin varsayımlarla ne kadar örtüştüğü incelenmiştir. Tezin iddiasının yanında, var olan bakış açıları, bu bakış açılarının gözlemle uyurup uyuşmadıkları ve varsayımın iddiasına ulaşabilmek için hangi eksik önermelerin tamamlaması gerektiği üzerinde durulmuştur. Sonuçta gözlemlerden yola çıkılarak eksik önermeler tamamlanmış, kuramsal yaklaşımlardaki eksiklikler, paralılıklar ve eklektiklikler tezin iddiasıyla karşılaştırılarak, tezin kuramsal iddiası oluşturulmuştur. Tezimiz tümden gelimle başlamış, bütün tümden gelerek gözlemlenmiş, gözlem verileri tme varım yöntemiyle soyutlanarak, bütünle karşılaştırılmıştır. Tümden gelim ve tme varım arasındaki farklılık ve benzerlikler yorumlanarak, tezin iddiası ortaya konmuştur. Bilimsel yöntem olarak Popperci bir yaklaşımı benimsedik. Salt gözlemden tme varmak, bilim kuramsal olarak bize doğru gelmedi. Tüm gözlemlerin arkasında kuramsal bilginin olması gerektiği, bilimsel gözlemin ancak bilim adamlarının ve bilimsel bakışların sonucunda oluşabileceği bakışını benimsedik. Tme varım yöntemini, gözlemlere teslim olma şeklinde değil, gözleme yansıyan bakış açısını dikkate alarak kullandık.

Tez anlamında çalışmamızda, hipotezini öncelikle kurarak, açık bir antitez ortaya koyma yerine, antitez olan görüşleri tezin dışında bırakarak, tezin gözlemle ne kadar doğrulanabileceğini görmeye çalıştık. Tezin oluşumu boyunca, gözlem malzemesinin kuramsal malzemeyle birebir örtüşmediği noktada, eksik önermeler tamamlanarak, yeni bir önerme getirilmektedir. Tezimizde, bilimsel araştırmasını, tezin konusuyla ilgili tüm literatürü tarayarak ve dil engelini hesaba katmaksızın, metinleri Almanca ve İngilizce orijinallerinden direkt okuyup yorumlayarak yaptık. Bilimsel yöntem olarak, özellikle

yeni yaklaşımlar yorumlanmış, eski bilgilere yer verilmekle birlikte, eleştirel bir yaklaşım getirilmiştir. İncelenen ve araştırılan tüm kaynaklar, doğruluğu kabul edilerek ve benimsenerek değil, eleştirel bir tutumla, genel geçer bir bilimsel anlayışla karşılaştırılarak teze alınmıştır.

BÖLÜM 1: ÇEVİRİ SOSYOLOJİSİ VE TARİHSEL GELİŞİMİ

1.1. Çeviri Alanında İlk Sosyolojik Yaklaşımlar

Son yıllarda geleneksel çeviribilim araştırmalarının yanı sıra çevirinin sosyal bağlamına yönelik sorular, çeviri araştırmalarının odak noktası olmaya başlamıştır. Birçok farklı açıdan ele alınan konular gündeme gelmiş ve farklı çeviribilimciler tarafından bunlara yönelik çalışmalar yapılmıştır. Çevirinin kelimedenden cümleye, cümleden metne ve daha sonra kültürel boyuttan toplumsal bakış açısına geçen araştırma ve inceleme evrimi şüphesiz ki çok uzun yıllar sürmüş ve doğal-sıralı bir akışla gerçekleşmemiştir. Çeviriye sosyolojik açıdan yaklaşan bakış açılarının temelinde yatan ana sorun, var olan yaklaşımların yetersiz kalıp çeviriye yönelik birçok soruyu yanıtsız bırakmalarındır. Çeviri alanında geliştirilen kuramların çevirinin doğasını açıklamada yeterli olmaması, çeviri kuramsal çalışmaların çevirinin sosyolojik boyutuna kaymasına yol açmıştır. Çeviri sürecinin çevirmenin eylemiyle açıklanamayacağı ve çevirmenin makro stratejilerinin çeviri eylemini yönlendirdiğinin çeviri kuramının bütünü tarafından kabul edilmesiyle, çevirmenin makro stratejisini oluşturan tüm etkenlerin araştırılmaya başlanması sonucunda, önce bilişsel çeviribilim, daha sonra yorumbilimsel çeviribilim, en son olarak da sosyoloji odaklı çeviribilim gelişmeye başlamıştır. Çeviri sosyolojisi, çeviri konusunu en geniş şekliyle ele alan yaklaşımdır. Çeviri sosyolojisi, çeviri sürecinin tüm toplumsal değişkenlerini, çevirinin başlangıcı, sonucu ve etkilerini en geniş biçimde ele almaktadır.

Çeviri araştırmasının önemli problemlerinden biri A. Pym'e göre, çevirinin pasif bir obje gibi algılanması ve etkenlerinin dar bir alanda araştırılmasıdır. Pym, çeviri nesnelerinin boyutlarının dar olmasıyla birlikte, çevirinin sosyal bağlantılarının çok daha geniş olduğunu belirtir. Böylelikle çeviri araştırması çeviri nesnesiyle ilgili daha çok nedensel ilişkiler kurmaya başlamıştır. A. Pym'e göre, yeni yaklaşımla artık çeviriyi, kültürel tarih içinde büyük bir itici güç oluşturan, kıtaları ve yüzyılları kapsayan bir fenomen olarak inceleyebiliriz. Eğer çeviri bu nedenle toplumsal alanda daha geniş bir etken haline getirebilirse, tek yönlü-nedensellik varsayımlarını sürdürme zorlaşarak, çevirinin ileriye dönük bir bakış açısı yakalaması daha da mümkün olur (Pym, 2006: 22-23).

Çeviri “kuramı” yıllarca karşılaştırmalı dilbilimin alt disiplini olarak çevirmenin bilişsel, sosyal ve kültürel kısıtlamalar altında nasıl çalıştığını göz ardı etmiştir. İdeal çevirmen kavramı, sistematik dilbiliminin ideal sözcü kavramından yola çıkarak, çevirmen için geliştirdiği bir kavramdır. Çevirinin “Kutsal orijinal” (Arrojo, 1997a) olarak, erek metnin bağlamından bağımsız mantık merkezli yapısı, çevirinin sadece kaynak metnin benzeri olarak bağlamdan bağımsız bir kopyası durumuna getirmiş ve çevirmenleri görünmezliğe itmiştir. Bu bakış açısı böylece, çevirmenleri Venuti’nin (1992, 1995) ve Hewson’nun da (1997) ifade ettiği gibi kod aktarımcısı ve çeviri makinası durumuna düşürmüştür (Prunc, 2007: 40).

Burada karşılaştırmalı dilbilim döneminin, çevirinin çevirmenin faaliyetini yürüttüğü bilişsel, sosyal ve kültürel yanlarını görmezden gelmesi ve sistem dilbilimin çeviriyi bir kopya olarak görmesiyle, çevirmenin görünmezliği (invisibility) şeklinde, kod değişimi yapan bir çeviri makinası statüsünde olmasına yol açar. Lawrence Venuti (1995), çevirilerin “fluency” (akıcı) bir çeviri anlayışıyla, erek kültüre yabancı öğeyi katmaması ve yeni bir şey getirmemesinden yakınlık, çeviride “influency” (akıcı olmayan) ve yabancı bir dünyayı hissettiren, Schleiermacher’in “yabancılaştırma yöntemi” örneğinde olması gerektiğini savunmaktadır. Çeviri alanında erek odaklı paradigmanın, erek kültürü ve okurunu dikkate alarak geliştirdiği çeviri anlayışına karşı kaynak metnin kültür ve toplumsal yapısının tanınması ve dikkate alınması anlayışı çevirinin toplumsal ve kültürel boyutunu daha da genişletmektedir. Yeni çeviri paradigmasının diğer bir adının “critical turn” (eleştirel dönüşüm) olması, yapılan çevirilere getirilecek toplumsal ve kültürel bir toptan eleştirel bilinci çağrıştırmaktadır Yeni paradigma için slogan olarak yakıştırılan “gözlemin gözlemi” ya da “beklentinin beklentisi” sloganları, çevirinin artık başka gözle değerlendirilmesi ve eleştirilmesini sembolize etmektedir.

Çeviribilim alanında yapılan çalışmaların sonuçları, çevirinin ötesine geçerek dil, kültür, toplum ve siyaset gibi daha geniş alanlara ilişkin veriler sunmaktadır. Gürçağlar, çeviribilim alanında yapılan araştırmaların yöntemsel açıdan başka disiplinlerle çok yakın bağlar kurularak bir inceleme alanı oluşturması gerektiğini ve çeviri odaklı araştırmaların kültür edebiyat, siyaset ve tarih alanına getirebileceği katkının çok büyük olacağını düşünmektedir. Elde edilen verilerin çevirinin yalnızca edebiyat, bilgi üretimi ve yayıncılıkla ilgili bir etkinlik olmadığını, aynı zamanda bir ulus inşa etme aracı,

toplumsal dönüşüm süreçlerinin tetikleyicisi ya da aracısı ya da bir toplumsal dışa vurum biçimi olduğuna işaret etmektedir. Gürçağlar, bu sonuçlara varmak için çeviriyi görgül düzeyde bir araştırma nesnesi olarak incelemek gerektiğine inanmaktadır. Gürçağlar, çevirinin bir kültürü ve edebiyatı etkilemek ve biçim vermek için kullanılacak bir araç olarak görülmesi gerektiğini vurgulamıştır (Gürçağlar, 2005: 9-15).

“Özellikle son on yıl içinde çeviribilim alanında özne kavramı ağırlık kazanmaya başlamış ve çeviri tarih yazımında çevirmen, yayıncı, hami gibi bireylerin çevirinin biçimlendirilmesinde oynadıkları rol öne çıkmıştır. Çeviribilim gittikçe daha geniş bakış açıları gerektiriyor; araştırma çerçevesini genişleterek çeviri metinleri toplumsal ve kültürel vektörleri birey ya da grup olarak çevirmenleri kapsayan çok boyutlu bir alana doğru yayılıyor. Bu üç unsur arasında üçüncüsü yani çevirmen bugüne dek üzerinde en az durulmuş araştırma konusudur. Salt bilişsel bir yaklaşım, çeviri edimini toplumsal bir süreç olarak ele almakta başarısız olmaktadır. Bunun yanında toplumsal süreçlere eğilen, ancak çevirmenleri ve çeviriyle ilgili bireyleri göz önünde bulundurmeyen ya da çevirileri betimleyerek yorumlayan ancak onları üreten çevirmenleri yok sayan yöntemlerde çeviri olgusunu bir bütün olarak ele almakta yetersiz kalmaktadır. Son yıllarda çeviriyi ona biçim veren bireylere odaklanarak daha bütüncül bir yaklaşımla inceleme gereksinimi ortaya çıkmış ve çevirmenlerin çeviri ve kültür alanında etkin birer özne olarak ele alınması gündeme gelmiştir” (Gürçağlar, 2005: 41-42).

Çevirinin kuramsal gelişimine baktığımızda çevirinin önceleri Genel Dilbiliminin (Kaindl, 2009: 155-156) bir alt alanı veya yan dalı olarak araştırmalara alındığı görmekteyiz, burada daha çok Saussure'nin geleneksel dil yaklaşımından yararlandığı, dil sisteminin bir parçası olan dilsel göstergelerinin çözümlendiği ve insan faktörünün dışarıda bırakıldığını görmekteyiz. Bu tarz çalışmalarda çeviri fenomeni çok kalıplaşmış yapılarla açıklanmaya çalışılmıştır.

1960'lı yıllarda çevirinin daha çok uygulamalı Dilbilime ait olması gerektiği düşüncesi öne çıkmıştır (Kade 1964; Catford 1965; Albrecht 1973), fakat burada da çevirmen öznesini çeviri sürecine dahil etmede tereddüt edilmiştir (Kaindl, 2009: 156).

1980li yıllarda „kültürel dönüşüm“le (cultural turn) birlikte çeviri alanında, dilbilimsel yaklaşımlara karşı bir direniş başlamıştır. Kültürel dönüşüm terimini ilk olarak 1990 yılında basılan “Translation, History, and Culture” isimli bir derleme kitapta dile getiren

Susan Bassnett and André Lefevere'dir (Bassnett ve Lefevere, 1998: 6). Bu yazarlar, çeviri araştırmalarının nesnesinin dilbilim yaklaşımından bağımsız olarak yapılmasına işaret ederek, öncelikli olarak çeviri eğitiminin kültürel araştırmalara yaklaşması gerektiğini ve sosyalbilimlerde kültürel dönüşüm olarak bilinen farklı bir gelişim olduğunu ve geniş anlamda postmodernizmle ilişkili olduğunu ifade etmişlerdir. Çeviri çalışmalarında kültürel dönüşüm, metinsel yaklaşımlardan daha geniş kültürel yaklaşımlara bir geçiş göstererek ve araştırmaları çevirilerin erek kültürde ne gibi işlevleri olduğu, kültürel manipölasyon, ideoloji ve güç kavramlarının nasıl ele alındığına yöneltmektedir. Sonuç olarak kültürel dönüşümün, çeviri çalışmalarını disiplinlerarası bir alan haline getirerek kültürel etkileşim çalışmalarına odaklamıştır (Bielsa Mialet, 2010: 155-156).

Kaindl, çevirinin sadece kültürlerarası bir fenomen olmayıp, aynı zamanda bir toplum içerisindeki sosyal alanlar tarafından da belirlendiğini ifade etmiştir. Sosyal bakış açısı kültür odaklı bakış açılarının içinde genelde örtük olarak bulunmaktadır. Çeviriye sosyolojik bakış ancak 90'lı yıllardan sonra daha çok kültür odaklı yaklaşımlarda tamamlayıcı unsur olarak görölmektedir. Theo Hermans da (1996: 40) o dönemde, benzer şekilde çevirinin sadece kültürel değil, aynı zamanda sosyal bir aktivite olarak görölmeye gerektiğini savunmaktadır (Kaindl, 1999: 124).

Çeviribilimin araştırma perspektiflerini ilk olarak H.P. Königs 1990 yılında incelemiştir. Königs'in ayrımı (Tosun, 2002), çeviri alanlarıyla ilgili detaylı bir ayrım yapmıştır. Königs çeviri alanlarını "çeviribilimsel perspektifler" olarak adlandırır:

1. Yorumbilimsel (Hermeneutik) Perspektifler: Koller de (1990: 22) "yeni yorumbilim" olarak gösterilen ve eleştirilen yaklaşımlardır. Kaynak metni kendi gerçeği içinde yorumlarlar ve kaynak metnin yorumundan, bu gerçeğe uygun bir çeviriyi türetirler. Bu tür yaklaşımlar özellikle Paepcke/ Forget (1981) ve Stolze (1982) tarafından temsil edilen bakış açılarıdır, Königs'e göre yorumbilimsel yaklaşımlar, yalnızca ikinci basamak kuramlara götürürler. Çünkü ilgili metinle oluşan bilgilere dayalıdır. Çeviri, kaynak metnin alımlamasına yalnızca zaman boyutuyla değil, tüm yönleriyle bağımlıdır. Tümdengelimli ve kural koyucudurlar ve erek dilsel metinlerin ortaya çıkışını öznelarası açıklamada yetersizdirler (Tosun, 2002: 52).

2. İşlevsel Perspektifler: İşlevsel kuramlar, bir kaynak metin çevirisinin sahip olması gereken, amaçlanan işlevi araştırırlar ve bu bakış açısından metni gözlerler. Königs'e göre bu bakış açısı için tipik olan, Höning ve Kussmaul'ün (1982) çalışmaları ve Reiss/Vermeer'in Skopos kuramı (1984) adlandırılabilir. Königs'e göre bu bakış açısı, ağırlıklı olarak birinci basamak kuramlara götürür, çünkü, öncelikle tümevarımlı ve betimleyicidirler. Çeviri olgusunun birçok değişkenini dikkate almaya ve çevirinin sonucunu, işleve bağlamaya çalışırlar. Königs, bu bakış açısının eksiği olarak, çevirinin işlevini mutlaklaştırdığını saptar. Gözlemsel sınamanın bu bakış açısında eksik olduğunu savunur. Yani, bu bakış açısı gözlem dışına kaçar. Königs'e göre bu kuramları böylece, işlevsel bakış açısıyla bağlantılı dilsel aktarım faaliyetinin her şeklini, özgün, yani kaynak metinden ayrılmış eylem olarak kavrayan eylem kuramsal bakış açısını ortaya atarlar (H.-Mänttari, 1984, 1988). Bu yaklaşım, amaçlanan erek metin alımlayıcısının rolünü yüksek değerde tutar. Königs'e göre bu bakış açısını sunanlar, metnin çevirisiyle, "kaynak metinden bağımsız metin üretimi" arasındaki sınırı belirsiz hale getirirler (Tosun, 2002: 53-54).
3. Kültüre Odaklı Perspektif: Königs'e göre bu bakış açısı, işlevsel bakış açısıyla sıkı sıkıya bağlantılıdır, çünkü hem Vermeer, hem de Maenttaeri kültür odaklı bir kuram ortaya atarlar. Bu kuramcılar, çeviriyi yalnızca dilsel olay olarak görmez, aksine her dilsel eylemin kültürel genişlemesini vurgularlar. Bunlara göre dil eylemi, kültürler üzerinden eylem olarak, iki kültürlü olmak zorunda olan bir eylemdir. Königs'e göre bu görüşler, özellikle Vermeer (1986) ve Snell-Hornby (1988) tarafından temsil edilen görüşlerdir. Burada çevirmen, hem kaynak metnin alımlanmasında, hem de erek metnin üretilmesinde, dilsel çevirme sırasında, onuz başarılamayacak kültürel bilgisini harekete geçirerek çeviri yapar. Kültür, öne çıkan her dilsel bilginin içinden geçmek zorunda olduğu bir ana filtredir (Königs, 1990: 112) (Tosun, 2002: 55).
4. Çeviri Eleştirisi Perspektifi: Kendileri yardımıyla profesyonel çevirilerin değerlendirilebildiği, yukarıdaki perspektiflerdeki ölçütler aranır. Bu perspektifte, yukarıdaki ölçütlerden, profesyonel çeviriyi değerlendirmek için yararlanacak dayanak noktaları aranır (Königs, 1990: 112) (Tosun, 2002: 56).

5. Psikodilbilimsel Bakış Açısı: Königs' göre bu bakış açısının ortaya koyduğu düşüncelerin merkezinde; çeviri sırasında çevirmenin beyinde gerçekte neler cereyan ediyor? sorusu yer alır. Çıkış noktası, somut çeviri olaylarına dayanan ve somut çevirilerden yola çıkarak, çevirinin psikodilbilimiyle ilgili bir modelinin arandığı süreç çözümlemesidir (Königs, 1986:87, Krings 1986). Königs'e göre bu bakış açısı, katı bir şekilde ampirik-tümevarımsal ve gerçekte ise betimleyici çalışır. Ürünün ve sürecin meydana gelişine ilgili açıklamalar için çaba gösterir. Königs'e göre burada, birinci basamak kuramlarıyla yüz yüzeyiz (Königs, 1990: 113) (Tosun, 2002: 56-57).
6. Karşılaştırmalı Perspektif: Kaynak ve erek dilin dilsel yapıları karşılaştırılır. Bu örneğin, çeviribilimsel "stylistique comparee" (Vinay/Darbelnet) çalışmaları çerçevesinde, olası çeviri süreçlerinin gelişimine götürür. Aynı şekilde Truffaut (1983) ya da Newmark (1988) karşılaştırmalı olarak bir dizi ilginç çalışmalar yürüttüler. Königs'e göre, tartışılmaz değerine rağmen ikinci ve üçüncü basamak kuramları söz konusudur, çünkü bu kuramlarda, ya çeviriyle direk ilgili olmayan ve açıklanabilir olmayan karşılaştırma çalışmaları söz konusudur. Ya da bu çalışmalar çalışmayı yapanların kendi deneyimini yansıtmaktadır. Königs'in yorumuna göre, öncelikli olarak kural koyucu yapıda, kısmen özneler arası önemdedirler (Königs,1990: 113) (Tosun, 2002: 58-59)
7. Terimceleştirme Perspektifi: Adlandırmaları araştırır ve geliştirir. Özellikle uzmanlık dili alanında yapısal kurallar arar ve terimce için veri bankalarını araştırır (Bengi, 1992: 156-198). Königs'e göre, bu bakış açısını diğerleriyle karşılaştırmak zordur, çünkü varlığını çeviriden bağımsız sürdüren bir bakış açısıdır. Eğer yalnızca somut çeviriye dayalı olsalar birinci basamak kuram oluşumuna götürürler, çünkü somut olarak çeviri nesnesine yönelirler, ağırlıklı olarak betimleyici ve öznelerarası bağlamda geçerli olurlar (Königs, 1990: 113-114) (Tosun, 2002: 59).
8. Yazın Perspektifi: Bu perspektifte çevirinin özel bir durumu araştırılır, bu durum genel çeviriye ve genel kuram oluşumuna koşut olarak bir ilişki ortaya koyar. Edebi kaynak ve erek metinler birbirleriyle karşılaştırılır. Königs'e göre bu yaklaşım, yalnızca edebiyatbilimi yöntemleriyle oluştuğu ve çeviriyi dikkate

almadığı için, üçüncü basamak kurama girerler. Edebiyatbilimi yöntemlerinin çeviriye yönelik kullanıldığı yerlerde Königs'e göre öncelikle ikinci basamak kuramlara girerler, çünkü öznelarası geçerlilik iddia edemezler. Somut, çevirmene dayalı bilgiler işin içine sokulabilirse, Königs, bu yaklaşımı birinci basamak kuramlar düşünülebilir görmeye hazırdır (Königs, 1990:114) (Tosun, 2002: 59).

9. Çeviri Eğitimi Perspektifi: Bu bakış açısında dilsel yetinin, çeviri yetisiyle bağlantılı olarak aktarımı söz konusudur. Merkezde duran tüm öğretim/öğrenim bağlamlarında çevirinin öğretimi ve öğrenimidir. Königs'e göre çeviri eğitimi, öğrenmeye dayalı olarak kavrandığında ve ders olayına çeviri yapılarıyla girdiğinde, birinci basamak kuramlara götürürler, çünkü çıkış noktası aktarım ve kazanım bağlamında somut çeviri eylemleridir. Çevirinin ders bağlamında, çeviri kuramsal ya da dilbilimsel düşüncelerle tümünden gelindiği, aktarımın ve yaklaşım olayının kural koyucu yapılarda olduğu yerde, ya da öğreticinin düşüncesinin, gözlem olanağı sunulmadan verilmesi durumunda ikinci basamak kuramlar söz konusu olurlar (Königs, 1990: 115) (Tosun, 2002: 60).

Kültürel dönüşüm paradigmasından sonra, 1990'lı yıllarda çevirmenin beynini inceleyen “think aloud method” olarak bilinen yeni bir bilişsel paradigma geliştirilmiştir. Bu bilişsel paradigmadaki yer alan yaklaşımlar, çeviri ürününden çok çeviri sürecine odaklanmışlardır. Chesterman (2007: 173), tarihsel süreç içerisinde farklı yaklaşımlarla ele alınan çeviribiliminin aşamalarını dört alana ayırmıştır. Chesterman, bu ayrımın çok fazla parçalanmış olduğunu ve ortaya çıkan dört farklı bakış açısı arasında bağlantılar kurulması gerektiğini öne sürer. Chesterman'ın çeviri çalışmaları için öngördüğü dört farklı bakış açısına göre çeviribiliminin araştırma perspektifi şu alanlardan oluşmaktadır:

1. **Dilbilimsel Araştırma Alanı:** Yazılı veya sözlü formdaki dilbilimsel veriler olarak metinler üzerine odaklanmaktadır. Daha çok çeviri metinler, bunların kaynak metinleri, erek dildeki çeviri olmayan paralel metinler ve diğer çeviriler arasındaki ilişkiyi inceler. Bu nedenle eşdeğerlilik, doğallık ve akıcılık gibi kavramlarla ve farklı bir türün metinleri olarak çevirilerin evrensel veya çok genel özelliklerini bulma imkanlarıyla ilgilenir (Chesterman, 2007: 173).

2. **Kültürel Araştırma Alanı:** Bu bakış açısının odak noktası fikirler, farklı repertuarlar ve çoğul dizgeler arasında kültürel öğelerinin aktarımıdır. Kültürel bakış açısının başlıca konuları, ideoloji, kültürel kimlik ve algı, değerler, merkez ve çevre arasındaki ilişkiler, güç ve etik sorularıdır (Chesterman, 2007: 173).
3. **Bilişsel Araştırma Alanı:** Bilişsel alan ile ilgili araştırma, çevirmenin beynindeki karar verme süreçleri, bu süreçlerin çevirmenin duyguları ve tutumları üzerindeki etkisi, çevirmenin mesleki deneyimi, çeviri için kullanılan zaman, çeviri işinin rutin veya rutin olmayan kalitesi gibi konularla ilgilidir. Odak noktası, gözlemden de çıkarıldığı üzere bilişsel süreç üzerinedir. Bilişsel alan, çeviri eyleminin alanıdır (Toury, 1995: 249) (Chesterman, 2007: 173).
4. **Sosyolojik Araştırma Alanı:** Çeviri piyasası, yayıncılık endüstrisi, çevirilerin oluşumunda patronlar ve aktörlerin oynadığı rol, çevirmenlerin sosyal statüsü ve rolleri, çevirmenin sosyal eylemi olarak çeviri ve çevirmenlik mesleği ve Toury'nin (1995: 249) çeviri olayı olarak adlandırdığı konularla ilgilidir. Bu süreç, bir müşterinin çeviri talebi ile başlayan ve çeşitli düzeylerdeki diğer aktörler tarafından alınılanması ile biten bir süreç olarak tanımlanabilir. Bu iki nokta arasında, hem bireysel hem de bireysel olmayan kaynaklarla etkileşim içeren birçok farklı işlem aşaması bulunmaktadır (Mossop 2000, 2001). Bu yüzden sosyolojik bakış açısı, özellikle insanlar ve onların gözlemlenebilir eylemleri üzerinedir. Çevirinin sosyolojik konuları, hem çeviri bilimciler (Lefevre 1992; Hermans 1999; Wolf 2002) hem de sosyologlar (Heilbron/Sapiro 2002) tarafından daha önce de dile getirilmiştir (Chesterman, 2007: 173-174).

Chesterman'a göre çeviri çalışmalarının bu dört alanı kabaca birbirinden ayrılrsa da, çeviri sadece bir yaklaşımla yürütülemeyecek bir alandır ve çoğu zaman yaklaşımların kesiştiği yaygın olarak görülmektedir (Chesterman, 2007: 174).

Çeviribilimde yer alan karşılaştırmalı modeller metinsel düzeydedir, süreç modelleri bilişsel düzey tarafından yürütülmektedir. Nedensel modeller, neden sonuç ilişkilerini göstermeyi amaçlamaktadır (Chesterman, 2007: 174).

“Nedensellik” modeli, çeviribilimin yeni modeli olarak gösterilmektedir. Yani çeviriye etki eden süreçleri, çeviri metnin dışına çıkararak, koşulların etkisiyle açıklamayı amaçlayan bir modeldir. Bugünün çeviribilimi, ya da sosyolojik bakışı, çevirinin

metinsel ilişkisinin dışına çıkarak çevre koşullarının çeviriye etkisini araştırmaktadır. Tezimizin konusu olan toplumsal koşulların çeviriye etkisi ve çevirmenin toplumsal bakışa göre, yani metnin dış koşulları olan habitusa göre yön vermesinin incelenmesi çeviri alanında yeni bir bakış açısının yansımasıdır.

Çeviri sosyolojisi, çeviri çalışmaları içinde, örneğin metindilbilim ve kültürel araştırmalar arasındaki yeni araştırma soruları doğuran oldukça yeni bir alandır. Bir Popperci, bunu kolayca güncel araştırma paradigmalarından kaynaklanan problemlere bir yanıt olarak görebilir. Çeviri sosyolojisi, Chesterman'ın özellikle "köprü konseptleri" olarak adlandırdığı bir kaynak olarak oldukça verimlidir. Bununla, diğer kavramlar arasındaki kesişimleri yakalayan ve böylece sınırları aşabilmemizi ve yeni bakış açıları oluşturabilmemizi sağlayan konseptler kastedilmektedir (Chesterman, 2007: 172).

Chesterman (2007: 176) sosyolojik bakış açısıyla birlikte, insanların odak noktası olarak ele alındığını ifade etmiştir. Bununla birlikte üç köprü kavramı olarak belirlediği kavramlar arasında bir bağ kurar. Chesterman'a göre, hem sosyal hem de kültürel görüşleri kapsayan "çeviri pratiği" kavramı, kültürel değerler ve geleneklerden etkilenen ve etkileyen olarak, belirli bir zamansal, kurumsal ve kültürel ortamdaki çeviri olayları dizisi olarak anlaşılmaktadır. Sosyal ve metinsel bakışların arasında, metinleri, üretimin iletişimsel bağlamına bağlayan bakış açısı yer almaktadır.

Sosyal ve bilişsel bakış arasında köprü olarak zaman zaman kültürle örtüşen Bourdieu'nün profesyonel eğilimler bütünü olarak ve belirli bir alanda ya da uygulamadaki aktörlerin durumu için kullandığı "habitus" terimi (Bourdieu, 1993) bulunmaktadır. Simeoni'nin (1998: 32) "çevirmenin bilinci" ya da "kültürel bilinç" olarak adlandırdığı, çevirmenin habitusu, bireyin toplumsal ve kültürel tarih içerisinde kişiliğinin oluşumunun sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Habitus, kişisel deneyim ve sosyal dünya arasında aracılık etmektedir (Chesterman, 2007: 177).

Simeoni'nin, çevirmenin kültürel bilinci olarak adlandırdığı ve Bourdieu'de "habitus" olarak gerçekleşen kültürel bakış açısı, Gadamer'in yorumbiliminde geleneğin yorumcu üzerine belirleyici etkisinin olduğu ve bu etkiyle o anki söylemin birleşmesinden yorumun ortaya çıktığı görüşüyle paralellik göstermektedir. Bu anlamda çeviri alanındaki sosyolojik yaklaşımların kökeninde bir yorumbilimsel paradigmanın olduğu

da söylenebilir. Yorumbilimsel paradigmanın çeviri alanında gerçekleştirdiği kuramsal bakış açısıyla, sosyolojik ve kültürel bakış açılarının çevirinin bütünü anlamadaki paralelliği önemlidir.

Söylem (Discourse), metinsel ve kültürel bakışın ara alanı olarak, ya da her iki alanın arasında bir uzlaşım olarak görülmektedir. Yani söylem (discourse) yöntemi önerilmektedir. Discourse, burada konuşmadan çok, metnin iletişim kurduğu somut durum veya sosyal gerçeklik olarak nitelenebilir. Chesterman, diskurs terimini, dilbilimsel anlamların arkasındaki dilbilimsel anlatım olarak kullanmaktadır (Chesterman, 2007: 177). Chesterman “diskurs” terimiyle, metnin dilinin dışında gerçeklikle bağını kastetmektedir. Bu bağdan yola çıkılarak, metin odaklı yaklaşımların yanında kültür ya da sosyoloji odaklı yaklaşımların tek başlarına geçerliliği kadar, bu ikisinin metin üzerinden bir ilişkide bulunması olarak anlaşılabilir.

Bourdieu'nün amacı da metin ve kültür arasındaki bağın, birey-sistem ikiliğiyle açıklanmasıdır. Bourdieu, “habitus” terimiyle sistem ve bireyin, nesne ve öznenin birlikteliğini kuramsallaştırmaktadır. Bourdieu'nün yaklaşımı habitusu, çevirinin bilişsel sürecinin yanında sosyal sürecine de eklemektedir. Chesterman, Discourse sözcüğünden yola çıkarak çeviriyi, bir iletişim modeline, yani çevirinin metinle toplum arasında bir iletişim olduğuna, bu anlamda “discourse” olduğuna değinirken, Luhmann'ın autopoiesis kavramı – kendine dönüşlü sistemleri- anlamında, iletişim kavramını bir “diskurs” kavramı olarak, toplumsal yapı bağlarını oluşturan köprü olarak nitelemektedir. Tezimizde incelediğimiz, çevirmenden topluma ve toplumdan çevirmene dönüşlü bir çeviri modeli, Chesterman'ın “discourse” terimi, Bourdieu'nün “habitus” ve Luhmann'ın “Kommunikation” terimlerinde ifadesini bulan bir bakış açısıyla ifadesini bulabilir. Tezimizin savı çeviri için, iletişim, eğilim ve işlevi yalnızca bir birey-toplum ilişkisini belirleyen değil, toplumlar arasındaki etkileşim ve bağı sağlayan bir etken olduğudur. Bir yanda, çevirmenden topluma ve toplumdan çevirmene bir kapalı devre, sistem kuramının toplumsal pratikte işlemesi olarak “autopoiesis”; diğer yandan ise, iletişimin toplumsal sistemde, dil üzerinden sistemin sürekliliğini ve devamlılığını sağlaması üzerinden “iletişim” ve “diskurs”tur.

1.1.1. Çeviri Alanında Sosyal Paradigma (Social Turn) Öncesi Yaklaşımlar

Çeviri olgusu yüzyıllarca, somut bağlamından kopuk olarak, metin içi ilişkiler bağlamında ele alınmıştır. Çeviriye bu dar bakış açısının çevirinin doğasını ve oluşum koşullarını yeterince açıklayamadığı görülmüştür. Çeviri çalışmalarının çeviri olgusunu kendi sosyal bağlamlarında analiz etme ve ayrıca çevirinin belirlendiği koşulları ve temel özelliklerini teorik ve metodolojik olarak kavramsallaştırma çeviribilimde yeni paradigmalara yol açmıştır. Çeviriye kültürel ve sosyal bakışın ilk başlangıcı olarak E. A. Nida'dan (Nida 1964) söz edebiliriz. Önemli bir İncil çevirmeni olan Nida, çevirinin salt metin bağlamında gerçekleşmediğini, okur kitlesinin, kültürün ve sosyal bağlamın çevirideki belirleyiciliğini kuramsal olarak işlemiştir. Nida, İncil çevirisinin doğası gereği, kültürel ve sosyal farklılıkları dikkate alan bir yaklaşıma sahipse de, metnin söylemini belirleyen bireysel ve toplumsal etkenleri çevirinin doğal süreci olarak öngörmemiş, çeviri kuramsal olarak daha çok metinsel ve dilbilimsel bağlamda kalmayı tercih etmiştir. Çevirinin kültürel boyutunu, çeviride kültürel adaptasyonu, amaçlı ve ideolojik bir eylem olarak görmüş ve böyle bir çeviri anlayışının çeviriden çok, tefsir olarak görmüştür. Yine benzer olarak Otto Kade (1968) dilsel ve metne bağlı bir çeviriye çevirinin doğası olarak görmüş, çevirinin kültürel adaptasyonunu ise çevirinin dışında görmüştür. Bu çalışmaların hiçbiri çeviri sürecini sistematik bir toplumsal eylem boyutunda yorumlayamamışlardır. Metin-çevirmen ilişkisiyle sınırlı bir bakış açısı söz konusudur.

Çeviribilim alanında toplumsal ve sistematik çalışmalar ilk olarak, betimleyici çeviribilim (Descriptive Translation Studies) alanında geliştirilen birkaç taslak ve kategori, çevrilen edebiyatın erek kültürün edebi ve tarihsel sistemleri içindeki işlevine verimli görüşleri de beraberinde getirmiş ve çeviri olgusunu daha geniş sosyal-kültürel bağlamların içine yerleştirmiştir. Even-Zohar'ın "Çoğuldizge" kuramında, edebiyat dinamik, işlevsel ve katmanlı bir sistem olarak anlaşılmaktadır. Sistem kavramı, "belirli bir varsayılan gözlemlenebilirler (veya olaylar/olgular) dizisi için varsayılabilen "ilişkiler ağı" olarak tanımlanır (Even-Zohar, 1990: 27). Bu bakış açısında sistemler, büyük ölçüde hiyerarşiktir ve edebiyat sisteminde öncelik pozisyon mücadelesi ile belirlenir. Çeviriye yönelik bu sistemik bakışında, yenilikçi karakterine rağmen, söz konusu sosyal etkileşimlerin koşulları, yani bu süreçlere dahil olan gruplar arasındaki

siyasi ve sosyal ilişkilerin niteliği veya belirli bir piyasaya sürülecek bir ürün yaratılmasının altında yatan ölçütler göz ardı edilmiştir (Wolf, 2006: 10).

Benzer bir biçimde, G. Toury'nin norm konsepti, sosyal bir çeviri modellemesi için sağlam bir temel sunar. Toury, çevirinin temelde “sosyo kültürel ve bu nedenle de normlara dayalı bir etkinlik” olduğunu (Toury 1999: 13-14) ve herbir çeviri sürecinin “anlaşmalar, sözleşmeler ve davranışsal rutinlerin düzeltmeleri ve dolayısıyla değişiklikleri içerdiğini” vurgular. Sosyal kategoriler olarak normlar, toplumsal bir bağlam içindeki bireylerin çeviri davranışlarını yönetir ve çevirmenlerin sosyalleşme süreçlerindeki en önemli etkenlerdir; bu bakış açısının bir sonucu olarak, çevirmenlerin eğitim programları da oldukça önemlidir (Toury, 1999: 27). Buna ek olarak, Toury'nin “çeviri davranışı” kavramı, Pierre Bourdieu'nun, habitus kategorisine benzerdir (Wolf, 2006: 10-11).

1.1.2. Çevirilerden Çok Çeviri Araçlarına Odaklanma Anlayışı

Çeviriye yönelik yeterince sosyal ve kültürel yaklaşım söz konusudur. Çevirinin sosyal boyutu üzerine oldukça yoğun çalışmalar yapılmıştır. E.A Nida'nın, *The Sociolinguistics of Interlingual Communication* (Dillerarası İletişimin Sosyal Dilbilimi) (1996) gibi adlara sahip kusursuz kitaplarından birine geri dönülebilir. M. Pergniers standart referanslar alıntılanabilir. Ayrıca A. Brisset'i (1990) Jean-Marc Gouanvic'in “Sociologie de la traduction” (1999) adlı eseriyle birleştirebilen, küçük bir geleneği işleyerek, edebi çeviriye yönelik sosyolojik yaklaşımlara olan dikkat çekici, Fransız-Kanadası ilgisinden de bahsedilebilir. Ya da daha genel olarak, 1970'lerden itibaren gerçekleşen tüm betimleyici çeviribilim atılımının çeviri çalışmasına daha geniş bağlamsal anlayışlar getirmiş olduğu söylenebilir. Bu anlamda, sosyal ve kültürel yaklaşımlar yaklaşık otuz yıldan fazla süredir varlığını sürdürmektedir (Pym, 2006: 2). Kade (1973: 183), çok uzun zamandır çevirinin sosyolojik boyutundan bahsetmektedir (Kaindl, 2009: 157).

Sosyolojik araştırmalara sosyo dilbilimsel çeviri çalışmaları da dahil olmaktadır. Daha 1964 yılında Eugene Nida'da çevirinin sosyolojik (aynı zamanda kültürel) boyutunu çeviri çalışmaları kapsamında ele almıştır. Sosyo dilbilimsel çalışmalar Pergnier (1978) tarafından da ortaya konmuştur, Pergnier az ya da çok çevirmen bireyini de kapsayan dilsel öğeleri, bağlamsal etkenlere bağlamıştır (Kaindl, 2009: 158).

Ancak çevirilerden çok çevirmenlere odaklanan yaklaşımlardan çeviri sürecine daha farklı yaklaşımlar getirmesi beklenebilir. Çevirmenlerin veya daha genel olarak çeviriye aracılık edenlerin sosyolojisine bakarsak, farklı olarak ne bulmaktayız sorusu sorulabilir. Aslında ne Nida'da ne de kuralcı toplumdilbilimsel yaklaşımlarda odak noktası olarak bireysel çevirmenler alınmamıştır. Hepsinin ötesinde, kimliği belirlenememiş bir çevirmene yardımcı olmak için oluşturulan bir kuram, değişken sosyal kimlikleri analiz etmekle pek ilgilenmez. Betimleyici çeviri çalışmalarının birçok klasik referanslarında da çevirmen çok nadiren bağlam içerisinde kullanılmıştır, daha çok bu yaklaşımın odağında çeviriler vardır ve metinlerdeki bir dizi değişiklikler ("değişim") veya kültürel sistem üzerindeki etkiler ("girişim") üzerinde durulmuştur. Bir anlamda, kuralcılığın ilk eksikliği (ki Betimsel yaklaşımlardan bahsetmemizin nedeni de budur) sadece aracının çıkarılması tekrarlanmasıdır. Eskiden farkı, kaynak metin sosyolojisinden erek-taraf etkileri sosyolojisine geçilmesidir, ancak herhangi bir çevirmen sosyolojisinden pek bahsedilmemektedir (Pym, 2006: 2-3).

Gideon Toury, çeviri sosyolojisi için önemli kuramsal adımlar atmıştır. G. Toury (1995), davranışların düzenliliği olarak anlaşılan normların sosyolojik konseptini benimseyerek, sosyal öznelliği çözümlene yönünde biraz daha yol kat etmiştir. Toury, insanların nasıl çevirmen olduklarına (1995: 241) da ilgi göstermiş ve bu da mesleki sorun bağlamlarını da zorunlu olarak beraberinde getirmiştir. Çevirmenler ve patronlar arasındaki güç ilişkileri (Lefevere 1992), belirli çeviri normlarının kültürler arasındaki asimetrik ilişkiler üzerindeki sosyal etkisi ile ilgili sorunlar (Venuti 1995) veya tüm iletişimin bir özelliği ve dolayısıyla çevirmenin sosyodilbilimsel kimliğini yapılandırmanın bir yolu olarak, sosyal aracılık rolüne olan ilgiden (Peeters 1999) de söz edilebilir. Yine de bu girişimlerden hiçbiri henüz, "çevirmenlerin sosyolojisi" olarak adlandırılacak herhangi bir kuramsal yöneliş oluşturamamıştır (Pym, 2006: 3).

Alman işlevselci yaklaşımların kurucu metinlerinde az çok birbirini tamamlayan yaklaşımlar ortaya konulmuştur. Vermeer ve Holz Maenttaeri çeviri sürecinde farklı yollarla çevirmene özel bir sosyal kimlikle birlikte aktif rol yüklerler. Holz-Maenttaeri uzmanlık konusunda ısrarcıdır, Vermeer ise çevirmenlerin tarihi pozisyonlarının ve onların alıcıyla müzakere yapma kapasitelerinin farkındadır. Bu yaklaşımların odak

noktası görgül anlamda sosyolojik kuramlar olmaktan çok, soyut sosyal ilişkileri çözümlenektir. F.Pöchhacker'in, skopos kuramını kullanarak ilk defa konferans çevirmenini bağlam içinde sadece bir kaynak metin konuşmacısı ve erek metin dinleyicisi olarak konumlandırmayıp, tüm konferansı bir makro metin olarak değerlendirmesi bir tesadüf değildir (Pöchhacker 1994) (Pym, 2006: 3).

Böylece bazı bilim adamları için, özellikle de bazı araştırma alanlarında, odak noktasının metinlerden, metne aracılık yapanlara (çevirmen) kaydığını görebilmekteyiz. Çoğumuz, artık kaynak ve erek metinlerin sosyokültürel boyutlarında durmuyoruz. Araştırma konumuz artık, metnin oluşumuna aracılığı kimin, kimler için hangi ağlar kapsamında ve hangi sosyal etkilerle yapıldığıdır (Pym, 2006: 4).

"Betimleyici çeviri çalışmaları" olarak bilinen yaklaşım, çoğul dizge kuramı olarak da bilinen yaklaşıma dayandırılır. Çoğuldizge terimi İsraili bilim adamı Itamar Even - Zohar tarafından geliştirildi ve aynı zamanda, özellikle de edebi çalışmalarda, çeviri kavramının dışında bir kullanım buldu. Çoğuldizge kuramında, çoğul dizge konseptinin dışında, çeviride "sistem" bakış açısını temsil eden başka sistem kuramları da çalışmalara dahil edilmiştir (Hermans, 1999: 8).

Edebiyatın bir sistem ve bağımsız öğeler dizisi olarak düşünülmesi önemli bir saptamadır. Görgül çeviri çalışmaları bağlamında, edebiyatın çoğuldizge olarak ele alınması çoğul dizge kuramına önemli bir değer kazandırmıştır. Edebiyatı, birbiriyle etkileşim içinde olan öğelerden oluşan bir ağ olarak gören çoğuldizge konsepti, çevirmenlerin neden şu veya bu şekilde davrandıklarını veya bazı çevirilerin neden diğerlerinden daha başarılı olduğunu araştırmak için bir araç olarak kullanılmak üzere tasarlanmıştır (Hermans, 1999: 32).

Hermans'a göre betimleyici, erek odaklı ve işlevsel yaklaşımlarla sistemik bakış açısı arasında bir ilişki olmak zorunda değildir. Skopos kuramı, kendisini işlevsel ve erek odaklı olarak tanımlar, ancak sistem kavramından yararlanmaz. Hermans, sistematik düşüncelerin Manipülasyon okulundaki önemini tamamen tesadüf olarak niteler. Ancak sistematik bakış açısının birçok açıdan önemli olduğu kanıtlanmıştır. Çoğuldizge kuramı özellikle, çevirinin meşru bir çalışma alanı olarak tanınmasına olanak sağlamıştır (Hermans, 1999: 41).

Even-Zohar 1976 yılında yayınladığı bir çalışmayla çeviriyi, diğer tüm metinler gibi kültürel dinamikleri yöneten güç alanına yerleştirmiştir. Even-Zohar'ın çevirinin, edebiyat sisteminin karmaşık alanları arasındaki daimi çekişmelerde çevirinin de rol oynayabileceğini ifade etmesi, çeviriye çok önemli ve yenilikçi bir potansiyel sağlamıştır. Even-Zohar bu yaklaşımıyla, işlevsel ve erek odaklı yaklaşımları güçlendirmiş ve yapılan araştırmalarda öncelikli olarak erek kültürün dikkate alınmasını sağlamıştır. Çeviri ve orijinal arasındaki eski tek yönlü ilişki bu sayede artık önemini yitirmiş ve çok yönlü bir bakış açısı sayesinde erek kültüre bağlanmıştır. Çeviri alanında, kaynak ve erek metin arasındaki ilişkinin dışında araştırılması gereken başka ilişkiler de bulunmaktadır. Çeviri veya çeviri olmayan metinlerin, benzer ya da farklı orijinallerinin farklı versiyonları arasındaki ilişki ve çeviri üzerine yapılan açıklamalar arasındaki ilişkiler araştırılmalıdır. Ayrıca çoğuldizge kuramının amacı araştırmacıların ufkunu geliştirerek kültürel alanın merkez öneme sahip sektörleri ve daha az prestijli ve daha çok çevredeki alanlar arasındaki etkileşimi görmelerini sağlamaktır (Hermans, 1999: 42).

Çoğul dizge kuramı edebiyat ve kültürel yaşamı, farklı ilgileri olan gruplar arasındaki güç mücadelelerinin yer aldığı bir alan olarak görmüştür. Etkileşim ve mücadele üzerinde odaklanma bu modele dinamik karakter özelliği yüklemiştir. Ayrıca bu modelle çevirmenin davranışlarının gizli kalmış motifler tarafından yönlendirildiği savıyla çeviriye teleolojik bir boyut getirmiştir. Çeviri, artık belirli bir hiyerarşik düzen içinde bireysel ya da kolektif araçlardan biri olarak görülmektedir. Böylece çoğuldizge kuramı, çevirinin tarihi bir güç olarak etkisine dikkat çekerek ve kapsamını genişleterek, betimleyici paradigmaya geçerlilik sağladığı kadar, belirginlik de sağlamıştır (Hermans, 1999: 42).

Betimleyici çeviri çalışmalarında çevirmenlerin sosyal alanı, normlar tarafından sınırlı bir etki alanı olarak ortaya konmuştur. 1990'lı yıllarda ortaya atılan kültürel paradigmayla birlikte, çevirmenlerin aktif aracılık işlevi ve kültürlerin yapılandırılmasındaki aktif rolü de çeviribilimin odak noktasına haline gelmiştir. Bilişsel odaklı çeviribilimde de benzer bir gelişme görülmüş ve bu alanda yapılan araştırmalarda, etkileşimde bulunan bireylerin sosyal belirlenimleri, çalışma alanları ve kurumlar da odak noktası olmuştur (Risku 2004, Risku + Freihoff 2000). Douglas

Robinson (1991), çevirmenlerin görev verenler ve yazarlarla yaptıkları işbirliğini gözlemleyerek, yazarların istekleri doğrultusunda veya isteklerine karşı gelerek devrimci bir rol üstlenmek suretiyle eylemde bulduklarını göstermiştir. Çeviri alanında önceleri, meslek alanlarına ve eğitime yönelik çalışmalar oldukça kısıtlıydı. Ancak Theo Hermans'ın girişimiyle yeni bir bakış açısı çeviri çalışmalarına yön vermiştir. Prunc'a göre, Hermans'ın, çeviri kurumsal bir model olarak ortaya koymasıyla ve betimleyici çeviri araştırmalarına getirdiği eleştirilerle, çeviri sosyolojisinin fikir babası olduğunu söylemek yerindedir (Prunc, 2007b: 313-314).

Normlar, betimleyici çeviri çalışmalarında önemli bir yere sahiptirler ve kültürel görüşünün yanı sıra çevirinin sosyolojik görüşünü de konu alan Çoğuldizge Kuramı gibi, bir dizi sosyolojik veri sunmaktadırlar. Toury, çevirmenin çeviri sürecinde sosyal bir rol oynamasının yanı sıra, iletişim işlevinin yerine getirilmesinde de önemli bir paya sahip olduğunu vurgulamaktadır (Toury, 1995: 53). Toury, çevirmenin sosyal aracılık işlevini, norm konseptiyle ortaya koymak istemiştir. Toury'e göre normlar, göstergesel kültür dizgesi olarak da tanımlanan sistematik olayların gelişimi içerisinde oluşmaktadır, Even-Zohar (1990) da bunu Çoğuldizge Kuramı ile açıklamaktadır. İşlevsel kuramlar gibi betimleyici çeviri kuramlarının bakışı yine çevirinin sosyal kesitinde yer almaktadır. Bu durum Theo Hermans'ı (1996: 94) çeviribilim alanına "sosyal çevre" yi ayrıntılı bir şekilde dahil etmesine yönlendirmiştir. Hermans, 1972 yılında "çeviri sosyolojisi" nin geliştirilmesi gerektiğini ifade eden Holmes'in yaklaşımını yeniden dile getirmiştir. Hermans'ın bu beklentisi, özellikle 90'lı yıllardan sonra çeviribilime sosyolojik modellerin dahil edilmesiyle gerçekleşmeye başlamıştır (Kaindl, 2009: 159).

Özellikle işlevsel çeviri kuramlarında (Reiss/Vermeer 1984; Holz-Mänttari 1984) ortaya konan sosyoloji temelli kültür tanımlarından sonra, 80'li yıllarda kültürel dönüşümle birlikte sosyal bakış açısı da önemli bir ağırlık kazanmıştır. Çevirmenlerden talep edilen kültürel yetiyle çevirmenlerin, işlevsel eşdeğer metin üretmeleri beklenmektedir. Bu bağlamda çeviri sürecine dahil olan kişiler arasında bir işbirliği süreci de tanımlanmaktadır. "Toplumsal Çeviribilim" (Risku, 1998: 79) olarak adlandırılan Holz-Maenttari'nin çeviri eylemi kuramında çevirmen, bir uzman olarak tanımlanmaktadır. Çevirmenin yetisi hem "sorumluluğun sosyal fenomeni" hem de "deneyimlerin bilişsel

fenomeni” (Risku, 1998: 90) olarak tanımlanmaktadır. Böylelikle Maenttaeri'nin kuramında, çeviriye direkt bir sosyolojik bağlantı kurulmaktadır. Holz-Maenttaeri (1984) çeviri eylemindeki etkileşim örneklerini çözümler, ancak çözümler “çeviri eylemi bağlamıyla” sınırlı kalmakta ve çevirinin yer aldığı geniş sosyal alanı göz ardı etmektedir (Kaindl, 2009: 158).

Çeviri çalışmaları, ancak kendilerini disiplinlerarası bir akademik disiplin olarak yapılandırdıktan sonra (Snell- Hornby, 1995), çevirinin temel kavramlarına daha geniş yorum getirilmiştir. Fakat çevirmenlerin rol aldığı sosyal çerçeve sadece kısmi olarak tanımlanabilmiştir. Çevirinin disiplinlerarasılığı çalışmaları, Levy'nin (1963- 1969) “çevirinin sonucu” kavramını, Holz-Maenttaeri'nin (1984) “eylem kuramını”nın çeviriye uyarlanması, Vermeer'in (1986) kaynak metnin “tahttan indirilmesi” sloganını - Roland Barthes (1977) ve Michel Foucault (1977) tarafından yazarın “ölüm ilanından” 10 yıl sonra – Skopos kuramının, daha güçlü bir şekilde “amacın üstünlüğü” sloganını da kapsamaktadır (Reiss ve Vermeer, 1984; Vermeer, 1996) (Prunc, 2007a: 40).

“Yazarın ölümü” sloganı olarak skopos kuramını, R. Barthes ve M. Foucault'ya dayandırabiliriz. Çünkü bu ikisinden birincisi göstergesidir, diğeri ise söylem çözümlemesi anlamında metni bir diyalog olarak görür. Bu anlamda çeviri, erek metinle çevirmenin diyalogu ve çevirmenin metniyle okurun bir diyalogu olan çeviri sürecinde kaynak metin yazarının görünmezliğe bürünmesi (ölümü) söz konusudur. Kaynak metin yazarı bu süreçte yazar olarak yer almaz. Foucault'un yöntemi “discursanalyse” yöntemidir.

1.1.3. Çeviri Alanında Paradigma Değişimi: Çeviri Sosyolojisi

Toplumla bilim arasındaki ilişkiyi açıklayan bilim sosyolojisi, ekonomik, siyasi, ideolojik veya dini konfigürasyonlardan kaynaklanan bağlantıları içeren “kurumsal” yön ve “tarihsel” yön olarak ayrılır. Bu tarihsel perspektif, Thomas Kuhn'un bazı bilim dallarının ilerici genişlemesini ele alan eseri “Bilimsel Devrimlerin Yapısı”nı (1962) göstererek, her biri belirli bir paradigmayı temsil eden ve birçok yönden gelişme gösteren bir bilim tarihine yol açar. Bilimsel gelişimde sosyal faktörlerin oynadığı rolü vurgulayarak böylece bilimin hem toplumla hem de bilimsel disiplinlerin tarihi ile olan yakın ilişkisini gösterir. Çeviri alanında yapılan son çalışmalar, bir disiplinin hem

tarihsel hem de kurumsal perspektiften haritalanmasının gerekliliğini ortaya koymuştur. Çeviribilimciler, çeviribilimin diğer disiplinlerle olan ilişkisinin altında yatan sosyal durumu yansıtmak için, hem çevirinin çeşitli alt alanlarının hem de onların bilimsel topluluktaki konumlarının ortaya çıkması hakkında tartışmışlardır. Bu tespitler, kuruluşundan bu yana disiplinlerin yolunu belirleyen paradigmaların analizini yapmaya başlayan çeviri araştırmalarının bir araştırma alanı olarak yansıtılmasını daha da yaygınlaştırmıştır (Snell- Hornby 2006 ve Bachmann-Medick 2006) (Wolf, 2007a: 25-26).

Çeviribilimde yaşanan en önemli paradigma değişimi, 1980’li yıllarda gerçekleşmiştir. 80’li yılların başlarında yaşanan paradigma değişimiyle çeviriye bakış, kaynak metin/kültürden erek metin/kültüre kaymıştır. Bu eksen kaymasıyla birlikte çevirinin yönü de dilbilimsel bir metin çözümlemeden, erek kültürde amaca uygun bir metin üretmeye yönelik olmuştur. Çevirinin erek kutba kaymasıyla, kaynak metnin ne söylediğinden çok erek metnin işlevinin ne olduğu sorusu çeviri bilimin ana sorusu olmuştur. Erek metnin işlevinin belirlenmesinde toplumsal boyutun belirleyiciliği, çeviri sürecinde dar anlamda bir toplumsal paradigmanın da yaşanmasına neden olmuştur. Çevirmen eylemi, çevirinin amacı ve çevirinin işlevi yeni paradigmanın öne çıkan konuları olmuştur. Çeviri pratiği için, çevirinin işlevsel ve çeviri eylemi paradigmasının çevirinin toplumsal ve kültürel boyutunu yeterince açıklayamaması, çeviri alanını daha geniş ölçekte ele alacak kuramlara ihtiyacı beraberinde getirmiştir. Çeviri alanında sosyolojik paradigma olarak beliren yeni paradigma, tıpkı işlevsel paradigma gibi, çeviri pratiğinden ortaya çıkmıştır. Yani çevirilerin pratikteki konumlanması, toplumsal işleyişteki rolü ve çevirinin kültürel yapılanmadaki önemi üzerinde derin araştırmalar yapılmıştır.

Çeviri, sosyolojik dönüşümle birlikte ne bir dil, ne salt çevirmen, ne salt metin, ne salt çeviri sürecidir artık. Çeviri, sonuçları tüm toplumu etkileyen ve dönüştüren bir fenomen olarak, toplumsal yaşamın merkezindedir. Anthony Pym (2006: 1) ironik bir ifadeyle, havadaki sosyolojik kokuların, yapılan yeni çalışmalarda genel bir eğilim olduğunu ifade etmiştir. Wolf bu duruma “sosyolojik gözün” açıldığı ifadesini kullanmıştır (Wolf, 2007a: 13).

Kaindl, sosyolojik dönüşümden bahsedildiğini, çevirilerin toplumsal süreçlerin bir sonucu olarak yansıtıldığını, ancak tam bir paradigma değişimden söz edilemeyeceğini savunur (Kaindl, 2009: 157). Prunc, çeviribilimde sosyolojik bir dönüşümden bahsedilip bahsedilemeyeceği konusunun ideolojik bir bakış açısına dayalı olduğuna, hatta bir zevk meselesi olduğuna işaret etmiştir (Prunc, 2007b: 309).

1990'lı yılların sonuna doğru çeviri araştırmalarında ortaya çıkan “sosyolojik dönüşüm” (Wolf, 2009) çeviri alanında çevirmenin dışlanmasıyla başlayan, bilişsel, kültürel ve sosyal araştırmaların dahil edilmesiyle devam edip çemberin tamamlanmasını sağlamıştır. James Holmes (1988/1972), Itamar Even Zohar (1990), Peter Newmark (1993), Jose Lambert (1994, 1995) ve Andre Lefevere'nin (1998) yanısıra Theo Hermans, çeviriyi öz referanslı bir kurum olarak tanımlamaya çalışan ve betimleyici çeviri çalışmalarına getirdiği eleştiriyle sistematik sosyolojik yaklaşıma ihtiyaç olduğuna vurgu yapanların başında gelir (Prunc, 2007a: 42).

Prunc, sosyoloji paradigmasının kiminle geliştiği ve gerçek çevirmenlerin bilişsel, kültürel ve sosyal araştırmasının çevirinin görevi olduğu savıyla başlayan ve arkasında Holmes ve Zohar'ı temel alan bir görüşünü Newmark, Lambert ve Lefevere ile devam eden ve Hermans ile “öz referanslı sistem” olarak kendi içinde bir sistem olarak, çeviri etkinliğinin ve eleştirisinin değerlendirilmesini yeni paradigmanın ayakları olarak görmektedir. Luhmann'ın kuramını çeviri alanına ilk uygulayanın Hermans olduğu da açıkça görülmektedir. Parks, Gouanvic, Simeoni ve Wolf çeviri sosyolojisiyle ilgili önemli çalışmalar yapan başlıca çeviribilimcilerdir. Simeoni ise Bourdieu'yü çeviri alanına taşıyan çeviribilimcidir.

Sosyolojik boyut, Erich Prunc (1997: 107 ve 2008) tarafından yoğun bir şekilde ele alınmıştır. Prunc, çeviri alanına yeni getirdiği „çeviri kültürü“ terimiyle, toplumsal olarak konumlanmış, normlar, gelenekler, beklenti yapıları ve değer yargılarıyla yönlendirilen ve yönlendirilebilen „çevirinin eylem alanını“ tanımlamaya çalışmaktadır. Prunc, bu girişimiyle, çeviri fenomenine genel toplumsal bir bakış açısı getirme arzusu içindedir. Ancak burada ortaya attığı terimden de görüleceği gibi çevirinin kültürel boyutu odak noktasıdır (Kaindl, 2009: 158-159).

Sosyolojik bakış açısı sosyal grupların yapılarına, sosyal eylemin farklı şekillerinin organizasyonuna değinmektedir. Araştırma alanı bireysel sosyal eylemlerden sosyal

grupların ve kurumlar üzerinden tüm toplumsal yapıların ve değişimlerin analizini kapsamaktadır. Böylelikle sosyolojik çeviribilim öncelikle sosyal bireyler olan çevirmenlerin rolleri ve kendi grupları içerisindeki konumları ve diğer sosyal gruplar ve tüm toplumdaki ilişkilerine odaklanmaktadır. Çeviribilim aynı zamanda, çevirinin gerçekleştiği kurumsal bağlantılara odaklanarak, çeviri ürününden, çevirinin yer aldığı aktarım bağlantılarına odak noktasını kaydırmıştır (Kaindl, 2009: 160).

Bielsa Mialet “The Sociology of Translation: Outline of an Emerging Field” (2010) adlı yazısında, edebiyat ve haber çevirileri üzerinden çeviribilimdeki sosyolojik yaklaşımı incelemeye almıştır. Sosyolojik bakış açısıyla incelediği edebiyat ve gazete çevirilerindeki sosyolojik bağlamın önemli yanlarını ortaya çıkarmaya çalışmış ve bu gözlemlerin sonucunda evrensel edebiyat ve gazetecilik alanında çevirinin işlevini açıklamaya çalışmıştır. Çeviriye sosyolojik açıdan bakmak, disiplinin yeniden anlaşılmasına ve çeviri çalışmalarını diğer alanlar için önemli kılmaya katkı sağlamaktadır (Bielsa Mialet, 2010: 155).

2005 yılının Mayıs ayında Graz’da gerçekleşen “sosyal eylem olarak çeviri” isimli Kongre’nin ana konusu, çeviri sosyolojisi olarak adlandırılan paradigma değişiminin ne kadar doğru olduğu yönündeydi. Ancak iki yıl sonra, yapılan bu tartışmanın sonucuna olumlu cevap verilebileceği kanaati oluşmuştur. Çeviri sosyolojisinin disiplinlerarası verimli bir çalışma alanı oluşturabileceği görüşü yaygınlaşmıştır. Prunc, çeviri sosyolojisi sayesinde ele alınan meslek alanlarının somut sosyal koşulları sayesinde, çeviri alanında kuram ve pratik arasındaki uçurumun kapanabileceğini düşünmektedir (Prunc, 2007b: 327).

Tüm çeviriler hem eylem hem de ürün olarak sosyal bağlam içerisinde yer almaktadırlar. Hangi tür çeviri olursa olsun tüm çeviriler sosyal sistem içerisinde yer alan bir birey tarafından gerçekleştirilmektedir. Aynı zamanda tüm çeviriler kaçınılmaz olarak çevirinin seçimini, üretimini ve dağılımını etkileyen sosyal kurumların birer parçasıdır. Burada çeviri sürecine dahil olan birçok aracının ve özellikle çeviri sürecinde rol alan metinsel etkenlerden bahsedilmektedir. Çeviriyi etkileyen etkenlerin karşılıklı ilişkisi ve birbirini etkileyen özellikleri, onların işlevini anlamada temel kabul edilmektedir ve çeviriyi “sosyal düzenlenmiş eylem” olarak görmemizi sağlamaktadır (Hermans, 1997: 10).

Çevirinin sosyal işlevi ve sosyal iletişimsel değeri, erek metin ve erek kitlenin kesiştiği temas alanına yerleştirilmektedir. Çevirinin bu özelliklerini ancak metnin yazarı, çevirmen, metin ve toplum yapısı içerisinde yer alan erek kitlenin birbiriyle olan karmaşık ilişkisini betimleyerek ortaya çıkarabiliriz. Dolayısıyla bu “global oyun” içerisinde yer alan tüm katılımcıların özneliği büyük önem taşımaktadır (Wolf, 2007a: 1).

Bu bağlamda çevirinin sosyal içeriğini çözümlmek, toplum içerisinde düzenlenmiş ve düzenleyen olarak çevirmeni tanımlamak bize yardımcı olacaktır. Buradan yola çıkarak son birkaç yıldır yapıldığı gibi bu bağlamda yöntemsel bir sistemin kavramsallaştırılması gerektiği söylemek mümkündür (Wolf, 2007a: 1-2).

Çeviri sosyolojisi bakış açılarında ölçüt olarak kastedilen, tezimizin iddiası olan, hem çevirmeni toplumun yapılandırdığı, hem de toplumun çevirmenler tarafından yapılandırıldığı savıdır. Yani çevirmen hem toplumu yapılandıran hem de toplum tarafından yapılan bir bireydir ve bu bağlamda tez açısından çevirinin toplumu yapılandırması ve toplumun çevirileri yapılandırması çeviribilimin yeni bakışı olacaktır.

1.1.4. Çeviribilimde Kültürel Ve Sosyolojik Bakış Açuları

Beşeri bilimlerde disiplinlerarasılık daha sonra gerçekleşecek olan “değişimlere” önemli bir katkı sağlamaktadır. Disiplinlerarasılık, hem var olan paradigmalara sorular sorarak onların gelişmesini sağlamakta hem de çeviribilime yeni araştırma alanları ve yöntemler sunmaktadır. Kültürel dönüşüm (Bassnett/Lefevre1990) çerçevesinde yapılan çeviri araştırmalarından çeviribilimin paradigma değişimlerine karşı özellikle eğilimli olduğu görülmektedir. Bunun sebebinin de çeviribilimin öznesinin “kültürlerarası” özelliğinden kaynaklandığını ve çevirinin farklı iletişim yapılarına maruz kalmasına ve farklı bağlamlar içerisinde yer almasına bağlanmaktadır. İletişimin çok yönlü olması çeviri araştırmalarının disiplin dışına çıkmasını gerektirmektedir. “Kültürel dönüşüm” ün, çevirinin araştırma alanına (frame) kalıcı bir genişleme getirdiği ve daha ayrıntılı ve geniş kapsamlı soruların sorulmasını sağladığı yadsınamaz bir gerçektir. Bu aynı zamanda tarihsel perspektifi, bağlamsal durumları ve çeviri konvansiyonlarının tartışılabilmesini sağlamaktadır ve böylece çevirinin makro-bağlamının ön planda tutulmasını ve bunun farklı şekillerde sunulmasını sağlamaktadır (Wolf, 2007a: 2-3).

Çevirinin kültürel ve sosyal boyutlarını, birbirinden farklı boyutlar olarak değil, birbirinin dönüşüm halleri, ya da süreç-sonuç ilişkisi gibi görmek daha doğru olur. Çeviri sosyolojisi çevirinin somut ve o anki toplumsal süreçlerini, çeviri kültürü ise, çeviri sosyolojisinin sonucu olan yapısal ilişkileri incelemektedir. Bu anlamda çevirinin eş zamanlı araştırması için çeviri sosyolojisi, art zamanlı araştırması için çeviri kültüründen söz edebiliriz. Her iki bakış açısı da, çevirinin toplumsal boyutunu incelemektedir. Sosyoloji de, kültür de insan toplumlarını incelemektedirler.

Kaindl, eğer bir sosyolojik dönüşümden bahsedilmek isteniyorsa, işlevsel ve kültür odaklı çeviri kuramları çerçevesinde sosyolojik boyuttan bahsedildiğini ve bunun belirtilmesi gerektiğini ifade etmiştir. Kaindl, sosyolojik bir dönüşümden çok, ağırlık merkezinden bahsedilmesinin daha doğru olacağı kanaatindedir. Öncelikli olarak kültür ve sosyoloji arasındaki ayrımın iyi yapılması gerektiğini, bu terimleri birbirinden ayırt etmenin güç olduğunu ve bir dizi ortak yöne sahip olduklarını dile getirmiştir (Kaindl, 2009: 159).

Metin odaklı çeviri araştırmalarından kültür odaklı çeviri araştırmalarına geçiş ile birlikte, bugüne kadar fazla üzerinde durulmayan çevirmen öznesi, araştırmaların merkezine oturmuştur. Bununla birlikte çeviri sürecinde aktif rol oynayan çevirmenin sahip olması gereken özellikler, donanımlar, çevirideki rolü, çevirmenin etkileyen ve etkilenen olarak sosyal sistem içerisindeki rolü gibi bir dizi etken gündeme gelmiştir. Bunların yanı sıra çevirmen öznesi dışında çeviri sürecinde aktif rol oynayan yayınevi, redaktör, politik ve siyasi güçler gibi etkenlerin yanı sıra kültürel ürün olarak çevirinin önemi de çeviri araştırmalarına dahil edilmiştir.

Özellikle metin odaklı yaklaşımdan kopmak, sadece çeviri çalışmalarındaki değişmez özlerin sarsılmasına ve asimetrik aktarım şartlarının açığa çıkmasını sağlamayıp, aynı zamanda çeviriyi etkileşimsel bir sosyal olay olarak somutlaştıran çeviri yöntemlerine odaklanmayı da sağlamaktadır. Bu da çevirinin temelini karakterize eden sosyal ve kültürel oluşumlara dikkat çekmeye yardımcı olmaktadır: böylece çeviri sürecine ait olan eylem türlerinin araştırılması ve her iki kültür farkının gözlemlenmesini içeren aracılık süreçleri sistem içerisinde yer almaktadır. Sonuç olarak aracı aktörler, iki farklı kültür arasında var olan bir toplumsal ağ türü olarak işlem yapmaktadırlar. Bu aktörler,

çevirmenlerin toplumsal olarak yapılandırılmış ve toplumu yapılandırılan özne olarak görülmelerini sağlayan sosyal ağ örgüsüne aittir (Wolf, 2007a: 3).

Çeviri süreci farklı derecelerde iki boyut tarafından belirlenmektedir, bunlar “kültürel” ve “sosyal” düzlemlerdir. Kültürel boyut yapısaldır ve güç, hakimiyet, ulusal menfaatler, din ve ekonomi gibi etkili faktörleri kapsamaktadır. Sosyal boyut ise çeviri sürecindeki aktörleri ilgilendirmektedir ve aktörler kültürel olarak değer sistemleri ve ideolojileriyle karşılıklı eylemde bulunurlar. Fakat bu iki boyutun ikileme düşme tehlikesi gündeme gelmektedir (Wolf, 2007: 4).

Antony Pym, Wolf’ün kültür ve sosyoloji arasındaki ayrıma katılmaz. Pym’e (2006: 14) göre, kültür ve sosyoloji aynı gerçekliğin farklı ve değişen halleridirler. Anthony Pym, çeviride “sosyokültürel” ya da “toplumsal ve kültürel” yaklaşımlardan, bağlamdan, aktörlerden” söz ettiğimizi ifade eder. Pym’e göre, sosyoloji ve kültürün her ikisinin daima karşıt veya ontolojik ayırım olması bakımından toplumun aynı zamanda kültür olduğuna hiç şüphe yoktur. Bu nedenle Pym, niçin her iki terime de ihtiyaç duyduğumuz sorusunu sormaktadır. Kuşkusuz bu soru diğer disiplinleri de rahatsız etmektedir. Ne toplum kültür olmadan ne de kültür toplum olmadan yeteri kadar tanımlanabilmektedir (Wolf, 2007a: 4).

Pym’in yaklaşımına katılmakla birlikte, bilimsel inceleme olarak, art süremlili bir kültür araştırmasıyla, eş süremlili bir sosyolojik araştırma arasında yöntemsel olarak önemli bir fark olduğunu söyleyebiliriz. Art süremlili yaklaşımlar, gözlemlenen nesnelerin farklı zamanlarda farklı hallerini gözlemleyerek karşılaştırmaya dayanırlar. Eş süremlili yaklaşımlar ise, aynı anı gözlemleyen bir bakış açısıyla bir örgünün araştırılmasına dayanır. Sosyoloji ve kültür birbirinin değişim halleridirler, fakat birbirinin aynı hali değillerdir. Tıpkı bir yetişkin insanın bir çocuğunun değişim hali olmasıyla birlikte, artık o çocuk olmayıp, yetişkin olarak başka bir insan olması gibi. Elbette sözünü ettiğimiz yetişkin, geçmişteki o çocuktur, fakat onu geçmişteki haliyle, ya da daha sonraki halleriyle incelemek, bugünkü yetişkinin özelliklerini incelemek değildir. Bu çelişki ve zıtlığı aşabilmek için Pierre Bourdieu, toplumsal bir antropoloji üzerine çalışarak, “habitus” ve “alan” kavramlarını geliştirmiştir. Özellikle habitus kavramı, bir toplumsal eylemi açıklarken, eşsüremlili bir bakışa, art süremlili etkileri olarak açıklamaktadır.

Eylemlerin açıklaması, hem antropolojik ve tarihsel olarak kültürel, fakat aynı zamanda somut toplumsal ağ içinde gerçekleştirilen eylemler olarak sosyaldır.

Kültür ve sosyoloji ikilemi şu anda çeviri çalışmaları çerçevesinde “kültürel dönüşüm ve ve/ya toplumsal dönüşüm” başlıkları altında da tartışılmaktadır. Toplum ve kültür arasındaki ilişkinin vurgulanması bu ikilemden kaçınmamıza yardımcı olur ve geleneksel olarak belirlenmiş görüşleri aşmamıza olanak sağlar. Yeni bir dönüşümün – sosyolojik dönüşüm- olup olmadığı sorusu artık önemli değildir: kültürel ve sosyal eylemler ve dolayısıyla bunların kuramsal ve yöntemsel kavramsallaştırmaları birbirinden ayrı olarak görülemez. Eğer “toplumsal” a odaklanıp kültürel eylem olarak çeviriyi şekillendiren güç, ideoloji ve buna benzer konular bağlamındaki şartlara bakılmazsa, “çeviri sosyolojisi” adıyla anılan çeviri çalışmaları içerisindeki yeni alt disiplinin oluşumu yöntembilim problemini sürüncemede bırakır. Wolf’e göre, sosyal eylem olarak görülen çeviriyle ilgili sorular, çeviri disiplininin merkezine yerleştirilmelidir. Toplumsal ve kültürel çalışmalarda geliştirilen yöntembilimsel kesişim noktalarını tartışmak yerine çeviri sosyolojisiyle var olan yaklaşımları birleştirmek daha önemlidir (Wolf, 2007a: 5-6).

Sistem odaklı çeviri çalışmalarını yaygın olarak kapsayan betimsel ve deneysel yaklaşımlar erek kültür içerisinde çevirinin işlevinin vurgulanmasıyla gelişim gösterir ve büyük oranda çeviri normlarını belirlerler. Bu normlar da kaynak metin ve erek metin arasındaki ilişkiyi yönlendirmektedir. Sosyolojide normlar oldukça iddialı bir kategoriye oluşturmaktadır, normlar sadece belirli bir kitle tarafından benimsendikten sonra önem kazanır ve şu sorulara yanıt verebilir: hangi normlar kime uygulanabilir, hangi bağlamda, hangi yönde normlar kabul edilir, normların değişimi nasıl gerçekleşir. Fakat sosyal yapının biçimlenmesinde normları önemli kabul edersek, bu normlar çevirideki sosyal güçlerin tartışılmasında üstünlük kazanır. Normlar çeviri sürecindeki her aşamayı yönetir: metin seçimi, hangi kaynak dilin seçileceği, hangi edebi modelin erek literatür için seçileceği ve iki çeviri kültür söz konusu olduğunda bunların ilişkisini ortaya çıkaran çeviri stratejilerinin seçilmesinde. Tüm çeviri normlarının detaylı bir analizi, belirli bir toplulukta belirli bir zamanda o toplumun kültürel bir fenomen olarak çeviri üzerindeki fikirlerini, en iyi şekilde anlamada etkili olur (Wolf, 2007a: 6).

Çeviri alanında “kültür” ve “sosyoloji” kavramlarının yerini ayırıştırmak oldukça zordur.

Bu iki kavram zaman zaman bir birinin yerine kullanılmaktadır. Çeviri sosyolojisi daha çok çeviriye ilişkin direk etkenlerle ilgiliyken, kültür daha çok yerleşik olan ve dolaylı olan bir etkiye işaret eder. Antony Pym, neden kültür ve sosyoloji terimlerinin her ikisini ihtiyaç duyduğumuzu sorar. Bu sorunun cevabı olarak, akademik gelenek, "sosyal" etkenlerin sosyolojik bir bakışı gerektirirken, "kültürel" etkenlerin diğer disiplinler arasında yer aldığını söylüyor (Antropoloji, Etnoloji, Göstergibilim, iletişim çalışmaları, artı çeşitli yaklaşımlarda bugünlerde kültürel çalışmalarla bağlantılı olarak). Kültürel faktörler toplumsal alandaki tüm yapıları içerirken, sosyal etkenler, çevirinin toplumsal süreç olarak içinde yer aldığı tüm canlı süreçleri içermektedir. Pym, kültürel olmayan herhangi bir sosyal etkenin, ya da sosyal olmayan hiçbir kültürel etkenin olamayacağı görüşündedir (Pym, 2006: 14).

Çevirinin sosyal ağı, çeviri akışındaki istatistikler, sansür sınıfları ya da nüfusun ekonomik geliri içerisindeki belge değişimleri sosyal yöntemler tarafından ele alınmaktadır. Çevirmenin stratejileri, edebiyatın işlevleri, diğer kültürlerin düşünceleri, akademik disiplinlerin rolü ya da post sömürgeci söylemler kültür tarafından incelenmektedir (Pym, 2006: 14).

Pym, sosyal faktörlerin nicel bir yöne sahip olma eğiliminde oldukları ve insanlar arası ilişkilerle bağlantılı oldukları varsayımından hareket eder. Diğer taraftan, kültürel faktörler ağırlıklı olarak daha niteldir ve metin, söylem gibi belirli pratiklerle ilişkilidirler. Bir incelemede biz, insanların yemelerini ve konuşmalarını incelediğimizde, yaşamın kültürel tarafını işliyoruz demektir. Diğer yandan insanları yaş grupları, doğum yerleri, eğitim ya da gelir düzeylerine göre analiz edersek kültürel özelliklerle değil sosyal faktörlerle ilgileniyor oluruz. Eğer bir toplumdaki güç ilişkilerini tanımlıyorsak, politikalar ne yapacağımızın bir ölçüsü olabilmektedir. Çevirinin süreç olarak sosyolojik olması onun iletişim ağırlıklı olarak onun iletişim yönüyle açıklanır. Pym'a göre, Luhmann'ın "toplumun iletişimden başka bir şey olmadığı" görüşüne benzer bir görüş benimserseniz "sosyal" ve "kültürel" arasındaki ayrımı çözmüş oluruz (Pym, 2006: 14-15).

1.1.5. Bourdieu Ve Luhmann Kuramlarının Dahil Olmasıyla Çeviri Sosyolojisinin Gelişmesi

Fransız sosyolog Pierre Bourdieu ve Alman sosyolog Niklas Luhmann ayrıntılı olarak

kültürün sosyolojisi üzerine çalışmışlardır, Bourdieu, sosyoloji kültürünün yazın alanına etkisi üzerinde dururken Luhmann, sanat ve estetik üzerindeki etkisine yönelik çalışmalar yürütmüştür. Her ikisi de düşünce yapılarını ilişkisel olarak karakterize etmiş ve her ikisi de kültürel tarih ve benzeri konular üzerinde yürütülen çalışmalarda öncü olmuşlardır. Bourdieu, kendisini bir sistem kuramcısı olarak görmediğini, çalışmalarının gözlemsel etkilerle sınırlı olduğunu ifade etmiştir. Bourdieu'nün alan ve habitus kuramları çeviri çalışmalarında ele alınmıştır. Luhmann'ın kuramsal yaklaşımı, sistem kuramı içerisinde yeni bir paradigmayı temsil etmektedir ve sosyal ve kültürel sorulara yanıt verebilen modern sistem kuramını temsil etmektedir (Hermans, 1999: 120).

Parks (1998), Gouanvic (1997), Simeoni (1998) ve Wolf (1999) çeviri sosyolojisi konularını birbirlerine yakın zamanlarda ele almaya başlamışlardır. Lefevre (1992) ve Venuti'den (1992) sonra Gerald Parks (1998) çeviri sosyolojisi programına dair sorular yöneltmiş, fakat bunlar çeviri sosyolojisi konusunda tam bir parametre sunamamıştır. Daniel Simeoni (1998) Bourdieu'nün habitus konseptini çeviri çalışmalarında kullanmayı denemiştir; Jean Marc Gouanvic (1997, 1999) Bourdieu'nün kuramlarını Amerikan bilim kurgu romanlarının Fransızca'ya çevirilerini araştıran toplum tarihsel çalışmasına uygulayarak estetik ve sosyal parametrelerden yola çıkarak, Fransa'da yeni bir edebiyat türünün oluşumunu incelemiştir. Michaela Wolf, 1999 yılında yayınladığı "Sosyal Anlam" isimli makalesinde ilk kez Bourdieu'nün kuramlarının çeviri çalışmalarında hangi yeri aldığını araştırmıştır. Wolf, daha sonra feminist çeviri (Wolf 2006) ve edebi çeviri (Wolf 2002b, 2003) çalışmalarında Bourdieu'nün kuramını kullanmıştır. Johann Heilbron (1999, 2000) çeviri tercihlerini tanımlamak için bir model geliştirmiştir. Merkezi, yarı-çevresel, çevresel dillerin sistematik bir hiyerarşisini oluşturmaya çalışarak, dengesiz olan kitap çevirisi akışına bir düzen modeli getirmeye çalışmıştır (Prunc, 2007a: 43).

Tüm bu çeviri sosyolojik gelişmelerin sonucunda, artık gerçek çevirmen olan ideal çevirmen yeniden doğmuştur. Sosyolojik görüş böylelikle, çevirmenin toplumsal ve tarihsel alana yeniden dahil olmasını sağlamıştır.

Sosyal alanlar içerisinde çevirmenler, diğer aktörlerin rakibidirler. Çevirmenler aynı zamanda da çevirinin sosyal alanında konumunu korumaya çalışan hem baş aktördür hem de kukla rolündedirler (Prunc, 2007a: 43).

Çevirinin sosyal bağlamının ne olacağı Kaindl'a göre, kullanılan sosyoloji kuramının varlığıyla ilgilidir. Hangi sosyolojik kuram kullanılırsa, çeviri araştırması ona göre anlam kazanacak ve sonuçlanacaktır. Kaindl'a göre, çeviri alanında özellikle iki yaklaşım geniş yankı bulmaktadır. Bunlardan biri Pierre Bourdieu'nun alan kuramı ve diğeri de Niklas Luhmann'ın sistem kuramıdır (Kaindl, 2009: 160).

Luhmann'ın soyut yaklaşımı (1984) Poltermann (1992), özellikle Theo Hermans (1999) ve Hans Vermeer (2006) tarafından çeviribilimde yürütülen tartışmalara dahil edilmiştir. Luhmann'ın sistem kuramının çıkış noktasını toplumun karmaşıklığı ve buna bağlı olarak davranış ve eylem türleri oluşturmaktadır. Bunları yapılandırabilmek ve eylemde kalabilmelerini sağlayabilmek için karmaşık yapılar basitleştirilir. Karmaşıklığın azaltılması yeni sistemlerin oluşmasıyla sağlanmaktadır. Bir dizi farklı sistem bulunmaktadır, ancak Luhmann "işlevsel sistemler" le ilgilenmektedir. Bu sistem, 18. Yüzyılda toplumun ayrılaşmasıyla birlikte oluşmuştur. Sosyal yapıların karmaşıklığının artmasıyla farklı işlevsel alanlar ortaya çıkmıştır. Bu alanlar, politika, bilim, ekonomi vb.dir (Luhmann, 1984: 49). Kaindl'a göre, Luhmann odaklı bir çeviribilim, çevirilerin temelinde yatan beklentileri, normları ve iletişimleri, Luhmann anlamında analiz ederek, toplumdaki gerçekliğin yapılandırılmasına ışık tutabilir. Ancak bu çalışma çerçevesinde, özne olarak çevirmen daha az irdelenmektedir (Kaindl, 2009: 163-164).

Çeviribilimdeki sosyolojik yaklaşımların odak noktası, çeviri sürecinden çok çeviri sürecine dahil olan kurum ve aktörlerin analizini kapsayan aktarım sürecindedir. Amaç, çeviri eylemini araştırmak yerine daha çok, "çeviri alanı ya da sistemi ile diğer toplumsal alan ve sistemler arasındaki etkileşimlerle ilgilenmektedir". Çeviri ürünü yerine, özellikle Bourdieu'nün yaklaşımında ağırlıklı olarak sosyal grup ve aynı zamanda birey olarak kişiler, yani çevirmenler ön plandadır. Kaindl'a göre, sosyolojik yaklaşım sayesinde, artık çevirmenler bu dünyanın bir parçası olarak toplumsal alanlardaki yerini bulabilecektir (Kaindl, 2009: 164).

Bu amaçla Simeoni (1998) Bourdieu'nün habitus konseptiyle çevirmen uygulamalarını araştırmıştır. Shelly (1992) Bourdieu'nün konseptini kullanarak 18. Yüzyılda yükseliş gösteren Alman romanlarını analiz etmiştir. Gouanvic (1994 ve 1997) yaptığı

araştırmada özellikle Bourdieu'nün alan kuramını kullanarak bilim kurgu romanlarını incelemiştir (Kaindl, 1999: 128).

Wolf, çeviri çalışmalarındaki geleneksel yaklaşımların, çevirideki sosyolojik tabanlı sorulara duyarlılık gösterdiklerini, fakat sosyolojik boyutun geleneksel yaklaşımlar tarafından ayrıntılı olarak ele alınmadığını ve daha önce sosyolojik sorunlara yönelik kuramsal çalışmanın çok az yapıldığını belirtir. Daha önceki kuramların çeviriye yönelik sosyal görüşlerinde belirsiz bir anlayış vardır ve araştırmaları da sistematik değildir (Wolf, 2007a: 13).

Wolf'e göre, öncelikle çeviri alanında sosyal yönlerin daha önceden de vurgulandığını, ama sistematik olmadığını söyleyebiliriz. Çevirinin kuramsal alanıyla ilgili kuramlar üretilmiş olduğunu, yani bireysel çevirmen ve metinle ilgili kuramlar üretildiğini görmekteyiz. Çeviri sosyolojisinin özelliği ise, çevirinin yöntem ve pratiğini incelemektir. Yani çeviri sosyolojisi, bireysel çevirmen pratiğinin ötesinde, çeviri alanındaki genel pratiğe yönelik sorunlarla ilgilenmekte ve çeviriye bu alanda yeni yaklaşımlar getirmektedir. Daha önceki kuramlar, özellikle Alman çeviribilim ekolünün geliştirdiği kuramlar da pratiğe yönelik kuramlardı, fakat sosyoloji kuramının eski paradigmadan farkı, kuramlarını toplumsal ve kurumsal bir pratik için geliştirmeleridir. Söz konusu olan, çevirmen pratiğinin nasıl işlediğinden çok, çevirmenlerin ve çevirilerin toplumsal alandaki etkilerinin belirlenmesi ve yönlendirilmesidir. Sosyal eylem kuramları, sosyal süreçlere dahil olan eylemcilerin, kendi eylemlerine bakış açılarının sosyal yaşamdan kaynaklandığını ileri sürmektedir. Böyle bir bağlam içerisinde çeviri sürecine dahil olan aktörler farklı bakış açılarına sahiptirler (Wolf, 2007a: 14).

Bizim önemli bir ayırımımız çeviri sosyolojisinin bireyden yola çıkan bakış açılarıyla, toplumdaki yola çıkan bakış açılarıdır. Durkheimci sosyoloji sistemsel, Sartre'ci sosyoloji bireyseldir. Bourdieu'cü sosyoloji ise hem bireysel toplumsal, hem de bireysel ve toplumsal olmayan bir sosyolojidir. Sosyolojide var olan bu bakış açıları bir taraf, bireyin sosyal organizasyondaki yapılandırıcı etkisini, diğer taraf ise bireyin toplumun parçası olarak sınırlılığını ve sistemin önemini vurgularken, her iki kuramsal yapıda ortak olabilecek şey, süreçlerin ve işlevlerin varlığıdır. Bireysel süreçler bireysel ve sistematik olarak, her iki akımda da önemlidir. Birinde toplumun

parçası olarak, kararların toplumun etkisiyle alındığını varsayarak bile olsa süreçler organizasyonları belirler.

Betimleyici yaklaşımlar “çeviri süreci sosyolojisi” nin gelişiminde verimli bir temel sağlamaktadır. Çeviri aracılığıyla kimliğin biçimlendirilme süreci ve tarihsel ve kültürel faktörler daha fazla önemsenmelidir. Robyns (1992), erek ve kaynak metni, sosyal araştırmalar içindeki yapılar olarak görmektedir. Bu yapılar üç farklı karşılıklı etkileşim görüşüyle çeviri modellerini geliştirirler. Birincisi politik tartışmalar ve diğer tartışmalarda hangi türde araştırmaların var olduğu sorusunu yöneltmekte, ikinci görüşte ise çeviri aracılığıyla aktarılan öğelerin seçim ve dağılımıyla ilgilenilmektedir. Bu da dolaylı olarak norm kavramını öne çıkarmaktadır: Hangi mekanizmalar bu öğeleri takip etmekte ve bu öğelerin statüsü nedir? Bunlar hangi düzensiz oluşumda yer almaktadırlar ve bunların özellikli işlevleri nelerdir? Sonuç olarak bu öğelerin aktarılması ve entegre edilmesi erek sistemde tasarlanan pozisyonuna bağlı olarak somut çeviri stratejilerinin benimsenmesini etkiler ve öğreti, yasak, politik baskı ya da açık sansür gibi baskılara maruz kalır. Eylemin farklı alanlarında karşılıklı etkileşimde aktif ve tutarsız olarak yer alan aktörlere yansımaları yetersiz olmasına rağmen, çeviri sosyolojisinin kavramsallaştırılmasına yönelik kararlı adımlar sunar (Wolf, 2007a: 15-16).

Çeviri sosyolojisi yaklaşımlarının bir kısmı, çeviriyi toplumsal ilişkiler ağı ve aktörlerin eylemlerinin dışında, toplumsal yapıların bu ağ ve eylemlere belirleyici etkisinden ele alarak kültürel yaklaşımlar şeklinde gelişmiştir. Çeviri sosyolojisi içinde zaman zaman, toplumsal yapı ve sistemlerin incelenmesi, bir kültür araştırması şeklinde cereyan etmektedir. Toplumsal yapıları, toplumsal ilişkilerden bağımsız ve tersine, ilişkileri belirlenmiş sabitler olarak gördüğümüzde, yaptığımız araştırma bir sosyolojik bakış değil, kültürel bir bakışı temsil etmektedir.

Çeviri yaklaşımlarının çoğu şimdiye kadar sosyoloji kategorilerinden birini tek başına açık olarak tartışmamıştır, fakat sosyolojik kategoriler farklı alanlarda ayrı ayrı gündeme gelmektedirler. Bu tür araştırmalar, çevirinin alımlanması ve üretim safhasında sadece aktörleri değil aynı zamanda ayrı ayrı güç ilişkilerindeki rolleri ve uluslararası ve ulusaşırı aktarımda yer alan kültürel ürün olarak çevirinin önemi tartışılmaktadır. Bu tarz yaklaşımlar çeviriyi sosyal kimlik, imaj, sosyal rol ya da ideolojiyi yapıya olan katkısı bağlamında tartışmaktadır (Wolf, 2007a: 16-17).

André Lefevere sistem kuramını farklı şekilde ele almıştır. Lefevere, edebiyat eserlerindeki değişim ve tutuculuğun iç dinamiğinden ziyade, kontrol mekanizmalarını incelemiştir. Dilbilimsel değişikliklerden çok çeviride kısıtlamalara neden olan şiir tekniği, hamilik ve ideoloji kavramları üzerine durmuştur (Lefevere, 1992a: 87) (Hermans, 1999: 42-43).

Lefevere edebiyat eserlerinin düzeltilmesi ve yeniden tanzim edilmesinde olduğu gibi çeviride de ekonomik, ideolojik ya da estetik gibi belirli kısıtlamalara maruz kaldığını ifade etmiştir. Lefevere açıkça, artık çevirinin soyutlanmış olarak analiz edilemeyeceğini, çevirilerin bütünsel metin sisteminin bir parçası olarak, metinleri üreten kişilerinde dahil olmak üzere, sansür uygulayan, karşı çıkan ve destekleyen mekanizmaların da incelemeye dahil olması gerektiğini ifade etmiştir (Lefevere, 1985: 237) (Hermans, 1999: 44).

Tarihsel araştırmalar, çoğuldizge konsepti ve normlarına atıfta bulunarak, sadece bireysel çevirileri ve geniş bütünceleri değil, aynı zamanda çevirideki tarihsel söylemi de kapsar. Bu da çevirinin uygun bir bağlama yerleştirilmesinin bir parçasını oluşturmaktadır. Çeviri hakkındaki toplum düşüncesinin tarihi, kimlik ve ötekilik, toplumun değişen değerleri ve dil ile ilgili inançları hakkında bizi bilgilendirir. Bu ayrıca, çeviri hakkındaki bizim kendi çağdaş düşüncemizin öz dönüşümlü değerlendirmesine götürür (Hermans, 1999: 44).

Sosyolojik bakış açısıyla çeviriye baktığımızda sadece çeviri sürecine yönelik manipulatif potansiyelleri değil, aynı zamanda çevirmeni kısıtlayan metin içi ve metin dışı faktörler ve çevirinin üretildiği tarihsel ve kültürel şartlar da inceleme alanının içine girmektedir. Bu bakış açısının çeviriye getirdiği yenilik sadece yeni araştırma alanları sunması değil, aynı zamanda beraberinde çeviri sürecinde rol oynayan güç ilişkilerine ışık tutması ve en önemlisi de çevirinin hiç bir zaman tarafsız bir eylem olamayacağı görüşüdür. Çeviri bu nedenle sadece basit bir yeniden üretim olarak değil, daha çok bilinçli ve kasti bir eylem, bir seçim, bir yapılandırma ve bazı durumlarda tahrif, bir sahtekarlık ve gizli kadroların bir yaratımıdır (Gentzler/Tymoczko, 2002: XXI) (Wolf, 2006: 9).

Theo Hermans çevirmeni toplumsal ağ içinde yer alan, ancak aynı zamanda toplum tarafından kontrol edilen ve sosyal etkileşimler tarafından biçimlendirilen bir aktör

olarak ele almaktadır. Bu da çevirmeni toplum içerisinde yapılanan ve toplumu yapılandıran özne olarak değerlendirilebilmesine olanak sağlamaktadır (Wolf, 2006: 10).

Çeviri sürecinde yer alan aktörleri sosyolojik olarak ele alan yaklaşım çeviri eylemini hem bireysel hem de özel ağların üyeleri olarak baş aktör bakış açısıyla analiz etmektedir. Örneğin A. Pym çevirmeni tarihin merkez nesnesi olarak ele almaktadır ve öncelikle çevirmenin tarihi olarak toplumsal şartların öznellik alanını yeniden yapılandırmaya çalışmaktadır (Pym, 1998: IX-X). Bazı yazarlar yönetsel olarak Pierre Bourdieu'nün kültürel üretim kuramını çeviri alanındaki aktörlerin konumlarına ışık tutmak için kullanmışlardır (Gouanvic, 1999; Wolf, 1999, 2003). Çeviri üretiminin farklı aşamalarındaki koşullandırmalar, çevirmenin “görünmezliğini” (Venuti 1995) sağlayan faktörlere odaklanarak, daha geniş bir bağlamda araştırılmasını sağlamıştır. Kültürel ürünün sosyolojisi çevirinin çok yönlü akışına ve çeviriyi biçimlendiren ulusal ve uluslararası aktarım mekanizmalarına odaklanmıştır (Wolf, 2006: 11).

1.1.6. Çeviri Sosyolojisinin Yeniden Yapılanması

Luhmann'ın kuramlarını çeviriye uyarladığımızda çeviri sürecinin her aşamasında yer alan değişim dinamiklerini görebilmekteyiz. Kuramının yapısalcı özelliği kültürel üretimin “sense” bakışını sürece dahil olan aktörler tarafından yapılan seçimlerin ve beklentilerin sonucu olduğu görülmektedir. Çeviri sosyolojisini yapılandırmaya katkı sağlayan Bourdieu'nün kültürel sosyolojisi 15 yıldır çeviri araştırmalarına ortaya konmaktadır. Birçok çeviri bilimci Bourdieu'nün kuramlarının ana konseptlerini kullanarak sadece çeviri eylemindeki ve ürünlerindeki sosyal sınırlamalara derin anlayışlar getirmemiş aynı zamanda çeviri sürecindeki düzensiz uygulamaları da kanıtlamıştır. D. Simeoni (1998) habitusuyla birleşmiş çevirmenin sosyal davranışı üzerine odaklanmış, diğer araştırmacılar da çeviri alanını yapılandırmaya çalışmışlardır (Wolf, 2006: 12).

Anthony Pym konuya çevirmenler açısından yaklaşmakta, çevirmenlerin çevirinin tarihsel gelişimini etkilediklerini ve bu nedenle çeviri üzerinde kendi kimlik ve gündemleriyle nedensel bir etkiye sahip olduklarını öne sürmektedir. Daniel Simeoni, çeviribilimin çevirmenlere bakışını değiştiren araştırmacılardan biridir. Pierre Bourdieu'nün habitus kavramı ile çeviri normları kavramını birleştiren yaklaşımıyla

çeviri tarihinin çeviri metinlerin yanı sıra çevirmenler üzerine de odaklanabileceği fikrini ortaya koymuş ve yeni araştırma alanları açmıştır. Çeviribilimde öznenin konumu üzerine yapılan araştırmalar bugüne dek genellikle çevirmenler üzerine yoğunlaşmıştır. Oysa kimi zaman çeviri metinlerin üretimiyle doğrudan ilgisi olmayan kişiler de çeviri alanında birer özne olabilir. Kimi bireyler ilk bakışta çeviriyle hiçbir bağları yokmuş gibi görünebilir; ancak daha yakından incelendiğinde bu bireyler kültür alanındaki uygulamalarıyla çevrilecek metinlerin seçimi, üretimi ve tüketimini doğrudan etkiliyor olabilirler. Bu bireyler genellikle içinde buldukları toplum üzerinde kapsamlı bir etki ve güce sahip kişilerdir. Çeviri de bu bireylerin kültür üzerindeki etkilerinin hissedildiği alanlardan biri olabilir. Kültür üzerinde bu denli büyük etkiye sahip olan özneler arasında siyasetçiler, iş adamları ya da toplumda lider konumda bulunan benzer kişiler bulunabilir. Örneğin diktatörler ya da seçimle başa gelen devlet başkanları ve bakanlar bir toplumun kültürünü şekillendirebilir ya da buna teşebbüs edebilir. Bu siyasetçilerin açık ya da örtük ‘planlama’ çabaları yalnızca kültürü değil, kültürel süreçlerle ayrılmaz bağlara sahip çeviri politika ve stratejilerini de etkileyecektir.

Gideon Toury bu bireylere içinde buldukları kültürün repertuarını değiştirecek yeni seçenekler sundukları için ‘değişim özneleri’ adını verir. Kültür repertuarı “bir insan topluluğu ve bu topluluğun üyesi olan bireyler tarafından yaşamın düzenlenmesi için kullanılan seçenekler bütünü” olarak tanımlanmaktadır. Repertuarı oluşturan, onu güçlendirerek pekiştiren ya da değiştiren seçenekler edebiyat ve sanat yapıtları gibi somut ürünler olduğu gibi davranış kuralları ve toplumsal ve kültürel normlar gibi soyut olgular da olabilir. Değişim öznelerinin kültür üzerindeki etkileri özellikle teknik çeviriye göre kültür politikalarıyla daha yakın bağları olan edebiyat çevirisi alanında kendini hissettirmektedir. Kimi zaman şirketler ya da siyasetçiler özel kurumlar ya da fonlar oluşturarak çeviriye destek sağlar ve çeviriyi himaye ederler. Bu himaye resmi olarak oluşturulan ya da yayınevi ve çevirmenlerin kendiliklerinden uygulamaya başladıkları seçim ölçütlerini beraberinde getirir. Bu ölçütler belli türlerin ya da yapıtların çevrilip yayınlanmasını kolaylaştırıp hızlandırabilir ya da engelleyebilir. Kültürel öznelerin çeviriye ayırdıkları kaynaklar sayesinde edebiyat ve kültür alanında ana damarın dışında bırakılmış az satacakları yada anlaşılacakları kaygısıyla

yayımlanmayan çevirilerin yayımlanması mümkün olabilir. Kültür alanında değişim yaratan özneler donanım ve yetenekleri olan bireylerdir (Gürçağlar, 2005: 40-45).

1990'dan sonra çeviri araştırmalarındaki sosyolojik paradigmayla birlikte, bu zamana kadar dışarıda tutulan gerçek çevirmen, araştırmalara dahil edilmiştir. Böylelikle bilişsel, kültürel ve sosyal araştırmalar çeviri alanına taşınmıştır. Kültürler arasındaki güç ilişkisi çeviri bağlamında önemli bir yere sahiptir. İki kültür arasındaki kültür aşırı ilişkilerin yoğunluğu ve çevirmenin meşru statüsü ve kültürünün prestijiyle çevirmenin sosyal statüsü arasında bir ilişki bulunmaktadır. Yaygın olarak kullanılan dillerin çevirmenleri daha fazla prestije sahiptirler. Bu çevirmenler daha fazla sembolik sermaye elde ederler. Kaynak kültürün ekonomik gücü ne olursa olsun, prestijli bir kültürden yapılan çeviriyle birlikte çevirmenin de prestiji gelişmektedir. Çeviriler aracılığıyla sembolik sermaye elde etmek isteyen çevirmen patronlarının yanı sıra çeviri aracılığıyla etki elde etmek isteyen güç sahipleri ve kurumlar ortaya çıkmıştır, bunlar gelirlerini büyütme çabası içerisindeki yayıncılardır. Bu değişim hız ve çokluğun ana parametre olduğu bir çeviri pazarını meydana getirmiştir.

Okuyucu ve kütüphanelerin sayısının artması ve kütüphanelerin çeviri alanında güç faktörü olmasıyla birlikte 19. yüzyılda daha fazla yoğunlaşmıştır. Fakat kitle üretimi ve rekabet, ucuzluk, çeviri kalitesizliği ve çevirmenlerin imajını kaybetmesi gibi olumsuz etkilerle sonuçlanmıştır. Çeviri tarihine sosyolojik olarak tekrar baktığımızda, çevirmenlerin habitusunun sadece kendilerini dışlanmış ve aşağılık duygusunu içselleştirmesini içermediğini, daha çok ruhban habitusu ve kendini geri planda tutan aşağı tabakadan kimse habitusu arasında yerleştiğini görmekteyiz. Ruhban çevirmenler kendilerini kültürün kurucusu, kelime koruyucusu olarak görmektedirler. Bu çevirmenler seçme, değiştirme ve tanımlama güçlerinin olduğunu biliyorlardı ve bunun değer ve gerçekliklerin toplum tarafından kabul göreceğini biliyorlardı. Bugün bu görüş UNO ve EU gibi uluslar arası organizasyonlarda çalışan çevirmenler arasında devam etmektedir. Buna rağmen bu çevirmenlerin hepsi aracı oldukları hassas görüşmelerde ellerinde bulunan eylem gücünün kavram, anlam dünyaları ve değer toplumları oluşturabileceğinin farkında değillerdir. "Pariah (aşağı tabakadan kimse) habitusu Simeoni'nin ortaya koyduğu "öz hizmetçi" habitusunun en aşırı versiyonudur. Bu habitus tarihte çevirmenlerin ötekileştirilmesinin bir kalıntısıdır ve gönüllü ya da

gönülsüz görünmezliklerinin bir sonucudur. Bu habitusu benimseyen çevirmenler yazarı ve şairi efendi olarak görüyor, alıcıyı da kral olarak görüyorlar. Çok düşük fiyatlara ve oranlarla çalışmaya devam ediyorlar ve aynı zamanda bugünkü düşük-fiyat döngüsünün organizatörüdürler. Bu da sadece onların varlığını değil, aynı zamanda çeviri uzmanlığının ününü de zedelemektedir. Bu “pariah” habitusu o kadar çok karakterlerine yerleşmiştir ki, çevirmen olarak zıtlaşan gündemin tam ortasında olmalarına rağmen buna aldırış etmemektedirler. Fakat isteseler de istemeseler de yorumsal güç oyunu içerisinde yer almaktadırlar (Prunc, 2007a: 47-49).

Prunc, kültürlerin ve kimliklerin oluşumunda ve bilginin üretiminde güç tarafından yönetilen süreçlerden bahsedilmemesi diye bir şeyin olamayacağını ifade etmiştir. Çeviribilim özellikle bu süreçleri bir model çerçevesinde gösterebilmek için Fransız sosyolog P. Bourdieu'nün kuramlarını kullanmıştır (Prunc, 2007b: 309).

Anthony Pym “On the social and cultural in Translation Studies “ (2006) isimli derlemenin önsözünde derlemede bulunan makalelerin genelinden yola çıkarak çeviri fenomenini açıklayabilmek ve hangi tür sosyolojik yaklaşımların yardımcı olabileceğini ortaya koymak için bir dizi maddeler listelemiştir, bunlar:

- Çeviri sosyolojisi kaynak metnin ve erek metnin sosyal yönlerini ortaya koymakla kalmayıp, aynı zamanda araçlara da odaklanabilmelidir.
- Bir toplumu diğeriyle karşılaştıran basit ikiliklere direnmelidir. Örtüşen ve karmaşık durumları algılayabilmelidir.
- Her iki tarafın kültürel faktörleri ve sosyal faktörleri sahiplenebilmelidir.
- Tanımlamanın yanı sıra açıklayabilmelidir.
- Kültürel ve sosyal arasında gidip gelirken her hangi bir tarafa açıklayıcı statüsü atfetmeden açıklamalar yapabilmelidir.
- Asimetrik ve simetrik bağıllık anlamında faktörlere bağlantı kurabilmelidir.
- Sosyolojiden veya başka bir disiplinden alınan kuramcılara aşırı itaatkar olmamalıdır.

- Aracıların çalıştığı sosyal alanlardaki uygun konseptlerle çalışabilmelidir (çeviri kültürleri, sosyal sistemler, rejimler) (Pym, 2006: 25).

Çevri sosyolojisinin çeviriye uyarlandığında neler getirebileceğini araştıran Oscar Diaz Fouces, çeviri sosyolojisine “SAT” (Sociology applying to translation) kısaltma adını vermiştir (Fouces ve Monzo, 2010: 10).

Prunc, çeviri sosyolojisi sayesinde çeviri eylemi kuramı ya da çoğuldizge kuramı gibi modellerin tarihsel ve aktüel bağlam geçerliliğinin araştırılıp detaylandırılabilceğini ifade etmiştir. Prunc, çeviri sosyolojisinin profesyonelleşme sürecine empirik veriler sunabileceğini ve toplum çevirmenliği gibi yeni etkileşim alanları katabileceğini düşünmektedir. Çeviri sosyolojisinin bir amacının da yapılandırılmış çeviri eğitimiyle özgüvene sahip, çeviri eylemini kendi sorumluluğuyla üstlenebilen çevirmen habitusunu geliştirmek olabileceğini düşünmektedir (Prunc, 2007b: 327).

1.2. Çeviri Alanında Çeviri Alanıyla Sınırlı Sosyolojik Yaklaşımlar

1.2.1. Çoğuldizge Kuramı

1970’lerde çeviri edebiyatını sosyal çevrenin, edebiyatın ve erek kültürün tarihsel sistemi olarak gören en önemli yaklaşım çoğuldizge kuramı olmuştur. Bu o tarihlerde çok önemli bir gelişmeydi. Çünkü o ana kadar “çeviri edebiyatı”, çoğunlukla yan ürün ve ikinci dereceden edebiyat türü olarak görülmekteydi. Çoğuldizge Kuramı, Betimleyici çeviri çalışmalarına destekleyici bir gelişme olarak kendini göstermiştir. Çoğuldizge kuramı, son 20 yıl içindeki çeviri normlarını ve kurallarını belirlemeyi amaçlayan önemli bir çeviri kuramıdır (Munday, 2001: 108-109).

Çoğuldizge kuramını 1970’lerde ortaya atan İsraili bilim adamı Itamar Even-Zohar 1920’lerde edebiyat histografisi üzerine çalışan Rus formalistlerin fikirlerinden etkilenecek geliştirmiştir. Edebiyat çalışmaları edebiyat sisteminin bir parçası olarak araştırılmıştır (Munday, 2001: 109).

Böylelikle Even-Zohar (1979) çoğuldizge kuramıyla çeviribilim alanına yeni bir paradigma getirmiştir. Bu kuramda çeviriler, erek dilin sisteminde bir sistem olarak işlev görmektedir. Edebiyat çoğuldizgesi içinde bazı sistemler merkezde yer alırken bazıları da çevrede yer almaktaydı. Even-Zohar çeviriyi daha geniş bir sosyal bağlamda

ele almayı hedeflemiştir. Even-Zohar çeviriye ihtiyaç duyulduğunu gösteren sosyal koşullar için, üç tarihsel durumu belirlemiştir:

- (a) eğer edebiyatın edebiyat geleneği yoksa ve kendi edebiyat çoğuldizgesi içerisinde türleri yerleştirip geliştiremiyorsa,
- (b) eğer edebiyat çevrede yer alıyor ve edebiyatı zayıfsa,
- (c) eğer ulusal edebiyat bir kriz içerisindeyse ya da kendini tarihin önemli bir dönemecinde görüyorsa, o ulus çeviriye ihtiyaç duyar (Tyulenev, 2009: 148).

Even-Zohar çeviri edebiyatın bir sistem olduğunu ifade etmektedir (Munday, 2001: 109):

1. Çeviri edebiyatı çevrilecek metni seçer.
2. Çevrilecek metinlerin seçiminde tüm toplumsal sistemlerin normları, davranış ve politikaları etkili olur.

Even-Zohar, tüm bu sistemler arasındaki ilişkiye odaklanarak geliştirdiği kapsayıcı konseptine Shuttleworth ve Cowie (1997: 176) tarafından tanımlanan “Çoğuldizge Kuramı” adını verir (Munday, 2001: 109).

Çoğuldizge heterojen, hiyerarşik kümelenmiş (ya da sistem) sistemler olarak tasarlanmıştır. Bu sistem çoğuldizge içerisinde evrimin dinamik sürecini devam ettirebilmek için etkileşime geçmektedir. Evrimin dinamik süreci çoğuldizgenin devamı için hayati öneme sahiptir. Aynı zamanda bu süreç yenilikçi ve tutucu sistemler arasındaki sürekli değişim halini ve rekabeti de göstermektedir (Munday, 2001: 109).

Sürekli değişim hali nedeniyle çeviri edebiyatının da belirli bir konumu olamamaktadır. Çeviri edebiyatı, çoğuldizge içerisinde birincil veya ikincil konuma sahiptir. Birincil konuma sahipse, çoğuldizgenin merkezini şekillendirmede aktif rolü olur (Even-Zohar, 1978/2000: 193). Böylelikle çeviri edebiyatı, yenilikçi ve edebiyat tarihinde önemli bir olay olarak yer edinir. Genelde öncü yazarlar en önemli çevirileri gerçekleştirirler ve erek kültürde yeni edebiyat türlerinin oluşumunu sağlarlar. Even-Zohar çeviri edebiyatı birincil konumda olduğunda üç önemli durumdan bahseder (Munday, 2001: 109-110):

1. Eğer “genç” bir edebiyat kuruluyorsa ve ilk olarak “eski” edebiyata bakarsa,
2. Eğer edebiyatı “çevrede” ya da “zayıf” olarak nitelendiriliyorsa, eksikliğini

hissettiği edebiyat türlerini ithal eder. Bu durum küçük bir ulusun büyük bir kültür tarafından etkilendiği durumlarda gerçekleşmektedir. Even-Zohar tüm çevrede yer alan edebiyatlar türlerinin çeviri edebiyatından oluştuğunu ifade etmektedir. (Even-Zohar, 1979: 194). Bu durum farklı aşamalarda gerçekleşmektedir.

3. Eğer edebiyat tarihinde bir kriz dönemi yaşıyorsa ya da ülkenin edebiyatında bir boşluk varsa, çeviri edebiyatı birincil konumdadır (Munday, 2001: 110).

Eğer çeviri edebiyatı ikincil konumdaysa, çoğuldizge içinde “çevre” sistemi oluşturmaktadır.

Bu durumda çeviri edebiyat, sistemin merkezinde hiçbir etkiye sahip değildir ve gösterişsiz bir öge olarak geleneksel formları korur ve erek sistemin edebiyat normlarına uyum gösterir. Even-Zohar, ikincil konumun çeviri edebiyatı için normal bir durum olduğunu ifade etmiştir (Munday, 2001: 110).

Even-Zohar (1979: 196-197) çeviri edebiyatın, çoğuldizge içinde aldığı konuma göre çeviri stratejisini belirlediğini ifade etmiştir. Eğer birincil konumdaysa, çevirmen erek edebiyat modellerinin kısıtlamalarına kendini tabi görmez ve gelenekleri yıkma eğilimi gösterir. Bu nedenle kaynak metnin eşdeğeri bir erek metin üretir. Bu da erek kültürde yeni modellerin ortaya çıkmasına neden olur. Diğer yandan eğer çeviri edebiyatı ikincil konuma sahipse, çevirmenler erek kültür modellerini kullanma eğilimi gösterir ve eşdeğer olmayan çeviriler üretilir (Even-Zohar, 1979: 197) (Munday, 2001: 110).

Even-Zohar’ın, çeviri edebiyatının birincil yani merkez konumda olmasıyla, ikincil yani çevre durumunda olması arasında çeviri yöntem ve stratejileri açısından, çeviri politikası açısından fark görmesi önemli bir saptamadır. Bu kuramsal bakış açısı çeviri kuramlarının kaynak ve erek odaklılığını göreceleştirmedi. Kaynak ve erek odaklılık bu bakış açısına göre, eşzamanlı belli bir seçimi değil, koşulların getirdiği bir zorunluluğu göstermektedir. Çeviri edebiyatın merkez konumda olduğu dönemleri genel olarak, o ulusun çeviriye ihtiyaç duyduğu ve çeviri yoluyla normlarını oluşturduğu dönemler olarak yorumladığımızda, seçilen çeviri stratejisi yabancılaştırma ve kaynak kültürü erek kültüre taşımadır. Çeviri edebiyatın erek ulus sisteminde çevre konumunda olduğu dönem ise, erek ulusun kaynak ulusa karşı daha üst bir konumda

olduğu ve değişim ve gelişimini tamamladığı evreye denk düşer ve bu dönemde tercih edilen yöntem, yerelleştirme ve adaptasyon yöntemidir. Çeviri edebiyat, erek ulus içinde bir dönüştürme etkisi ve gücüne sahip değildir ve erek ulusun böyle bir gereksinimi yoktur. Even-Zohar'ın bu kuramsal yaklaşımından yola çıkarak, kaynak odaklılık ve erek odaklılığın bir zıtlık değil, durumlara göre, farklı zamanda farklı zorunluluklardan kaynaklanan stratejik tercihler olduğu söylenebilir. Böyle bakıldığında, çevirmenlerin kaynak ve erek odaklılık arasında bir seçim yapma zorunluluğu ortadan kalkmaktadır.

Itamar Even-Zohar'ın çoğuldizge kuramı çağdaş ve iddialı bir çalışmadır, bazı araştırmacılar çeviride davranış bağlamını açıklamak istediklerinde bu kuramdan faydalanmaktadırlar. Özellikle çeviri edebiyatında empirik ve tarihsel bir çalışma yapılmak isteniyorsa, çoğuldizge kuramına dolaylı veya dolaysız olarak başvurmadan iyi sonuçlara ulaşamaz (Hermans, 1999: 102).

Edebiyatın gelişimini ve davranışını inceleyen çoğuldizge kuramı edebiyat çalışmalarında öznenin görmezden gelindiği bir dönemde ortaya çıkmış ve böylelikle çeviriye de yer açarak büyük bir boşluğu doldurmuştur (Hermans, 1999: 102-103).

Çoğuldizge kuramının merkezi fikri, diğer sistem kuramlarında olduğu gibi ilişkiselliklidir. Çeviride sadece öğeler arasındaki ilişki gözlemlenmemekte, öğeler aynı zamanda sistem içerisindeki konumlarına göre değer kazanmaktadırlar. Çeviri, bir öğenin diğer bir öğeyle olan ilişkisi sonucunda değer ve işlev kazanır. Bu anlamda bu gibi kuramlar işlevseldir ve aynı zamanda yapısalcıdır (Hermans, 1999: 106-107).

Even-Zohar'ın sistem konseptinin tanımı, bu ilişkiselliği ve kuramsal açıları yansıtmaktadır. Even-Zohar sistemi bir dizi varsayılan gözlemlerin (olay/fenomen) kuramsallaştırılmış (hypothesized) ilişkiler ağı olarak tanımlamaktadır (1990:27); ya da daha açık bir ifadeyle, sosyo-kültürel eylem içerisinde olduğu varsayılan faktörlerin biraraya getirilmesiyle kurulan varsayımın ilişkiler ağı ve bunun sonucunda eylemin kendisinin ağ aracılığıyla gözlemlenebilir olmasıdır. Buna göre bir edebiyat sistemi “edebiyat olarak adlandırılan bir dizi eylem arasında elde edinilenin kuramsallaştırılmış ilişkiler ağıdır ve bunun sonucunda bu eylemler kendilerini ağ aracılığıyla gözlemler” (1990: 28) olarak adlandırılabilir (Hermans, 1999: 107).

Çeviri, kültür sistemleri arasında farklı şekillerde rol oynayabilir. Even-Zohar'ın çalışmaları genelde edebiyat çevirisi üzerinedir. Çeviri sisteminin edebiyat sistemi içerisinde yer aldığını düşünmektedir ve kendi merkezi ve çevresinin, yenilikçi ve kendi modellerini oluşturduğunu düşünmektedir. Çeviri diğer aktarım şekilleri gibi aslında bir müdahale/karışımdır (interference). Bunu da Even-Zohar (1990: 54), belirli bir A edebiyatının (kaynak edebiyat) diğer bir B edebiyatına (erek edebiyat) dolaylı veya dolaysız olarak kaynaklarını ödünç vermesiyle gerçekleşen edebiyatlar arası bir ilişki olarak tanımlamaktadır (Hermans, 1999: 108-109).

Even-Zohar'ın tipik durumlar olarak ifade ettiği çevirinin birincil rol oynadığı durumlar, sistem içerisinde algılandığında önem kazanmaktadır. Bu bakış açısıyla baktığımızda rönesans gibi anadil kültürleri fikrinin egemen olduğu ve klasiklerin çevirisiyle anadillerin zenginleştirilebileceği ve ulusal kültürlerin oluşturulabileceğini görebilmekteyiz ya da belirli dönemlerde Türkiye, Çin ve Japonya gibi ülkelerin çeviri aracılığıyla teknolojilerini geliştirdiklerini görebilmekteyiz (Hermans, 1999: 109-110).

Itamar Even-Zohar ve onun oluşturduğu çoğuldizge kuramının çeviri araştırmalarına uyarlanarak uygulamasına yönelik bir yöntem geliştiren Gideon Toury, çeviribilim üzerinde dönüştürücü bir etki yaratmıştır. Even-Zohar Rus biçimcilerden esinlenerek oluşturduğu kuramında çeviri ve edebiyatın geniş bir kültürel ve toplumsal bağlam içinde ele alınmasını gerektiren çoğuldizge kavramını ortaya atmıştır. Bu kavrama göre yalnızca edebiyat ya da çeviri değil, tüm kültürel ve toplumsal olguları, kendi devinimleriyle işleyen dizgeler içinde incelemek gerekir. İçlerinde merkez ve çevre konumlarını barındıran bu dizgeler devingen katmanlaşma ilkesi doğrultusunda hareket eder. Merkezde yer alan metinler ya da olgular çevreden gelen baskıyla sarsılabilir. Merkez-çevre konumlar ve farklı dizgeler arasındaki etkileşimler bize toplumsal değişimlerin nasıl gerçekleştiğine ilişkin fikir verir. Çoğul dizge kuramı, çeviri sürecine yeni bir bakış açısı getirmiş, özellikle de bu sürecin toplumsal-kültürel yönlerini vurgulayarak dilbilim kuramlarının açıklamakta yetersiz kaldığı çeviri ve kültür ilişkileri kültürel dönüşümde çevirilerin işlevi, çeviriye dair tanım ve davranışların zaman içinde değişmesi gibi konulara ışık tutmuştur. Betimleyici çeviri araştırmalarının ortaya çıkışı büyük ölçüde Even-Zohar'ın çevirilerin toplumsal ve kültürel konumlarıyla

ilgili geliştirdiği fikirlerden ve Gideon Toury'nin bu görüşlerinden yola çıkararak oluşturduğu yöntemden kaynaklanmıştır (Gürçağlar, 2005: 17-19).

Even-Zohar'ın çoğuldizge kuramı, öncelikle bir ulus içindeki tüm sistemlerden söz ederek, eviri sistemini bu sistemlerden bir sistem olarak görmektedir. Hatta eviri sistemi ona göre edebiyat sisteminin alt sistemidir. Bunun nedeni Even-Zohar'ın edebiyat çevirileriyle ilgilenmesidir. oğul dizge kuramının sistem anlayışı, bir toplumsal sistem içindeki sistemlerden ve bu sistemlerin ilişkilerinden söz etmesi açısından Niklas Luhmann'ın sistem kuramını andırmaktadır. Fakat eviri edebiyatın bir sistemin içinde hem merkez sistem, hem de evre sistem olarak varsayılması, Luhmann'ın sistem kuramına uymamaktadır. Luhmann'a göre bir sistemin merkezi ve kendi içinde çevresi yoktur. Bir sistemin kendisi her zaman sistem olarak geçerliliğini korur, fakat evre sistemler ve üst sistemle ilişkisi açısından bir değişim geçirebilir. Bir alt sistemin sistem olarak üst sistemle ilişkisi bir merkez evre ilişkisi değil, bir sistem-sistem ilişkisidir. Even-Zohar'ın sisteminde, eviri edebiyatın yerinin ulus sistemi içinde değişken olması ve merkez konumdan zamanla evre konuma geçme karakteri, ya da bunun tersi, Luhmann'ın kuramında söz konusu olamaz. Luhmann'ın sistem kuramında her toplumsal alt sistem kendi değerini kendi iç iletişiminden ve dzenliliğinden (autopoiesis) alır. Diğer sistemlerle ilişkisi her zaman bir sistem olarak başka bir sistem ya da çevreyle ilişkisidir, fakat tüm çevreler yine kendi içinde sistem olarak geçerliliğini sürdürebilirler. Çeviri sistemi açısından ise tüm sistemler her zaman aynı zamanda sistemin çevresi olarak geçerlidirler. Bu anlamda eviri edebiyatın sistem olma özelliği, Even-Zohar'ın sistem kuramında olduğu gibi, kendi değerini başka sistemlerle merkez evre ilişkisinde değil, kendi iç düzenini sağlamasında ve kendi iletişimini geekleştirmesindedir. Böyle bakıldığında sanki Even-Zohar ile Luhmann'ın kuramlarının birbirine zıt ve farklı oldukları şeklinde bir algı oluşabilir. Fakat Even-Zohar'ın kuramının art sremlı bir yaklaşım olarak görülmesi halinde, Luhmann'ın sistem kuramından farkı görülebilecektir. Luhmann'ın sistem kuramının en önemli özelliği, eş sremlı olduğu kadar, bir gözün bakışıyla o andaki sistem ayrışması olmasıdır. Luhmann'ın kuramı, bir sistem açısından diğer sistemlere bakan, nesnelleşmiş olarak görülemeyecek bir sistem kuramıdır.

1.2.2. Betimleyici Çeviri Kuramlarında Sosyolojik Yaklaşımlar

Betimleyici çeviri çalışmaları, çevirinin kültürel ve bunun ötesinde tarihsel boyutunu da vurgulamışlardır. Betimleyici çeviri araştırmalarının amacı çevirinin tarih içerisinde ve toplumda nasıl bir işlev gerçekleştirdiği açıklamaktır. Bu yaklaşımda metinsel bakış açısı aşılmış ve çevirinin yer aldığı sosyo kültürel bağlam vurgulanmıştır. Toury (1995: 53) „çevirinin öncelikli olarak iletişim işleviyle gerçekleşen sosyal bir rol oynadığı” nı ifade etmiştir. Toury bu rolü normlar aracılığıyla ortaya koymaya çalışmış ve normları anahtar konsept ve eylemlerin sosyal bağıntılılığına açıklama getiren bir girişim olarak görmüştür. Toury “öncül normlar” olarak adlandırdığıyla operatif normlar arasında bir ayırım yapmaktadır. Öncül normlar hangi metnin çevirilip çevirilemeyeceğine karar veren çeviri politikalarını ve çevirinin hangi dillerden direkt olarak yapılıp yapılamayacağına karar veren çevirinin direktliliğini kapsamaktadır. “Operatif normlar”, metnin makro tabanını ele almaktadırlar ve metin dilbilimsel normları, yani somut düzenlemeleri içermektedir (1995: 58) (Kaindl, 1999: 125- 126).

Toury, çeviri normlarını üçe ayırmaktadır. Bunlar öncül normlar, süreç öncesi normlar, çeviri süreci normları olarak adlandırılmaktadır.

1. Süreç öncesi normlar: çevirilecek metnin seçimini ya da çevirilecek olan metnin direk kendi dilinden mi yoksa başka bir dil üzerinden mi çevirileceği seçimini kapsamaktadır.
2. Öncül normlar: çevirinin tüm oryantasyonuna dair çevirmenin iki kutup arasındaki seçimini etkilemektedir. Bir çeviri mümkün olduğu kadar kaynak metne dayanırsa, “yeterli” (adequate) bir metin üretmekte, alıcı kültürün geleneklerine dayandığında “kabuledilebilir” (acceptable) bir çeviri yapmaktadır.
3. Çeviri süreci normları: çeviri esnasında çevirmenin kararlarını yöneten normlardır. Toury burada iki norm arasında ayırım yapar,
  - 3.1. Matriks normları; bu norm metnin makro-yapısını belirlemede yardımcı olur ve kaynak metnin tüm ya da kısmi çevirisindeki, bölümlere ayırma, paragraf gibi seçimlerini yönlendirmektedir.

3.2. Metinsel-dilbilimsel normlar, bu norm metnin mikro düzeyini etkilemektedir. Cümle yapılarının detayını, kelime seçimi, italik kullanım ve bazı bölümlerin vurgulanmasını içermektedir (Hermans, 1999: 75-76).

Listeden de görüleceği gibi normlar, çeviri sürecinin her aşamasını etkilemektedirler (Hermans, 1999: 76). Toury'nin normları yalnızca, çeviri sürecinin başlangıcından önceyi değil, çevirinin sosyal ve kültürel boyutunu, çeviri dışında var olan sosyal yapı ve politikaları, çevirinin güç ilişkilerini de içine alarak, çevirmenin tüm yetişme, eğitim ve hayata bakış açısından başlayarak, çeviriyi somut olarak yapmasına kadar varan uzun bir çeviri oluşum sürecini içermektedir. Normlar aynı zamanda toplumsal normların çeviri sürecini etkilemesi anlamına gelmektedir. Toplumsal normlar çevirinin belirleyicisi olarak, çevirmene etki eden ve çeviri sürecini çevirinin fiziksel ve psikolojik bağlamının ötesinde etkileyen tüm öğrenilmiş ve deneyimlenmiş bilgilerdir.

Akbulut'a (1998: 23) göre, Gideon Toury'nin betimleyici kuramının temelini oluşturan önemli bir kavram da çevirmeni etkileyen normlardır. Normlar da çeviri-çevirmen tanımının vazgeçilmez bileşenlerini oluştururlar. Çevirmenin içinde çalıştığı ortamı oluşturan, nesnel olarak belirlenmiş kuralların ve yasaların yanısıra, her çevirmenin bireysel alışkanlık ve ilkelerinden doğan kendine özgü son derece öznel tutum ve kararları da sayabiliriz (Tosun, 2002: 265).

Toury, çeviri adını verdiğimiz insan davranışının, karar verme edimleriyle sürdürüldüğünü belirtir. Akbulut'a göre, Toury betimleyici çalışmalardaki gözlemlerini rastgele seçilmiş ölçütlere dayandırmak yerine, çevirmenin çeviri edimi süresince aldığı kararları yönlendiren normların incelemesine yöneltir. Normlar, çevirinin gerçekleştirildiği toplumsal, kültürel ve tarihsel bağlam içinde yürürlükte olan ve çevirmeni doğrudan etkileyen etmenlerdir (Tosun, 2002: 266).

“Öncül normun, zorunlu olarak zamansal bir öncüllük taşıması gerekmez. Daha çok çevirmenin çeviriye önsel olarak geniş çevreli yaklaşımını belirler. Çevirmenin, daha önce değindiğimiz temel kutuplaşması, hangi çoğul dizgeden yana, ne derecede eğilimli olma kaygısı ya da seçimidir. Çevirmeni yönlendiren öncül normlar özgün metnin, başka deyişle kaynak yazın dizgesinin normlarıysa çeviri yeterli olacak ya da yeterlilik kutbuna yakın olacaktır. Öte yandan, çevirmenin öncül normu erek dizge normlarıyla örtüşüyorsa çeviri kabul edilebilir olacak ya da kabul edilebilirlik kutbuna yakın

olacaktır. Bilindiği gibi sonal yeterli ya da sonal bir kabul edilebilir çeviriden söz edilemez; ancak iki kutup arasında bir uzlaşım ya da birleşimden söz edilebilir” (Akbulut, 1994: 35). (Tosun, 2002: 266-267).

Toury’ye göre, çevirmenin metin seçimini ve metni kaynak dilden mi ikinci dilden mi çevireceği konusundaki yaklaşımını belirleyen normlardır. Normlar, çevirmenin metnin seçiminin yanı sıra, kaynak yazın dizgesi, yazın akımı, yazın türü ve yazar seçimleri konusundaki politikası ya da yaklaşımını da belirleyen koşullardır (Toury, 1980: 51-62, aktaran, Akbulut, 1994: 33) (Tosun, 2002: 267).

Toury’e göre normlar sistem yapılarının içerisinden ortaya çıkmakta ve göstergesel-kültürel dizge olarak tanımlanmaktadır. Toury, betimleyici çeviri çalışmaları çerçevesinde kullandığı sistem kavramını Itamar Even-Zohar’ın (1978) çeviri edebiyatına uyarlayan çalışmasından almıştır. Betimleyici çeviri çalışmalarında edebiyat ve çeviri, çoğuldizge içerisinde ele alınmaktadır ve eserler birbirlerine olan ilişki doğrultusunda belirli konular almaktadırlar (Kaindl, 1999: 126).

Kaindl, normları sosyal bütünlük olarak ele aldığımızda, Toury’nin yaklaşımının normları açıklamada yeterli olmayacağını belirtir. Nedenini ise, bu yaklaşımda her ne kadar çeviri metninin seçiminden dilsel olarak yapılandırılmasına kadar belirli düzenlilikler tespit edilebilse de, norm konseptiyle belirli normlara dayalı çeviri kararlarının neden alındığı ve belirli normların nasıl ortaya çıktığının açıklanamaması olarak gösterir. Belli toplumsal değerler gibi edebiyatın değeri de sosyal koşulların değişimine bağlıdır, aynı şekilde normlarda geçerli sosyal ilişkilerin etkisi altında kalmaktadır. Ancak sosyal zorunluluk, Toury’nin ifade ettiği gibi “sistemlerin iç organizasyonu” na indirgenemez, aksine her bir sosyal sistemin ve alanın birbiriyle etkileşimde bulunduğu, sosyal dizgenin bir parçası olarak görülmelidir. Bundan dolayı Hermans, Toury’nin norm yaklaşımının geliştirilmesi gerektiğini ifade etmektedir. Hermans bunun “sosyal çevrenin” geniş anlamda dahil edilmesiyle gerçekleşebileceğini belirtmiştir (Kaindl, 1999: 126).

Toury’nin normlarındaki eksikliğin giderilebilmesi, çeviride norm alanına tüm toplumsal norm ve geleneklerin ilave edilmesiyle aşılabılır. Çevirmen kararları, yalnızca çeviriyle ilgili normlar dikkate alınarak incelendiğinde, Kaindl ve Hermans’ın Toury’e eleştirilerinde haklı olarak belirttikleri gibi çevirinin sosyal normlarını açıklamada

yeterli olmaz. Yorumbilim kuramlarının çeviriye dahil edilmesiyle toplumsal normların metin çözümlemede daha fazla bir etkiye sahip olacağı söylenebilir. Özellikle Gadamer'in yorumbilimsel yaklaşımının çeviri sosyolojisine ve çevirmen yorumuna dahil edilmesiyle, Toury'nin normlarının tüm toplumsal yorum boyutuna ulaşabileceği savunulabilir.

Toury'nin betimleyici kuramının en belirgin özelliği, çeviri araştırmasını çeviri ürününden başlatan bir bilimsel yöntemi savunmasıdır. Toury, çeviribilimin nesnesini erek metin olarak görmektedir (Tosun, 2002: 268). Toury'nin çeviri kuramı diğer kuramlardan farklı olarak, doğa bilimlerindeki gözlem yöntemiyle, varolan çeviri olgusunu incelemektedir. Çeviri ürünü adeta mercek altına alınarak incelenir ve atomlarına ayrıştırılır. Metin içi bağlantıların oluşumu irdelenerek, çeviri ürününün nasıl oluşabileceği değerlendirilir. Çeviri süreci yeniden yaşanır. Buradan çıkan sonuçlarla çeviribilim için gözlem malzemesi elde edilir. Toury çeviri sürecini yeniden kurarken, çeviri normlarından söz eder. Çeviri normları; öncül normlar, süreç öncesi normlar, süreç normları olarak üçe ayrılır (Tosun, 2002: 269)

Gideon Toury çeviri çalışmaları kapsamında norm konseptini geliştirmiş ve çevirilerin sınıflanabilmesi ve tanımlanabilmesi için planlanmış pratik yollar sunmuştur (Toury, 1978; 1980: 51-70; 1995: 53-69). Toury'nin ilk başlardaki yaklaşımı eylemseldir. Çeviri eyleminde düzenlilikler gözlemlenirse, bunların nasıl açıklanabileceğini araştırır. Toury'e göre, çevirmenlerin sergilediği yinelenen seçimler, sosyo-kültürel kısıtlamalarla açıklanabilir. Toury, bu kısıtlamaları norm olarak adlandırmaktadır. Normlar, hem genel sosyolojik anlamda hem de dil kullanımını kontrol etme anlamında "performans yapıları" olarak görülmektedir (Toury, 1980: 51; 1995: 55). Normlar yeti (competence) ve performans (performance) arasındaki orta düzeyde çalışmaktadırlar. Çeviri yetisi, çevirmenlerin bir dizi seçimlerini ve performansta yapmış oldukları aktuel seçim olanaklarını göstermektedir (Hermans, 1999: 75).

Toury'ye göre çeviri süreci normları, metnin biçimsel yapısını, dil gerecinin dağılımını yöneten, kısaca, çeviri edimi sırasında çevirmenin aldığı kararları yönlendiren normlardır. (Toury, 1980: 54). Matriks normları, kimi kez metnin başında verilen bilgilerde, kısaltma, uyarılma, vb. olarak belirtilen özellikleri, çevirideki kayıpları,

ekleri ya da kaynak dizge gerecinin erek dizge metninde dağılımını, yer değişikliklerini belirler (Tosun, 2002: 267).

Toury, çevirilerde ortaya çıkan eş değerliğin tür ve kapsamını belirleyen şeyinde normlar olduğunu belirtmiştir. Çevirinin betimleyici yöntemle incelenmesi çevirmen davranışlarının ele alınarak ortak noktaların belirlenmesi yoluyla bu normların saptanmasıdır. Toury'e göre normların incelenmesinde Metinsel kaynaklar, çeviri metinlerin kendileri ve metin dışı kaynakları yani çeviri metinlerin dışında çeviri üzerine oluşturulan söylem örneğin çeviri eleştirileri, kuramsal yazılar, çevirmen, yazar, yayıncı vb. kişilerin dile getirdikleri görüşler (Gürçağlar, 2005: 20-22).

1.2.3. Vermeer Ve Skopos Kuramı

Hem Katharina Reiss ve Hans J. Vermeer (1984) tarafından ortaya konan skopos kuramı hem de Justa Holz-Maenttaeri (1984) tarafından ortaya konan çeviri eylemi kuramı bir dizi sosyolojik veri ortaya koymaktadır. İşlevsel kuramlar olarak kullandıkları kültür kavramının tanımı sosyolojiden gelmektedir (Kaindl, 1999: 124).

Hem Reiss/Vermeer hem de Maenttaeri'nin bakış açılarında çevirmenin kültürel yetisine olan talep öncelikli olarak çevirmenin amaca uygun metin üretmesidir. Çevirinin amacı ve çeviri kararlarını etkileyen ana etkenler başka kişiler tarafından belirlenmektedir. Bu eylem dizgesi Holz-Maenttaeri tarafından detaylı bir şekilde incelenmiştir. Risku (1978: 79) tarafından "sosyo çeviribilim" olarak nitelendirilen bu kuramda çeviri sürecine katılan kişilerin işbirliği süreçleri anlatılmaktadır. Çevirmen bu kuramda bir uzman olarak nitelendirilmektedir (Risku 1998: 90) (Kaindl, 1999: 124).

Hem Reiss ve Vermeer hem de Holz-Maenttaeri araştırmalarının merkezine çeviri eylemindeki kültürel farklılıkların önemini koymaktadırlar ve sosyal bileşenleri öncelikli olarak çevirmenin hareket ettiği profesyonel alana kısıtlamaktadırlar. Bu kuramlarda çevirmenin toplum içerisinde yer alan bir birey olduğu ve böylelikle sosyal alanın bir parçası olduğu gerçeği arka planda kalmaktadır. Bu yaklaşımlar çevirinin sosyal boyutunu açıklamaya bağlantı noktaları sunsalar da, çevirinin tüm sosyal ağ boyutunu açıklamakta yetersiz kalmaktadırlar (Kaindl, 1999: 125).

Skopos kuramı, çeviri sürecini erek kültüre göre düzenlenen amaçlı bir eylem olarak görmekle çeviri sürecinde sosyal boyuta dikkati çekmiştir. Okur beklentileri ve

kültürden söz ederken, bu beklenti ve kültürün erek ulusun sosyal yapı ve ilişkileri üzerinden yorumlandığını unutmamak gerekir. İşlevsel çeviri kuramı adı, bir sistem kuramını çağrıştırmakta ve Alman çeviribilimciler çevirinin toplumsal işlevini öne çıkarmaktadırlar. Özellikle Holz-Maenttaeri'nin çeviri kuramında çeviri eylemi bir uzmanlık eylemi olarak, toplumsal işbirliği ve iş bölümüne dahildir. Çeviri sürecinde rol oynayanlara “aktörler” adını vererek, sosyolojik bir terminoloji kullanan Maenttaeri, çeviri sürecini bir yapı ve işlev süreci olarak görmektedir. Maenttaeri'nin kuramı sosyolojik boyuta önem vermekle birlikte çevirmeni ve çevirmen eylemini merkez alan bir kuramdır. “Çeviri eylemi” terimi yine sosyolojik bir eylem kuramsal bakışı temsil etmektedir. Maenttaeri'nin kuramında ayrıca sistem kavramı önemli bir kavramdır ve çeviri süreci, bir açık uçlu sistemden diğer bir açık uçlu sisteme dönüştürme süreci olarak adlandırılır. Maenttaeri'nin “açık uçlu sistem” (Gefüge) kavramı, devingen bir çeviri sürecini anlatabilmek için ortaya atılmış bir yapıdır. Çevirinin açık uçlu sistemler olarak sistemler arasında dönüşüme yol açtığı savunulmaktadır. Çeviri kapalı sistemler arasında olamaz, çünkü diller de, kültürler de, metinler de kapalı sistemler değil açık sistemlerdir. Eğer öyle olmasaydı çeviri mümkün olmazdı. Fakat Maenttaeri'nin çeviri için öngördüğü açık uçlu sistem yaklaşımı çoğu çeviribilimci tarafından kabul görmez. Çünkü çevirilerin aktarılabilmesi, kaynak ve erek sistemin açık olmasından değil, iki kapalı sistem olarak birbirleriyle ilişkiye girmesinden kaynaklanmaktadır. Ulusların sistemleri kapalıdır ve birbirleriyle ilişkilerinde, kapalı sistemler olarak alış verişte bulunurlar. İki kültür arasında yaşanan her türlü iletişim ve alış veriş, bir diğer sistemin kendi kapalı yapısına yapılan aktarım olarak görülür. Erek kültür sistemi, kaynak kültür sisteminden gelen iletişimsel eylem taleplerini kendi kapalı sistemin filtresiyle, kendi sistemine uygun hale getirerek kabul eder. Ya da sistemini dönüştürmek için kaynak sistemin öğelerini kullanmaktadır.

Çevirmen merkezli olan ve birisinin kendisini “skopos” (amaç), diğerinin ise “eylem” olarak adlandırdığı iki önemli çeviribilim kuramı, çevirmeni çeviri sürecinin merkezine oturturken, çevirmen orada yalnız değildir. Çevirmenin öne çıkışı, kaynak metnin dilsel belirleyiciliğine karşı, çevirmenin erek kültür sistemindeki sosyolojik ilişkileri dikkate alarak yapacağı bir çeviriyi vurgulamak içindir. Kuramların kendilerini metin ve erek toplumdaki alımlamaları açısından “işlevsel” kuramlar olarak görmeleri, her iki kuramın da sosyal sistem içinde ve sosyal sistemde var olan ilişkiler ağına göre çevirilerin

yapıldığını kuramsal düzleme taşımaları anlamına gelmektedir. Bu bağlamda, Vermeer ve Maenttaeri'nin kuramları, Even-Zohar ve Gideon Toury'nin kuramlarıyla sosyal sistem ve işlevsellik açısından benzer özelliklere sahiptir. Kuramların erek odaklı olarak nitelendirilmeleri, toplumsal ve kültürel boyutun bir yansımasıdır.

Skopos kuramı Vermeer'in bilinen kuramı olmakla birlikte, Vermeer (1986) kendi kuramının üst kuramını olarak "bilgi sunusu" (Informationsangebot) kuramını kabul eder. Çeviri Vermeer'e göre, bir toplumdaki bilgi sunusunun bir diğer toplumda farklı bir bilgi sunusu olarak aktarılmasıdır. "Bilgi" kavramı Vermeer'in kuramında, bilinen anlamda bilgi anlamına gelmeyip, bir iletişim sürecindeki iletinin içeriği anlamındadır. Luhmann'ın sistem kuramında, sistemin işleyişini ve düzenini sağlayan unsur "iletişim" dir. Vermeer ve Maenttaeri'nin kuramlarının ortak özelliğinin işlevsellik olduğunu ve bu kuramların "işlevsel çeviri kuramları" (Tosun, 2002) olarak tanımlandığını düşündüğümüzde, Vermeer ve Maenttaeri'nin kuramının zannedildiği gibi çevirmen merkezli ve amaca yönelik değil, daha çok sistemsel kuramlar olduğu görülebilir. İşlev kavramı, sistem kuramının ortaya attığı ve özellikle Talcot Parsons ve devamında Luhmann'ın sistem kuramlarının en önemli özelliği olarak, işlevsel çeviribilime önemli bir etkisinin olduğu söylenebilir. Çevirinin "bilgi sunusu" olarak görülmesi, sistemin işleyişi açısından Luhmann'ın "iletişim" in toplumsal sistemdeki işleviyle örtüşen bir yaklaşımdır.

Vermeer ve Maenttaeri'nin kuramlarını iki yönlü olarak değerlendirebiliriz: Çeviri olayında metin üzerinden bakıldığında, çeviri kuramlarının iddiası, işlevsel, iletişimsel bir özellik kazanarak, sistematik bir çeviri yaklaşımı olarak, "işlevsel çeviribilim" (Tosun, 2002); çevirmenin yorumu ve çevirmen kararları açısından değerlendirildiğinde ise, amaç odaklı ve çevirmen eylemine dayanan kuramlardır. İşlevsel çeviri kuramlarının bu iki yönlülüğü devamlı olarak göz ardı edilmekte ve bu kuramların salt çevirmen merkezli özelliklerine dikkat çekilmektedir. Metin ve çevirmen boyutlarını bir arada düşündüğümüzde, işlevsel çeviri kuramları Bourdieu'nün sistem kuramında bireyin habitusunun toplumsal eylemleri yansıtması ve belirlemesiyle benzerdir. Bir diğer bakışla, çevirmenin habitusunun metnin işlevine etkisi olarak bakıldığında; hem Bourdieu'nün hem de Luhmann'ın sistem kuramlarına uygun olarak bireylerin iletişimlerinin ve habituslarının çevirinin toplumsal işlevine etkisiyle özdeşleştirmemiz

mümkündür. Anlam kavramı (Sinn) ise, Luhmann'ın kuramının odak noktasıdır. Aynı şekilde Maenttaeri'nin kuramı çevirmeni, anlamı yapılandıran bir eylemci olarak görürken, Vermeer'in kuramında çeviride anlamın çevirmen tarafından yapılandırılması sürecin temelidir. Çeviri her iki çeviri kuramında da, anlamın aktarılması değil, anlamın üretilmesi olarak anlamlandırma sürecidir. Ayrıca, erek okur beklentilerinin işlevsel çeviri kuramlarında çevirmen kararlarının ve çeviri işinin en önemli belirleyicisi olduğunu düşündüğümüzde, yine Luhmann'ın kuramının en önemli yanlarından birinin sosyal yapıları, “beklenti yapıları” (Luhmann, 1987: 362–364) olarak görmesiyle ilişkilendirmek mümkündür. Luhmann'ın kuramında sosyal sistemin var olabilmesi için iletişim en önemli ve tek bağıdır ve iletişimin olması için beklentilerin oluşması gerekir. Bu anlamda beklentilerin iletişim için var olmasının zorunluluğu hem işlevsel çeviri kuramları ya da erek odaklı kuramlar, hem de Luhmann'ın sosyal sistem kuramı için en önemli kavramlardan biridir:

“Her bir iletişim tepki verebileceği ve uyarabileceği aynı türdeki bir iletişimi şart koşmaktadır. Buradan yola çıkarak iletişimin tesadüfi ve keyfi olarak gerçekleşmeyeceği görülebilmektedir. Beklentiyi yönlendiren olasılıklar olmak zorundadır yoksa iletişimin düzenli olarak yürümesi (autopoiesis) mümkün olamaz” (Luhmann, 1991: 190).

Bu noktada, H.G. Höning'in geliştirdiği “makro ve mikro stratejiler” kavramlarının çevirmenin habitusunun çeviri sürecini belirleyici olduğunu ortaya koyduğunu söyleyebiliriz. Çeviri Höning'e göre, çevirmenin o anki eylemi ve kararları değil, çevirmenin makro stratejisi, yani daha önceki birikim ve deneyimleri ve gelişiminin bir sonucudur. Höning'in yaklaşımı, Pierre Bourdieu'nün kuramında habitus olarak sosyal eylemlerin merkezine konulan kavramın çeviri alanındaki yansımasıdır. Höning'den sonra, çeviri alanında “çevirmen habitusu” kavramı birçok çeviribilimci tarafından kullanılarak çeviri alanına dahil edilmiştir. Höning'in çeviri için uyarladığı “makro strateji” kavramının arkasında, Gadamer ve Paepcke'nin etkisini de unutmamak gerekir. Gerek Höning ve gerekse Bourdieu'nün makro strateji ya da habitus kavramlarının alt yapısında, Gadamer'in, bireyin oluşumunda geleneğin ve çevrenin etkisine yaptığı vurgunun izlerini görmek mümkündür (Gadamer, 2008).

1.3. Çeviri Alanında Günümüz Sosyolojik Yaklaşımları

1.3.1. Pierre Bourdieu Odaklı Çeviri Sosyolojisi

Çeviri sosyolojisi alanında en yaygın olarak kullanılan kuramcı Pierre Bourdieu'dür. Pierre Bourdieu, sosyoloji biliminde bir devrim olarak kabul edilebilecek bir çalışma yöntemiyle "pratiğin kuramı" adını verdiği bir kuramsal çalışma alanı geliştirmiştir. Bourdieu, aynı zamanda sosyoloji alanındaki derin bir zıtlık ve çatlak olan "birey" ve "toplum" ikiliğini aşmayı başaran bir bilim adamı olarak kabul edilmektedir. Durkheim'in toplumsalcı yaklaşımına karşı, Foucault'nun bireyselci tutumundan kaynaklanan toplumsal incelemelerde Bourdieu, bireysel bir incelemeyi toplumsal boyutuyla, toplumsal bir incelemeyi de bireysel boyutuyla gerçekleştirerek, bu ikisinin birlikte bireyleri oluşturduğunu ve bireylerin eğilimlerinin sonucu olan "habitus" un hem bireysel hem de toplumsal bir özellik olarak, hem tek bir bireyde, hem de toplumun tüm bireylerinde benzer olduğunu savunur. Bu benzerliklerin olduğu toplumsal sahanın adı "alan" dır.

Çeviribilim açısından Bourdieu'nün bakış açısı oldukça önemlidir. Çünkü çeviri pratik bir toplumsal eylemdir ve kuramını da pratikten oluşturmak zorundadır. Çeviri kuramları pratiğin kuramlarıdır ve pratikle örtüşmeyen kuramlar çevirmeni gözleme ve yetiştirmede yeterli olamazlar. Bourdieu, çeviri kuramının önemli bir sorunu olan çevirmenin karar verme süreçlerini nelerin etkilediği sorusunun önemli bir cevabını verir. Bourdieu, bireyin sosyal davranışlarının benzer özelliklerini "habitus" la açıklayarak, çevirmen davranışlarına ve kararlarına dair önemli veriler sunmaktadır. Çeviri sürecinin dilsel belirleyiciliğinin hiçbir zaman tekil olarak değil, toplumsal eğilimlere göre verilen kararlar olarak ortaya çıktığını görmekteyiz. Hem çevirmenin yetiştiği toplum açısından, çevirmenin vereceği kararların o toplumun habitusuna uygunluğu, hem de çevirmenlerin çeviri kararları verirken, toplumsal habitusu dikkate alması, çevirmenin çeviri sürecinde verdiği kararların boyutunu salt bireysel değil, toplumsal kararlar haline getirmektedir. Tezimizin konusu olan çevirmenden topluma ve toplumdan çevirmene doğru bir dönüşüm olan çeviri süreci bakışını Bourdieu'nün kuramı temsil etmektedir. Bu nedenle Bourdieu'nün kuramının çeviriye uyarlanması oldukça önemli bir paradigma değişimini beraberinde getirmiştir. Bourdieu'nün kuramlarının çeviriye yeterince uyarlandığını ve çeviribilimsel bakışa yeterince etki

ettiğini söylemek oldukça zor. Çünkü uyarlamalar hep Bourdieu'nün kuramlarını tanıma düzeyinde kalmıştır. Çalışmaların çoğunun birbirini tekrar ettiğini de görmek mümkündür.

Pierre Bourdieu'nün yaklaşımlarının çevirmen-toplum ilişkisi ve çeviri alanını tanımlama açısından çeviri alanı için önemi çok büyük olmakla birlikte, Bourdieu'nün kuramının çeviri alanını ve çevirilerin tüm toplumsal ilişkilerini açıklamada yeterli olmadığını gözlemlemek mümkün. Çeviribilimin daha önce açıkladığımız tüm kuramlarının, çevirinin toplumsal sistem üzerine yaptığı vurgu için yeterli olmadığı gibi, özellikle Anglo Sakson ekolün çeviri kuramlarında devamlı vurgu yaptığı, ulusların çeviri sistemleri konusunda Luhmann'ın sistem kuramı olmaksızın, yalnızca Bourdieu'nün kuramıyla, çeviriler ve onların toplumsal sonuçları konusunda yeterli bir bakış açısı sağlanamamıştır. Luhmann'ın sistem kuramı çeviriye uyarlandığında, çevirinin toplumsal sistemdeki iletişimsel rolünü ve toplumsal sistem olarak çevirinin önemini kuramsal olarak inceleme olanağı ortaya çıkmıştır. Luhmann'ın sistem kuramı üzerine çok az çalışmanın varlığı ve kuramın çeviri alanına taşınmasındaki güçlük, Luhmann'la ilgili çeviribilimsel çalışmaların bir elin parmaklarına ulaşmasını engellemiştir. Çeviri sosyolojisinin çevirinin doğasını açıklayabilmesi ve çevirmenin ve çevirilerin toplumsal sistem içindeki iletişimsel rolünü açıklayabilmek için Luhmann'ın kuramını, Pierre Bourdieu'nün kuramıyla birlikte bir bütünsel bakış açısı olarak çeviriye uyarlamak çeviri kuramsal gelişim için yeni paradigmanın kalıcılığını sağlayabilecektir.

Buzelin son on yıldır birçok çeviribilimcinin (Gouanvic 1994, 1998, 1999, Simeoni 1995, 1998, Sheffy 1997, Wolf 1999, Inghilleri 2003) “sosyolojik dönüşümden” sonra Fransız sosyolog Bourdieu'nün konseptlerini kullanarak çevirinin sosyal boyutunu açıklamaya çalıştıklarını ifade etmiştir (Buzelin, 2005: 194).

Çeviriyi sosyal pratik bağlamında tartışabilmek için sosyoloji biliminden kuramsal ve yöntemsel yaklaşımlar son yıllarda aşama aşama olarak alınmıştır. Çalışmalarıyla çeviri sosyolojisinin kuramsal çerçevesinin temelini oluşturabilecek sosyologlar P. Bourdieu ve Niklas Luhman'dır (Wolf, 2007a: 18).

Edwin Gentzler ve Maria Tymoczko çeviride güç ilişkilerini yöneten kategorinin son yıllarda önemli bir araştırma alanı oluşturduğunu iddia etmektedir. Kültürel dönüşümden sonra yapılan yeni çeviri araştırmaların ana konusu güçtür. Bunun yanı

sıra yönetici güçlerden bir tanesi çevirideki sosyal bakıştır. Analiz edilmesi gereken konulardan birisi de çeviri sosyolojisidir. P. Bourdieu hem çeviri kuramına hem de pratiğine özgü güç ilişkileri faktörünün etkili bir sistem için araştırılmasını önerir. Bu faktörler bize çevirinin sahip olduğu etki ya da aslında sahip olduğu sosyal değişimin ya da sosyal faktörlerin çeviriyle ilgili seçimlere olan baskı ilişkisi ve nihayetinde çeviriyi şekillendirmesi gibi soruları aydınlatmada yardımcı olur (Wolf, 2007a: 11-12).

Çevirideki sosyal görüşlerin analiz edilmesinin önemini vurgulayan Wolf, çeviride hem çevirmenin yaratıcı bilgisinin hem de kültürün ve toplumun şekillenmesindeki katkısının da tartışılması gerektiğinin önemi vurgulanmaktadır. Buna ek olarak post yapısalcı görüşlerin bu süreçlere daha derin anlayışlar geliştirdiğini, bu görüşlerin sosyal bilimlerin temel kategorileri olan eylem, özne, toplum ya da toplum yapısı gibi sorulara ağırlık verilmesi gerektiğini ifade ediyor. Bu durum, çevirinin işlevine yönelik ve sosyal eylem olarak yorumlanmasında yeni bakış açıları sunmaktadır (Wolf, 2007a: 12-13). Postyapısalcı dönemin önemi, yapıların değil süreçlerin ve işlevlerin incelenmesi olarak görülür.

Jean-Marc Gouanvic (Gouanvic 2005), Pierre Bourdieu'nün kültürel eylem kuramının çeviri araştırmalarında kullanılabileceğini ifade eden ilk bilim adamlarından biridir. Gouanvic çeşitli çalışmalarında çeviri üretiminin sorumlu olan faktör ve aktörleri (eleştirmenler, çevirmenler, yayınevleri vs.) detaylı bir şekilde açıklamıştır ve farklı sosyal yapılar arasında sürekli olarak yeniden üzerinde durulan çeviri çıkarlarının aslında fazlasıyla kabul ve onay görmüş uygulamalar olduğu sonucunu çıkarır (Wolf, 2007a: 19).

Gouanvic oynanan oyunda alınan estetik keyiften bahsetmektedir, bu da Bourdieu'nün çıkarı olma, ilgi duyma halini anlatan *illusio* olarak adlandırdığı kavramına benzemektedir. “Bourdieu *illusio* kavramını kuramlaştırmak ve onun ‘habitus’la olan ilişkisini göstermek için ‘oyun’ metaforuna başvurur” (Bourdieu, 2003: 82-83). *Illusio*, çevirmenlerin işinin nesnesi olarak görülür. Çeviri süreci boyunca (edebi) bir metin ait olduğu edebi türün kurallarını yeniden icat eder ve daha sonra aktörün sahip olduğu kendi mantığıyla yeniden yorumlar. Bilinçli okuyucular *illusio* fikrine katılır ve okuma boyunca alan içerisindeki özel çıkarlarını özümlediğini ifade eder. *Illusio* prensibinin öncelikle aktörün habitusu sayesinde gerçekleştiğini ifade etmektedir. Çeviri süreci

esnasında çevirmenin habitusu çeviri eylemiyle birleşir ve aynı zamanda çevirmenin habitusu tarafından etki altına alınır. Gouanvic çevirmenin eyleminin sonucu olan habitus ile aktarım sürecine dahil olan kültürlerin bir diğeriyle karşılaşırken oluşturduğu özel habitus arasında bir ayırım yapar. Bu nedenle Gouanvic'e göre çeviri stratejileri, normları onaylayan ya da bozan planlamış seçimler olarak anlaşılmamaktadır daha çok çevirmenin habitusu olarak anlaşılmaktadır (Wolf, 2007a: 19).

Fakat Daniel Simeoni (1998) habitus kavramına farklı anlam yüklemektedir. Simeoni'ye göre çevirmen habitusu yüz yıllar içerisinde itaatkar davranışları içselleştirmiştir ve bu yüzden çevirmenler düşük sosyal prestije sahiplerdir. Simeoni bunun sonucunda çevirmenler tarafından normların tarihsel şartlara dayalı olarak kabul edildiğini ve çevirmenlerin normları kabul etmekteki istekliliklerinin onların kendi faaliyetlerini geriye itilmesine önemli katkı sağladığını iddia etmektedir ve çeviri alanındaki bu "içselleştirme konumunun" önemine vurgu yapmaktadır. Simeoni, çevirmen habitusu kategorisini sistematik çeviri modeline entegre etmeye ve özellikle Toury'nin norm anlayışını yeni bir çerçeveye oturtmaya çalışmaktadır (Wolf, 2007a: 20).

Michaela Wolf çeviri alanının yeniden yapılandırma olasılığına şüpheyle bakmaktadır. Wolf, orijinal metin ve çevirinin oluşum sürecinde yer alan işlevsel mekanizmalar arasındaki temel farklılıktan dolayı, Bourdieu anlamında bir alan biçimlendirmesi olamayacağını ifade etmektedir. Bir yandan çeviri sürecinde yer alan aktörlerin bağlantılarının geçici karakterlerinden dolayı, çeviri üretiminde aktarım şartlarına bağlı olarak sürekli yeniden yapılandırılması gerektiğinden, "alan" içerisinde kalıcı yerler edinemezler. Diğer yandan çevirmene itibar sağlayan çeşitli araçlar ve bunların ürünleri orijinal yazarınkinden daha az yapılanmıştır. Bu da çevirmenlerin sembolik sermaye edinmelerinde güçlük yaratmaktadır. Wolf Bourdieu'nün alan kavramını Homi Bhabha'nın üçüncü alan kuramıyla genişletmeye çalışmıştır. Wolf'e göre bu kuram çeviri üretiminde daha önemli olan aktarım dinamiklerine daha fazla benzerlik göstermektedir (Wolf, 2007a: 21-22).

Pierre Bourdieu'de "kültürel mallar sosyolojisi" çeviri sürecinin sosyal önemi ve sorumluluğunu anlamada derin yapılar sunmaktadır. Çeviri sosyolojisini kavramsallaştırabilmek için bu yöntemsel araçlardan önemli bakış açıları elde

edilmiştir. Ancak Wolf, Bourdieu'nün sosyal kuramının ötesine gidilmesi gerektiğini ve çevirinin anlaşılmasında daha kapsamlı olarak ele alınması gerektiğini ifade etmiştir. Wolf, Bourdieu'nün kuramının sınırlarına eleştirel bakılması gerektiğini ve sosyoloji odaklı bir çeviri çalışması için daha derin analiz edilmesi gerektiğini ifade etmiştir (Wolf, 2007a: 22).

Bizim tezimiz, yukarda da ifade ettiğimiz gibi, Wolf'ün eleştirisine uygun olarak, Bourdieu'nün kuramının çeviri sosyolojisi için oldukça uyumlu, fakat çevirinin toplumsal sistemdeki aracı konumunu kuramsallaştırmak için yeterli olmadığı varsayımından yola çıkarak, Niklas Luhmann'ın toplumsal sistem kuramıyla birlikte çeviri sosyolojisi paradigmasının iki ayağı olması iddiasına sahiptir. Ancak Wolf'ün alternatifini olan, Homi Bhabha'nın üçüncü alan kuramını, çevirinin toplumsal boyutuyla ilgili normal ve sağlıklı bir yaklaşıma değil, melez bir toplumsal sistemi öngören ve toplumun normal olan ortak habitus ve autopoietik bir düzenli sisteme sahip bir toplumu öngörmeyerek, azınlığı toplumun bütünlüğü olarak gören bir yaklaşım olarak görmekteyiz. Bu nedenle çeviri sosyolojisinde Bourdieu'nün kuramının sınırlarını aşacak bir kuram olarak üçüncü alan kuramının önerilmesi çevirinin doğasına aykırıdır. Çevirinin özeli durumları, K. Reiss'in "işlev odaklı çeviri yöntemi" olarak belirttiği, çevirinin "anormal" ve çeviri pratiğinin istisna durumuna denk gelmektedir. Bizim iddiamız ve kuramsal çalışmamız, Bourdieu'nün kuramsal sınırlılığını, Luhmann'ın soyut ve kuramsal ilişkiyi açıklayarak, Bourdieu'nün tersinden bakarak, eksikliğini tamamlayan bir kuram olarak çeviri sosyolojisi ve çeviri kuramı için önermektedir.

1.3.2. Niklas Luhmann Odaklı Çeviri Sosyolojisi

Luhmann'ın sistem kuramını ilk kez çeviriye uyarlayan Andreas Poltermann'dır. Poltermann edebi çevirileri, edebiyatın alt sistemi olarak kuramsallaştırmıştır ve sosyal sistem yardımıyla betimleyici çeviri çalışmaları paradigmasına dayanmıştır. Luhmann'ın sosyal sistem kuramı yardımıyla edebiyat çeviri dinamiklerini, erek kültür ve toplumu bağlamında ele almıştır. Poltermann, çevirinin gelişiminin yalnızca edebiyat estetiğiyle açıklanamayacağını, sistem çevre kavramıyla, edebiyat sistemi ve sosyal sistemler arasında çok daha ciddi bir çevre ilişkisi arka planı gerekeceğini ifade etmiştir.

Poltermann'ın Luhmann'ın kuramını uyarlaması, Even-Zohar'ın yaklaşımına benzemektedir. Luhmann'ın sistem kuramının çeviri için uyarlanması çoğul dizge

kuramı ve betimleyici çeviribilimsel ön yargılara dayanmaktadır. Luhmann'ın sistem kuramında bir genel toplumsal sistemin alt sistemleri olabilir. Alt sistem kavramı edebiyat için de, çeviri için de genel sistemin alt sistemi olmaları açısından geçerlidir. Oysa edebiyat da, çeviri de bizzat kendileri sistemlerdir. Bir toplumsal sistemin alt sistemi, o sistemle aynı sistem olarak değil, o sistemden farklılaşarak oluşur. Alt sistemler, çoğul dizge kuramının savunduğu gibi, bir sisteme bağlı ve onun içinde olan sistemler değildir. Sistem kuramı açısından Luhmann'ın kuramında yer alan sistem-alt sistem ayrıştırmasındaki farka rağmen, Poltermann, Even-Zohar gibi çevirileri edebiyatın alt sistemi olarak görmektedir. Oysa günümüz çeviri sosyolojisinde sistem kuramsal yaklaşımlar, ister Luhmann'ın sosyal sistemler kavramı üzerinden, isterse Bourdieu'nün alan kavramı üzerinden ele alınsın, çeviri her durumda her toplumsal sistem gibi bir sistem ve çeviri alanı ekonomi, siyaset gibi bir alandır.

Theo Hermans (1999: 138) Luhmann'ın kuramı ışığında çevirinin özerk ve bağımsız kategori olarak kavramsallaştırılabilir olduğunu ifade etmiştir. Hermans, çevirinin entellektüel alanını, sosyal değişimini ve iç organizasyonunu geliştiren kuramlara dikkat çekmiştir. Luhmann sosyal organizasyonu, işlevsel ayrılaşmaya göre çalışan kendi kendine üretebilen, kendi kendini düzenleyen sistemler olarak düşünmektedir. Böyle bir bakış açısıyla edebiyat, meydana geldiği öğelerin devamlı olarak yeniden üretimiyle çoklu bağlam sistemi tarafından oluşturulmaktadır. Bu öğeler iletişimsel eylemler olarak anlaşılır ve “algılama” ve seçim ölçütleri iletişim kodu tarafından oluşturulur (Luhmann, 1987: 197). Hermans (1997: 12),bunu çeviriye uyguladığımızda: belirli bir çeviri durumu için seçilmiş “çeviri yönteminin” yanı sıra bu anlayışın, onun koşulları ve seçim prensiplerine de dayalı olarak oluştuğunu ifade etmiştir. Luhmann'ın sosyal sistem kuramınının diğer bir önemli yanı, sosyal açıdan çeviriyi anlamak için beklentilerin “karmaşıklığı” teriminin çeviriye uygunluğudur. “Luhmann sosyal yapıları “beklenti yapıları” (Luhmann, 1987: 362-364) olarak tanımlanmaktadır ve Hermans'a göre bu gibi beklentiler çevri sistemi yapısının temelini oluşturmaktadır. Luhmann'a göre beklentilerin farklı oluşumları ve “beklentilerin de beklentileri” daima yeniden ele alınmalıdır. Çeviri bir dizi beklentiler içerisinde yer almaktadır ve bu beklentiler de devam eden çeviri araştırmalarıyla kendilerini yeniden tanımlamaya çalışır. (Günlük yaşam içerisindeki görüşmeler, bilimsel toplum, çeviri veren eğitim kurumları ya da eleştiriler ve koşut metinler.) Çeviri sisteminde devamlı olarak işlenen (okur)

beklentileri kategorisi dikkate alındığında, yeni geliştirilen çeviri sosyolojisine Luhmann'ın yaklaşımı çeviri fenomeninin başlangıç aşamasında ve alımlama bağlamında deneyimlenen değişim dinamiklerini ortaya çıkartır (Wolf, 2007a: 24-25).

Luhmann sosyal yapıları, beklenti yapıları olarak adlandırırken, çevirinin de bu beklenti yapısının çeviri sisteminin temel yapısı olabileceğini öngörür. Burada beklentinin beklentisi, yorumun yorumu, ya da eleştirinin eleştirisi, bir bakıma çeviri sürecine tekil çevirmen değil çevirmenlerin yaptıklarının ikinci elden gözlemlenmesi, yapılan şeyin yorumlanması açısından ele alınmaktadır; yani çevirinin alıcılardaki etkisinin yorumlanması açısından bakma anlamına gelebilir. Luhmann'ın "beklenti" kavramından yola çıkarak çeviri tanımı olarak - çeviri hayatı, çeviribilim, çeviri eleştirisi ve çeviri metinleri olarak- tüm bu alanların beklentileri anlamında "beklenti" olarak tanımlanmaktadır.

Heilbron/Sapiro'ya göre, çeviriler özel sosyal bağlamların içinde yer olan fenomenler olarak anlaşıldıklarında şu üç boyut dikkate alınmalıdır:

1. Ulus aşırı (Cross-national) aktarım olarak çeviri, ilk olarak uluslararası ilişki alış-veriş alanının varlığını ifade etmektedir.
2. Uluslararası alış-verişin çok daha özel bir düzeyi olarak politika, ekonomi ve kültürel dinamikler anlaşılmalıdır.
3. Son olarak çeviri dinamikleri, alımlama alanındaki yapılara ve hangi araçların (çevirmenler, eleştirmenler, araçlar, yayınevleri) sosyal talepleri biçimlendirdiğine bağlıdır (Heilbron/Sapiro, 2007: 93).

Heilbron/Sapiro'ya göre, Pierre Bourdieu'nün kuramı uluslararası akışın ekonomik analizini iyi ortaya koymaktadır (Heilbron/Sapiro, 2007: 93).

Orijinal ve çevirisi arasındaki ilişkiye odaklanmış metinlerarasılık sorunsalını aşmak, çevirilerin işlevlerine ve çıkarlarına, bunların araçlarına ve etkenlerine, konumlandıkları ve politik ve ekonomik olarak sınırlandırıldıkları alanlara yönelik bir dizi özel sosyolojik sorulara yol açmaktadır. Bu yüzden, Heilbron/Sapiro'ya göre, çeviriyi sosyolojik bir yaklaşımla ele alırken kültürel malların uluslararası etkileşim şartlarının çeşitli yönlerini hesaba katmalıyız:

1. uluslararası kültürel etkileşim alanının yapısı,
2. kültürel etkileşime etki eden kısıtlamaların politik, ekonomik türü,
3. kültürel etkileşime aracılık eden aktörlerin erek ülkeye ithal etmedeki alımlama süreçleri (Heilbron ve Sapiro, 2002a, 2002b). (Heilbron/Sapiro, 2007: 95).

Heilbron/Sapiro'ya göre, çeviriyi sosyal eylem olarak anlamak için tamamen metinsel olan yaklaşımları atlamak ve çeviri eylemine katılan tüm aracılara bütünsel bir yapıda ele alan yaklaşımları araştırmalara dahil etmek gerekir:

“Öncelikle ve en önemlisi çeviriyi yeniden uluslararası metin döngüsüne dahil etmeliyiz. Çevirilerin gerçekleşmesi, kültürlerin ekonomik, politik ve kültürel dinamiklerine bağlı güç ilişkileriyle ilgilidir. Bourdieu'nün sosyolojik kuramı bunlardan her birinin mantıksal özelliğini ve etkileşimde oldukları belirli tarihsel şartları farklı yollardan dikkate almamızı sağlamaktadır. Bu dinamikler bu eylemlerinin ürünlerinde sosyal ve sembolik değerlerini ve sembolik sermaye birikimlerinden ithaf etmeye kadar, birbirine zıt genel kimlik yapısının işlevlerinin farklılığını göstermektedir. Bu mantıkların her biri az ya da çok derecede aracılıkta uzmanlaşmış aktörler tarafından gerçekleştirilmektedir. Bu aracı aktörler, çeviri eylemiyle işbirliği içerisinde yer almakta ve bu alandaki hiyerarşiyi ya korumaya ya da kaldırmaya uğraşmaktadırlar. Çeviri pratiğinde uzmanlaşma ve profesyonelleşme bu alandaki gelişmelerde süratli bir şekilde gelişme kaydeden kültürel endüstride ve artan uluslararası değişmelerle birlikte görülmektedir” (Heilbron/Sapiro, 2007: 104).

1.3.3. Günümüz Çeviri Sosyolojisi: Luhmann ve Bourdieu Odaklı Çeviri Sosyolojisi

Günümüzde sosyolojik yaklaşımlar üzerine yapılan araştırmaların ağırlık noktasını güç ilişkileri oluşturmaktadır. Buna bağlı olarak çeviri sosyolojisi çalışmalarını, çeviri süreçlerinin tarafsız gerçekleştirilme olasılığının olup olmadığı ve çevirmenlerin toplumda görünürlülüğü ve algılanması oluşturmaktadır. Yapılan araştırmalarda edebiyat çevirisinin öncelikli olarak ele alındığını görmekteyiz. Çeviri sosyolojisi bağlamında detaylı ve geniş bir çalışma Wolf (2007a) tarafından yapılmıştır. Bunun dışında, ağırlıklı olarak Bourdieu odaklı çalışan Inghilleri'nin (2005a) çalışmaları da çeviri sosyolojisi açısından önemli görülebilir (Vorderobermeier, 2013: 23-24).

Sosyolojik yaklaşımların öncelikli arzusu çeviriyi sosyal bir uygulama, toplumsal boyutta düzenlenmiş bir eylem (Hermans, 1997: 10) olarak göstermek, açıklamak ve tanımlamaktır. Bu çerçevede çeviri sürecindeki aktörlerin seçimi, üretimi, dağıtımı ve çevirinin alımlanması gibi konular ele alınmaktadır (Bachleitner/Wolf, 2010a). Elde edilen sonuçlardan çevirinin gerçekleşmesindeki hangi kararların ve eylem süreçlerinin etkili ve hangi özelliğe sahip oldukları tespit edilmek istenmektedir. Çeviri sosyolojisi aynı zamanda, çeviri eyleminin hangi sosyal yapıların ya da eylem sistemlerinin içerisinde yer aldığını ve çevirmenler tarafından hangi yapıların etkilendiği ortaya koymak istemektedir. Sosyolojik araçlarla, farklı kültürler arasındaki çeviri akımının dillerin prestijine nasıl dayandığı ortaya konulmaktadır. Böylelikle Bourdieu'nün kuramı, çeviri akımı araştırmaları, kültürel/sembolik malların uluslararası pazarını analiz edilebilmek için iyi bir veri sağlamaktadır. Bunların yanı sıra çevirmenlerin statüsü ve profesyonelleşmesiyle ilgili, meslek sosyolojisine yönelik sorular cevaplandırılmaya çalışılmıştır (Vorderobermeier, 2013: 25).

Pierre Bourdieu'nün kuramı “pratiğin pratiği” olarak bir eylem kuramıdır ve özne – nesne, içsel ve dışsal açıklama faktörleri gibi otonomileri içermektedir. Bu bakış açısıyla çeviribilimdeki sosyolojik yaklaşımların kuramsal ve yöntemsel olarak sağlamlaştırılmasına katkı sağlamıştır. Bununla ötesinde bir dizi alan çalışmasına ışık tutmuştur. Bourdieu'nün kesinleşmiş ilişkisel görüşüne göre, olasılık şartları “alan” ve “habitus” arasındaki olasılık şartlarına bağlıdır. Bourdieu alan konseptiyle (aynı şekilde Luhmann da), ayrılaşmanın kuramsallığı eğilimini araştırmaktadırlar. Alanların dört özelliği bulunmaktadır: (1) alanlar varlıklarını uzun süre devam eden özerklik süreçlerine borçludurlar; (2) hiyerarşik olarak yapılandırılmıştır; (3) alan içerisindeki konumlarını korumak veya değiştirmek için süregiden mücadeleler tarafından belirlenirler; (4) ve bu mücadeleler sayesinde kendini yeniden üretirler. Alan olarak edebiyat, bilim, din, ekonomi ve hukuk gibi alanları sayabiliriz, bu alanların her giren yeni katılımcının uyması gereken kendine ait bir “illutio'su” yani bir dizi inanç temelleri bulunmaktadır ve bu inançlar hiçbir şekilde diğer alanların inançlarına benzerlik göstermemektedir. Aynı zamanda her bir alanın farklı dağıttığı sermayeleri bulunmaktadır bunlar ekonomik, kültürel, sosyal ve sembolik sermayedir (Vorderobermeier, 2013: 25-26).

Bourdieu'nün kuramıyla çalışan bazı kuramcılar "çeviri alanı" ndan bahsedilebilir olduğundan şüphe etmektedirler. Bunlar arasında Simeoni (1998: 19) ve Wolf (2007b) yer almaktadır. Bu kuramcılara göre alan için geçerli olan dört prensibin çeviri alanı için geçerli olmadığını ve alan içerisinde yer alan konumlanma mücadelelerinin sürekliliğinin olmamasının büyük ölçüde dengesizlik gösterdiğini ifade etmişlerdir. Çeviribilimde alan kavramına şüpheyle yaklaşan çeviribilimciler aynı zamanda müşteri olarak rol alan diğer alanların özerklik derecesine de şüpheyle bakmaktadırlar (Gouanvic, 2007b: 81) (Vorderobermeier, 2013: 26).

Habitus üretici bir prensiptir ve algılama, düşünme ve eylem şemalarını kapsamaktadır (Bourdieu, 1993: 101), ve aynı zamanda sosyal ve bilişsel bölünmeyi de göstermektedirler (Bourdieu, 2004b: 13). Birincil habitus dünyaya geldiğimiz andan itibaren gelişmeye başlamaktadır (Bourdieu, 2000a: 272; 285; Bourdieu, 1993: 101), ikincil habitus aktörlerin belirli bir alana girmesiyle gelişmeye başlamaktadır (Bourdieu, 2003: 25). Habitus konseptini çeviribilimine uyarladığımızda, habitus hem yapılandırılmış hem de yapılandırıcı olarak çevirmenlerin sosyal mesleki girişimlerine yaklaşmaya başlamaktadır (Bourdieu, 1993: 98). Kuramın bütünü çeviribilime bir dizi araştırma araçları sağlamaktadır, bunlar sayesinde normlar, kurallar, düzenlemeler, stratejiler ve kişisel özellikler gibi konseptler düzeltilebilme olanağı elde ederler, diğer bir deyişle kültür ve toplum açısından ya da birey açısından açıklamalar getirmeye çalışırlar. Habitus konsepti aracılığıyla habitus ve alan arasında var olabilecek bir çatlak, durumların analiz edilmesiyle açıklanabilmektedir (Vorderobermeier, 2013: 26-27).

Şu ana kadar yapılan çalışmaların yoğunluğu açısından bakılınca çeviri sosyolojisinin Bourdieu kuramları doğrultusunda geliştiğini ifade edebiliriz. Ancak çeviri sosyolojisine yeni adapte edilmeye başladığını tespit ettiğimiz bir kuram da Luhmann'ın sistem kuramıdır (1984). Bu kuram toplumların işlevsel ayrımlaşmayla sistemlere bölünmesini ve sistem dışında kalanların çevre olarak adlandırıldığı yapıyı içermektedir (Kneer, 2004: 28; 35). Luhmann'da işlevin anlamı genel anlamda kullanılan işlev yapısından farklıdır, sistemler sadece ve sadece iletişimden oluşmaktadırlar (Luhmann, 1984: 193) ve bu sistemlerin kendine ait kodları bulunmaktadır (s. 602) ve program olarak nitelendirilen işleyiş sayesinde daha net somutlaştırılabilmektedirler. Psikik

sistemler bilince sahip oldukları için çevreye aittirler. Bu anlamda sistem kuramı, bireyleri ve kişileri aktör olarak sistem dışında bırakmaktadır (s. 92; 346). Sistemler sadece kendi kodları (örneğin kültür sistemi için yeni/eski, bilim sistemi için doğru/yanlış) çerçevesinde iletişime tepki verebilirler. Sistemler “autopoiesis” tarafından belirlenmektedirler ve böylelikle kendi kendini sürdürebilme yetisine sahip olurlar ve bu sayede işlemsel olarak kapalı olurlar. Bu da sistemlerin kendine has bir özelliğidir (Kneer, 2004: 45). Ancak bu sistemin diğer sistemler tarafından etkilenmeyeceği, karşılıklı etkileşimin olamayacağı anlamına gelmemektedir. Bu iritasyon, tedirginlik ve geçişim sayesinde olmaktadır ve kaçınılmazdır (Luhmann, 1984: 286). Böylelikle sistemde değişiklikler meydana gelmektedir (s. 470). Çeviribilimde Luhmann’ın sistem kuramı Hermans tarafından bir dizi yayınlara ve uzun bir süre içerisinde ele alınmıştır (1995; 1996; 1999; 2002; 2007a; 2007b), ve onun sayesinde çeviri sosyolojisi kuramı olarak yerini bulmuştur. Sistem kuramını çeviriye uyarlayan diğer bir isimse Hans J. Vermeer’dir, ancak Vermeer bu kuramı daha çok kendi skopos kuramını desteklemek amacıyla kullanmıştır ve Tyulenev’in de belirttiği gibi Vermeer’in çalışmasında yanlış yorum sınırı genelde aşılmıştır çoğu zaman (Tyulenev, 2010: 48) (Vorderobermeier, 2013: 29-30).

Yakın tarihlerde Sergey Tyulenev, Luhmann’ın sistem kuramını detaylı olarak inceleyip çeviribilime uyarlamıştır, Tyulenev bir dizi makaleden (Tyulenev, 2009; 2010a ve b) sonra bu çalışmaya yönelik yeni bir kitap yayınlamıştır (Tyulenev 2011). Tyulenev çeviri fenomenini Niklas Luhmann’ın sistem kuramsal kavramlarıyla yorumlamıştır. Bu çalışmada çeviri, sistem olarak, bir sistemin alt sistemi olarak ya da bir sınır fenomeni olarak anlaşılmaktadır (Tyulenev, 2009: 158) (Vorderobermeier, 2013: 31).

Bourdieu (1984) toplumsal hiyerarşik yapıdaki kültürel belirtilerin yerini analiz edebilmek için alan, sermaye ve habitus kuramlarını geliştirmiştir. Bourdieu modern toplumun farklı, bağımsız eylem alanlarından oluştuğu düşüncesinden yola çıkmaktadır. Bu alanlar bilim, ekonomi, din ya da edebiyattır ve farklı sermaye türlerinin (ekonomik, sembolik, kültürel ve sosyal sermaye) dağılımı doğrultusunda kendi özgün yapılarına sahiplerdir. Alanlar güç ilişkileri, özel konumlar ve sermaye türüne göre yapılandırılır ve birbirlerine karşı yapısal homolojiyle bağlıdır, bu da farklı sosyal alanlar arasındaki etkileşimi açıklamaktadır. Ancak toplumsal gerçekliği yapılandıran bu nesnel yapılar

değildir, daha çok sosyal aktörler bu gerçekliği kendi sosyalizasyon sürecinde yapılandırır. Nesnel dışsal yapıların içselleştirilmesini yani diğer bir deyişle sosyalizasyon sürecinin tamamında yer alan kalıcı eğilimlerin edimini kapsamaktadır. Böylelikle bireye uyumlu hareket etmesine ve karar vermesine yardımcı olur, bu da hem mantıklıdır hem de gereklidir. Habitus konsepti deterministik olarak anlaşılmalıdır, daha çok belirli uygulamaların genelde nasıl gerçekleştiğinin bir göstergesidir (Kaindl, 2009: 161). Bu tarz bir sosyolojik bakış açısı altında çeviri her zaman sosyal dünyanın yapılarıyla ilişki içerisindedir. Ancak çeviriyi toplumsal uygulamanın bir nesnelleştirilmesi olarak ve çeviri eyleminin sosyal şarta bağlı eylem olarak ele alınması, çevirmen ve çevirinin varolma bağlamının direkt sonucu olarak görülmesi anlamına gelmemektedir. Çeviri ve toplum arasındaki bağ her zaman sosyal alanlar üzerinden gerçekleşmektedir, Bourdieu (1970: 125), alanların dönüştürücü olarak görev yaptığını ve yapıyla uygulama arasında kendi kuralları çerçevesinde aktarım yaptıklarını ifade etmiştir. Çeviriler, diğer kültürel uygulamalar gibi aktörlerin konumundan ve sermaye dağılımından ortaya çıkan alana özgü stratejileri gerçekleştirirler (Kaindl, 2009: 161).

Bourdieu'nün kuramı sayesinde çevirilerin toplumsal sınırlılıkları yapılandırılmış formda analiz edilebilmektedir. Çoğuldizgenin göreceli kapalılığına karşı sosyal alanlar yardımıyla çevirideki aktarım süreçleri bütünsel toplumsal ilişkiler bağlamında detaylı olarak ortaya konabilmektedir. Özellikle habitus konsepti yardımıyla çevirmenlerin eylem ve düşünce şemaları analiz edilebilmektedir. Bilişsel araştırmalarda ele alınan zihinsel süreçlerden farklı olarak çeviri sosyal eylem ve kültürel davranış olarak analiz edilebilmektedir. Son dönemlerde yapılan çalışmalarda çeviri, kurumsal bakış açısının ötesinde Bourdieu'nün kavramsal araçlarıyla ürün olarak ele alınmaktadır. Örneğin Gouanvic (2007: 13) Bourdieu'nün yapısalcı konstrüktivizmini kullanarak çeviriyi güç mücadeleleri bağlamında ürün olarak analiz etmektedir (Kaindl, 2009: 161-162).

Prunc, güç ilişkilerine açıkça ortaya koyan ve son yıllarda araştırmaların yoğunlaştığı konu olan yayınevlerine dikkat çekmiştir. “Günümüzde artık çevirmenler üzerinden güç ve sembolik sermaye elde etmek isteyen eski efendileri ve patronlarının yanı sıra, çeviri aracılığıyla gelirlerini arttırmaya çalışan yayınevleri de ortaya çıkmıştır. Bu gelişme neticede, hızın ve niceliğin ana mücadele parametreleri olduğu çeviri pazarını

meydana getirmektedir. Bu trend okuyucuların ve kütüphanelerin artmasıyla on dokuzuncu yılda yoğunluk kazanarak çeviri alanında güçlü bir faktör olmuştur. Kitle üretimi ve mücadelenin olumsuz bir sonucuda fiyatların artmasına ve kalitesi düşük çevirilerin artmasına ve çevirmenlerin imaj kaybetmesine yol açmıştır” (Prunc, 2007a: 48).

Bourdieu çalışmalarında, güç ilişkilerini, sosyal farklılıkları ve toplumsal yapıları açıklığa kavuşturmak istemiştir. Bourdieu, çalışmalarında sosyal fenomenleri araştırabilmek için kuramsal bir çerçeve çizer ve toplumsal belirlenmiş davranış ile bireysel belirlenmiş davranış arasında var olan geleneksel ikilikleri ortadan kaldırır. Çalışmalarının ağırlık noktasını edebiyat eserleri oluşturmaktadır ve edebiyat eserlerinin ne sadece metin içi ne de sadece metin dışı faktörlerle açıklanamayacağı görüşünden yola çıkar. Diğer sosyal uygulamalarda olduğu gibi nesnel dışsal yapılar ve bunların bireydeki içselleştirilmesi arasındaki ilişkiyi tespit etmeye çalışmaktadır. Bunu da açıklayabilmek için alan ve habitus kuramını kullanır (Kaindl, 1999: 129).

Bourdieu'nün yaklaşımı betimleyici çeviribiliminin kullandığı çoğuldizge kuramına bir paralellik göstermektedir. Çoğuldizgedeki birincil ve ikincil işlevler Bourdieu'nün ortodoksi ve aykırılık arasındaki ayrıma çok benzemektedir. Ancak çoğuldizge kuramında eserler sistem içerisinde “içsel karşıtlıklar” (Hermans, 1985: 11) olarak ele alınmaktadır ve sosyal öğeler alan kuramının aksine oldukça gözardı edilmektedir. Bourdieu, alanlar arasındaki ilişkiyi sosyal boyutta araştırmaktadır. Farklı gruplar arasındaki mücadeleler böylece sadece alan içerisindeki içsel bir çatışma değil, aynı zamanda dış faktörler tarafından da yönlendirilmektedir. Mücadelelerde kullanılan stratejilerin amacı söz konusu sermayeyi ele geçirmektir (Kaindl, 1999: 130-131).

Bu bakış açısıyla çevirilerin üretimi, her zaman belirli sosyal stratejilerin ve konumlanmaların bir dışavurumudur ya da diğer bir deyişle, çeviriler her zaman üretildikleri geçerli sosyal alan yapılarının bir sonucudur. Bourdieu'ye göre eylem güdülenmelerine tabi olan kültürel ürünler ne sadece amaca yönelik (finalistik) ne de sadece işlevsel bakış açısıyla görülebilmektedir (Kaindl, 1999: 131). Aktörlerin eylemleri sadece alanın yapısına bağlı değildir aynı zamanda alanın bütünüleyici konsepti olan ve sosyal eylemin anlaşılmasını sağlayan habitus tarafından da belirlenmektedir. Eğer çeviriyi “sosyal düzenlenmiş bir eylem” (Hermans, 1997: 10) olarak ele alırsak,

uygun habitusun nasıl var olduğu sorusunu sormak gerekir. Çeviri uygulama şekilleri birincil habitusa ait değildir, daha çok eğitim sürecinde edinilmektedir. Bundan dolayı çeviri eğitim kurumlarının önemli bir rolü vardır (Kaindl, 1999: 131-132).

Hermans, Bourdieu ve Luhmann arasında açık benzerlikler olduğunu her ikisinin de ispatlanmış üretken, yenilikçi, tartışmalı ve etkili sosyolojik yaklaşımlara sahip olduğu görüşündedir. Her ikisi de öncelikli olarak modern toplumun işleyişiyle ve kültür de dahil olmak üzere, modern toplumun bölünmesiyle ilgilenmektedir. Her ikisi de sağlam ilişkiler kurabilen düşünürdür ve ciddi bir şekilde kuramsal ve yöntemsel konulara hakimdirler. İkisi de çeviri üzerine yazı yazmamıştır, ancak Bourdieu'nün kuramının son yıllarda, çeviri kuramcıları tarafından Luhmann'dan çok daha fazla çeviriye uyarlandığı görülmüştür (Hermans, 1999: 137).

Luhmann ve Bourdieu'nün kuramları arasındaki farklılıklar oldukça fazladır. Bourdieu antropolojik çalışmalara yoğunlaşırken Luhmann, sistem kuramsal çalışmalara yoğunlaşmıştır. Luhmann'ın bazı yazıları korkutucu şekilde soyuttur. Luhmann'ın fikirleri yıllar içerisinde gelişmiştir, sistem fikri karmaşıklığın azaltılması aracılığıyla kendi kendini üreten ve öz referanslı sistemlere doğru yön değiştirmiştir. Genel olarak Luhmann'ın yaklaşımı, Bourdieu'den daha çok kati olarak yapısalcıdır (Hermans, 1999: 137).

Bourdieu'nün kuramı, art süremlili çalışmaların bugüne yansımaları ve etkisi, Luhmann'ın çalışmaları ise eş süremlili sistematik toplumsal ilişkilerin açıklanmasına yönelik kuramsal çabalar olarak görülebilirler.

Luhmann'ın son elli yılda yaptığı çalışmalarının çoğu ekonomi, legal sistemler, politika, eğitim, din, bilim ve sanat gibi büyük ölçüde işlevsel sistemlerle ilgilidir. Bu çalışmaların kuramsal temel çalışması, 1984 yılında yazdığı "Soziale Systeme" isimli kitabında bulunmaktadır. Sistem-kuramsal fikirleri sosyal fenomenlere uygulamıştır (Hermans, 1999: 137).

Hermans (1999: 150) Luhmann'ın sistem kuramı sayesinde çevirinin toplum içerisinde nasıl ortaya çıktığını yeniden düşünebileceğimizi ve sosyal sistem olarak çeviriyi analiz edebilmemiz için veriler sağladığını ifade etmektedir. Sistem kuramı sayesinde çeviri çalışmalarının kendine ters sorular sorularak temel sorunlara çözümler bulunabileceğini

belirterek, çeviri çalışmaları içerisinde çok farklı işlevler yerine getirilebileceğini düşünmektedir.

Wolf, kültürel dönüşümden sonra ortaya çıkan çeviri sosyolojisinde, öne çıkan çevirmen öznesi, yayın evi, politik ve siyasi güç, ideolojik yaklaşımlar gibi metin dışında var olan unsurları araştırırken erek metnin unutulma tehlikesine dikkat çekmektedir. Wolf, çeviri uygulamalarındaki sosyal gerçekliğin karmaşıklığı ve çeviri kararlarındaki çıkarımlar, bireysel aktarım durumlarına özgü tekil fenomenler olarak kabul edilmeyen, medyayla ilişkili politikalar, basın endüstrisi, çeviri uzmanlığındaki geleneksel prensipler gibi makro grupların üzerine eğilmemiz gerektiğini ifade etmektedir. Çevirinin seçimini, üretimini ve alımlanmasını etkileyen ve koşula bağlayan sorunların sistematik kimliği hem çeviri eyleminin tüm aktörleriyle birlikte geniş toplumsal bağlama entegrasyonu hakkındaki soruları hem de (daha dar anlamda) çeviri stratejilerinin sosyal karakterini ya da çeviri pazarının işlevsel yöntemi ile ilgili soruları içerdiği görülmektedir. Ancak, Wolf, bunun somut çeviri eylemine olan etkisinin göz ardı edilmemesi gerektiğine dikkat çeker. Metin oluşturmadaki dış etkenler ve farklı çeviri yöntemlerinin benimsenmesi arasında var olan karşılıklı etkileşim ilişkisini tartışmak da çeviri kuramı için önem taşımaktadır. Özellikle metni anlamada tekillik iddiasında olan yaklaşımlar ve bunların desteklediği dış faktörlere karşı sosyolojik verilerin azaltılması sorgulanmalıdır (Wolf, 2007: 27-28).

BÖLÜM 2: ÇEVİRİ SOSYOLOJİSİNE ETKİ EDEN SOSYOLOJİ KURAMLARI

2.1. Pierre Bourdieu'nün Kuramları

Pierre Bourdieu'nün kuramı “pratiğin kuramı” olarak bilinir. Bourdieu, bir kuramcı bir akademisyen ve bilim adamı olarak, kuramsal donanımı oldukça yüksek olmasına karşın kuramlarını pratik hayatın gözlemlerinden oluşturmuştur. Bourdieu'nün tüm kuramsal yaklaşımlarında, pratik hayatta incelediği ve gözlemlediği olayların ve toplumsal ilişki ve değişimlerin kuramsal yansımalarını örnekleriyle görmek mümkündür. Bourdieu toplumu, dinamik ve değişen süreçlerde izlediği için, her bir gözleminde farklı bulgular ve farklı ilişkileri görme olanağını yakalamıştır. Bourdieu'nün en bilinen kuramı olan toplumsal “alan” kuramı bu yüzden, alanların sabit ilişkileri değil, değişen süreçlerde alanlarda cereyan eden eylem süreçlerinin izlenmesidir. Toplumsal sistemin aktörleri, alanda sabit durumlarda bulunmazlar, aksine bir mücadele ve bir zıtlık içerisinde hareket ederler. Bu mücadele ve zıtlık sayesinde alan dengelenir ve devamlı olarak kendini yenileyerek dinamik bir sistem oluşur. Alanları durağan olarak gözlemlediğimizde, eyleyicilerin rolleri değişmez roller olarak görülebilir. Oysa toplumsal sistemler yapıları gereği değişmez değillerdir ve sistemi oluşturan insanların gelişimi ve değişimini hesaplamaksızın sistem konusunda bilimsel bir inceleme yapılamaz. Toplumsal alanlar, eyleyicilerin rollerini ve davranışlarını belirler görünseler bile, toplumsal alanları belirleyen bireylerin eylemleridir. Bireylerin eylemleri, toplumdan öğrendikleri davranışlar olmakla birlikte, onları habituslarının benzerliği kadar farklılığı ve habitusun, bireyin içinde gelişen ve bireyi geliştiren bir içsel süreç olarak eyleyiciye etkisi hesaba katılmalıdır. Bireyler Luhmann'ın kuramında olduğu gibi, autopoietik bir düzenin benzer aktörleri değillerdir. Fakat Bourdieu'nün sistemini, Luhmann'ın sistem kuramındaki gibi, bir anlık gözlem olarak gözlemlersek, alanın ya da sistemin dengelenmiş ve düzenli organize bir bütün olduğundan söz edebiliriz. Bourdieu bu durumu farklılıkların benzerliği ya da homojenliği olarak ifade eder. Luhmann'ın sistem kuramı, “anı yakalamak” şeklinde bir gözlemsel bakışı yansıtırken, Bourdieu'nün alan ve habitus kuramı, “anların değişim halleri” ve “anların değişiminde toplumsal alan ve habitusun etkisi” şeklinde belirlenebilecek bir gözlem dizisini soyutlaştırır. Bourdieu'de, anlar, artsüremli bir pratik gözlemine tabi tutulur.

Luhmann'ın kuramındaki soyut kişiler, Bourdieu'nün kuramında somut kişilerdir ve onların yaşayışları ve toplumsal rolleri somut bir şekilde izlenir.

Fransız sosyolog Pierre Bourdieu kendi sosyolojisinin, “praksis” kavramı açısından Karl Marx, ekonomik ve sosyolojik düşünce yapılarının çaprazlanması açısından Max Weber ve sosyal sınıfların analizleri açısından Emile Durkheim üzerine yaptığı çalışmaların sonucunda geliştiğini ifade etmiştir. Bourdieu, antropoloji ve kültür sosyolojisi üzerine bir dizi kitap yayınlamıştır (Bourdieu, 1999: 240). Bourdieu'nün, bilimsel uygulamanın uygun prensipleri, Bachelard'ın epistemolojisinin araştırma sonuçlarına dayanmaktadır. Bourdieu, Bachelard'ın bilim tarihinden elde ettiği verileri sosyal araştırması için verimli kılmaya çalışmıştır (Schwingel, 2003: 32).

“Bourdieu'nün eserleri, disiplinler arasındaki sınırları aşan özelliği ve çalıştığı araştırma alanlarının geniş yelpazesi (köylülerin, sanatın, işsizliğin, okulun, hukukun, bilim ve edebiyatın incelemesinden, akrabalık, sınıflar, din, siyaset, spor, dil, yerleşim, entellektüeller ve devlet konusundaki tahlillere ve titiz etnografik betimlemeden istatistik modellere, buradan da en soyut felsefi ve kuramsal tezlere uzanan) üslup çeşitliliği nedeniyle, sosyal bilimlerin halihazırdaki bölünmelerine ve yerleşik düşünce tarzlarına karşı bir meydan okumadır” (Bourdieu ve Wacquant, 2007: 13-14).

Bourdieu'nün toplumsal eylem, yapı ve bilgi anlayışı kesinlikle düalizme karşıdır ve sosyal bilimlere damgasını vuran karşıtlıklardan kurtulmaya veya onları çözmeye çalışmaktadır. Bu karşıtlıklar öznelci-nesnelci kuramsallaştırma biçimleri, toplumsal hayatın maddi ve sembolik boyutları arasındaki karşıtlıklar, yorum ve açıklama, makro ve mikro analiz düzeyleri arasındaki karşıtlıkları içermektedir (Wacquant, 2010: 57).

Bu temel engellerden biri, görünüşte birbirinin antitezi olan nesnelcilik ve öznelcilik arasındaki iki kuramsal tavır, Bourdieu'nün aşılabileceğini ve aşılması gerektiğini düşündüğü, derinlere kök salmış bir karşıtlıktır. Nesnelciliğin, sosyal gerçekliğin (Marx'ın en bilinen formülüne başvurursak) “bilinçleri veya iradelerine bakmaksızın” aktörlere kendini dayatan ilişkiler ve güçler bütününden meydana geldiğine inanır. Bu bakış açısından sosyoloji, bireylerin davranışları ve temsillerini belirleyen nesnel ilişkiler sistemini ortaya çıkarmak için Durkheimci ilkeye uymalı ve “toplumsal olguları şeyler olarak almalıdır” (Wacquant, 2010: 60-61).

Öznellik, aksine, bireysel temsilleri kendine temel alır. Blumer ve Garfinkel’de sosyal gerçeklik, insanların anlamlı etkileşim çizgilerini müştereken inşa ettikleri sayısız yorum edimini özet toplamından başka bir şey değildir. Toplumsal dünya böylece görünüşte uzlaşmaz iki okumaya maruz kalır. Görünmez ilişki kalıplarını ortaya çıkartmaya çalışan “yapısalcı” ve bireylerin sağduyulu algılarını araştıran “inşacı” bir okuma (Wacquant, 2010: 61).

Bourdieu bu iki yaklaşım arasındaki karşıtlığın yüzeysel ve zararlı olduğunu öne sürer. Zira iki uğrak, nesnelci ve öznelci an diyalektik bir ilişki içindedir. Bir yanda, sosyologların, aktörün öznel temsillerini bir tarafa bırakarak, nesnelci bir evre içinde açıkça ortaya koydukları toplumsal yapılar bireylerin pratiklerini sınırlar. Ancak öte yandan, bu temsiller ve onların temellerini oluşturan zihinsel yapılar, aktörlerin bu nesnel yapıları korumaya veya dönüştürmeye çalışırken verdikleri bireysel ve kolektif mücadelenin yönlendirdikleri sürece dikkate alınmak zorundadır. Dahası, toplumsal yapılar ve zihinsel yapılar ikili bir karşılıklı inşa ve mütekabiliyet ilişkisi içerisindedir (Wacquant, 2010: 61).

Bourdieu bireyselliği, genel kavram olan “aktör” ile tanımlamaktadır. Bu kavram “kişiye” ya da “bireye” değil, sosyalleşmiş bedeni tanımlamaktadır ve topluma karşı değil, onun bir varolma şekli olarak ifade etmektedir (Bourdieu, 1993: 28). Aktör bilgi kuramsal bir yapıdır ve her bireyin olabileceği “resmi” göstermektedir. Bourdieu (1998: 22) bu kavramla, bireyi ayırma temelinde anlamak istemektedir. Gerçeklik merkezi düşüncedir ve bireyi alan içerisinde diğerlerin ayırt etmektedir ve ayrı olmayı göstermektedir (Papilloud, 2003: 30-31).

Bourdieu, bir “sosyal eylem kuramı” oluşturmayı hedeflemiştir. Bu kuramında bir yandan aktörlerin kayıtsız şartsız eylemi belirleyen sistemlerin bir ögesi olmadığını söylemekte, diğer yandan da rasyonel eylemde bulunan “özne” olarak özerkliğin altına yerleştirmemektedir. Bourdieu’nün sosyolojisi bireysel eylem (habitus) ve toplumsal, sınıf tarafından belirlenen (alan) gerilimli ilişkiyi konu edinmektedir (Bourdieu, 1999: 242).

Bourdieu, toplumun bilim kuramsal tabanını belirleyebilmek için “saha” ve “alan” kavramlarını kullanır. Bireyin belirlenmesindeki kavramlar gibi “saha” ve “alan” kavramları sosyolojik yapılardır ve toplumu kavramada, ayırtmaya yaramaktadırlar.

Ya tüm toplumu ya da toplumun bir alanını özdeşlik ve ayırım arasındaki güç ilişkisinin bir sonucu olarak anlamamızı sağlarlar. Saha kavramı, kapsamlı bir kavramdır ve toplumu tüm ayırım ilişkilerinin toplamı olarak birleştirmektedir. Alan kavramı toplumsal bölgeleri (Bereich) belirlemektedir ve sosyal sahaların tamamını oluşturmaktadır. Toplumun parçalarını belirlemektedir, diğer bir deyişle ayırım ilişkilerinin tek tek bölgelerini belirlemektedir (Papilloud, 2003: 35).

Tezimizin araştırması ve başlığını oluşturan “toplumun yapılandığı çevirmen ve toplumu yapılandıran çevirmen” sloganı, Bourdieu’nün alan ve habitus kuramlarının da arayışdır. Tezimizin savını ortaya koyarken, Bourdieu’nün bu görüşünden habersizdik. Çevirmenin toplumu yapılandığı ve toplumun çevirmeni yapılandığı bir çeviribilimsel anlayışın arayışı içindeydik. Çünkü çeviri alanı böyle bir ilişki içinde sağlıklı olarak yapılanabilirdi.

Bireyselliğin ve toplumun ayırım temelinde belirlenmesi Bourdieu için, birey ve toplum arasındaki döngüsel ilişkiyi kurmaya olanak sağlamaktadır: toplum yapılandığı aktörlerden oluşmaktadır ve aktörler yapılandırıldıkları toplumdan oluşmaktadırlar. Bu karşılıklı yapılandırma sosyal gerçekliğe sosyal pratik olarak anlamını vermektedir (Papilloud, 2003: 39-40).

Pierre Bourdieu’nün kültür sosyolojisinin temel kavramlarını alan, sermaye ve habitus oluşturmaktadır. Bu konseptler birbirinden ayrı düşünülemediği gibi birbirinin varlığına bağlıdır. Alan terimleriyle düşünmek, bağıntısal düşündürmektir (1968b, 1982c, 41-42) (Bourdieu ve Wacquant 2007: 80). Bourdieu alan kavramı altında aktörlerin belirli oyun kurallarına bağlı olduğu sosyal eylem alanı anlaşılmaktadır. Alanın sınırları tarihe bağlıdır ve önceden belirli değildir ve sürekli değişime açıktır. Alana hangi aktörlerin gireceği aktörlerin sahip olduğu sermaye birikimlerine ve sahip oldukları habituslarına bağlıdır.

Alanın sınırları sorunu, her zaman alanın içinde ortaya konur, dolayısıyla a priori bir cevap söz konusu olamaz. Şu halde, alanın sınırları, ancak ampirik bir araştırmayla belirlenebilir. Alanlar her zaman, söylenmemiş ya da kurumlaşmamış “giriş engelleri” içerseler de, bunlar çok nadiren hukuksal sınırlar (örneğin numerus clausus) biçimini alır (Bourdieu ve Wacquant, 2007: 84-85).

Alanın sınırları, alanın etkilerinin bittiği noktada bulunur. Sonuç olarak, istatistiksel bakımdan saptanabilecek etkilerinin azaldığı ya da yok olduğu noktayı çeşitli yollarla her durumda ölçmeye çalışmak gerekir (Bourdieu ve Wacquant, 2007: 85-86).

Bourdieu'nün alanı, sabit bir alan değil, değişken bir alandır ve devamlı farklılaşmaktadır. Çünkü farklı habituslarla farklı sermayelerle alana katılan insanların alanın yapısını devamlı şekilde değiştirmeleri mümkündür. Bu nedenle alan, somut gözlemlenmesi gereken bir yerdir.

Bir alanın dinamiğinin ilkesi, yapısının özel biçiminde, karşı karşıya gelen farklı özgül kuvvetler arasındaki mesafede yatar. Alanda etkin olan ve bu nedenle en önemli farklılıkları ürettikleri için çözümleyenin uygun bulup seçtiği kuvvetler, özgül sermayeyi tanımlayan kuvvetlerdir. Oyun ve bahisler hakkında olduğu gibi, bir sermaye ancak bir alanla bağıntılı olarak var olabilir ve işlev görebilir: Sermaye, alan üzerinde, dağılımı bizzat alanın yapısını oluşturan maddeleşmiş ya da somutlaşmış üretim ya da yeniden üretim araçları üzerinde, alanın sıradan işleyişini tanımlayan kurallar ve düzenlilikler üzerinde, dolayısıyla buradan kaynaklanan faydalar üzerinde bir iktidar sağlar (Bourdieu ve Wacquant, 2007: 86).

Bourdieu'nün alan kuramında devamlı olarak bir mücadelenin olduğunu varsayması, alanlarda her zaman iktidar sahiplerinin olmasından kaynaklanmaktadır. İktidar olanlar iktidarlarını korumak için bir mücadele ve eylem içerisinde olacaklar, iktidar sahibi olmayanlar ise, zaman içerisinde kendilerini geliştirerek potansiyel olarak iktidara talip olacaklardır. Böylece dıştan uyumlu görünen alansal bütün, iç mekanizmalarda devamlı olarak bir rekabet süreciyle şekillenecektir.

Alan terimleriyle yapılan bir çözümleme, zorunlu ve birbirine bağlı üç uğrak içerir (1971a). İlk olarak alanın konumu iktidar alanına göre çözümlenmelidir. Böylece, örneğin edebiyat alanının iktidar alanına dahil olduğu (1983c) ve burada tahakküm altında bir konum işgal ettiği görülür. (Ya da daha yetersiz bir dille: Sanatçılar ve yazarlar ya da daha genelde aydınlar “egemen sınıfın ezilen bir kesimidir”.) İkinci olarak, bu alanda rekabet halinde olan eyleyicilerin ya da kurumların işgal ettikleri konumlar arasındaki bağıntıların nesnel yapısı kurulmalıdır. Üçüncü olarak, eyleyicilerin habitusu, yani belirli bir toplumsal ve İktisadî koşul türünün içselleştirilmesi yoluyla edindikleri ve söz konusu alanın içinde tanımlanmış bir

yörüngede az ya da çok gerçekleşme fırsatı bulan farklı yatkinlık sistemleri çözümlenmelidir (Bourdieu ve Wacquant, 2007: 90).

Bourdieu'ye göre alan nosyonu, bir sosyal bilimin gerçek nesnesinin birey, yani "yaratıcı" olmadığını bize hatırlatır - gerçi istatistik çözümleme için gerekli bilgi genelde bireylere ya da tekil kurumlara bağlı olduğundan, bir alan, ancak bireylerden yola çıkılarak kurulabilir. Araştırma işlemlerinin merkezinde olması gereken, alandır. Bu, bireylerin katıksız "yanılsamalar" oldukları, var olmadıkları anlamına asla gelmez. Ama bilim, onları biyolojik bireyler, aktörler ya da özneler olarak değil, eyleyiciler olarak kurar; bu eyleyiciler, alanda toplumsal olarak etkin ve hareketli olarak kurulurlar, çünkü orada etki yaratmak, etkili olmak için gerekli özelliklere sahiptirler. Bourdieu'ye göre alanda bulunanların, tekilliklerini, özgünlüklerini, tikel dünya görüşlerinin ve alana bakışlarının kurulduğu konumlar olarak bakış açılarının ne olduğunu daha iyi anlamak için, dahil oldukları alanın bilgisinden yola çıkılmalıdır (Bourdieu ve Wacquant, 2007: 93).

Bourdieu alan kavramını takiben kullanıma soktuğu diğer bir inşa sadece ekonomik kaynakları değil incelenen alana özgü simgesel kaynakları da dahil etmek üzere genişletilen "sermaye"dir. Toplumsal konumları işgal edenlerin bu kaynaklara erişim derecesi ve bunları stratejik olarak kullanıma sokmaktaki becerileri, onların alandaki toplumsal yörüngelerini, başarı ve başarısızlıklarını, elde ettikleri "karları", iktidar mücadelelerine karşı konumlarını belirler. Böylece bir alandaki toplumsal konumların yapısı aynı zamanda sermaye türlerinin eşitsiz bölüşümünün yapısıdır (Göker, 2010: 545).

Bourdieu'ye göre, bir alana giriş hakkını meşrulaştıran, belli bir özellikler konfigürasyonuna sahip olmaktır. Bourdieu'nün alan araştırmanın amaçlarından biri, alanın etkin özelliklerini, etkili niteliklerini, yani özgül sermaye biçimlerini tanımadır. Böylece yorumsamacı bir döngüyle karşılaşılır: Alanı kurmak için orada etkili olacak sermaye biçimlerini tanımak, bu özgül sermaye biçimlerini kurmak için de alanın özgül mantığını tanımak gerekir. Bu, araştırma sürecinde uzun ve zorlu bir gidiş-geliştir (Bourdieu ve Wacquant, 2007: 93-94).

Her alan, özgül bir çıkar biçimini, oyunda kaybedilip kazanılacakların değeri konusunda sözsüz bir kabul olarak ve alanı yöneten kurallara pratik hâkimiyet olarak özgül bir

illusio'yu oluşturur ve harekete geçirir. Bunun yanı sıra, oyuna katılmanın içerdiği bu özgül çıkar, oyunda işgal edilen konuma göre (ezen ile ezilen ya da gelenekçi ile sapkın), her katılımcıyı o konuma getiren yörüngeye göre değişiklik gösterir (Bourdieu ve Wacquant 2007: 106).

Bourdieu'nün kuramında konumlar arasında mevcut olan ve alanın yapısını oluşturan gerilim, aynı zamanda bunların mücadelelerden geçerek değişimini belirleyen şeydir; bu mücadeleler ise, yine kendileri tarafından üretilen hedeflere ilişkindir; ancak alanın özerkliği ne denli büyük olursa olsun, bu mücadelelerin sonucu hiçbir zaman dış etkenlerden tamamiyle bağımsız değildir. Böylece “muhafazakârlar” ve “yenilikçiler”, ortodokslar ve sapkınlar [heretikler], eskiler ve “yeniler” (ya da “modernler”) arasındaki güç ilişkileri, güçlü bir biçimde, dış mücadelelerin durumuna ve birilerinin ya da diğerlerinin dışarıda bulabileceği desteğe -örneğin heretiklerde, ortaya çıkışları, çoğunlukla okul sistemindeki değişikliklere bağlı olan yeni “katılımcı kitleleri”nin varlığına- bağlıdır. Böylece, örneğin, izlenimcilik devrimi, bir genç sanatçılar (resim öğrencileri) ve genç yazarlar kitlesi ortaya çıkmasa mümkün olmazdı; o kitlenin ortaya çıkması ise, okul sisteminin aynı andaki dönüşümlerinin bir sonucu olan aşırı “diplomalı” üretimi tarafından belirlenmiştir (Bourdieu, 2006b: 66-67).

Bourdieu'de alan, toplumda bulunan kısıtlı malların mücadelesinin verildiği ve arz talep arasındaki ilişkisiyle tanımlanan bir kavramdır. Aynı zamanda bir alan katılımcıların güç konumlarını belirlediği ilişkilerin konfigürasyonudur. Bourdieu'nün toplum kuramı özerk konumlar değil aksine ilişkiler diğer bir deyişle ayrılaşmaları öngörmektedir (Bourdieu, 1999: 242- 243). Alanın varlığı sosyal aktörlerin bu alana girme arzusuna, değer verip hep beraber alanı yapılandırmaya ve eylem pratiğini yeniden üretmelerine bağlıdır (Papilloud, 2003: 60).

Bourdieu'nün alan olarak tanımladığı sahaya girebilmek için bireylerin belli özellikleri geliştirmiş olması ve belli çevrelerde yeterlilikler edinmiş olması gereklidir. Alana giriş bir sıfır noktası, bir nesnel bakışla ilgili değildir. Alana girecek bireylerin alana girip giremeyeceği, daha önceki gelişimiyle belirlenmiş bir gelişim noktasıdır. Alana giriş bir birikim ve değer neticesidir.

“Her bir aktörün alana girişi sosyal kaynağına bağlıdır, yani habitus ve sahip oldukları sermaye türünün hacmine ve yapısına bağlıdır. Alanın yapısı farklı aktörler arasındaki

güç ilişkilerinin yapısıdır. Yapıların her bir ögesi alandan alana farklılık gösterse de, düzen prensibi toplumda bulunan tüm alanlar için geçerlidir” (Papilloud, 2003: 61-63).

Alanda yer alan bireyler, alana girmiş olmakla konumları belirlenmiş bir avantaja sahip değillerdir. Alan içinde konumlanma, alana giriş kadar önemli ve zor bir mücadelenin verilmesini gerektirir. Alan içindeki konumlanmada yine bireyin birikimleri, tarzı ve çevreden getirdiği özellikler önemli rol oynamaktadır. Bireyler alana girmeyi bir başarı ve nihai bir durum olarak kabul ederlerse, alan içerisindeki devingen yapıya yenik düşerler. Alan içindeki hareketlilik ve gelişim, alana girmek kadar çaba gerektirecektir. Tıpkı bir üniversiteye girmek için belli özelliklerin gerekmesi, ancak bunların üniversiteyi bitirmek ya da üniversitede derece yaparak yükselmek için yeterli olmaması gibi. Ya da, bir spor takımına girecek özelliklere sahip olup, takıma dahil olan bireyin, takım içindeki mücadeleyi yeterince yapamadığında ve dinamizme ayak uyduramadığında alanda tutunamaması gibi. Bireylerin yapması gereken en önemli şey, alana dahil olduktan sonra dinamik üretimi devam ettirmeleridir.

Bourdieu'nün alanların yapısını ve düzenini analiz etmesi, alanların dinamiğe sahip olduğunu göstermektedir. Bu dinamizm aktörler arasındaki mücadeleden oluşmaktadır (Papilloud, 2003: 67). Aktörlerin mücadelesi belirli alanın hiyerarşik düzenine ve aktörlerin o alan içerisindeki sosyal konumlarına bağlıdır (Papilloud, 2003: 68). Alan, yapısını koruyabilmek için yeniden üretime ihtiyaç duymaktadır. Bundan dolayı alan içerisinde mücadele için söz konusu olan şey sürekli yeniden üretilip yeni aktörlerin ilgisini çekmek durumundadır (Papilloud, 2003: 73).

Bourdieu'ye göre toplum, sosyal eyleycilerin hareket ettikleri sosyal uzayları da içeren bir sosyal alandır. Sosyal eyleycilerin fiiliyatı ise habitus tarafından belirlenir. Sosyal alanların (siyaset, ekonomi, din, kültür, eğitim vb.) her birinde hareket eden sosyal eyleycilerin buldukları ortama uyarlanmaları ya da karşılaştıkları olaylara uygun tepki gösterebilmeleri o güne kadar edindikleri habitus sayesinde olur (Yel, 2010: 564).

Bourdieu'nün kuramında bireyin kuramsal olarak bir alana ait olma yeterliliğinin olması, pratik olarak o alanda tutunabileceği anlamına gelmez. Belirleyici olan, pratik olarak devamlı yeniden belirlenen ve gelişen habitusunun bireyi pratik işleyiş içinde oyunda tutabilmesidir.

Bourdieu'nün kuramında habitus, bir tür pratik hissi ya da anlayışıyla yakından ilişkilidir. Belirli bir durumda ne yapılacağını, ne yapılması gerektiğini belirler. Sporda olduğu gibi bir tür oyun hissiyatı, oyunun geleceğini okuma ve bekleme tarzıdır (Bourdieu, 1998: 25). Bourdieu'ye göre habitus, "toplumsallaşmış öznelliktir". Belirli hal, duruş ve yaşamsal pratikleri ihtiva eden ve çeşitli davranış biçimleri için nesnel bir zemin oluşturan bir olgudur. Habitus, hem bireysel tarihle hem de aile ve sınıf üzerinden gelişen kolektif bir tarih ve bunların deneyimleriyle el ele yürür (Bourdieu, 1990: 77-91). "Karakter"ın aksine habitus sosyal koşulların bir ürünü olarak sonsuz bir şekilde değişir. Hem pratiklerin hem de algıların üretimiyle, yaşam tarzlarıyla ilişkilidir. Yaşam tarzlarına ve sosyal zevklere ilişkin yapılan ayrımlar habitus üzerinden gerçekleşir (Türk, 2010: 608-609).

Bourdieu'ye göre gündelik yaşamda bireyler içinde buldukları alanın ve kendi habitusunun zaruretleri bağlamında eyleme geçer, iletişim kurarlar (Bourdieu, 1998). Habitus, aktörleri belli şeyleri yapmaya özendirir, eylemlerin oluşması için zemin hazırlar. Fakat eylemler bir taraftan habitustan ve yatkınlıklardan, diğer taraftan da toplumsal alanın sınırlandırmaları, talepleri ve fırsatlarının yönlendirmesiyle oluşur (Bourdieu, 1986; 1998: Jenkins, 1992). Habitus yetişme ve eğitim sürecinde edinilir. Dolayısıyla alışkanlık aktörlerin zihinlerindedir, fakat diğer taraftan da aktörlerin eylemlerinde ve birbirleriyle ilişkilerinde yaşama geçirilir (Jenkins, 1992: 74). Bourdieu'nün alışkanlığı ele alış biçiminde beden merkezi öneme sahiptir (Öztimur, 2010: 584-585).

Bourdieu'nün kuramında, bedenin duruşu ve hareketleri kişinin toplumsal alanda edindiği konumu yansıtır. Bourdieu, bedenin üzerine sosyalleşme sürecinde alışkanlıkların ve toplumsal sınıflandırmaların kodlandığını, kısacası bedenlerde toplumsal olanın anımsatıldığını ifade eder (Jenkins, 1992: 72-76); Lawler, 2004: 113). Dolayısıyla Bourdieu'nün terminolojisinde bedenin kullanım biçimi, klasik beden-zihin ayrımlarına alternatif bir değerlendirmedir (Lawler, 2004: 115). Bourdieu'nün kullandığı anlamda habitus hem zihni hem de bedeni kuşatır. Ayrıca, habitusun bilinçli olarak ele geçirilmediğini, sosyalleşme sürecinde kazanıldığını vurgulayarak, hesaplayıcı rasyonaliteyi eylemlerin kurucu ögesi olarak gören anlayışlardan da uzaklaşmış olur (Jenkins, 2002: 77) (Öztimur, 2010: 585).

Bourdieu'nün kuramında habitus, "beğeni", "sermaye" ve "sosyal alan" kavramları hem sosyal yapının eyleyiciler üzerindeki etkisini tescil eden, hem de bireyin eylesken kendi inisiyatifini kullandığının göstergeleri olarak kullanılır. Bir başka deyişle, doğurgan-yapısalcılık olarak adlandırılan perspektifle nesnelcilik ve öznelcilik arasında kurmaya çalıştığı köprünün temel direkleri, habitus, alan, sermaye ve strateji kavramlarıdır (Öztimur, 2010: 584). Bourdieu sosyolojisinin mihenk taşı olan habitus, saha, doxa, sembolik iktidar ve sembolik şiddet kavramları bu açıdan oldukça işlevseldir (Türk, 2010: 607-608).

"Aslında alanlar farklı oyunları içerseler de onlar arasında dönüştürmeler yapmak mümkündür. Bourdieu bunu açıklamak için sermaye kavramı kullanır. Sermaye biçimlerindeki farklılıklar ve onların dönüştürülme dinamikleri analizi, Bourdieu'nün teorisinin en özgün ve önemli özelliklerinden biridir. Terim, hem farklı alanlardaki mücadeleleri kazananların biriktirdikleri özel kaynak türlerini, hem de bu kaynakları birbirine dönüştürmeyi sağlayan –para ve prestij gibi- daha genel sermaye biçimlerini anlatır. "Bir sermaye bir alanla ilişkisi dışında var olmaz ve işlemez" (Calhoun, 2010: 106).

Sermaye, Bourdieu'de, alan analizinin ve özelleşmiş/farklılaşmış toplumsal uzayların sosyolojik inşasının temel hareketlendiricisi, daha doğru bir istiare ile, alan ilişkiselliğini taşıyan enerjidir. "Enerji", alan içindeki akışkanlığı ve güce dönüştürülebilmesi bağlamında sermaye kavramı için aslında metafordan daha fazla bir şeydir. Eyleyicilerin sosyalleşme tarihleri sayesinde sahip oldukları özellikler ve yatkınlıklar (dini aidiyet, eğitimsel birikim, yeme alışkanlıkları, konuşma tarzı vb.) ve bunların diğer eyleyicilerle ilişki içinde mübadele edilmesi (tanıma, kutsama, tabi olma, paylaşma vb.) olarak sermaye, etkisi içinde (yeniden) üretilip tedavüle sokulduğu alanda gösteren; değerini, alan dinamikleri içinde kazanan bir toplumsal ilişki, toplumsal enerjidir (Bourdieu, 1984: 113) (Göker, 2010: 278).

Bourdieu, çalışmalarında ele aldığı dört çeşit sosyal güçten, sermaye biçiminden söz etmektedir: Bourdieu'nün (1986) sözünü ettiği dört sermaye güç türü şunlardır: (1) Ekonomik sermaye, (2) farklı bilgi ve hüner sahibi olma biçimlerine tekabül eden kültürel sermaye, (3) eyleyicilerin başka grup veya eyleyicilerle olan rabitaları sayesinde sahip oldukları kaynaklara ait sosyal sermaye, (4) alan içinde meşruiyetlerin

algılanıp tanındığı zaman bu farklı sermaye biçimlerinin büründüğü biçim olan simgesel sermayedir (Göker, 2010: 280-281).

Bourdieu, entelektüellerin oyunlarının aynı zamanda da birer hedef olduğunu, bu hedeflerin çıkarları kışkırttığını anımsatmak -bunlar herkesin bir biçimde bildiği şeylerdir- bilimsel görüyü tanımlayan evrensel düzeyde uygulanımı olan açıklama ve kavrama kipini tüm insani tutumlara (kendilerini çıkar gütmeyen olarak sunan ya da öyle yaşayanlar da dahil) yaymaya ve entelektüel dünyayı, entelektüellerin kendilerine tanımaya eğilimli oldukları istisna ya da yurtsuzlaşmışlık statüsünden koparmaya çalışmak olacaktı (Bourdieu, 2006b: 137).

“İkinci bir kanıt olarak, benim gözümde toplumbilimsel kuramın bir koyutu [postulat] olan şeye değinebilirim. Klasik filozofların “yeterli neden ilkesi” dedikleri şeyi kabul etmeden ve birtakım başka şeylerin yanı sıra, toplumsal eyleyicilerin olmadık şeyleri yapmadıklarını, deli olmadıklarını, nedensiz davranmadıklarını varsaymadan toplumbilim yapılamaz. Tabii bu, onların rasyonel olduklarını, yaptıklarını yapmakta haklı olduklarını, hatta daha basit bir biçimde, onları yapma nedenleri olduğunu ve bunların eylemlerini yöneten, güden ya da yönlendirenlerin nedenler olduğunu varsaymak anlamına gelmez. Rasyonel olmamakla birlikte akla yatkın tutumları olabilir; klasiklerin deyişiyle, bu tutumların kaynağı akıl olmasa da, akılcılık varsayımından hareketle açıklanabilir tutumları olabilir. Öyle bir biçimde davranabilirler ki, başarı şanslarının rasyonel bir değerlendirmesinden hareketle, yöneldikleri tercihin kökeninde şanslarının rasyonel biçimde hesaplanması vardır, diyemesek de yaptıklarını yapmakla haklı oldukları ortaya çıkar” (Bourdieu, 2006b: 137-138).

Dolayısıyla toplumbilim ortaya şu koyutu atar: eyleyicilerin yaptıklarını yapmalarında bir neden vardır (bir dizinin nedeninden söz ettiğimizde kullandığımız anlamda) ve söz konusu olan o nedeni bulmaktır ve o neden, açıklanabilecek, görünürde tutarsız, keyfi bir tutumlar dizisini tutarlı bir diziye, tek bir ilkedan ya da tutarlı bir ilkeler bütününden hareketle kavrayabileceğimiz bir şeye dönüştürebilecek bir nedendir. Bu anlamda, toplumbilim, toplumsal eyleyicilerin boş eylemlerde bulunmadıklarını varsayar (Bourdieu, 2006b: 138).

Toplumsal hayat oyunlara aktif katılımı gerektirir. Tarafsız kalmak imkansızdır, dış gözlemcinin mesafeli, yansız perspektifiyle yaşamak imkansızdır. Sonuç olarak, toplumsal hayattaki bütün katılımcılar onun hakkında bilgiye sahiplerdir, kendi özel yerleri ve toplum içindeki yörüngelerinin koşullandırıldığını bilirler. Anne-babalar ve çocuklar arasındaki ilişkilere bakabiliriz. Onlar hayatın farklı evrelerinde ve diğer farklı koşullarda olaylara farklı biçimlerde bakarlar – sözgelimi, anne-baba büyük anne-baba olduğunda. Bu ilişkilere katılımımız güçlüdür, ancak bu katılım nesnel değil, büyük ölçüde öznel. Birçok şey biliriz, ancak bildiğimiz şeyler, içinde bulunduğumuz özel ilişkiler ve özel kültürel anlayışlar içinde inşa edilir. Bu bilginin büyük bir kısmı nasıl bir ebeveyn veya çocuk olunabileceğine pratik hakimiyettir. Bu, bilginin gerçek biçimidir ve bilimsel bilgiyle karıştırılmamalıdır (Calhoun, 2010: 100).

Bourdieu'ye göre, gündelik hayata katılımlarımız, bize birçok pratik bilgi sağlar, ancak bu katılım bizim ve diğer insanların yaptıkları şeylerin çoğunu yanlış-tanımamızı gerektirir. Yanlış-tanıma basitçe bir hata değildir; gerçekte pratik katılım tarzında her tanıma yanlış-tanımadır. Bunun nedeni, kesinlikle, nesnel olamamamız ve kendi ilişkilerimiz dışına çıkamamamız, muhtemel bütün açılardan bakamamamızdır. Onların bildiğimiz yanları ve pratik eylemlerimiz hakkındaki düşüncelerimiz ve ayrıca katılımcıları olduğumuz oyunları etkileyen koşullar önemlidir. Bourdieu'nün yazdığı gibi (1980: 68), "Pratik bağlılık, her alanın, sadece oyunu bozanlara karşı yaptırımlar uygulayarak ve yoksun bırakmalarla değil, aynı zamanda pratikte şeyleri düzenleyerek de zımnen empoze ettiği giriş koşuludur: Bu düzenlemelerde, yeni girenleri seçme ve biçimlendirme işlemleri (geçiş törenleri, sınavlar), örneğin, alanın –doxanın asıl tanımını oluşturan- temel önkabullerine tartışmasız, düşünmeden, safça, kendiliğinden itaat sağlamak için yapılır." "Doxa", Bourdieu'nün, dünya ve onun içindeki yerimizle ilgili daha bilinçli düşüncelerimizi biçimlendiren, gerçekliği sorgulanmayan, bilinç-öncesi anlayışları anlatan terimdir. Doxa "ortodoksiden" veya inançlardan daha temeldir. Ortodoksi örgütlü dinin öğretilerine uymak kadar, inancın dayatılan doğruluğudur da. Doxa hissedilen gerçeklik, itiraz kabul etmediğimiz, aksine olası bir itirazdan önce gelen bir şeydir. Ancak doxa bize basitçe şeylerin olma biçimi olarak görünse bile, gerçekte toplumsal olarak üretilen bir anlayıştır ve doxanın ne olduğu kültüre ve alana göre değişir. Yaşayabilmemiz ve bir şeyi kabul edebilmemiz için, doxanın sunduğu bir eylem ve farkındalık yönelimine sahip olmamız gerekir. Ancak

doxa bu yüzden yanlış-tanımayı, kısmi ve çarpıtılmış bir anlayışı ima eder. Dünyanın düz olduğu düşüncesi yüzyıllardır Avrupalıların bir doxasıydı. Başka türlü düşünmek bilimsel akılcılığın değil, deliliğin kanıtıydı (Calhoun, 2010: 100-101).

Doxa veya yanlış-tanıma düşünceleri Bourdieu'nün genelde "ideoloji" başlığı altında ele alınan sorunlara kavrayışlı bir yaklaşımın geliştirmesini sağlamıştır. Marksist ve diğer analizciler, insanların inançlarının güç/iktidar yapıları tarafından veya bir toplumsal düzenin süregelen işleyişiyle nasıl biçimlendirildiklerini vurguladılar. İdeoloji yaygın biçimde bir ölçüde kısmi ve çarpıtılmış olan ve bazı özel toplumsal çıkarlar bütününe hizmet eden bir inançlar topluluğu olarak anlaşılır. Bu yüzden, bireysel çabanın insanların sınıfsal hiyerarşi içindeki yerlerinin belirleyicisi olduğunu öne sürmek ideolojiktir. O sadece yanlış değil, aynı zamanda eşitsiz bir toplumsal düzeni meşrulaştırmaya ve katılımcıları güdülemeye hizmet eder. Bununla beraber, ideoloji kavramının yaygın kullanımı, ideolojinin olmaması imkanını, nesnel bakımdan doğru veya çarpıtılmamış nesnel bir toplumsal dünya anlayışına sahip olmayı ima eder. Bourdieu bunu reddeder. Özel ideolojilerin etkileri sarsılabilir, fakat hiç kimse doxa olmadan yaşayamaz ve yanlış-tanımlar olmadan hayat oyunlarını oynayamaz. Yanlış-tanıma eylemlerimizi etkili kılan pratik hakimiyet içinde inşa edilir (Calhoun, 2010: 101-102).

Alanın yerleşik konumuna uymak ve alanda kalmayı buna bağlı olarak görmek, alanı yanlış tanımayı getirebilir. Çünkü alanların konumlanması devamlı düzeltilmesi gereken bir durumdur. Alanın yapısı zamanla devingenliğini yitirerek, gözlem eksikliği ve gözlem kabiliyetinin yetersizleşmesi nedeniyle içinde bulunulan durumu yanlış tanımayı dönüşebilir. Alana yeni girenlerin, kendi habituslarından kaynaklanan yenilikleri alana aktarmaması, tersine alan içindekilerin doxalarına uyarak hareket etmesi alanın devingenliğini ve varlığını sürdürmesini engellemektedir. Böyle süregiden alanlar, zamanla toplumsal işlevini yitirebilirler.

Bourdieu bize, yanlış-tanıma ve doxanın, ayrıca nesnelere analizine ek olarak, onların metodolojik önemlerini hatırlatmak ister. Bu nedenle, gündelik hayat toplumsal araştırmaya hatalı bir kılavuzluk yapan en azından bir ölçüde yanlış-tanımlardan oluşan bilinç öncesi anlayışa önem vermemizi gerektirir. Her sosyolog için ilk temel adım, gündelik hayatın bilinen, kabul gören anlayışlarından kopmaktır. Sosyal olguları

ele geçirmek dünyayı daha nesnel olarak görmenin tekniklerinin bulmaya bağlıdır. Bu her zaman bir mücadeledir ve araştırmacının her projede aklında tutması gereken bir noktadır. Gündelik, doxa türü anlayışların desteklediği görme biçimlerine kayma ihtimali her zaman yüksektir – kişinin kendisi kadar ve bilgi kaynakları bunda etkili olabilir. Ancak aynı zamanda, yanlış-tanımanın üretildiği süreçleri anlamaya, onun basit bir hata olmadığını kavramaya çalışmamız gerekir. Bir parçası ödüllerden oluşan oyunu görmemiz gerekir (Calhoun, 2010: 103).

2.1.1. Pierre Bourdieu'nün Alan Kuramı

Bourdieu'nün alan kavramı, eyleycilerinin habituslarının sürekli bir hareketiyle devamlı yeniden oluşan bir oyun sahasına benzer. Alan sabit bir ilişkiler ağı anlamına gelmez. Eyleyciler ve alanın yapısı devamlı olarak yer değiştirmeye müsait konumlanmıştır. Alan her durumda, eyleycilerin habituslarının etkisindedir ve habituslar devamlı olarak, alanın yeniden kurulması potansiyelini kendinde bulundurmaktadırlar. Tersine, alanın eyleycilere etkisi de, yine eyleycilerin habituslarını devamlı yeniden şekillendiren bir dinamik etkiye sahiptir. Çünkü eyleyciler alanın yapısını değiştirirken, alan da eyleycilere yeni yapısıyla değişim potansiyelleri sunmaktadır.

“Sanatın Kuralları ve Kültürel üretim alanında önemli yer tutan “alan” Bourdieu’ye göre ilişkisel sosyoloji ilk önce araştırılacak olan “toplumsal uzayı” (siyaset, sanat, eğitim gibi) tanımlamalıdır. Bu inşa, konumlarla, yatkınlıklar, alanlarla habitus arasındaki diyalektiğe dair önermelerin üzerinde yükseldiği zemini oluşturur. Burada Bourdieu sosyolojisinin anomi'nin, rastlantısallıkların veya düzensizliklerin hüküm sürdüğü toplumsallıklardan ziyade bir ihtimaller ve gizilgüçler mekanı olan toplumsal uzayın koordinatlarını düzenleyen ilkelere ve yapısal etkilere odaklandığı söylenebilir” (Göker, 2010: 545).

“Alan” bu bakımdan incelenen toplumsal uzayın üstüne bina edilen bir kavram/nesnedir, bu özel “arena” içinde tarihleri eyleycileri önceleyen toplumsal konumlarla (positions) eyleycilerin bu konumları bilinçli veya bilinçdışı idrak edişlerine, bununla ilintili inanç ve pratiklerine tekabül eden konum-almalar (position-takings) karşılıklı bir ilişki içindedir. Bir alan iki boyutlu olarak işler; hem bir kuvvet alanıdır, konumlarla yatkınlıklar arasındaki ilişkiler maddi veya simgesel mekanizmalar

tarafından dışarıdan kısıtlanır ve hiyerarşileştirilir; hem de bir savaş alanıdır, kısıtlamalar ve hiyerarşilere rağmen eyleyiciler ve gruplar maddi ve simgesel kaynakların kontrolü için sürekli birbirleriyle mücadele halindedirler (Göker, 2010: 545).

Bourdieu'nün (1993: 64) kuramında alan, muhtemel kuvvetlerin hüküm sürdüğü bir alan olarak, kendini her eyleyiciye bir olasılıklar uzayı olarak sunar. Bu uzay, onları elde etmenin “zorluğu” ve daha belirgin olarak konumların sayısı ile adayların sayısı arasındaki ilişkiyle ölçülen farklı konumlar ile eyleyicilerin içinde oldukları nesnel koşulları algılamalarının ve değerlendirmelerinin öznel temeli olan yatkınlıklara ortalama erişim şanslarının yapıları arasındaki ilişkiyle tanımlanır (Göker, 2010: 549).

Kısaca verili bir zaman diliminde alan içindeki mücadelelerin nesnel durumunun eyleyiciler üzerindeki etkisi, onların çeşitli sermaye türlerine olan erişimleri sonucu ortaya çıkan algıları, inançları ve değerlendirmelerinin habituslarını kurması yoluyla hissedilmektedir (Göker, 2010: 549-550).

Bourdieu (1990: 192), alan kavramını çok boyutlu konumlar ve failerin bu konumlara yerleşmesi olarak tanımlar ve gerçekte yaklaşımın alan kavramını toplumsal dünyayı öznelerarası doğrudan etkileşimlere ve ilişkilere indirgemesine karşı çıkar. Ona göre alandaki yapısal-nesnel ilişkiler ağı öznelerarası görünür ilişkilerin ve etkileşimlerin şekli ve içeriğini belirler (Kaya, 2010: 397).

Çözümleyici açıdan alan, konumlar arasındaki nesnel bağıntıların konfigürasyonu ya da ağı olarak tanımlanabilir. Bu konumlar, varoluşları ve kendilerini işgal edenlere, eyleyicilere ya da kurumlara dayattıkları belirlenimler açısından, farklı iktidar (ya da sermaye) türlerinin dağılım yapısındaki mevcut ve potansiyel durumlarıyla (situs), ayrıca diğer konumlara nesnel bağıntılarıyla (tahakküm, itaat, benzeşme vb.) nesnel olarak tanımlanır (Bourdieu ve Wacquant, 2004: 81) (Kaya, 2010: 397).

Bourdieu'nün alan kavramı içerisinde bireyi tanımlaması, Luhmann'ın sistem kuramında bireyin tanımlanmasını andırır. Luhmann'ın sistem kuramında bireyler, bedene sahip insanlar olarak değil, iletişimi sağlayan kod aktarıcılar olarak sistemin autopoiesisini sağlarlarken, Bourdieu'nün alan kuramında bireyler bireysel irade ve bilinçlerden bağımsız olarak alanın genel bağıntısını sağlayan etkenlerdir.

Bourdieu'ye göre alan terimleriyle düşünmek ilişkişel düşünmektir toplumsal dünyada mevcut olan şey bağıntılardır, eyleyiciler arasındaki öznelarası bağlar ya da etkileşimler değil, bireysel iradelerden ve bilinçlerden bağımsız var olan genel bağıntılardır (Bourdieu ve Wacquant, 2004: 80-81) (Kaya, 2010: 398).

İlişkişel düşünmenin karşısında, ilişkiler yerine özü öne çıkaran pozitivizm, fenomenoloji ve hümanist varoluşçu özne felsefeleri vardır. Bu yaklaşımlar, failerin yaşları, cinsiyetleri meslekleri gibi özelliklerine büyük anlamlar yükleyerek bunların bağıntılar ağı içindeki ilişkilerini görmezden gelirler. Bu yaklaşımlar, birey ve grupların sahip olduğu özellikleri donuklaştırarak, bunların oluştđu sosyal ve tarihsel bağlamı hesaba katmazlar. Bu bağlamda Bourdieu, ilişkişel düşünmeyi tüm bilimsel düşünce ve çalışmanın olmazsa olmaz ilkesi olarak görür. Toplumsal alanda gerçeklik, günlük sıradan deneyimler tarafından perdelenmiştir. Bilim adamının tam bu noktadaki görevi, gerçekliği görmemizi engelleyen perdeyi kaldırmak, bir başka deyişle, sosyal dünyayı kendi günlük deneyimleri ve konumlanışları içinde gören ve bu yüzden de günlük deneyimleri belirleyen görünmez ilişkileri fark etmesi mümkün olmayanları uyandırmak uyardır (Swartz, 1997: 61) (Kaya, 2010: 399).

Bourdieu'nün alan kavramında kurduğu ilişkişellik, diğer sosyoloji kuramlarından farklı bir toplumsal alan kurgusu içerir. Dışardan bakıldığında geometrik şekiller gibi ayrı ayrı görünen değerler, gerçekte birbiriyle ilişki içerisinde vardırırlar ve devamlı olarak değişebilmektedirler. Sosyal alan içerisindeki ilişkiler ağı iki farklı şeyin ilişkisi değil, ilişkiler olmadan açıklanamayacak olan bir bütünü değişim halleridir. Bu nedenle alan içerisindeki konumlar hiçbir zaman sabit değildir. Bugün yeni olan yarın eski, bugün olumsuz olan yarın olumlu, bugün aşağı konumda olan yarın yukarı konumda olabilmektedir ve bu hareketlilik değişmeyen bir hareketliliktir. Bu ilişkişel yapı, alanın kaos halleri değil, tersine dinamikliğinin ve kendini ayakta tutmasının ve devamlılığının gereğidir.

Bourdieu, ilişkişel yöntemi sosyoloji alanına taşımaktadır. İlişkişel yöntem yapısalcılığın sosyal bilimlere yaptığı en önemli katkıdır. En iyi formüle edilmiş ifadeleri matematik, geometri ve fizikte görülen ilişkişel yöntem, aslında tüm bilimsel bilginin temel ilkesidir. Bourdieu, modern geometrinin kendi konularına yaklaşımları neyse, sosyal bilimlerin de aynı şekilde olması gerektiğini iddia eder. Geometrik

şekillerdeki nokta ve çizgiler, diğer bağlı oldukları nesnelere göre önem kazanırlar, hiçbiri tek başına, içkin özelliklerine göre değerlendirilmez. Sosyal bilimler de aynı yolu takip ederek, olayları ve olguları sosyal-tarihsel bağlamında değerlendirmeli ve alandaki kurucu öğelerin ilişkisel ağ içindeki farklı kombinasyonlarından yararlanan bir yaklaşım benimsenmelidir (Bourdieu, 1968: 682). İlişkisel yöntem, öznelci ve nesnelci bilgi şekillerinden epistemolojik bir kopmadır. Sosyal hayatın gündelik pratik diline kodlanmış, faillerin tikel konumları ve çıkarları ekseninde tanımlanmış algı ve varsayımlar, ilişkisel yöntemle birlikte bilimsel bilginin nesnesi haline gelirler. Bu yöntem, eldeki veri ve değişkenleri doğrusal değil, çok boyutlu olarak çözümler. Ancak bu yolla alanların hiyerarşik yapısı ortaya çıkarılabilir. Bourdieu alanların hiyerarşik yapısını ortaya çıkarmak için öğeler arasındaki karşıtıklardan (yüksek/alçak, estetik/işlevsel, sıradan/farklı) yararlanır. Her öğenin değeri ve konumu, aynı alandaki diğer öğelerin durumuna göre şekillenir. Kültürel meşrulaştırma ve tahakküm ilişkisi, özel tarzlara ya da düşüncelere göre değil, hakim pratiklerin karşısından duran muhalif pratiklere göre gerçekleşir (Swartz, 1997: 64-65) (Kaya, 2010: 399-400).

Bourdieu'nün alan kuramında mücadele, olağan dışı bir durum ve bir çatışma hali değil, aksine alanın olağanlığıdır. Alanlar doğal olarak mücadelelerden oluşurlar ve alanda doğal olarak mücadeleler olmalıdır. Sanıldığığının aksine bir alanın başarılı ve istikrarlı oluşu, alandaki sakinlik ve uyumluluk aracılığıyla değil, alanın hareketliliği ve mücadelesiyle sağlanabilir.

Bourdieu'ye göre, alanların kendine özgü işleyişleri olmakla birlikte, tüm alanları belirleyen genel yasalar vardır. Din alanı, felsefe alanı, siyaset alanı ya da kültürel alan incelenirken, her alanın özgün özellikleri keşfedilir, aynı zamanda başka alanlara nasıl yaklaşılabileceğine dair ipuçları elde edilir. Egemenler ile onların yerine talip olanlar arasındaki ilişki, farklı alan türlerinde ve aynı alan türünün farklı toplumsallıklarında farklı şekillerde devam eder. Ancak hepsinde ortak olan şey mücadeledir, alana yeni giren ile alanın özgül sermayesi üzerinde hegemonyası olan baskın sınıf arasında, sermayenin tanımı ve dağıtım tekeli noktasında devamlı bir mücadele vardır (Bourdieu, 1993: 72) (Kaya, 2010: 400).

Alandaki baskın gruplar –ki bunlar alana erken katılmaları ve alanı tanımları dolayısıyla daha çok sermaye biriktirmişlerdir- savunmacı reflekslere sahiptirler.

Alandaki hakimiyetlerini sağlayan ilkeleri korumak için alana yeni girenlerle mücadeleye girerler. Baskın gruplara göre dünyanın güncel hali zaten olması gereken halidir. Hegel'in tabiriyle "gerçek rasyoneldir, rasyonel olan da gerçektir". Alana yeni girenler ise, baskın grupların alanda yeniden üretimlerini sağlayan doxayı (sabit kanaat) sarsmak için yeni stratejiler geliştirirler. Alana yeni girenlerin heterodoks tutumları ile alanın baskın gruplarının Ortodoks tutumları, alanın dinamik yapısının ve statüsünün sürekli bir şekilde korunmasına ve dolayısıyla yeniden-üretimine neden olur (Bourdieu, 1993: 83) (Kaya, 2010: 400-401).

Alanda koruma, takip ve altüst etme stratejileri birbirini izler. Koruma stratejisini, alandaki statülerini devam ettirmek isteyen baskın gruplar uygular. Muhtemel bir değişim, bu grupların sermayenin tanımı, dağıtımını ve yeniden üretimi konularındaki egemenliklerini kaybetmesine yol açabilir. Bu yüzden, mevcut durumun devam etmesi gerekir. Alandaki hakim failler, değişim gerekiyorsa onun da ancak kendi kontrollerinde gerçekleşmesini isterler. Sürprizlere ve radikal çıkışlara karşı temkinlidirler. Alana yeni girenlerce benimsenen strateji ise takiptir. Bunlar, hakim konumlar elde etmek için uygun fırsatları kollarlar. Bourdieu, alandaki herkesin güç alanında yer almak mücadelesi içinde olduğunu ve yeni girenlerin de bundan beri olmadığını iddia eder. Takip stratejisi, heterodoks heyecanlarla alana yeni girenlerin nasıl da hakim alanın cazibesine kapılıp Ortodoks söyleme (bilinçli ya da değil) kayabileceğinin bir göstergesidir. Altüst etme stratejisi, baskın grupların elindeki sermayede göze en az görünen ve alanın meşruiyetini en esaslı sorgulayan marjinal bir gruba aittir. Ancak bu sorgulama her zaman aynı tempoda gitmeyebilir, alanın doxa yapısı bu hızı kesebilir (Swartz, 1997: 125) (Kaya, 2010: 401).

Alanlarda tüm failler belli bir mücadele formu içinde hareket ederler. Hem heterodoks hem de Ortodoks söylem sahipleri, alanın mücadeleye değer bir şey olduğuna dair ortak-zımnı bir kabule sahiptirler. Alana içkin ve dillendirilmeyen bu ortak kabul doxasıdır. Doxa, alandaki güç ilişkilerinin görünmez hale gelmesinde ve mevcut düzenin devam etmesinde doğrudan etkilidir. Alanda mücadele içinde olan farklı gruplar, alanda ne için olduklarının, neyin değerli olduğunun ve olmadığını, sermayenin türü, hacmi ve kalitesinin ne olduğunun farkındadırlar (Swartz, 1997: 125) (Kaya, 2010: 402).

Oyun metaforu Bourdieu'nün kullandığı ana metafordur ve bir alandan ne anladığınıza ilişkin bir ilk sezgi kazandırmak için "oyun" imgesini sık sık kullanmaktadır. Aslında alan ile oyun arasında benzerlik kurulabilir. Dolayısıyla, esas olarak oyuncular arasındaki rekabetin ürünü olan kazanılacaklar ve kaybedilecekler, yani bir tür bahisler vardır. Oyuna yatırım, *illusio* söz konusudur: Oyuncular, ancak oyuna ve bahislerine inancı (*doxa*) paylaştıkları ölçüde oyuna katılır ve -bazen kıyasıya bir rekabetle- birbirlerinin karşısına çıkarlar. Oyunu ve bahislerini, sorgulama dışı tutacak şekilde benimserler. Oyuncular yalnızca oyuna girerek, oyunun oynamaya değer olduğunu kabul etmiş olurlar ve bu karşılaşma, rekabetlerinin ve çatışmalarının ilkesidir. Bu mücadelenin kazananları olduğu kadar kaybedenleri de vardır. Bu yönüyle alan ile oyun arasında bir analogi kurulabilir. Ancak alan belirlenmemiş ve kodlanmamış düzenliliklere sahipken, oyun belirli kuralların ve bilinçli bir yaratımın ürünüdür. Alanda olduğu gibi oyunda da, oyuna girerek ancak oyunun oynamaya değer olduğu kabul edilir. Alandan oyundan oyuna değişen, farklı kartlara sahip oyuncular da vardır. Her alanın kendine özgü, geçerli sermaye türü vardır. Başka bir deyişle, her alanda geçerli olan etkili kartlar vardır. Alanı yapılandıran mekanizma oyuncular arasındaki güç ilişkileridir. Faillerin sahip olduğu sermaye türleri, oyuncuların farklı renkteki jeton türlerine benzetebilir. Jetonun rengi ve miktarı (sermayenin türü ve miktarı), alan içinde cüretkar ya da ihtiyatlı, aktif ya da pasif davranmayı belirler (Bourdieu ve Wacquant, 2007: 82-83).

Bourdieu'nün kuramında her alan oyuna katılımı ve yatırım yapmayı "*illusio*" anlamında kendi şekliyle yeniden üretir. *Illusio* bir oyunun işleyebilmesinin önkoşuludur ve kısmende sonudur. Oyuna katılım tarihin iki ürünü olan *habitus* ve alan arasındaki konjonktürel ilişkide yatmaktadır (Bourdieu, 2001: 360-361).

Oyunda kalmak, bir sporcu için oyunun gerektirdiği tüm mücadeleyi ve teknik bilgiyi devamlı sergilemek, bir bilim adamı için devamlı olarak bilgisini ve alanını tanımak ve ona uygun hareket etmek, bir okur için metnin kurmacasıyla bütünleşip, gerçekmiş gibi davranmak olarak nitelendirilebilir. Oyunda kalmak kısaca, alanın yapısına uygun eylemlerde bulunmayı bilme anlamına gelir. Alanın kendine özgü kuralları ve eylem rolleri olduğunu bilme anlamına gelir. Eyleyicilerin oyunda kalmayla ilgili yeterli sermaye ve *habitus*ları mevcut olmakla birlikte, oyunda kalabilmek için yalnızca

bunların olması yeterli olmayıp, devamlı olarak alanın illusiosunu benimsemeyi gerektirir.

Her alan (dini, sanatsal, bilimsel, ekonomik vs.) kendi aktörlerine davranışlarını ve düşüncelerini düzenleyen belirli formlar üzerinden illusio tarafından üretilen yasal formu hayallerini gerçekleştirmeleri için sunar (Bourdieu, 2001: 361).

Oyuna (illusio) ve oyunda söz konusu olan kutsal değere toplu inanç oyunun gerçekleşebilmesi için bir önkoşuldur ve aynı zamanda sonucudur da; oyun yaptırım gücünün temelidir (Bourdieu, 2001: 363-364).

“İllusio, oyuna yoğunlaşmak, oyun tarafından ele geçirilmek, oyunun çabalamaya değdiğini sanmak, ya da daha basit söylemek gerekirse, oyun oynamaya değdiğini düşünmektir. Gerçekte çıkar sözcüğü, ilk anlamıyla benim bu illusio kavramının altına yerleştirdiğim şey demektir; yani toplumsal bir oyuna önem vermek, orada olup bitenin ona katılanlar için önemli olduğunu belirtirdi. Interesse [çıkarcılık, ilgi duyma hali], “ondan olmak”, katılmak, dolayısıyla oyunun oynanmaya değdiğini ve onu oynamakta ve bu sayede ortaya çıkan hedeflerin izlenmeyi hak ettiğini kabullenmektir; oyunu ve hedefleri kabul etmektir. Eğer tersine, oyun oynadığımız dünyanın yapılarına uygun olarak yapılanmış bir zihniyetiniz varsa, her şey sizin için apaçıktır ve oyun oynamaya değer mi gibi bir soru aklınıza gelmez. Bir başka deyişle, toplumsal oyunlar, kendilerini oyun olarak unutturan oyunlardır ve illusio zihinsel yapılarla toplumsal uzamın nesnel yapıları arasındaki varlıksal suç ortaklığı ilişkisinin sonucu olan bir oyunla aramızda kurulan büyümlü ilişkidir. Çıkardan söz ederken söylemek istediğim buydu: Sizin için önemli olan oyunların önemli ve ilginç olduğunu düşünürsünüz Çünkü bunlar sizin kafanıza, bedeninize, oyunun anlamı olarak adlandırılan şey tarafından dayatılmış ve ithal edilmiştir” (Bourdieu, 2006b: 138-139).

Alanın diğer bir yapısal karakteri, büyük ölçüde kendi içsel mekanizması tarafından belirlenmesi ve belli bir dereceye kadar da dış dünyadan bağımsız olmasıdır. Ancak bu bağımsızlık görece bir bağımsızlıktır, çünkü alan ikili karakterdedir. Bir yandan harici faktörlerden beridir. Diğer bir taraftan ise onlarla, belli noktalarda kesişim kümeleri oluşturur. Bourdieu bu görece bağımsızlığı, eğitimle ilgili ilk çalışmalarında özellikle vurgular. Ona göre, modern toplumda toplum ve kültür arasında çok karmaşık ve incelikli bir ilişkiler ağı mevcuttur. Geleneksel toplum ve kültür anlayışları bunları

açıklamakta yetersizdir. Çünkü modern toplumda iktidarın üretimi ve sürdürülmesinde sembolik metalar ve süreçler, merkezi bir rol oynamaktadır. Eğitimsel sermayenin ve sembolik sermayenin bu kadar biriktirmeye çalışılması sadece maddi çıkar ile açıklanamaz. Her ne kadar eğitimsel sermayenin ya da sembolik sermayenin ekonomik sermayeye dönüşmesi mümkün olsa da, bu tür sermaye türlerinin sembolik değerleri, kendi alanları içinde önemli bir prestij ve statü kaynağıdır (Swartz, 1997: 126-127) (Kaya, 2010: 404).

Bourdieu'nün kültürel alanların içsel çözümlemesini öne çıkarması, onu önemli ölçüde etkileyen iki düşünceden dolaydır. Bunlardan birincisi yapısalcılıktır. Aygıt kavramı, sosyal dünyada olup bitenleri komplocu bir yaklaşımla nerdeyse şeytani bir iradeye bağlar. Halbuki eğitim sistemi, devlet, kilise, siyasal partiler ya da sendikalar aygıt değil, alanlardır. Alandaki özgül faydaları elde etmek için failer ve kurumlar kendi pozisyonlarına göre, oyunun kurallarına da uyararak mücadeleye girişirler. Alanın hakim unsurları, alanın işleyişini değiştirmenin aleyhlerine olacağını düşündükleri için koruma refleksleri ile kurulu yapıyı devam ettirmek isterler. Fakat bunlar ezilenlerin direniş ve muhalefetini her zaman hesaba katmak zorundadırlar. Alanlar bazen aygıtta da dönüşebilir. Ezilenlerin hak talepleri ve direnişleri yok edilmeye başladığında ve aşağıdan yukarıya herhangi bir hareket ve direniş kalmadığında, mücadele ve diyalektik biter. "Tarih ancak insanlar başkaldırdıkları, direndikleri, tepki gösterdikleri zaman vardır". Hapishaneler, toplama kampları, tımarhaneler ya da diktatörlükler tarihi ve mücadeleyi durdurma çabalarıdır. Ancak alanların aygıtlara dönüşmesi uç bir durumdur ve en baskıcı rejimlerde dahi varılamayan bir sınırdır (Bourdieu ve Wacquant 2007: 87-88). Alanlar aygıt olarak ve kendi içinde kapalı olarak değil, etkileşimle oluşan bir toplumsal sistem ve alanların zıt ilişkilerle aşağıdan yukarıya baskıyla devamlı dönüşmeye devam eden hareketli sistemler olmasıdır.

Bourdieu'ye göre bir alanın sınırının ne olduğunun cevabı a priori olarak verilemez. Ancak alanların içinde yapılacak ampirik araştırmalar, alanın sınırları ile ilgili bize birtakım ipuçları verebilirler. Alana katılanlar, iktisadi işletmeler, büyük terziler ya da romancılar rakiplerini devre dışı bırakmak ve alanda tekel oluşturmak için kendilerini en yakın rakiplerinden farklılaştırmak için çaba sarfederler. Alana dahil olmanın bir bedeli vardır. Bu bedel abartılarak alana girişler kısıtlanmaya çalışılır. Diğer bir dışlama

–sınırlama stratejisi ise alana özgü bir aidiyet tanımı getirerek yeni katılımları azaltmaktır. Dolayısıyla alanın sınırlarının ne olduğu, ancak yapılacak ampirik araştırmalar yoluyla belirlenebilir. Alanın giriş sınırları, genellikle hukuksal ve tanımlanmış sınırlar değil, söylenmemiş ama teamül olmuş sınırlardır. Bu alan, alanın etkisinin yaşandığı mekan olarak düşünölebilir. Alana girenlerin yaşadıkları, kendi içkin özelliklerine göre değil, alanın yapısal özelliklerine göre izah edilebilir. Alanın sınırları, etkilerinin bittiği yerden çizilir. Bu çizgilerin ne olduğu a priori ortaya konulamaz, ancak ampirik araştırmaların derinlikli çözümlemelerinin yardımıyla bilinebilir (Bourdieu ve Wacquant, 2007: 84-85)

Çeviri alanı, ya da etkinliği de yine kurallarla sınırlandırılmadığı için, çeviri alanına girişler kolaydır ve alandan olmayanları sınırlayan bir şey yoktur. Bu durum sadece çeviri etkinliği için değil akademik çeviri bölümleri için de geçerlidir. Bu belirsizlik meslekteki belirsizliği de getirdiğinden, alanın konum ve meşruluğu da sınırlı kalmakta, yani meşruluğu tartışılmaktadır. Çünkü çeviri sosyolojisi yaparken, çevirmen profilinin oluşumunun habituslar olarak çeviri kuramına ve arzu edilen alan birikimine uymama olasılığı olduğu için böyle bir inceleme alanın sembolik sermayesinin belirsizliğinden dolayı çok net ve anlamlı değildir. Dolayısıyla çeviri alanında yapılacak eleştiri de yine alanın kuralları ve sembolik sermaye üretimiyle ilgili olarak belirsiz ve etkisiz kalabilecek, eleştiri kendi zıtlıklarına olmayabilecektir. Ya da eleştirenler bu alanın piyasadaki sembolik sermaye avantajından dolayı alanın altında kalan ve mücadele veren kişiler olarak doxanın sabitlerine takılacaklardır.

Evrensellik, alanın farklı topluluk ve toplumlardaki ortak tezahürüdür. Mücadelenin evrensel olması, esasen tanımlamanın evrensel olamayacağını da gösterir. Çünkü alanların evrensel bir tanımı olsaydı, mücadeleye gerek kalmazdı (Kaya, 2010: 409).

Bourdieu'ye göre alanın sınırlarını, tanımlarını muhafaza etmek ve alana girişleri kontrol etmek, kurulu düzeni korumak anlamına gelir. Alanda üretim yapan nüfus arttıka, mevcut hiyerarşik yapıyı korumanın önemi ve aciliyeti artmaktadır, çünkü böyle durumlarda alan harici etkilere daha açık hale gelmektedir. Alana ilk defa katılanlardaki önemli bir demografik artış, alanda alışıla gelmiş işleyişin mantığını tersine çevirebilmektedir. Hem nüfusun kendi çarpan etkisi, hem alana giriş yapanların

getirdikleri yeni üretim teknikleri kurulu düzeni tehdit etmektedir (Sanatın kuralları) (Kaya, 2010: 410).

Bourdieu'nün kuramında tanımlama ve sınıflandırma mücadelesinde sınırlar ve hiyerarşi söz konusudur. Sınırları belirlemek, bunları korumak ve girişleri kontrol etmek alanın düzenini korumak anlamına gelmektedir. Alan içerisindeki güç ilişkilerinin değişimini sağlayan en önemli etken dışsal üreticilerin sayılarının artmasıdır. Radikal değişiklikler alana yeni giren aktörlerin sayısına bağlı olarak ve beraberinde getirdikleri ürünlerdeki yenilikler ve üretim tekniklerinin kullanımı sayesinde gerçekleşir (Bourdieu, 2001: 357).

Tüm alanların eş mantıkları şu şekildedir: Ezen-ezilen, ortodoksi-heterodoksi, dışlama-elde etme stratejileri, yeniden üretim ve değişim. Bourdieu eşmantığı, “farklılıkta benzerlik” olarak tanımlar (Bourdieu ve Wacquant, 2007: 92) (Kaya, 2010: 412).

Bourdieu'de alanların özerkliği, dolayımına ve eşmantık kavramları da, sembolik iktidar ve şiddet kuramıyla bağlantılıdır. Ona göre, sosyal sınıf eşitsizliğinin meşrulaştırılması, bilinçli bir niyetin ürünü değil, farklı alanlardaki yapısal tekabüliyetten dolayıdır. Failler, birtakım kısıtlamalara ve imkanlar alanında, bireysel stratejiler ile hareket ederken, sınıfsal eşitsizliklerini farkında olmadan üretirler (Kaya, 2010: 415).

Alanlar arasında eşmantıksal ilişkiler yapısal ve işlevsel olsa da, failerin pratiklerinden tamamen bağımsız değildir. Bunu açıklamak için, Bourdieu habitus kavramına başvurur. Failler, habituslarıyla koşut bir şekilde farklı alanlar boyunca benzer tavırlar-yatkınlıklar sergilerler. Bu durumda alan çözümlemesi, basit bir şekilde, birey ve grup pratiklerini alanların işleme mekanizmasından tamamen ayıran nesnelcilikten farklıdır. Habitusun pratik mantığı, alanlar arasındaki bağlantıyı sağlar. Bu yüzden, habitus “nesnel olarak kurulmuş alanlar arasındaki dönüşüm ilişkilerinin ve yapısal eşmantıkların sahici kurucu ilkesidir (Kaya, 2010: 415).

Bourdieu'nün kuramında alanlar, ekonomiden, siyasetten ve sınıf yapısından özerkleşmelerine de bağlı olarak tarihsel olarak değişirler. Bu yüzden, alanları birleştiren evrensel bir sınıflandırma sistemi kurmak mümkün değildir. Bourdieu, alanları tarih dışı ya da tarih ötesi kurallarla kayıtlı olarak görmez. Bu yüzden Bourdieu

alanları kastederek “...her tarihsel durumu ayrı ayrı incelemeliyiz...” önerisinde bulunur. Bir yandan alanların evrensel kuralları olmadığını iddia derken, diğer taraftan uzun soluklu tarihsel eğilimlerin göz ardı edilmemesi gerektiğini vurgulayan düşünür özellikle iki eğilimi öne çıkarır. Birincisi, kültürel alanın giderek ekonomi ve siyasetten bağımsızlaşmasıdır. İkincisi ise ekonomik alanın son tahlilde diğer alanlara göre daha baskın etkilere sahip olmasıdır (Bourdieu ve Wacquant, 2007: 109) (Kaya, 2010: 416).

Bourdieu, çatışmayı sosyal yaşamın temel dinamiği olarak görür. Bütün toplumsal düzenlemelerin merkezinde iktidar için mücadele vardır. Mücadele maddi kaynaklar aracılığıyla olduğu kadar sembolik kaynaklar üzerinden de yürütülür. Kültürel kaynaklar (örneğin eğitim kariyeri) modern toplumlarda yeni bir farklılaşma parametresi olmuştur. Toplumsal hiyerarşinin birbiriyle çatışan iki temel özelliği, modern endüstri toplumlarındaki iktidar mücadelelerini belirler. Ekonomik sermayenin (servet, gelir, mal, mülk) dağılımı hiyerarşinin baskın ilkesi, kültürel sermayenin (bilgi, kültür, eğitim) dağılımı ise hiyerarşinin daha az baskın ilkesidir. Kültürel ve ekonomik sermaye arasındaki bu temel zıtlık iktidar alanını şekillendirir (Kaya, 2010: 417).

Bourdieu'ye göre, sosyal hayat, ödüllerin daha büyük olması dışında, bir oyuna benzer. Sosyal hayat sadece bir mücadele alanı değildir, sürekli doğaçlamayı gerektirir. Hiçbir oyun basitçe onu tanımlayan kurallar kavranarak, anlaşılabilir. Oyun sadece kurallara uymayı değil, bir oyun anlayışına, oyunun nasıl oynanması gerektiği anlayışına da sahip olmayı gerektirir. Bu toplumsal bir anlayıştır, zira oyuncunun rakibin (ve bazı durumlarda takım arkadaşlarının) oyununu dikkatle izlemesini ve gereken zamanda uygun tepkiyi verebilmesini gerektirir. İyi bir rugby, futbol yahut basketbol oyuncusu, bir bütün olarak alanın sürekli farkındadır ve takım arkadaşlarının hamlelerini önceden sezer; ne zaman pas atılacağını, ne zaman mola verilmesi gerektiğini bilir. İyi bir basketbol oyuncusu sadece atış yapabilen biri değil, ne zaman atış yapılması gerektiğini de bilen biridir. Oyunlar stratejiktir. Her mücadeleye ve her mücadele anına özel, muhtemel farklı yaklaşımlar vardır. İyi bir stratejiyi neyin oluşturduğunu, şüphesiz, oyunun kuralları kadar, kişinin rakibinin güçlü ve zayıf yanlarını değerlendirmesi de belirler. Özgünlük veya ilham gücü sonucun belirlenmesinde etkili birçok faktörden sadece biridir (Calhoun, 2010: 78-79).

Bir oyundaki her oyuncunun bir sonraki hareketi, bir sonraki oyunu, vuruşu sezgileriyle kavrama kapasitesi, yani plan, yani teori ve sezgi, yani pratik arasındaki ilişkiyi kurmaktadır. Doğaçlama hareketlerin belirleyiciliğinden bahsetmektedir, bu durum çeviride sezginin, çevirmen tekniği ve onun bireysel kararlarının asıl belirleyici olduğuyla benzerdir. Bu Hönig'in refleks ve refleksiyon arasında çeviri konusuna benzemektedir. Spor müsabakasından yola çıkarak, oyuncuların bireysel teknik ve dehalarıyla oyun planlamasını birleştirmesi, hatta oyuncunun bireysel kararlarının asıl sonuca yön vermesinden ve oyuncunun oyun içinde yalnız olmadığını bilmesinden söz etmektedir.

Bir toplumda bireysel yetenek ve sezginin dönüşümdeki varlığı kişinin öncelikle bu alanda belli kurallar, kuramlar ve davranış kalıpları, eğitim ve yaşam kültürüyle ilgilidir. Deha dediğimiz şey bir başlangıç değil, bir alanda ilerlemenin, birikimin devamında olabilecek, bilinmeyen bir alanda mümkün olmayan bir şeydir. Bilgisayar tanımayan bir kişinin bilgisayar konusunda dehasının olması düşünülemez, ancak bu kuralları öğrenir ve onlara göre davranırsa, ya da edebiyat, roman tarzını bilmeyen bir dahi edebiyatçı asla bir dahi romancı olamaz, bu tarzı bilmesi gerekmektedir.

Toplumsal hayat oyunlara aktif katılımı gerektirir. Tarafsız kalmak imkansızdır, dış gözlemcinin mesafeli, yansız perspektifiyle yaşamak imkansızdır. Sonuç olarak, toplumsal hayattaki bütün katılımcılar onun hakkında bilgiye sahiplerdir, kendi özel yerleri ve toplum içindeki yörüngelerinin koşullandırıldığını bilirler. Biz çok şey biliriz, ancak bildiğimiz şeyler, içinde bulunduğumuz özel ilişkiler ve özel kültürel anlayışlar içinde inşa edilir (Calhoun, 2010: 100).

Ancak, gelişmiş toplumlardaki insanlar farklılaşmış bir toplumsal uzay karşısında değillerdir. Bu insanlar sanat, bilim, din, ekonomi, siyaset gibi farklı hayat alanları, kendilerine ait kurallar, düzenlilikler ve otorite biçimlerine sahip farklı mikro-evrenler-Bourdieu'nün deyimiyle, alanlar- oluşturma eğilimindedirler. Bir alan, ilk örnekte, yapılaşmış bir konumlar uzayı, kendi özel belirlenimlerini içine girenlere dayatan bir güç alanıdır. Nitekim bilim insanı olmak isteyen birinin gerekli asgari "bilimsel sermaye"yi edinmek ve ilgili dönem ve yerdeki bilimsel çevrenin adetleri ve düzenlemelerine bağlı kalmaktan başka seçeneği yoktur. İkinci örnekte, bir alan, aktörler ve kurumların mevcut sermaye dağılımını korumaya veya değiştirmeye

çalıştıkları (sözgelimi, bilimsel alanda kurumlar, disiplinler, teoriler, yöntemler, konular, dergilerin kademelenmesinde kendini gösteren) bir mücadele arenasıdır: O, içinde kimlik ve hiyerarşinin temellerinin sürekli tartışma konusu olduğu bir savaş alanıdır (Wacquant, 2010: 63).

Pierre Bourdieu burada disiplinlerarası çalışmanın önemi akademik alanın disiplinlerarası çalışması ve sonuçta kendi kriterlerini oluşturması gereğini anlatırken tam da bölümlerden söz etmektedir. Bölümler içinde farklı yöntem ve çatışmaların gelişmeyi sağlayabileceğini ve etkileşimi anlatırken; Luhmann'ın kapalı sistem kuramının tersini söylüyor, çünkü Bourdieu'de bir alan zamanla doxa'ya dönüşür, doxa yanlış-tanımlardan oluşmaya başlar ve bir alan (sistem, gerçi Bourdieu sistem kavramını kullanmıyor) ancak dış etkenlerle, dıştan gelen eylemsel etki süreçleriyle kendini yenileyebilir, doxa ve yanlış tanımlara karşı aktif süreçlerle, yeniden üretim süreçleriyle kendini ayakta tutabilir. Bunun için alan içi çatışma şarttır. Açık uçlu bir yapı olarak alan, hem dış etkilere açık, hem de içinde kendi kriterleri ve doxasıyla ayakta duran, ama bu doxa'yı dinamik tutan, bu dinamizm için devamlı dışarıdan beslenen bir yapıdır.

Buradan, alanların zaman içinde ortaya çıkan, gelişen, değişen, biçimlenen ve bazen ortadan kaybolan veya yok olan tarihsel takımyıldızları oldukları sonucu çıkar. Bu bakımdan, bir alanın diğer bir kritik özelliği, onun özerklik derecesi, yani gelişimi sırasında kendini dış etkilerden yalıtma ve komşu veya davetsiz alanlar üzerinde ve onlara karşı kendi kriterlerini geliştirme kapasitesidir (örneğin, ticari kazanç veya siyasal dürüstlüğe karşı bilimsel özgünlük). Her alan, böylece, bu alana uygun özerk değerlendirme ilkelerini savunanlar ile onun içindeki egemen konumlarını geliştirmek için dış güçlerin desteğine ihtiyaç duymaları nedeniyle farklı standartlar getirmeye çalışanlar arasında süregiden bir çatışmalar alanıdır (Wacquant, 2010: 63-64).

Bourdieu'de habitusun pratiği içeriden biçimlendirmesi gibi, bir alan da eylem ve yapıyı dışardan yapılandırır: Bireye benimseyebileceği, her biri kendine özel kazançlar, bedeller ve muhtemel potansiyellere sahip olası bir tavırlar ve hareketler çeşitliliği sunar. Ayrıca, alan içindeki konumları aktörleri özel davranış kalıplarına yöneltir; alan içinde egemen konumları işgal edenler (mevcut sermaye dağılımını) koruma

stratejilerini sürdürme eğilimindeyken, tabi konumdakiler yıkma stratejileri geliştirmeye yatkındırlar (Wacquant, 2010: 64).

Alan bir yandan içine kapalı egemen konumdakiler tarafından doxayı korumaya yönelik eğilim gösterirken, diğerleri, tabi konumdakiler yıkma stratejilerine yatkındır. Bu çok önemlidir, çünkü alanın doxasını yine alanın içinde yıkacaklar ama alanın dışından etkiyle bunu yapacaklardır.

Bourdieu, birey ve toplum arasında kendiliğinden bir ilişki yerine, habitus ve alan arasında inşa edilmiş bir ilişkiyi, yani eğilimler olarak “bedenlerde cisimleşmiş tarih” ve konumlar sistemi biçiminde “şeyler içinde nesnelleşmiş tarih” ilişkisini geçirir. Bu denklemin ana parçası “arasındaki ilişki” deyimidir, çünkü ne habitus ne de alan toplumsal eylemleri tek yanlı olarak belirleme kapasitesine sahiptir. Habitus, pratiği yaratmak için eğilim ve konumun buluşması, zihinsel ve toplumsal yapılar arasındaki benzerlik (veya ayrılık) biçimini alır. Bu durum bir toplumsal olay veya kalıbı açıklamak için, hem aktörün sosyal inşası hem de bu aktörün içinde hareket ettiği belirli bir toplumsal evrenin oluşumu kadar, onların birbirleriyle karşılaştıkları ve birbirlerini etkiledikleri özel koşulları da açmayı gerekir. Gerçekte, Bourdieu’nün savunduğu inşacı veya “genetik yapısalcılık” için (1989a: 19), - farklı alanlardaki- nesnel yapıların analizi, biyolojik bireylerin bir ölçüde nesnel toplumsal yapıları içselleştirilmelerinin ürünü olan zihinsel yapılarının oluşumu analizinden ve bizzat bu yapıların oluşumlarının analizinden ayıramamaktadır (Wacquant, 2010: 64-65).

Habitus, sermaye ve alan kavramları, böylece, birbirleriyle içsel bir ilişki içindedir, zira onların her biri tüm analitik gücünü sadece diğerleriyle birlikte kazanır. Birlikte bu kavramlar, -toplumsal ve zihinsel yapılar birbirleriyle uyuma içindeyken ve birbirlerini pekiştirdiklerinde- “yeniden-üretim” örneklerini ve -habitus ve alan arasında uyumsuzluklar yaşandığında- yenilik, kriz ve yapısal değişime yol açan “dönüşüm”ü açıklamamızı sağlarlar (Wacquant, 2010: 65). Bourdieu habitus, sermaye ve alan kavramlarının içsel ilişkisi ve birbirleriyle ilişkisiyle güç kazanacaklarını belirterek; tüm yapılar birbirleriyle uyum içindeyken yeniden üretimin gerçekleşeceğini; habitus ve alan arasında uyumsuzluklar yaşandığında ise, kriz ve yapısal değişimin, yani dönüşümün gerçekleşeceğini savunur.

2.1.1.1. Habitus-Alan İlişkisi

Alan kavramıyla yapılacak bir analiz, zorunlu ve birbirleriyle ilişkili olarak temel üç moment (adım) içerir:

1. Alanın konumunu çözümlenmede temel belirleyici bir “iktidar alanı” olmalıdır.
2. Bu alandaki rakip toplumsal failler ya da kurumların işgal ettikleri konumlar arasındaki ilişkilerin nesnel yapısı inşa edilmelidir.
3. Toplumsal faillerin belirli bir toplumsal ve iktisadi koşul türünü içselleştirerek edindikleri farklı “yatınlık/eğilim sistemleri” (habituslar) çözümlenmelidir (Bourdieu ve Wacquant, 2003: 90).

Tüm katılımcılara etki eden potansiyel güç alanı olarak alan bir savaş alanıdır ve mücadelelerin yer aldığı bir sahnedir. Verilen mücadelede oyunu belirleyen ve galibiyetle sonuçlanmasını etkileyen faktörler ekonomik, sosyal ve kültürel sermayedir (Bourdieu, 2001: 30).

Bu oyunda güce ulaşmak ve kazanılan gücü korumak esastır. Oyuna katılanlar iki özelliklerine göre ayrılırlar: mevcut kozlarına göre ve kozların oyunu kazanma arzusuyla kullanımlarına göre ikiye ayrılırlar (Bourdieu, 2001: 30-31).

Tüm alanların varolabilmesi için bir illusio’su, oyuna yatırım yapan ve oyuna katılan aktörleri olması gerekir (Bourdieu, 2001: 68).

Alanın tarihini, alan içinde süregiden mücadele belirlemektedir, mücadele sayesinde alan zaman içerisinde yer alır. Yazarların, eserlerin ya da okulların yaşlanması (bu kavramı N. Kamil Sevil, P. Bourdieu’un Sanatın Kuralları (2006c) kitabının çevirisinde ebedileşme olarak çevirmiştir) geçmişe mekanik olarak kaymasından çok farklı anlamda kullanılmaktadır, çağ açanlar ve elde ettikleri konumlarını korumak için mücadele edenler ile alana yeni girenlerin zamanı durdurmak, eskileri geçmişe göndermek ve bu sayede yeni çağ açmak isteyenler arasındaki mücadeleden oluşmaktadır bu yaşlanma. Diğer bir deyişle alana hakim olanlar süreklilik, kimlik ve yeniden üretimi koruma arzusu içinde hareket ederken, alana yeni girenler alanı kesintiye uğratmak, bölmek, farklılık yaratmak ve devrim yapmak arzusu içinde hareket etmektedirler. Bu sebeple alan içerisinde sürekli olarak bir mücadele söz konusudur. Çağ yaratmak eski

konumların ötesinde yeni bir konum elde etmek ve farkı başlatarak zamanı üretmek anlamına gelmektedir (Bourdieu, 2001: 253).

Alan içerisinde mücadele eden aktörlerin stratejileri alan içerisindeki konumlarına ve sahip oldukları sermaye türü ve yoğunluğuna bağlıdır (Bourdieu, 2001: 330).

Aktörlerin düşünce ve davranış şekilleri alan içerisindeki güç ilişkisine istinad edilerek anlaşılabilir. Güç alanındaki aktörler ya da kurumlar arasındaki mücadelenin ortak özelliği alan içerisinde hakim bir konuma ulaşabilmek için söz konusu sermayeyi ele geçirme çabasıdır (Bourdieu, 2001: 341-342).

Alanın karakteristik özelliğinden biri de etken gücünün ulaştığı yere kadar dinamik sınırlarının yasal sınırlara dönüşmesidir, bu sayede alana girişler ya da dışlama ve ayrımcılık önlemleri kesin olarak belirlenir (alana girebileceklerin sayısının kısıtlanması) (Bourdieu, 2001: 358).

Alan, konumlar arasındaki nesnel ilişkiler ağıdır. Her bir konum diğer konuma karşı nesnel ilişkisiyle yani etkin özelliğiyle nesnel olarak tespit edilir. Tüm konumlar alanın içerisinde varolan yapıdaki aktüel ve potansiyel durumlarına bağlıdır, yani yapı içerisindeki sermaye ve güç türlerine bağlıdır. Bunlara sahip olmak alan içerisinde mücadele edilen kazanımları belirlemektedir (Bourdieu, 2001: 365-366).

Dışsal etkiler, sadece alanın şekli ve özel güçler üzerinden etki edebilirler, yani belirli bir şekilde yapısını değiştirdikten sonra dışsal etkiler alana etki edebilirler. Dışsal etkiler sadece aktüel ve potansiyel konum ve konumlanmalar yeri olarak alanın özel mantığını dikkate aldığı anda etkili olabilir (Bourdieu, 2001: 367-368).

Genelde yeni bir konuma ilk gelme olasılığı olanlar ekonomik, kültürel ve sosyal sermayesi çok olanlardır (Bourdieu, 2001: 414).

Pratik anlamla kastedilen alanın beklentilerine önceden belirlenen uygun şartları taşımaktır, diğer bir deyişle içselleştirilmiş ve nesnel tarihin ürünü olan habitus ve alanın muhteşem buluşmasıdır (Bourdieu, 1993: 122).

Sosyal alanın yapısı her zaman sermaye dağılımıyla ve buna bağlı olarak farklı alanlarda elde edilecek kazançlarla belirlenmektedir, ama yine de alan içindeki oyunların ne için oynandığı ve oynan kozlar belirleyici olmaktadır. Her alan az ya da

çok açık olarak deklare edilen alanın sınıflandırma prensibini tanımlayan mücadelenin gerçekleştiği olay yeridir (Bourdieu ve Schwibs, 1985: 27).

Sosyal alanlar, güç alanlarından ve aynı zamanda mücadele alanından oluşmaktadır, bu güç ve mücadele alanlarında güç ilişkilerinin korunması ya da değişmesi için mücadele edilir. Aktörlerin oyunla olan ilişkisi bazı durumlarda dönüşümünün temelini oluşturmaktadır. Farklı sosyal alanlar sadece onlara yatırım yapan aktörler var olduğu sürece varlıklarını koruyabilirler (Bourdieu ve Schwibs, 1985: 74).

2.1.2. Pierre Bourdieu'nün Habitus Kuramı

Sosyalleşme sürecinin gücü, büyük ölçüde bedensel olarak, basitçe kim olduğumuzun, dünyada nasıl var olduğumuzun, bu dünyada nasıl var olduğumuzun bir parçası olarak yaşanır. Bu duygu HABİTUSTur. “Habitus” terimi esasen yapılaşmış doğaçlamayı mümkün kılan somut duyarlılık anlamına gelir (Calhoun, 2010: 103).

Habitus bir anlamda bireyin karakteristik eylem eğilimleri olarak ortaya çıkar. Bu eğilimleri toplumsal düzen içindeki konumlara uygun kılan bir sosyal süreç vardır (başka bir ifadeyle, kişi statülerine uygun rolleri oynamayı öğrenir). Ancak habitus bundan daha fazlasıdır; kurumlar ve bedenler arasındaki buluşma noktasıdır. Yani o, biyolojik bir varlık olarak her bireyi sosyo-kültürel düzene –farklı hayat oyunları anlamlarını koruyacak, oyunu sürdürebilecek biçimlerde- bağlayan temel formdur (Calhoun, 2010: 104).

Birey ve toplum birbirini oluşturan bir etkileşim bütünüdür. Bireyin bireysel görülen özellikleri sosyal süreç içinde öğrendiklerinin sonucu olmakla birlikte, eylemlerinin sonucu değil, eylem eğilimlerini, yani eyleme yönelik potansiyel yapabileceklerini ifade eder.

Bourdieu habitusun sadece bireysel bir kapasite olmayıp, aynı zamanda kolektivitenin bir başarısı olduğunu vurgular. O her yerde karşımıza çıkan “kolektif aşılama girişimini” nin sonucudur. “Stratejiler”in bilinçli stratejik varlıklar olan bireyler olmadan da işleyebilmesinin nedeni, bir yanda bireylerin oldukları kişiler haline gelmeleri ve öte yandan, toplumsal kurumların bu eylem, değerlendirme ve anlama yönelimlerini aşılama gücünde olmasıdır. En temel toplumsal değişimler sadece formel

yapılardaki değil, aynı zamanda alışlagelmiş eylem yönelimleri içindeki değişimler olarak da ortaya çıkarlar (Calhoun, 2010: 105).

Bourdieu'nün habitus kavramı ise temelde “biz” ve “çevremizdeki dünya” arasındaki ilişkilere işaret etmekte ve sadece hareketlerimiz ve konuşmalarımız değil, aynı zamanda düşünme tarzımız, eşyayı tasnif şeklimiz, dünya görüşümüz ve duygularımızı da etkilemektedir. Belki bilinçaltımızda yer edindiği için de “tabii” olarak algılanmakta ve üzerinde hiç durulmamaktadır. Bireylerin habitusu aile içindeki sosyalleşme, eğitim sistemi ve arkadaş çevresi tarafından şekillenir. Dolayısıyla, sınıfların ve milletlerin kendilerine özgü habitusları olması, onların neden farklı davrandıklarını açıklamaktadır (Yel, 2010: 565).

Ama bireysel tecrübenin habitus üzerindeki etkisi de kaçınılmaz olacağından kavram cinsiyet, millet, sınıf ve aile yapısı ile karmaşık bir yapı arz etmektedir. Üstelik habitus kişisel kararlar ile genel değerler arasında bir ilişkiye (Bourdieu, 1980: 122) işaret etmekte ve belki de bu iki alan arasında bir flu kesişme alanı yaratmaktadır. İşte bu alan, kişinin hareketlerinden giyim tarzına hatta yiyecek zevkine kadar hemen hemen bütün seçeneklerini etkilemektedir. Fakat Bourdieu'ye göre bu seçeneklerin kendileri de birer habitustur, yani bizim dışımızdaki gerçekliği yansıtmamakta, tam tersine onları oluşturmaktadır. Bu noktada kavramın hür iradeye bir kısıtlama getirdiği iddia edilebilir, zira herhangi bir habitus içerisinde seçenekler sonsuz olmayıp, kişi belirli yatkınlıklar kabul etmeye zorlanmaktadır. Belki de bu sebeple kişinin içinde bulunduğu habitusta milyonlarca seçenek olabilir, ama kişi hemen hemen her zaman bu kadar çok seçeneği düşün-e-mediği için, sanki bunların varlığından habersiz gibi hareket ederek, sadece kendisine sunulu olan dar bir çerçeveye içerisindeki ihtimaller dahilinde eylemlerini meydana getirmektedir (Yel, 2010: 565-566).

Bourdieu'nün habitus kavramı, “sosyal oyunun” bireylerin bedenlerine nüfuz etmesidir. Yani, sosyal eylemlerin izin verilenleri ile sınırlandırılmış olanları bireyler tarafından birleştirilerek “oyunu hissetmeleri” mümkün olur ve böylece toplumda nasıl davranacakları içselleştirilmiş biçimde benliklerinin bir parçası haline gelir. Bir başka deyişle, yeni başlayanlar hariç tenis veya futbol oyuncularını, hatta otomobil sürücülerini sürekli olarak uymaları gereken kuralları düşünmeyip nerede ve ne zaman nasıl hareket edeceklerini, çoğu zaman bilinçaltılarında, oyunun kuralları dahilinde bilirler ve “oyunu”

ona göre oynarlar. Dolayısıyla, habitus bireyin yapabileceklerinin yapısal bir şablonudur ve habitus tarafından üretilen davranış biçimleri ya da temayül, mizaç veya karakterler erken yaşlarda edinilir ve eğitim ve kültür yoluyla nesillerden nesillere aktarılır (Yel, 2010: 569-570).

Bourdieu için toplumsal eylem ne tam anlamıyla belirlenmiştir ne de tamamen özerk ve rastgeledir. Bu noktada yine habitus kavramı merkezi önemdedir. Habitus toplumsal yapının ve eylemin dinamik kesişimiyle ilgilidir ve eyleme geçmek için gerekli olan yönelimleri üretir (Lisa Adkins, 2003: 24). Eylem de alanda gerçekleşir. Bourdieu sosyal dünyayı farklılaşmış fakat birbiriyle çakışan eylem alanlarından mevcut olarak görür; ekonomik alan (Bourdieu, 2006a: 153), siyasal alan, kültürel alan, hukuk alanı, eğitim alanı gibi (Bourdieu, 1986). Her alan kendi düzenleyici ilkelerine sahiptir ve farklı sermaye biçimleri üzerinde mücadelenin devam ettiği bir uzaydır. Alan kavramı habitus fikrinin nesnel tamamlayıcısı olarak düşünülebilir. Bütün insan eylemleri kaynaklar için mücadele arenası olan bu toplumsal alanlarda gerçekleşir. Bireyler, kurumlar ve diğer failer kendilerini diğerlerinden ayırt etmeye ve alandaki değerli sermayeyi edinmeye çalışırlar (Bourdieu, 1986). Eyleyenlerin alışkanlığı ve elde tuttukları sermaye biçimleriyle ilişkileri olanların alandaki yerlerini de belirler (Mottier, 2002). Habitus, zevk, beğeni farklılıkları sınıflararası tahakküm ilişkilerini yeniden üretir (Bourdieu, 1986). Sonuçta, habitus toplumsal farklılığı ve eşitsizliği etkileyen bir faktördür. Her toplumsal grup diğerlerinin habitusunu yargılama ve sınıflama eğilimindedir. Fakat toplumsal alanda bazıları bu tür sınıflamayı yapma otoritesine daha fazla sahiptirler. Strateji kavramı eylem, alışkanlık ve alan arasındaki bağı ifade eder. Stratejiler, verili sosyal alandaki sınırlandırma ve imkanlarla alışkanlığın eğilimleri arasında sürekli devam eden bir etkileşimdir (Jenkins, 1992: 90). Stratejilerle maddi ve sembolik karların maksimize edilmesi hedeflenir (Mottier, 2002: 348-349). Strateji kavramının bu şekilde kullanılmasıyla Bourdieu, eyleyenleri toplumsal alanın zaruretleri ve imkanlarının sunduğu olanakları, fakat kendi istekleri, niyetleri ve çıkarları doğrultusunda davranan aktörler olarak ele almaya yönelir (Öztimur, 2010: 585-588).

Aynılık, Ricoeur'ün (1990: 147) dediğine göre, “kim”in “ne”sinin devamlılığıdır; “ben neyim” sorusunun yanıtıdır. Kişinin özelliklerinin devamlılığını hedefler; Ricoeur onu,

“bir kişinin tanıdığı süregiden yatkınlıklar bütünü” (s. 146) olarak anlaşılan “karakter” kavramıyla özetlemektedir. Kişinin nesnelleştirilebilir tutumlarından oluşan aynılık, belirli bir şekilde kişisel kimliğin nesnel tarafı olarak ortaya çıkmaktadır. Bu sosyolojide, özellikle Pierre Bourdieu tarafından, bireyin bedenince içselleştirilmiş “kalıcı ve aktarılabılır yatkınlıklar sistemi” olarak tanımlanan habitus (1980, s.88 ve s.101) kavramıyla birlikte bilinen bir alandır (Corcuff, 2010: 370).

Bu görüş çeviri sosyolojisi ve çevirmenin bireyselliğine bağlanabilmektedir. Burada birey ikiye ayrılırken aynılık, bireyin kendi habitusu, kendi karakteri, kendi kalıcı ve aktarılabılır yatkınlıklar sistemi olarak nesnel bir taraf olmaktadır, yani öznenin nesnel tarafı onun karakteri ve kalıcı tarafıdır, karakteridir. Buradan üretilen habitus, kişinin eğilimlerini, yatkınlıklarını ama nesnel tarafını ortaya koyarak, çevirmen için özneliğin nesnel tarafını ifade etmektedir. Yani çevirmenin bir metinle ilgili bireysel habitusu onun karakteri, eğilimleri ve kazanımları olarak nesnel durumudur.

Kendiliğe gelince, o “hiçbir ne sorusuna indirgenemez olarak kim sorusuna” bağlıdır. Dolayısıyla bu sadece kendini devam ettirmenin biçimine giden, oraya yönlendiren “ben kimim?” sorusudur. Kendilik hemen hemen kişisel kimliğin öznel yanını kuracaktır. Bizzat kendisi için kendisi olan varlık olarak kendilik, dolayısıyla kendi öz bütünlüğü ve kendi öz devamlılığı anlamında algılanması gerekir (Corcuff, 2010: 371).

Bir birey bir öznel (kendilik), bir de nesnel (aynılık) özelliklerine sahiptir. Yani biz birey deyince direk öznenin söz ederdik; öznellik ve nesnellik karşıtlığının birey ve toplum/doğa/sistem karşıtlığı olduğunu düşünürdük. Oysa burada bizzat bireyin kendi içinde öznel ve nesnel olduğunu; bireyin kendi içinde bir kendi bir de toplum ve doğadan kaynaklanan iki zıt karşıtlığı uzlaştırdığını anlıyoruz. Ayırım bireyi hem özne hem de nesne haline getirmektedir. Birey, kendilik açısından öznel, yani kimliği açısından, ama eğitimleri yatkınlıkları açısından ise nesnel bir tutum içinde bir birliğe sahiptir. Bourdieu sosyolojisi kendi konusundaki birey kavramını öne çıkarırken nesnel tarafını habitusları olarak almıştır. Öyleyse bireyin öznel değil nesnel olan, yani topluma bağlı gelişmiş olan taraflarını bireysellik olarak almaktadır. Kendilik meselesi ise başka bir boyuttur. Çeviride bireysellikten söz ettiğimizde o zaman çevirinin toplumsal boyutu anlamında bireyin nesnel tarafını ele almış olacağız. Oysa öznellikten söz ettiğimizde ise bireyin kendi olan özelliklerinden söz etmiş olacağız. Bana göre

aşama aşama çevirmen kendisini çeviride gösterdikçe çevirmenin kendisi çeviride görünür oldukça öznel varan; ama çevirmeni eğilimlerini, habituslarını ve birikimlerini, bilgi birikimini kullanarak çevirdikçe nesnel bir bireysellik hesaba katılmalıdır. Bana göre asıl anlamda çeviri bu iki boyut dikkate alınmadan yapılamaz. Hönlğ'in refleks ve refleksiyon dediğı şey bu iki kutbun kendileri olabilir. Vermeer'in sözünü ettiğı bireysellik ise öznellik anlamına gelmez, bireyin hem nesnel hem de özne taraflarını içerebilir. Zaten son kitabında sözünü ettiğı mezokozmos ve mikro kozmos kavramları da bunun örnekleridir. Bu konu daha derin işlenebilir ve çeviri sürecinin hem sosyolojik anlamda bireyin nesnel tarafı olan aynilikle gerçekleştirdiğı ve bunu sosyal sistemle birlikte düşündüğümüz bir eylem yapısıyken; özne olan kendilik ise çevirmenin sezgisi, yaratıcılığı olarak ve kendi kişisel özelliklerinin yansıması olarak tanımlanabilir.

Bireysel habitus, bireysel habitus değil, kollektif habitusun toplumsal etkilerin yansımasıdır. Habitus her halukarda, kollektif olanın bireye yansıması anlamında, çeviri için çevirmenin bireysel görünen kararlarının, ya da yatkınlıklarının, ya da çeviri politikası ve dönemsel özelliklerin çevirmene yansımasının bireye indirgenemez bir ortak tarafıdır. Habitus bireyin bir özelliğidir, sisteme ait bir bireysel özelliğidir, yukarıda açıklandığı gibi bir önceki konuda aynılık kimliğinin yansıması olarak kendilik kimliğinin bir sonucu değildir. Zaten çeviri kuramsal bakış açısıyla çevirmen kararları, çevirinin amacı ve işlevi, çeviri görevi bireysel bir karar verme gibi görünse de aslında aynılık kimliği denilen bir tarafı ifade etmekte, kolektif bir toplumsal yansımanın sonucu olan, bu yansımaya göre karar verilen bir eğilim ve o toplumun habitusuna uygun olan bir eylemin sonucudur.

Geçmiş etkiler ve uyaran arasında dolaymlanan habitus, aynı anda kendini üreten kalıplaşmış toplumsal güçlere göre yapılır ve yapılaştırır. O bir bireyin hayatın farklı alanlarındaki farklı etkinliklerine biçim ve tutarlılık kazandırır. Bu nedenle Bourdieu, onu farklı biçimlerde “yapının ürünü, pratiğın üreticisi ve yapının yeniden-üreticisi”, “tüm seçimlerin seçilmemiş ilkesi” veya “düzenli doğaçlama” ve davranışın “şefsiz orkestrasyon”una izin veren “pratiğı-birleştiren ve pratiğı-üreten ilke” olarak tanımlar (Wacquant, 2010: 62).

Toplumsal konumlar belirli aktiviteler, belirli tercihler, belirli mülkiyet edimleri ile kurulan pratikler olarak Bourdieu için oldukça kritik bir konum işgal etmektedir. Bourdieu'nün *Distinction*'da (1994) gösterdiği üzere yemek, spor, müzik ya da siyaset konusundaki yönelim ve tercihler doğrudan toplumsal yaşam içinde işgal edilen konumlarla ilişkilidir. (...) Daha geniş bir anlamda, P. Bourdieu'nün kavramsal evreninde, toplumsal konumların alanının habitus-pratik-saha üçlüsü üzerinden bir konum-alışlar alanına yeniden tercüme edildiği söylenebilir. Bourdieu'nün işaret ettiği üzere, toplumsal dünyada “her konum alışa tekabül eden ayrı bir habitus vardır” (Bourdieu, 1998: 6-9) (Türk, 2010: 609).

Doxa, belirli bir dünya görüşüne işaret etmektedir. Ancak bu dünya görüşü egemen olanların dünya görüşüdür ve kendisini evrensel bir dünya görüşüymüş gibi sunmaktadır. Doxa, pratik bir bilgi türüne göndermede bulunur ve, doxa vasıtasıyla “pek çok şeyi bilmeden kabul ederiz ve bu ideoloji dediğimiz şeydir.” (Bourdieu, 1997: 268) (Türk, 2010: 614). Doxayı ideoloji olarak anlatmaktadır ve egemenlerin dünya görüşlerini evrensel bir görüş olarak sunmaları. Pek çok şeyi doxa vasıtasıyla bilmeden kabul ettiğimizi ve bunun da ideolojinin kendisi olduğunu belirtmektedir.

Doxic düzen, hakim ve tabi olanlar arasındaki ilişkide sembolik iktidar ve şiddet vasıtasıyla hep canlı tutulmaktadır. Üzerinde uzlaşmaya varılmış sorgulanmayan görüşler, inanç ve görenekler doxa kavramının anlamsal kuşatıcılığı içindedir. Eagleton'ın deyişiyle, doxa toplumdaki hakim görüş, mutlak gerçekliktir, artık” söylemeye bile gerek olmayandır” (Eagleton, 1994: 223) (Türk, 2010: 614).

İnsanın varoluş ya da bedenleşmiş toplumsallık olarak habitus, dünyayı belli bir dünya olarak var eden şeydir: Pascal'ın dediği gibi, “dünya beni içeriyor ama ben onu anlıyorum” (Bourdieu, 2003: 118). Şu halde toplumsal gerçeklik iki kez var olur: Şeylerde ve beyinlerde, alanlarda ve habituslarda, eyleyicilerin içinde ve dışında. Ayrıca habitus, ürünü olduğu bir toplumsal dünyayla ilişkiye girdiğinde sudaki balık gibidir: Suyun ağırlığını hissetmez ve etrafındaki dünyayı doğal sayar (Tatlıcan ve Çeğin, 2010: 306).

Habitus sadece insan deneyimlerinin algısına sistematiklik kazandıran ve yapılandıran bir yapı değildir. O daha ziyade yapılandırılmış bir yapıdır: O, toplumsal uzayın algısını sistemleştirmenin, mantıksal sınıflara bölmenin bir kuralı, kendi sistemi içinde

toplumsal kategorilere ayırmanın içselleştirilmesinin bir tezahürüdür (Bourdieu, 1996: 170) (Tatlıcan ve Çeğin, 2010: 314-315).

Toplumsal failler, habitusun “sürekli eğilimleri” aracılığıyla mevcut kurumları pratik olarak içselleştirerek etkinleştirirler. Dolayısıyla habitus, belirli türde zeminler ve koşullardaki toplumsal deneyimlerimizin bir sonucu olmasının yanında, zihnimizde taşıdığımız (sınıf, dil, etnisite, toplumsal cinsiyet gibi) sürekli eğilimler setini anlatır. Belirli toplumsal ortamlar ve koşullardaki deneyimlerimiz, dünyaya, bu koşullarda edindiğimiz bilgi ve kaynaklara yaklaşımımızı derinden etkiler. Böylece habitus, aktörün içinde bulunduğu toplumsal bağlamın etkisini devreye sokan bilişsel ve güdüsel bir mekanizmadır; bilgi ve kaynakların bu bilgi ve kaynakların biçimlendirdiği etkinliklere aktarıldığı bir kanal, araç/ortam sağlar. Böylece, nesnel bağlamın karşılıklı ilişkileri ve dolaysız etkinlik durumları habitus aracılığıyla geri getirilir ve oluşturulur. Habitus, kişinin etkinliklerinin daha genel parametrelerini oluştursa da, insanlar aynı zamanda yaratıcı/üretici varlıklar olarak anlaşılmalıdır. Özel durumlarda, insanlar, gündelik hayatın daimi bir özelliği olan beklenmedik durumlarla başa çıkabilmek için (habitusla ilgili) temel kaynaklar “bulmak” zorundadırlar. Toplumsalın oluşumunda merkezi belirleyici unsur olan habitus, grup/sınıf/toplumun türdeşleşmesini yapılaştırırken, eşzamanlı olarak kişiye bir dizi kimlik yükler. Habitus faaldir, çünkü kişinin sahip olduğu bir şeyden ziyade kişinin olduğu bir şeydir ve failere belirli durumlarda nasıl davranacakları konusunda güçlü, yararlı, sözel olmayan bir toplumsal yetkinlik duygusu kazandırır (Tucker, 1998: 70) (Tatlıcan ve Çeğin, 2010: 315-316).

Habitus, edinilmiş olan, ancak sürekli eğilimler şeklinde bedende cisimleşen bir şeydir. (Bourdieu anahtar kavramı olan habitusu kimi zaman farklı kavramlarla ifade etme yoluna da gider: “Alışkanlık doğuran güç”, “kültürel bilinçdışı”, “zihinsel alışkanlık”, “algı, beğeni ve eylemin zihinsel ve bedensel şeması”, “düzenli doğaçlamaların doğurgan ilkesi”, “yapılaşmış praxis” vb.). Bu bağlamda habitus, temelci düşünce tarzlarının varsayımlarının aksine, özel bir düşünce tarzına ait bireysel ve kolektif bir tarihe bağlıdır. Alışkanlık (habitude), kendiliğinden tekrarlanan, mekanik ve üretici olmaktan ziyade kopyalanan bir şey iken; habitus, yaratıcı bir tarz sunar. Kendi üretimimizin toplumsal koşullarını “üretmemizi” sağlayan dönüştürücü bir makineyi andıran habitus, sonsuza dek belirlenmiş bir kader, bir tür tarih dışı öz değildir. Habitus

geçmiş tecrübelerle dayalı strateji-üretici bir ilkedir ve failere çeşitli görevleri yerine getirmek ve değişen durumların üstesinden gelebilmek için belirli bir mizaç ve eğilim kazandırır:

Tarihin bir ürünü olan habitus, tarihin ürettiği şemalara uygun bireysel ve kolektif pratikler – daha fazla tarih- üretir. O, her organizmada algı, düşünce ve eylem şemaları biçiminde tortulaşmış geçmiş deneyimlerin aktif mevcudiyetini sağlar, pratiklerin “doğruluğunu” ve onların zamanda sabitliğini bütün resmi kurallar ve açık normlardan daha güvenilir biçimde sağlama eğilimindedir (Bourdieu, 1990: 54) (Tatlıcan ve Çeğin, 2010: 317-318).

Belirli bir sınıfın üyeleri belirli sınıflama, değerlendirme, yargı, algı ve davranış biçimlerini paylaşırlar. Bu sınıfsal ve bireysel algılar, seçimler ve davranışlar arasındaki ara süreçler de sınıfsal habitusu (yani, aynı sınıfa ait habitusların yapısal eğilimlerini) oluşturur. Bir anlamda, sınıfsal habitus benzer konumu paylaşanların kolektif bilincine karşılık gelir, zira o bireylerin dünyayı benzer biçimde sunmaları ve belirli bir tarzda sınıflama yapmaları, seçmeleri, değerlendirmeleri ve davranmalarını mümkün kılan bilişsel ve duygusal bir rehber sağlar. Başka bir deyişle, Sosyal sınıf, salt üretim ilişkileri içinde bir konum olarak değil, ayrıca “normalde” (yani, yüksek bir istatistiki olasılık dahilinde) o konumla özdeşleştirilen sınıfsal habitusla tanımlanır (Bourdieu, 1996: 372). (Tatlıcan ve Çeğin, 2010: 326).

Böylelikle, eylemlerin rutinleşmesine yardımcı olan sınıfsal habitus, pratiğin ve sosyal gerçekliğin anlamları konusunda naif uzlaşılara dayalı, nesnellikle donanmış bir sağduyu dünyasını güçlendirir (Tatlıcan ve Çeğin, 2010: 326-327).

Bourdieu’de habitus edinilen/öğrenilen pratikler aracılığıyla yapı tarafından üretilen ve yeniden-üretilen hem de kendini üreten yapıları üreten ve yeniden-üreten bir aracı/operatördür (Tatlıcan ve Çeğin, 2010: 364).

Habitus yaratıcıdır, buluşçudur - ama yapılarının sınırları içinde (Bourdieu ve Wacquant, 2007: 27-28).

Çünkü geçmiş, şimdi ve gelecek, habitusta kesişir ve birbirinin içine girer. Habitus, beden en derinine yerleşmiş, yeniden harekete geçirilmeyi bekleyen, gücül bir “tortulaşmış durum” olarak anlaşılabilir (Bourdieu ve Wacquant, 2007: 29-30).

Habitustan söz etmek, bireysel olanın, hatta kişisel, öznel olanın dahi toplumsal, kolektif olduğunu ortaya koymaktır. Habitus, toplumsallaşmış bir özneliktir (Bourdieu ve Wacquant, 2007: 116-117).

Habitus ile alan arasındaki ilişki, öncelikle bir koşullama ilişkisidir: Alan, habitusu yapılandırır. Habitus, bir alanın ya da kesişen bir dizi alanın (alanlar arasındaki kesişmenin veya kopukluğun boyutu, bölünmüş, hatta parçalanmış habituslar yaratabilir) içkin zorunluluğunun somutlaşmasının ürünüdür. Öte yandan bu, bir bilgi ya da bilişsel inşa ilişkisidir: Habitus, enerji yatırmaya değecek, mana ve değer taşıyan, anlamlı dünya olarak alanın kurulmasına katkıda bulunur. Buradan iki sonuç çıkarabiliriz: İlk olarak, bilgi ilişkisi, ondan önce gelen ve habitusun yapılarını şekillendiren koşullama ilişkisine bağlıdır; ikinci olarak, sosyal bilim, zorunlu olarak “bir bilginin bilgisidir” ve alanın birincil deneyiminin, sosyolojik olarak temellendirilmiş bir fenomenolojisine yer açmak zorundadır (Bourdieu ve Wacquant, 2007: 118).

Habitus teorisinin öne sürüldüğü gibi, olası eylem kipliğı olarak stratejik seçimi ve düşünerek karar vermeyi saf dışı bıraktığı sorusuna Bourdieu kesinlikle “hayır” olarak yanıtlamaktadır. Habitus ile alan arasındaki dolaysız uyum, en sık görüleni olsa bile, olası eylem biçimlerinden sadece bir tanesidir. Habitus, kimi zaman düşünöldüğü gibi bir kader değildir. Tarihin ürünü olduğundan, sürekli olarak yeni deneyimlerle karşı karşıya gelen ve durmaksızın onlardan etkilenen, açık bir yatkinlikler sistemidir. Sistem dayanıklıdır, ama sarsılmaz değildir. Bununla birlikte, istatistiksel olarak insanların çoğunun, başlangıçta habituslarını şekillendiren durumlara uygun durumlarla karşılaşmaya, yani yatkinliklerini pekiştirecek deneyimler yaşamaya mahkûm olduklarını da eklemek gerekir. Ama hepsi bu değil: Habitus, sadece -söz konusu olanın bir yatkinlikler, yani potansiyeller sistemi olduğunu hatırlamak gerekir- belirli bir durumla ilişki içinde kendini gösterir. Habitus, harekete geçirilmeyi bekleyen bir zemberek gibi düşünölmelidir; aynı habitus, uyaranlara ve alanın yapısına göre, farklı, hatta zıt pratikler ortaya çıkarabilir (Bourdieu ve Wacquant, 2007: 125-126).

Habitus, ürünü olduğu geçmişte içerilen geleceğe pratik bir gönderme içerdiği için, kendisini gerçekleştirdiğı edim aracılığıyla zamansallaşır (Bourdieu ve Wacquant 2007: 130-131).

Habermas ne derse desin, aklın kendisinin bir tarihi vardır: Düşüncemize ya da dilimize gökten düşmemiştir. Habitus (bilimsel ya da başka türden bir habitus) bir aşkınlıktır, ama bir alanın yapısına ve tarihine bağlı olan tarihsel bir aşkınlıktır (Bourdieu ve Wacquant, 2007: 190).

Habitus kavramının işlevlerinden biri de özel bir eyleyicinin ya da bir eyleyiciler sınıfının pratikleriyle mallarını/varlıklarını birleştiren tarz birliğini aktarabilmektir. Habitus, bir konumun içkin ve bağıntısal özelliklerini bütünleşik bir hayat tarzında, yani insanlar, mekanlar ve pratiklerle ilgili bütünleşik bir tercih dizisini dile getiren can verici ve birleştirici kökendir. Tıpkı kendilerini üreten konumlar gibi, habituslar da farklılaşmış; ama aynı zamanda farklılaştırıcıdırlar. Ayrılmış, ayırdırlar; ama aynı zamanda ayrımları getirirler: Farklı farklılaşma ilkelerini hayata geçirir ya da ortak farklılaşma ilkelerini farklı biçimde kullanırlar (Bourdieu, 2006b: 21).

Habituslar ayrı ve ayrıştırıcı pratikler doğurur -bir işçinin yediği şey, özellikle de yeme biçimi, yaptığı spor ve yapma biçimi, siyasal kanaatleri ve bu kanaatleri ifade etme biçimi sanayici patronun bunlara tekabül eden tüketimleri ve etkinliklerinden sistematik olarak farklıdır; ancak bunlar, aynı zamanda sınıflandırıcı şemalardır, farklı sınıflandırma ilkeleri, farklı görü ve ayırım ilkeleri, farklı zevklerdir. İyi ile kötü, güzel ile çirkin, saygın ile kaba, vb. arasındaki ayrımları saptarlar, ama bu ayrımlar özdeş değildir (Bourdieu, 2006b: 21).

Habitus, belli bir durumda yapılması gerekli olan şeye ilişkin bir tür pratik kavrayışıdır -sporda buna “oyunu okumak” denir; bu, aslında oyunun o anki durumunda belirsiz olan ama yine de o anda içerilen geleceğini görebilme yeteneğidir (Bourdieu, 2006b: 41-42).

Bourdieu yaptığı çalışmalarda habitusu şu şekilde ifade etmiştir, “Bu habitus kavramı, başka şeylerin yanı sıra, benim geliştirmeye çalıştığım “prakseoloji”yle (pratikler bilimi) aşkın fenomenoloji arasındaki kopmayı vurgulayacaktı: Kökeniyle bile -habitus edinilmiş olandır, habeo fiilinden gelir- çok somut bir biçimde eylemlerin ya da tasarımların ve bunların önvarsaydıkları toplumsal gerçekliğin oluşturulma işlemlerinin ilkesinin, evrensel kategorileri devreye sokan aşkın bir özne olmadığını belirtecekti. Kendileri de birbirini izleyen kuşakların tarihsel işleyişinden çıkan toplumsal yapıların içselleştirilmesinden kaynaklanan pratik oluşum kalıplarının pratiklerini ve düşüncelerini devreye sokan, yapılanmış ve yapılandırılan bir yapı olarak habitus tür.

Böylece zihinsel yapıların çifte tarihselliğini olumlama yoluyla prakseoloji, Apel ya da Habermas usulü diğer evrensel pragmatiklik girişimlerinden ayrılır” (Bourdieu, 2006b: 157-158).

Prakseoloji (diğer şeylerin yanı sıra), bilişsel yapıların tarihselliğini, dolayısıyla göreceliğini, bir yandan da eyleyicilerin evrensel olarak tarihsel yapıları hayata geçirdiklerini kaydederek dikkate alan evrensel bir antropolojidir (Bourdieu, 2006b: 158-159).

Habitus, kendisinin de bir ürünü olduğu geçmişin içerdiği geleceğe yapılan pratik göndermeyi içerdiğinden dolayı, kendisini gerçekleştiren edimin içinde zamansallaşır (Bourdieu, 2006b: 160-161).

Bourdieu'nün önerdiği eylem kuramı (habitus kavramıyla birlikte) insan eylemlerinin çoğunun kökeninde niyetten tamamen farklı şeylerin, yani eylemin şu ya da bu ereğe yönelik olarak yorumlanabileceğini ve yorumlanması gerektiğini ortaya koyan -ama bu arada, aynı eylemin kökeninde bilinçli bir biçimde bu ereği hedeflediğini de ileri sürmeyen- edinilmiş yatkınlıkların bulunduğunu söylemek anlamına gelir (işte burada, o “her şey sanki ... gibi olup biter” çok önemlidir). En iyi yatkınlık örneği hiç şüphesiz oyun duygusudur: Oyun düzenlerini derin bir biçimde içselleştirmiş olan oyuncu, yapılması gerekeni, yapılması gereken anda, ama açıkça erek olarak yapılması gerekeni ortaya koymaksızın yapar. Bilinçli olarak, onu yapmak için ne yapması gerektiğini bilmeye, hele de (kimi çok kritik durumlar dışında), kimi ekonomistlerin (özellikle de oyun kuramı silahını kuşandıklarında) eyleyicilere yakıştırdıkları satranç ya da briç oyuncusu görüşünün hissettirdiği gibi, karşısındakilerin açıkça ne yanıt vereceklerini açık biçimde düşünmeye hiç ihtiyacı yoktur (Bourdieu, 2006b: 169-170).

Habitus kavramı sosyolojinin bağlı olduğu bir dizi alternatifleri reddetmektedir: bilinç ve bilinmeyen, finalizme karşı mekaniklik vs. Bourdieu Aristo'ya ait “hexis” kavramının skolastik türü olan habitusu kullanarak bireyi yapının taşıyıcısı olarak yok olmaya mahkum eden yapısalcılığa ve yabancılaştırılmış eylem kuramına karşı gelmiştir. Habitus kavramı kelimeninde ifade ettiği gibi edinileni ve varolanı kastetmektedir, bir anlamda sermaye olarak ta işlev görmektedir (Bourdieu, 2001: 285-286).

Belirli bir sınıfın varolma şartlarına bağlı olan koşullanmalar dayanıklı sistemler, aktarılabılır eğilimler, yapılandırılmış yapılar olarak ve yapılandırabilen yapılar olarak habitus Şekillerini üretmektedirler, uygulama ve fikirler için üretme ve düzen ilkesi olarak amacına uygun olmalarını sağlamaktadır, bunu yaparken de amaçlar için bilinçli bir çabayı ve sonuca ulaşmak için gerekli işlemlerin açık hakimiyetini öngörmemektedir. Ancak hiçbir Şekilde habitusun reaksiyonunun stratejik hesaplamaları izlemediği anlamına gelmemektedir. Bu reaksiyonlar tüm hesaplamaların dışında doğrudan doğruya Şimdiki zamanın nesnel olasılıkları bağlamında tanımlanmaktadır ve olası gelecek bağlamında yapılması, yapılmaması, söylenmesi ya da söylenmemesi gerekeni tanımlamaktadır. Dürtüler pratikte zorunlu ve geleneksel uyarıcı olarak nesnel gerçekliğinde varolmamaktadır ancak bunları tanımaya Őartlanmış eylemde bulunana rastlayınca etki ederler (Bourdieu, 1993: 98-99).

Habitusu karşı bilişsel ve motive edilmiş yapılardan oluşan pratikler dünyası, gerçekleşmiş amaçların, kullanım kılavuzların ya da yön göstericilerin ve nesnelere, kurumların var olduğu bir dünyadır ve Husserl'in de ifade ettiği gibi daima amaçlarla donatılmışlardır. Bunun sebebi de iradi Şartlara dahil olan düzenliliklerin algılanma ve karar verme Şemalarına dayandıklarından dolayı gerekli ve doğal görünmeleridir (Bourdieu, 1993: 100).

Tarihin bir ürünü olan habitus, bireysel ve toplu pratiklerin yani tarihi üretmektedir; habitus eski deneyimlerin aktif olarak varolmasını sağlamaktadır, bu da her bir canlıda algılama, düşünme ve eylem Şeması olarak kendini göstermektedir. Habitus edinilmiş üretim Şemaları sistemi olduğundan tüm düşünceler, algılamalar ve eylemler ve sadece bunlar habitus tarafından özgürce ortaya konabilir. Habitus sınırsız bir yetenek olarak tamamen (kontrollü) özgürce düşünce, algılama, ifade ve eylem üretebilir ancak üretildiği tarihsel ve sosyal sınırlar içerisinde (Bourdieu, 1993: 101-103).

Ayrıca habitusu diğer yaratıcı sanatlarda olduğu gibi sonsuz sayıda ve öngörülemez pratikler üretilebilir. Belirli bir sınıfın nesnel düzenliliklerinin üretimi olarak habitus gündelik yaşamın mantıklı davranış Şekillerini üretmeye çalışmaktadır ve sadece bu düzenliliklerin sınırları içinde mümkündür ve belirli bir alan için normal olan nesnel mantığa uyum sağladıklarından dolayı ödül beklentisi içerisinde girer. Aynı zamanda habitus yapılmaması gerekeni de yapmamaktadır (Bourdieu, 1993: 103-104).

Habitus üretildiği toplumsal şartlar altında ve kullanıldığı toplumsal şartlar altında birbiriyle ilişkilendirildiğinde anlaşılır. Bedenselleşmiş, doğası olmuş ve unutulmuş tarih olarak habitus üretildiği tüm geçmişin bir varoluşudur. Bundan dolayı habitus, pratikleri şimdiki zamanın dışsal belirlemelerinden bağımsız gerçekleştirmektedir. Bu bağımsızlık ele alınmış ve devam eden geçmişin birikmiş sermaye gibi işlev görüp tarihten tarih yaratmayı ve böylelikle değişimde süreklilik yaratmayı ve bireysel eylemde bulunanın dünya içinde kendi dünyasını yaratmasını sağlamaktadır (Bourdieu, 1993: 104-105).

Sosyoloji tüm biyolojik bireyleri aynı nesnel şartların ürünü ve aynı habituslarla donanmış olarak özdeş ele almaktadır: toplumsal sınıf, benzer ve aynı var olma şartları ve koşulların sınıfı olarak aynı zamanda eğilimler sistemi olarak benzer habituslara sahip olan ve benzer koşullara tabi olan biyolojik bireylerden oluşmaktadır. Ancak sınıfın tüm üyelerinin aynı deneyimleri aynı sıralamada yaşamış olma ihtimali asla yoktur (Bourdieu, 1993: 111-112).

Sınıf (grup) habitusu ve bireysel habitus arasındaki ilişkiyi tanımlayabilmek için sınıf habitusunu, diğer bir deyişle sınıfın veya grubun bir yansıması olan bireysel habitusu öznel ama içselleştirilmiş yapıların bireysel olmayan sistemleri olarak müşterek algılama, düşünme ve eylem şeması olarak görülebilir. Ancak gerçeklikte aynı sınıfın farklı üyelerinin özel habitusları homoloji ilişkisiyle birleştirilir, yani her bir bireysel eğilim sistemi diğer bir sistemin yapısal varyantıdır ve sınıf içerisindeki benzersizliğiyle ve yaşam öyküsüyle ifade edilir (Bourdieu, 1993: 112-113).

Bireysel habitusların farklılığı sosyal yaşam öykülerinin özelliğinde yatmaktadır. Eski deneyimlerin yapısından her zaman yeni deneyimler yapılandırabilen habitus, ilk deneyimlere bağlı olarak yeni deneyimlerin kabul edilmesini etkilemektedir (Bourdieu, 1993: 113).

Aristo huyların benimsedikçe zamanla insanın karakterine dönüşeceğini söylerken, Bourdieu'de habitusla ilgili benzer söz söyler, insan bedeninin öğrenmiş olduğu şeye devamlı kullanabileceği bir bilgi gibi değil kendisi olarak sahiptir, bildiği şey artık insanın kendisi olmuştur. "Was der Leib gelernt hat, das besitzt man nicht wie ein wiederbetrachtbares Wissen, sondern das ist man" (Bourdieu, 1993: 135-136).

Habitus kuramının (Bourdieu, 1976: 148) önemli bir konusu sosyal pratiğin nasıl ortaya çıktığı ve aynı zamanda aktörlerin içerisinde yer aldıkları toplumsal pratiği nasıl algıladıkları, tanıdıkları ve öğrendikleridir. Bu sorular çerçevesinde habitus kuramının sosyal dünyanın pratik anlayış kuramı olarak işlev gördüğünü söyleyebiliriz (Schwingel, 2003: 60).

Habitus kuramı, eylem kuramlarının aktörün eylemlerini özgür kararlarında arayan prensiplerine karşı çıkararak, kendi kuramında bireyin toplumsal olarak ön koşullanmış olduğunu ve bu ön koşullanmışlığın şu anki ve gelecekteki eylemlerinde belirleyici faktör olacağını ifade etmektedir. Ancak belirtilmesi gerekir ki, sosyal aktörün kendisi değil habitusu topluma bağlıdır (Schwingel, 2003: 61-62).

Habitus (Bourdieu, 1987: 101) topluma ve tarihe bağlıdır, doğuştan var olmaz, aksine bireysel ve toplumsal deneyimlere dayanır, eski deneyimlerin şu an var olmasını sağlar ve her canlıda algılama, düşünme ve eylem şeması olarak (Bourdieu, 1974: 40-41) kendini gösterir (Schwingel, 2003: 62).

Bourdieu kendi habitus kuramının üç farklı bakış açısıyla çözümlenebileceğini söyler, bu bakış açıları:

1. algılama şeması; sosyal dünyadaki günlük algılamamızı yapılandırmaktadır,
2. düşünme şeması; günlük kuramlar ve sınıflandırma örnekleri bu şemaya aittirler ve birey bunların yardımıyla sosyal dünyayı yorumlar ve bilişsel olarak düzenler, toplumsal eylemleri değerlendirir ve kültürel nesne ve uygulamalara estetik ölçütler getirir,
3. eylem şeması; aktörlerin (bireysel ya da toplu) uygulamalarını öne çıkarır (Schwingel, 2003: 62).

Algılama, düşünme ve eylem şemaları ayrı ayrı düşünülemez ve her zaman beraber etkileşimde bulunurlar (Schwingel, 2003: 62-63).

Habitusun eğilim sistemi sosyal dünya içerisindeki oryantasyonu ve uygun eylemlerin gerçekleştirilmesini sağlayan algılama, düşünme ve eylem şemalarını hazır bulundurduğunda Bourdieu'nün (1976, 1987) sosyal anlam olarak ifade ettiğinin temelini oluşturmaktadır. Bu pratik anlam aktörlerin oryantasyonunu sağlayarak sosyal

dünyanın genelinde ve özel pratik alanlarda uygun davranabilmesini sağlamaktadır. Habitusun sosyal anlamı tüm anlamları içinde barındırmakta ve pratiğe uygun olan tüm anlamları sentezlemektedir. Bourdieu (1976: 270) geleneksel beş duyunun yanı sıra genel oryantasyon ve gerçeklik anlamını dile getirerek bireyin sorumluluk için ahlaki anlayışını, görev ve zorunluluklarını, kutsal olanın dini anlamını, güzelliğin estetik anlayışını, politik anlayışı, mizah anlayışını da ifade etmektedir (Schwingel, 2003: 63-64).

Bourdieu insan bedeninde sosyal anlamın sabitlendiğini ve habitus şemalarıyla biçimlendiğini ifade etmektedir. Aynı zamanda bedensel duruşun ve hareketinde, hatta konuşmanın da habitusa bağlı olduğunu ileri sürmektedir (Schwingel, 2003: 64).

Habitus eğilim sisteminin önemli bir özelliği de bir aktörün veya aktörler grubunun sosyal yapıda aldıkları özel konumlarını da tanımlamasında yatmaktadır. Sosyal yapı konumunun eğilim sistemine olan etkisi farklı aktörlerin habituslarının sosyolojik farklılıklarını da açıklığa kavuşturmaktadır. Herbir bireysel habitus sosyolojik açıdan sınıf faktörlerine bağlıdır (Schwingel, 2003: 65-66).

Habitus topluma bağlı olarak ve deneyimler aracılığıyla edinilmektedir. Habitus bir bireyin toplum ilişkileri yapısının içerisinde aldığı özel konuma göre dışsal toplumsal şartların içselleştirilmesi sürecinde edinilmektedir. Bu şartlar genelde modern, farklılaşmış toplumda eşit değildir ve sınıfsal özelliklere sahiptir (Schwingel, 2003: 66).

Çocukluktan itibaren nesnel olarak var olan maddi ve kültürel var olma şartları, ailesinin ve sosyal sınıfının yaşam şartları bir aktörün eyleminin, algılamasının ve düşünmesinin sınırlarını belirlemektedir. İlk deneyimlerin önemli bir yeri vardır (Bourdieu, 1987: 113). Ancak habitus karakterden farklı olarak tarihin bir ürünüdür ve bundan dolayı da sürekli bir değişim içerisindedir (Bourdieu, 1989: 406). Aktörün devam eden sosyal hayatıyla birlikte gerçekleşen sosyalizasyon sürecinde habitusa yeni deneyimler eklenmektedir. Ancak burada da var olan ekonomik ve kültürel kaynaklar ve şartlar aktörün eylem ve deneyim sınırlarını belirlediğini ifade etmektedir (Schwingel, 2003: 66).

Eylem nasıl ki sosyal dünyanın farklı alanlarında mevcut olan ekonomik, kültürel ve sosyal sermaye kaynaklarına bağlıysa, düşüncede sosyal yapı içerisinde aldığı konuma

göre ve kaynaklarla (öncelikli olarak kültürel kaynak) belirlenmektedir. Bir aktörün toplumsal hiyerarşide „yukarda“ ya da „aşağıda“ yer alması, aktörün geçirdiği sosyal sürece, edindiği ekonomik, kültürel ve sosyal ilişkiler sermayesine bağlıdır ve bunların tümü algılamasını sosyal dünyanın deneyimini etkilemektedir (Schwingel, 2003: 67).

Dışsal şartların habitus eğilimine içselleştirilerek dönüşmesi Bourdieu'nün tabiriyle „sessiz eğitimle“ gerçekleşmektedir (Bourdieu, 1987: 128). Sosyo kültürel ilişkilerin zorunlu katkısı habitusun oluşum sürecinde doğal bir şeye dönüşerek tarihsel bağlamı unutulmaktadır ve tarihsel ve sosyolojik oluşan habitus yapıları insanın „ikinci doğasına“ (Bourdieu, 1992: 84) dönüşmektedir (Schwingel, 2003: 67).

Bourdieu'ye (1987: 102) göre dışsal sosyal yapıların içselleştirilmesi mekanik olarak gerçekleşmemektedir, daha çok bilişsel, evrimsel, güdüleme yoluyla içsel yapılara dönüşmektedir (Schwingel, 2003: 68).

En basit ifadeyle söylenecek olursa, Bourdieu'nün (1989: 26) habitus kavramıyla kısaca şunu ifade edebiliriz, bir kişinin habitusunu biliyorsan, onun hangi davranışları sergileyeceğini hissedebilirsin ya da sezgisel olarak bilebilirsin (Schwingel, 2003: 70-71).

Habitus uygulamaları değil, daha çok hangi uygulamaların yapılıp yapılamayacağı oyun alanını belirlemektedir. Bunun ötesinde Bourdieu'nün (1982: 281) düşüncesinin merkezinde tek bir izole edilmiş uygulama değil, daha çok uygulama şekilleri bulunmaktadır. Bundan dolayı habitustan bahsederken „iş yapma yöntemi veya alışkanlığı“ olarak ifade edilen Latince deyiş olan „modus operandi“yi kullanmaktadır, bu da uygulamanın içeriğinden çok uygulamanın nasıl yapıldığını ifade etmektedir (Schwingel, 2003: 71).

Sosyal alanda toplumsal yeniden üretim süreçleri ve sosyal ilişkiler yapılarıyla ilgilenen Bourdieu (Bourdieu 1987: 111), bireysel uygulamayla değil, toplumsal uygulama şekilleriyle ilgilenmektedir. Çünkü sosyoloji tüm biyolojik bireyleri aynı habitus şekilleriyle donatılmış, aynı nesnel şartların ürünü olarak özdeş ele almaktadır (Schwingel, 2003: 71-72).

Ancak bu bireysel uygulama şekillerinin ve habitusun tamamen belirlenmiş olduğu anlamına da gelmemektedir. Uygulamaların bireyselliği aktörün oyun alanını nasıl

kullandığına bağlıdır ve sınıfsal olarak dağıtılan kaynakların kullanımına ve olanaklarına bağlıdır (Schwingel, 2003: 72).

Bourdieu (1987: 113) sosyal gruplar ve sınıflar içinde yer alan aktörlerin bireysel farklılıkları tamamen bireyin içinde yer aldığı sınıftaki işgal ettiği konuma ve bireysel yaşam öyküsüne bağlı olduğunu ifade etmiştir. Ancak bireysel farklılıklar bunlarla açıklansa dahi, bireylerin habitus ve uygulama şekilleri arasında homojenliğin çokluk ilişkisi bulunmaktadır (Schwingel, 2003: 72).

Habitus ve alan arasında tamamlayıcı bir ilişki bulunmaktadır ve asla birbirlerinden ayrı düşünülmemesi gerekmektedir. Habitus ve alan bir madalyonun iki yüzünü oluşturmaktadır. Bourdieu (1985: 69) toplumun iki tür var oluş şekliinden bahsederek, bunu bedenselleşmiş ve nesneleşmiş tarih olarak karakterize etmektedir. Bunun anlamı habitus kuramının „bedenselleşmiş tarih“ kuramı olduğu ve alan kuramının toplumsal ilişkilerin „nesnel“ karakterinin kavramsallaştırılması olarak kesinlikle birbirine ait olduklarını ifade etmektedir (Schwingel, 2003: 75-76).

Habitus eğilimleri dışsal sosyal yapıların içselleştirilmesi (bunlar algılama, düşünme ve eylem şemalarına dönüşmektedir) sürecinde nasıl oluşuyorsa, aynı şekilde dışsal sosyal yapılarda toplumsal uygulama sürecinde yapılandırılmaktadır. Nesnel ve bedenselleşmiş yapıların diyalektiğini üçe ayırabiliriz:

1. Sosyal alanların dışsal, nesnel yapıları,
2. İçsel habitus yapıları ve
3. Habitus ve alanın karşılaşmasının „sentezi“ olarak – uygulama şekilleri.

Bu diyalektikte habitus yapı ve uygulama arasında arabulucu olarak görev yapmaktadır (Bourdieu, 1970: 125), ama bunu yaparken de nesnel sosyal yapılar tarafından habitusta yapılandırılmaktadır. Başka bir ifadeyle eğilimlerin yapılanmış sistemi özelliğiyle uygulamayı yapılandırmaktadır (Schwingel, 2003: 76).

Habitus konsepti sosyal bölge, sosyal alan, kültürel sermaye ve sembolik güç fikirleriyle Pierre Bourdieu'nün sosyalbilimlere miras bıraktığı merkez bilgi araçlarıdır. Eğer Bourdieu'nün sosyolojisini sosyal pratiğin sosyolojisi olarak gösterirsek, o takdirde habitus bunun özünü oluşturmaktadır ve bu da sosyalbilimlerdeki eski düşüncenin terk

edilmesiyle paradigma deęişimini oluřturmaktadır. Eski dűşünceyle kastedilen sosyal eylemin bilinçli kararların bir sonucu olduęu ve kurallar doęrultusunda eylemde bulunulduęu gerçeęidir (Krais ve Gebauer, 2002: 5).

Habitus bireyin kişisel ve sosyal identitesini oluşturmaktadır ve bireyin yaşam şartlarının değişmesiyle basitçe bir kıyafet gibi değiştirilemez (Krais ve Gebauer, 2002: 46).

Krais (2002: 75-76) habitusun yařayan insanlara, kiřilere ve elbette insanların bedensel varlıklarına baęlı olduęundan dolayı, insanların sadece bir habitusa sahip olduęunu belirtmektedir. Sosyal aktűrűn birçok sosyal rolű olabilirken, tűm yařamı boyunca edindięi farklı ve birçok tecrűbeleri dűnyada ve dűnyayla birlikte sergiledięi sadece bir habitusu bulunur.

2.1.3. Pierre Bourdieu'nűn Sermaye Kuramı

Aktűrűlerin alıřan toplumsal uzaydaki konumlanmalarında sermaye daęıtımı ű boyutlu bir belirleyicilięe sahiptir: Aktűrűler birinci boyutta sahip oldukları genel-olarak-sermayenin toplam bűyűklűęűne gűre; ikinci boyutta sahip oldukları ekonomik ve kűltűrel sermayenin karřılıklı aęırlıęına gűre; űűncű boyutta da zaman içinde sermayelerinin bűyűklűk ve kompozisyonunun deęiřimine, yani, toplumsal uzay içinde izledikleri gűzergaha gűre daęıtılırlar (Gűker, 2010: 281).

İnsanların edindikleri eęilimler sistemi onların toplumda iřgal ettikleri konuma, űzel sermaye donanımlarına baęlıdır. Bourdieu (1986) için sermaye, kiřinin belirli bir toplumsal alana katılımını ve bu alan içinde rekabetin getirdięi űzel kazançlara ulařmasını műmkűn kılan belirli bir toplumsal arenada mevcut etkili bir kaynaktır. ű temel sermaye tűrű vardır: Ekonomik (maddi ve parasal deęerler), kűltűrel (kıt sembolik mallar, beceriler ve unvanlar) ve sosyal (bir gruba űyelikten kazanılan). Dűrdűncű bir sermaye tűrű olan sembolik sermaye aslında insanların sermaye olarak algılamadıkları belirli bir sermaye biçiminin etkisini anlatır. Bir birey, grup veya kurumun bir toplumsal uzaydaki konumu bűylece iki koordinata yerleřtirilebilir: Biriktirdikleri sermayenin genel miktarı ve bileřimi. űűncű bir koordinat, yani bu miktar ve bileřimin zamanla deęiřimi ilgili aktűrűlerin yűrűngelerini toplumsal uzaya kaydeder ve halihazırda iřgal

ettikleri konumlara ulaşma tarzları ve yollarını açığa çıkartarak onların habitusları hakkında değerli ipuçları sağlar (Wacquant, 2010: 62-63).

Bourdieu, bir toplumsal konumlar uzayının, dağılımları gelişmiş toplumlardaki temel bölünme ve çatışma çizgilerine temel oluşturan iki karşıtlığı tanımlayan örtüşen iki farklılaşma ilkesine, yani ekonomik sermaye ve kültürel sermayeye göre organize olduğunu ortaya koyar. İlk, yani dikey bölünme, her iki sermayeye de sahip olan aktörleri –egemen sınıfı- ikisinden de yoksun olanlarla –tabi sınıflarla- karşı karşıya getirir. İkincisi, yani yatay karşıtlık egemenler arasında, daha çok ekonomik sermayeye, ancak daha az kültürel değere sahip olanlar (egemen sınıfın egemen kesimini oluşturanlar) ile sermayesi belirgin biçimde kültürel olanlar (egemen sınıfın tabi kesimi içinde yer alan entelektüel ve sanatçılar) arasında ortaya çıkar. Bireyler ve aileler, sürekli olarak, toplumsal uzaydaki konumlarını bir sermaye türünün bir başkasına dönüştürülmesi veya aktarılmasını içeren yeniden-dönüştürme stratejileriyle sürdürmeye veya geliştirmeye çalışırlar. Farklı sermaye türleri arasındaki – okul sistemi, emek piyasası ve miras yasaları gibi kurumsal mekanizmalar tarafından sağlanan – dönüştürme oranları, her sınıf veya sınıfsal kesim sahip olduğu en gözde sermaye hiyerarşisini dayatmaya çalışırken, temel toplumsal mücadele payandalarından biri olarak ortaya çıkar (Wacquant, 2010: 66-67).

Yatay ve dikey sınıfsal mücadele; birisi eşitlerin kendi arasındaki mücadele, diğeri ise üst ve alt kesimler arasındaki mücadele; alan ve habitus kavramı açısından bakıldığında; doxa olarak aynı konumdakilerin ve farklı alanda benzer sembolik sermaye gruplarının alanlararası çatışması; farklı doxaların çatışması; benzerlerin çatışması; diğer yandan, alt grupların yeni sermayeler elde etmesiyle habituslarında gerçekleşen dikey hareketle yukarı doğru, yukarıyla bir çatışma içinde olması. Bu hem bir alan içinde devamlı olan ve hem de sınıflar arasında var olan hem iç hem de dışsal bir mücadele türüdür.

Bir aktörün sosyal konumu her bir alan içerisindeki konumuna bağlı olarak tanımlanmaktadır, diğer bir anlamda alan içerisindeki etkili olan güç araçlarının dağılım yapısına göre konumu belirlenmektedir: öncelikli olarak ekonomik sermaye, sonra kültürel ve sosyal sermaye ve nihayetinde sembolik sermaye ile belirlenmektedir. Bu yöntemle sosyal bölgenin basit bir modeli tümüyle ortaya konabilmektedir ve bu model

sayesinde her bir aktörün oyun-bölgesindeki konumu belirlenebilmektedir (Bourdieu ve Schwibs, 1985: 10-11).

Sosyal alan eğer konumların çok boyutlu bölgesi olarak tanımlanabilirse, o zaman aktüel her bir konumalma çok boyutlu sistemde koordinatlarla belirlenebilir anlamına gelmektedir. Buna göre aktörler sahip oldukları sermayenin toplam çapına göre birinci bölge boyutuna dağılırlar, ikinci boyutuna ise biraraya getirilen sermaye türlerinin toplam ağırlığına göre dağılırlar (Bourdieu ve Schwibs, 1985: 11).

Toplumsal dünya biriktirilmiş tarihten oluşmaktadır. Bu sebepten dolayı insanların değişebilir parçacıklar olarak rol aldığı kısa ömürlü ve mekanik olayların arka arkaya dizilmesine indirgenmemelidir. Bu tarz bir indirgenmenin önlenmesi için sermaye kavramının anlaşılması çok önemlidir. Eğer sermaye her bir aktör ya da grup tarafından özel ve kişisel olarak edinilirse, o zaman sosyal enerjinin edinimi enerjik işle mümkün olur. Nesnel ve öznel yapılarda var olan sermaye, gücü temsil etmektedir, aynı zamanda sermaye sosyal dünyanın içsel düzenliliklerinin temel prensibidir (Bourdieu, 1997: 53).

Ancak sermayenin birikmesi zaman almaktadır. Sermaye kendi kendini üreterek kazanç sağlayabilir ya da artabilir. Sermayenin sahip olduğu güç herşeyin aynı anda hem mümkün hem de mümkün olmamasıyla da ilgilenmektedir. Belirli bir zamanda varolan dağıtım yapısının farklı türdeki sermayeleri toplumsal dünyanın içkin yapısıyla örtüşmektedir (Bourdieu, 1997: 53).

Bourdieu'nün sermaye kavramı da sosyolojik bir yapıdır. Aktör yaşam süreci boyunca pratikte bu sermayeleri biriktirir ve edindiği bu sermayeleri geliştirmeye ve arttırmaya çabalar (Papilloud, 2003: 45).

Aktörler farklı hacimdeki sermayelere sahiptirler, bundan dolayı toplum içerisindeki farklı oyunlarda yer alırlar. Her bir sermayenin yapısı, yani ekonomik, sosyal, kültürel ve sembolik sermaye arasındaki ilişki daha çok aktörün sahip olduğu sermayenin toplumsal ve üstünlük derecesini göstermektedir. Farklı sermaye yapılarına sahip aktörler toplum içerisinde gerçekleşen oyunlara uygun olarak farklı oyun stratejileri gerçekleştirirler (Papilloud, 2003: 45-46).

Sermaye türleri, bunların hacimleri ve yapıları her bir aktörün habitusunun kaynakları olarak anlaşılabilir. Sermaye kavramı, ayrımın farklı bir türü gibi toplum içerisindeki özel ayrımı açıklamaktadır (Papilloud, 2003: 46).

Schwingel (2003: 85), Bourdieu'nün alan kavramıyla sermaye kavramının birbirini karşılıklı olarak tanımladığını ve nasıl alan ve habitusun ayrı düşünülemediği gibi alan ve sermayenin de ayrı düşünülmediğini belirtmiştir. Analitik ve kavramsal olarak ayırtedilen sermaye türleri özel alanların ayrılaşmanın kuramsal kriterini ortaya koymaktadır. Sahip olunan sermaye türünün pratik kullanımı belirli bir alan içerisinde yer alan aktörün eylem ve kazanma şansını belirlemektedir (Bourdieu ve Schwibs, 1985: 10). Sosyal alan içerisinde aktörler varolan sermaye türlerini edinmek için mücadele ederler (Schwingel, 2003: 86).

Aslında alanlar farklı oyunları içerseler de onlar arasında dönüştürmeler yapmak mümkündür. Bourdieu bunu açıklamak için sermaye kavramı kullanır. Sermaye biçimlerindeki farklılıklar ve onların dönüştürülme dinamikleri analizi, Bourdieu'nün teorisinin en özgün ve önemli özelliklerinden biridir. Terim, hem farklı alanlardaki mücadeleleri kazananların biriktirdikleri özel kaynak türlerini, hem de bu kaynakları birbirine dönüştürmeyi sağlayan –para ve prestij gibi- daha genel sermaye biçimlerini anlatır. "Bir sermaye bir alanla ilişkisi dışında varolmaz ve işlemez" (Calhoun, 2010: 106).

Ancak hem başarılı hukukçular hem de başarılı yazarlar, başarılarını hayat standartlarını yükseltmeye ve çocukları için fırsatlara dönüştürmeye çalışırlar. Onların bunu yapabilmeleri için kendi alanlarına özgü sermayeyi başka sermaye biçimlerine dönüştürmeleri gerekir. Aileler, maddi sahipliğin (ekonomik sermaye) yanı sıra, çocuklarını yetiştirme ve evliliklerini planlama biçimleriyle bağlantı ağlarının (sosyal sermaye) genişletebilir ve prestijlerini (kültürel sermaye) artırabilirler. Her bir örnekte, birikim her kuşakta yeniden üretilmek zorundadır, aksi takdirde yok olur (Calhoun, 2010: 106). Kısaca, bir sermaye biçiminin bir başkasına dönüştürülebilmesi iki anlama sahiptir. İlk olarak, bu dönüştürme süreci sermayenin kuşaklararası yeniden-üretiminin bir parçasıdır. Zengin insanlar kendi çocuklarını iyi okullara –gerçekte, çoğu kez (en azından Amerika'da) pahalı özel okullara- göndermeye çalışırlar. Bu, parayı kültürle sermayeye (eğitimsel yeterliliklere) dönüştürmenin yollarından biridir. Sermaye bu

yolla aktarılabılır ve potansiyel olarak yeni, ekonomik bir biçim kazanabilir. İkinci olarak sermayenin dönüştürülmesi daha dolaysız bir anlama sahiptir. Ünlü bir atletin başarısı ve bu alana özgü sermayesi, müşterileri cezp edecek belirli ürünlerin arkasına imza atılarak veya araba satıcılığı yahut sigorta şirketi gibi iş alanlarına açılarak paraya dönüştürülebilir (Calhoun, 2010: 107).

Sermaye, Bourdieu’de (1984: 113) alan analizinin ve özelleşmiş/farklılaşmış toplumsal uzayların sosyolojik inşasının temel hareketlendiricisi, daha doğru bir istiare ile, alan ilişkiselliğini taşıyan enerjidir. “Enerji”, alan içindeki akışkanlığı ve güce dönüştürülebilmesi bağlamında sermaye kavramı için aslında metafordan daha fazla bir şeydir. Eyleyicilerin sosyalleşme tarihleri sayesinde sahip oldukları özellikler ve yatkınlıklar (dini aidiyet, eğitimsel birikim, yeme alışkanlıkları, konuşma tarzı vb.) ve bunların diğer eyleyicilerle ilişki içinde mübadele edilmesi (tanıma, kutsama, tabi olma, paylaşma vb.) olarak sermaye, etkisi içinde (yeniden) üretilip tedavüle sokulduğu alanda gösteren; değerini, alan dinamikleri içinde kazanan bir toplumsal ilişki, toplumsal enerjidir (Göker, 2010: 278).

Bourdieu’ye (1977: 183) göre insan grupları tarafından biriktirilen sermaye türleri (“sosyal dinamiklerin enerjisi”) azalıp artabilen miktarlarına, pratikler üzerinden kullanım şekillerine, bir türden diğerine tahvil edilebilirliklerine göre farklılaşan etkiler yaratmaktadırlar (Göker, 2010: 278-279).

2.1.3.1.Ekonomik Sermaye

Bourdieu (1996: 270) ekonomik sermayeyi Marx’ın yaklaşımını sahiplenerek ele alır ve analizlerinde kültürel sermaye ile birlikte başat hiyerarşi kuran ve eşitsizlik üreten güç olarak kullanır (Göker, 2010: 282).

Ekonomik sermaye direkt olarak paraya dönüştürülebilir ve mülkiyet hakkı olarak kurumsallaştırılabilme özelliği bulunmaktadır. Kültürel sermaye belirli şartlar altında ekonomik sermayeye dönüştürülebilir ve özellikle akademik unvan olarak kurumsallaştırılabilir, sosyal sermaye belirli şartlar altında ekonomik sermayeye dönüşebilir ve özellikle asalet unvanı olarak kurumsallaştırılabilir (Bourdieu, 1997: 53).

Tabii Bourdieu (1986) anlamında sermaye deyince akla ilk gelen ekonomik sermaye, bireylerin sahip oldukları para veya diğer maddi değerlerdir (Yel, 2010: 570).

Toplumdaki ekonomik sermaye ile kültürel sermayenin her ikisinin farklı meslek veya ekonomik durumlara uygun olarak dinamik değişim süreci boyunca beğenilerin, tüketim alışkanlıklarının değişimini çapraz bir ilişkiyle anlaşılır kılmaya çalışıyor Bourdieu. Ekonomik sermaye ile kültürel sermaye her zaman paralel olarak dağıtılmayabilir. Ekonomik sermayeye sahip olmayanın kültürel sermayeden de payına uygun olanın, yani kolay ulaşılabilen ve kütlelerin tüketimine açık olan beğenilerin, düşmesi beklenir. Toplumda beğenilerin dağılımında böyle bir çekicilik de işlemektedir zaten. Ancak ekonomik sermayeye sahip olanların doğrudan ve hemen kültürel sermayeyi de ele geçirmeleri söz konusu değildir. Ekonomik sermayenin temininde ilerleme kaydedildikçe beğeniler ve kültürel tüketim tercihlerinde bir değişim yaşansa da bu aynı hızla olmaz (Aktay, 2010: 479).

2.1.3.2. Kültürel Sermaye

Kültürel sermaye diğer bir hiyerarşi kuran temel sosyal güç olarak, Bourdieu sosyolojisinde diğer biçimlerden daha merkezi bir yer tutar (Robbins 2005). Farklı alanlarda (genel anlamıyla) kültürel donanım, malumat, meşrulaştırma, adlandırma, görevlendirme veya otorite kaynaklarına ulaşım üzerinden dağıtılan özelliklerin çalışması için inşa edilmiş bir araç olan kültürel sermaye Bourdieu'ye (1986) göre üç halde var olur: Bedenselleşmiş hali, nesnelleşmiş hali, kurumsallaşmış hali (Göker, 2010: 282).

Bourdieu için kültürel sermaye çok önemlidir. Bir insanın farklı alanlarda malumat sahibi olması, birikimi, dili vs. insanın ekonomik sermaye kadar değerli bir ikinci sermayesidir. Demek ki üniversite okumak, sadece ekonomik olarak bir iş sahibi olmak değil, ekonomik olarak avantajlı olmak ekonomik sermaye açısından önemli olsa da, okumuş olmanın birikimi bir de kendini yetiştirmeye birleşince, ekonomik sermayesi az olan bir alanda diplomalı olsa bile, kültürel sermayesini güçlendiren ve bunu yansıtan kişi muhakkak ekonomik sermaye kadar bir güç elde eder.

Sosyal sahanın yapı prensiplerinin özellikleri, her bir alan içinde dolaşımda olan sermayenin ya da gücün farklı türlerini oluşturmaktadır. Sermaye örneğin kültürel sermaye alan içinde tasarruf gücünü oluşturmaktadır. Hem alan içerisinde daha önce üretilen bir ürün üzerinde hem de belirli kategorideki ürünün üretim mekanizmaları üzerinde tasarruf hakkına sahip olur ve bu üretimden belirli bir gelir ve kazanç elde

eder. Bu kart oyunundaki kozlara benzemektedir. Böylelikle kültürel sermayenin çapı, kültürel sermayenin etkili olduğu oyunda kazanma şanslarını belirlemektedir ve böylece sosyal bölge içerisindeki konumuda belirlemektedir (Bourdieu ve Schwibs, 1985: 10).

Kültürel sermaye belirli şartlar altında ekonomik sermayeye dönüşebilmektedir ve kendine has bir kültürel mantığı bulunmaktadır ve bu nedenle maddi zenginlikten ayrılmaktadır. Bourdieu kültürel sermayenin üç türünden bahsetmektedir: (1) içselleştirilmiş, bedenselleşmiş hali, (2) nesnelleşmiş hali (kültürel mallar, resimler, kitaplar), (3) kurumsallaşmış hali. (Bourdieu, 1997: 53-55).

2.1.3.3. Sosyal Sermaye

Bourdieu'ye göre sosyal sermaye, "az çok kurumsallaşmış olan karşılıklı arkadaşlık ve tanıma ilişkileriyle kurulmuş dayanıklı bir ağ ile ilintili gerçek veya potansiyel kaynakların toplamıdır" (Bourdieu, 1986: 249). Aktörlerin diğerleriyle olan bağlantıları, grup üyelikleri, bu ilişkilerin getirdiği (eyleyicinin üstündeki veya ona yönelik) yükümlülükler, ayrıcalıklar ve itimat söz konusudur (Göker, 2010: 283).

Sosyal sermaye de bireyin toplum içerisinde tanıdığı ve zamanı geldiğinde desteklerini alabileceği güvendiği fertler ağına işaret eder. Bu bir tür şahsi maldır ve iyi ilişkiler içinde bireyler, gruplar ve aileler için somut avantajlar sunar (Yel, 2010: 570).

Sosyal sermaye bir gruba üyelikle bağlantılı olarak edinilen kaynakları temsil etmektedir. Grup üyelerinin her birinin sahip olduğu toplam sermaye güven ve mali saygınlık getirmektedir. Sosyal sermaye ilişkileri sadece pratikte maddi ve sembolik değiş-tokuş ilişkisi temelinde varolabilir. Toplumsal olarak kurumsallaşabilir ve bir aileye, sınıfa veya soya aidiyeti gösteren ortak bir ismin konulmasıyla güven altına alınabilirler. Değiş-tokuş ilişkisine dayanan sosyal sermayede maddi ve sembolik durumlar birbirinden ayrılamaz olarak birbirine bağlıdır. Eğer bu bağlılıklar görünür kalırsa ayakta kalabilir ve devam edebilirler. Bundan dolayı nesnel fiziksel ya da ekonomik ve sosyal yakınlık ilişkisine indirgenemezler. Bir üyenin sahip olduğu sosyal sermayenin çapı buna göre hem ilişkiler ağının genişlemesine hem de ilişki içerisinde bulunduğu kişilerin sahip olduğu sermayelerin (ekonomik, kültürel ya da sembolik) çapına bağlıdır (Bourdieu, 1997: 63-64).

Belirli bir gruba aidiyetten elde edilen kazançlar dayanışmanında temelini oluşturmaktadır. Belirli bir gruba aidiyetlik aynı zamanda maddi kazançlar ve nüfuzlu bir gruba üyelikle birlikte sembolik kazançlarda sağlamaktadır (Bourdieu, 1997: 64-65).

2.1.3.4. Sembolik Sermaye

Son olarak diğer üç sermaye biçiminden gördüğü kurumsal iş bakımından ayrı (ve kilit) bir yeri olan simgesel sermayeye değinmek gerekiyor. Kavramlar hakkında skolastik tanımlar üretmeyi seven (ağırlıklı ABD’li) sosyal bilimcilerin simgesel sermaye hakkında sıklıkla gözden kaçırdıkları nokta, bu biçimin Bourdieu’nün alan analizlerinde basitçe “bir başka tür sermaye” değil, genel-olarak-sermayenin kendisi, diğer sermaye türlerinin fetişleşmesiyle dolaşıma giren bir sosyal güç olması: Sembolik sermaye (diğer sermaye türlerinden) herhangi birinin, algı kategorileriyle kavrandığında büründüğü biçimdir (Göker, 2010: 284).

“Sermayenin (her biri kendi alt-türlerine ayrılan) üç temel tür halinde, ekonomik sermaye, kültürel sermaye ve toplumsal sermaye şeklinde sunulduğunu gösterdim (1986g). Bu üç türe, simgesel sermayeyi de eklemek gerekir. Simgesel sermaye, bu türlerden herhangi birinin, algı kategorileriyle kavrandığında büründüğü biçimdir. Söz konusu kategoriler, ilgili sermayenin özgül mantığını kabul eder -ya da şöyle diyelim- bu sermayeye sahip olmanın ve birikiminin keyfilğini yanlış bir biçimde tanır” (Bourdieu ve Wacquant 2007: 107-109).

Bu sermaye türleri arasında sembolik sermayenin özel bir durumu vardır. Sembolik sermaye ekonomik, kültürel, sosyal sermayenin herhangi bir türüdür, ancak eyleyicilerin bunlara özel bir değer atfetmesi, belirli bir algı kategorisi çerçevesinde değerlendirmesi söz konusudur. Sembolik sermaye, bilişsel tabanlı bir sermaye türü olarak, tanıma ve yeniden tanımaya dayalıdır ve değer üretme sürecine, nitelendirmeler (yüksek/alçak, kadınsı/erkeksi vb.), sosyal ve algısal kategorilere tekindir (Bourdieu, 1998: 85, 103). Kavramın Bourdieu’deki kurgulanışı, açıktır ki, bizi yine temsil-yanlış temsil sorununun kısıpına bırakır (Türk, 2010: 613-614).

“Sembolik üretimin alanı sınıflar arası mücadelenin mikrokozmosudur” (Bourdieu, 1991:168) ve bu mikrokozmos içindeki içleme-dışlama pratikleri de yine grupların

sahip olduğu sermayenin türü ve dağılımıyla ilgilidir. Bu içleme-dışlama pratikleri hakim olanların dünya görüşü üzerine bir parantez açmayı gerektirmektedir (Türk, 2010: 614).

Bourdieu alanların özerkliğini, sembolik iktidar kavramı ile ilişkilendirir. Kültürel alanlar, ekonomik ve siyasi iktidarın etkisinden kurtuldukça, var olan sosyal düzenlemeleri meşrulaştırma kapasiteleri olan sembolik iktidarı artar (Kaya, 2010: 405).

Sembolik iktidar olma, kendi alanında başarılı, otorite olma ve kendi gücüne ve etkisine inanma, bu da ancak alanların kendilerini geliştirme yetisine bağlıdır, yoksa başka güçlerin etkisini kıramayıp sembolik iktidarlarını geliştiremezler. Bunu çeviribilim bölümüne aktararak anlatacak olursak, örneğin eğer öğrencilerle birlikte çeviri piyasasına girip de sembolik sermayemizi arttırsak hem bölüm seçme hem de üniversite ve ülke içinde, sembolik sermaye gücümüzü artırmış oluruz, kendimizi bu şekilde dönüştüremezsek, yani sembolik sermayeyi kültürel sermayeye dönüştüremezsek prestij ve statü kaybı artar, alanın özerkliği kaybolur ve başkalarına mahkum oluruz.

Bu noktada özerk üretimin ödülü sembolik sermayedir. Ancak sembolik sermaye, ekonomik sermayeye, sanatsal alanda çabucak dönüşebilir. Bir sanat ürününe mükemmel denince, insanların onu görmeye, izlemeye ve satın almaya gelmeleri kaçınılmaz olur. Fakat özerk-gerçek sanatçılara göre, ortaya koydukları eserler maddi çıkar sağlasa da, asıl motivasyon güçleri gerçek sanat eserleri üretmektir, yani sanat sanat içindir (Kaya, 2010: 406).

Çeviri sanatını ve çevirmenliği bu bağlamda değerlendirdiğimizde K. Reiss'in metin türlerinde expressif sanatların üst amacı duygusal ve sanatsal ifadedir, fakat iletişime dönüştürüldüğünde, yani bir başkası için çevrildiğinde Bourdieu'nün bağımlı sanatlar dediği şeye dönüşüyor, operatif metinler de bu özelliğe sahiptir. Çeviri bir sanattır, çevirmenler bu iki sanat duygusunu da yaşıyorlar, büyük çevirmenler sanatı öne alarak özerk bir sanat, sembolik sermayesi yeterince olmayan çevirmenler ise bağımlı bir sanatı icra etmektedirler. Çeviri için hedef, değer yaratarak, bunu sembolik sermayeye dönüştürüp, sonra kendiliğinden bir ekonomik sermayeye dönüşecek bir sanatsal yapıdır. Çevirmenin normal durumu bağımlı bir sanat üretimi olmakla birlikte, büyük eserlerin büyük çevirmenleri bunları aşmış, zaten sembolik sermayelerinin gücünden

dolayı bunların ekonomiye dönmesini düşünmelerine gerek kalmamıştır çünkü bekleyen, talep eden kesim fazlasıyla vardır, o sadece sanatını düşünmektedir.

Ayrılaşmanın diğer bir adı olan sembolik sermaye, bir aktörün algılamasından başka bir şey değildir, diğer bir deyişle açık olarak görülen ve anlaşılabilir sermayedir (Bourdieu ve Schwibs, 1985: 21-22).

2.2. Niklas Luhmann'ın Sistem Kuramı

Niklas Luhmann'ın sistem kuramı, yapısalcı bir bakış açıdır ve somut sistemlerden söz etmez. Luhmann'ın sosyal sistem kuramında sistem, doğal fenomenlerden oluşmaz, tersine gözlemleyen ayrıştırımlarından oluşur. Sistem bir gözün ve dilsel kodun ayrıştırdığı bir iletişimsel organizasyon olarak anlaşılabilir. Luhmann'ın sözünü ettiği toplumsal sistemler doğal olarak ayrışmaz. Sistemin kendi içyapısı ve çevresiyle hangi tür ilişkilerde bulunduğu, gözlemleyen yorumuyla şekillenir. Gözlem, gözlemcinin belli bir anda yaptığı eşsüremlerli bir ayrıştırma olup, aynı gözlemci ya da başka bir gözlemcinin bir başka anda bir başka durumda farklı ayrıştırımlar yapması söz konusudur.

Sistemin ana ögesi iletişimdir. Sistem, iletişimle ve bu iletişimin kodlarıyla yürümektedir. Bu anlamda sistem, F. Saussure'nin yapısalcı dilbilim kuramının öngördüğü dilsel bir sistemle benzer olmakla birlikte, Saussure'ün sistemi gibi herkes için geçerli ve her zaman aynı anda gözlemlenen bir yapı değildir.

Luhmann'ın sistem kuramında gözlem en önemli araçtır. Bir gözlemin anlamlı olması için, gözlediği nesneyle ilgili geçmiş, şimdi ve gelecek bağlarını kavrayacak derinlikte olması ve gözlem ölçütlerinin belirlenmesi önemlidir. Luhmann'ın kuramında gözlemci, herhangi bir gözlemci değil, bir alanı tanıyan, anlamlı ilişkiler kurabilen bir uzman olarak gözlem yapar. Toplumsal alanda uzmanlar, belli toplumsal sistemleri gözlemleyip ayrıştırarak, toplumsal sistemlerin ilişkisine ve işlevselliğine ait saptamalar yapabilirler. Bu tür gözlemlerin sonucunda toplumda var olan ilişkiler ağını gözlemleyerek, toplumsal etkileşimleri ve değişimleri izlememiz mümkün olabilir.

Niklas Luhmann "Sosyal Sistemler" kitabında sistemlerin var olduğunu ve kitabının sonraki kısımlarının da bu gözlemlerle okunması gerektiğini ifade ederek kuramının bu düşünceyi esas alınarak okunması gerektiğini ve bilim-kuramsal bir şüpheyle okunmaya

başlanmaması gerektiğini vurgulamıştır. Luhmann (1991: 30) için sistem kavramı gerçekten sistem olanı kastetmekte ve bu ifadeyle öne sürdükleri kendini gerçeklikte kanıtlamaktadır.

Luhmann, düşüncelerini geniş ölçüde Parsons'un görüşlerinin birleştirilmesinde oluşan sistem teorisine dayandırmaktadır. Zamanla Parsons'tan belirli noktalarda uzaklaşsa da temelinde onun yapısal işlevselciliğini temel almaktadır. Luhmann'ın amacı toplumsal bütünleşmeyi ifade eden genel bir kuramdan yola çıkarak onu daha ileriye götürmeyi hedeflemektedir. Knoblauch (1999: 128) sistem kuramının Luhmann'ın katkılarının ötesinde artık farklı disiplinlerin ortak ilgi alanında, çok geniş soyutlama düzeyi ile gelişim sürecinde olan bir kuram durumuna geldiğini ifade etmiştir (Çelik, 2007: 52).

Luhmann sosyolojinin çok fazla kuramının olmamasını ve sadece varolan „klasikler“ üzerinden çalışmaların yürütüldüğü düşüncesiyle sosyoloji alanına yeni bir yaklaşım getirmiştir. Alana yabancı, disiplinlerarası ve başarılı olarak tabir edilen bu kuramsal yaklaşım autopoietik, öz referanslı sistemler kuramı olarak nitelendirilmektedir. Bu kuram “süper kuram” olarak tabir edilmektedir. Bu kuramla birlikte iki yeni paradigma değişimi de gerçekleşmiştir, birincisi sistemin eski geleneksel anlayışta bütünlerden ve parçalardan oluştuğu düşüncesinin yıkılarak sistem ve çevre sınır çizgisiyle tamamen birbirinden ayrıldığı, ikincisi de öz referanslı autopoietik kapalılığa geçişi temsil etmektedir. Bu kuramın ortaya çıkışına ilham veren alanların başında öncelikle termo dinamik alanı, daha sonra organizmanın kuramı olan biyoloji, nero-psikoloji ve bilgisayar kuramı ve kibernetik gelmektedir. Luhmann sosyolojinin araştırmalarda etkili rolünün yadsındığının yanı sıra disiplinlerarası bağlamda da öğrenmeye yeteneksiz olduğunu ispatladığını belirtmiştir. Sosyolojiyi bu olumsuz bakış açılarında kurtarmak isteyen Luhmann sosyolojiye autopoietik sistemleri ithal etmiş ve bunu sosyolojik malzemelerle sınamıştır (Reese-Schafer, 2001: 73- 74).

Öz referans kavramı, sistem kuramındaki yeni paradigmanın sistem araştırmalarında kullanılmaktadır. Luhmann, öz referansı kendi başına bir öge, bir süre, bir sistem olan bir bütün olarak nitelendirmektedir. Kendi başına olmak, başkaları tarafından gözlemlenerek kesintiye uğramamak anlamına gelmektedir (Luhmann, 1993: 58). Kneer (1996: 312) buna karşılık öz üretimli sistemlerin otonom olduklarını: kendi yapılarını kendileri oluşturup devam ettirdiklerini ifade etmiştir. Öz üretimli sistemleri, bir süreç

içerisinde kendinden oluşan ve kendini koruyabilen birimler olarak nitelendirmektedirler. Bu birimler organizasyona göre farklılaştırılabilir. Maturana ve Varela organizasyonu, sistem birleşimlerinin kapalı reproduksiyon süreçlerindeki bütünü olarak değerlendirmektedirler (Yoldaş, 2007: 60-61).

Luhmann öz referanslı sistemlerin genel anlamda kendisiyle ilişki kurabilme ve bu ilişkiyi çevresiyle olan ilişkisiyle ayırdedebilme yeteneğine sahip sistemler olarak ifade etmektedir. Bu kuram sistem olgusunu, tanımlama koşullarını ve diğer öz referanslı sistemler aracılığıyla analizini kapsamaktadır (Luhmann, 1991: 31-32).

Sistem kuramının çeşitli türdeki sistemlerde uygulanabilmesi nedeniyle de oldukça önemli dayanak noktalarında sahip olur. Sistem kuramının farklı genel basamakları bulunmaktadır. Genel sistem kuramının yanı sıra sisteme özgü kuramlarda geliştirilebilmektedir. Bu anlamda Luhmann araştırmalarında sosyal sistem kuramıyla kendini sınırlamaktadır (Luhmann, 1991: 32).

Luhmann sosyal sistem genel kuramını genel sistem kuramına adapte ederek sistem kavramının kullanımını gerekçelendirmektedir. Sosyal sistem kuramında “genel”den bahsetmesinin sebebini de evrensel iddialarda bulunmasından dolayı kullandığını belirtmiştir. Her bir sosyal temas sistem olarak anlaşılmaktadır, bu bir bütün olarak toplumun tüm olası temaslarının dikkate alındığını ifade etmektedir. Sosyal sistemlerin genel kuramı sosyolojinin tüm konu alanlarını kapsadığı iddiasında bulunmaktadır ve bu anlamda evrensel sosyoloji kuramı olduğu iddiasındadır (Luhmann, 1991: 33).

Her bir sistem kuramsal analizin çıkış noktasını sistem ve çevre arasındaki ayırım oluşturmaktadır, bu konuda artık günümüzde bir uzlaşma sağlanmıştır. Sistemler tesadüfi ve uyarılma olarak değil, yapısal ve daimi olarak çevrelerine bağlıdır ve çevreleri olmadan varolamazlar. Çevrelerinden kendilerini ayırmaları ve bu ayrımı yaratmaları ve koruyabilmeleri ölçüsünde kendilerini yapılandırabilir ve koruyabilmektedirler ve ayrıca sınırlarını bu ayrımı düzene sokmak için kullanırlar. Sistem çevreden ayrı olmazsa öz referansta mümkün olmamaktadır, çünkü bu ayrım öz referans operasyonlarının işlev şartını oluşturmaktadır. Bu anlamda sınırların korunması sistemin korunması anlamına gelmektedir (Luhmann, 1991: 35).

Ancak sınırlar bağlantılar arasında bir kopma anlamına gelmemektedir. Sınır kavramı, sınırı aşan süreçlerde (enerji ve bilgi alışverişi) devamı sağlayan farklı şartların (kullanabilirliğin farklı şartları ya da uzlaşmanın farklı şartları) söz konusu olduğu anlamına gelmektedir. Bu aynı zamanda süreç esnasındaki rastlantısallıkların diğer olanaklara açık olmaları ve sürecin sistem içinde bir sistemle mi yoksa çevresiyle mi olduğuna göre değişkenlik göstermektedir. Bu durum söz konusu olduğunda sınırlar ve sistemler varolur (Luhmann, 1991: 35-36).

Çevre kendi bütünlüğünü ancak sistem sayesinde ve sistemle ilintili olarak kazanır. Çevrenin kendisi sistem değildir ve sınırları yoktur. Her bir sistem kendi çevresiyle varolduğundan, çevre diğer sistemler için “diğer” bir şeydir. Buna göre çevrenin kendine ait bir düşünüşü ve eylem kabiliyeti yoktur. Sistemin çevreye ihtiyaç duyması tamamen sistemin kendi stratejisidir. Ancak bu sistemin çevresi üzerinde istediği gibi tasarruf yetkisine sahip olduğu anlamına gelmemektedir. Daha çok sistemin ve çevrenin karmaşıklığı her yöne bağımlılığı, yani sistemin çevreye, çevrenin de sisteme olan bağımlılığını reddetmektedir (Luhmann, 1991: 36).

Sistem-çevre paradigmasının en önemli sonuçlarından biri, bir sistemin çevresiyle ve bu sistemin çevresinde bulunan sistemler arasında ayırım yapılması gerektiğidir. Bu ayırım oldukça büyük bir öneme sahiptir. Özellikle çevre sistem arasındaki bağımlılık ilişkisini, sistemler arasındaki bağımlılık ilişkisinden ayırmak gerekmektedir (Luhmann, 1991: 36-37).

Sistemin çevresinde bulunan sistemler kendi açılarından çevrelerine bağlıdır. Yapı bozumu dışında hiçbir sistem yabancı sistem/çevre ilişkisine tam olarak tasarrufta bulunamaz. Bundan dolayı her bir sistemin kendi çevresi oldukça karmaşık yapı olarak karşılıklı sistem/çevre ilişkisi içindedir (Luhmann, 1991: 37).

Sistem ve çevre ayırımı sistem kuramı paradigması olarak bütün ve parça arasındaki ayırımın sistem ayrımlaşması kuramıyla yer değiştirmesine mecbur bırakmaktadır, sistem ayrımlaşması sistemler içinde sistem oluşumundan başka bir şey değildir. Sistemler içerisinde başka sistem/çevre ayrımları olabilmektedir. Sistemin bütünü bu sayede alt sistemlerin her biri için “içsel çevre” işlevini kazanmaktadır. Sistem/çevre ayırımı böylelikle kendini çoğaltmakta ve sistemin bütünü içsel sistem/çevre ayırımının çokluğuyla kendini arttırmaktadır. Her bir alt sistemin ve içsel çevrenin ayrımlaşması

bütün sistemi oluşturmaktadır, ancak farklı bakış açılarıyla. Bundan dolayı sistem ayrımlaşması karmaşıklığı artırma işlemidir ve bütün sistemin birliği olarak gözlemlenebilmektedir (Luhmann, 1991: 37-38).

Sistem ve çevre arasındaki ayrımın nedensellik için derin sonuçları olmuştur. Sistem ve çevre arasındaki ayrım çizgisi sistemdeki en önemli sebeplerin izole edilmesi ve özeti olarak anlaşılmalıdır, sınır çizgisi daha çok nedensellik bağlantılarını ortaya çıkarmaktadır (Luhmann, 1991: 40).

Sistem/çevre ayrımı kurucu ayırmadan da (öge – ilişki ayrımı) ayırdedilmelidir. Burada da ayrımın bütünlüğü yapıcı düşünülmelidir. Nasıl ki çevresi olmadan bir sistem olamazsa ya da systemsiz çevre olamazsa, aynı şekilde ilişkiyel bağlantısı olmadan ögeler de olamaz. Her iki durumda da ayrım bir bütünlüktür ve sadece ayrım olarak etki eder. Sadece ayrım olarak iletişim süreçlerine bağlanmayı mümkün kılar (Luhmann, 1991: 41).

Sistem kuramsal merkez kavramı olan koşullanma, ögeler arasındaki ilişkiyle ilgilidir. Sistem basitçe ögeler arasındaki ilişkiler değildir. İlişkilerin birbirine olan durumu bir şekilde düzenlenmiş olmalıdır. Bu düzenleme koşullanmayı kullanmaktadır. Bunun anlamı, ögeler arasındaki belirli bir ilişkinin sadece başka bir durum söz konusu olması şartına bağlı olmasıdır. Şartlardan ya da olanakların şartlarından bahsedildiğinde bu kelime kastedilmektedir (Luhmann, 1991: 44).

Sistem kuramının diğere bir önemli problemi de karmaşıklığıdır. Karmaşıklık genelde tanımsız olarak kullanılmaktadır. Bundan dolayı karmaşıklık kavramını öge ve ilişki kavramları temelinde tanımlamıştır. Bunun faydası da kavramın sistem olmayanlara da (çevre ve dünya) kullanılabilmesidir ve sistem kavramı olmadan tanımlanabileceğinden sistem kuramsal analizlere farklı bakış açılarıyla katkı sağlayabileceğidir. Ancak yine de sistem kuramıyla bağlantısı korunmuştur, bunun sebebi de ögelerin sistemlerden bağımsız olarak işlev göremeyeceğidir. Organize karmaşıklık sadece sistem oluşumu sayesinde meydana gelebilmektedir, çünkü organize karmaşıklık ögeler arasındaki seçici ilişkilerin karmaşıklığı anlamına gelmektedir (Luhmann, 1991: 45-46).

Karmaşıklık bu doğrultuda seçim zorunluluğu anlamına gelmektedir. Seçim zorunluluğu rastlantısallık, rastlantısallık risk anlamına gelmektedir. Her bir karmaşık

durum kendini yeniden yapılandırmak ve korumak için kullandığı ögeler arasındaki ilişkinin seçimi anlamına gelmektedir. Seçim, ögeleri başka ilişkiler mümkün olsa da yerleştirir ve nitelikli hale getirir. “Başka türlü olma” geleneksel rastlantısallık kavramıyla tanımlanmaktadır (Luhmann, 1991: 47). Karmaşıklık kavramı, kendi anlam içeriğini bulunduğu yapıların ögeleri toplamına ait çokluktan alır. Toplum bilimi açısından karmaşıklık, toplumların oluşmaya başlamasıyla birlikte, tek parçalı yapılardan birleşik yapılara doğru bir değişim çizgisi sonunda ortaya çıkan işlevsel ayrışmalarla karakterize edebilecek bir durumu ifade eder. Bu ayrışma ve değişim şekli, toplumun karmaşıklığının nicel ve nitel bir biçimde artmasıyla sonuçlanmıştır. İşlevsel – Yapısal Sistem Kuram’ı açısından karmaşıklık; eğer sistem içerisinde meydana geliyor ise sistem karmaşıklığı, sistemin çevresinde meydana geliyor ise çevre karmaşıklığı, dünyadaki karmaşıklık dünya karmaşıklığı olarak adlandırılır. Diğerlerinden farklı olarak sadece bir sistemin karmaşıklığı organizeli karmaşıklaktır. Sistemin ögelerinin seçim bağlantılarından oluşur. Sistem çevre karmaşıklığını belirleyici değildir. Çevre karmaşıklığı sistemden bağımsız olarak bulunur (Yoldaş, 2007: 63).

Baraldi (1997: 94) bir ünitenin ögelerinin nicel çoğalmasının ögelerin aralarındaki mümkün olan ilişkilerin geometrik olarak ilerlemesini sağladığını belirtmiştir. Eğer bir sistemde ögelerin sayısı çok fazla büyürse, sistemin kontrol edemeyeceği ilişkiler sayısına ulaşılır. Bununla birlikte mümkün olan ilişkiler hesaplanabilir. Eğer ögeler sayısal açıdan düşükse, her ögenin diğer ögeye bağlanması empirik gerçeklik açısından imkansızdır. Bu tam komple ve öz üretimli sistemlerin seçim bağlantısı yönünde gerçekleşir (Yoldaş, 2007: 63).

Yoldaş, karmaşıklığın sistem kurma prensibinden başka bir şey olmadığını ifade etmiştir. Bir gözlemcinin çevreye olan ilişkisinin de seçim kriteri açık bir şekildedir. Burada gözlemcinin yaptığı ayırmadır. Sistemin kurulmasıyla birlikte bir sistem-çevre ayrımı gerçekleşir. Luhmann (1991: 67) sistemdeki ayrılaşmanın, sistemlerin dışında olduğu gibi kendi içerisinde de gerçekleştiğini vurgulayarak, böyle durumda sistemlerin başka bir karmaşıklığı kurmak yerine, kendi içinde var olan karmaşıklığı kullandıklarını ve bundan yararlandıklarını ortaya koymuştur. Sistemin ayrışması bu şekilde oluşur. Bu sistem-çevre ayrımının sistem içerisinde tekrarlanması anlamına gelir. Luhmann’a göre

(1997: 114) bir toplum sistemi, kendi öz üretim sistemini organize etmek için yapısal karmaşıklığını kurar. Karmaşıklık bir işlem değildir. Tam tersine, bir sistemin içinde neyin meydana geldiğine ve bir sistem ne yaptığına ilişkin bir gözleme ve betimleme kavramıdır. Karmaşıklık kavramı, bir çokluğun birliği olarak tanımlanır. Karmaşıklık kavramı, öge ve ilişki üzerinden analiz edilir (Yoldaş, 2007: 64).

Bir sistemin belirliliği; sistemlerin öğelerinin somut ünitelere sahip olmasıyla ve kendi varlığını tesadüflere bırakmaması durumuyla ilişkilidir. Bir sistem belirginliğinin bir parçası olarak, kendi seçimleriyle ürettiği ilişkileri ve kendi yapısını kontrol eder (Yoldaş, 2007: 65).

Sistem, parçaların bir bütün oluşturması ve uyumlu olmaları ile varlığını sürdürmemektedir; aksine sistemin çevresiyle aykırı düşmesi ve böylece anlam oluşturması yoluyla varlığını sürdürebilmesi söz konusudur (Alver, 2006: 145).

Sistemlerin sınırları vardır, bu sayede sistem kavramı yapı kavramından ayrılmaktadır. Sınırların çift işlevi bulunmaktadır, bir yandan sistem ve çevreyi ayırırken, diğer yandan sistem ve çevreyi birleştirmektedir. Bu çift işlev öge ve ilişki farkıyla belirginleşmektedir ve böylelikle aynı zamanda karmaşıklık konusuna tekrardan geri döner. Eğer sınırlar kati olarak çizilmişse o zaman öğeler ya sisteme ya da çevreye dahil olur. Bundan dolayı ilişkiler sistem ve çevre arasında da olabilmektedir. Bir sınır öğeleri ve ilişkileri mecbur olmasa da ayırmaktadır; olayları ayırmaktadır ancak nedensel etkilerin geçişini sağlamaktadır (Luhmann, 1991: 51-52).

Sınırlar yardımıyla sistemler kendini hem açabilmekte hem kapayabilmektedir, bunu da içsel bağımlılıkla sistem/çevre bağımlılığını birbirinden ayırd ederek ve her ikisi arasında ilişki kurarak gerçekleştirir. Sınırlar bu nedenden dolayı evrimsel kazanımlardır; sistem oluşumu ve özellikle içsel-kapalı öz referanslı sistemler sınırları şart koşmaktadır (Luhmann, 1991: 52-53).

Sistem sınırları daima çevreyi sınırlar; ancak bunu yaparken, eğer sistem kendi çevresinde farklı diğer sistemleri ayırd ederse ve sınırlarını bu ayrılaşmaya göre ayarlarsa, talep ettiği istekler değişkenlik gösterebilmektedir. En basit durumda çevresini farklı bir sistem olarak ele almaktadır. Sistem ve karmaşıklık kavramı arasındaki ayrımı sistem kuramı açısından iyi kavramak çok önemlidir. Sistem ve çevre

arasındaki ayrım iyi yapılmazsa ekoloji kavramı yanlış anlaşılabilir. Ekoloji karmaşıklık içermektedir ancak sistem değildir, çünkü ekolojide sistem/çevre ayrımı yoktur (Luhmann, 1991: 55).

Karmaşık sistemler kendisini sadece çevresine değil, aynı zamanda kendi karmaşıklığına da uyarlamak zorundadır. Ancak bu şekilde sistemlerin çevresindeki değişikliklere her daim uyum sağlamaması açıklanabilmektedir, çünkü sistemler uyum sağlarken farklı noktaları dikkate almak ve kendi uyumu bağlamında hareket etmek zorundadır (Luhmann, 1991: 56).

Sistem kuramının diğer bir merkezi kavramı öz referanstır. Diğer kavramlar olan kendini organizasyon ve autopoietik ile daha fazla bir öneme sahip olmuştur. Öz referans kavramı klasik insan zihni ve özne anlayışlarından ayrılarak bilimin konusu olan gerçek sistemlere aktarılmıştır. Bunun anlamıda gerçek dünyada diğer sistemler aracılığıyla tanımlanan sistemlerin varlığıdır. Öz referans kavramı bir ögenin, bir sürecin, bir sistemin bütünlüğünün kendisi olduğunu tanımlamaktadır. “Kendisi için” ile kastedilen, diğerlerinin gözlem biçimine bağlı olmadan, anlamına gelmektedir (Luhmann, 1991: 58).

Eğer bir sistem oluştuğu kendi öğelerini işlevsel bütünlük olarak yapılandırabiliyorsa ve öğeler arasındaki tüm ilişkilerde kendi yapılandırmasına gönderme yapıp sürekli olarak kendi yapılandırmasını yeniden üretebiliyorsa o zaman öz referanslı sistem olarak tanımlanabilmektedir. Bu anlamda öz referanslı sistemler mecburen kendisiyle temas halinde işlem yapmaktadır ve çevreyle temasa geçebilmek için kendisiyle temas halinde olmasından başka çaresi yoktur sonucu çıkmaktadır. Öz referanslı sistemler, öz referanslı organizasyonlar tabanında kapalı sistemlerdir, çünkü kendini belirlemede başka hiçbir süreç şekli kabul etmemektedirler. Buna göre sosyal sistemlerin bilinç kullanımı yoktur ve şahsi sistemlerin nöron sistemlerinde frekans değişiklik kullanımı yoktur. Esaslı öz referans kavramını kendini organize etme kavramından ayırdedebilmek için Maturana ve Varela “autopoietik” kavramını önermişlerdir. Böylelikle sistem kuramında yeni bir adım daha atılmış ve yapı oluşumu ve yapı değişimi öğelerin yapılandırması tabanına aktarılmıştır (Luhmann, 1991: 60).

Sosyal sistemler öz referanslı autopoietik sistemler oluştururlar. Luhmann autopoietik kavramıyla şunları belirtir:

Autopoietiklik, sistemin çevresinde sistemin kendini yeniden ürettiği işlemlerin olmamasını şart koşmamaktadır. Yaşayan organizmaların çevrelerinde başka yaşayan organizmalarda bulunmaktadır. Her iki durumda da sistemin kendini yeniden üretme süreci içsel olarak kullanılmaktadır. Sistemin çevresinde bulunan diğer işlem türleri sistem ve çevreyi birleştirmek için kullanılamaz, yani başka bir yaşamı, başka bir bilinci alıp kendi sistemine dahil edemez. Sosyal sistemlerde bu durum iki açıdan farklılık göstermektedir: Bir yandan iletişim sistemi olarak toplumun dışında bir iletişim bulunmamaktadır. Bu işlem türünü kullanan tek bir sistem vardır ve bu açıdan mecburen kapalıdır. Diğer yandan ise bu durum diğer sosyal sistemler için geçerli değildir. Öz referanslı, öğeler bazında autopoietik yeniden üretim sistemi tanımlayan öğelerin türüne bağlı kalmak zorundadır, yani yeniden üretim yapmak zorundadır. Eylem sistemlerinde hücre, molekül, fikirler değil, daimi olarak eylemler yeniden üretilmelidir. Bu durum öğelerin öz referansı ile sağlanmaktadır. Böylelikle belirli varyasyon sınırları konulmuş olmaktadır (Luhmann, 1991: 60-62).

Kontrolün sorunsallaştırılması kısmen kendi kendi gözlemin vurgulanmasıyla dengelenmektedir. Sistem kuramı bağlamında ayırmaştırmanın uygulanmasıdır. Sadece psişik sistemlerde gözlem kavramı bilinç gerektirmektedir. Diğer sistemler gözlemlene olanaklarını kendileri edinmek zorundadırlar. Kendi kendini gözlem buna göre sistem/çevre ayrımıyla kendini yapılandıran sisteme uygulanmasıdır ve aynı zamanda autopoietikğin işlevsel sebebidir bunun sebebidir öğelerin yeniden üretiminde başka bir şey olarak değil, sistemin öğeleri olarak yeniden üretilmesidir (Luhmann, 1991: 63).

Öz referanslı-kapalı sistemler konsepti sistemlerin çevreye açık olma durumuna çelişki teşkil etmemektedir; öz referanslı işlem türünün kapalılığı daha çok olası çevre temasının geliştirme biçimidir ve böylelikle sistemin olası çevresinin karmaşıklığını arttıran belirleme özelliği olan öğeleri yapılandırmaktadır. Bu sav hem klasik kapalı ve açık sistemler kuramında hem de Maturana'nın sistem/çevre ilişkisini oluşturmada başka bir sistem olarak bir gözlemciyi gerektiren autopoietik kavramına ters düşmektedir. Ancak gözlem ve kendini gözlem kavramlarını genel sistem kuramı tabanında değerlendirdiğimizde ve autopoietik kavramıyla ilişkilendirdiğimizde, kendini gözlem autopoietik yeniden üretiminin gerekli bir bileşeni olmaktadır. Bu

bağlamda organik ve nöro psikolojik sistemleri, psişik ve sosyal sistemlerden ayırabilme olasılığı doğmaktadır (Luhmann, 1991: 63-64).

Öz referans çoklu yapılandırma olarak tanımlayabileceğimiz bir prensip şart koşmaktadır (Luhmann, 1991: 65).

Çoklu yapılandırma savı, sistem kuramında iletişim kavramının daha derin ele alınması gerektiğini ve karmaşıklık kavramıyla olan bağlantısını geleneksel anlayıştan farklı olarak belirlenmesi gerektiği neticesini doğurmuştur. Bu bağlamda iletişim kısıtlama demektir. Sistem karmaşıklık olarak olasılık fazlalığı elde etmektedir ve bu fazlalığı sistem kendisi seçim yaparak en aza indirgemektedir. Bu indirgeme iletişim süreçlerinde gerçekleşmektedir ve bunun için sistemin “karşılıklı” temel organizasyona ihtiyacı olmaktadır, bunun anlamı öğelerinin iletişime uygun karmaşıklığa göre sınıflandırılması gerektiğidir (Luhmann, 1991: 66-67).

Öz referanslı sistem kuramına geçişin en önemli sonuçlarından biri de sistem süreçleriyle ilgilidir. Öz referans öğeler düzleminde, öğelerin kendilerinin birbirleriyle düğümlenmesi ve böylelikle süreçleri ve bağlantıları gerçekleştirmesi anlamına gelmektedir. Ancak bu öğeleri yeterince benzeşmesiyle gerçekleşebilmektedir. Makineler, kimyasal sistemler, yaşayan sistemler, bilinçli sistemler, sosyal sistemler vardır; ancak bunların tümünü kapsayan sistem bütünlüğü bulunmamaktadır. İnsan kendisi için veya bir gözlem yapan için bir bütün olarak görülebilmektedir ama bir sistem değildir. İnsanların sayıca çoğunluğuda bir sistem oluşturmamaktadır. Bunun sebebi de insanın kendi içinde gerçekleşen fiziksel, kimyasal yaşam süreçlerini kendisinin bile gözlemleyemeyeceğidir (Luhmann, 1991: 67-68).

Öz referanslı sistem ilişkileri temelinde sınırların aşırı genişlemesi yapısal uyarılama yeteneğine ve ulaşılması istenen alana kadar iletişimin uzanması gerekmektedir. İletişimin uzanma prensibi en iyi bilgi kavramıyla açıklanabilmektedir. Bir bilgi sadece (içsel ya da dışsal türde) seçim olayının sistemde seçim olarak etki etmesiyle oluşmaktadır. Bu da ayrıma yönelme yeteneğini şart koşmaktadır (Luhmann, 1991: 68).

Tüm bunlarla öz referanslı sistemlerin işlem yöntemi nedensellik biçimine geçiş yapmaktadır, bu da öz referanslı sistemlerin dış yönlendirmelere karşı müdahaleleri engelleyebilmelerini sağlamaktadır. Dışarıdan gelen ve sistemin kendisinde veya

sistemle birlikte yaratılmak istenen etkiler, sisteme dışarıdan gelen bilgiyle başlaması gerektiği şartına bağlıdır, başka bir ifadeyle ayrılaşmayı algılaması ve kendi içinde etkileşime geçmesidir. Kendi nedenselliğini yaratan bu tarz sistemler daha sonradan “nedensel” olarak kendilerini açıklayamamaktadırlar. Bunun sebebi sadece karmaşıklığın yarattığı saydamsızlık değildir, bunun sebebi daha çok mantık sebeplerine dayanmaktadır. Sistemler kendilerini, kendi üretimlerinin üretimi olarak şart koşmaktadırlar (Luhmann, 1991: 69-70).

Luhmann (1991: 288) geliştirdiği sosyal sistem kuramında bireyi toplumun çevresine yerleştirmiştir, ancak insanın değersiz olmasından dolayı çevreye yerleştirildiğini düşünenlerin kendi paradigmasını anlamadığını ifade etmiştir.

Luhmann sosyal sistem kuramı yaklaşımdan yola çıkarak autopoietik sosyal sistemi iletişimsel olaylarla birleştirmektedir ve insan davranışını bunun dışında bırakmaktadır. Luhmann autopoietik sosyal sistemi insan davranışı değil, iletişimsel bütün olarak görmektedir. Luhmann, T. Parsons’a uyararak, antropolojik bakış açısından değil, insanın sosyal eylemi bakış açısından hareket etmektedir ve yeni kuramın bu bakış açısıyla anlaşılması gerektiğini ifade etmektedir. Bu sistem kuramında paradigma değişimi olarak adlandırılmaktadır. Bir anlamda insan davranışından iletişim boyutuna geçişi temsil etmektedir. Bu sistemler olmadan iletişimden söz edilemez (Tyulenev, 2012: 33).

Maturana ve Varela sistemi indirgemeci olarak incelememek gerektiğini, biliminin bütün olduğunu vurgulamışlardır ve indirgeyici yaklaşımlara karşı çıkmaktadırlar. Luhmann sosyoloji alanındaki bütünlüğü işleyerek sosyolojideki krizi aşmayı amaçlamıştır. Sosyolojideki krizin sebebi bütünü inceliyormuş gibi görünüp, sadece öğeleri dikkate almasından kaynaklanmaktadır. Sosyolojideki kriz sosyolojinin bütünü inceleme yetersizliğinden kaynaklanmaktadır.

Luhmann (2002: 19) eylem kuramıyla sistem kuramını birbirinden farklı kurumlar olarak görür ve birbiriyle bağlantı kurulamayacak iki ayrı paradigma olduklarını vurgular. Luhmann’a göre, eylem yapan olmadan eylem meydana gelmez. Eylem yapan kişi istemini ifade etmesi gerekmektedir (Yoldaş, 2007: 25). Bugüne kadar sosyolojik kuramlar Talcott Parsons’a kadar eylem kuramlarında yola çıkarak açıklamalarını temellendirmişlerdir. Eylem kuramı, toplumsal kuramını bireylerle yapılandırırken,

(Reese-Schafer, 2001: 14) Luhmann tam tersini yaparak kendi kuramında insanları sistemin çevresine dahil etmiştir.

2.2.1. Sosyal Sistem Olarak Toplum

Luhmann geliştirdiği Sosyal Sistem kuramında sistemleri allopoietik ve autopoietik sistemler olarak üst başlıkla ikiye ayırmaktadır. Autopoietik sistemleri kendi altında canlı sistemler, psişik sistemler ve sosyal sistemler altında üçe ayırmaktadır. Tezimiz bağlamında sosyal sistemler altında yer alan toplum sistemleri önem arz etmektedir. Toplum sisteminin yanı sıra örgüt ve etkileşim sistemleri de bu başlık altında yer almaktadır. Psişik ve iletişim sistemleri ayrıca anlam sistemleri altında yer almaktadır. Luhmann toplumu da içinde barındıran sosyal sistemlerin iletişimden oluştuğunu ifade etmektedir. Toplumun alt sistemler örneğin ekonomi, hukuk, eğitim, bilim vs. dir.

Yoldaş sosyal sistemin bir autopoietik, öz referanslı sistem olarak, sistem-çevre ayrışması içerisinde kurulduğunu belirtmiştir. İletimden oluşan sosyal sistemler, anlamı ele alan sistemlerdir. Sosyal sistemler, insanlardan ve eylemlerden meydana gelmez, iletişimden kurulmaktadır. Sadece tek bir sosyal sistem yoktur, aksine birçok sosyal sistem vardır. Her sistemin temelini açıklamak ve formüle etmek için, sosyal sistem kavramıyla Genel Sistem Kuramı arasındaki yakın ilişkiye bakmak gerekir. Genel Sistem Kuram'ındaki paradigma değişiminden sonra, toplum sistemi diğer sistemleri kapsayan sosyal sistemler olarak tanımlanmıştır. Sosyal sistemler bir bütün olarak tanımlanmamaya, kısımlardan ve parçalardan meydana gelmiş olan şeyler olarak kavranmaya başlanmıştır (Baraldi, 1997: 176) (Yoldaş, 2007: 51)

Luhmann'ın kuramında toplum, bir sistem olarak kendi çevresine sahip, autopoietik, öz referanslı-kapalı bir sistemdir ve sadece iletişim devam ettiği sürece varlığını koruyabilmektedir. Sarıbay (2005) Luhmann'da toplumun, insanlararası ilişkilerden, anlamlı iletişimsel davranışlardan oluşan bir sosyal sistem olduğunu belirtmektedir (Çelik, 2007: 61). Dönmezer (1990: 159-160) Luhmann'ın sistem olarak ele aldığı toplumu değişen bir bütün formunda çözümlendiğini ifade ederek, çevrenin sistem üzerinde baskı uyguladığını ve sisteminde buna tepki olarak kendisini ya değiştirdiğini ya da çevre üzerinde değiştirici tepkiler yaparak devamlılığını sürdürebildiğini belirtmiştir. Sistem hiçbir zaman kendini muhafaza ederek korumamaktadır, daha çok

çoğu zaman derin ve etkili değişimler geçirerek, kendi içinde gelişerek kendisini yeniliklere uydurarak korumaktadır (Çelik, 2007: 53).

Sistemin genel özellikleri açıklayabilmek için tezimizin bir sonraki bölümlerinde sistemin ana kavramlarını tek tek ele alınarak, bütünsel bir bakış açısı sağlanmaya çalışılacaktır. Luhmann geliştirdiği kuramında geleneksel olarak bilinen terminolojilerden farklı olarak kendi kuramına has terminolojiler geliştirmiştir. Her bir kavram sistem için ayrı bir öneme sahiptir, hepsi birbirine bağlı olmakla birlikte bir diğeri olmadan da sistemin genel yapısı anlaşılabilir.

2.2.2. Sistem ve Çevre

Yeni sosyal sistem kuramının merkez paradigması “sistem ve çevre” adını almaktadır. Bu yaklaşımdan yola çıkarak işlev kavramı ve işlevsel analiz artık sistemi değil sistem ve çevre ilişkisini yani sistem ve çevre ayrımını dikkate almaktadır. Bundan dolayı işlemlerini bu ayrıma göre yapan sistemler işlevsel eşdeğerliliğe yönelmektedir. İşlevselliğin eşdeğerliliği sistem ve çevre arasındaki karmaşıklık farkının işlevsel karşıtlığıdır. Luhmann gerekli gerçeklik algısı olmadan karmaşıklık farkının ne mantıklı ne de mümkün olabileceğini (Luhmann, 1991: 242) ifade etmektedir.

Çevre kavramı atık olarak anlaşılmalıdır. Çevre ilişkisi sistemin oluşumu için daha çok temel oluşmaktadır. Sistemin varlığı açısından sadece rastlantısal bir anlamı yoktur. Çevre sadece sistemin muhafazası ve enerji ve bilgi takviyesi için önemli değildir. Öz referanslı sistem kuramında çevre daha çok sistemin identitesi için önkoşuldur. İdentite sadece ayrımla mümkündür. Zamansal autopoietik sistem kuramlarında sistem olayları her an durabileceğinden ve olayların devam etmesini sadece sistem ve çevre ayrımı sağladığından dolayı çevre, sistem için vazgeçilmez ve gereklidir. Sistem kuramsal araştırmalarının çıkış noktası identite değil ayrımdır (Luhmann, 1991: 242-243).

Meydana gelen herşey hem sisteme hem de diğer sistemlerin çevrelerine aittir. Her tür belirlilik indirgeme işlemini şart koşmaktadır ve belirliliğin her bir gözlemi, tanımlaması, anlaması sistem referansının verilerini gerektirmektedir. Sistemdeki her bir değişim diğer sistemlerin çevrelerinin değişimi anlamına gelmektedir; her bir karmaşıklık artışı çevrenin karmaşıklığını arttırmaktadır ve böylelikle tüm diğer sistemlerin karmaşıklığını da arttırmaktadır (Luhmann, 1991: 243).

Sistem çevreden ne ontolojik ne de analitik olarak daha önemlidir, her ikisi de neyse olur ve birbiri olmadan varolamazlar. Sosyal sistemlerde “özne” değil, çevre önemlidir, bunun anlamı da sosyal sistemlerde ayrılaşmanın koşullarının olduğu ve bu koşulların ayrılaştırılmayacağıdır (Luhmann, 1991: 244).

Sistem/çevre ayrımının gerçeklikteki konumlanması ayrı bir öneme sahiptir. Ayrılaşma ontolojik değildir, bu sebepten dolayı da anlaşılması güçtür. Ayrılaşma, burası sistem burası çevre olarak tüm gerçekliği ikiye bölmemektedir. Ayrılaşmanın ya/ya da ifadesi mutlak değildir, daha çok sadece sisteme aittir ama aynı zamanda nesnedir. Gözlem operasyonunun korelasyonu (benzerliği) bu ayrılaşmayı gerçeklikte sunmaktadır. Gözlem örneğin sistem ve çevre ayrılaşması gibi bir uygulamadan başka bir şey değildir. Gözlem özel operasyonların bir bilgi kazanımı değildir, bir analiz de değildir. Luhmann bu anlamda ele aldığı tüm sistemlerin kendi kendi gözleme yeteneğine sahip olduğunu belirtmiştir. Bu tarz sistemler gözlemlendiğinde, kendilerinin sistem ve çevre arasında nasıl ayırım yaparak kendine uyguladıklarını fark edebiliriz (Luhmann, 1991: 244-245).

Sistemin uyguladığı sistem ve çevre ayrımı, devam eden gerçeklikte kendisiyle kesişmektedir ve bunu şart koşmaktadır. Manyetik alan organizma ve çevre arasındaki sınırı dikkate almaz, ancak dünyanın manyetik alanı organizmalar ve bunların çevresi için önemlidir. İletişimsel sosyal sistemler kendi iletişimleri konusunda herşeyi iç ve dış olarak düzenlemektedirler, yani kendi iletişimi söz konusu olduğunda sistem/çevre ayrımını evrensel olarak gerçekleştirmektedir. Bu uygulamanın gerçekleşebilmesi için aynı zamanda fiziksel, kimyasal, organik, psişik gerçekliklerin kendi düzenlemelerinde bu ayrımı yapmaları şartını koşmaktadır, yani örneğin sıcaklığın sınırları dikkate almadan aynı anda hem sistemi hem de çevresini harekete geçirmesi gibi; ve sosyal sistemlerin sınırlarının kişileri içsel olarak ikiye ayırmadan, kişilerin aynı anda hem sosyal sistemlerde hem de kendileri için eylemde bulunmaları gibi (Luhmann, 1991: 245).

Sosyal sistemler durumunda sistem ve çevre ayrımı sistemin kendisinde bulunmaktadır ve operasyonlarını düzenlemede kullanmaktadır. Kendi kendini gözlemlemeyi mümkün kılan, kendini tanımlama iletişimi eyleme indirgemeyi kullanmaktadır. Bilgi çevreden geldiğinde iletişim bilgiyi alır ve çevre anlayışını arttırır, böylelikle de eylemlerin

sisteme ait olup olmadığı kolayca anlaşılır. Eylemin anlayışı çevreye işaret edebilir, örneğin bir Pazar için üretim yapılmakta; ancak eylemin seçiminin kendisi sistemde konumlandırılır, sistemin kendi kurallarına göre yönlendirilir ve kendi sorumluluğunda çevre eyleminden farklı olarak ele alınır. Özellikle iletişimsel eylem sistem içinde sistem ve çevre ayrımının işlemsel icrası için çok uygundur (Luhmann, 1991: 247).

Sosyal sistemi eylem bağlamına indirgeyen bir tanımlamanın hazırlanması sistem ve çevre ayrımını hesaba katan her gözlemin ön şartıdır. Bu hem iç hem de dış gözlem için geçerlidir. Sadece sistemin iletişim sürecinde konu edilenler iç gözlem (kendi kendini gözleme) olarak tanınmaktadır; çünkü sistem kendine sadece iletişim aracılığıyla ulaşılabilir. Katılımcıların gözlemi, iletişime katılanların gözlemi, eylemler, yardımda bulunan psişik sistemler dışsal gözlemdir. İçsel ve dışsal gözlemin ayrılaşması, sistem/çevre ayrılaşmasını kendi açısından önceden şart koşmaktadır (Luhmann, 1991: 247-248).

Çevre sistemle ilgili bir durumdur. Her bir sistem kendini, kendi çevresinden ayrı tutmaktadır.

Bundan dolayı her bir sistemin çevresi farklıdır. Böylelikle çevrenin bütünlüğü de sistem tarafından sağlanmaktadır. Çevre sistemin olumsuz bir benzeridir (negatif korelat). Çevrenin eylem kabiliyet bütünlüğü bulunmamaktadır, sistemi algılayamaz, ele alamaz ve etkileyemez. Sistemin kendi kendini biraraya getirdiğini söylemek çok doğru olacaktır. Çevre basitçe “diğer” herşeydir (Luhmann, 1991: 249).

Ancak bu çevrenin sadece bir fenomen olduğu anlamına gelmemektedir. Daha çok çevreyi, çevredeki sistemlerden ayırmak gerekmektedir. Çevre, bağlantı kurabileceği çevresi olduğu sistemin birçok az ya da çok karmaşık sistemleri barındırmaktadır. Sistemin çevresindeki sistemler için sistemin kendisi çevresinin bir parçasıdır ve böylelikle olası işlemlerin nesnesidir. Bu yüzden genel sistem kuramında sistem/çevre ilişkileri ile içsel sistem ilişkileri arasında ayırım yapmak mecburiyeti doğmuştur. İçsel sistem ilişkilerinde sistemler karşılıklı olarak çevrelerinde birbirini bulmaktadır. Sistem ve çevre ayrımının diğer analizlerinde çevrenin sistemin kendisinden daha karmaşık olduğu anlayışından yola çıkılmaktadır. Bu tüm sistemler için geçerlidir. Bu aynı zamanda toplumun tüm sosyal sistemlerinde de geçerlidir. Toplum, çevresindeki tüm sistemlerde ortaya çıkan her konu hakkında iletişim gerçekleştiremez. Bundan dolayı,

her sistemde olduğu gibi kendi karmaşıklık azlığını daha üstün bir düzenlilikle dengelemek zorundadır (Luhmann, 1991: 249-250).

Çevre ve sistem arasındaki ayırım karmaşıklık farklılığını stabilize etmektedir. Bundan dolayı sistem ve çevre arasındaki ilişki mecburen asimetriktir. Farklılık tek yönlüdür ve tekrardan yerine getirilemez. Her bir sistem çevresinin karmaşıklığının üstesinden gelmek zorundadır ve bu tarz her bir başarı, her bir istikrar, her bir yeniden üretim çevreyi diğer tüm sistemlere karşı karmaşık yapmaktadır (Luhmann, 1991: 250).

Ayırım olarak alınmış ve çevre ve sistem arasındaki ayırma bağlanmış olarak karmaşıklık farklılığı önemli işlevine sahiptir. Karmaşıklık farklılığı, duruma göre çevrenin karmaşıklığı ya da sistemin karmaşıklığının indirgenmesi ve farklı şekillerde elden geçirilmesini zorlamaktadır. İçsel olaylar/süreçler sistem için muhtemelen önemli olurken, çevredeki olaylar/süreçler sistem için muhtemelen önemsizdir veya dikkate alınmaya bilir. Sistem çevreye karşı bağımsızlığını ve özerkliğini belirsizlik (indifferenz) sayesinde kazanmaktadır. Bundan dolayı sistemin kendini ayırma işlemi belirli bir şey için hassasiyetinin artırılması olarak tanımlanabilir (Luhmann, 1991: 250).

Bu anlatımlar, sistemin çevre ilişkisinin sistemin yapısı aracılığıyla düzenlendiğini açıklamaktadır; yapının seçim tabanı karmaşıklığın azlığını denkleştirmektedir. Bu durum tesadüf kavramı yardımıyla da açıklığa kavuşturulmaktadır. Çevrenin sisteme ya da sistemin çevreye etkileri, eğer sistemin geçmişinde ya da geleceğiyle yapısal önlemlerle bağlantılı değilse, o takdirde bu etkiler tesadüf olarak tanımlanmaktadır. Bu anlamda hiçbir sistem tesadüflerden kaçınmaz, çünkü hiçbir sistem her ortaya çıkana sistematik olarak tepki verebilmek için yeterli derecede karmaşıklığa sahip değildir. Yapı seçimi birçok şeyi tesadüfe bırakmaktadır. Tesadüfe bırakmakta, tesadüfe bırakılanın gerçekten o an karmaşıklığı indirgeme aracıdır (Luhmann, 1991: 250-251).

İşlemsel tabanda süreçsel olarak yerleştirilen nedensellik, karmaşıklık farklılığını önem arz eden çevrenin sebebine ve etkisine göre seçimine götürmektedir. Yapı oluşumu tabanında sistem önem arz eden çevre ile olan birebir örtüşmelerden kendini bağımsızlaştırır. Bunların önemi genelleştirilir ve önemsizleştirilir ve bu şekliyle içsel süreç yönlendirmelerine dahil edilir. Ancak bu risk almayı gerektirir. Refleksiyon tabanında sistem kendi identitesini diğer tümüne karşı belirler. Karmaşıklık farklılığı

böylelikle en saf ve soyut şeklini alır, diğerlerinde farklı olarak identite karmaşıklık farklılığının belirlenmesinden ve yerleştirilmesinden başka bir şey değildir (Luhmann, 1991: 251-252).

Sistem ve çevre arasında karmaşıklık ancak sistem zaman boyutunda da ayrılaştığında varolabilir ve geliştirilebilir. Sistemin kendine ait oluşan zamanı dünya zamanına da uyum göstermek zorundadır. Ancak anlam boyutunda zamanın çeşitli türleri bulunmaktadır (çift ufuk, zaman darlığı, hız, zaman ölçümü) ve bu sebepten dolayı hangi anlamda zamansal ayırımın mümkün olduğu ve sonuçlarının ne olduğu tam olarak açıklanması gerekmektedir. Hiçbir sistem diğerinden daha çabuk geleceğe kayamaz ve çevre teması için gerekli olan aynı zamanda oluşu kaybedemez. Çevre ve sistem ayrımı sadece aynı zamanda oluşla tesis edilebilir. Bundan yola çıkarak çevre ve sistemin devamlı bağlantısının ortak bir kronolojiye sahip olması gerekmektedir (Luhmann, 1991: 254).

Her bir sistem kendi çevresinde başka sistemlerin de var olduğunu hesaba katar. Çevre ne kadar derin algılanabilirse içinde o kadar çok ve farklı sistemler ortaya çıkar. Ele aldığımız sistem anlama kabiliyetine sahipse, o zaman çevresindeki sistemleri onların çevrelerinden anlayabilmektedir. Böylelikle çevresinin öncelikli olarak verilen bütünlüğünü ilişkilere dağıtmaktadır. Böylelikle sisteme çevresi birbiriyle kesişen ve bu bakımdan çevrenin bütünlüğünün toplamı olarak etkili olan farklı sistem/çevre bakış açılarıyla ayrılaşmış olarak görünür (Luhmann, 1991: 256-257).

İçsel ayrılaşmalar (sistem ayrılaşmaları) çok farklı bir yöntem izlemektedir. Çevre ayrılaşması sistemin çevreyi gözlemlemesiyle elde edilirken ve aynı zamanda bu sayede uyarıp sınırlarken, içsel ayrılaşma autopoietik yeniden üretim sürecinden oluşmaktadır. Eğer yeniden üretim, aynıısının tekrarı olarak değilse, sürekli devam eden olayların yeniden yapılandırılması olarak anlaşılırsa, yeniden üretim ve ayrılaşma arasındaki bağ çok açık şekilde görülebilmektedir. Böylelikle yeniden üretim her zaman yeniden üretim olanaklarının yeniden üretimidir. Sosyal sistemler için bunun anlamı çift zorunsuzluğun (doppelte kontingenz) yeniden oluşturulmasıdır. Bir yandan yeniden üretim bağlantı yeteneği şartına bağlıyken ve duruma uyması gerekirken, diğer yandan sistem içerisinde yeni bir sistemin kendi sistem/çevre ayrılaşmasını oluşturması için olanak sağlamaktadır (Luhmann, 1991: 258).

Anlam sınırları bir organın dış derisi gibi düşünülmemelidir. Anlam sınırları daha çok sistemin oluştuğu ve yeniden ürettiği öğeleri sisteme bağlantılamaktadır. Bu şekilde bakıldığında her bir öğe sınıflandırma ve böylelikle sınır kararı vermektedir. Sosyal sistemde her bir iletişim çevreye olan ayrımı dikkate alır ve böylelikle sistem sınırının belirlenmesine veya değişmesine katkıda bulunur. Bunun tersine sınırlar da öğelerin yapılandırılması için bir düzenleme işlevine sahiptir; sınırlar hangi öğenin sistem içerisinde oluşturulacağı ve hangi iletişimin riske edilebileceğine karar verirler (Luhmann, 1991: 266).

Anlam sınırları ve iletişim arasındaki karşılıklı ilişkiyi, her bir iletişimin uygunsuz içeriğe sahip olduğunu dikkate aldığımızda daha iyi anlarız. Her kim iletişimi başlatabilirse ya da bir sistemin konu repertuarını yeni öğelerle genişletebilirse iletişimin uygunsuz içeriğini gözler önüne serebilir ve şansı olup olmadığına kanaat edinir, diğer bir deyişle sistem sınırlarını genişletir (Luhmann, 1991: 267).

Konu ve sınır bağlantısının yardımıyla sosyal sistemlerin yaşlanma ve küçülme süreçlerini de analiz edebiliriz. Sistem iletişimini çevre tarafından harekete geçirilen konularla sınırlamaktadır. İletişimin ne olduğu ve kim için uygun olduğu sorusuyla iletişim eyleme aktarılır. Buna karar verildikten sonra iletişime başlamadan önce sosyal olarak uyum sağlamak gerekmektedir ve uygunsuz iletişime engel olmak isteniyorsa, iletişimsel eylem aracılığıyla harekete geçmek gerekir. Böylelikle sınır çizmek görüşme sürecine (sessiz kalıp kabul etmek, saklamak ya da açıkça tartışmak) aktarılır; bu da yani iletişimsel eyleme sistem içerisinde izin vermesiyle ya da vermemesiyle sistemin kendisini basitleştirmesiyle mümkündür (Luhmann, 1991: 267-268).

Açıklamalardan görülebileceği gibi anlam sınırları sistem sınırlarının türlerinden çok daha fazlası soyutlanabilmektedir ve aynı zamanda diğerlerinden çok daha fazla “kendi sınırlarını üretmektedir”. Sistemin sınırlarını değiştiren uygun konular, sistemin önceki tarihine ve genel beklenti yapılarına göre seçilir (Luhmann, 1991: 269).

Yeni sistem kuramında artık nesnelere ayırd etme vardır. Bu Georg Spencer Brown'nun “Laws of Form” kitabında ele aldığı form kavramıyla açıklanabilmektedir. Brown'a göre formlar artık şekiller olarak değil, daha çok hangi tarafın işaretlendiğini açıkça gösteren sınır çizgileri, ayrımın işareti olarak görülmektedir, başka bir ifadeyle formun hangi tarafında bulunduğu ve buna göre diğer işlemlerin nereden

başlanılması gerektiğine işaret etmektedir. Sınır çizgisinin (formun) diğer tarafı da aynı zamanda verilmektedir. Formun her yüzü diğer yüzün bir diğer yüzüdür (Luhmann, 1998: 60).

Hiçbir yüz kendine özgü değildir. Sadece diğer yüzü değil de, öbür yüzü tanımlamakla seçtiğimiz yüzü güncellemiş oluruz. Bu anlamda form geliştirilmiş öz referanstır ve daha doğrusu zamansal olarak geliştirilmiş öz referanstır. Her zaman işaretlenmiş taraftan yola çıkılmak zorundadır ve işaretlenmiş tarafta kalabilmek için ya da formu oluşturan sınırla kesişmek için ileriki operasyonlar için zamana ihtiyaç vardır (Luhmann, 1998: 61).

Form bir tarafın işaretlenmesini zorladığından ve kendini fark edemediğinden dolayı ayırdetmenin kendisidir. Formun bütünlüğü düşünsel anlamı değildir. Daha çok form aracılığıyla gözlemlendiği sürece gözlemlenemeyen, dışlanan üçüncüdür. Form kavramında her iki tarafın kendi adına diğerine gönderme yapmasıyla belirlenmesi koşulunu gerektirmektedir, ancak bu bir uzlaşma değil, daha çok ayırdetmenin ayırdedebilme koşuludur (Luhmann, 1998: 61-62).

Her bir belirlenim, her bir tanımlama, herşeyi tanıma, eylemde bulunma operasyon olarak böyle bir formun gerçekleşmesini tesis etmektedir, bunu gerçekleştirerek bir ayırım yaratmaktadır. Form kavramı aynı zamanda sadece kendini içerik kavramından değil, bağlam kavramından da ayırd etmemektedir. Bir form birşeyden ayrı olarak tüm diğerlerinde olabilmektedir. Form kavramı bir ayırımın bir tarafını işaretlediğinde, bir diğer tarafın da var olduğunu bilmek durumundayız (Luhmann, 1998: 62).

Ayırım sürecini tanımlayan form kavramı yardımıyla sistem ve çevre ayırımı da yorumlanabilmektedir. Sistem ve çevrenin ayırımının ve böylelikle sistem formunun ayırımına özel bir yer veren Luhmann kendi kuramının sağlamlılığını göstermek ve bir dizi ayırımın bağlantısını ortaya koymak istemiştir. Süreç tündengelimli değil, tümevarımdır ve bir formun genelleştirilmesinin diğerleri için ne anlama geldiğini ortaya çıkarmaya çalışmaktadır. Burada sağlamlılıkla kastedilen “artık bilgi” yaratmak, yani bilgiyi tasarruflu kullanmaktır (Luhmann, 1998: 62-63).

Sistem kuramında form kavramı yardımıyla belirli nesnelere değil, kendi konusunun formun özel bir türü olarak, yani formun özel bir formu olarak, ele alındığı ortaya

konmak ve sistem ve çevrenin formun-iki-yüzünün tüm özelliklerini taşıdığı açıkça gösterilmek istenmektedir. Formun tüm özellikleri burada da geçerlidir: sistem ve çevrenin aynı zamansallığı ve tüm operasyonların zamana olan ihtiyacı. Bu yaklaşımla sistem ve çevrenin ayrı olarak formun iki yüzünü oluşturduğu, ancak birinin diğeri olmadan var olamayacağı ortaya konmak istenmiştir. Formun bütünlüğü ayrılaşma olarak farz edilmektedir, ancak ayrılaşma operasyonların taşıyıcısı değildir. Ayrılaşma ne maddedir ne de özne, ancak kuramsal tarihsel olarak klasik figürlerin yerine geçmektedir. Operasyonlar sadece sistemin operasyonları olarak mümkündürler, yani formun iç yüzü olarak. Ancak sistem formun gözlemcisi olarak ta işlem görebilmektedir; ayrılaşmanın bütünlüğünü kendi açısından başka bir form oluşturuyorsa, yani ayırd etmeyi ayırd edebiliyorsa iki-yönlü-formu form olarak gözlemleyebilmektedir. Ancak bu şekilde sistemler yeterince karmaşıksa sistem ve çevre ayırd edebilmesini kendine uygulayabilmektedir, ama bunu da ancak bunun için kendi operasyonları varsa uygulayabilmektedir. Başka bir ifadeyle, sistem kendi içerisindeki bir operasyon olarak kendini çevreden ayırd edebilmektedir (Luhmann, 1998: 63-64).

Sistem kavramı işlevsel olarak birçok ögenin anlamını ve aynı zamanda, onların aralarındaki bağlantıların da kapsanması gerekliliğini beraberinde getirmektedir. Sistem kuramında bu anlam bir bütün olarak algılanmalıdır ve bütünüün öğeleri birbirlerine belirli bir biçimde bağlıdır. Çevre kavramı ise, var olmayı belirleyen faktörlerin bütünü olarak insanoğlunun psikolojik, teknik, siyasal, ekonomik ve sosyal şartlarını belirleyen faktörler anlamına gelmektedir. Luhmann İşlevsel – Yapısal Sistem Kuram’ında, yapı ve işlevleri açısından çevreleri ile bağlantılı olarak, sosyal sistemlerin davranış beklentilerini ve karar süreçlerini analiz etmiştir. Çevre, sistem kuramı bakışı açısından değerlendirilmektedir: makro düzeyde toplumdaki dünyaya toplumuna kadar uzanan bir alan; mikro düzeyde kültür, siyaset, ekonomi, aile ve etkileşimi içerir (Yoldaş, 2007: 54).

Sistemler yapısal anlamda çevrelerine bağlıdırlar ve çevreden oluşmaktadırlar. Bu farkın ayırt edilmesi öz referansa götürmektedir. Sistem – çevre ayrımında, bir sistemin çevresi ve bu sistemin çevresindeki sistemler arasında ayırım yapılmalıdır. Bu ayırt etme işleminin fonksiyonu ise, çevre ve sistem arasındaki, bağlılık ilişkileri ile sistemler

arasındaki bağıllık ilişkilerinin ortaya konabilmesidir. Yani sistem kuramı, sistem ve çevrenin farkının ortaya konmasında kullanılan bir sistem olarak karşımıza çıkmaktadır (Luhmann, 1993: 37). Sözü edilen fark ile sistemlerde sistem oluşturulması değil, sistemlerde, sistem ve çevre arasında farkın meydana gelmesi anlatılmaktadır (Yoldaş, 2007: 55).

Sistem ve çevre arasındaki ilişki, sistem farkı ve karmaşıklık ile yakından ilgilidir. Bir sistemde, ögeler başka ögelere bağlı değilse, karmaşıklığının azaltılması gerekmektedir. Bir sistemdeki farkın ortaya konması, alt sistemlerin oluşturulması ve sistem ile çevre arasında ayırım yapılmasıyla sağlanır. Karmaşıklık, alt sistemlerin ve iç çevrenin dış çevreden ayrılması açısından genel sistemde önemli bir rol oynamaktadır (Luhmann 1993: 21). Bunun bir sonucu olarak, alt sistemlerin her farkının değişiklik gösterdiği ve kendisini genel sistem kapsamında dış çevredeki iç çevre olarak yansıttığı anlaşılmaktadır. Luhmann, sosyal sistemlerle ilgili genel kuramında, ayırım ile hiyerarşileşmeyi de birbirinden ayırmaktadır. Sistemde ayırım yapılmasının, karmaşıklığın artırılması sürecinde kullanıldığı gerçeğinin altını çizmektedir (Yoldaş, 2007: 55).

“Ayırım’ın amacı, bütünün, unitas multiplex, yani çoklu birim olarak değerlendirilmesidir. Ayırım, bir anlamda farklı olanı da bir arada tutar; yani fark içerir, farksızlık değildir. Ayırımın bütünsel bir prensip seviyesine getirilmesi (örneğin hiyerarşik olarak), sistem bütününün, aynı zamanda, ayırımının kendisinde bulunan yapı prensibinden hareketle de okunabilmesine olanak vermiştir. Ayırım yapılması sonucunda, sistem, belli bir temele oturmakla kalmayıp, sadece kendi, yapısının (kişiliği) diğerlerinden farklılaşması açısından değil, aynı zamanda, bütün içerisinde de bir öz farklılaşma (özünde farklı olarak) kazanmaktadır. Ayırımın belirli bir şekildeki bütünlüğüne, örneğin alt sistemlerinin eşitliği, basit bir seri, sınıflandırma, merkez ve periferi ayırımı, fonksiyon sistemlerinin ayırımı şeklinde ulaşabilir. Burada merkezi evrimsel kazançlar elde edilmesi durumunda daha zor (muhtemel olmayan) sistem ayırım formları, sistemleri daha yüksek karmaşıklık düzeyinde dengelerler” (Luhmann, 1993: 38). Luhmann, hiyerarşileşmeyi, sistem ayırım olanaklarının kendiliğinden uygulanmasının bir türü olarak değerlendirmektedir. Hiyerarşileştirme işlemi ile tüm sistemin (bilimsel analizler dahil) gözlemlenmesi kolaylaştırılmaktadır. “Gözlemi yapan

kişi, algılamasını ve açıklamasını hiyerarşileşmeyi koşullandırabilirse, kaç hiyerarşik aşama tespit edebileceği yönünde ayarlayabilir. Ancak, evrimin karmaşıklığı, neredeyse zorunlu olarak gözlemcinin hiyerarşi formuna sokacağından yola çıkılamaz. Belli ki çok daha karmaşık ayırma ait diğer formlar da, kendilerini ispat ve koruma olanakları bulmuşlardır” (Yoldaş, 2007: 56).

Yoldaş (2007: 57) sistem ve çevre arasındaki paradigmatik farkın, nedenselliğin bir sonucu olduğunu belirtmiştir. Nedensellik ilişkisindeki fark değişimi sosyal sistemler alanında birbirinden farklı yorumlara neden olmaktadır. Sistem-çevre etkilerinin sonucu nedensellik ilişkisi açısından da sistem ve çevre açısından da ayrı ayrı yorumlanmaktadır. Sistem ve çevre ayırımındaki titizlik, sistemdeki en önemli nedenlerin özetinde anlaşılmaktadır. Sistemin toplumsal çevreyle kurduğu ilişkilerdeki nedensellik ile çevrenin sistemle kurduğu ilişkilerde geliştirdiği nesnel bağ birbirinden farklıdır. Çünkü sistemin yapı özellikleri, işleyişi toplumsal çevrenin yapısı birbirlerinden farklıdır.

2.2.3. Niklas Luhmann ve Sistemin Autopoiesisi

Luhmann’ın sistem kuramının anahtar kelimelerinden olan, „sistem“ ve „anlam“ın yanı sıra üçüncü önemli kavram „autopoietik“tir. Kavram Luhmann tarafından bilişsel biyolog olan Humberto Maturana’dan esinlenerek sistem kuramına dahil edilmiştir. Kelime anlamı olarak Yunanca’dan gelmektedir ve “autos-kendisi” ve “poiesis-yaratma” anlamına sahiptir, mecburi durumlarda “kendi kendini yaratma” ya da “kendi kendini üretme” olarak çevirilebilmektedir (Reese-Schafer, 2001: 42-43), ancak kelimenin çevirisi yapılmadan kullanılması yanlış anlamalara sebebiyet vermeyecektir.

„Autopoiesis“ kavramı, çevirisinde olduğu gibi „kendi kendini yaratma“ olarak yanlış anlaşılmalara oldukça açıktır, autopoiesis yoktan var etmemektedir. Bu kavram daha çok sistemin kendi dinamiği açısından devamını sağlamak için kullanılmaktadır. Luhmann sosyal sistemleri aracılığıyla kavramı sosyolojinin kullanımına sunmuştur (Reese-Schafer, 2001: 43).

Luhmann (1998: 833-834) geliştirdiği sosyal sistem kuramı bağlamında autopoietik kendi ürünlerinden yeniden üretim yapmak olarak tanımlamaktadır.

Autopoietik sistemler sadece yapılarını değil, sistemin kendisini oluşturan ögelerini de bu ögelerin ağında kendileri üretmektedirler. Autopoietik sistemleri oluşturan bu ögelerin (zamansal bakıldığında bunlar operasyonlardır) bağımsız olarak bir varlığı bulunmamaktadır. Bunlar yok yere bir araya gelmemektedir, yok yere birbirine bağlanmamaktadır. Ögeler sistem içerisinde üretilmektedir ve ayırım olarak kullanılmaktadır. Ögeler bilgilerdir, sistem içerisinde bir ayırım yapan ayrımlardır. Bu açıdan üretim için kullanılan birimlerdir ve sistemin çevresinde hiçbir karşılıkları yoktur (Luhmann, 1998: 65-66).

Luhmann (1998: 66-67) autopoietik'in belirli bir biçimin üretimi olarak anlaşılması gerektiğini, önemli olanın sistem ve çevre ayrımının meydana getirilmesinin olduğunu ifade etmiştir. Autopoiesis öncelikli olarak, sistemin kendine ait yapı oluşumlarıyla indirgenebilen, sistem içi belirsizliğin meydana getirilmesidir.

Autopoietik yeniden üretim çevre olmadan gerçekleşemez (yoksa formun diğer tarafı sistem olamaz). Ancak autopoietik sistemlerin kendi autopoietikliklerini devam ettirebilmesi için ihtiyaç duyduğu tüm ögeleri kendisinin nasıl ürettiği ve çevreyle olan ilişkisini nasıl biçimlendirdiği ayrıntılı olarak bilinmek zorundadır. Sistem içerisindeki ögelerin ne girdisi (Input) ne de çıktısı (Output) vardır, ögeler ne sisteme girebilir ne de sistemden çıkabilir. Sistem sadece yapısal olarak değil, aynı zamanda işlemsel tabanda da özerktir. Bu durum autopoietik kavramıyla vurgulanmaktadır. Sistem kendi operasyonlarını sadece kendi operasyonlarına bağlanarak ve aynı sistemin ileriki operasyonlarına bağlanarak meydana getirebilmektedir (Luhmann, 1998: 67-68).

Autopoietik sistemler gözlem yapabilmektedir, hem kendini hem de başka sistemleri gözlemleyebilmektedirler. Autopoietiklik kendini yeniden üretmektir, gözlemleri ayrımlaşmaya dayanmaktadır ve işaretlemeyle işlem yapmaktadır. Bu şekilde iletişim sistemi kendini yeniden üretmektedir, iletişimden iletişimi tetiklemektedir (Luhmann, 1991: 491).

Autopoiesis kavramı, sistemin varlığını sürdürebilmesi için istikrarsız ögelerin kendini yeniden üretmesi gerektiğini ifade etmektedir. Kendini yeniden üretme bu anlamda evrimin bir şartıdır (Luhmann, 1991: 503).

Luhmann'a göre autopoiesis kavramı varlık ya da yaşam için kullanılan basit bir kelime değildir. Zaman kavramının dikkate alınmasından dolayı olanağın şartlarının açık kısıtlamaları ortaya çıkmaktadır. Bir sistem sadece basitçe "kendini" değil, "esas değişkenlerini" (Ashby) muhafaza etmelidir ve buna çözümlenin ve yeniden üretimin karşılıklı bağımlılığı, kendi kendini gözleme yeteneği aittir. Tüm bunlar belirli bir tempoda durmadan kendi kendini yeniden üretirken bu esnada sürekli öğeler kaybolmalarına rağmen, bağlantı yeteneğine sahip yeterli derecede yapıların oluşması gerçekleşmektedir. Ayrıca ilgili yapılar arızanın tanımlanması ve tanınması için vazgeçilmez matrikslerdir (Luhmann, 1991: 503-504).

Luhmann allopoietik ve autopoietik sistemler arasında ayırım yapmaktadır, ayrıca autopoietik sistemler olarak yaşayan ve anlam sistemleri arasındada ayırım yapmaktadır. Sosyolojinin konusu psişik ve iletişimsel ya da sosyal sistemler olarak anlam sistemleridir. Psişik ve sosyal sistemler autopoietik çalışan anlam sistemleridir ve yaşayan sistemlerden farklılık göstermektedirler. Anlam sistemleri ve yaşayan sistemler kendi öğeleriyle birbirinden ayrılmaktadır. Yaşayan sistemlerin işlem tabanı yaşamla ve anlam sistemlerinin anlamla tanımlanmaktadır. Psişik ya da sosyal türdeki anlam sistemlerinin her birinin kendine ait işlem tabanı bulunmaktadır, bunlar düşünceler ya da iletişimlidir. Tüm sosyal fenomenler sistem olarak adlandırılabilme onuruna sahip olmazlar. En önemlisi allopoietik ve autopoietik sistemlerin çıkış ayırımıdır (Krause, 2005: 25-26).

Açık/kapalı sistem ayırımının yerine artık allopoietik/autopoietik sistem ayırım yapılmaktadır. Allopoietik sistemler genelde değersiz makineler olarak tanımlanmaktadır, bu sistemler dışarıdan gelen belirli bilgilerle kendi iç operasyonlarını düzenlemektedir ve bir girdi/çıkı ilişkisiyle kendi operasyonlarını gerçekleştirmektedir. Buna karşın autopoietik sistemler kendini üretmekte ve yönlendirmektedir, bu sistemlere ne dışardan girdi anlamında bilgi girmektedir ne de bunlar çevrelerine çıktı anlamında bilgi göndermektedir (Krause, 2005: 26).

Autopoietik sistemler kendini oluşturan öğeler arasında bağlantı kurarak kendisi üretmektedir. Bir sosyal sistem için öğeler iletişimlidir, her bir iletişim ya da tek bir iletişim. Burada iletişim, anlamlı sosyal olay olarak ayırd edilmektedir. Öğeler sadece geçici türdeki olaylardır. Eğer bir iletişim meydana geldiyse o zaman bitmiştir de. Genel

olarak autopoietik sistemlerin ögeleri zamana bağlı ya da geçici olaylardır. Autopoietik sistemlerin ögeleri temelde birbirine eklenebilmektedir, ancak bu zaman almaktadır, bu durumda iletişim zamanın her anında iletişim olarak göstermektedir ya da iletişim kendini gerçekleştirir, kendini gerçekleştirdiği sürece (Krause, 2005: 27-28).

İletişimler birbirine bağlanabilmek için kendilerini belirli bir form olarak işaretledikleri belirli bir medium'a gereksinim duymaktadırlar. Luhmann "medium" olarak form oluşturmak için hazır bulunan bir dizi gevşek bağ oluşturan ögeleri kastetmektedir (Luhmann, 1998: 1098).

Sosyal sistemlerde genel medium anlamıdır. Autopoietik bir sisteme her zaman sadece belirli ögelerin temelindeki olaylar ait olmaktadır, bu ögeler sonsuz özel mediumda gevşek bağlara sahip ögeler olarak hazır beklemektedirler. Anlamla ilgili herşey anlam sistemine aittir: medium olarak anlam (Krause, 2005: 28).

Düşünülen herşey düşünce temelinde işlem yapan psik sistemlerde gerçekleşmektedir: medium olarak bilinç. Belirli konuşma konusuyla ilgili herşey konuyla yapılandırılan sosyal sistemlere aittir: medium olarak dil. Rakamlarla ilgili herşey sosyal sistemin ekonomisine aittir: medium olarak para. Ödemeler sistemi olarak ekonomik sistem, sadece bu anlamda autopoietik bir sistemdir, ödemelerini kendi ögeleriyle, para mediumuyla gerçekleştirir. Bu tabana ilişkin bir öz referanstır. Autopoietik bir sistem karmaşıklık şartıyla çalışabilmektedir (Krause, 2005: 29).

Krause, Luhmann'a göre autopoietik sistemlerin her birinde geçerli olan beş madde bulunduğunu belirtmiştir, bunlar aşağıdaki gibidir:

1. Operasyonel olarak kapalı,
  2. Bilişsel olarak açık,
  3. Yapısal olarak belirlenmiş,
  4. Çevreye uygun ve
  5. Geçici olarak kendi yeniden üretmektedir (Krause, 2005: 29).
1. Operasyonel olarak kapalılık, bir düşüncenin diğer bir düşünceyi şart koşmasını ve sadece bir düşüncenin direkt olarak diğer bir düşünceye bağlanabilmesi anlamına gelmektedir. Sistem operasyonları sistem ögeleri tarafından sınırlanan

sistemin sınırları içerisinde gerçekleşmektedir, sistem ögeleri sistemin mediumu tarafından hazır bulundurulur.

2. Öz referanslı ya da operasyonel kapalılık bilişsel açıklıkla ile birlikte kendini göstermektedir. Psişik bir sistem çevresindeki herhangi bir olayla irite edildiğini düşünerek, algıladığı olaydan kendisi için önemli sayılan düşünce biçiminde bilgiyi edinmeye teşvik edilmiş görebilir, bunun anlamı (bilinen ya da yeni) olayı (düşünce olarak) kendi düşünce akımına dahil edebilir ya da etmeyebilir. Operasyonel kapalılık, bilgi içerikli çevre olayları şartına bağlı olarak bilgisel kapalılıktır. Bilişsel ve bilgisel açıklık operasyonel ya da bilgisel kapalılık temelinde sistemin kendisi tarafından operatif üretilir. Çevre teması kendiyile temas temelinde gerçekleşir. Bununla birlikte kapalılık ve açıklık ilişkisi çoğalma/yükselme bağlamında organize edilir.
3. Autopoietik işleyen sistemler yapısal olarak belirlenmiş sistemlerdir. Kendi tarihi içerisinde çevreyle ayrılaşması sürecinde elde ettiği deneyimlerini seçerek hafızasına kaydetmektedir. Genel olarak ögeler tabanındaki dengesizlik ve devam eden ilişkilendirme ve yeniden ilişkilendirme, ilişkilendirilmiş ögeler tabanında ve ilişkilendirilmiş ilişkiler ya da basitçe yapılarla, dayanıklılıkla kendini göstermektedir. Öz referans bu anlamda sadece beraber hareket eden öz referans olarak görülmektedir.
4. Çevreye uygunluk sistemin varlığı olarak anlaşılmalıdır. Ancak çevre kendine uyan sistemi kendisi seçmemektedir. Aynı zamandan bir sistemde çevresine ancak kendi operasyonlarına çevresinde yeterli derecedeki şartları bulabilirse bağlanabilmektedir. Bu anlamda şunu ifade edebiliriz ki, zihinsel çalışma olmadan bilinç olmaz, bilinç olmadan iletişim olmaz, konuşma yeteneği ve konuşma eğilimi olmadan konuşma olmaz, ödeme yeteneği ve ödeme eğilimi olmadan ekonomik sistem olmaz. Çevreye uygunluk çok katmanlı bir durum olarak kendini göstermektedir. Burada kastedilmek istenen bir sistemin işleyebilmesi için bağlantı olarak nitelendirilen belirli şartların sağlanması gerektirir.
5. Autopoietik bir sistem olaylar biçimindeki ögelerden ve ögelere bağlanmasıyla gerçekleştiğinden geçici karaktere sahip bir sistemdir. An ve an, anlık gelişen olayların bütününden gerçekleşmektedir. Olaylar ortaya çıktıkları gibi

kaybolduklarından dolayı (bir ödeme yapıldıktan sonra olay biter) sistemlerin sürekli bir çözülme durumunda olduğu kabul edilmektedir. Ancak sürekli bir çözülme durumuyla karşı karşıya kalan sistemin sürekli yapısal olarak ta güncellendiği ortadadır. Autopoietik bir sistem sürekli olarak operasyonlarının peşpeşe birbirine bağlanması zamanı, geçmişi ve geleceği yaratmaktadır. Sistem içerisindeki tüm olaylar aynı anda gerçekleşmektedir (Krause, 2005: 32).

2.2.4. Operasyonel Kapalılık ve Yapısal Bağlantı

2.2.4.1. Operasyonel Kapalılık

Luhmann sistemin operasyonel kapalılığı kavramıyla (ya da öz referanslı) açık sistemler kuramında geçerli olan bağımlılık ve bağımsızlığın yanyana ve birbirleriyle çoğalabilmesinin burada da tam olarak geçerli olduğunu ifade etmiştir. Operasyonel kapalılıkla bir izolasyon, temassızlık ya da sistemin kapanmış/bitmiş bir durumu olarak kesinlikle anlaşılmalıdır. Luhmann sistemin açıklılığının kapalılığına dayandığını belirtmektedir. Sadece operatif kapalı sistemler yüksek seviyede kendi karmaşıklığını organize edebilmektedir, bu sayede de sistem çevrenin şartlarına göre tepki vermesi konusunda bölümlenmekte ve diğer kalan konularda autopoietikliği sayesinde belirsizlik gösterebilmektedir (Luhmann, 1998: 68).

Kendi kendini gözlemleyen sistemler kendi içine kapalıdır. Ancak bu kapalılık ontolojik ya da termo dinamik anlamda değildir, her durumda enerji dışarıya verebilir ya da dış dünyadan içeri alınabilmektedir. Sistemin kapalılık savı sadece iletişim süreçlerine dayanmaktadır, yani temelinde yatan ayırd etmelere dayanmaktadır (Reese-Schafer, 2001: 14-15).

Autopoietik sistemlerin genel kuramına göre eğer toplum sistem olarak tanımlanırsa, o takdirde operatif kapalı sistem olarak ele alınması gerekmektedir. Sistemin kendi iç operasyonlarının çevreye geçirgenliği bulunmamaktadır ve çevre sistemlerinde operatif olarak kapalı sistemin autopoietik süreçlerine etkisi de en az o kadar bulunmamaktadır. Bu aynı zamanda gözleme operasyonları ya da autopoietikliği kendi kendini gözleme gerektiren operasyonlar olsalar dahi geçerlidir. Ancak çevreye temas eden “şeyleri”n dışında, gözlemler sadece gözlemlere etki edebilirler ve sadece ayrımlaşmaları diğer bir ayrılaşmaya dönüştürebilirler, yani sadece bilgiyi

işleyebilirler. Gözlem yapan sistemler içinde operasyon tabanında çevre teması bulunmamaktadır. Çevreyi gözleme sistemin kendi içsel aktivitesi olarak kendi ayrılaşmasıyla (çevrede karşılığı bulunmayan) gerçekleşmesi gerekmektedir. Yoksa çevre gözleminden bahsetmenin hiçbir mantığı olmazdı. Tüm çevre gözlemleri öz referans ve dış referans ayırımını gerektirmektedir, bu ayırım da sadece sistemin kendisinde yapılabilmektedir. Tüm çevre gözlemleri kendi kendini gözlemlemeyi uyarılmaktadır ve çevreden kazanılan her mesafe kendini, kendi identitesini ortaya koymaktadır. Sadece ayrılaşmalarla gözlem yapılabildiğinden, ayrılaşmanın bir yüzü diğer yüzüne merak uyandırmaktadır ve sınır çizgisini geçmek için uyarımda bulunmaktadır, bu da sistem ve çevre formu olarak işaretlenmektedir (Luhmann, 1998: 92-93).

Operasyonel kapalılığın sonucu olarak sistem kendi organizasyonuna tabi olmaktadır. Sistemin kendi yapıları, sadece kendi operasyonları aracılığıyla yapılandırılabilir ve değiştirilebilir, örneğin dil sadece iletişim aracılığıyla yapılandırılabilir ya da değiştirilebilir, ateş, deprem aracılığıyla değişim veya yapılandırma mümkün değildir (Luhmann, 1998: 94).

Luhmann “kapalılıkla” termo dinamik bir kapalılıktan değil, sadece operasyonel kapalılıktan bahsettiğini ve bununda kendi operasyonlarının, kendi operasyonlarının sonucuyla yineleyici olarak gerçekleşebilmesini ifade etmektedir. Luhmann gerçek operasyonların aynı anda varolan dünyaların varlığıyla gerçekleşebileceğinden yola çıkmaktadır. Bu da bir operasyonun diğerine etki etmesini bertaraf etmektedir. Ancak bu yine de gerçekleşmesi gerekirse, ancak bir operasyonun diğerine doğrudan doğruya bağlanmasıyla mümkündür. Bu tarzdaki yineleyici ilişkilerde, bir operasyonun bir diğerine bağlanmasıyla varolabilmesinin şartını sağlaması durumunda sistemin ayrılaşması söz konusudur, bu durumu da Luhmann operasyonel kapalılık olarak tanımlamaktadır (Luhmann, 1998: 94-95).

2.2.4.2. Yapısal Bağlantı

Bir sistemin çevreyle ilişkisi olması mümkün değilse, çevreyle ilişkisini nasıl gerçekleştirmektedir, bu soruya Luhmann, Humberto Maturana'nın yapısal bağlantı kavramıyla cevap vermektedir.

Yapısal bağlantılar, sistemin autopoietliğini gerçekleştirdiği olası yapılar alanına indirgemektedir. Yapısal bağlantı her bir autopoietik sistemin yapısal olarak belirlenmiş sistem olarak işlem yapmasını şart koşmaktadır, yani sistemin kendi işlemlerini sadece kendi yapılarıyla belirleyebilmelidir. Yapısal bağlantılar sistem içerisinde neyin gerçekleşeceğine karar verememektedir, sadece neyin gerçekleşme ihtimalinin olduğunu belirlemek mecburiyetindedir, aksi takdirde autopoiesis gerçekleşemez ve sistem varolamaz (Luhmann, 1998: 100-101).

Yapısal bağlantının diğer bir önkoşulu da sistemlerin içsel olanak fazlalığı üretmeleri gerektiğidir. Bu nedenle sistem özgürlüklerinin kısıtlanmasını kabul eder, ancak bu kabul etme durumdan duruma değişkenlik göstermektedir. Psikişik ve sosyal sistemler için bu olanak fazlalıkları anlam mediumu olarak bulunmaktadır. Bu belirsizlikleri bertaraf edebilmek için sistemin belirtilere ihtiyacı vardır, bu belirtileri de hafızası ya da yapısal bağlantılar sağlamaktadır (Luhmann, 1998: 101-102).

Yapısal bağlantı teriminin kullanılmasının sebebi sistemin uyumunu ne doğal bir seçimle ne de sistemin bilişsel çabasının bir sonucuyla gerçekleşmemesidir. Hiçbir sistem bunun için gerekli olan gereç çeşitliliğine (Ashby) sahip değildir. Çevrenin bilinmezliğini sadece içsel olanak fazlalıklarıyla denkleştirebilmektedir. Bu daha çok sistemin çevresinde hiçbir bağlantısı olmayan bilişi, ayrımlaşma olarak tanımlayarak ve böylelikle ayrımlaşma kapasitesini şart koşarak geçerlilik kazanmaktadır. Eğer bu sağlanabilirse, sistem bir yandan operatif olarak kapanmalıdır ve autopoietik olarak yeniden üretmelidir ve diğer yandan oldukça kısıtlı yapısal bağlantıyla çevreye eklenmelidir. Gerekli bağlantı operasyonlarıyla göz ve kulağın beyne bağlanması bunun için en iyi örneklerdir (Luhmann, 1998: 102).

Yapısal bağlantıların, bağlantılanmış autopoietik sistemlerden bağımsız olarak bir gerçeklik temeli olmalıdır. Diğer bir deyişle sistemin sınırlarının çizili olmadığı maddesel ya da enerji süreklilik durumunu şart koşmaktadır. Bunlar yüksek derecede dayanıklılık göstermektedir, bunun sebebi de yapısal bağlantıların sistemlerin tüm autopoietik olan yapısal gelişmeleriyle uyumlu olmasındandır. Yapısal bağlantılarda iki-yönlü-formlardır, bir şeyi içeri alırken diğerini dışarda bırakırlar. Bağlanmış sistemlere etki eden, irite eden belirli nedensellikleri arttırır ve biraraya getirirler, böylelikle de kendini sınırlamaya/tanımlamaya teşvik ederler. Ayrıca diğer etki türlerini de dışarda

bırakırlar. Dış yüzeylerinde sisteme etki edebilecek nedensellikler olabilir, ancak bu tarz nedensellikler sadece yıkıcıdır (Luhmann, 1998: 102-103).

Tüm iletişimler yapısal bağlantıyla bilince bağlıdır. Bilinç olmadan hiçbir iletişim gerçekleşemez. İletişim tamamen bilince bağlıdır, bunun sebebi de sadece bilincin duyumsal algılamaya yetkin olmasıdır ve hiçbir yazılı ve sözlü iletişim algılama yetisi olmadan işlevini yerine getiremez. Buna rağmen bilinç iletişimin ne öznesidir, ne de herhangi bir anlamda iletişimin taşıyıcısıdır. İletişime hiçbir operasyonel katkısı bulunmamaktadır. Heterojen operasyon türleri arasında yineleme gerektirmediğinden ve iletişimin bilincin var olması gerektiğini konu etmemesinden iletişim sadece yapısal bağlantı sayesinde gerçekleşmektedir. Bundan dolayı klasik metafor olan iletişimin psikik sistemlerin anlamsal içeriklerinin bir diğerine aktarımı olduğu düşüncesinden vazgeçilmesi gerekmektedir (Luhmann, 1998: 103-104).

İnsan iletişim gerçekleştiremez, sadece iletişim iletişimi gerçekleştirebilir. İletişim sistemlerinde olduğu gibi bilinç sistemleri de operasyonel olarak kapalı sistemlerdir ve birbirlerine temasları yoktur ve temas kurulamaz da. Sadece bilinç düşünebilir ve sadece toplum iletişim gerçekleştirebilir. Her iki durumda da operasyonel olarak kapalı, yapısal belirlenmiş sistemlerin kendi operasyonları eylemde bulunmaktadır (Luhmann, 1998: 105).

Yapısal bağlantının bu özel durumunda her iki taraf ta autopoietik bir sistemdir (Luhmann, 1998: 105-106).

Yapısal bağlantı her zamanki gibi bu durumda da hiç durmadan ve kendini farketmeden devam etmektedir, hakkında düşünmesek de, konuşmasak da yapısal bağlantı devam etmektedir (yürüyüşe çıktığımızda diğer bir adımımızı atarken dengemizi düşünmediğimiz gibi) (Luhmann, 1998: 106).

Yapısal bağlantı aracılığıyla bir sistem yüksek karmaşıklığa sahip çevre şartlarına, bunların karmaşıklığını işlemeden ya da yeniden oluşturmak durumunda kalmadan bağlanabilir. Yapısal bağlantılar çevrenin sadece çok kısıtlı bir bölümünü kapsamaktadırlar. Dışarıda kalan hiçbir şey sistemi irite edemez ve uyaramaz, ancak yıkıcı olarak sisteme etki edebilmektedir. Sadece bu şekilde sistemin autopoietikliğinin

özerkliği ve kendi sistem karmaşıklığının yapılandırılması garanti altına alınmış olur (Luhmann, 1998: 107-108).

Bilişsel sistemler ve iletişim sistemleri yapısal bağlantıyı dil aracılığıyla mümkün kılmaktadırlar. İki farklı türden autopoietik sistemin kabulüyle insan doğasının bütünlüğünün şartı yerine yapısal bağlantı kavramını kullanmak mümkün olmaktadır (Luhmann, 1998:108-109).

Yapısal bağlantı kavramı, sistemlerin tamamen kendine özgü belirlendiklerini ancak çevrenin kabul ettiği ölçüde hareket ettiklerini açıklamaktadır. Yapısal bağlantının sistem iç tarafı iritasyon (ya da arıza ya da karışıklık) olarak tanımlanmaktadır. Autopoietik sistemler doğrudan olumsuz ya da standartlaştırılmayan dürtülere reaksiyon göstermektedirler. Ekonomik kuramın tahmin ettiği gibi kendiliğinden çıkarlarını arttırmaya çalışmamaktadırlar. Hem bilinç sistemleri hem de iletişim sistemleri olarak toplum iritasyonlarıyla tamamen özerktirler. İritasyonlar içsel olayların kendi olanaklarıyla karşılaştırılmasından ve özellikle tesis edilmiş yapılardan, beklentilerden meydana gelmektedir. Böylelikle sistemin çevresinde iritasyon yoktur ve çevreden sistemin içerisine bir iritasyon transferi de olmamaktadır. Burada söz konusu olan her zaman sisteme özgü yapıdır ve her zaman kendine özgü iritasyondur, elbette çevresel etkilerin bir sonucudur. Sistem iritasyonun sebebini her zaman içinde bulma olanağına sahiptir ve bunun üzerine kendini eğitebilmektedir ya da iritasyonu çevreye mal ederek bunu bir rastlantı olarak ele alıp ya da kaynağını çevrede arayıp kullanabilme ya da yok sayabilme olanağına sahiptir. Bu farklı olanaklar da öz referans ve dış referans arasındaki sistemin kendi özgü ayrımlaşmasına bağlıdır, eğer bir kere bu olanaklara sahip oldu mu sistem bakış açılarını değiştirebilir ve reaksiyonlarını kombine edebilmektedir. Çevre, yapısal bağlantı şartıyla kendi iritasyon olanaklarının artmasıyla sistemin yapısının gelişmesine etki edebilmektedir (Luhmann, 1998: 118-119).

Operasyonel kapalılık, kendi kendini düzenleme ve autopoietiklik kavramlarının düzenlemeleri bu bağlamda önemli bir yere sahiptir. Bilindiği gibi operasyonel olarak kapalı sistemler kendi operasyonlarıyla çevreye ulaşamazlar. Biliş üzerinden çevre uyumunu sağlayamazlar. Sadece sistem içerisinde işlem yapabilirler, yani kısmen dışarda, kısmen de içeride işlem yapamazlar (Luhmann, 1998: 129).

Bu sebepten dolayı Luhmann operasyon ve nedensellik arasında ayırım yapılması gerektiğini ifade etmektedir. Çevre her zaman etkili olmaktadır. Ayrıca nedensel tespitler her zaman bir gözlemciyi gerektirmektedirler. Belirli nedenler sayısız türdeki nedensel faktörlerin arasından seçilen belirli etkilere bağlanmalıdır. Hangi nedensel bağlantıların seçileceğini öğrenmek istiyorsak, gözlemci olarak gözlem yapmamız gerekmektedir (Luhmann, 1998: 129-130).

Sistem operasyonları nedensel olarak çevre şartlarına bağlıdır, bunlar ya yapısal bağlantıyla bağlıdır ya da yıkıcı olarak etki etmektedirler. Sistem operasyonları nedensel olarak çevre durumlarını değiştirmektedir. Sistem sınırları hiçbir yöne nedensellikleri engellememektedir. Bir iletişim havayı titreşimlere çevirmektedir ya da kağıdı boyamaktadır, uygun araçların elektromanyetik durumlarını ve katılımcı bilinç sistemlerinin durumunu değiştirmektedir. Bu tamamen gevşek bağların, geçici sıkı bağlara dönüşmesini sağlayan ilgili mediumlarına bağlıdır (Luhmann, 1998: 130).

Edimsel olarak tüm işlev sistemleri yapısal bağlantı aracılığıyla birbiriyle bağlanmıştır ve toplumu oluşturmaktadırlar. Her bir tekil sistemin basit olarak varolmasını sağlayan autopoietik kapalılık çevresiyle ilişkisini belirli bağımlılığını arttıran ve diğerlerini etkili olarak dışlayan yapısal bağlantıya çeviremezse gerçekleşemez. Operasyonel kapalılığın ve yapısal bağlantının genetik ve yapısal bağlantısı autopoietik sistemlerin oluşturulmasında devam etmektedir (Luhmann, 1998: 779).

Sistem içi yapısal bağlantının bir özelliğine dikkat edilmesi gerekmektedir. Dış ilişkilerde bağlantı için hiçbir operasyon hazır bulunmazken, içsel ilişkilerde durum farklılık göstermektedir. Bu durumda sistem bağlantılarını gerçekleştirebilmek için toplum sistemlerinde iletişim kullanılmaktadır. Yapısal bağlantı operatif bağlantıyla tamamlanmaktadır. Örneğin bir doktor bir hastanın hastalığını yazılı olarak onaylayabilir ve yazıyı patronuna vermesi için verebilir (Luhmann, 1998: 788).

Krause (2005: 70), Luhmann'ın yapısal bağlantı kavramını sistemler arasındaki ilişkiyi tanımlayabilmek için kullandığını ve sistemin çevresiyle nasıl ilişki kurduğunu gösterebilmek için kullandığını ifade etmiştir.

Krause, Luhmann'ın yapısal bağlantı kavramını daha iyi anlaşılabilmesi için iki sistemin nasıl bir biriyle bağlantı kurduğunu şu şekilde açıklamıştır: Gevşek bağların

her türü, yapı ilişkisi bulunan autopoietik sistemler arasındaki sistem ilişkisiyle ilgilidir. S1 sistemine S2 sistemi önemli bir çevre oluşturmaktadır. Sosyal sistemi ele alırsak bu durumda S1 sistemi M1 mediumunda ögesel algılama olanaklarını, yani gevşek ve sıkı bağlanmış öğeleri algılamaktadır. Genel anlamda sistem S1'in yapısal olarak S2 sisteminin çevresine bağlantılı ya da çevresine uygun işlem yaptığı anlamına gelmektedir. S1 sistemi dil mediumunda dilsel bir iritasyonu S2 aracılığıyla algılamaktadır. Dilsel medium her iki sistemin kullandığı gevşek bağların öğelerinin mediumudur. Bu medium S1 sisteminin anlamasını sağlamaktadır, yani onun tarafından kullanılan dilsel mediumun kendi M1mediumuna dönüştürülmesini sağlamaktadır. Bunun olduğu an ve ancak o zaman S1 sistemi işlemsel olarak sıkıca S2 sisteminin çevresine bağlanmaktadır. Bu sürece dahil olan autopoietik S1 ve S2 sistemlerinin öğeleri hiçbir şekilde bir ortaklık, benzerlik oluşturmamaktadırlar (Krause, 2005: 71-72).

Yoldaş (2007: 67), Luhmann'a göre yapısal bağlantının sistem içi olanak çokluğu ürettiğini belirtmiştir.

Lisanın kendi işlem tarzı yoktur. Lisan zorunlu olarak düşünce ve iletişimle işlevini görür. Buna göre lisan kendi sistemini kuramaz. Sisteme bağlı kalır. Bilinç sistemi ve toplumun iletişim sistemi tamamıyla kendi öz üretimine kapalı işlemleriyle devam eder. Eğer bu olmasaydı konuşma son bulurdu ve bunun üzerine konuşma daha fazla düşünülemezdi (Krause, 2001: 112). Toplumun fonksiyon sistemleri, yapısal bağlantıyla birbirine bağlıdır. Yapısal birleşim kavramı sadece toplum dışı ilişkilerde değil, sistem-çevre, sistem-sistem, sistem içi ve birey sistem ilişkilerinde de ortaya çıkar. Yapısal bağlantı çevre ilişkilerine bağlı olarak meydana gelir. Çevre ilişkilerinden bağımsız yapısal bağlantı düşünülemez. Bu ilişki, yapısal bağlantının bir sistem üzerinden enformasyonları öz üretim aracılığıyla üreten ve çevresine bağlayan ve neredeyse yaşamın basit tüm alanları için geçerli olan, yine aynı şekilde öz üretimli sistemlerin kurulmasıyla kendi yapısını devam ettirir (Yoldaş, 2007: 69).

Luhmann yapısal birleşim alanında işlevsel sistemlerin otonomisine ilişkin şartlar konusunda şu örnekleri verir. Siyaset ve ekonominin yapısal birleşimi birinci dereceden harç ve vergi üzerinden, hukuk ve siyaset arasındaki birleşim anayasa üzerinden, hukuk ve ekonomi arasındaki birleşim mülkiyet ve sözleşme üzerinden gerçekleştirilir. Bilim

sistemi ve eğitim sistemi arasındaki birleşme, üniversitelerin organizasyon şekillerine bağlıdır. Siyaset ve bilim arasındaki ilişki, kaliteli yetişmiş personel ve uzman danışman üzerinden, eğitim sistemi ve ekonomi arasındaki birleşim diplomalar ve sertifikalar olarak ortaya çıkar (Yoldaş, 2007: 69).

2.2.5. Birinci Gözlem ve İkinci Gözlem Türü

Gözlem basitçe ayırdetme ve işaretlemek anlamına gelmektedir. Gözlem kavramıyla “ayırdetmenin ve işaretlemenin” tek bir işlem olduğuna dikkat çekilmiştir, çünkü ayırd edilmeden işaretlenme yapılamaz, ayırd etmede bir tarafı işaretleyerek anlam kazanmaktadır. Geleneksel mantık terminolojisinde ayırd etme tarafların ilişkisinde dışlanmış/çıkarılmış/ayrılan olan üçüncüdür. Böylelikle gözlemde, gözlemci yaparken dışlanan üçüncü olmaktadır. Gözlemcinin autopoietik bir sistemin gerçekleştirilmesi gereken bir operasyon olduğunu da dikkate alırsak ve sistemin burada gözlemci işlevini yerine getirdiğini varsayarsak, o takdirde gözlemcinin gözlemi dışlanan üçüncüdür. “Der Beobachter ist das ausgeschlossene Dritte seines Beobachtens” (Luhmann, 1998: 69). Gözlemci kendini gözlem yaparken göremez. Michel Sherr gözlemcinin gözlenemeyeceğini belirtmiştir. Gözlemci ayırd etmeyi her iki taraftan birini işaretlemek için kullanır, görmenin görülmeyen şartıdır ve “kör nokta” olarak tanımlanmaktadır. İster psişik ya da sosyal olsun, ister bilinç süreci ya da iletişim olsun bu gözlemin her türü için geçerlidir (Luhmann, 1998: 70).

En önemli çelişkilerden biri birinci ve ikinci gözlem türünün ayır edilmesiyle bertaraf edilmiştir. Bir araştırmacı diğer araştırmacıların ne gözlemlediğini gözlemler. Modern sanat ancak sanatçıların araçlarını nasıl kullandığını göstermesiyle anlam kazanır, yani nasıl gözlem yaptıklarını ve ne yaptıklarını. Tüm bu durumlarda neyi gözlemlediklerini gözlemlemek önemlidir ve çoğu durumda da neyi gözlemlemediklerini gözlemlemeyi de dahil etmektedir (Luhmann, 1998: 374-375).

Kendini tanımlamalar da gözlemlerdir ve gözlem olarak kalacaklardır. Gözlem bir şeyi ayırd ederken işaretlemidir. İşaretlenen ile birlikte aynı zamanda işaretlenmemiş bir alan da üretilmektedir ve gözlem işlemi (ve böylece gözlemciyi) gözlemlenenden uzaklaştırmaktadır (Luhmann, 1998: 882-883).

Toplumun kendi kendini gözlemlemesi ve kendini tanımlaması iletişimsel operasyonlardır ve sistemin olay bağlamında var olmaktadır. Sistemin önceden var olduğu şartından yola çıkmaktadırlar ve yapıcı değil, hep daha sonra gerçekleşen yüksek seviyede biçimlenmiş bir hafızayla işlem yapan operasyonlardır (Luhmann, 1998: 883).

Kendi kendini gözlemlemenin ve kendini tanımlamaların bilgi değeri vardır, bunun sebebi de sistemin kendisinin şeffaf olmamasından kaynaklanmaktadır (Luhmann, 1998: 885-886).

Sistemin kendini tanımladığı iletişim de iletişimdir ve gözlemlenebilen ayrıcı olaylardır. Sadece gözleme olanı “dijitalleştirmektedir”, ve sadece bu bir ayrımı diğerlerinden öne çıkarmaktadır (Luhmann, 1998: 886-887).

Luhmann (1998: 887) kendi kendini gözleme altında her zaman sadece bir ve sistem içinde sisteme yönelik bir operasyonun anlaşılması gerektiğini ve kendi kendini tanımlama altında ise uygun bir metnin hazırlanmasının anlaşılması gerektiğini belirtmiştir.

Tüm kendi kendini gözlemlemede ve kendi kendini tanımlamada edimsel-iletişimsel gözlemlenebilirliğin ve tanımlanabilirliğin icrası var olmaktadır. Başka türlü sistem gerçek anlamda işlem gerçekleştirememektedir. Her bir kendi kendini gözleme ve kendi kendini tanımlama kaçınılmaz olarak gözleme ve tanımlamaya maruz kalmaktadır. Her bir iletişim kendi açısından iletişimin konusu olabilmektedir. Ancak bu iletişim olumlu veya olumsuz yorumlanabilir, kabul edilebilir ya da red edilebilir (Luhmann, 1998: 888).

Modern bireyden kendi gözlemini gözlemleyen bir gözlemci olması beklenmektedir ve aynı zamanda ikinci türden gözlemin gözlemcisi olması beklenmektedir (Luhmann, 1998: 1026-1027).

Şairlerin kastettiği hatta söylediği gibi gözlemci susmaya mahkum edilmemiştir. Ancak kabul etmek gerekir ki, bir gözlemcinin görmediğini görmesi ve özellikle kendini görmesi mümkün değildir (Luhmann, 1998: 1061).

Sosyal boyutta toplumun ego ve alter ayrımı doğrultusunda bir bütün olarak nasıl ortaya konduğu söz konusu edilmektedir. Birinci türden gözlemci insanların ve kaderlerinin

farkını görmekte ve adaleti sorgulamaktadır. “Güneşin doğduğunu görürüz, ancak bunun bir yanılgı olduğunu biliriz ve başka türlü bunu göremeyiz. “Birinci türden gözlemlenmede gerçeklik ve gerçeklik illüzyonu arasında bir ayırım yapılamaz” (Luhmann, 1998: 93). İkinci türden gözlemde toplumun kendini nasıl düzenlediği, kişilere hangi konumları verdiği ve bunu nasıl gerekçelendirdiğini gözlemlenebilmekte ve tanımlanabilmektedir (Luhmann, 1998: 1075).

Geçiş semantiğini oluşturan tüm bu karmaşık biçimlerden gözlemcinin kim olduğu sorusu gündeme gelmektedir. Luhmann bu sorunun sorulamayacağını ve dolayısıyla cevaplanamayacağını ifade etmiştir. Gözlemcinin geleneksel anlamda “özne” olarak karakterize edilmesi sosyal boyut sorununu “özneler arası” sorunu olarak tanımlamayı mümkün kılmaktadır (Luhmann, 1998: 1081).

Luhmann yaptığı analizlerden modern toplumun gözlemlenemez gözlem tekniğiyle gözlemci çelişmesini dahil edilen dışlanan üçüncüyü anlayabilmeyi tavsiye etmektedir. Buradan çıkarılacak sonuç, gözlemcinin gözlemlenemeyen olduğudur. Ancak bu ümitsizliğe düşürmemelidir, çünkü autopoietik sistemlerde ne başlangıç vardır ne de bir son, her bir son bir başlangıçtır. Çelişki burada zamanla çözülmektedir. Sistem nesne olarak gözlemlenemeyeni operasyona dahil etmektedir. Bu olduğu takdirde ve bu tarz gözlem operasyonları kendi sonuçlarına sürekli olarak uygulandığında belki de dayanıklı kendi değerini sonuçta elde edebilecektir (Luhmann, 1998: 1081-1082). Gözleme ayırd eden tanımlamadır (Luhmann, 1998: 1113).

İkinci türden gözlemci diğer bir gözlemciyi, onun aracılığıyla dünyayı gözlemleyebilmek için, nesne olarak seçeceğinden dolayı ikinci türden gözlemci de her zaman için birinci türden gözlemcidir (Luhmann, 1998: 1117).

Gözlemci artık aşkın olarak gerekçelendirilmiş özel yetkilere sahip koruma altında olan bir özne değildir artık, gözlemci tanımladığı dünyaya teslim olmuştur. Gözlemciye artık muafiyet tanınmamaktadır. Gözlemci formun ya iç yüzüne ya da dış yüzüne konumlamak zorundadır. Spencer Brown’un ifade ettiği gibi artık kendisi “işaretlenmiştir”. Çünkü her bir dünya gözlemi dünyada gerçekleşmektedir, her bir toplum gözlemi iletişim olarak toplumda gerçekleşmektedir (Luhmann, 1998: 1118).

Normal toplumsal iletişim olarak birinci türden gözlemci, Maturana'nın deyişiyle "bir oyuktan" dünyayı gözlemler ve gözlemci için dünya varlıksaldır ve felsefesi varlıkbilimdir. Buna karşın ikinci türden gözlemci sistem/çevre ilişkisini tanıyabilmektedir. Birinci türden gözlemcinin gördüğü ve görmediği ikinci türden gözlemci için gözlemin hangi ayrımlara dayandığına bağlıdır, ayrıca bu ayrımlar her zaman başka ayrımlarda olabilmektedir (Luhmann, 1998: 1120-1121).

Bu her bir gözlem için geçerlidir ve aynı zamanda ikinci gözlem türü içinde geçerlidir. Her bir gözlem bir şeyi tanımlamak için operatif olarak kullanılan kör nokta olan ayırd etmeyi kullanmaktadır, eğer bunu kullanmazsa herhangi birşeyi alıp tanımlayamazdı. Bu gözlemleyebilmek için gözlemciyi seçen ikinci gözleme türü için de geçerlidir (Luhmann, 1998: 1121-1122).

Luhmann günümüz bağlamında ifade edilen ayırd etmenin genel anlamda değer kavramıyla tartışıldığını belirtmiştir. Hiçbir bilimin değersiz bir iletişim üretmeyeceğini ve bir bilimin değerden yoksun olamayacağını ifade eden Luhmann, ancak değer kavramıyla tam olarak neyin kastedildiğini anlayabilmek için birinci ve ikinci gözlem türlerinin ayırd edilmesi gerektiğini belirtmiştir. Birinci türden gözlemci değerler yardımıyla gözlem yapmaktadır. İlgili değerleri ayırd etmesini sağlamaktadır ve bu ayırd etmelerde fark edebilmesini ve eylemini yönlendirmektedir. İkinci türden gözlemci değerlerin mantığını iletişimdeki kullanımına bağlamaktadır (Luhmann, 1998: 1122-1123).

Birinci türden gözlemci doğru ya da yanlış olarak tanımlanabilen, belirli özellikleri olan düzenli bir dünyanın var olduğunu farz ederken, ikinci türden gözlemci bu mantıksal-ontolojik varsayımlardan vazgeçmektedir. İkinci türden gözlemci dünyanın çeşitli gözlemleri kabul ettiğini varsaymaktadır ve ayırd edileni her zaman yanlış bir gözlemin sonucu olarak değerlendirip elememektedir (Luhmann, 1998: 1124-1125). Gözlemcinin gözlemcisi daha iyi bir gözlemci değildir, sadece başka bir gözlemcidir (Luhmann, 1998: 1142).

Krause (2005: 95), Luhmann'ın sosyal sistem kuramında ele aldığı gözlem türlerini şu şekilde ayırmıştır; birinci türden gözlem ne sorusuna cevap vermektedir, ikinci türden gözlem nasıl sorusuna cevap vermektedir.

Luhmann (1992: 76), bu kavramın salt akla dayalı idrak kuramlarından farklı olarak, empirik gözlemeleme işlemi olarak tanımlanması gerektiğini vurgulamaktadır. Bu kuram, insan tecrübelerine bağlı olarak kurulmaktadır. Luhmann, gözlem kavramını, George Spencer Brown'ın genel gözlem kuramının operatif mantığı temelinde formüle etmiştir. Luhmann gözlem kavramını, Spencer Brown'un "draw a distinction" kelimesinden hareket ederek bir ayrımın tanımlanması olarak betimler. Sosyal sistem ve psikolojik sistemlerin bir işlem biçimi olan gözlem, bir işlem olarak ayrım ve tanımlamadan (distinction, indication) meydana gelir. Gözlem, tanımlama – ayrım farkının ünitesidir (Yoldaş, 2007: 72).

Luhmann (1992: 77), gözlem kavramının anlaşılması için işlem ve gözlem kavramlarını birbirinden ayırmak gerektiğinin altını çizer. Nedensellik açısından bakıldığında, işlem neden- gözlem işleminin sonucudur. Gözlem kavramı nitel olarak ele alınmalıdır. Bir gözlemin anlaşılması için gözlem esnasında meydana gelen şeyler, kolay bir gözlemler sembollerin değişiminin gözlemiyle ve fiziksel tarzdaki işaretlerin saptanmasıyla ve tanımlanmasıyla yapılabilir (Yoldaş, 2007: 72).

2.2.6. Niklas Luhmann ve İletişim

Luhmann'ın sosyal sistem kuramında iletişim sadece bir göndericinin bir alıcıya aktardığı bir süreç değildir, iletişim autopoietik bir sosyal sistemdir. İletişimin gerçekleşmesi için iki psişik sistem olmak zorundadır. İletişim üç seçim sürecinden oluşmaktadır, bunlar bilgi, ileti ve anlamadır. Anlama olmadan iletişim gerçekleşmemektedir. İletişim her ne kadar sosyal sistemdeki insana ve bilincine ihtiyaç duysa da, insanlar sistemin içinde değil, sistemin çevresinde yer almaktadır. Luhmann'a göre insanlar iletişim gerçekleştiremez, sadece iletişim iletişim gerçekleştirebilmektedir. Aracılık faktörü insanların önüne geçmektedir. Çeviri eylemi kuramı son yıllarda çeviriyi bir "aracılık" faaliyeti olarak değerlendirmekte, çevirmen eylemleri yerine çevirmenin aracılık ettiği toplumsal eylem ve sistemler çevirinin konusu yapılmaktadır.

Toplumsal sistemi oluşturan ve yeniden oluşturan operasyonlar iletişimdir. Toplum iletişim olmadan var olamaz, iletişim de toplum olmadan var olamaz. İletişimin kendi kendini üretim savıyla sistem ve çevre arasındaki sınırı kesin olarak belirlemektedir. İletişimin iletişimle yeniden üretimi toplum içerisinde gerçekleşmektedir. Diğer tüm

fiziksel, kimyasal, organik, nöro psikolojik ve zihinsel şartlar çevre şartlarıdır. Bunlar toplum aracılığıyla kendi işlemsel yetenekleri çerçevesinde değiştirilebilmektedir. Hiçbir insan toplumsal olarak vazgeçilemez değildir. Ancak bununla iletişimin bilinç olmadan, beyin olmadan, yaşam olmadan gerçekleşebileceği kastedilmemektedir (Luhmann, 1998: 13-14).

Toplumdaki tüm sistem oluşumları iletişime dayanmaktadır, eğer bu olmasaydı toplumda gerçekleştiği iddia edilemezdi. Bu aynı zamanda toplum içindeki sistem oluşumlarının da çevrenin sınıflandırmalarına dahil edilemeyeceğini de ifade etmektedir. Bu durum parçalı ayrımlaşma ve işlevsel ayrımlaşma içinde geçerlidir. Toplum sisteminin çevresinde aile, aristokratlar, politika ve ekonomi bulunmamaktadır. İletişim kavramında bir dönüşümlülük, bir kendine atıf vardır. İletişim her zaman iletişim gerçekleştirdiğini iletir. Kendini geri dönüşümlü olarak ifade etmek istediğini düzeltir ya da reddeder. Ancak hiç bir zaman gerçekleşmediğini iddia edemez (Luhmann, 1998: 14).

Toplum sistemi, toplumu üreten ve yeniden üreten operasyonlarla, yani iletişimle karakterize edilmektedir. İletişim sadece kuralına uygun doğru konuşmak değildir, daha çok tarihsel-somut olarak gerçekleşmektedir. İletişimin gerçekleşmesi için bilgili ya da bilgisiz belirli katılımcıların olması şarttır (Luhmann, 1998: 70-71).

Anlam kavramından yola çıkarsak iletişimin her zaman seçime dayalı bir olay olduğunu görebilmekteyiz. İletişim bir seçim sürecidir. İletişimde ortaya çıkan seçim, kendi ufkunu yapılandırmaktadır. Seçim olarak seçtiğini bilgi olarak yapılandırmaktadır. İlettiğini sadece seçmez, o zaten bir seçimdir ve bu yüzden iletilmektedir. Bundan dolayı iletişim iki aşamalı değil üç aşamalı seçim süreci olarak görülmektedir. Sadece gönderme ve almayla ilgili değil, daha çok bilginin seçimi iletişim sürecinin bir aşamadır (Luhmann, 1991: 194-195).

Yaygın bilinen anlayışa göre bilgi, olanaklar (bilinen ya da bilinmeyen) repertuarından bir seçimdir. Bilginin seçimi olmadan iletişim süreci meydana gelemez. Ayrıca bu bilgiyi ileten bir kişi seçilmelidir. Bu bilinçli ya da biliçsiz olabilmektedir. Önemli olan üçüncü seçimin bir ayrıma dayanması gerektiğidir, bu da bilginin iletilisinden ayırd edilmesidir. Bu önemli olduğundan ve iletişim sadece bu şekilde anlaşılabilirliğinden,

Luhmann alıcıyı “Ego” ve ileteni de “Alter” olarak adlandırmaktadır (Luhmann, 1991: 195).

Bilgi ve iletinin ayrımı analizin geniş olanaklarını sağlamaktadır. Her ikisi de mantıksal açıklamalar gerektirdiğinden, Alter bu nedenle çelişkiye düşmektedir ve kendi anlayışına birbiriyle anlaşma sağlayamayan iki bağlantı önermektedir. Bilgi, anlam dünyasının bir parçası olarak iletmeye değer doğru ya da yanlış, anlaşılacak zorundadır. İleten olarak ta bunu yapmakta ya da yapmamakta özgürlüğe sahiptir. Bu bakımdan dünya bilgisinin bilinen bir parçası olarak kendini kavramalıdır (Luhmann, 1991: 195).

Luhmann iletişimi üç aşamalı bir bütün olarak ele almaktadır. İletişimin gerçekleşmesi için bu üç seçimin sentezlenmesi gerekmektedir. Bühler insan dilinin üç işlevinden ya da üç ediminden bahsetmektedir, bunlar ifade, anlatım ve çağrıdır. İfade, bilginin seçiminin bir tanımıdır, anlatım iletinin bir seçimidir ve çağrı başarı beklentisidir (Luhmann, 1991: 196-197).

Bilgi, ileti ve başarı beklentisi “kodlamayı” gerektirmektedir. İleti bilgiyi iki katına çıkarmak zorundadır, bunun nenede bir yandan bilgiyi dışarıda bırakırken, bir yanda da bilgiye dilsel bir şekil vererek ileti için kullanmasıdır. Sosyolojik olarak önemli olan iletişim süreçlerinin ayrılaşmasının sağlanmasıdır. Olaylar kodlanmış ve kodlanmamış olarak ayırd edilmelidir. Kodlanmış olaylar iletişim sürecinde bilgi olarak, kodlanmamış olanlar ise arıza (hışırtı, gürültü) olarak etki etmektedir (Luhmann, 1991: 197).

Kodlama, bilgi ve iletinin işlemsel standartlaştırma olarak Alter ve Ego tarafından aynı şekilde uygulanmalıdır. İletişimin gerçekleşmesi için en azından Ego olarak bir sistemin bilgiye tepki verebilmesi gerekmektedir. İletişim, sadece bilgi içeren bir olayın algılanmasının dışında Ego’nun iki seçimi ayırd etmesi ve bu ayrımı uygulaması doğrultusunda gerçekleşebilmektedir. Ancak bu ayrımın yapılması ile iletişim gerçekleşmektedir. Ayrılaşma öncelikli olarak Alter’in Ego aracılığıyla gözlem yapmasına bağlıdır. Ego ileti eylemini iletilenden ayırt edebilme kapasitesine sahiptir. Alter gözlemlendiğini bildiği takdirde, bilgi ve ileti eylemini üstlenebilir ve kendine mal ederek kullanabilir ve iletişim sürecinin yönlendirilmesinde kullanabilir. İletişimin bir anlamda sonradan zamansal akışa ters yönde gerçekleştiği söylenebilmektedir. Bu durumdan ortaya çıkan karmaşıklık şansının geliştirilmesi için “zamanından öne

almayı” kullanmak durumundadır. Bu da beklenti kavramına sosyolojik analizler için merkezi bir önem atfetmektedir (Luhmann, 1991: 197-198).

İletişimin gerçekleşmesinde kaçınılmaz bir faktör olan anlama, iletişimin genel anlamı için çok önemli bir yere sahiptir. Bunun sonucu olarak iletişimin sadece öz referanslı süreç olarak mümkün olabileceği ortaya çıkmaktadır. Eğer iletişimsel bir eylemi bir diğeri takip ederse, bir önceki iletişimin anlaşılıp anlaşılmadığı kontrol edilebilmektedir. Böylece iletişim devam ederse bir önceki iletişimin anlaşıldığı ve devam ettiği görülebilmektedir (Luhmann, 1991: 198).

Luhmann iletişimin bilgi, ileti ve anlamadan oluşan üçlü seçimin bir sentezi olduğu varsayımından yola çıkıldığında, anlamının gerçekleşmesi şartına bağlı olarak iletişimin varolabileceğini ifade etmiştir (Luhmann, 1991: 203). Luhmann iletişimin bir alıcı olmadan var olamayacağını ve iletişime katılıp katılmama seçeneğinin kendinde olduğunu ifade etmektedir (Luhmann, 1991: 204). Buna göre iletişim tamamen bağımsız, özerk, seçim karakterini hiçbir zaman kaybetmeyen öz referanslı-kapalı bir seçim sürecidir (Luhmann, 1991: 205-206).

Dil ve iletişim araçları birbirinden bağımsız olarak sosyal iletişim aracılığıyla oluşturulan bilginin yayılmasını sağlayan ve gerekçelendiren evrimsel kazanımlardır. Bu şekilde sosyal sistem olarak toplum kendini üretir ve yeniden üretir. İletişim bir kere meydana geldiğinde ve devam ettiğinde sosyal sistemin oluşumu engellenemez. Sosyal sistem temelinde bu autopoietik bir süreç olarak tanımlanmaktadır, çünkü kendisini mümkün kılanı kendisi üretmektedir (Luhmann, 1991:222-223).

İletişim bir eylem değildir ve iletişim süreci de bir eylem zinciri değildir. İletişim sadece ileti eyleminden çok seçilmiş olayların bütünlüğüdür. İletişimde her zaman iletilenin, bilginin ve anlamının seçimi söz konusudur ve bu ayırmda bütünü sağlamaktadır ve böylelikle iletişim meydana gelmektedir. Luhmann yaptığı analizler sonucunda iletişimin direkt olarak gözlemlenemeyeceğini, sadece uygulanabileceğini ifade etmiştir. Bir iletişim sisteminin gözlemlenebilir olması ve kendini gözlemleyebilmesi için eylem sistemi olarak ele alınmalıdır (Luhmann, 1991: 225-226).

İletişimin en önemli getirilerinden biri de sisteme tesadüf, arızalar ve her türlü gürültüler için hassasiyet getirmesidir. İletişim yardımıyla beklenmedikler ve

istenmedikler anlaşılır yapılabilmektedir. “Anlaşılrla” kastedilen sebeplerin gerekçelendirilmesi ve durumun değıştirilebilmesi değildir, bunu iletişim kendisi zaten gerçekleştirmektedir. Önemli olan arızaların anlam formunu almaya zorlanması ve işlenebilmesidir. Arızaların iletişim sürecinde kendi kendilerinin ortaya çıktığı mı (basım hatası) ya da iletişimin konusundaki bir arızadan mı kaynaklandığının arasında bir ayırım yapmak gerekir ve sebepleri aranmalıdır. İletişim sistemin hassasiyetini gerekçelendirmekte ve arttırmaktadır ve sürekli hassasiyet ve iritasyonla evrime maruz kalmaktadır (Luhmann, 1991: 237). Luhmann sosyal sistemlerin neyden oluştuğu sorusuna iki yönlü cevap vermektedir, birincisi iletişimden, ikincisi eylem olarak sayılmalarından. Hiçbir durum diğeri olmadan evrimsel olamazdı (Luhmann, 1991: 240).

Krause (2005: 40), Luhmann anlamında iletişim kavramının bir gözleme kavramı ve iletişimin başka bir iletişime bağlanması olarak ele aldığını ifade etmektedir. Yoldaş (2007: 101) Luhmann bağlamında dilin bir sistem olmadığını, aksine bir araç olduğunu ifade etmiştir. Bir araç olarak dil sistemlerin kendi işlemlerini yapılandırılmalarını, kullanılmalarını ve özellikle refleksiyon kazanmalarını sağladığını belirtmektedir. Dilin spesifik işlemleri yoktur. Dil sadece sosyal ve psikolojik sistemlerin işlemleriyle varlık bulur.

Anlam uygulaması olarak iletişim, bir yönü işaretlemek ve bu yönde bağlantı kurabilmek için ayırım yapmak zorundadır. Böylelikle sistemin autopoietikliği sağlanmaktadır (Luhmann, 1998: 71).

Toplumun temel operasyonlarının zamana bağlı olaylar olduğu ve ortaya çıktıkları gibi kayboldukları anlayışından elde edilmektedir. Bu durum iletişimin tüm birleşenleri için geçerlidir: sadece bir kere şaşırtabilen bilgi için, eylem olarak bir zamana bağlı olan ileti için ve tekrarlanamayan ancak hatırlanabilen anlama için geçerlidir. İletişim, bilgi ve iletinin ayırt edilmesiyle gerçekleşen, dünyayı gözlemleyebilmenin belirli bir türüdür. Evrensellik kazanmak için bir olanaktır. Anlama anında iletinin anlaşılması için geniş zamansal ufuklar düzenlenebilse de iletişim bir aktarım değildir. Burada problem olan iletişimin anlama anında aynı zamanda kontrol edemediği ve geçmişe dönük çıkarsamalara bağımlı olduğudur (Luhmann, 1998: 71-73).

Bilgi ve iletinin sürekli olarak ayırd edilmesiyle bir sosyal sistem kendini gözlemleyebilmektedir. Bu gözlemin gözlemcisi ikinci türden gözlemcidir (örneğin bilim olarak sosyal sistem) ve konuları ve iletişimin işlevini ayırd edebilir ve işlemlerin (burada iletişimin) tekrarlanabilirliğini gözlemleyebilir (Luhmann, 1998: 77-78).

Her bir iletişim tepki verebileceği ve uyarabileceği aynı türdeki bir iletişimi şart koşmaktadır. Buradan yola çıkarak iletişimin tesadüfi ve keyfi olarak gerçekleşmeyeceği görülebilmektedir. Beklentiyi yönlendiren olasılıklar olmak zorundadır, yoksa iletişimin autopoiesisi mümkün olamaz (Luhmann, 1991: 190).

İletişim sistemleri medium ve form ayrımı yardımıyla yapılandırılmaktadır. Luhmann medium ve form ayrımını sistem kuramsal olarak mantıklı olmayan aktarım kavramının yerine kullanmaktadır. Bilgi kavramında olduğu gibi medium ve form ayrımı her zaman sistem içi bir durumdur. Bilgi için olduğu gibi medium/form ayrımı içinde çevreyle etkileşim söz konusu değildir. İletişim kendisinin ayırım yapmadığı hiçbir özdeşliği şart koşmamaktadır. Özellikle ne bilgi ne de medium/form çevrenin durumunu sisteme yansıtmamaktadır (Luhmann, 1998: 195-196).

Çok farklı bir tabanda iletişimsel sistemlerin operasyon temeli olan ayrımı görebilmekteyiz. Gevşek bağlar olarak kelimeler cümlelere bağlanırlar ve böylelikle iletişimde geçici ve kendini yeniden üreten ve tüketmeyen formlar olarak gösterirler. Medium/form ayrımı sistemin operatif devamlılığının olasılıksızlığını sistem içi uygulanan ayrıma aktarmakta ve sistemin autopoietikliğinin şartına dönüştürmektedir. Sistem mediumu tüketmeden (ışığı görmemizle ışığın tükenmemesi) kendi mediumuna kendi formlarına bağlayarak işlem yapmaktadır. Medium ve form ayrımı işlemsel kullanımda muhafaza edilmektedir ve bunun aracılığıyla yeniden üretilmektedir. Burada ayrımın kendisi söz konusudur, operasyon esnasında yoğunlaşan formlar değildir. Renkleri görmemiz ve kelimeleri telaffuz etmemiz onları tükettiğimiz anlamına gelmemektedir, sadece bağlam içerisinde kullanılabilirlikleri açısından yeniden üretilmektedirler. Luhmann “form” kavramı altında bir ayrımın işaretlenmesini kastettiğini dile getirmektedir. Medium ve form ayrımı da bir formdur. Ayrım, kendi kendini açıklamaktadır ve kullanıldığı kuramları autolojik yapmaktadır (Luhmann, 1998: 197-198).

Luhmann medium ve form ayrımını ifade edebilmek için ögelerin gevşek ve sıkı bağlar ayrımını kullanmıştır. Medium gevşek bağ olan ögelerden oluşmaktadır, form ise bu gevşek bağları sıkı bağlara dönüştürmektedir diğer bir deyişle biraraya getirmektedir (Luhmann, 1998: 199).

Toplumun autopoietikliğini sağlayan temel iletişim mediumu dildir. İletişim sisteminin düzenli olarak ileriki iletişimleri şart koşan autopoietikliğı, dilsiz iletişime müsaade etse de, dil olmadan mümkün değildir (Luhmann, 1998: 205).

2.2.7. Niklas Luhmann ve Toplum

Krause (2005: 61) toplum nedir sorusuna, toplum ne değildir sorusu olarak daha kolay cevap verileceğini ifade ederek, Luhmann anlamında toplum insanlardan ya da bunlar arasındaki ilişkilerden oluşmadığını ve toplumun belirli bir bölge ya da bölgesel olarak sınırlanmış bir bütünlük olmadığını, rızaya bağlı ya da değer açısından-ahlaki olarak birarada bulunmadığını ve özellikle dışarıdan gözlenemeyeceğini belirtmiştir.

Toplum Luhmann'ın sosyal sistem kuramında sistem olarak ele alınmaktadır ve diğer tüm sosyal sistemleri içinde barındırmaktadır (Luhmann, 1998: 78-79).

Luhmann toplumun üç farklı tabanda analiz edilebileceğini vurgulamıştır, bunlar aşağıdaki gibidir:

- (1) genel sistem kuramı ve içindeki tüm autopoietik sistemlerin genel kuramı;
- (2) sosyal sistem kuramı;
- (3) sosyal sistemin özel bir şekli olarak toplumsal sistem kuramı.

Autopoietik, öz referanslı, operatif kapalı sistemler olarak toplum kuramı diğer tüm sistem türleri içinde geçerli olan kavramsal kararları ve ampirik araştırmaların sonuçlarını biraraya getirmektedir. Burada çok kapsamlı interdisipliner tecrübelerin alışverişi ve güdülemesi mümkündür (Luhmann, 1998: 79).

Luhmann insanın neden çevreye konumlandığını şu şekilde açıklamaktadır:

“Sistem/çevre ayrımından yola çıkarsak, canlı ve bilinçli yaşayan varlık olarak insan ya sisteme ya da çevresine yerleştirilmelidir. İnsanı toplumsal sistemin bir parçası olarak gördüğümüzde, ayırd etme kuramını insanları dağıtma kuramına göre tabakalara,

uluslara, etnik yapılarına ve gruplara göre sınıflandırmak gerekmektedir. Bu yapıldığı takdirde insan haklarına aykırı ve özellikle eşitlik konseptine aykırı davranılmış olurdu. Böyle bir “hümanizm” kendi düşünceleriyle yıkılmaya mahkum olurdu. Diğer bir olanaksa insanı beden ve ruhen sosyal sistemin çevresinin bir parçası olarak görmektedir” (Luhmann, 1998: 29-30).

Sosyal sistem kuramında sosyal olarak anlaşılan autopoietik sistemlerin özellikleri ele alınmaktadır. Bu düzlemde sosyal sistemlerin uygun çevrelerdeki oluşumu için autopoietik süreçlerin spesifik operasyonları belirlenmelidir. Bu operasyonlar iletişimlerdir. Sosyal sistem kuramı tüm sosyal sistemler için hatta kısa süreli ve önemi az olan etkileşim sistemleri için de geçerli olan tüm ifadeleri biraraya getirmektedir. Bu düzlemde toplum, sosyal sistem olarak görünmektedir ve sosyal sistemin diğer türü olan etkileşim sistemleri ve örgüt sistemleriyle karşılaştırılabilmektedir (Luhmann, 1998: 80).

Autopoietik sistemlerin genel kuramı sistemin autopoietliğini sağlayan ve böylelikle sınırlarını çizen operasyonlarının kesin bir tanımı gerektirmektedir. Sosyal sistemler durumunda bu operasyonlar iletişimlerdir (Luhmann, 1998: 81).

Toplumun autopoietikliği ve yapısal oluşumu için iletişimin kendiliğinden kendi kabulünü elde etmesinden çok, başka bağımlı iletişimler tarafından sağlanmasını gerektiren önemli bir şarttır (Luhmann, 1998: 82-83).

En geniş sosyal sistem olarak toplum kendi sınırları dışında başka sosyal sistem tanınamaktadır. Toplum dışarıdan gözlemlenmemektedir. Psikik sistemler toplumu dışarıdan gözlemleyebilmektedir, ancak gözlem sosyal sistem içerisinde gerçekleşmediğinden ve iletişim olmadığından bunun toplumsal sonuçları yoktur. Toplum çoklu-bağlamlı kendi kendi gözlemleridir, bir sistemin kendi kendini gözlemlemeye mecbur bırakıldığı ve nesne olarak etki etmediği, sadece tek bir doğru görüşün olabileceği ve her türlü aykırılığın yanılğı olarak ele alındığı en uç durumdur. Toplum rutin olarak çevresinden kendini ayırd etse de, kendi çevresinden neyi ayırd ettiği önceden belli değildir (Luhmann, 1998: 88). Toplumun bir varlığı yoktur. Bütünlüğü temellerin indirgenmesiyle oluşturulamaz. Toplumsal sistemin bütünlüğü kendini dışarıya karşı sınırlamasında yatmaktadır, yani sistem olarak sürekli operatif yeniden üretilen ayrılaşmayla (Luhmann, 1998: 89-90).

Toplum iletişimsel kapalı bir sistemdir ve iletişimden iletişim üretmektedir. Dinamiğini iletişimin iletişime etki etmesiyle kazanmaktadır (Luhmann, 1998: 95). İletişimsel sistem olarak toplum sadece kendi içinde iletişim kurabilmektedir, hiçbir zaman ne kendisiyle ne de çevresiyle iletişim kuramamaktadır. Bütünlüğünü iletişimi işlevsel olarak önceki ve sonraki diğer iletişimlere bağlatarak gerçekleştirmektedir. Sistem ve çevre gözlem şeması temelinde kendi içinde, kendi hakkında ya da çevresi hakkında iletişim gerçekleştirebilir, ama asla kendisiyle ve çevresiyle iletişim kuramaz. Bunun sebebidir ne kendisi ne de çevresi toplum içerisinde partner olamayacaklarından kaynaklanmaktadır. Birbirlerinin iletişim partneri olamazlar ve tekrardan meydana gelemezler. Böyle bir deneme olumsuzlukla sonuçlanır ve autopoietik devreye sokamaz. Toplum sadece autopoietik sistem olarak varolabilmektedir (Luhmann, 1998: 96).

İletişim sistemi olarak toplumun autopoietikliği, gerekli ayırd etmenin yeniden üretimiyle gerçekleşmektedir, bu da referanslar sayesinde olmaktadır, öz referans ve dış referans. Ancak bu ayırmada tekrardan referans sayesinde ayırd edebilmektedir, bunu da kendi ayırımını öz referansın altına toplayarak gerçekleştirmektedir. Bu da gerçekleştirdiği sistem ve çevre ayırımını tekrardan ayırd etmesiyle oluşmaktadır. Tüm içsel dönüşümler, tüm bilgi işlemleri, tüm ayırd etmelerin ayırd etmelere dönüştürülmesi her zaman iletişimsel referans ile yapılmaktadır. Direkt olarak çevreye müdahale söz konusu değildir. Nesnelere sistem için her zaman referanslardır, hiçbir zaman dış dünyada var olan şeyler değildirler, sistemin autopoietikliğinin yapısal bütünlükleridirler ve iletişimin devamının şartlarıdır. Gözlemci olarak sistem her zaman kör olarak işlem yapmaktadır, çünkü ayırd etmenin bütünlüğünü tek bir gözlemci gerçekleştirmektedir ve ayırd etmeyi ayırd etmenin hiçbir tarafına yerleştirememektedir. Sistemin operasyonları sistem içerisinde gerçekleştiğinden, ne çevrenin bütünlüğü ne de sistemin autopoietikliğinin bütünlüğü sistem tarafından kavranmaktadır (Luhmann, 1998: 98-99).

Toplumsal sistemler etkileşim sistemleri olmadığı ve etkileşim sistemlerinin toplamlarından oluşmadığı savını bir yanını oluşturmaktadır, diğer yanı ise etkileşim sistemlerinin toplumu şart koşmalarıdır, toplum olmadan ne başlayabilirler ne de bitirilebilirler ve toplum sistemleri de değildirler (Luhmann, 1991: 552).

Etkileşim ve toplum ayrımı sistem ve çevre ayrımıyla aynı görülmemektedir, bu hem toplumsal sistemler hem de etkileşim sistemleri için geçerlidir. Toplum etkileşim sistemlerinin çevresini oluşturmamaktadır, bunun nenede etkileşimlerinin de toplumsal olaylardan oluşmasıdır. Etkileşimler her ne kadar toplumsal sistemden daha fazla tüm çevrede işleseler ve etkinleştirseler de, özellikle insanın tüm fiziksel ve bedensel yetkinlikleri, toplumsal sistemin çevresine de ait değildirler. Sistem/çevre ayrımıyla toplum/etkileşim ayrımının bir görülmemesi Luhmann'ın sosyal sistem kuramında büyük bir sıkıntıdır (Luhmann, 1991: 552-553).

Luhmann sosyal ilişkilerin, süreçlerin, eylemlerin ya da iletişimlerin toplamını tanımlayan kavram olarak "toplum"u kullanmaktadır. Toplum her şeyi kapsayan sosyal sistem olarak kendi dışında varolan sosyal bir çevreyi kabul etmemektedir. Yeni bir iletişim partneri ya da iletişim konusu ortaya çıktığında ve dahil olduğunda toplum gelişim göstermektedir. Toplumun içerisine dahil olmaktadır ve toplumla bütünleşmektedir. İletişim olan herşey toplum olduğundan, bunlar çevrenin konusu olarak ele alınamamaktadır ve dışlanamamaktadır. Bu özel durumun ortaya çıktığı yegane sosyal sistem, toplumdur (Luhmann, 1991: 555).

Toplumsal sistemin bütünlüğü bu tarz bir durumda öz referanslı kapalılıktan başka bir şey olamamaktadır. Toplum tipik bir autopoietik sosyal sistemdir. Toplum iletişimle var olmaktadır ve iletişimde toplumla var olmaktadır. Toplum oluştuğu temel bütünlülükleri (iletişimleri) yapılandırmaktadır ve her ne olursa olsun bu gibi yapılandırmalar sonucunda toplum yapılandırılmaktadır. Bu sonuçlardan hiçbir sistem kaçamamaktadır, hatta olumsuzlama dahil autopoietik yeniden üretimin sağlanmasına katkı sağlamaktadır. Bundan dolayı toplum kendi kendini temsil eden bir düzen olarak tanımlanabilmektedir, çünkü kendi içinde her ne değiştirilmek ya da yenilenmek istenirse, yine kendi içinde yenilenir ve değiştirilir (Luhmann, 1991: 555-556).

Bunun en önemli sonucu sistem ve çevre ilişkisini ilgilendirmektedir. Bu tarz bir sistemde, yani kendi kendine varolabilen sistemlerde hiçbir çevre teması bulunmamaktadır. Bir organizma nasıl ki derisinin dışında var olamayacaksa, bir göz nasıl ki gördüğüyle sınır teması kuramazsa bir o kadar da toplum çevresiyle iletişim kuramamaktadır. Toplum tamamen kapalı bir sistemdir. Böylelikle toplum tamamen etkileşim sistemlerinden ayrılmaktadır, etkileşim sistemleri çevreleriyle iletişim

kurabilmekte, yeni gelenleri selamlaya bilmekte, kararlarını iletebilmektedir. Toplum sadece çevre hakkında bir iletişim gerçekleştirebilmektedir. Toplum kapalılığı sayesinde çevre içerisinde bir sistem olabilmektedir ve sınırları olan bir sistemdir. Sınırlar toplum tarafından yapılandırılmaktadır. Sınırlar iletişimi tüm diğer iletişimsel olmayan durumlar ve olaylardan ayırmaktadır. Evrimin sonucu olarak sadece bir toplum bulunmaktadır, o da tüm iletişimlerini içinde barındıran dünya toplumdur (Luhmann, 1991: 556-557).

Yinelenen iletişim ilişkilerinin kapalılığı buna göre çevreden ayrılmanın bir işlevi değildir. Çevresinin aktardığı duyusalığa bağlıdır. Duyusalılık psişik ve bedensel sistemler olarak insanların karşılıklı iç içe geçmesiyle (interpenetration) sağlanmaktadır. Autopoietik, kapalı-öz referanslı sistemler karşılıklı iç içe geçmeye bağlıdır. Luhmann işlevsel analizinde, insan ve sosyal sistemler arasındaki ilişkiyi açıklayabilmek amacıyla karşılıklı iç içe geçme kavramını kullanmaktadır (Yoldaş, 2006: 119). Ancak karşılıklı iç içe geçme sayesinde kapalı-öz referanslı autopoietiklik mümkündür. İç içe geçme sayesinde bilginin operatif süreçlerinin işlevsel tabanlarını ayrı tutmayı ve yinede birleştirmeyi, yani çevreye karşı açık ve kapalılık anlamında sistemleri gerçekleştirmeyi mümkün kılmaktadır (Luhmann, 1991: 557-558). Anlam olmadan hiçbir toplum ve sosyal sistem var olamaz, ölür (Luhmann, 1991: 587-588).

Autopoietik bütünlük kendini yenilemekten başka bir şey değildir. Bunu gerçekleştirmek için bir dizi bağlantı olanakları bulunmaktadır. Sosyal sistemlerde her zaman ve sadece iletişimlerin (kendi kendini gözlemde eylemlerin birleştirilmesi) birleştirilmesi söz konusudur. Birleştirme öğelerin öz referansı ile ve beklenti yapılarıyla mümkündür (Luhmann, 1991: 590).

Soyut olarak iletişim sistemi içerisinde ayırım yapmayan ayırımdır. İletişim sistemi olarak toplum çevresinden ayrılmaktadır, ancak bu bir dışsal ayırımdır içsel bir sınır değildir. Toplumun tüm diğer alt sistemleri için iletişimin sınırları toplumun dış sınırlarıdır. Bu dış sınırlar her bir alt sistem için farklı kod ve program hazırlayarak tüm içsel ayırmağa bağlanabilmektedir ama mecbur değildir. İletişimde bulduklarında tüm alt sistemler topluma dahil olurlar. Farklı iletişim kurduklarında kendi aralarında ayırmaşırlar (Luhmann, 1998: 149-150).

Dünyada gözlem yapılabilir, ancak gözlemci kendini gözlemleyememektedir ve bu işlemde dışlanan üçüncüdür. Dünyanın bütünlüğü bir çelişkidir, bu çelişki dünyada bulunan ve kendini gözlemleyemeyen dünya gözlemcisinin çelişkisidir (Luhmann, 1998: 154).

Tüm bunlar toplumu dünya toplumu olarak tanımladığımızda da geçerlidir. Bir yandan dünya üzerinde, hatta tüm iletişimsel olarak ulaşılabilen dünyada sadece bir toplum bulunmaktadır. Bu kavramın yapısal ve operatif yanısırdır. Aynı zamanda dünya toplumu kavramı her bir toplumun bir dünya oluşturduğu ve bu sayede dünya gözlemcisi çelişkisinin ortadan kalktığını da ifade etmektedir (Luhmann, 1998: 155-156).

Luhmann evrensel heterojen kaynaklara göre bütüncül bir toplum tanımının eksikliğinden bahsetmektedir, bu eksikliği gidermek için, kendisi sistem kuramsal konseptle toplumu tüm sosyal sistemleri ve iletişimlerini kapsayan, operatif olarak kapalı, autopoietik sosyal sistemler olarak tanımlamıştır (Luhmann, 1998: 171).

Krause, Luhmann'a göre toplumun autopoietik bir sistem olarak çevresinin olduğunu ve iletişim öğelerden oluştuğunu ifade etmektedir. İletişim dışında kalan herşey toplumun dışında yer almaktadır (Luhmann, 1998: 804). Psişik ve yaşayan sistemler autopoietik sistemler olarak toplumun çevresini oluşturmaktadır. Psişik sistemler her ne kadar iletişim sistemleri gibi anlamı gerektirirlerse de toplumun dışında yer almaktadırlar. Toplumun içsel çevresine tüm iletişim gerçeklikleri ve sosyal sistemler aittir. Luhmann anlamında topluma iletişimsel öğeler dahil olmaktadır (Krause, 2005: 61-62).

Operasyonel olarak toplum anlık aktüel iletişimsel olayların bütünlüğüdür. Toplum autopoietik sosyal ya da iletişimsel sistem olarak gözlemlenmektedir. Operatif olarak kapalı sistem olarak bilişsel olarak işlem yapmaktadır ve kapalılığı temelinde açıklığı sağlamaktadır (Krause, 2005: 62-63).

Luhmann (1997: 15) toplum içerisinde farklı iletişim sistemlerinin bulunduğunu belirtmiştir, bunlardan en önemlileri politika, ekonomi, hukuk, bilim, din ve sanattır. Tüm bu sistemler toplumsal sistem tarafından önceden yapılandırılmış olması gerekmektedir. Bu yapılandırma merkezi operasyonlara dayanmaktadır ve Luhmann da bunu dil, yazı, elektronik medya ve moralle gerçekleştirilen iletişim olarak adlandırmaktadır. Toplum sadece iletişimden oluşmaktadır. Sadece iletişim olayları

sayesinde var olabilmektedir ve sadece bunlar sayesinde devamını sağlayabilmektedir, Luhmann anlamında bunu ifade edecek olursak toplumun yapılandırılması ve yeniden üretilmesi iletişim sayesinde gerçekleşmektedir. İletişimin bittiği yerde toplum da bitmektedir. Diğer yandan iletişimde toplum olmadan varolamaz. Luhmann da iletişim ve toplum sirkülerdir. Birbirlerini karşılıklı olarak gerektirmektedirler. Toplum kendi kendini tanımlayabilen sistem olarak, kendi tanımlamalarını içermektedir (Reese-Schafer, 2001: 12-13).

İletişimden başka birşey olmayan toplum çevresiyle ilişkisini yapısal bağlantı sayesinde gerçekleştirmektedir. Yapısal bağlantı sayesinde kapalı sistem dış dünyaya direkt olarak bağlı olmadan reaksiyon verebilmektedir (Reese-Schafer, 2001: 14-15).

2.2.8. Niklas Luhmann'da Sosyal Boyut

Luhmann tüm iletişimlerin anlam mediumunda gerçekleştiğini belirtmektedir. “Anlam, sistemlerin şartıdır ve sistem dışında iletişimi kullanan ve tekrar üreten bir anlam bulunmaz; bu sosyal sistemlerin anlam işleyen sistem oldukları anlamına gelir” (Yoldaş, 2007: 83). Hagelstange (1995) dünyanın ancak anlam aracılığıyla gözlemlenebilir olduğunu ifade etmiştir (Yoldaş, 2007: 84). Her bir operasyon gözlemlendiğinde bir dizi olanakların seçimi olduğu ve peş peşe gelen iletişimlerin asimetrisini gerçekleştirmek için kendine başvuran anlam bağlantılarının döngüsünü kesintiye uğratması gerekmektedir. Luhmann bu durumu farklı üç anlam boyutuyla açıklamaktadır, nesnel boyut, zamansal boyut ve sosyal boyut;

- (a) Nesnel boyut, formun “içsel” ve “dışsal” ayrımıdır. Sistem kuramsal çerçevede sistem ve çevreden bahsedilebilir.
- (b) Zaman boyutunda önce ve sonra ayrımı söz konusudur; “bugünden” bakıldığında ise geçmiş ve gelecek söz konusudur.
- (c) Sosyal boyutta ise Ego ve Alter arasındaki ayrım söz konusudur, Ego ile iletişimi anlayan ve Alter ile iletiyi ileten kastedilmektedir (Luhmann, 1998: 1136-1137).

Autopoietikliği sayesinde anlam üreten toplum sistemleri bu üç boyutta işlem yapmak zorundadır. Toplum sisteminin kendini tanımlamasında anlam mediumunun kendisi form olur, anlam da kendine dönüşlü olur. Bundan dolayı anlam boyutları ayrım olarak

ayrıld edilmektedir (Luhmann, 1998: 1137). Psikolojik ve sosyal sistemler, karmaşıklık problemini ve öz referansı anlamın şekline sokarlar. Her iki sistem de, anlam olarak referans yapısı sonucu, sistem ve çevre bağlantısına girmeyi zorunlu kılar. Ancak bu, tüm karmaşa sistemlerinin ve öz referansın anlam şeklinde işlendiği anlamına gelmemektedir. Luhmann, onlar için anlamın dünya şekli haline geldiğini görür ve böylelikle sistem ve çevre arasında ayırım oluşur (Yoldaş, 2007: 84).

Bu üç boyutun dışında autopoietikliğin anlam boyutlarını tanımlayan çok farklı olanaklarda düşünülebilmektedir. Her bir kendini tanımlama, tanımlama olarak gözlemlenebilen durum içerisinde tarihsel olarak mantıklı olmayı gerektirmektedir. İkinci türden gözlemcinin konumu sadece rastlantısal fenomenleri üretmektedir. Luhmann bunun dikkate alındığında, anlam boyutlarını, sosyal boyutu iletişim ve medyaları konsepti aracılığıyla, zaman boyutunu evrim konseptiyle, nesnel boyutu da sistem ayrımlaşması konseptiyle (Luhmann, 1998: 1138) ifade eder.

Nasıl ki anlam boyutları birbirini gerektiriyorlarsa ve her biri diğerinin gözlemlenmesi için çıkış noktası oluşturuyorsa, iletişim kuramı, evrim kuramı ve ayrımlaşma kuramı da genel kuramın ortaya konmasında farklı dayanaklar sunmaktadırlar. Sosyal sistemler iletişimin başlamasıyla, autopoietik olarak kendini yapılandırmasıyla oluşmaktadır. Sistem ve çevre arasındaki ayırım yapısal bağlantı sayesinde aşılarak evrimi gerçekleştirmektedir. Bu kuramlardan hiç biri bir diğerini gözardı edemez ve yadsıyamaz (Luhmann, 1998: 1138-1139).

Ayrımlaşma kuramında nesnel boyut sistem referanslarının seçim problemini tespit etmektedir. Aynı anda birçok sistemin varlığını tespit ederek, ikinci gözlemci olarak hangi sistemden bakarak hangisini çevre kabul edildiğine karar verir. Zamansal boyutta toplumun kendi tanımlamalarını tarihsel süreçte zaman olarak ele alır ve evrimden bahseder. Ancak süreç kavramıyla süreksizliği değil, sürekliliği vurgulamaktadır, bu olmadığı takdirde belirli bir sürecin identitesi ve ayırdedebilirliği tespit edilemez. Bu olduğu takdirde olaylar dönüm noktası, kesinti, yenilik olarak yön belirleme teşvikleri olarak ortaya çıkar (Luhmann, 1998: 1139-1140).

Sosyal boyutta her bir kendini tanımlama bağlantı aracı olarak ele alınmaktadır (bu ahlak, mantık, değerler, bilgilendirme ya da arzu edilen uzlaşma olsun). Sosyolojik analitikler her bir iletişimin evet/hayır- ikililiğini doğurduğundan yola çıkar, çünkü bu

durum söz konusu olmadan autopoietiklik devam ettirilememektedir (Luhmann, 1998: 1140).

Luhmann (1993: 124-127) anlam sisteminin diğer sistemlere göre insani davranışlar olan yaşamak ve hareket etmek arasında ayırım yapar. Yaşamın karakterize edilmesi çevrenin anlam seçimine mal edilir. Hareket etmenin karakterize edilmesi ise diğerine göre sistemin kendi anlam seçimine mal edilir. Bunun bir neticesi olarak, Luhmann yaşamak ve hareket etmek arasındaki ayırımı, anlam seçimine bağlar. Üç anlam boyutu arasında çok sıkı bir bağlantı vardır: Nesnel, zamansal ve sosyal boyut. Bu üç anlam boyutu ayrı ayrı analiz edilir. Bu analiz ise iki yönde sürdürülür. Birincisi, üç anlam boyutu arasındaki ayırım, toplumun sosyokültürel evriminin bir sonucudur. Anlam kelimesinin ikinci ana fikri ise, anlamın, sembolik genelleştirmelerinde öz referanslı işlemesidir. Luhmann, sembol / sembolik kelimesi ile bir bütün oluşumunun ortamını anlamaktadır. Genelleştirme kelimesi ise bir çoğunluğun operatif işlemdeki fonksiyonu anlamına gelir. Bu, çoğunluk olarak bir bütüne bağlanır ve böylece onun tarafından sembolize edilir. Luhmann, aynı zamanda, sembolik ayırım ile öz referanslı işlemin mümkün olduğunu vurgulamaktadır (Yoldaş, 2007: 89).

2.2.9. Niklas Luhmann'da Sosyal Evrim

Evrin kuramı hareketli/hareketsiz ayırımı için çok farklı bir ayırım kullanmaktadır. Evrim çağları değil, değişim, seçim ve yeniden stabilizasyonu ayırt etmektedir. Bunları ayırd ederek varlık şekillerinin oluşumunu ve tesadüfi varlıkları açıklamaktadır (Luhmann, 1998: 425-426).

Krause (2005:19), Luhmann'a göre bir sistemin kendini çevresinde irite eden olayları bilgisel olarak algılaması (değişim), uygun bilgileri kendi bilgi işleme olanaklarıyla düzenlemesi (seçim) ve diğer işlemlerini bu değişen esaslara göre ayarlaması gerektiğini ifade etmiştir (yeniden stabilizasyon). Luhmann (1997: 432), sistem kuramı açısından değişimi ve seçimi, "karışık sistemlerin alt dinamikleri" olarak inceleneceğini vurgulamıştır (Yoldaş, 2007: 76).

Luhmann (1991: 181) toplumun evrimin bir sonucu olduğunu ve evrim kavramında kendi algılanışı bağlamında, kendi kurallarını belirleyip onlara bağlı olması bakımından bir evrimin sonucu olduğunu ifade etmiştir. Evrim kuramı kendi sürekliliği ve ayırımının

sürekliliği içinde bir form olarak, sistem-çevre ilişkisini tanımlayarak, yapı belirleyici sistemin yapılarını ve kendi işlemlerini nasıl değiştirdiğini açıklar (Yoldaş, 2007: 76). Luhmann (1998: 577) hiçbir sistemin kendi evrimi kontrol edemeyeceğini, ancak sistemin güncel operasyonlarında “hafıza” olarak nitelendirilebilecek ilave donanım kullandığını ifade etmiştir.

Değişim, seçim ve yeniden stabilizasyon arasındaki ayırım geçici olarak oluşan ve yeniden devre dışı kalan yapılandırmaların nasıl kullanıldığını açıklamaktadır. Başka bir ayırım yardımıyla mümkün olmayanı mümkün kılan çelişkinin gelişmesini sağlamaktadır. Değişim ve seçim kavramları problemi bambaşka bir düzleme taşıyarak mümkün olan ve mümkün olmayan ayırımın bütünlüğü sorusunu geçiştirmektedirler. Böylelikle çıkış çelişkisini daha kullanışlı bir düzeye mantıksal olarak anlaşılamayan, yaratıcı ve aniden taşımaktadırlar (Luhmann, 1998: 426).

Değişim ve seçim arasındaki ayırım, seçim ve yeniden stabilizasyon arasındaki ayırım arasındaki sınır tesadüf olarak tanımlanmaktadır. Bu da evrimsel işlevlerin sistematik bağlantılarını olumsuzlamaktadır. Değişimlerin olumlu ya da olumsuz seçimler olduğu hiçbir zaman bilinemez, gözlemlenemez. Aynı şekilde sistemin yeniden stabilizasyonunun olumlu ya da olumsuz seçiminin gerçekleştiği de bilinmemektedir. Bu bilinemezlik, hesaplanamazlık, planlanamazlık evrim kuramının bir göstergesidir (Luhmann, 1998: 426).

Sistem kuramı sistem ve çevre ayırımını kullanmaktadır. Sistem kuramsal olarak evrim, yapı değişimden başka bir şey değildir, sadece sistem içi (autopoietik) olarak gerçekleşebilmektedir ve sistemin kendi isteği doğrultusunda değildir. Daha çok çevresine karşı kabul ettirmek zorundadır ve planlı olarak kendi içine dahil edememektedir. Evrimsel çeşitlendirme ve sistemlerin çoğalması aynı zamanda çevrenin çeşitlenmesi ve çoğalması anlamına gelmektedir. Sadece sistem ve çevre ayırımı, evrimi mümkün kılmaktadır. Hiçbir sistem kendi kendine evrimleşemez. Eğer çevre her zaman sistemden farklı olarak değişiklik göstermezse evrim anında son bulurdu. Ancak bu evrimin sonucu olarak, sistemin çevreye uyum sağlaması gerektiği anlamına gelmemektedir, ama en düşük düzeyde sistemin çevresine uyum göstermesini şart koşmaktadır, çünkü var olmayan bir sistem evrimleşemez. Dikkat edilmesi gereken en önemli husus sistem ve çevre ayırımının her değişiminin bir çoğalma etkisi

yarattığıdır. Bir sistemi ve aynı zamanda çevresini ve diğer sistemlerin çevrelerini değiştirmektedir. Her bir değişim bir dizi değişikliklere sebep olmaktadır. Olayların aynı anda gelişmesine bağlı olarak ve böylelikle koordinasyonun mümkün olmaması dünyayı kendinden dinamik hale getirmektedir. Gözlemlenen sistem ve çevresindeki sistemler evrimleşirken “sürdürülemez bir birlikte evrim”e yol açarlar ve bunun üzerine gözlemciler ancak tesadüfleri gözlemleyerek tepkide bulunabilirler. Ancak bu arka plan bilindiğinde evrim kuramında “tesadüf” kavramının ne anlama geldiği anlaşılabilir (Luhmann, 1998: 433-434).

Luhmann (1998: 434-440) sosyal sistem evrimi şu şekilde ifade etmiştir:

“Toplumun sosyal sisteminin evrimi, yaşayan sistemlerden farklı olarak, iletişim kuran sistemin oluşmasıyla meydana gelir. Bu anlamda onun her işlemi, anlamı yeniden üretir ve ürettiği anlam bilgi şartı taşır, bunları kendi hafızasından yaratır ve kültürel şekillerle kullanır. Yaşayan canlı varlıkların evrimi, demografik ve ekolojik koşullara bağlı olduğundan sosyal sistemlerin evriminden farklı olarak algılanır. Buna karşı sosyal sistemler iletişim temelinde kuruldukları için ve anlam işleyen sistemler olduğu için toplumsal kültür yapılarının oluşmasıyla ilişkilendirilir. Canlı varlıkların evrimine bitkiler, sosyal sistemlerin evrimine toplum sisteminin evrimi örnek olarak verilebilir. Sistem kuramı açısından, öz üretime dayanan operatif kapalı sistemler söz konusu olduğu zaman, sistem bir öz referanslı yapı ve işlem sirkülasyonu ilişkisini pratiğe aktarır. Onlar kendi işlemleriyle yapılarını meydana getirirler. Buna karşı, evrim kuramı yapı ve işlem ilişkisinde asimetriktir, çünkü burada sadece yapıların değişimi söz konusudur. Tüm öz üretimli sistemler kendi işlemlerini sürekli olarak şimdiki zamanda gerçekleştirirler. İşlemin bir başlangıcı yoktur. Çünkü sistem kendi ürünlerini yeniden üretebilmek için, sürekli bir biçimde yeniden başlamak zorundadır. Başlangıcı olmadığı gibi, her ileri işlem açısından, ileri işlemlerini üretmenin ve devam ettirmenin sonu da yoktur. Sosyo-kültürel evrim, spesifik mekanizmalara yönelik yapı değişimleri olarak tanımlanır. Burada bir mekanizma olarak “tesadüf”, tündengelimle yapı değişimlerini kullanır. Bu bağlamda, tesadüf nedensiz, spontane ve ayarlanmamış akış değildir. Luhmann, kavramın sadece nispi olarak sistem anlamı taşıdığını vurgular ve sistemlerde durumlar arasındaki önceden kestirilemeyen koordine hatası manasına geldiğini belirtir” (Yoldaş, 2007: 77-78).

Luhmann evrimin farklı bileşenlerini toplumsal sistemin autopoietikliğinin farklı bileşenleri ile ilişkilendirerek şu sonuca varmıştır;

- (1) Değişim sayesinde sistemin öğeleri değişikliğe uğrar, toplumsal sistem anlamında iletişimler. Değişim öğelerin sistemin öğeleriyle yeniden üretilmesinden beklenmedik, sürpriz iletişimlerle oluşmaktadır.
- (2) Seçim sistemin yapılarıyla ilgilidir, toplumsal sistem anlamında iletişimi yönlendiren beklentilerdir. Seçim, yapıyı değiştirebilecek, tekrardan kullanılabilir beklenti oluşturabilecek ve beklentiye yoğunlaştırabilecek anlam bağıntılarını farklı iletişimlerden seçer.
- (3) Yeniden stabilizasyon olumlu ya da olumsuz yapılan seçimden sonra evrimleşen sistemin durumuyla ilgilidir. Burada öncelikli olarak toplumsal sistemin çevresine olan ilişkisi söz konusudur. Toplumsal evrimin devamında yeniden stabilizasyon işlevi yavaş yavaş toplumun içsel çevresinde muhafaza edilen alt sistemlerine taşınmaktadır. Nihayetinde de toplumsal sistem ayrılaşmasının dayanıklılığı söz konusudur (Luhmann, 1998: 454-455).

Autopoietik sistem kavramından da anlaşılacağı gibi sistem oluşumu bileşenleri ve evrimin döngüsel bir ilişki içerisinde olduğu görülmektedir. Değişim, seçim ve yeniden yapılandırma arasındaki ayrım zamansal bir sıralılığa sahiptir. Aynı şekilde değişim stabilizasyonu, diğer bir anlamda normal yeniden üretimi şart koşmaktadır. Bundan dolayı evrim var olan durumların değiştirilmesidir (Luhmann, 1998: 455).

Değişim ve seçim ayrımı evrim kavramının formudur. Form diğer bir yüzün gerekliliğini göstermektedir ve bu anlamda değişim söz konusu olduğunda seçimin gerekli olduğunu göstermektedir. Değişim ve seçim “tesadüfi” olarak bağlandıkları için, evrimsel seçim kuramı ayrı ele alınmaktadır. Her halükarda yapısal yenilenme söz konusudur, ancak seçim işlevinin sadece değişim olgusuna bağlı olduğu unutulmamalıdır (Luhmann, 1998: 473).

Her bir değişimin sonucu zorunlu olarak seçimdir. Olumlu seçim olmasa dahi bir seçim yapılmak zorundadır, bunun sonucunda işleme bağlı değişim yapıları değiştirmeden yok olur ve herşey daha önce olduğu gibi kalır ve yenilik değil, bu zamana kadar olan durum ayır edilir. Seçim iki-terafli-formdur, olumlu olmadığında olumsuzdur. Evrim formu (değişim/seçim) iki aşamalı bir formdur, formdan oluşan formdur. Bundan dolayı

evrimin en temel şartı değişim yapımlarının seçim yapımlarıyla denk düşmemesi ve ayrı olmaması gerektiğidir (Luhmann, 1998: 474-475).

Luhmann operatif kapalı, yapısal olarak belirlenmiş sistemlerin yapılarının arıza, iritasyon, hayal kırıklığı, eksiklikler gibi formlar sayesinde çevre olaylarına tepkisiyle sadece kendi operasyonlarıyla değişebileceğini belirtmiştir. Ayrıca Luhmann toplumu seçim mekanizmaları bağlamında incelenmesi gerektiğini ifade etmiştir (Luhmann, 1998: 477-478).

Bu bağlamda evrim kuramı, sistem kuramıyla yakın bir inceleme gerektirmektedir. Sistem kuramında sistem karmaşıklığı ne kadar büyük olursa (evrim kuramı sayesinde ulaşılabilen), yenilikler o kadar mümkün olur (Luhmann, 1998: 503).

BÖLÜM 3: LUHMANN VE BOURDIEU'NÜN KURAMLARININ ÇEVİRİ KURAMINA ETKİSİ VE ÇEVİRİBİLİMDE PARADİGMA DEĞİŞİMİ-ÇEVİRİ SOSYOLOJİSİ

3.1. Pierre Bourdieu'nün Kuramlarının Çevirmene ve Çeviri Alanına Etkisi

Bourdieu'nün alan kuramı, dinamik bir kuram olarak çeviri alanı için oldukça elverişli bir kuramsal bakış açısı sunmaktadır. Bourdieu'nün alan konsepti, eyleyicilerin dinamik süreçlerinden oluşur. Alan sınırları olan, sabit bir yapı değildir. Alan içyapısı belirlenmiş, belirlenmiş sabit ilişkilerden oluşan bir yapı da değildir. Bourdieu'nün alan konseptinde yer alan eyleyiciler, Luhmann'ın kuramında olduğu gibi, birbirine benzeyen ve uyumlu olan iletişim partnerlerinden oluşmaz. Alanın homojenliği, birbiriyle mücadele eden ve birbirine zıt ikili kutuplar oluşturan eyleyicilerin devamlı bir mücadelesinin sonucudur. Devamlı olarak, alanda ilerlemek isteyen eyleyiciler, yenilikler, alanın devamlı değişme potansiyeline hizmet eder. Bu şekilde, alanların bir zaman diliminde gözlemlenmesiyle diğer zaman diliminde gözlemlenmesi aynı sonucu getirmez. Bunun dışında, alanın dışardan ve kuramsal olarak sabitlenmiş bir incelemesi, alanın somut durumuyla ilgili bilgi vermez. Alanın gözleminin devamlı olarak empirik bir gözleme tabi tutulup, gözlemlerin devamlı olarak kurama taşınması gerekir. Bourdieu bu nedenle, sistemi kabul etmez. Sistem sabit ve yapısal değişmeyen durumları inceler. Luhmann, sistem kuramının soyutluğu ve dinamik süreçlere yalnızca yapı ve işlev bağlamında bakması nedeniyle sistem kuramlarının yaklaşımlarını kabul etmez.

Bourdieu'nün alan kuramı, çeviri alanının somut ve ilişkisel gözlemleri için önemlidir. Çeviri alanının gelişmesi, dinamikliği, farklılıkları, alan içerisinde iyi ve kötü, bilimsel ve bilimsel olmayan eylemlerin araştırılabilmesi ve çevirmenin alan içerisindeki hareketlerinin belirleyiciliği Bourdieu'nün kuramı tarafından ortaya çıkarılabilir. Bourdieu'nün kuramı, çevirmenin çeviri alanı içindeki görünmezliğini bir kader, bir kuramsal bütün gibi görenlerin ve bu alanda farklılıkların ve farklı yaklaşımların olmadığı gibi bir kuramsal yaklaşımla yaklaşanlara bir karşı geliştirir. Alana dışardan bakınca kuramsal olarak, benzer görünen çeviri süreçleri ve çeviri alanının, bir kader olarak, değişmez bir sistem olarak bulunmadığı, tersine çeviri alanı içinde

farklılıkların, eyleyicilerinin farklı rollerinin, devamlı değişen bir dinamizmin olduğunu kabul etmelidir ve kuramlar buna göre şekillenmelidir.

Maylearts Hélène Buzelin, çevri eylemini sadece çevri ürününü oluşturmak olarak görmenin, çevriyi anlamak için sadece çok yetersiz bir anlayış değil, aynı zamanda çok ilkel bir görüş olduğunu, çevri eylemini bütünüyle kavrayabilmek için çevri sürecini de bütünüyle ele almak gerektiğini savunur. Bugüne kadar varolan çevri anlayışını bu iki anlayışı dikkate alarak yeniden değerlendirmek ve incelemek gerekmektedir. Bugüne kadar çevri kuramcıları bu anlayışı ihmal etmiş ve bir çevirmenin deneyimini dikkate alarak kuramsal modeller geliştirerek ortaya çıkan metni okuma ve alımlama ile ilgili sorunlara yanıtlar bulmuşlardır. Dolayısıyla bunlar çevri öznesinin konumuna ve rolüne ve erek metnin okuyucularına yansımıştır. Bu bağlamda Maylearts, post-kolonial dönemlerde çevirmenin sadece iki dil bilen, çift kültürlü bir bireye indirgenmesinin yanlış olduğunu söylemiştir (Meylaerts, 2006: 11). Gerling (2006 : 330) Latin Amerikaya ait bir edebiyat ürününün algılanmasının sömürge tarihinin bir ürünü olarak kıtalararası yerleşmiş asimetrilerin arasına konumlandığını ve bunun çevri sürecine yansıdığını belirtir.

Çevriyi toplumsal bir olgu olarak ele alan tarihsel ve güncel betimleyici çalışmalar için çevirilerin üretildiği ve tüketildiği bağlamın incelenmesi bir araştırmanın en önemli kollarından biridir. Bugün benimsediğimiz toplumsal ve kültürel bakış açısına göre çevri metinleri incelerken, içinde buldukları kültürel ortamı ve bu metinlerin kültürel süreçler üzerindeki etkilerini ele almak zorundayız (Gürçağlar, 2005: 125-131). Özne odaklı yaklaşım sayesinde bireyler toplumsal örüntülerin içinde sıkışıp kalmış tümüyle önceden belirlenmiş bazı yapıların yön verdiği birer nesne olma konumundan çıkmakta kendilerine ait bir geçmişleri bireysel tercihleri başarıları ve başarısızlıkları olan ve bu nedenle de toplumsal yapılardan etkilendikleri kadar onları etkileyebilen insanlar olarak ortaya çıkmaktadır (Gürçağlar, 2005: 190).

Gouanvic, çevri sosyolojisi modeli altında Pierre Bourdieu'nün kuramlarının çevriye uyarlanabilecek en kullanışlı kuramlar olduğunu belirtmiştir (Gouanvic, 2010: 121).

Çevirmenin etkilendiği toplumsal yapıları anlayabilmek için Bourdieu'nün kültür sosyolojisinin temelini oluşturan alan, sermaye ve habitus kuramına başvuran Wolf (2007c: 133-134) bu kuramlarla alan içerisindeki mücadelelere ve hareketlere çevri

bağlamında değinmiştir. Alan mücadele alanıdır, Göker (2010: 545), Bourdieu'nün alan kavramını şu şekilde açıklar:

“Alan”, incelenen toplumsal uzayın üstüne bina edilen bir kavram/nesnedir, bu özel “arena” içinde tarihleri eyleyicileri önceleyen toplumsal konumlarla (positions) eyleyicilerin bu konumları bilinçli veya bilinçdışı idrak edişlerine, bununla ilintili inanç ve pratiklerine tekabül eden konum-almalar (position-takings) karşılıklı bir ilişki içindedir. Bir alan iki boyutlu olarak işler; hem bir kuvvet alanıdır, konumlarla yatkınlıklar arasındaki ilişkiler maddi veya simgesel mekanizmalar tarafından dışarıdan kısıtlanır ve hiyerarşileştirilir; hem de bir savaş alanıdır, kısıtlamalar ve hiyerarşilere rağmen eyleyiciler ve gruplar maddi ve simgesel kaynakların kontrolü için sürekli birbirleriyle mücadele halindedirler”.

Papilloud (2003: 59) Bourdieu'nün her alanın işlevini yerine getirebilmesi için dört prensip belirlediğini ifade etmiştir, bu prensiplerin ilki eylemin özerk alanı olarak alanın oluşumu, ikincisi alanın düzeni olarak hiyerarşik yapıda olması, üçüncüsü alandaki mücadelenin kendi dinamikleri ve dördüncü olarakta sosyal dayanıklılığın şartı olarak alanın kendini yeniden üretmesidir (Wolf, 2007c: 134). Bir alan, yapılaşmış bir konumlar uzayı, kendi özel belirlenimlerini içine girenlere dayatan bir *güç* alanıdır. Her alan, böylece, bu alana uygun özerk değerlendirme ilkelerini savunanlar ile onun içindeki egemen konumlarını geliştirmek için dış güçlerin desteğine ihtiyaç duymaları nedeniyle farklı standartlar getirmeye çalışanlar arasında süregiden bir çatışmalar alanıdır (Wacquant, 2010: 63-64).

Bourdieu'nün sosyal kuramının diğer anahtar kavramı olan sermaye, alan içerisinde yer alan oyuncuların konumunu belirlemektedir. Göker, Bourdieu'nün alan kavramını takiben kullanıma soktuğu sermaye kavramıyla sadece ekonomik kaynakları değil aynı zamanda incelenen alana özgü simgesel kaynakları da dahil ettiğini belirtmiştir. Toplumsal konumları işgal edenlerin bu kaynaklara erişim derecesi ve bunları stratejik olarak kullanıma sokmaktaki becerileri, onların alandaki toplumsal yörüngelerini, başarı ve başarısızlıklarını, elde ettikleri “karları”, iktidar mücadelelerine karşı konumlarını belirler. Böylece bir alandaki toplumsal konumların yapısı aynı zamanda sermaye türlerinin eşitsiz bölüşümünün yapısıdır (Göker, 2010: 545).

Alanlar arasında eşmantıksal ilişkiler yapısal ve işlevsel olsa da, faillerin pratiklerinden tamamen bağımsız değildir. Bunu açıklamak için Bourdieu, habitus kavramına başvurur. Failler, habituslarıyla koşut bir şekilde farklı alanlar boyunca benzer tavırlar-yatkınlıklar sergilerler. Bu durumda alan çözümlemesi, basit bir şekilde, birey ve grup pratiklerini alanların işleme mekanizmasından tamamen ayıran nesnelcilikten farklıdır. Habitusun pratik mantığı, alanlar arasındaki bağlantıyı sağlar. Bu yüzden, habitus “nesnel olarak kurulmuş alanlar arasındaki dönüşüm ilişkilerinin ve yapısal eşmantıkların sahici kurucu ilkesidir (Kaya, 2010: 415).

Wolf çeşitli eylemlerin, fikirlerin vs. sosyal anlamlarını belirli bir özel sosyal gruba olan farklılıklarını göstererek elde ettiklerini söylemiştir. Bu durum öznenin iş ortamında ortaya çıkan uygulamalarını yansıtmaktadır. Çeviri bağlamında bunu değerlendirirsek, çeviri eylemi farklılık (ayırmedicilik) mücadelesiyle devamlı olarak biçimlenmektedir (Wolf, 2007c: 135).

Çeviri alanından bahsedilip bahsedilemeyeceği konusuna Sela-Sheffy çevirininde diğer kurumsallaşmış profesyonel meslekler olan hukuk, tıp gibi görülebildikten sonra daha kolay alan olarak tanımlanabileceğini ifade etmiştir. Güçlü kurumlar tarafından organize edilen ve ürünleri iyi tanımlanmış olan edebiyat gibi sanat üretiminin belirlenmiş alanları daha kolay alan olarak tanımlanabilmektedir. Diğer yandan çevirmenler genelde silik, görünmez ve profesyonel olmayan grup olarak görüldüğü için mesleği yardımcı bir meslek olarak düşünüldüğü için çeviri alanının sınırları belirsiz görülmektedir. Bu durum kültürden kültüre farklılık göstermektedir. Örneğin İsrail’li çevirmenler kendi statülerinin Avrupa’daki çevirmenlere nazaran değersiz görüldüğünü ve genel farkındalığın az olduğunu takdir görmediklerini belirtmişlerdir (Lev-Ari, 2002, Harel, 2003). Grup olarak tanımlamaları bir yandan meslek diğer yandan ise sanat arasında kalmaktadır (Sela-Sheffy, 2005: 9).

Çeviri çalışmalarında Bourdieu’nün analitik araçları bir dizi çalışmada kullanılmıştır, hepsinin amacı belirli bir “çeviri alanı” oluşturmak ve çeviri sürecinin işlevini daha geniş bir perpektifte ve aynı zamanda çevirinin biçimlendiği işlemsel işlevleri sosyal düzlemde anlamaktır (Wolf, 2007c:135-136).

Gouanvic, Bourdieu’nün “İllusio” olarak adlandırdığı oyun metaforunu estetik haz olarak algılamaktadır. Gouanvic, İllusio’yu çevirmen işinin nesnesi olarak görmektedir.

Çeviri sürecinde edebi bir metin, ait olduğu edebi türün özel kurallarını yeniden keşfeder (Gouanvic, 2005: 157-165). Gouanvic, İllusio'nun okuyucuları İllusio'ya bağlandığını, yani bir anlamda okurların, okuma sürecinde oyuna dahil olduklarını ve okuma süresince alanın özel çıkarlarını içselleştirdiklerini iddia etmektedir. İllusio metaforu öncelikli olarak “aktörün” habitusu tarafından hayata geçirilmiştir. Çeviri sürecinde çeviri eylemi, çevirmenin habitusuyla birleşerek ve habitus tarafından yönlendirilmektedir. Gouanvic, çevirmenin kendi eyleminin sonucu olan habitusuyla, çeviri eylemi boyunca kültürlerin karşılaşmasıyla yapılan özel habitus arasında bir ayrım yapar. Gouanvic'e göre çeviri stratejileri genelde üzerinde tartışılan en uygun ve mükemmel seçimler ya da normları aşan olarak anlaşılmalıdır. Ancak, çevirmenin habitusu bir yandan diğer aktörlerle birlikte ilgili alanı yapılandırırken diğer yandan bu habitus, alan tarafından yapılandırılır (Wolf, 2007c: 136-137). Yani çevirmenin habitusu, çeviri aracılığıyla toplumu yapılandırırken, çevirmen de alan tarafından yapılandırılarak, habitusunu oluşturan yine toplumsal alandır. Böylece tezimizin iddiasına uygun olarak çevirmen, hem toplumu yapılandıran, hem de toplumun yapılandığı bir özne olarak, toplumsal işleyişe katkıda bulunur. Çevirmenin habitusu, çevirisini yaparken alandan bağımsız bir çeviri yapmasını engellerken, toplumsal alanın da çevirmenin habitusunun etkisiyle oluştuğu görülmektedir. Habitusun çeviriye etkisi görecelidir. Çevirmenin toplumsal alana tabi olarak ürün vermesi kadar, toplumun çevirmenin habitusu tarafından yönlendirilmesi de söz konusu olabilir. Bu durum birinci bölümde üzerinde durduğumuz Even-Zohar'ın birincil ve ikincil kültürel alanlarıyla daha iyi açıklanabilir. Özellikle bir kültürün ya da toplumsal alanın yapılanma dönemlerinde çevirmenin işlevi, kendi habitusunun yardımıyla toplumun dönüşümüne hizmet ederek, kültürel alanda birincil bir işlev görmektir. Kültür alanlarının yapılanmasını tamamladığı dönemlerde ise çevirmenlerin habitusları, alanda var olan yapılara göre belirlenen ve alanın yapılarına göre üretim yapan ikincil bir işlevi yansıtmaktadır.

Ancak Wolf, “çeviri alanı”nın yeniden yapılanabilmesine şüpheyle yaklaşmaktadır. Bunun sebebini de “orijinal metnin” üretim süreciyle “çeviri metnin” üretim süreçlerindeki işlevsel mekanizmalar arasındaki farka dayandırmaktadır. Wolf, aradaki bu farkın, Bourdieu'nün tanımladığı alan kavramının oluşumuna uyum sağlamadığını ifade etmiştir. Çeviri ve orijinallerinin üretim süreçlerinde rol alan işlevsel

mekanizmalar arasındaki temel farklılıklar, her biri ayrı olarak Bourdieu anlamında bir alanın şekillenmesine olanak tanımamaktadır. Bir açıdan bu aktörler iletişimlerinin geçici karakterlerinden dolayı, bu alan içerisindeki kalıcı pozisyonlarını oluşturamadıklarından çeviri üretiminde gerekli olan aktarım şartları daima yeniden oluşturulmaktadır. Diğer yandan çevirmenler ve bunların ürettikleri erek metinler için tahsis edilen farklı enstrümanlar, orijinal yazar ve bunların metinlerinden daha fazladır. Bunun sonucunda sembolik sermayenin paylaşımı daha az olmaktadır. Bu nedenle Wolf, Bourdieu'nün alan fikrini, Homi Bhabha'nın "Üçüncü alan" kuramıyla genişletme çabası içerisinde girmektedir. Bu kuram çeviri üretimi için özellikle önemli olan aktarım sürecinin dinamiklerinin vurgulanması ve yeniden görüşülmesi taleplerine daha fazla benzemektedir. Çeviri sürecinin toplumsal anlamlılığı ve sorumluluğunu daha derin anlamak için Pierre Bourdieu'nün kültürel ürünlerin üretiminin sosyolojisi özellikle verimli görülmektedir. Çeviri sosyolojisinin kavramsallaştırılması için önemli anlayışlar her zaman yöntemsel araçların yansımalarıyla ya da benimsenmesiyle elde edilmektedir. Artık Bourdieu'nün sosyal kuramının ötesine gidilmek zorunda ve çevriyi daha kapsamlı anlamak için sisteminin kuramsal potansiyeline daha fazla yakından bakılması gerekmektedir. Sosyolojik odaklı çeviri çalışmalarının gelişimi için kuramsal ve analitik çalışmaların sınırlarını eleştirel açıdan sorgulamayı da içermektedir (Wolf, 2007c:139; 2006: 21-24).

P. Bourdieu'nün sembolik mallar kuramı edebiyat, politika ya da medya alanı gibi birçok özel alanı yeniden yapılandırmada geniş ölçüde kullanılmaktadır. Farklı alanlar arasındaki aracılık sürecini yeniden canlandırma çabası için, örneğin çeviri sürecindeki gibi, Bourdieu'nün analitik araçları "aracılık alanının" kavramsallaştırılması için yeterli olmadığı açıkça görülmektedir. Wolf, Bourdieu'nün kuramını Homi Bhabha'nın Üçüncü alan kuramıyla daha fazla geliştirmeye çalışmaktadır (Wolf, 2007b: 109).

3.1.1. Bir Sosyal Alanın İşleyişinin İlkeleri:

Bourdieu'ye göre sosyal alanın işleyişinin temelinde yatan 4 ilke vardır:

1. Pratiğin özerk alanı olarak alanın oluşturulması
2. Hiyerarşik yapı olarak alandaki düzen
3. Kendi dinamikleri olarak alandaki mücadele

4. sosyal direniş şartları olarak alanın yeniden üretimi (Papilloud, 2003: 59).

Aktörlerin ve çeşitli ilgili kurumların destekleri ve çabalarıyla aracılık alanının, diğer sosyal alanlar gibi aşama aşama geliştiği doğrudur. Ama yine de çeviri bağlamında bu çabalar sürekli bir ilişkiyi amaçlamamaktadırlar. İlişkilerinin geçici karakterinden dolayı oldukça zayıf yapılarda işlevlerinin yerine getirmektedirler. Fakat bu durum bu alanın gelişiminde tarihdışı kaldığı anlamına gelmemektedir. Buna karşılık, yapılandırma sürecinde aktörler alan içerisinde her zaman var olan öğeleri ve oluşumları tekrarlarlar. Aktörlerin ilgileri sadece özel durumlarda ortaya çıkmaktadır ve belirli aracılık durumları için yapılandırılmıştır ve en az kısmen var olan iletişim ağlarında etkinleşir ve gelişim gösterir. Sosyal alanın önemli diğer özelliği ise –yüksek derecedeki özerkliğidir- her ne kadar özerkliğin her tür şekli yapının (yorumun) bir sonucu olsa da, aracılık etmek için yeterli değildir. Bu her türlü aktarım türünde olabilmektedir, meydana gelmesinde temel olan bağlantılar ve kodlandırmalar aynı zamanda tekrardan oluşturulur. Buna ek olarak aktarımın yer aldığı yazınsal alanda (dini ya da diğerleri) geçerli olan değerlerin dışında farklı kurallar ve farklı değer standartlarını takip etme olasılığı da mevcuttur. Bourdieu yazınsal alanı biçim ve kuruluşu kodlama işlemleri ve adama/ithaf tabanında kavramsallaştırır bu da alanın özerkleşmesine etkili biçimde katkıda bulunur. Görülebileceği gibi adama/ithaf özellikleri çeviri için çok az etkili olmaktadır ve çok az “çeviri alanını” kavramsallaştırmada katkı sağlamaktadır (Wolf, 2007b: 110).

Diğer taraftan aracılık alanının işleyişi için önemli olan sosyalleşme prensipleri sadece gelip geçici özelliğe sahip değildir, aynı zamanda devam eden değişimlere mecburdur. Bu değişimler hem farklı aktörlerin ilgileri hem de alandaki oldukça az orandaki kurumsallaşmayla ilgilidir. Bu nedenle aracılık alanını hükmeden prensipler edebiyat alanının mantığıyla çalışmaktadır. Dış etkenlere maruz kalmak ve bu nedenle sadece kısıtlı kapsamda özerk statü oluşumunu kabul etmek (Wolf, 2007b: 110-111).

Buna ek olarak Bourdieu'nün alandaki hiyerarşik düzen prensibi çeviri, bağlamlarına sadece sınırlı derece uygulanabilmektedir. Bourdieu'ye göre bir alanın düzeni farklı aktantlar arasındaki güç ilişkilerinin yapısına uygundur. Diğer bir deyişle, alanların hiyerarşik yapısı ve alandaki aktantların ilişkileri arasında homoloji (benzeşim) bulunmaktadır. Burada farklı türler arasındaki güç ilişkisini fark edebiliriz. İlk olarak

her bir alan hiyerarşikleşmenin iki ilkesi arasında kalıcı mücadele alanı olarak görülebilmektedir: özerk olmayan (bağımlı) prensip, hem politik hem de ekonomik olarak alanda egemen olan aktantlarının temel eylemleri, ikincisi özerk prensip, kendini ekonomik ve politik sınırlamalardan bağımsız olarak tanımlamaktadır. Sonuç olarak her bir alan güç ilişkisini muhafaza etme ya da değiştirmeye çalışan rekabetçi mücadeleyle tanımlanmaktadır. Bourdieu'nün açıkça belirttiği alan “güç alanı” farklı alanlardaki egemen pozisyonları doldurmak için gerekli olan sermaye kudretini dağıtan aktantlar ve kurumlar arasında var olan güç ilişkisi alanıdır (Bourdieu, 1999: 342). Aracılık sürecine katılan aktantlar farklı türdeki sermayelerin menfaatleri aracılığıyla hiyerarşik olarak düzenlenmiş olan güç ilişkilerinde eşit eylemde bulunurlar. Kural olarak, çeşitli türdeki sermaye hareketlerindeki çaba çeşitli aktantların durumundaki kurulumunun temelinde yer almamaktadır, çünkü bu pozisyonlar en az kısmen aracılık eylemini sonlandırdıktan sonra sona erdirilir. Sonuç olarak, yazınsal alandan farklı olarak, bu pozisyonlar için gösterilen çaba alanın var olması için tetikleyici güç değildir (Wolf, 2007b: 111).

Bourdieu'nün aktarımla ilgili üçüncü prensibi alanda tanınma çabasıyla eşit olan konudur. Alanın özerklik mantığına göre Pazar aracılığıyla harici tanınma yerine belirleyici olan alanda aktantların ve kurumların aracılığıyla tanınmadır. Şimdiye kadar sözü edildiği gibi özerklik aracılık alanında temel bir prensip değildir, aracılık bağlamından dolayı tanınma sadece çeşitli tanınma aşamalarının birikimi aracılığıyla elde edilebilmektedir. Aktantlar arasında var olan kalıcı ilişkilerin eksik yapısı, kalıcı olarak tanınma çabasında aktarım süreci mantığının bir parçası olmamasına katkı sağlar. Bu durum yazınsal alanda “yazarın” ne olduğunun kodlanmasında da ortaya çıkar: yazınsal alanda “yazın meşruluğunun tekelliğini” tartışmasız olarak önesürebilmek mümkünse ve “kişinin yazar” olarak nitelendirilmesini kim tanımlıyorsa, bu kişi yazardır ve aracılık rolü için gerçekten önemli değildir. Aracılar çevirmen sıfatıyla örneğin iki önemli sebepten dolayı az prestije sahiptir: birincisi yazınsal alanda özellikle birçoğu “ikinci meslek” olarak eylemlerini gerçekleştirmektedir, ikincisi meslek tanımları kanun tarafından koruma altında değildir, bu nedenle çeviri kalitesine veya niteliğine bakmaksızın çeviri eylemini gerçekleştiren herkes kendini “çevirmen” olarak adlandırmaktadır. Bu da aracılık alanının zayıf yapısını ortaya koymaktadır (Wolf, 2007b: 111-112).

Bourdieu'nün dördüncü prensibi ise alanın işleyiş kuralları ile ilgilidir ve sosyal sürekliliğin ön şartının yeniden üretim olduğudur. Hem alanın dinamiklerinin hem de varlığının devamı baskın aktantların ve kurumların aşamalı olarak değişmesidir. Aktörlerin çabaları aracılığıyla alanın yeniden üretimi, öğelerinin tamamen yeniden üretildiği anlamına gelmemektedir, ancak yapıları ve bundan dolayı düzenleri yeniden üretilmektedir (Papilloud, 2003: 73). Aslında aracılık alanı yapısında meydana getirilmiş olan aktarım sürecine son verilmiş olur ancak bu alanın bütün öğelerinin yok olduğu ya da etkisiz hala geldiği anlamına gelmemektedir. Daha ziyade farklı konstelasyonlarda ve farklı zamanlarda yeni alan yapıları oluşturmaktadır. Yeni oluşturulan aracılık alanları her zaman kesin özellikler ve geleneksel çizgiler tanımlarlar, fakat bunlar aktantların menfaatleri çerçevesinde daima yeniden karıştırılır (remixed) ve yeniden müzakere edilir. Bunun bir sonucu olarak alanın devam edebilmesinin şartı olan yenilenme öncelikle aktörlerin konumlarında şekillendirilmiş ve aracılık alanına uygulanmıştır. Aracılık alanının devamını sağlayan diğer temel özellik aktörlerin devam eden yer değiştirmeleridir. Ancak bu alanın değişim özellikleri ve aracılığın farklı türleri koşuluna bağlı olan aktörler arasındaki ilişkiye yol açmaktadır, bu da alana yeni giren aktörün yeni konum elde etmek için girdiği mücadeleye ters düşmektedir. Bourdieu'nün “alanın yeniden üretimi” ve devamı olarak adlandırdığı aracılığın içinde olduğu alanın kalıcı olarak yeni oluşumunu gerektirmektedir (Wolf, 2007b: 112).

Wolf bu bağlamda Bourdieu'nün kuramının, aracılık fenomenini ve ilişkiyel birleşme anını detaylı bir şekilde açıklayamadığını dile getirerek ve bunun geliştirilmesi gerektiğini bunun da ancak H. Bhabha'nın Üçüncü alan kuramıyla mümkün olduğunun ifade etmiştir (Wolf, 2007b: 112).

Wolf, H. Bhabha'nın Üçüncü alan kuramının kendisi tarafından “aracılık alanı” olarak adlandırdığına şaşırtıcı bir benzerlik gösterdiğini ifade etmektedir. Hem her iki anlayışın geçici karakteri hem de alan içerisindeki “arasındaki” konumları “borderline affects and identifications” (Bhabha, 1993: 167) aşağıda bahsedilen varsayımın üstünde durulması gerektiğini göstermektedir: “Üçüncü alan” kültürlerin örtüşmesi sonucu “melez” olarak anlaşılmalıdır ve kültürler arasında “kontakt zone” olarak anlaşılabilir ve alanların karşılaşması olarak, “kültürler arası çeviri”nin ürünü

olarak “sınır çizgileri etkisi ve tanıma (özdeşleşme)” (Bhabha, 1990: 211) meydana getirebilir (Wolf, 2007b: 113).

“Arasında” alan olarak “Üçüncü alan” bir geçiş alanıdır ve değişmez olarak ve özdeşlik üreten varlık olarak görülmemelidir, fakat bir süreç olarak görülmelidir: Bir yer tanımlanmış olabilir, fakat onun tarihi her zaman yeniden yazılmaktadır” (Wolf, 2007b: 113).

Anlama yeni anlam yükleme oluşumuna yüksek derecede katkı sağlayan yüksek gerilim karşılaşma anının bir sonucudur. Üçüncü alanda bu gibi ilişkiler farklı iddialara ve çatışmalara sahiptir ve görüşmeleri gerektiren güç çabalarıyla sonuçlanmaktadır. Üçüncü alanda farklılaşan yaşam dünyaları ve yaşam stilleri birbirlerine bütün çelişmeleriyle katkıda bulunur ki üçüncü alan sosyal karşılıklı etkileşim üretir. Bu karşılıklı etkileşim müzakere prensibine neden olur ve alanın varlığının temel önkoşulunu oluşturur. Bhabha’ya göre “ben” ve “sen” arasındaki iletişimin en basit eylemi her bir aktarımda genelde gerçekleşen anlamı üretmede yeterli değildir; aksine Üçüncü alan aracılığıyla metindeki “ben” ve bu “seni” harekete geçirmek gerekir. Bu karşılaşmada dönüştürülmeye katılan bütün aktantların katılması gerekmektedir ve çoktan varolan yapıların ve biçimlendirmelerin tekrardan vuku bulmasına izin vermeyen yeni pozisyonlar beraberinde getirmektedir ve aktantların eylemlerinin geçici karakteri ortaya çıkmaktadır. Bu aktantlar kelimenin dar anlamında “bilgi veren” ya da aracı sıfatıyla çevirmen olarak kısa bir süre için ortaya çıkmaktadırlar, bunların ana özelliği kalıcı pozisyon için mücadele etmek değildir, fakat karşılıklı etkileşim sona erdikten sonra alanı terketmek ve bazen de diğer alanlarla kesişme olduğunda eylemde bulunabilecekleri diğer alanlara bakmaktır. Dönüşüm alanındaki konumuna ve geçici karakterine ek olarak diğer özellikler aracılık sürecinin kavramsallaştırılması için Üçüncü alan fikrinin temelinde gereklidir ve iki kuramın süreçsel doğasında tanımlanabilir. Görüldüğü gibi süreçsellik Bourdieu’nün kuramının temel özelliğidir, fakat gösterildiği gibi aktarım anında eksiktir ya da hiç bulunmamaktadır (Wolf, 2007b: 113-114).

Üçüncü alanda etkileşimli karşılaşma göstergelerinin yeni bağlamda ele alınışlarını çağrıştıran aktarım süreciyle sonuçlanmaktadır ve tersine bu göstergelerle tanımlanmaktadır. Ayrıca bu aktarımlar müzakere/görüşme sürecinde eylemin eklenen

alanına aktantların katılımını içermektedir. Ancak görüşme/müzakere kavramı/konsepti sonsuz üreticilik veya sonsuz yaratıcılık iddiasıyla birleştirilmemelidir ve manevra alanını da fazla büyütmemek gerekir. Merkezi aracılık eylemleri görüşme/müzakere sürecinde şekillenmektedir, öyle ki aracılık alanının kuramın iletişimsel değeri açıkça tanımlanabilmektedir. Bu şekillenmeler birbiriyle çeviri için karşılaşmalar ve melez özneler/konular olarak kesişimin kültürel noktasına yerleştirilirler (...). Görüşmenin/müzakerenin lideri olarak çevrelerinde çok önemli değişimleri başlatırlar ve bu yüzden alanlarda aracılık alanı içerisindeki eylemleri tesadüfidir/şarta bağlıdır (Wolf, 2007b: 114).

Bu makalede “aracılık alanı” olarak tanımlanan şey hiç iz bırakmadan kaybolan bir alan değildir, hele ki bir kültürel ürün bir alana –az veya çok başarılı- giriş yapmış olsun. Yeni bağlantılarla oluşturulan ve aktantların özne olarak yeniden yorumlamayı devam ettirdiği aracılık alanı varolan kuralları soruşturma eğilimindedir ve çok yönlü bağlamlama potansiyelini açık bırakmaktadır. Bu alan ayrıca birçok devamlılık ya da geleneksel çizgileri teşhir etmektedir, örneğin sabit benlik saygısı (öz-imaaj), çok iyi bilinen konulara ya da stereotipik yakıştırmalara atıfta bulunur, öyle ki aktantların ve bunların menfaatleri arasında yeniden içiçe geçen yapıların içerisine şüphesiz ki yazılabilir. Sosyal etkileşimler müzakere/görüşme için kapı açan aracılık alanında yer alırlar. Müzakere/görüşme “birbirlerini çevirmek” için biraraya gelen, çevirinin üretim ve alımlama sürecine katılan aktantın çeşitli deneyimlerinin ışığında şekillenir. Bu nedenle bu aktantlar melez özneler olarak görülebilmektedir ki bunlar alanlar “arasındaki” kültürel örtüşmenin bir (ilk) sonucudur, aktarım sürecinin kesişiminin (ilk) ürünüdür. Unutulmaması gereken ise aracılık süreci ve görüşme/müzakere eylemi aracılığıyla görüşülen kültürel ürünler –metinler, göstergeler ve diğerleri belirsiz ve muğlak olurlar; bunlar sürece katılan bütün aktantların çeşitli düşünce/fikirleri aracılığıyla bulanıklaşırlar. Aktarım anlarının varsayımsal harmonik karakteri aktantların konumlandırılmasında içsel çatışma anında gözardı edilir ve Bourdieu anlamında alanın yeniden yapılandırılmasında çok önemlidir – bu konseptlerin dahil edildiği ve kültürlerarası aracılık sürecinde sosyal etkileşimin işleyişini daha fazla kapsamlı anlayabilmek için muhtemel yönelmenin ana noktalardan biridir (Wolf, 2007b: 117-118).

Wolf Bourdieunün alan kuramının tam anlamıyla çeviriye uyarlanamayacağını, çelişkiler olduğunu ancak Bhabha'nın kuramıyla açıklanabileceğini iddia etmektedir.

3.1.2. Çeviri Alanı Ve Çeviri Pazarı Üzerine Sosyolojik Yaklaşımlar

Bachleitner ve Wolf (2010: 7) Almanca konuşulan ülkelerdeki edebiyat çevirilerini sosyolojik açıdan incelemişlerdir. Sosyolojik açıdan incelenecek çevirilerde öncelikli olarak üretim, dağıtım ve alımlamaya katılan kurum ve kişilerin dikkate alınması gerektiğini ifade etmişlerdir. Evrensel edebiyat alanının içerisine konumlandırılan ve bu sürece katılanlar öncelikli olarak dil sınırlarıyla tanımlanan alan içerisinde etkindirler.

Bachleitner ve Wolf çeviriyle genişleyen edebiyat sınırlarını Bourdieu'nün alan nosyonunu kullanarak açıklamaya çalışmışlardır. Bourdieu'nün alan nosyonundan yola çıkarak çeviri pazarını ele almışlar ve bir eserin etkisinin tüm edebiyat alanının yayılmasında etkili olması ve özellikle rekabet ilişkisi üzerinde durmuşlardır. Evrensel edebiyat alanında öncelikli olarak dillerin ve güç ilişkilerinin önplanda olduğunu dile getirmişlerdir. Çeviri pazarı, diğer alanlar gibi hiyerarşik olarak dillerin etkilerine göre düzenlenmiştir. Bundan dolayı çeviriler de asimetric olarak yapılandırılmış değiş tokuş süreçlidir. Burada baskın ya da merkezi diller olarak adlandırılan dillerin çeviri piyasasına ne kadar etkili olduğunu ortaya koyarak, baskın dillerden oldukça fazla çeviri yapıldığını ve bu dillerin kendi dillerine diğer dillerden çeviriyi kabul etmek istemediklerini ifade etmişlerdir (Van Doorslaer, 2006). Heilbron (2000: 20) İngilizcenin merkezi ve dominant bir dil olduğunu söylemiştir (Bachleitner/Wolf, 2010: 7-8).

Çevirinin yoğunluğu ve bununla etkilediği kültür transferi, çeviri hareketlerini ve belirli dillerin konumlarını ve bunlara bağlı olan kültür ve güç ilişkilerini uluslararası alanda belirleyici olmaktadır. Çeviri hareketleri evrensel pazarda hiyerarşik ilişkileri yansıtmaktadır. Bachleitner ve Wolf'un belirttiği gibi çeviri hareketleri baskın dillerden baskın olmayan dillere doğru bir seyir göstermektedir; bunun sebebini de yerel edebiyat üretiminin eksikliğinden kaynaklandığını, belirli türlerin üretimindeki eksiklikten ve okuyucu kitlesinin beklentisinin yüksek olması baskın olmayan dillere çevirilerin yapılma oranını oldukça arttırmaktadır (Bachleitner/Wolf, 2010: 8-9).

Yapılan edebiyat çevirilerinde bir dizi işlevler tespit edilmiştir, bunlar politik etkiler, hegemonya ilişkilerini sağlamak, pazarları fethetmek, kimlikleri oluşturmaktır. Edebiyat alanında sembolik sermayenin biriktirilmesi merkezi öneme sahiptir. Çevirinin baskın bir dilden baskın olmayan bir dile yapılmasında bambaşka şartlar söz konusudur. Baskın bir dile yapılan bir çeviride ekonomik kazanç çeviriyi yayınlayan hem yazar hemde yayınevi için oldukça yüksek olmaktadır ama aynı zamanda bir eserin prestijini de arttırmaktadır. Böylelikle merkezi bir konumda olmayan edebiyatın tanınmasına ve sembolik sermayesinin artmasına sebep olmaktadır. Aynı zamanda baskın bir dile çeviri yapmak dünya edebiyatına girmek için ilk adımı oluşturmaktadır. Burada özellikle belirtilmesi gereken baskın dilden – baskın olmayan diller için geliştirilen güç ilişkisi yapısının durağan olmadığını, dinamik ve değişime açık olmasıdır, merkezi olmayan edebiyatların her zaman merkezi değiştirme potansiyellerinin olduğudur (Bachleitner/Wolf, 2010: 9).

Casanova (1999: 36) yaptığı bir araştırmada özellikle edebiyat çevirileri bağlamında uluslararası aktarım sorunlarıyla ilgilenmiştir ve yaygın olarak konuşulan dillerin otomatik olarak yüksek kültürel prestije sahip olmadıklarını edebiyat sermayelerinin büyüklüğüne göre baskın olabilecekleri sonucuna varmıştır. Sembolik sermayenin özel bir türü olan edebiyat sermayesini yüksek derecede özerklik elde etmiş olan edebiyatlar sahiptir. Casanova'ya göre her edebiyat iki kutup oluşturmaktadır, kosmopolitik yani edebiyatı sadece sanat olarak gören ve heteronom, ulusal kutup edebiyatı politik amaçlar için kullanan. Edebiyatı sanat olarak görenlerin çok uzun bir geçmişi ve geleneği vardır, farklı bir edebi dili, ayrıntılı bir tür sistemi, evrensel tanınmış klasikleri, yayınevleri, kütüphaneleri ve özellikle eğitilmiş okuyucuları ve yüksek sayıda çevirileri bulunmaktadır, hem baskın dile hemde baskın olmayan dile. Casanova'ya göre heteronom kutbu genç edebiyata sahip politik olarak tam oturmamış ülkeler için geçerlidir. Bu tarz küçük edebiyata sahip olanlar özerkleşmeye çabalamakta ve öncelikle olarak çeviri sayesinde ilerleyebilmektedir (Casanova 2002) (Bachleitner/Wolf, 2010: 10-11).

Dünya edebiyat alanının makro yapısı ulusal edebiyat pazarının ve tek tek çevirilerin analiz edilmesinde bir çerçeve belirlemektedir. Bu tarz analizlerde seçim, üretim, dağıtım ve alımlamaya dahil olan aktörler dikkate alınmalıdır. Belirli kuralların var

olduğu alan içerisinde hareket eden çevirmenler Bourdieu'nün anlayışıyla sosyal aktörler olarak ele alınabilir. Çevirmenler sürece dahil olan diğer aktörlerle erek edebiyatta çevirinin konumunu belirlemekteler ve böylelikle edebiyat sermayesi akışına yön vermekteler. Ünlü bir yazar olan Umberto Eco'nun yeni bir kitabını çevirmek çevirmene hiç bilinmeyen Afrikalı bir yazarın kitabını çevirmekten çok daha fazla sembolik sermaye sağlamaktadır (Bachleitner/Wolf, 2010: 12).

Çeviri sosyolojisinin temel sorunlarından olan erek kültürün hangi aktörleri ve hangi ortamları belirli bir metnin çevirisinde kabul ettikleri ve hangi ideolojik ilgilerin bununla sağlandığı sorusuna yanıt aramışlardır (Bachleitner/Wolf, 2010: 13).

Çevirmenler eylemlerini farklı aktör ve kurumlarla icra etmektedirler, bunlar genelde erek kültür bağlamında hareket etmektedirler, ve özel bir ilgiyi hak etmektedirler. Burada çevirinin oluşumunda ve alımlanmasında yer alan aktörler öne çıkmaktadır: çevirmenlerin yanı sıra, yayınevleri, edebiyat acenteleri, yayıncılar, editörler, eleştirmenler, medya, kitapçılar ve okurlar (Wolf, 1999: 269; Gouanvic, 1997: 34). (Bachleitner/Wolf, 2010: 13). Pölzer, (2010: 65) bir ülkenin çeviri alanını tanımlayabilmek için yayınevlerinin dikkate alınması vurgulayarak çeviri ithalatında yayınevinin belirli dil alanına olan konumunun belirleyici olduğunu ifade etmiştir.

Bachleitner ve Wolf çevirmenin bu düzende en zayıf halka olduğunu vurgulayarak çok önemli bir noktayı vurgulamışlardır. Tarih içerisinde farklı zamanlarda prestij sahibi olup yüksek seviyede para, şöhet kazanmış olsalarda, yıllar içerisinde kendisine değer verilmeyen, sadece kelimeleri aktaran olarak görülen çevirmenlerin çok az saygı duyulan meslekler arasında olduğu açıkça ortadadır. Çoğu zaman sadece orijinal metinleri başka dile aktaran olarak yorumlanan, yaptığı iş küçümsenen ve her dilbilenin bu işi yapabileceği düşünölen bir üne sahiptir çevirmenler. Aldıkları düşük ücretler ve kalifiyesiz kişilerin çevirmen olarak nitelenmesi bunun en açık kanıtıdır. Bunda yayınevlerinin özellikle büyük bir rolü bulunmaktadır. Düşük ücretle niteliksiz çevirmenleri tercih etmeleri çevirmen mesleğinin sosyolojik gelişimine önemli bir darbe vurmaktadır ve toplum önünde saygı duyulmayan bir meslek haline getirmektedir.

Çevirmenlerin alan içerisinde konumlarını değiştirebilmek ve yaptıkların işin saygı görmesinin sağlayabilmeleri için kendilerinin öncelikle birşeyler yapmaları gerekmektedir, çünkü Hofer ve Messner (2010: 107) çeviri alanı içerisindeki güç

ilişkilerinin değişiminin sadece ve öncelikle dış etkenlere bağlı olmadığını alan içerisindeki aktörlerinde buna çaba sarfetmeleri gerektiğini ifade etmiştir.

Normlar tarafından yönetilen çevirmen habitusu alan içerisinde meşruiyet mücadelesinde önemli rol oynamaktadır. Simeoni (1998: 11), çevirmenlerin tarih içerisinde içselleştirdikleri itaatkar davranış şekillerinin habituslarına yansıdığını ve bunun tarihsel bağlamda yapılacak olan çeviri pratiklerinin analiz edilmesiyle ortaya çıkarılabileceğini ifade etmiştir (Bachleitner/Wolf, 2010: 14).

Bachleitner ve Wolf alanın sosyal şartlarının çevri stratejilerine etkilerinin, metin oluşturulmasındaki müdahalenin ve metinsel mikro yapıların araştırılması gerektiğini ifade etmişlerdir (Bachleitner/Wolf, 2010: 27).

Sanat olarak metinler özellikle yeniden yazılmış çeviri metinleri, itibar görebilmek için belli başlı dergilerde ve kişiler tarafından yazılmış ya da söz konusu edilmiş olmalıdır. Lindqvist (2006: 67), sosyal eylem olarak çeviriyi tanımlamak için itibarlaştırma mekanizmalarını incelemiştir.

Her bir alan belirli bir “doxa” ya sahip olmasının yanı sıra belirli sermaye türleriyle de birbirinden ayrılmaktadır. Söz konusu olan alan içindeki sembolik güçtür, sembolik sermayenin gücü. Alan içerisinde bir aktörün konumu sahip olduğu sembolik sermaye ile tanımlanmaktadır (Bourdieu, 1993: 83). Akademik alandaki aktörler örneğin akademik sermaye için mücadele ederler, bunun anlamı prestijli konumlar ya da üniversitede atamalar olarak kendini göstermektedir, çeviri edebiyat alanındaki aktörler ise çeviri sermayesinin kontrolü için mücadele ederler (Lindqvist, 2006: 67). Bourdieu’ye göre her sosyal bağlam özerk bir alan değildir. Bir alanın önkoşulu uzmanlara, itibarlı kurumlara ve yaygın olarak değer hiyerarşisine sahip olmasıdır, diğer bir deyişle aktörlerin ayırteci ve değer biçilen farklı uygulamalarının olmasıdır (Bourdieu, 1979: 189). Bourdieu’den yola çıkarak Lindqvist itibar mekanizmasıyla ilgili basitleştirilmiş genel bir model oluşturmuştur. Oluşturduğu modelde itibarlaştırma sürecinde dört aşama bulunmaktadır: yatırım aşaması, başlama (initiation) aşaması, tanınma aşaması ve son olarak kabul aşaması (Lindqvist, 2006: 68).

İşe yeni başlayan bir çevirmen, kısmi özerk çeviri alanında değerli bir aktör olarak konumunu devam ettirebilmek için işine yatırım yapmak zorundadır. Bunun anlamı yeni

başlayan çevirmenin kendini eğitmesi diğer bir deyişle işini geliştirmesi gerektiğidir, alan içerisinde deneyim kazanması ve bunu devam ettirmesi gerekmektedir (Lindqvist, 2006: 68). Çevirmen çeviri alanına sadece alan içinde konumlanan aktörlerin, yaptığı çevirileri değerli bulmasıyla giriş yapabilmektedir, bunlar özellikle alan içinde merkezi konuma sahip yayınevleridir. Çeviri alanında başarı elde edebilmek için öncelikli olarak bu yayınevlerinden görev alabilmek gerekmektedir (Lindqvist, 2006: 69).

Birkaç roman çevirisinin akabinde yapılan olumlu ya da olumsuz eleştirilerden sonra çevirmen artık alana yeni giren biri, acemi değildir. Artık alan içerisinde bir konuma sahiptir ve bu konumu korumak için mücadele etmek durumundadır. Böylelikle kabul edilmiş olur ve itibar aşamasının bir sonraki evresi olan tanınma aşamasına geçmiş olur. Bu aşamaya geçmekle birlikte çevirmen yaptığı işin karşılığında ödül sahibi olabilmek, maddi kazanç sağlamak ve prestijli bir atama için değerlendirilir. Bu aşamada kendisinden işiyle ilgili çeviri eylemi açıklayan giriş metinleri yazması istenir. Çevirmenin eylemi böylelikle değer bulur. Çevirmenin uzmanlık, ödül veya prestijli bir atama için sorumlu olan bir kurumun listesine girmekle birlikte itibar aşamasının en üst noktasına gelmiş olur (Lindqvist, 2006: 69).

3.1.3. Çevirinin Sembolik Gücü

Çeviri sosyolojinin gelişmesinin temel kaynağı Pierre Bourdieu'nün sosyal kuramı olan sembolik mallar kuramıdır, bu kuramda edebiyat nesnelere basit tüketim mallarına indirgenmemektedir. Bu nedenle Bourdieu'nün kuramı aslında sosyal eylemin strateji işlevlerinin kuramı değildir. Bunun sonucunda çeviri söylemleri daha az muhtemel işlevselliğe ve mekanizmalara yenik düşmemektedir. Bourdieu'nün kuramı çeviri için geliştirilmemiştir ancak çevirinin sosyal kuramını onun fikirlerinden yola çıkarak oluşturmak için hiç bir engel yoktur (Gouanvic, 2010: 121).

M. Snell-Hornby tarafından yeni çeviribilim paradigmasının “kültürel dönüşüm“ olarak adlandırılmasından bugüne kadar, çevirinin sembolik gücü konusunda bir dizi çalışma yapılmıştır. Derrida ve Foucault gibi post yapısalıcı düşünürlerin algılanması ve etnografya, kültür antropolojisi, tarih, kültürbilim gibi interdisipliner ilgiler ve nihayetinde sosyoloji çevirinin geleneksel konsepti olan dilsel ve metinsel fenomenin çok ötesine gitmişlerdir. Elde edilen en önemli sonuç çevirinin hiçbir zaman eşit düzeydekiler arasında gerçekleşmediğidir. Gertzler ve Tymoczko 2002 yılında

yayınladıkları derleme kitabında „kültürel dönüşümün“ „güç dönüşümüne“ bir geçiş yaptığını ifade etmişlerdir (Grbic, 2010: 222).

„Güç dönüşümünün“ en önemli temsilcisi Venuti’dir. Venuti (1995: 10) çalışmalarında aktif eylemde bulunan birey olarak çevirmene bir rol yükleyerek ithal edilen kültürün kültürel kimlikler oluşturmasındaki gücünü öne çıkarmıştır (Grbic, 2010: 222-223).

Çeviri sürecine dahil olan yayınevi, editörler, kitapçılar, kütüphaneler, gazetelerdeki edebiyat ekleri ve nihayetinde çevirmenler eşit güçlere sahip değillerdir. Bunların hepsi çeviri sürecinin her aşamasını belirlemektedirler, çevirilecek metnin seçiminden kitap olarak basılıp okuyucuya sunulana kadar olan tüm evrelerde etkileri görülmektedir (Grbic, 2010: 223). Feyrer (2006: 298) çevirmenlerin sorumluluğunun sadece metne yönelik olmayıp, aynı zamanda çevirmenlerin sosyal eylem sorumluluğunda bulunduğunu ifade etmiştir. Sosyal eylem olarak tanımlanan çeviride ortak amaçların varlığından bazı durumlarda söz etmek mümkün değildir, çünkü görev verenlerle çevirmenlerin amaçları çoğu noktada birleşmemektedir. Bu durum sosyal çatışmalara yol açabilmektedir.

Sosyal alanın itibar (consecration) mekanizmalarını açıklayabilmek ve özellikle çeviri metinlerinin araştırılmasında P. Bourdieu’nün kültürel alan kuramını kullanmak oldukça kullanışlıdır ve özellikle sosyal eylem, sosyal alan, doxa ve itibar konseptleri açıklanmalıdır. Çeviriyi sosyal eylem olarak tanımlamak çeviriyi bireysel eylem ve sosyal olay (event) olarak araştırılması gerektiği anlamına gelmektedir. Çeviri metinleri için sosyal kurumlar anahtar bir rol oynamaktadır. Çeviri edebiyatındaki en önemli kurumlardan biri yayınevleridir (Lindqvist, 2006: 66).

Çeviride söz sahiplerini anlayabilmek için yöntembilimsel bir açıklamaya ihtiyaç vardır. Bourdieu’nün sosyolojik çerçevesinde içsel ve dışsal sosyolojik çalışmalara bağlı belirlenimler, geçici olan analizlerin bir parçasıdır. Çeviride söz sahipleri eşzamanlı olarak hem dışsal hemde içseldir. Gouanvic çevirinin gücünü araştırmak için yine de dışsal çeviri sosyolojisini analiz ederek başlamanın mümkün olduğunu ve içsel sosyoloji belirlenimlerine bu sayede ulaşılabileceğini ifade etmiştir. Ancak çeviride söz sahipleri çifttir: kaynak metinler kaynak alanda kaynak yazar tarafından üretilir, erek metin erek alanda çevirmen tarafından üretilir. Sonuç olarak çevirmen en az iki söz sahibiyle uğraşmak zorundadır, iki gücü taşımak zorundadır (Gouanvic, 2002: 161-

162).

Bundan yola çıkarak çevirinin gücünün kültürel mallar pazarının mantığıyla ilişkili olduğu ve bu bağlamda çeviri çalışmalarının eşzamanlı olarak bunun gücüne tabi olduğu ortaya çıkmaktadır. Kaynak ve erek alanın yapısı ve bunların çıkarları çeviriyi yeniden üretim egemenliğinin genel şemasına sokmaktadır. Kültürel endüstrinin bir aktörü olarak yayınevi yabancı edebiyatın (bir yazar, bir eser) özel sembolik sermayesini erek kültürde ele geçirmeye çaba sarfeder, bu da ona ekonomik kazanç sağlar. Kaynak edebiyat alanındaki en başarılı eser erek edebiyat alanına çevrilmek istenir. Bu nedenle çeviri iki egemenlik arasında görünmektedir: birincisi belirli sembolik sermayeye sahip kaynak metinden gelmektedir, diğeri ise yabancı metni manipüle etmeye çalışan erek kültürden. Gouanvic yaptığı çalışmada eserler, aktörler ve alanlar arasındaki egemenlikleri açıklamaya çalışmıştır (Gouanvic, 2002: 162).

Gouanvic, günümüz işlevsel çeviri kuramlarının özellikle çoğuldizge kuramı (Itamar Even-Zohar, Gideon Toury, José Lambert), skopos kuramının (Katharina Reiss, Hans Vermeer, Christiane Nord) toplumdaki ve özellikle alan içerisindeki güç ilişkilerini açıklamada yeterli olmadıklarını ifade etmiştir (Gouanvic, 2002: 162):

Çeviriler, Bourdieu'nün deyimiyle "habitus alan arasındaki ilişki ve oyunu hissetmeyi ve çıkarlar tarafından yönetilen oyunun kendisini hissetme" mantığından kaçamazlar (Bourdieu, 2000: 151) (Gouanvic, 2002: 163). Gouanvic bu bakış açısından yola çıkarak Amerikan edebiyatından Fransızca'ya yapılan çevirileri araştırmıştır.

Kaynak kültür alanında metinler biçimlerine, türlerine, okuyucularına vs. göre sınıflandırılır. Bu sınıflandırma metin olmadan önce vardır, eğer bir metin sınıflandırılmıyorsa sınıflandırılmayan diğer metinlerle, koleksiyonlarla, gruplarla birleştirilir. Bu anlamda, çevirinin en mükemmel güçlerinden biri de erek alanda sınıflandırmayı değiştirme gücüne sahip olmasıdır. Fakat bu hareket erek toplumda beğeni değişimini de beraberinde getirmektedir (Gouanvic, 2002: 164).

Gouanvic, buna örnek olarak İkinci Dünya Savaşından sonra Marcel Duhamel'in çevirisini yaptığı Anglo-Amerikan dedektif romanlarını ve bilimkurgu romanlarını göstermektedir. Bu çeviriler özel bir isimle ("Série noire" by Jacques Prévert) yayınlanarak dedektif roman türünde gelecek nesiller için yeni bir tür metin sınıfı

yaratmışlardır (Gouanvic, 2002: 164).

Boris Vian, Raymond Queneau ve Michel Pilotin'nin girişimleriyle başlatılan bilim kurgu çevirileriyle 1950'li yıllarda yeni bir edebiyat türü ortaya çıkmıştır (Gouanvic 1999). Bu iki durumda da çevrinin gücünü görmek mümkündür, sözde yeni metinlerin ithal edilmesiyle erek kültür alanında zevk hiyerarşileri değiştirilmiştir (Gouanvic, 2002: 164). Gouanvic 1945'li yıllarda Anglo-Amerikan edebiyatından yapılan dedektif ve bilimkurgu çevirileriyle Fransız edebiyatında altın yıllar olduğunu ifade etmiştir (Gouanvic, 2002: 165).

Çevirinin gücü egemen kültürün, kültürel ürününün çevirisinin meydana getirdiği kitle etkisine bağlıdır, güçlerini hiçbir baskı olmadan çeviri sayesinde arttırabilmektedir. Çeviri, baskın kültürlerin bastırılan kültürlere soktuğu "Truva atı" na benzetilmektedir. Ancak Gouanvic, bu benzetmenin çeviride uygulanan gerçek çıkarlara adalet getirmediğini ifade etmektedir (Gouanvic, 2002: 165).

Çeviri tüm dünyada, edebiyat "illusio" sunda görüldüğü gibi, kültürel uygulamada egemen olan bir çerçevede ifadesini bulmuş ve tescil edilmiştir. Çeviri, ulusal egemenlikler çerçevesinde evrensel olarak tescil edilirse, o zaman edebiyat çevirisinin sonsuz gücü Batı dünyasında olduğu gibi edebiyat "illusio" su formunda evrenselleşir. Çevirinin en ağır etkisi egemen kültürlerin genel gerçekliğini genel anlamda kavramaktır ve özellikle kendilerini çeviri kültürleri olarak yapılandırmış Batı kültürlerini kavramaktır. Gerçekliği kavrama durumları diğer farklı inançlara dayanan etkileyici modelleri bastırma eğilimdedir ve diğer paradigmalara bağlanarak, üstünlük sağlamak ya da dünyayı ve batıdan tamamen farklı olan toplumdaki insanların rollerini anlamaktır (Gouanvic, 2002: 166).

Sembolik ürünlerin (kitaplar, filmler, şarkılar) evrenselleşmesi önemli bir güç aracıdır. Çeviri bu gücün anahtar roldeki aktörlerinden biridir ve meşrulaştırılmış mekanizmalar üzerine kurulmuştur, aynı zamanda çevirinin gücü yanlış anlaşılan bir güçtür ve alternatifi ve çıkış yolu yoktur. Böyle yapmakla çeviri, güçlü pozisyonunu riske atarak dünya çapında kültür endüstrisi olarak kendi pozisyonunu zayıflatmaktadır. Eğer çeviri araştırmalarının bu genel şemada oynayacak bir rolü varsa, o da çevirinin çıkarlarını açıklığa kavuşturmak ve nihayetinde fazla görülmeyen sahip olduğu güçle uluslararası ölçekte kültürel değişimleri ve oldukça önemli dilbiliminin genel ekonomisinde

görülebilmektedir (Gouanvic, 2002: 166-167).

3.1.4. Pierre Bourdieu'nün Kuramlarının Çeviri Uygulamaları

Bourdieu'nün kuramlarının çeviriye uyarlanması sosyolojik ve antropolojik bakış açılarının güçlendirilmesini sağlayarak çeviri sürecinde rol alan sosyal aktörlerin çeviri çalışmaları çerçevesinde daha geniş anlamda ele alınabilmesini sağlamıştır. Çevirinin bir üretim süreci olarak algılanmasının ortaya çıkmasıyla birlikte Bourdieu'nün sosyolojisini kullanma olasılığı doğmuştur. Inghilleri (2005: 126) bu sayede çevirinin belirli tarihsel ve sosyo kültürel bağlamda çevirmenlerin bu süreçteki etkisinin araştırılabileceğine dikkat çekmiştir (Liang, 2008: 103).

Özerklik ve heteronomi Bourdieu'nün kültürel üretim alanının kaynağını açıklamak için kullandığı iki önemli terminolojidir. Bourdieu özerklik ve heteronomiyi belirli bir alandaki kültürel ürünün üretim sürecini tartışmak için çok önemsemektedir. Bu iki farklı tanım tarihsel yaklaşım araştırmalarından türemiştir. Özerklik kültürel üretim alanının bağımsız olarak kendi usulleriyle, kendi işlevsel kanunlarıyla ve yabancıyı kendi terimleriyle tanımasıyla işlem yaptığını yansıtmaktadır (Hanna, 2005: 182). Bu anlamda eğer bir kültürel üretim alanı özerkse, alan kültürel üretim için kendi normlarını ve temel kanunlarını geliştirir. Kültürel üretim alanının heteronomisi buna karşın bir alanın önceden varolan kanunlara tabii olduğu anlamına gelmektedir, bu da alanın diğer alanların değerleri tarafından etkilendiği anlamına gelmektedir (Bourdieu, 1993: 113-114). Eğer kültürel üretim alanı özerk değilse o zaman diğer alanların kısıtlamalarına tabiidir. Özerkliğin derecesi çoğunlukla alanın devir ve ulusal gelenekleriyle tanımlanmıştır ve sosyal aktörlerin tarih süresince edindikleri sembolik sermaye ile ilgilidir (Bourdieu, 1996: 220-221). Liang bu bakış açısı doğrultusunda Taiwan'daki fantastik kurgu çevirilerini şu iki sorun bağlamında araştırmıştır: 1. Taiwan'daki fantastik kurgu çeviri alanı özerk midir heteronom mudur? 2. Hangi sosyo kültürel etkiler alanın oluşmasında etkili olmuştur? (Liang, 2008: 105).

Yaptığı araştırmanın sonucunda fantastik kurgu çeviri alanının 1998 yılına kadar heteronom olduğunu, ancak daha sonra sembolik sermayesi çok olan aktörlerin alana girmesiyle kendi normlarını ve temel kanunlarını geliştirdiklerini ifade etmiştir. Bunun sonucunda bir aktörün sembolik sermayesinin alanın sınırlarını belirlemede ne kadar etkili olduğunu göstermiştir. Liang kültürel üretim alanının analizinde sosyal aktörlerin

izledikleri yolun ne kadar önemli olduğunu belirtmiştir. Belirli bir alanda çevirmenin izlediği yolu anlamak için alanın yapısı analiz etmek ve belirli tarihsel dönemlerdeki konumunun belirlenmesi gerekmektedir (Hanna, 2005: 189). Çevirmenin izlediği yolun araştırılması alan içerisindeki konumuna göre yapılandırılan habitusunu ortaya çıkarmaktadır ve alan içerisinde yer alan çevirmen ve diğer aktörler arasındaki güç ilişkilerini göstermektedir (Liang, 2008: 110).

Çevirinin toplum içerisinde yer alan bireylerin ürünü olduğunun ortaya konulmasıyla birlikte baskın veya baskın olmayan tartışmalar ve sosyal kurumlara bağlılık konuları çeviri çalışmaları alanında bir yer edinmiştir. Bununla birlikte metinsel ve bağlamsal analizler önemli derecede artmıştır ve çevirinin konumu güç ilişkileri ile olan bağlantısı tamamen ortaya çıkmıştır (Bassnett, 1999; Lefevere, 1992; Tymoczko, 1999; Venuti, 1998). Böylelikle çeviri fenomenini daha geniş boyutta açıklama imkanı doğmuştur (Asimakoulas, 2007: 113).

Çevirmen, toplumdaki diğer tüm bireyler gibi toplumsal koşullara bağlı olarak yaygın ve kendine has belirli türde davranışlar sergilemektedir (Simeoni, 1998). Çevirmen tarafından üretilen iş, onun toplum içerisindeki birçok konumunu ve ilişkisini yansıtmaktadır. Güç ilişkilerinin merkeziyeti bu konumları etkilediğini göstermektedir, bunların arasında sansür uygulamalarında görebilmekteyiz (Asimakoulas, 2007: 113-114).

Asimakoulas (2007: 114), sosyal fenomen olarak çevirmenin rolünü açıklayabilmek için Bourdieu'nün kültür sosyolojisi konseptini kullanmıştır. Sembolik formlar olarak çeviriler düzensiz sosyal yapı içinde farklı konumlar işgal eden bireyler tarafından kullanılmaktadır ve bu bireyler materyal ve sembolik isteklerine göre kültürel ve estetik geleneklerin peşinde koşmaktadırlar.

Sosyal alan içerisinde yapılan tüm sosyal eylemler kaynaklarını arttırma çabasıyla gerçekleşmektedir. Bu nedenle, sosyo-politik alanda bireylerin ve kurumların konumlanmaları ekonomik, kültürel, sosyal ve sembolik sermayeye bağlıdır. Sembolik sermaye gücü sürdürmek için çok önemlidir. Belli sistemlerde güç çok daha etkin bir role sahiptir. Sansürün uygulandığı bağlamlar bazen alanın işleyişinin bir göstergesidir ve iki sebebe bağlıdır. Kültürel üretim alanının özerkliği oldukça sınırlıdır ve güç alanı içerisindeki doxa hüküm sürmektedir. Bourdieu'ye göre (1993: 91) tüm alanlar sansür

uygulamaktadır, çünkü sermaye yapısı içerisinde alana girenler hemen konumlandırılır. Bunun sebebi de alana yeni girenlerin alanın üretim şartlarına göre özelliklerinin mecburen konuşulması gerektiğidir. Diğer bir deyişle bir alanda neyin yasaklandığı değil, aynı zamanda hangi konunun sansür konusu olduğudur (Asimakoulas, 2007: 119).

Bourdieu'nün kuramları bağlamında toplumun politika ve ekonomi gibi alanlarıyla bağlantı içerisinde olan çeviri metinleri kültürel üretim alanına girmektedir. Bu alanda çevirmenler konumlanmalarına göre çeşitli roller oynarlar, yani “oyuna” katılırlar. Bu nedenle kültürel ürün olarak çeviriyi analiz etmek sembolik formları çokkatmanlı olarak içermektedir; metinler ve bunların metin geleneklerine olan ilişkisi, kurumlar, düzensiz eylemler, sosyal alandaki kaynaklara yatırımlarına bağlı olarak aktörlerin sosyal konumları, asimetrik güç hiyerarşisi ve sansür (Asimakoulas, 2007: 134).

Asimakoulas 1967-1974 yılları arasında Yunanistan'ın sıkıyönetim taraftarı bir miralayın zamanında çeviri aktörlerinin kültürel ve politik sermayelerini kullanarak politik hassasiyet gösteren vatandaşları seferber etmek amacıyla kitaplarda bir dizi yıkıcı değeri ve dünya görüşünü somutlaştırmıştır. Çevirmenlerin amacı rejimin sembolik gücünü teşhir etmek ve alay edilen ulusal değerleri korumaktır. Belirli politik yapının yoksunluğundan faydalanarak, kitaplar açık yapılacak olan tartışmaların yerini almış ve sosyal hareket için ideolojik hazırlıklar yapılmıştır. Bu amaç elbette gizlice yürütülmüştür. Devrimi amaçlayan metinler yakalanmamak için ilgisiz gibi duran örtmecelerle doluydu ama aynı zamanda cuntayı kötölemekteydi (Asimakoulas, 2007: 134).

Brecht'in “Political Texts” kitabı direniş metni olarak bu türün karakteristik bir örneğiydi. Bu kitap politik olarak aktif olan bir yayınevi ve yıkıcı fikirlere oldukça değer katmaya ve özellikle Brecht'in düşüncesini yansıtmaya çalışan bir çevirmen tarafından ilk olarak basılmıştır. Erek metnin amacı ağırlıklı olarak diktatörlüğe karşı bir mesaj iletmek ve Brecht'in en önemli önerilerine uyup alıntı yaparak sansürden kaçınmaktır. Çeviride Brecht'in söylemlerine uygulanan basit değişiklikler yapılmıştır. Erek metin aşamalı olarak harekete geçirilmek istenen kollektif bir “biz” ve zalim kitleleri kendi amacı için kullanmak isteyen “onlar” arasında bir çizgi çizmiştir (Asimaklous, 2007: 134-135).

Gouanvic, Bourdieu'nün kuramlarının sadece çeviri çalışmalarına değil aynı zamanda 21. Yüzyılın başından beri batıdaki kültürel ürünlerin tamamına uygulanabileceğini ifade etmiştir. Bir yandan kültürel üretimler bizim toplumumuzda alandan (edebiyat, bilim) kaynaklanan prensiplere göre düzenlenir ve organize edilir, diğer yandan alan içerisinde hareket eden aktörlerin habituslarından türeyen ilgileriyle harekete geçirilir (Gouanvic, 2002: 159).

Çeviri olduğu sosyal alanın dışında düşünülemez. Ne bilimsel ne de teknik metinler, yönetimsel, hukuksal, felsefi ya da edebi metinler, çeviri eylemi her zaman ve eşzamanlı olarak müdahalede bulunur, bir yandan toplum içerisinde özel amaçlara sahip dilsel konuların sonucu olan ürün olarak, diğer yandan belirli bir tarihsel anda toplumun durumu olarak. Bu nedenle, kaynak edebiyat ürünü erek kültür alanında çeviri için çeviri aktörlerinin (yayınevleri, çevirmen, vs.) ilgisi nedeniyle farklı görülebilir ve bu nedenle sosyal talepler ne kamuya ne de potansiyel ya da erek sosyal alanda yeni geliştirilen kamu ile bağlantılı olarak düşünülmelidir. Ancak sosyal alanlar ne kaynak ne de erek toplum olarak ayırılmamıştır. Çevrilmek istenen metinler hiçbir şekilde bağımsız kendi başına metin olarak düşünülemez. Metinler kaynak sosyal alanın ilgili alanında baskın edebiyat alanı (realist roman) ve kuralsız edebiyat alanı olarak (bilim kurgu, dedektif romanı) vardır. Çeviri işlemi bu metinlerin erek sosyal alanda da yer edinmelerini sağlamaktır (Gouanvic, 2002: 159).

Çeviri, alan içerisinde gücünü nasıl ortaya koyar?

Bourdieu çeviri metinlerinin alan kuramına dahil etmemiştir. Bunun sebebidir çevirilen metinlerin erkek kültürde üretilen yerel metinlerle aynı nesnel mantık üretimine maruz kalmasındandır (Gouanvic, 2002: 160).

Çeviri eyleminin ne olduğunu analiz edebilmek için Gouanvic (2010) makalesinde Amerikan edebiyatındaki metinlerin Fransızcaya çevirilerini tekrardan kullanarak yapılan çevirilerin Fransız kültüründe ya da Fransız çeviri kültüründe Çoğuldizge okulunun kuramcılarının ispat ettiği gibi bölünmeye sebep olduğunu ifade etmiştir. Bu bölümlemeyi Bourdieu kuramında “alan” olarak adlandırmaktadır. Alanın tanımlanmasına katkı sağlayan spesifik özelliklerine göre metinlerin dağılımıdır. Edebiyatta alanlar, realist kurgu, bilim kurgu, detektif romanları, gençlik romanları olarak adlandırılmaktadır. Bu metinlerden her biri ister kaynak metin olsun ister çeviri

metni hepsi kendi özel edebiyat alanına aittir. Tüm bu alanlar farklı edebi türlerle alışveriş içerisinde, sadece gençlik romanlarının özel bir durumu bulunmaktadır o da alıcı kitleleriyle tanımlandığından dolayısıdır. Bunlar aynı zamanda çevirinin karakteristik özellikleridir ve sadece alımlamayla ilgili değildir: bunlar çeviri sürecinin tamamının özellikleridir, üretilmeden önce ve üretilmeden sonra. Özellikle çeviri aktörleriyle bağlantı kurmaktadır (çevirmen, yayınevi, edebiyat acenteleri, editörler, eleştirmenler) (Gouanvic, 2010: 122-123).

3.1.5. Illusio Ve Çeviri

Bourdieu'nün kuramında metin üreticilerinin (yazar ve çevirmen) eylemi illusio olarak açıklanmaktadır (1996: 333). Edebiyat alanı okuyucuların zevklerine göre farklı ve özel bir illusionun önemli bir ögesidir (Gouanvic, 2010: 127).

Bourdieu'nün kuramları çevirinin tüm karakteristik özelliklerini ortaya çıkarmak için verimli bir taban oluşturmaktadır, kaynak toplumda çeviriye yapılan etkiden erek toplumdaki çeviri ürününe kadar, çeviri aktörleri ve ürün olarak çeviriye kadar her bir ögeyi açıklamaya olanak sağlamaktadır (Gouanvic, 2010: 127).

Casanova'nın 2004 yılında çıkardığı "*The World Republic of Letters*" isimli kitapta kültürel üretim alanını genişletip uluslararası bağlamda değişimleri incelemiştir. Casanova edebiyat eserlerinin eşit olmayan uluslararası alanlarda oluşturulduğunu ifade eder. Bu bakış açısında çevirilen edebiyat eserlerinin yaptığı değişiklikler merkez konuma alınmıştır ve kültürel alanda çevirinin rolünün en çok üzerinde durulması gereken konu olarak belirtmiştir (Bielsa Mialet, 2010: 158).

Casanova uluslararası edebiyat alanının 16. Yüzyılda Latincenin baskın konumuna karşın anadillerin mücadelesi sonucunda oluşturulan ve aşamalı olarak nasıl genişletildiğini göstermiştir. Coğrafyası özerk kutbu temsil eden edebiyat başkenti olan ve eyaletlerin ona bağlı olduğu Paris'e karşı olarak konumlanmıştır. Bu nedenle oldukça eşit olmayan yapıdadır. Eşitsizlikler dilsel ve edebiyat sermayesi olarak tanımlanmaktadır, bazı diller Casanova'ya göre diğerlerinden daha fazla edebidir ve edebiyatta vücut bulmuştur, diğerleri ise yani alana yeni girenler edebi alanda varolmak için mücadele etmektedirler (Bielsa Mialet, 2010: 159).

Casanova'ya göre Paris, edebiyat dünyasını temsil etmektedir, edebiyatın modernleşmesinde bir ölçüdür ve periferiden gelen metinleri itibarlandırmaktadır. Bu bağlamda çeviri önemli bir değer kazanmaktadır ve modern edebiyatın merkezden kenara yayılmasını sağlamaktadır, çünkü çevirmenler kosmopolit araçlardır, bir metni bir alandan diğer alana taşımaktadırlar ve metin bu süreçte değer kazanmaktadır. Bielsa Mialet'e göre Casanova'nın başarısını iki noktada görülebilir, birincisi merkezden kenara yönelimi, çeviri sermaye artırımının temel işlevine hizmet etmektedir, öyle ki fakir diller bu sayede sermaye, antika değeri ve asalet elde etmektedirler. Çeviri sayesinde büyük evrensel metinler millileştirilir. Buna örnek olarak Yunan klasiklerini ve Roma antikliğinin Alman romantik çevirilerini göstermiştir, bu sayede Fransızcadan yapılan çevirilerin merkezi konumunu değiştirmeye hizmet etmiştir ve Almanca'nın edebiyat dili olarak yeni bir statü kazandığını ifade etmiştir. İkincisi ise çeviri merkezi edebiyat sermayesinin uluslararası yayılması aracılığıyla etmektedir ve dilin ve edebiyatın gücünü (Bielsa Mialet, 2010: 159) ifade etmektedir.

Çevirilerin yeni fikirler tanıtmada anahtar rolü vardır, alanlardaki konseptler ve bakış açıları hiçbir zaman geniş uluslararası bağlamdan izole olarak görülemezler ve çeviri sayesinde kullanışlı hale gelen ve yayılan genelde yabancı kuramlardır, bunlarda konumların değişmesini sağlayarak yeniliklere yol açmaktadırlar (Bielsa Mialet, 2010: 159).

3.1.6. Pierre Bourdieu'nün Habitus Kuramı Ve Çevirmen İlişkisi

Bourdieu'nün habitus kavramı tüm toplumsal alanlar için bir eğilimler sistemi olarak adlandırılabilir. Bourdieu, alanları statik olmayan ve dinamik olarak değişken mücadele alanları olarak görmektedir. Fakat alanların tüm bu değişim, farklılık ve mücadelesinin içinde, alanların tarihsel olarak oturmuş benzer davranışları vardır. Bir alanın gelişebilmesi için dinamik ilişkiler kadar alanda yerleşmiş doxaların da önemi vardır. Bir alan değişimleriyle olduğu kadar birikimleriyle de alan olma özelliğini kazanır. Bir alanın alan olma özelliği, değişen bir dinamizmin yanında, ortak bir geçmişin ve eğitim benzerliğinin olmasıyla mümkün olur. Bu durumda çevirmenlerin eğilimleri, tavırları ve stratejileri ne kadar farklı olursa olsun, bu farklılık, benzer yetiştirme tarzlarının (habitus), alan içindeki illüzyon sınırları içinde gerçekleşir. Çeviri alanının aktörlerinin birincil

habitusları, yani yetiştirme tarzları ve çevreleri farklı olmakla birlikte, ikincil habitusları, yani eğitimleri ve pratikleri birbirlerine benzerdir.

Bourdieu (1986) habitus kavramının bireyin çocukluktan itibaren bendeninde ve zihninde birleşmiş tamamen önceden programlanmış bir dizi eğilimler olduğunu ifade etmiştir. Habitus eylemsiz fakat çok yönlü bir kuvvettir ve bir bireyin eğilimlerini ve tercihlerini kısıtlamakta ama diğer bir yandan bireyin yer aldığı alanın değişmesine ve özel kültürel alanda bireyin konumunun değişmesine göre dönüşümüne ve yapılanmasının devamına izin vermektedir (Sela-Sheffy, 2005: 4).

Esasen tüm bilimsel ve toplumsal alanlarda, alanların uzmanlarını benzer oyunları oynamaya, benzer stratejileri geliştirmeye ve alana uygun davranmaya iten ikincil habitus olan uzmanlık eğitimi ve meslek pratiğidir.

Habitus konseptinin en açık yararı insan eylemindeki iki ayrı perspektif olan bilişsel ve sosyolojik perspektifleri birleştirmesinde yatmaktadır. Habitus konsepti bireyler tarafından uygulanan edimin müşterek taslaklar aracılığıyla düzenlendiğini ve basitçe zihinlerde olmaktan çok benzer ve müşterek tarihsel şartlar altında içselleştirildiğini ortaya koymaktadır. Bu konseptin çeviri normları kavramını desteklediği açıkça ortadadır (Sela-Sheffy, 2005: 2-3).

Bu anlamda çevirmenlerin yetiştirme tarzları ve karakterleri ne kadar farklı olursa olsun, çevirmenler için ne kadar özgürlük istenirse istensin, çevirmenlerin strateji ve özgürlükleri alanın sınırları ve oyunun kurallarıyla belirlenmiştir. Bourdieu'nün kuramı, alanın genel yapısının da zamanla değişebileceğini öngörmekle birlikte, bu değişimin tüm alanın tamamına yayılması çok uzun ve devrimsel kuram ve kuralların ortaya çıkmasıyla oluşur. Bu durum T. Kuhn'un "paradigma değişimi" kavramıyla ifadesini bulan bir değişimle olabilir ancak. Pratikten gelen zorlamalar ve alanın kuralları ve oyun şekli artık stratejileri karşılayamayınca çevirmenlere yeni kuramlar sunulması vazgeçilmez bir hale gelmektedir. Çeviri kuramları çevirmen stratejilerinin alanların yapısını pratikte sürdürmeye yetmediği artık iyice hissedilince, alanın aktörleri olan çeviribilimciler ve çevirmenlerin yeni stratejiler geliştirmesi, bir anlamda mücadelenin devamı alanın yenilenmesini sağlar. Böylece çevirmenlerin habitusları, çeviri alanı tarafından yapılandırılmış olmakla birlikte, çevirmen habituslarının çeviri alanını yapılandırdığı da bir gerçektir. En önemlisi, çevirmenlerin benzer eğilimlerini, yalnızca

itaat ve baskı kavramlarıyla açıklamanın pratik yaşama karşı bir eksik bakış olarak görmek mümkündür. Çünkü benzer eğilimlerin nedeni, belli dönemlerde çeviri stratejileri, yöntemleri ve çevirmen alışkanlıkları ya da isteklerinin benzerliği de olabilir. Her benzerliğin altında itaatı, zorlamayı ve çevirmenin önemsizliğini aramak bilimsel bir yaklaşım değildir.

Ancak yapılan tüm eleştirilere rağmen habitus kavramı somut pratik hipotezden çok genel düşüncelere ilham vermektedir. Habitus kavramını çeviri bağlamında kullanma girişimleri bazı anlaşılması güç noktaları tekrardan ele almak için gerekli olmaktadır. Aynı zamanda bu norm kavramı için de geçerlidir. Habitus kavramıyla ilişkilendirilen en büyük güçsüzlük, belirleyici insan eylemini iletmesidir. Simeoni de (1998) bu konuya “itaatkarlık” adı altında ağırlık vererek makalesinde tartışmıştır, bu itaatkarlığın değişmeyeceğini ve bunun çevirmen habitusunun evrensel birleşeni olduğunu ve eylemlerinde anlamaya yönelik bir tercihlerinin olup eylemlerini değiştirebilme seçeneklerinin olmadığını ifade etmiştir. Amaç çevirmen habitusunun biçimlenmesinin tarihsel sürecini araştırmak olmasına rağmen, bu sav oldukça değişmez görünmektedir, eylem kalıplarının dinamik olmayan konseptleri çeviride “normların despotluğu” fikrini olduğu gibi kabul etmektedir (Sela-Sheffy, 2005: 3).

Kaindl, çeviriyi Hermans’ın (1997: 10) belirttiği gibi „sosyal düzenlenmiş aktivite“ olarak ele alırsak habitusun nasıl ortaya çıktığını araştırmamız gerektiğini ifade etmiştir. Çevirinin pratik uygulamaları şüphesiz ki birincil habitusa ait değildir, daha çok eğitim sürecinde edinilmektedir. Burada çeviriye yönelik olan eğitim kurumlarının önemli bir rolü olduğu görülmektedir (Kaindl, 1999: 132).

Sela-Sheffy (2005), habitus konusunu incelemekle birlikte, çevirmenlerin habitusunu, bireysel gelişimler ve eğilimler olmaktan çok, toplumsal benzerlikler ve toplumsal belirlenimler olarak yorumlamıştır. Sela-Sheffy’nin bakış açısının Toury’nin norm kavramından kurtulamayan ve habitus kavramını da norm kavramına indirgeyen bir yaklaşım olduğu görülmektedir. Sela-Sheffy, birçok çeviribilimci gibi, çevirmenlerin tavırlarını ve stratejilerini tamamen bir toplumsal etkinin sonucu olarak görmektedir. Bu da ancak normlara mutlak itaatle gerçekleşebilir. Sela-Sheffy’nin yorumundan çıkardığımız, habitusun bir anlamda, normları bilip, onlara itaat ederek, kendi habitusunun bu itaat anlayışını kabullenmek olduğudur. Sela-Sheffy, Bourdieu’nün

habitus kavramıyla insan eyleminin belirleyici etkisini gerçekte mümkün olmayan, sadece zihinlerde var olan bir düşünce gibi algılamıştır.

Simeoni'nin savı, çevirmenlerin yerel yazının dikte ettiği boyun eğme eğilimde oldukları ve bunun sebebini de çevirmenlerin yüzyıllardır mesleklerini icra ettikleri olumsuz şartlara bağlamaktadır. Çevirmenlik kültürel alanda diğer baskın mesleklerin yanında değersiz bir eylem olarak kabul edilmektedir (Simeoni, 1998: 7). Çevirmenler eski ve modern toplumlarda her zaman diğer otoritelerin “hizmetkari” olarak sert kısıtlamalar altında çalışmak durumunda kalmıştır, bu otoriteler genel görev veren konumunda olmuşlardır. Çevirmenlerin yaratıcılık özgürlükleri neredeyse hiç yoktu, normlara karşı gelenler diskalifiye ediliyor, aşağılanıyor, toplumdaki dışlanıyor ve hapis cezaları veriliyordu. Simeoni (1998: 11-12) bunlara ek olarak çevirmenlere görev veren tarafından empoze edilen birçok kısıtlamanın onları uyum sağlamaya zorladığını ifade etmiştir. Bu durum yüzyıllar boyunca batı kültür tarihinde devam etmiştir ve hala yirmici yüzyılında sonunda da devam etmektedir. Sonuç olarak bu durum çevirmenlerin habitusuna yansımıştır ve çevirmenlerin hiçbir zaman yaratıcı ve devrimci bir role sahip olmayacağını ifade etmiştir (Sela-Sheffy, 2005: 3).

Simeoni'nin savlarının gerçeklik payı olmakla birlikte, çevirmenlerin tarih boyunca çektiği sıkıntılar, yaşadıkları baskılar ve eylemlerinin kısıtlanması onların mesleklerinin değersizliği anlamına gelmez. Böyle sıkıntı ve baskılar her meslek dalı için geçerlidir. Çevirmenlerin değersizleştirilmesi ve görev verenler tarafından baskı altına alınıp aracı olarak kullanılması ve görünmez kılınmaları gerçeği, çevirmenlerin toplumsal değerlerinin düşüklüğünü açıklamada yeterli bir varsayım olamaz. Bu söylenenler tüm meslek alanları için söylenebilir. Alanların zaman zaman rollerinin değişmesi ya da önemsizleşmeleri, alanların toplumsal değerini düşürmez. Alanların eyleyicilerinin değerinin belli zamanlarda düşmesi, ya da uzun bir süre düşük görülmesi alanın alan olma özelliğini değiştirmez. Çeviri alanında sıkça şikayet edilen bu “görünmezlik”, “aracı rolü oynama” ve “başkaları tarafından yönlendirilme” çevirmenliğin düşük statüsü ya da çeviri mesleğinin bağımsız olmaması anlamına gelmez. Çeviri kuramının son yıllarda çeviri mesleği ya da alanı için çeviriye biçtiği rol daha çok “aracılık” rolüdür. Luhmann'ın kuramının çeviri için yorumu, çevirinin sınır fenomeni olması ve iletişimsel rolüdür. Her mesleğin kendine özgü özellikleri olduğu

gibi çeviri mesleğinin de kendine özgü özellikleri vardır. Bir alandaki eyleyicilerin tavırlarının tüm alandakiler için aynı kabul edilmesi, meslek pratiğine de uymamaktadır. Bir şirkette çalışan bir mimarın, işverene itaat ederek, onun emirlerine uyarak çizim yapması, kendi başına çalışan, ya da mesleğini özgür olarak yine de para karşılığı yapan bir diğer mimarın da aynı rolü oynadığı anlamına gelmez. Aynı durum sanatkarlar için de geçerlidir. Sanatkarların bir kısmının devlete ya da bazı kurum ya da şirketlere itaat etmesi, tüm sanatkarların aynı rolü oynayacağı anlamına gelmez. Bir meslek için toplumsal genel eğilimin belli bir yönde gelişmesi ve mesleğin geleneklerinin oluşması (doxa), tüm alanın değişmez kaderi olarak görülemez. Luhmann'ın toplumsal sistem kuramı için de benzer şeyleri söyleyebiliriz. Luhmann'ın kuramı, tarihsel süreci izlemeyip, tek bir anda bir sistemin işleyişi ve düzeni kuramsallaştırdığı için, Bourdieu'yle zıt düştüğü şekilde anlaşılabilir. Sela-Sheffy, Simeoni'yle ilgili yaptığımız yorumlara benzer bir yorum yapmakta ve bu tür genelleştirmelerin soyut genelleştirmeler olduğunu ve empirik verilerle ölçülmesi gerektiğini ima etmektedir.

Beliri bir mesleğin niteliksiz statü olarak biçimlenmesindeki tarihsel izler gerçeği belli etmektedir. Ancak niteliksiz statünün tüm kültürlerde ve dönemlerde aynı şekilde biçimlendiği ve itaatkar eğilimin iddia edildiği gibi bu meslekteki tüm bireyleri eşit olarak etkilediği sonucuna varmak yanıltıcı olur. Bazı genelleştirmeler çevirmenlerin mesleğini önemsiz bir meslek olduğunu desteklemektedir, ancak bu her zaman empirik bir çalışmayla doğrulanmış değildir. Bütüncül bir kuramsal bakış açısıyla, her halükarda bu durum dinamikler içinde bütünleşmiş olarak monolitik (tek parçalı) ve statik görünmektedir, mücadele odaklı “alan” fikri, habitusun içerisine kökleştiği Bourdieu'nün geniş kapsamlı kuramsal bakış açısıdır (Sela-Sheffy, 2005: 3-4).

Bourdieu'nün alan kuramını ve bireyin alan içerisindeki mücadelesini çeviriye adapte edilebileceğini ifade eden Sela-Sheffy, çevirmenin evrensel eğilimlerinden içinde yer aldığı özel alanı dikkate almadan bahsetmenin mümkün olamayacağını belirtmiştir. Çevirmenlerin kültürel üretimdeki rollerinin her zaman ikincil ve pasif olduğunu düşünemeyeceğimizi söylemiştir. İngilizce ve Fransızca konuşulan toplumlarda çevirmenlerin yerel standartlara uyma eğilimlerinin olduğu söylenebilir. Gelişmekte olan kültürlerde itaatkarlık her zaman geçerli bir strateji değildir. Even-Zohar (1990, 1997a) her zaman çeviri eyleminin tutucu ya da yenilikçi bir role sahip olduğunu öne

sürmüştür. Buna örnek olarak ta modern İbranice dilinin ve kültürünün 18. ve 19. yüzyıllarda ortaya çıkışını göstererek, erek kültürde eski standardların olmayışından ya da devrimsel bir ideolojinin etkili olarak desteklenmesinden, çevirinin bir araç olarak kullanılarak yeni kültürel modellerin farklı yaşam alanlarına yani dile ve kültüre nasıl girdiğini ortaya konmuştur (Even-Zohar, 1990b, Toury, 2002). Çevirinin belirli sosyal alandaki statüsü birçok faktörle tanımlanmıştır, bunlar çeviri alanının içsel dinamikleri olan genel politika ve pazar gücü, kurumları ve yerleşik dağarcığı, bireysel aktörler arasındaki demografik ve kişisel rekabettir (Sela-Sheffy, 2005: 5-6) şeklinde sıralanabilir.

Toury ve çoğuldize kuramının çevirmenin stratejilerini ve eylemlerini sınırlaması ve normlaştırmasına karşı Bourdieu'nün habitus ve alan kuramlarının önemli bir pratik bakış açısı sağlayacağı gerçektir. Çevirmen stratejilerinin standartlaştırılmayacağı ve toplumsal rollerinin ve değerlerinin de aynı ve standart olmadığını en iyi açıklayan kuram yine Bourdieu'nün alan kuramıdır. Çünkü çevirmenlerin ekonomik, kültürel ve sembolik sermayeleri aynı değildir. Sela-Sheffy çevirmenlerin buyruklara mecburi olarak boyun eğmelerinin altında sembolik sermayelerinin eksikliğinde yattığını ifade etmiştir (Sela-Sheffy, 2005: 7). Çevirmenin özgürlüğüyle sembolik sermayesi arasında da bir bağ vardır ve bu anlamda çevirmenlerin sembolik sermayeleri, çevirmenlerin alan içindeki oyunlarını ve çeviri alanının toplumsal alandaki rolünü de değiştirebilmektedir.

Eğer alan, sermayesini tanımlamak için süregiden mücadeleler olarak yapılandırılmışsa, habitusta insanların beğenilerini oluşturan belli prestij-sunan eylem türlerini oluşturmaktadır. Habitus kavramı ne kadar belirsiz gibi görülsede insan eylemini yansıtan iki özelliğe sahiptir: yapılan seçimlerin bilinçsiz yapısını ve bu seçimlerin sosyal statüyle olan ilişkisini (Sela-Sheffy, 2005: 13-14).

Bourdieu'nün habitus kavramının anlaşılmasında da çeviribilimciler arasında anlama sorunu olduğu görülmektedir. Bourdieu, bir alandaki eylemcilerin habitusunu, doğumundan itibaren öğrendikleri ve çevrede yaşadıkları olarak gözlemlerken, Simeoni Bourdieu'nün habitus kavramını alana indirgediğini iddia etmektedir. Sela-Sheffy'e göre, Simeoni habitusun sadece profesyonel bir uzmanlık ile ilgili olmadığını, insanın bütünü kapsadığını vurgulamakla doğru bir yargıya varmıştır. Sela-Sheffy'e göre Bourdieu, habitus kavramını tartışırken bu belirsizliğe kendisi neden olmuştur, bazı

durumlarda alanın habitusundan, bazı durumlarda kişisel habitustan bahsetmiştir. Oysa Bourdieu için böyle bir karıştırma söz konusu değildir. Alanın habitusu, kişilerden bağımsız bir gelenek ve sistem gibi algılanabilirken, bireyin habitusunun alanın habitusundan içselleştirdikleri olarak anlaşılması mümkündür. Alan habitusunun belirli alandaki doğal işlemin önkoşulu olan eğilimler, inançlar ve yetilerden oluşmaktadır (Bourdieu 1980a), kişisel habitusta ise hayatın tüm alanlarında bireyin davranışlarını koordine eden mental ve fiziksel olarak birleştirilmiş şemalar dizisi (Bourdieu 1986) kastedilmektedir. Sela-Sheffy'e göre, bu belirsizliğin farkında olan Simeoni sosyal habitus (genel) ve profesyonel habitus (özel) arasında bir ayırım yapılmasını ve ikisinin ayrı ayrı değerlendirilmesini önermiştir (Sela-Sheffy, 2005: 14). Ancak Sela-Sheffy bu ayırmda bir sorun görmektedir ve alanın özel habitusunu yorumlamakta yine dar kalacağını ifade etmiştir. Ancak pratikte bu sınıflandırmanın yol gösterici olabileceğini ama dikkatsizce ele alındığında alanın habitusunu özel yetileri ve çeviri eylemindeki tercihleri sınırlandıracağını düşünmektedir (Sela-Sheffy, 2005: 14-15).

Sonuç olarak bu yorumlar habitusun bütünsel konseptini ele almamaktadır, çünkü sadece tek bir tekile, yani çevirmenin eylem düzeyine indirgenmektedir. Sadece çevirmenin uzmanlık edinimini geniş sosyal faktörlerle tanımlamaktadır ancak tanınmış bir çevirmen olabilmek için bu uzmanlık kendi başına bir ölçüt oluşturmamaktadır (Sela-Sheffy, 2005: 15). Biz ünlü çeviribilimcilerin bu yorumlarını, Bourdieu'nün kuramını çeviri alanına yeni aktarmanın bir eksikliği olarak görmekteyiz. Bourdieu'nün uzun ve karmaşık habitus kuramını anlamak, yorumlamak ve çeviri alanına uyarlamak, sayısı az ve kısır çalışmalarla gerçekleştirilemeyecek kadar zor ve bir o kadar da meşakkatli bir yoldur. Habitus, tüm yönleriyle çeviri kuramlarına aktarılabilmiş değildir.

Habitus ve alan konsepti eylem olarak çeviri araştırmalarına, özellikle de çevirideki norm çalışmalarına önemli sosyolojik bakış açıları sağlamaktadır. Kompleks ve zayıf tanımlanmış kavramlar araştırmaya dahil edilince anlaşılmaz ve belirsiz görünmektedir ve basit olarak insan eyleminin tanımlanmasına sebep olmaktadır. Ancak çevirmenlerin seçimlerindeki ve tercihlerindeki öngörülebilirlik ve çok yönlülük arasındaki algılama potansiyali inkar edilemez. Bu konseptler çeviri araştırmalarına statü mücadelesinin

basit parametrelerini sunmaktadır, bu da sosyal olarak organize olmuş eylemlerin kaçınılmaz itici gücü olan kültürel sermaye mücadelesidir.

Bu doğrultuda Sela-Sheffy çeviri eylemi için üzerinde durduğu üç önemli görüşü şöyle açıklamıştır, bunlar (1) özel tarihsel bağlamda hem tutucu hem de yenilikçi rol oynayan çevirmelerin kullandıkları farklı stratejilerin bağlı olduğu çeviri normlarının değişkenliği; (2) çevirmenlerin mesleklerinin sembolik sermayesinin özerkliğini tesis etmek için verdiği mücadelesinin sonucu olarak çeviri alanının dinamik yapısı ve içsel (bireysel ya da grup) ayrımların oluşum şekilleri; ve (3) çevirmenlerin işlerinde prestij ve statü elde etmek için kullandıkları kendini şekillendirmede tercih ettikleri modeller (Sela-Sheffy, 2005: 19-20).

Chesterman, Bourdieu'nün profesyonel eğilimlerin bütünlüğü ve belirli bir alanda ya da uygulamada bulunan aktörün tavrını betimlemek için kullandığı terimin sosyal ve bilişselin arasında, belki kültürle örtüşen habitusun bulunduğunu ifade etmiştir. Simeoni'nin (1998: 32), çevirmenin zihniyeti ya da kültürel zihni olarak adlandırdığı çevirmenin habitusu, kişisel toplumsal ve kültürel tarihinin bir sonucu olarak değerlendirilmektedir. Habitus bu nedenle kişisel deneyimler ve sosyal dünya arasında aracılık etmektedir. Inghilleri (2005: 70) habitusu bir dizi sosyal uygulamanın toplamıyla elde edilmiş olarak tanımlamaktadır (Chesterman, 2007: 177).

Profesyonel habitus ve uygulama birbirini karşılıklı olarak etkilemektedir. Bu karşılıklı biçimlendirme iletişim ya da söylem aracılığıyla meydana gelmektedir. Eleştirel söylem analizleri söylemlerin altında yatan gizli değerleri ve güç yapılarını incelemektedir. Uygulama analizleri çeviri olayının birçok sosyolojik açısını kapsamaktadır. Çevirmenlerin ne yaptığına odaklanmaktadır: nasıl çalıştıklarına, zamanlarını nasıl organize ettiklerine, işyeri prosedürlerine, diğer uzmanlar ya da işarkadaşlarıyla olan etkileşimlerine, kaynakları kullanımına, proje yöneticiliğine, kalite kontrol süreçlerine. Bu nedenle söylem çözümlemesinden daha geniş bir alanı kapsamaktadır. Eğer en “iyi uygulama” örneklerini tanımlama ve eksikliklerin yerini belirlemek amacındaysak, eleştirel uygulama analizi yaptığımız anlamına gelmektedir. Bu da kalitenin değeriyle ilişkili olarak uygulama çözümlemesi olarak tanımlanabilmektedir. Çevirmen ve sözlü çevirmenin karakteristik kişiliği birçok araştırmada ele alınmış olmasına rağmen habitus

çözümlemesi hala kullanılan bir terim olarak görülmemektedir (Chesterman, 2007: 177).

Chesterman, habitusu çeviri eğitimi için bir gelecek modeli olarak görmektedir. Söylem çözümlemesi modellerini yerine habitus modellerine bırakmaktadır ve gelecekte çevirmenler yalnızca metinle kurdukları ilişkiyle değil, habituslarıyla da inceleneceklerdir. Chesterman'a göre, eleştirel habitus çözümlemesi olarak adlandırdığımız şey, eğitimde gelecekteki çevirmenlere uyguladığımızdır. Bu model, profesyonel habitusun biçimlenmesini ve gelişimini, sosyalizasyonun mesleğe, uygun davranışların ve değerlerin benimsenmesini içermektedir. Uygulama ve habitus konseptlerinin yer değiştirmesi ve ilgi odağı olması bu alanda çok daha fazla araştırmaya sebep olacaktır. Habitus'un değişmesi çok güç, fakat imkansız değildir (Chesterman, 2007: 177).

Normlar fikirler olarak kültürel alanda bulunmaktadırlar, ancak kural koyucu güçleri, nedensel etkileri, sosyal uygulamada ve ürünlerinde görülmektedir. Çevirinin söylem şartları yani işverenin özellikleri, direktifleri çeviri talimatında ortaya çıkmaktadır. Chesterman talimata kaynak metni, skoposu, kaynakları, son teslim tarihini ve görev karşılığında alınacak ücreti de dahil etmektedir – kısaca görev olarak verilen bir çeviride önemli tüm görev şartlarını buna dahil etmektedir. Talimat muhtemelen çevirmenin belirli bir görevde nasıl düşüneceğini de etkilemektedir ve süreç içerisinde hangi kararların alınacağına etkisi olacağını düşünmektedir. Skopos kuramı görev tanımına merkezi bir kavram vermektedir, ancak bazı tanımlamaların, çevirinin bilişsel sürecinin ve çeviri ürününün belirli özellikleri gibi, belirli özellikleri aralarındaki ilişkinin kesin doğasına göre ortaya çıkmaktadır (Chesterman, 2007: 178).

Simeoni (1998: 1) çevirmenin habitusunun yeniden değerlendirilmesinde çevirmenin seçimlerinin ve çevirmenin bireysel tarzını etkileyen faktörlerin daha iyi kavramsallaştırılması gerektiğini düşünmektedir. Habitusa ek olarak bu faktörler çevirmenin yeteneğini apaçık (zaman, kaynaklar, metin türü, ilgili dil çifti) ve bir bütün olarak çevirmenin içinde görev aldığı çeviri geleneklerini kapsamaktadır. Çevirmenin aldığı kararlar bunlar tarafından etkilenmektedir ve diğer önemli faktörler çevirmenin stratejilerinde ortaya çıkmaktadır. Stratejiler bireysel çevirmenin zihninde varılmaktadır, ancak bunlar büyük ölçüde ortaklıklar. Belirli bir çeviri görevinin

kısıtlamaları ve talepleri bağlamında habitusu oluşturan tavır ve profesyonel eğilimler çevirmenin evrensel startejilerini görünür kılmaktadır (Chesterman, 2007: 178-179). Nedensel şartlar çeviri normları aracılığıyla çevirilerin metinsel profilini ve çeviri talimatının detaylarını ve çevirmenin strateji seçimlerini etkilemektedir (Chesterman, 2007: 179).

3.1.7. Habitus Ve Uygulama İmkani

Gisella M. Vorderobermeier (2013) “sosyolojik açıdan çeviri pratiği” isimli kitabında Bourdieu’nün ana kuramlarından olan ve çeviri alanına önemli katkıları olduğu anlaşılan Habitus kuramından yola çıkarak çevirmen habitusu üzerine bir çalışma gerçekleştirmiştir. Bourdieu’nün habitus kuramının yanı sıra “alan, sermaye ve illusio” konseptleri de uzun süredir çeviribilim araştırmalarında kullanılmaktadır. Saalman’a (2009) göre “sosyal pratiğin” pratik bilim (praxeologie) olarak vurgulanması, Bourdieu kuramlarını eylem kuramlarına karşı bugüne kadar rakipsiz bırakmıştır. Vorderobermeier yaptığı bu çalışmada “dilsel habitusu” oluşturan estetik algılama ve eğitim kurumlarının etkisini araştırmıştır. Habitusun bağlamsallığı ve prakseolojinin zamansal boyutundan çıkarılacak sonuçlar farklı açılardan ele alınmış ve habitusun yapı ve etkisini aşan konular olarak düşünülmüştür. Yapılan bu çalışmada belirli aktör bakış açıları çeviribilim için derinleştirilmiştir.

Vorderobermeier bugüne kadar yapılan röportaj çalışmalarının karşılaştırılabilmesi için gereken sistematik temelin olmadığını ve bu çalışmaların anket çalışması olarak yapıldığını ve önceden analiz edilmiş veriler üzerinden bir çalışma olduğunu ve bu çalışmaların habitusun bir kısmını (Katan, 2009; Sela-Sheffy, 2005, 2006 ve 2008) ele aldığını ifade ederek, kendi yaptığı çalışmanın buna temel teşkil edeceğini ifade etmiştir. Vorderobermeier üç edebiyat çevirmeni ile yaptığı röportajlardan elde edilen değerlendirmelerin çevirmen habitusunun ampirik olarak idrak edilebilmesi için oluşturduğu kategorilerin ölçü olabileceğini söylemiştir (Vorderobermeier, 2013: 17).

Yaptığı çalışmanın içeriğini çevirmen habitusunun kontekst bağımlılığını, “birincil” ve “spesifik” habitus arasındaki ilişki oluşturmaktadır. Elde ettiği sonuçları habitus konseptinin çeviribilim içerisinde çizdiği yolları ortaya çıkarmak için kullanmıştır (Vorderobermeier, 2013: 18-19).

Birincil habitusun, spesifik habitusa nisbi yakınlığı ve uzaklığıyla ilgili Vorderobermeier şu sonuçları elde etmiştir: ankete katılanların önemsiz bir kısmı çocukluktan itibaren aileden ve bağlantı içerisinde olduğu insanlardan dolayı daha önce meslekle ilgili bilgilerle yüzleşmiştir, ve edindiği bu tecrübeler daha sonradan edindikleri edebiyat çevirmenliği mesleğiyle belirli bir bağlantı içerisinde. Edebi ve sanatsal yaşam ankete katılanların bir çoğunda daha sonra icra ettikleri çevirmenlik mesleğinde önemli rol oynamıştır. Aynı zamanda üniversite eğitimleri de bu yönde bir gelişim göstermiştir ve bu süreçte yine edebi ve sanatsal edinimler hayatlarının bir parçası olmuştur (Vorderobermeier, 2013: 374).

Ankete katılan çevirmenlerin birincil habitusu ve spesifik habitusu arasında net bir çizgi çizmek oldukça güçtür, söz konusu olan daha çok kendilerinin öznel hissiyatlarının nasıl ilişkilendirdikleridir (Vorderobermeier, 2013: 374-375).

Çeviri habitusunun koseptleştirilmesine yönelik yapılan ampirik çalışmada ankete katılanların az ya da çok özerk alanlardaki farklı mesleklerle olan ilişkisi üzerinde durmanın doğru sonuçlara ulaşmada daha etkili olacağını düşünmüştür. Yapılan çalışmada bunun dikkate alınması ne kadar önemli olduğu da tespit edilmiştir. Birincil habitusun spesifik habitusa dönüşümünden çok arabasamaklarla geliştiği tespit edilmiştir. Kısmen başka alanlarda kullanılan korunan ve geliştirilen beceriler daha sonra çeviri eyleminde büyük fayda sağlamaktadır (Vorderobermeier, 2013: 379).

Vorderobermeier, ankete katılan (Almanca) edebiyat çevirmenlerinin ortak yanlarından yola çıkarak bu kişilerin bir grup olarak değerlendirebileceğini ifade etmiştir. Ankete katılanların büyük çoğunluğunda birincil habitus ve spesifik habitusu arasında kayda değer bir mesafe bulunmamaktadır. Soruların birçoğu yabancı dilleri çok geç yaşta öğrenmişlerdir. Çeviri habitusuna ve estetik hissiyata yönelik katılımcıların birçoğu gelişim olanakları ile ilgili olduğunu ifade etmiştir ve her bireyin bu süreci bireysel olarak algıladığını tespit etmiştir. Eğitim kurumlarının rolü dikkate alındığında edebiyat çevirmenlerinin meslek ve sosyal grup olarak oldukça yüksek derecede akademik camiadan olduğu görülmüştür (Vorderobermeier, 2013: 385-386).

Her bir ankete katılanın bireysel oluşumu çok farklı olsa da çeviri eylemine olan duruşları büyük çoğunluğunda çok güçlü benzerlikler göstermektedir. Çevirmenlerin duruşlarında buna göre habituslarının Bourdieu anlamında histeri, dayanma güçleri

(Beharrungsvermögen) gözlenmiştir. Edebiyat çevirmenlerinin ağır çalışma şartları düşünüldüğünde dayanma gücü kelimesi gerçek anlamda anlaşılmalıdır. Yapılan araştırmanın neticesinde çeviri habitusunun gelişiminin sürekli devam ettiği tespit etmiştir. Dayanma gücü birincil habitustan spesifik habitusa geçişi tanımlamak için de oldukça önemli bir değere sahiptir (Vorderobermeier, 2013: 386-387).

3.1.8. Pierre Bourdieu Odaklı Çeviri Sosyolojisinin Araştırma Öğeleri

Bourdieu'nün araştırmaları, sosyal gücün deşifre ve analiz edilmesine ve maddi ve maddi olmayan sosyal farkları ortaya çıkarmaya ve toplumsal yapıyı tanımlamaya yöneliktir. Bourdieu bir dizi konsept yardımıyla sosyal fenomenleri araştırmak için kuramsal bir çerçeve çizer ve böylelikle toplumsal olarak belirlenmiş ve bireysel izler taşıyan davranışlar arasında var olan çatışmaları geleneksel zıtlıklar aracılığıyla ortadan kaldırır. Bourdieu'nün araştırmaları hem politik hem ekonomik hem de kültürel fenomenleri kapsamaktadır. Araştırmalarının ağırlık noktasını edebiyat eserleri oluşturmaktadır, ancak bu araştırmalarda ne sadece metiniçi, ne de sadece metindışı yaklaşımlardan yola çıkılmadığı kuramsal bakışı benimsenmiştir. Burada daha çok diğer sosyal pratiklerde olduğu gibi nesnel dışsal yapılarla bunların bireydeki içselleştirilmesi arasındaki ilişkiyi tanımlamak amaçlanmıştır. Bu ilişkileri Bourdieu alan ve habitus kuramı yardımıyla tanımlamıştır (Kaindl, 1999: 129).

Kaindl, Bourdieu'nün bu bakış açısının çeviribilimde kullanılan çoğuldizge kuramına paralellik gösterdiğini savunur. Çoğuldizge kuramındaki “birincil” ve “ikincil” işlevler Bourdieu'nün ortodoksi ve aykırı düşünce (heresy) arasındaki ayrıma denk düşmektedir. Ancak çoğuldizge kuramında eserler sistem içerisinde “içsel karşıtlıklar” (Hermans, 1985: 11) olarak araştırılmaktadır. Bu araştırmanın ağırlık noktası göstergebilimden yola çıkan analizlerdir ve alan kuramında öne çıkarılan sosyal öğeler, oldukça ötekileştirilmiştir. Bourdieu, alanlar arasındaki bağlantıyı sosyal boyutlarıyla daha fazla vurgulamıştır. Farklı gruplar arasındaki mücadeleler böylelikle sadece alan içerisindeki içsel çatışmalar olarak değil, dışsal etkiler tarafından da yönlendirilmiş olarak anlaşılmalıdır. Bu mücadelelerde kullanılan stratejiler söz konusu olan ilgili sermayeye ulaşmak için kullanılmaktadır (Kaindl, 1999: 130-131).

Ancak Kaindl'ın burada eksik olarak söylediği yaklaşım, çoğuldizge kuramındaki karşıtlığın bir kültürel sistemin farklılaşmasını ortaya koyduğu, oysa Bourdieu'nün alan

kuramındaki karşıtlığın, sabit bir karşıtlık olmayıp, alanın dinamizmini ve gelişimini sağladığı ve alanı ayakta tutan özellik olduğudur. Bourdieu'nün alan kuramındaki karşıtlıkta doxa ve yerleşik sistem, alanın değişmesi gereken özelliğiyle, çoğuldizge kuramında, kültürel alanın merkez sistemi kültürel olarak o alanın sistemi ve değişmeyen yapısıdır. Alandaki roller ve stratejiler, alanın merkezine ulaşabilmek için yapılmaktadır. Her iki kuramın ortak yönü ise, ikincil ya da yenilikçi yaklaşımların gelişmesinin alan ya da kültür sistemine etki edeceğidir. Bourdieu'nün kuramında mücadele ve yenilik her zaman olması gereken bir durumken, çoğuldizge kuramında yenilik, bir kültürel sistemin kurumsallaşmadığını ve yeni olduğunu göstermektedir. Çoğuldizge kuramında normal olan, bir kültürün merkezinin oluşmasıdır, merkezin devamlı olarak yeniliklerle mücadelesi değildir.

Bu bakış açısıyla çevirilerin üretimi her zaman için belirli sosyal stratejilerin ve konumlanmaların bir ifadesidir, başka bir ifadeyle çeviriler üretildikleri her zaman geçerli sosyal alan yapılarının bir sonucudur. Bourdieu'nün düşüncelerinden yola çıkarsak kültürel ürünlere ne sadece finalistik ne de sadece işlevsel bakış açısıyla bakılmalıdır. Aktörlerin eylemleri sadece alanın yapısına bağlı değildir, aksine aynı zamanda sosyal eylemin anlaşılmasında alanın bütünleyici konseptini ortaya koyan habitusa bağlıdır (Kaindl, 1999: 131).

Çevirinin sosyal aktörler tarafından öğrenilmiş yazmanın bir türü olduğu düşüncesinden yola çıkarsak, Simeoni (1998: 19) çeviri habitusu olarak adlandırabileceğimiz bir kavramın ortaya çıkabileceği sonucuna varmıştır (Kaindl, 1999: 133).

Çeviri habitusu Simeoni'nin de ifade ettiği gibi koşullara bağlı bir ara ürün (circumstantial byproduct) (1998: 31) olarak düşünüldüğü için, diğer pratik formlardan daha az vurgulanmaktadır. Bunun sebebi de bugüne kadar belirli yapılara sahip bir çeviri alanının oluşturulmamasındandır. Örneğin edebiyat alanı, özerk sosyal alan olarak görülebilirken, çeviri alanı ne her bir aktörünün konumu itibarıyla ne de değerler yönünden bir bütün olarak görülmektedir. Bu durum devam ettiği sürece Simeoni'nin (1998: 19) deyiimiyle çevirilerin aktüel ürünler olduğu ve spesifik habitusların çevirinin yer aldığı alanla ilgili kurallar tarafından yönetildiği görülemeyecektir (Kaindl, 1999: 133).

Yapılarıyla birlikte alan, habitusu etkilemekte ve şekillendirmektedir ve buna karşın habitus, alanın pratiklerini şekillendirmektedir. Alan ve habitus arasındaki ilişki bütünlüyci olarak tanımlanabilir. Hermans bunu çeviri bağlamında şöyle ifade etmiştir; “çeviriler, toplumsal normlardan ve çevirilerin yapıldığı alan tarafından belirlenirler. Çevirmen böylelikle sosyal alan içerisindeki konumu itibarıyla çeviri eylemiyle belirlenmiş aktördür” (Kaindl, 1999: 134).

Sosyal eylem ve dolayısıyla çeviri böylece pratik anlam (sens pratique) tarafından yönetilmekte ve düzenlenmektedir. Habitus, nasıl eylemde bulunulacağını değil, daha çok beklenen eylemler için oyun alanını saptamaktadır. Bourdieu için pratikler değil, daha çok pratik şekilleri önemlidir. Bunun anlamı, belirli pratiklerin nasıl uygulandığıdır (Kaindl, 1999: 134).

Bu tarz bir bakış açısıyla çeviriler etki-tepki-sonucun ürünü olarak anlaşılabilir. Çeviriler daha çok alana özgü yapılar ve habitus arasındaki etkileşimin bir sonucudur. Bu bakış açısıyla çevirinin, amacı belirlenmiş bir eylemin ve bu amacı gerçekleştirirken çeviri sürecine dahil olan aktörler arasındaki bilinçli hesaplanmış etkileşimin bir sonucu olduğu sonucu çıkarılamaz. Çeviri daha çok bilinçsiz, sosyalizasyon sürecinde az ya da çok belirli pratiklerin içselleştirilmiş yaratılışlarının bir ifadesidir. Kaindl, Simeoni'nin de önerdiği üzere bundan sonraki çalışmalarda habitusun odak noktası yapıldığı takdirde, çevirmenin belirli habitus türlerinin taşıyıcısı olarak çeviri araştırmalarında merkezi etken olarak ele alınması gerektiğini ifade etmiştir. Fakat bu durum beraberinde bir dizi sorun da gündeme getirmektedir, Venuti'nin (1995) dile getirdiği gibi, çevirmenin görünmezliği problemi, çevirinin nihai sonucuna ulaşmasında çevirmenden habersiz veya haberli üçüncü şahıslar tarafından müdahale edilmesi gerçeğine dayanır. Simeoni (1998:31) bu nedenle çeviri habitusuna yönelik yapılan araştırmalarda sosyal çözümleme için gerekli olan ve çeviri sürecine dahil olan kişileri içeren verilerin bulunduğu metinlerin kullanılmasını önermiştir (Kaindl, 1999: 135).

Kaindl, çevirinin sosyal boyutunun analizi için gerekli olan çerçeveyi çizmiştir. Bugüne kadar işlevsel çeviribilimde skopos kuramıyla çeviri, eylem dizgelerine indirgenmiştir ve çeviri, bilinçli eylemde bulunan kişiler arasındaki etkileşimin bir sonucu olarak görülmektedir. Betimleyici çeviri araştırmalarında da sosyal alana olan bağlılık gözardı edilmiş ve dışsal mekanizmalar edebiyat çoğuldizgesine indirgenmiştir. Bourdieu'e ait

alan, habitus ve sermaye konseptleriyle çeviri, genel sosyal boyutta kavranabilmekte ve analiz edilebilmektedir. Çeviri böylece, çeviriye katılan kişileri kapsadığı sadece çeviri eylemi bağlamında değil, daha çok alan olarak tanımlanan sosyal alanlar içerisinde görülebilmektedir. Alanlar toplumun zihninde sınırlandırılmış bölgeler olarak varolmaktadır, bunlar içerisinde alana özel konumlanmalar elde etmek için belirli oyun kuralları geçerlidir. Aktörlerin tutumları sadece alanın özel yapılarıyla değil aynı zamanda alana bütünlük ilişkisi içerisinde olan habitus tarafından belirlenir. Habitus bir insanın sosyalleşme sürecinde edindiği eğilimleri kapsamaktadır. Çeviri alanında yapı eksikliğinden dolayı çeviri habitusunun çok belirgin olmadığı, çeviri davranışının öncelikle çevirinin yapıldığı alan tarafından belirlendiği tespit edilmiştir (Kaindl, 1999: 178).

Diğer tüm kültürel pratiklerde olduğu gibi çeviride alanın yapısının ve buna bağlı olarak oyuna yapılan yatırımlar ve bu alan içerisindeki uygulama biçimlerinin çeviri kararları üzerinde belirleyici etkisi olduğu kabul edilebilir. Kaindl edebiyat alanında edebiyatın işlev gören toplumsal pratik olarak kabul edildiği gibi çevirinin de böyle bir toplumsal pratik olarak anlaşılabilirliğini ifade etmiştir. Edebiyat üretimi nasıl ki belli stratejileri nesnelleştirerek alan içerisindeki konumları işaretlemektedir, çeviride ortodoks ve aykırı düşünce stratejilerini nesnelleştirerek bunu gerçekleştirmektedir (Kaindl, 1999: 178).

Bu stratejiler bir amaca yönelik ve erek odaklı eylemlerdir, bu da işlevsel çeviribilime eklenecek olan yeni bir katkıdır. Çeviri kararlarını yönlendiren sadece çeviri için seçilmiş erek alıcılar değildir. Çeviri eylemi öncelikli olarak alan içerisindeki oyuna katılanların oyuna yaptıkları yatırıma ve dışarıdan alana yapılan etkilere bağlıdır. Her bir aktör birbiri içine geçmiş bu etki mekanizmalarının çoğu zaman farkında değildir, elde edilen üründe ister edebiyat eseri olsun ister çeviri ürünü olsun hiç bir zaman erek odaklı bir eylemin sonucu değildir yalnızca, daima yapı, sermaye ve pratik biçimlerine sahip belirli bir alan içerisindeki konumlanmaların bir sonucudur (Kaindl, 1999: 179).

Kaindl'a göre, Habitus konsepti deterministik olarak anlaşılmalıdır, önemli olan bu konseptte daha çok söz konusu olan belirli pratiklerin nasıl uygulandığıdır. Habitus kuramıyla Bourdieu sosyal pratiğin nasıl oluştuğunu ve belirli bir sosyal pratiğin nasıl algılandığını izah etmeye çalışmaktadır. Habitus sosyal dünya algılamamızın, estetik ve

ahlaki düşüncemizin pratikler temelinde izlerini taşır. Habitus bireyin sosyalleşme sürecinde gelişir, tarihseldir ve sürekli değişime açıktır. Çeviri alanına habitus kuramı çevirmenlerin belirli davranış, düşünce tarzlarını sosyolojik olarak açıklayabilmek için alınmıştır (Kaindl, 2007: 310-311).

Kaindl'ın (2007) incelediği metinlerde, çevirmenler genelde fiziksel olarak kusurlu, yetersiz ya da belirli hastalıklara sahip kişilerdir. Bedensel kusurlarının yanı sıra bilişsel boyutta çevirmenlerin eylemleri genelde yokmuş gibi veya varolmayan bir özne gibi betimlenmiş ve makinaya benzetilmiştir. Çevirmenler genelde görev veren ve yazarların ve bunların metinlerinin arkasında kaybolmuş bireyler olarak yansıtılmıştır. Daha yakın tarihte çıkan başka 5 roman üzerinde çalışan Kaindl ilk dört romanda çevirmen karakteri yine olumsuz özelliklere sahiptir ancak beşinci romanda çevirmen diğerlerinden farklı olarak olumlu özelliklere sahiptir. Bu romanlardan yola çıkarak Kaindl toplumun ve yazarların çevirmeni, metni olduğunca sakadat ölçülerinde çeviren, asla aldığı görevin dışına çıkmayan, iki dil arasında gidip gelen, kötü şartlarda tek başına çalışan zavallı varlıklar olarak algılandığını ifade etmiştir.

Inghilleri "Habitus, field and discourse - Interpreting as a socially situated activity" adlı makalesinde politik sığınma ile ilgili yaptığı röportajlarda çeviri normları kavramını sözlü çevirmen eğitiminin ve pratiğinin bağlam ve kültür ilişkisi bağlamında incelemek istemiştir. Bunun için Toury'nin çeviri normaları modelini (Toury 1995; 2000), Bourdieu'nün alan ve habitus kuramlarını (Bourdieu 1977; 1990b) ve Bernstein'ın pedagojik iletişimini (Bernstein 1990; 1996) normlar tarafından yönetilen çeviri eylemi olarak, sözlü çeviriyi analiz etmeye çalışarak kuramsal bir çerçeve çizmeye çalışmıştır (Inghilleri, 2003: 243).

Araştırma aracı olarak çeviri normları konsepti, çeviri olayının oluştuğu veya oluşturulmak istendiği makro-mikro ilişkisini ifade etmek için kullanılmaktadır. Birçok çeviribilimci Toury'nin modelini aşırı derecede betimleyici olduğu ve iletişim eylemlerinin sosyal doğasını eksik bıraktığı için eleştirilmiştir. Birçok yeni çıkan makalede Bourdieu'nün sosyal yeniden üretim kuramı, Toury'nin betimleyici yaklaşımının kısıtlı yanlarını göstermek için ele alınmıştır. Bu makaleler çeviri habitusunun çeviri eylemi üzerindeki etkisi üzerine odaklanmıştır (bkz. Hermans 1996, 1999; Gouanvic 1997; Simeoni 1998). Bu yazarlar farklı şekillerde Bourdieu'nün

habitus, alan ve sermaye konseptini çeviri eyleminin yüksek seviyedeki özelliklerini dile getirmek için uygulamışlardır. Çevirinin özellikleri kültürel, tarihsel, politik, çeviri sürecine dahil olan sosyal kurumlar ve çevirinin sosyal yapılar içinde yeridir (Inghilleri, 2003: 244).

Bourdieu'nün (1990a: 52) sosyal yeniden üretim kuramı üretim özerk alanı, maddi ve sembolik, yasal, politik, öğretici, yazınsal olarak tanımlanan ve belirli değerleri, inançları ve tutarsız eylemleri meşrulaştıran ve statü veren bir özelliğe sahiptir. Bourdieu'ye göre bireyler ve gruplar alanlar içerisinde faaliyette bulunmaktadır ve bu bireyler ve gruplar belirli yolla bir şekilde eylemde bulunabilmek için belirli habituslara ya da yeteneklere sahiptir. Bu yetenekler sosyal aktörün geçmişine bağlıdır. Habitus, uygulamada oluşturulur ve her zaman pratik işlevler tarafından yönlendirilir. Inghilleri bütünsel ve sosyal yönden farklı toplumlarda bireyler ve kurumlar arasında, farklı habitusların alan içerisinde aktörler arasında bir aykırılığa sebebiyet verebileceğini ifade etmiştir (Inghilleri, 2003: 245).

Inghilleri, alan ve birey arasındaki bu çatışmayı sözlü çeviri eylemleriyle ilişkilendirerek, bireysel sözlü çevirmenlerin habitusunun ve sözlü çevirinin uygulandığı alanın önemli bir rol oynadığını ifade etmiştir. Ancak Bourdieu anlamında bir çeviri alanından bahsedilip bahsedilmeyeceği hala tartışma konusudur. Bu soru çeviriyle ilgili olan ve olmayan normlar arasında fark olup olmadığı konusunu yansıtmaktadır. Simeoni (1998: 19), sözde ya da arzu edilen çeviri alanını, özerk üretim alanı ya da çevirinin yer aldığı Bourdieu anlamında alan ile denk tutmaktadır. Simeoni'nin alan ve sözde-alan arasındaki ayrımı çevirmenin genelde "özel" profesyonel habitustan ziyade sosyal habitusunu işine yansıttığına işaret etmektedir. Inghilleri, kendi içsel mantığına sahip profesyonel meslek olarak yazılı ve sözlü çevirmenliği tamamen sınırladığını ifade etmiştir. Bunun yerine Inghilleri, yazılı ve sözlü çevirmenlerin, çeviri eğitimi ve pratiği bağlamında farklı şekilde harekete geçirilmiş ve elde edilmiş özel yetilerle donatılmış olduğunu, bu yetilerin hem üreten hem de dilbilimsel formlar ve kültürel sermaye tarafından üretildiklerini ancak diğer alanlara bağlı olduğunu ileri sürmektedir (Inghilleri, 2003: 245).

Inghilleri, yazılı ve sözlü çevirmenlerin profesyonel mesleğinin yapısını daha fazla açıklayabilmek için alan ve habitus analizinin genişletilerek söylem boyutunda dahil

edilmesinin yararlı olacağını düşünmektedir (Inghilleri, 2003: 245).

Çeviri sosyal aktivite olarak sosyal güçler tarafından organize edilip düzenlenmektedir. Bu yaklaşımı takip eden diğer bir çıkarım ise çevirmenleri daha fazla metinsel süreçlerin transparan aracı olarak görmenin mümkün olmadığıdır. Kültürel grup olarak biçimlenen, kendilerine has ilgileri ve arzuları olan, kaynaklara ulaşan ve kısıtlananlar olarak çevirmenler, önemli bir çalışma objesi haline getirilmiştir. Ancak bu bahsedilenler girişimlere öncülük eden ana yönler değildir. Sunulan çerçeve daha çok kültürel grup olarak çevirmenlerin dinamiğinden ziyade iletişimsel ve dilbilimsel bağlamlara odaklanmaktadır. Bundan dolayı Sela-Sheffy alan ve habitus kavramlarının kullanımını yeniden ele alarak bir adım daha ileriye gitmiştir. Sela-Sheffy, Simeoni'nin 1998 yılındaki makalesinde önerdiği bazı yaklaşımlara istinaden birbiriyle ilişkili üç ana konu ele almıştır: (a) çeviri normaları ve çevirmen habitusu arasındaki ilişki; (b) çeviri alanının doğası, ve özerkliği; ve son olarak (c) çevirmenin sosyal kişiliği sorusu. Bu savını gösterebilmek Sela-Sheffy, içinde çağdaş İsrail yazınsal çeviri alanından örnekler vermiştir (Sela-Sheffy, 2005: 1-2).

3.1.9. Pierre Bourdieu'nün Yayınevleri Kuramının Çeviri Alanına Uyarlanması: Sembolik Sermaye Olarak Yayınevleri

Çeviri kuramlarında yayınevlerinin yeri ve önemi, işlevsel çeviribilim tarafından çeviri sürecine taşınmıştır. Önceleri çeviri sürecine dahil edilmeyen yayınevleri ve işverenler, çeviri sürecinin oluşumunda belki de en önemli yere sahiptirler ve çevirilerin belirleyicisidirler. Reiss/Vermeer'in skopos kuramında çevirinin başlatanı olarak işveren olarak yayınevleri gösterilir. Yine Holz-Maenttaeri'nin kuramında çeviri sürecini başlatan olarak yine işverenler bulunmaktadır. Çeviri sürecinde amaçlar ve kararlar salt bir aktöre indirgenmemekle birlikte, yayınevlerinin çevirinin amacı ve çeviri kararlarının şekillenmesinde en önemli etken olduğu çeviri kuramları tarafından kabul edilmektedir. Yayınevlerinin konumu, yalnızca güç ilişkileri açısından değerlendirildiğinde, çevirilerin oluşumu ve çeviri alanına yeterli bir yaklaşım getirilmiş olmaz. Yayınevlerini rolünün yalnızca çevirmenleri baskı altına almak, görünmez ve değersiz kılmak, ya da toplumdaki güç ilişkilerine ait görmek daha çok abartılı ve ideolojik bir bakıştır. Yayınevlerinin çeviride belirleyici bir rol üstlenmesinin yalnızca olumsuz bir yönünden söz etmek, toplumsal işleyişi ve toplumsal alanları tanınamaktır.

Yayınevlerinin çeviri sürecinde ve çeviri alanındaki otoritesi, yetki ve güçle açıklanabileceği kadar, sorumluluk boyutuyla da açıklanabilir. Yayınevleri, çeviri süreçlerinin yalnızca Pazar payı ve güç olarak yönlendiricisi değil, aynı zamanda, toplumsal sermaye, toplumsal sorumluluk olarak da yönlendiricisidirler. Çevirmenlerin, çeviri ürünlerinin tüm değişkenlerini, pazar payını ve işleyişini bilme zorunluluğu yoktur. Çevirmene çeviri ürününün işleyişini anlatan ve çevirinin amaç ve işlevlerini gerçekleştirmesini sağlayan yayınevleridir. Çevirmen yayınevi ilişkisini zaman zaman bir efendi-köle ilişkisi gibi değerlendirildiğini görmekteyiz. Bunun sonucunda “zavallı çevirmen”, “köle çevirmen”, “çevirmenin görünmezliği” ve “çevirmenin itaati” gibi kavramların çeviri kuramcıları arasında da kullanıldığını görmekteyiz. Oysa bu yaklaşımlar abartılı ve çok genelleştirici yaklaşımlardır. Böyle bakıldığında tüm meslekler için aynı şeyler söylenebilir. Her bir ücretle çalışan meslek sahibi ve uzman bu anlamda aynı yakıştırmalara uğrayabilir. Akademisyenler, sanatçılar, edebiyatçılar, siyasetçiler, ekonomistler ve diğer meslek sahiplerinin çevirmenden daha fazla bir özgürlüğe sahip olduklarını söylemek çok görece bir yaklaşım olur. Bir toplumsal alanda ve bir kültür içinde yerleşmiş bütün uzmanlar ve eyleyicilerin tabi oldukları kısıtlılıklar, sorumluluklar ve kurallar söz konusudur. Yayınevleri-çevirmen ilişkisi, sermaye ve özgürlük açısından iki yönlü olarak açıklanabilir. Bu ilişkiler her toplumsal mesleğin içinde bulunduğu gerçeklerdir. Çeviri alanında yayınevlerinin çeviri alanı ve çevirmenlere olan olumsuz etkisinin benzerlerini her alan için söyleyebiliriz. Çeviri alanının en önemli ayağı olan yayınevlerinin toplumsal işlevi ve etkisi konusunda Bourdieu'nün kuramı çeviri alanı için en elverişli kuramlardandır. Yayınevlerinin çevirilere ve çevirmenlere etkisini sağlıklı olarak gözlemleyebilmek için, yayınevlerinin toplumsal işlevlerini tanımak gereklidir. Yayınevleri sembolik ve ekonomik sermayenin dönüşmesindeki en önemli araçlardandır. Yayınevlerinin sembolik sermayeyi yaymaya dayalı ürünlerinin asıl başarısı, sembolik sermayelerini ekonomik sermayeye dönüştürebilmesindedir. Bir yayınevi, sembolik sermayesini artırdıkça, sembolik ve ekonomik bir güce ulaşabilir ve toplumsal etkisi o derece çoğalabilir. Yayınevlerinin toplumsal etkisi ve kültür yapılandırmasındaki rolü, yayınevlerinin sembolik sermayelerinin ekonomik sermayelerinden her zaman daha güçlü olduğu anlamına gelmektedir.

Yayınevleri kitapların uluslararası camiada hem yazıldıkları dilde hem de çevirilerinin yayılmasında önemli bir rol oynarlar. Sosyal uygulama olarak da adlandırılan çeviri sosyoloji yakalaşımının bu kategoriye dâhil olan etmenleri dikkate alması gerekmektedir. Daha öncesinde yapılan önemli çalışmalara rağmen (Bourdieu 1977; Coser, Kadushin, and Powell 1982), kitapların tarihi ve son zamanlarda uzmanlık alanları haline gelen kitap piyasının ekonomisi ile karşılaştırıldığında, yayıncılık sosyoloji ancak 1990'lı yılların sonlarına doğru gelişme gösterebilmiştir (Sapiro, 2008: 154).

Kültür ve edebiyat sosyoloğu ve 1964'den bu yana pekçok sayıda kitabı kaleme alan Bourdieu çok erken yaşlarda yayıncılığa ilgi duymaya başlamıştır. 1971 yılında sembolik mallar ekonomisi ile ilgili yazmış olduğu, alanında çığır açan makalesinde (Bourdieu, 1971), küçük ölçekli ve büyük ölçekli yayılım arasındaki karşıtlıktan yola çıkarak sembolik malların üretimi ve dağılımı üzerine bir kuram geliştirmiştir. Piyasa hukuku, satışların başarıyı ölçmede ana ölçüt olduğu büyük ölçekli yayılım kutbunu yönetir. Küçük ölçekli yayılım kutbunda ise yazarlar, edebiyat eleştirmenlerinin değerlendirmeleriyle ortaya çıkan estetik ve entelektüel ölçütler daha geniş kitlelerinin onayını alırlar. Her ne kadar ekonomik kazanca olan ilgiyi reddetse ve kendini “ekonomik dünyadan soyutlanmış” olarak tanıtsa da (Bourdieu 1983), küçük ölçekli kutbun işleyişi kendini tam anlamıyla ekonomik rasyonellikten yoksun bırakamaz: yazarlar ve edebiyat eleştirmenleri tarafından sembolik tanınma uzun vadede metnin ve yazarının kutsanmasıyla sonuçlanması muhtemeldir. Herhangi bir metin klasikler arasına alındığında ve seçkiler, akademik programlar ile edebiyat ders kitaplarına dâhil edildiğinde, yayınevinin kar getiren bir ürününü haline gelir. Bu şekilde sembolik sermayenin ekonomik sermayeye dönüşümü, kitap piyasında sıklıkla görülen kısa dönemli kar araştırmalarıyla karşılaştırıldığında uzun dönemli bir süreci beraberinde getirir. Bu dönüşüm, ürünleri model haline gelen (her bir ürün kendine özgüdür) kültürel piyasayı diğer piyasa üretiminden farklı kılar (Sapiro, 2008: 154-155).

Yayınevi, edebi ürünlerin meşrulaştırmasında önemli bir rol oynar. 1977 yılında kaleme aldığı makalesinde Bourdieu, sembolik sermayenin yayınevinden yazara geçen bu rolü analiz etmiştir. Yayınlamak takdis etmektir. Neticede yayınevi “yaratıcıyı yaratır”. Yayınevinin kendi otoritesi yazarlardan edebiyat jürileri ve eleştirmenlerine kadar

değişik kişilerden oluşan onay verme zincirinde rol alan tüm katılımcıların verdiği “kredi notuna” bağlıdır. Oluşturulan bu zincir Bourdieu’nun alan terimini kullanarak kuramsallaştırdığı mekâna sınır getirir. Aktörlerin sahip oldukları sembolik sermayenin miktarına göre (tanınma alanının belirli kıstaslarına dayanır) aktörler tanınmak için rekabet ettikleri ve kültürel geçerlik fikrini empoze ettikleri bu alanda farklı konumlarda bulunurlar. Alanın yapısını sosyal varlıkların ve sembolik sermayenin aktörler arasında oransız dağıtımını oluşturur. Alanın yapısı iki ana karşı oluşumdan meydana gelir: egemen olunana karşı baskın unsur (genellikle de eski aktörler ve yeni gelenlerden oluşur) ve heteronomiye karşın özerklik (büyük ölçekli yayılıma karşın küçük ölçekli yayılım; Bourdieu, 1984, 1992, 1993; Sapiro, 2003) (Sapiro, 2008: 155).

Bourdieu’nin görüşlerinin yanında istatistiksel gözlemlere dayanan bu çalışma, yayıncılık alanının incelenmesi için önemli bir veri ve yöntemsel çerçeve sağlamaktadır. Ekonomik anlamda yapılan incelemelerden farkı sembolik sermayeyi hesaba katması bu tür bir sermayenin ölçülmesi için kıstasları belirlemeye çalışmasıdır. Öncelikle Bourdieu seçim sürecinin sosyolojik açıdan bu süreçte yer alan editör, yayımcı veya yayın yönetmeni, yazarlar, elyazmasını öneren çevirmenler gibi aktörlerden oluşan bir zincir halkasının incelenebileceğini savunur. Çeşitli sosyal medya ağları ve edebiyat jürilerini içine alan kişilerin biraraya geldiği yayın kurulu “sosyal ve sembolik bir sermaye bankası” olarak işlev görür (Bourdieu, 2008: 125). Ancak bu düzeyde bir analiz yeterli değildir. Herhangi bir yayınevının seçim prensiplerinin önemini kavramayabilmek için yayınevının eylemlerini gerçekleştiren tüm alanın ve rakipleriyle kurduğu ilişkinin yeniden düzenlenmesi gerekmektedir. İfade edilen bu alanın algılanış biçimi yayıncıların uygulamalarını yönlendirmekle kalmayıp aynı zamanda da yazarların belirli bir yayıncıya yönelttikleri soru biçimini de etkiler. Tanınma sürecinde yayıncıların rollerin yanısıra Bourdieu’nun bu alan yaklaşımı yayıncılık dünyasının kavranması açısından oldukça önemli katkıdır (Sapiro, 2008: 155-156).

İnceleme sonuçları bağımsız ve bağımlı yayıncılar arasında olan genel karşıtlığı karmaşık hale getirir. Genellikle bağımsız yayıncıların yeniliğe açık oldukları iddia edilir ancak geniş gruplara ait olmak edebi ürünlerin standartlaşmasından yanadır. Gerçekte Bourdieu’nun analizleri yeniliğe açık olma ve bağımsızlık arasında var olduğu

iddia edilen ilişkiye meydan okuyarak bağımsızlığın yeniliği garantileyecek yeterli bir unsur olmadığını ima eder (Sapiro, 2008: 156).

Bourdieu özellikle de büyük ve bağımsız yayınevleriyle ilgilenir. Gallimard gibi elinde en yüksek miktarlarda sembolik sermaye bulunduran yayınevlerinin bile yeniliğin aleyhine varlıklarını yönetmek için geçmişlerine yani itibar kazandıkları eski listelere güvediklerini savunur. Yayınevleri daha orijinal edebi denemelerden ziyade geleneksel romanları tercih ederek standartlaşmaya katkı sağlamaktadırlar. Soyut ve kendi merkez odaklı olarak kabul edilen Fransız modern romanının biçimlenmesine karşın Amerikan romanının taklit eden öykü anlatım modelini yüceltirler. Bourdieu bu düşüncenin yayınevlerinin seçim ve kararlarının altında yatan ticari unsurları ifşa etmediğini savunur (Sapiro, 2008: 156-157).

Bourdieu'nun yaptığı bu kapsamlı analizi yayıncılığın çeviribilimle olan ilişkisini gözler önüne sermektedir. Ani ölümü yayıncılığın çeviribilim ile ilişkisi sorunsalından yola çıkarak başlattığı araştırma programını tamamlamasına engel teşkil etmiştir, ancak diğer bilim adamları bu görevi devralmışlardır. Bu model edebiyat dışında özellikle de beşeri ve sosyal bilimler alanında kaleme alınmış kitapları da dâhil etmektedir (Sapiro, 2008: 157-158).

Odak noktasında ulusal düzeyden küresel bir düzeye olan değişiklik siyasi ekonomiden edebiyata değişiklik gösteren farklı konularda başarıyla gerçekleştirilmiştir. Çevirinin hem siyaset, ekonomi hem de edebiyatla bir ilişkisi vardır. Müzik veya resimden farklı olarak edebiyatın uluslararası camiada yayılması önemli ölçüde çeviriye bağlıdır. Diğer taraftan çeviri soyutlanmış bir faaliyet değil aksine büyük oranda kitap ticareti ve araçlara dayanan sosyal bir uygulamadır (Sapiro, 2008: 158).

Bu noktada Sapiro uluslararası kitap piyasası ve ülkeler arasındaki uluslararası ilişkilerle içiçe olan çeviri piyasasını tanımlamak için alan teorisi ve sembolik mallar ekonomisini merkezi çevresel model ile birleştirmek istemektedir. Bu tür bir piyasada farklı alanlar (edebiyat veya beşeri ve sosyal bilimler gibi) özerktirler ve kendilerine özgü aktörlere, hisseler ve işleyiş kurallarına sahiptirler. Dolayısıyla da uluslararasılaşmış alanları oluştururlar. En özerk konumda yer alan edebiyat alanının kendine özgü aktörleri- yazarlar, edebi çevirmenleri, edebiyat eleştirmenleri- ve kendine özgü estetik kıstasları vardır. Bu durum aynı zamanda bilim adamlarının çalışmalarının

uluslararası camiada yayılmasında merkezi bir rol oynadığı beşeri ve sosyal bilim dallarında da geçerlidir (Sapiro, 2008: 159).

Bununla birlikte ekonomik faktörler ve kitap piyasasının büyüklüğü, ülkeler arasında gerçekleşen çevirisel güç ilişkilerini açıklamak için yeterli değildir (Heilbron and Sapiro, 2002, 2007). Siyasi unsurlar (Jacquemond, 1992; Venuti, 1998; Popa, 2002; Sapiro, 2002b) ve kültürel etmenlerin de dikkate alınması gerekmektedir (Casanova, 2002). Casanova'ya göre (1999), diller ve kültürel gelenekler dünya çapında sahip oldukları şaheserlerin sayısına göre sembolik sermaye kazanırlar. Bu durum alanlara göre farklılık gösterir: Fransız edebiyatı veya Alman felsefesi İngilizceden ziyade Almandan Fransızcaya yapılan felsefi eserlerin çevirilerinin neden daha fazla olduğunun açıklanması durumunda yüksek oranda bir sermaye kazanır (Sapiro ve Popa 2007) (Sapiro, 2008: 159).

Yayımcının stratejilerine odaklanılması çeviri normları ve sosyal faktörler ile çeviri uygulamalarını bağlantılandırmaya yönelik araştırmaların yapılması için ortaya büyük bir alan çıkmıştır. Gideon Toury (1995: 53-69) çevirmenleri ilgilendiren sıkıntıların sosyal boyutlarına vurgu yapmıştır. Bu tür sıkıntılar uygulamada çevirmenler tarafından içselleştirilmekle kalmayıp zaman zaman yayımcılar tarafından çevirmenlere el yazmasının revizyon aşamasında yüklenirler. Bu türden bir sürece kanıt arşivlerde bulunabilir. Bu durum salt çeviriye özgü değildir, çevrilmemiş metinler için de geçerlidir. İsviçre ve diğer frankofon bölgelerinin edebiyat örnekleri ve bölgesel diyalektler ile argo ifadeler benzerdir. Merkezde yer alan yayımcılar çevresel dilleri tek bir kalıba sokma eğilimi gösterirler. Bu da çevresel dillere merkezde ve baskın olan kültürün dilsel normlarını yüklemek anlamına gelmektedir (Meizoz 2001; Serry 2007). Bu norm günümüzde Fransa'da muhtemelen değişiklik göstermektedir. Buna örnek olarak da Martiniquan yazar Patrick Chamoiseau verilebilir. Gallimard yayımladığı romanlarında melez dil şivesini şiirselleştirmiştir. Herhangi bir kitabın anlaşmaya varılarak iki farklı ülkede iki farklı yayımcı tarafından yayımlanması çeviri normlarının çatışmasına örnek teşkil eder (Buzelin 2007) (Sapiro, 2008: 162).

3.1.9.1. Pierre Bourdieu'nün Yayınevleri Kuramının Çeviriye Etkisi

Bourdieu'nun yayımcılık alanına getirdiği yaklaşımın çeviribilimle olan bağıntısı makro, orta ve mikro düzeylerde gösterilmiştir. Makro düzeyde, bu tür bir bağıntı bir

dilden diğerk bir dile yapılan çeviri akışları ve ülkeler ve dilsel topluluklar arasında ekonomik, siyasi ve kültürel güç ilişkilerine göre değişen çeviri çalışma türlerini (edebiyat türü veya kategoriler, toplumdaki üst sınıfların isteklerini karşılamak için üretime karşın ticari piyasa) anlamak için merkez- çevre modeli geliştirilmiştir. Orta düzeyde, yayımcıların stratejileri, ilgili alan (frankofon, anglofon, germanofon) ve farklı toplumlar ile dilsel yayımcılık alanları arasındaki benzerliklere dayanan seçici ilişkiler ışığında incelenebilir. Arşivlerden çıkan kanıtlar, listeler ve dizilerin karşılaştırılması bu tür stratejilerin analiz edilmesinde empirik bir temel sağlar. Son olarak mikro düzeyde, herhangi bir kitabın veya yazarın eserinin çeviri amaçlı seçilmesi süreci yayımcı ve çevirinin ithal edilmesi ve alımlanmasını belirleyen ekonomik, siyasi ve kültürel unsurların çevirmene yüklediği zorlukların da dikkate alınarak dikkatli bir şekilde araştırma konusu yapılabilir. Çeviri ve alımlama karşılıklı olarak gittikçe küresel piyasa ve ilgili uluslararası alanlara uyum sağlama eğiliminde olan bazı yazarların izleyecekleri yol ve stratejilerini etkiler. Son nokta edebiyat ve entelektüel tarihi geniş ölçüde anlamak için çeviri sosyoloji ile yayımcılık bağıntısını gün yüzüne çıkarmaktadır (Sapiro, 2008: 163-164).

Némirovsky tarafından 2006 yılında İngiltere’de kaleme alınan *Suite française*’nın geniş çaplı ticari ve eleştirel başarısı akla tamamıyla hiç bilinmeyen bir yazar tarafından yazılan kurmaca bir eserin çevirisinin erek kültürde en çok satanlar arasına nasıl kabul edilebileceği sorusunu getirmektedir (Kershaw, 2010: 5-6).

Kaynak kültürde elde edilen başarı herhangi bir romanın çeviri amaçlı seçilmesinde her ne kadar yeterli olmasa da önemli bir koşuldur. Yayımcılar doğal olarak yayımladıkları eserlerin gelecekte getirecekleri başarılar üzerine doğru tahminde bulunmazlar. Çünkü Bourdieu’nün de üzerinde durduğu gibi değer metnin içinde yer almaz, değer edebi alan tarafından üretilir ve bundan dolayı da sosyolojik açıdan incelenmelidir (Kershaw, 2010: 6).

Eseri ortaya koyan sanatçı üretim safhasında sanatçının kendini “keşfetmesi” ve “bilinen” ve tanınan bir sanatçı olarak ona bir amaç sunulmasında yardımcı olan eleştirmenler, önsöz yazarları vb. kişilerden oluşan bir topluluk tarafından sanatçının kendisi oluşturulur (Bourdieu 1999, 167) (Kershaw, 2010: 7).

Michaela Wolf, Almanca konuşulan ülkelerde kadın yayımcıları ve kadın kitap serilerinin üretimi için çalışan kadınları incelemeye koyulmuştur. Çevirmenler ve yayımcıların fikirlerini araştırır. Farklı yayımcılık politikalarının çevirmenlere kapsamlı dil kullanımı gibi görünürlikle ilgili bir takım özgürlükler verir. Wolf kadın çevirmenlerin salt görünürlük elde etmekle kalmayıp aynı zamanda başvurdukları stratejilerde kendilerini yaratıcı olarak hissettikleri ve feminist nedenlerden dolayı düşük ücretle çalışmayı kabul etmeye meyilli oldukları oldukça sosyal bir topluluk bulgulamıştır (Pym, 2006: 15).

Wolf'un yaptığı çalışmaya bu noktada özel bir ilgi verilmesi gerekmektedir çünkü kavramlarını Fransız sosyolog P. Bourdieu'nun eserinden alan bu çalışmayla neredeyse salt sosyolojik olmak amaçlanmaktadır. Empirik sosyoloji nasıl veri toplama yöntemleri (anketler, röportajlar) sağlıyorsa sosyal faktörler de bilgi unsurunu (kadın, yayın kurumları) tanımlar. Bununla birlikte Wolf "kadın ve feminist çeviri üretimini belirleyen faktörleri belirleme" yolları aramaktadır. Çeviri üretimini belirleyen faktörler sosyal olabilir ve açıklanan unsur temel modelimizde olduğu gibi kesinlikle kültürel bir uygulama şeklinde tezahür edebilir. Bununla birlikte Bourdieu'nun kavramları kültür bağlamında sosyolojik derinliği uzatmamızı sağlar. Bu türden çevirilerin yapılması salt önemli bir uygulama ve dil kullanımı olarak görülmez aynı zamanda farklı aktörlerin güç ilişkileri oluşturdukları ve kendi kişisel "sermayelerini" harekete geçirdikleri muhtemel bir "alan" olarak da kabul edilir. Bireyler "habitusları" kazandıkları ve zamanla içselleştirdikleri yeteneklerine göre bu alanda hareket ederler. Dolayısıyla da kültürel uygulamalar sosyal ilişkiler (alan) ve davranışsal yetenekler (habitus) olmak üzere bölümlere ayrılır: kültürel olan her ne kadar tamamıyla sosyal olmasa da en azından sosyolojik hale gelir. Dahası Bourdieu'ye başvurulduğunda, bireylerin faaliyete koydukları sermayeler ekonomik (para), sosyal (bağlantı ağları), sembolik (prestij, ün), veya kültür (eğitim, önemli uygulamalarda beceri) alanlarında olabilir. Bu tür terimler Wolf'un kadın çevirmenlerin neden düşük ücretle çalıştıklarını açıklar. Kadın çevirmenlere göre kültürel sermaye ekonomik sermayeden daha yüksek bir önceliğe sahiptir; çevirmenler paradan ziyade bir amaç için çalışırlar (Pym, 2006: 15-16).

Wolf'un yöntem bilgisini özetleyecek olursak, sosyalden (alanı tanımlama için) başlayarak kültürel tanımlar (kültürel uygulamayı tanımlayarak), sosyolojik bir analiz

yapar (Bourdieu'ya göre dünya) ve kültürel sermayeyi dengeleme hususuna son bir açıklama getirdiğini söyleyebiliriz. Whitfield'de olduğu gibi hareketler çifter haldedir ancak kesinlikle birbirini dengelemezler (Pym, 2006: 15-16).

Farz edelim ki bizimki gibi çalışmalarda getirecek herhangi bir çalışmanın kültürden sosyale veya sosyalden kültüre doğru hareket ediyor. Bu tür bir hareketin olmadığı yerde (sosyal sosyal olanla kültürel de kültürel olanla bağlantı kurar) açıklama istediğimiz daha az tatmin edici olur; basit bir tanımlama illüzyonuna gireriz. Bu durum kısmen de olsa en azından Avrupa kıtasında bulgusal yöntemleri olmadığı düşünülen kültürel çalışmalara yönelik hoşnutsuzluğu açıklamaktadır. Şayet çevirmenler konudan konuya atlayan ve gözlem yapan figürler olarak görülür ("metinde çevirmen") ve onların sosyal kurumları da aynı terimlerle analiz edilirse o zaman sosyolojik olan açıklayıcı konumunu kaybeder. Açıklayıcı bilgi üretmekten ziyade bu tarz bir araştırma belirli bir dünya açısını onaylamaktan daha fazlasını yapmaya çalışır. Bu da Kültürel Çalışmaları daha çok empirik bir dal olan "kültür araştırmalarından" ayırt etmenin bir nedeni olabilir (Tel-Aviv Üniveristesinde son zamanlarda kullanılan terim) (Pym, 2006: 16).

Yeniden gerçek açıklamaların sadece daha geniş ve daha iyi kurumsallaşmış bir disiplin olan ve Sosyoloji olarak adlandırılan alandan geldiği illüzyonuna karşı koymalıyız. Hem Wolf hem de çeviriye sistematik yaklaşımların geleceğinin Bourdieu ve Luhmann kombinasyonunda arandığı Hermans (1999) gibi standart bir takım referanslarda bu yaklaşımdan biraz da olsa vardır. İkili hareketlerin varlığı kültürel olanın tamamıyla bir takım klasik sosyolojik değişkenlere indirgenemeyeceğini önerir. Zor sayılabilen gerçekliklerin (örneğin üretimin ekonomik bağlantıları) kültürel uygulamaları açıkladığı bir dünyada değiliz artık. Gerçeklerin isole edilmesi ve sayımı kendi başına kültürel bir uygulamadır- kültür sosyolojisi sosyoloji kültürü bünyesinde gerçekleşmektedir. Bourdieu'nun tabiriyle (1980: 19-36), biz yine de amacın (amacı kimin belirlediğinin ve analiz ettiğini sormalıyız) özneliştirmek ve özneyi de nesneliştirmek (araştırmalar yaparak bireylerin sosyolojisini yapmalıyız) durumundayız. Avusturyalı tabiriyle diğerlerine attığımız bumeranglar kendimize geri gelecektir (Pym, 2006: 17).

Bu türden bir bakış açısının çeşitli sosyolojiler arasından seçip kullandığımız daha geleneksel sosyolojilere yönelik eleştirel bir bakış açısı benimsememizi sağlamalıdır.

Örneğin Kotheri'nin açıklama modeli sosyal gruplar arasındaki uzlaşmaya dayanırken Bourdieu takip eden Wolf herhangi bir alanın aktörler arasında olan mücadele ile şekillenmesi gerektiğine inanır. Belirttiğimiz gibi Wolf'nun gerçekte bulduğu ekonomik ve kültürel sermaye ile yayıncılar ve çevirmenler arasındaki dengedir (ikincisi yüksek bir profil ve amaçla iştirak etmek için daha az ödeme kabul eder). Bu bir tür temel işbirliği çeşididir. Bourdieu'nun adına değer herhangi bir 'alandan' bulmak isteyeceği şeyle örtüşmeyebilir. Ancak paylaştıkları marjinallikleri de dikkate alındığında genelde kültürlerarasında bulduğumuz şey olabilir. Dahası bu türden bir işbirliği ve Fransız sosyologunun etrafında olan toplumlarda gördüğü sürekli çabalar etik olarak övgüye değerdir (Pym, 2006: 17).

Parks bu çalışmadaki genel amacı çevirinin kültürel bilginin ve değerlerin bir kültürden diğerine aktarımında oynadığı rolün analizini yapmaktır. Farklı kültürler arasında meydana gelen tüm bağlantıların çevirinin kullanılmasını gerektirdiği açıktır. Ancak çeviri sürecinin ne ölçüde bu tür bağlantıları belirlediği her zaman açık değildir. İki farklı kültür iletişime geçtiğinde, iletişimin tamamen kopuk olmasından tutun da neredeyse tamamına yakın anlama sürecine değin değişiklik gösteren bir takım olası tepkiler meydana gelebilir. Bu bakış açısından yola çıkılarak, amaç çeviriyi uluslararası diyalogda ve sosyal değişimde bir aktör olarak görmektir (Parks, 1998: 25).

Parks çeviri sosyolojisini oluşturduğu olası unsurlarını yani sosyal etkileşim anlamında çeviri araştırmalarına sosyolojik bir bakış açısını belirlemeyi amaçlamaktadır. Açıkçası çeviri herhangi bir toplumda yapılan önemli entelektüel bir faaliyettir ancak belirli bir sosyal bağlama dayalı olarak farklı anlamlar ve değerler kazanır. En önemli sosyal meselelerden biri de çevirilecek metinlerin seçimi ve hangi yabancı kültür ve dilden çevrileceği meselesidir; Bu durum iletişime geçen iki kültür arasında var olan ilişkinin türüne göre daha karmaşık bir hale bürünür (Parks, 1998: 25).

Çeviriler eşit bir saygınlık ve statüye sahip (örneğin Fransızca ve İngilizce) diller, uluslararası camiada hiç de eşit olmayan bir statüye sahip diller ve kültürler (İngilizce ve Sloven, Fransızca ve Xulu) arasında yapılabilir. İki dil arasında statü farkı varsa çevirinin yönlülüğü çevirinin erek kültürdeki etkisini değiştirir. Dolayısıyla da Sloveden Amerikan piyasası için İngilizceye çevrilen bir roman ünlü bir Amerikan yazar tarafından yazılan bir romanın Slovençeye çevrildiğinde Slovenya kültürüne olan

etkisi gibi erek kültürde aynı etkiyi yaratmayacaktır. Kültürel ve dilsel üstünlük ve hegemonyanın dikkatli bir şekilde incelenmesi gerekmektedir (Parks, 1998: 25).

Aynı şekilde çevirinin amacı çeviri yöntemi ve erek kültürde taşıyacağı olası önemi belirleyebilir; bundan dolayı da örneğin batı dillerinden Afrika dillerine doğru yapılan herhangi bir İncil çevirisinin Afrika ülkelerinde önemli sosyal sonuçlara sebebiyet verebilecek misyonerlik çalışmalarında kullanılan bir araç olarak hizmet etmesi amaçlanır. Diğer taraftan Afrika dillerinde yazılmış dini metinlerin Batı dillerine çevrilmesi merak, antropologlar için dilsel bir gösterim dışında normalde hiçbir şeydir ve Batı kültürlerine fark edilir ölçüde etki etmezler. Newmark'a (1993: 57) göre çevirinin beş amacından biri de "etnik kültürler ve bunlar arasındaki farklılıkları açıklamak ve aydınlatmaktadır" (Parks, 1998: 25-26).

Kronolojik olarak, çeviri kültürel bilginin bir toplumdaki diğer bir topluma aktarım aracı olarak hizmet etmiştir ve modern dünya çevirisiz tasavvur edilemezdi. Tüm Rönesans kültürü Yunan ve Roma klasiklerinin çevirisine dayanmaktaydı; modern batı dini ise tamamıyla İncil çevirilerine dayanmaktadır (Parks, 1998: 26).

Çeviri farklı kültürler arasında var olan iletişimin derecesine yönelik iyi bir endeks sunar ve çevirinin önemi gelecekte tek bir dünya dili oluncaya dek azaltmaktan ziyade artmaya devam edecektir (Parks, 1998: 26).

Dolayısıyla da çeviri sosyolojisinin neyin çevrildiği, hangi kültürler ve diller arasında, ne zaman ve neden çevrildiği gibi konuları dikkate alması gerekmektedir. Bu soruların yanıtını belirleyen de erek kültürdür. Çeviri faaliyetinin önemini ortaya koyabilmek için çevirinin erek kültürde uyandırdığı etkiye bakılır. Dirk Delabastita'nın da belirttiği gibi "çeviriler bilim adamlarına edebiyatlar ve kültürler arasında ve farklı kültürel sistemler arasındaki mekanizmalarda var olan gerginlikler ve evrimsel eğilimleri gün yüzüne çıkarmak için anahtar metinler haline gelmiştir" (Delabastita, 1989: 193). Dolayısıyla da çeviriler genel itibarıyla sosyolog ve sosyoloji öğrencisi için önemli bir anlayış sağlar (Parks, 1998: 26).

Çeviriler herhangi bir boşlukta meydana gelmezler, çeviri bir toplumun tüm kültürünün veya çoğuldizgenin bütünleyici bir parçasıdır ve hem sosyal değerleri yansıtır hem de oluşturur (Parks, 1998: 26). Bu nedenle de çeviri kültürel dinamikler, sosyal anlam

sistemleri, iletişim kuramı, genel anlambilim ve semiotik kuramlarıyla çok yakından bağlantılıdır. Aynı zamanda çevirinin sosyodilbilim ve psikodilbilimle de bağlantısı vardır. Çeviribilimin genel kültürel değerler ve sistemleri dikkate almamazlık edemez. Hiçbir kültürel sistem araştırması çeviri olgusunu görmemezlikten gelemez (Parks, 1998: 27).

Parks, bir bakış açısına göre, çeviri sosyolojisinin bazı bilim adamlarının toplumun 'McDonaldlaşması' olarak adlandırdıkları konuyla ilişkilendirilebileceğini söyler. Burada söz konusu olan tüm düzeylerde Amerikan İngilizcesinden dünyadaki diğer dillere tüm alanlarda yapılan geniş çapta çeviri miktarıdır. Bu Amerikan popüler kültürünün dünya çapına ihracıyla kol kola gitmiştir ve de birçok durumda bu kültürün yayılmasında vazgeçilmez bir unsur haline gelmiştir (Parks, 1998: 27).

Dünyanın mcdonaldlaşması salt fast food ortaklıklarıyla gerçekleşmez. Benzer şekilde yabancı piyasaların (süpermarketlerin bile) Amerikan çizgi roman kitapları, dergiler, videokasetler, en çok satanlar, Amerikan pembe dizileri, dublajlı ve dünya çapında alt yazılı filmler tarafından ele geçirilmesiyle de gerçekleşir (Parks, 1998: 27).

Yabancı kitaplar doğal olarak farklı bir toplum, kültür, farklı davranış ve düşünce biçimlerini temsil eder. Okuyucular yabancı bir roman okuduklarında genellikle de bu yabancılığa izin verirler ve her ne kadar kendi toplumuna özgü normal bir davranış olarak kabul etmeseler de bu yabancılığa alışabilirler. (...) Herhangi bir metnin yabancılığı daima akıllarda mevcuttur (Parks, 1998: 28).

Bununla birlikte bu türden metinleri tüketim oranımız öyle bir boyuta ulaştığında diğer bir kültürü artık yabancı olarak algılamaktan ziyade bu kültürü taklit etmek için bir model oluştururuz ve böylece de bu kültürün sergilediği davranış örüntüleri ideal bir biçimde bizim kendi davranış örüntülerimiz haline getiririz. Tam da bu noktada bir popüler kültürün mcdonaldlaşması - veya standartlaşması - başlar. İnsanlar yabancı bir kültürü kendi kültürüne nazaran daha zengin, özgür, içi dolu yani bir şekilde daha iyi olarak kabul ederler ve dolayısıyla da kendi kültüründen hoşnut olmama durumu gittikçe fazlalaşmaya başlar. Herhangi bir romanın sayfalarında sergilenen bir toplumun gerçekte tezahür etmesi önemli değildir; Ancak bu toplum ideal olarak benimsenir. Dolayısıyla da örneğin İtalyanlar tarafından Amerikan popüler kültürünün aşırı miktarlarda tüketimi büyük bir ihtimalle de sanatsal değeri olmayan roman ve pembe

dizi kahramanlarında mevcut zenginlikler ve kaynaklara asla sahip olamayan ‘kültürel açıdan sömürge haline getirilmiş’ bireylerin yabancılaşmasıyla sonuçlanacaktır (Parks, 1998: 28).

Modern popüler söylencelerin çoğu unsurunun İngiliz ve Amerikan kaynaklarından türediği söylenebilir. Dünyanın kolektif bilinci Peter Pan, Dracula, Mowgli, Dr. Jekyll, Bay Hyde, Tarzan gibi çok iyi bilinen ve ikon haline gelmiş kişiler ile kovboyları ve yerlileri ile tüm Amerikan batı mitolojisi olmadan çok farklı bir durumda olurdu; Mickey Mouse, Donald Duck, Bugs Bunny, Çakmaktaş gibi dünyaca ünlü çizgi film karakterleri de işin içine katılmadan olmaz. Disney’in dünya çapındaki girişiminin ciddi anlamda kültürel etkisi küçümsenemez (Parks, 1998: 28).

Yayımcılar ve medya babaları neyin nasıl ve ne tür çıkarmalar yapılarak çevrileceğine, ne zaman ve ne şekilde çeviriler yapılacağına karar verirler. Bu türden kararlar salt sonucundan kazanç getiren genel kültür politikalarının bir kısmını oluştururlar (Parks, 1998: 29).

Bu türden kararların genel sosyal ve kültürel sonuçları ile birlikte daha yakından incelenmesi gerekmektedir. Ne tür kitapların hangi dillerden çevrildiklerine dair istatistiksel veriler toplanarak incelemelere başlanabilir. İşte ancak o zaman kimlerin ne okuduğu, bu türden okumaların kendini algılamayı nasıl etkilediğine yönelik kapsamlı araştırmalar yapılabilir. Şayet tarih rehberse, herhangi bir toplumun belirli bir dönemde çevirmek için seçtikleri olmak üzere olduğu toplum türü hakkında ipucu sağlar (Parks, 1998: 29-30).

Çeviri, sosyal olarak kazanılmış bir davranış olduğundan antropolojik kültürel bir kavramın bir parçası olduğu gayet açıktır. Daha da ilginç olan ve Sapir’in yaptığı ayrımların bizlere açıklıkla görmemizi sağlayan nokta çevirinin kültürü tahrip edici bir faaliyet olduğudur. (1) Çeviri ilk noktada “kültürü” karmakarışık hale getirir, çünkü çeviri eserler eserlerin çevrildikleri kültürlerin bir parçası değildirler ve hatta bu kültür tarafından aşılana varsayımlar ile davranış modellerine meydan okuyabilir. Çeviri eserler nadiren geleneğin bir parçası haline gelirler (İngiliz edebiyatında sadece çok az çeviri ürünü kabul edilmiş ve benimsenmiştir; aralarından en önemlisi tabî ki de Kral James’in İncil versiyonu, bunu takiben de Papanın Homer çevirileri ve birkaç diğer çeviri). Şayet çeviri bir eser herhangi bir geleneğin yani “kültürün” bir parçası haline

geliyorsa kaçınılmaz olarak da o kültürü belirli bir noktada değiştirecektir. Bazı yabancı eserler onların özel çevirilerin olmasa da bir geleneğin parçası haline gelebilirler. Örneğin tek bir çeviri ünlü olmasa da Tolstoy veya Ibsen büyük çapta kabul görmüş ve okunmaktadır (Parks, 1998: 30).

(2) İkinci noktada çeviri bazen herhangi bir “kültürün” bozulmasıdır; yani çeviri bu kültürü alması gereken bireylerin tin (Geist) veya ruhunu ya da dehasını yok etme eğilimindedir. Bundan dolayı da çeviri bir eser ideolojik sebeplerden dolayı reddedilebilir; belki de hiç çevrilmeyecektir, çevrilse bile eleştiriler kötü olacaktır. Victor Hugo: “ herhangi bir topluma çeviri sunduğunuzda o toplum her zaman için çeviriyi kendine yönelik yapılmış muamele olarak göreceğini” ifade etmiştir (Lefevere, 1992: 18) (Parks, 1998: 30).

Racine İngilizler tarafından gerçek anlamda kabul edilebilmesi için çok Fransız bulunmuştur; Aksine Fransızlar da genellikle de Shakespeare’ın barbar ve kaba olduğunu düşünmüşlerdir. Dante’nin yazdığı Katolikleştirme eseri ise İngiltere’de popülerliği şüphesiz sınırlanmıştır. Siyasi anlamda bunun pek çok örnekleri bulunmaktadır. Sovyetler Amerikan sol-kanadı veya komünist yazarları, edebi değeri az bile olsa Sinclair veya Jack London gibi kişileri idol haline getirmişlerdir. Bunun aksine, Batı ise Solzhenitsyn’nin değerlerini edebi nedenlerden ziyade siyasi sebeplerden dolayı çoğaltmıştır (Parks, 1998: 31).

Aynı şekilde 20.yüzyılın ilk yarısında Amerikan yazarların İtalyanca çevirileri İtalyan edebiyatı ve toplumunun genel olarak yenilenmesi girişiminin bir parçası olarak görülmüştür. Bu türden çevirilerin çoğu Komünist parti ile bağdaştırılan yazarlar tarafından üstlenilmiştir ve çevirmeleri için yazarların seçimi sosyal ilgilerini yansıtmaktadır. Amerikan edebiyatı ve tarihiyle ilgili yaptıkları okumalar çalıştıkları siyasi ve sosyal ortam hakkında çok şey anlatır. Anti-faşist siyasi gündemlerine uyan yazarları ve retorik, entelektüel Avrupa geleneğinden arınmış Amerikan yazar stereotiplerini yüceltirler. Amerikan yazarların “canlı” barbar ve devrimci olmaları beklenir. Henry James ve Ezra Pound gibi bu kategoriye girmeyen yazarlar göz ardı edilmiştir. Dolayısıyla da daha çok ilgi o zamanın diğer Amerikan şairlerine nazaran Edgar Lee Masters’a gösterilmiştir (Parks, 1998: 31).

Aynaya benzer bir modada, Amerikalılar sol eğilimli yabancı edebiyata çok az ilgi

göstermişlerdir; örneğin Elsa Moranten tarafından kaleme alınan “*La Storia*” Amerika’da ilk yayımlandığında hem basın hem de halk tarafından arka plana itilmiştir. Ancak bu Amerikalıların tamamıyla kendileri ve kendi kültürlerine hapsolmesinden kaynaklanmış olabilir. Dünya popüler kültürünün salt efendisi olarak- kendi tahminlerine göre aynı zamanda diğer kültür türlerinde dünyanın efendileri- karmaşık yapıda olan Amerikan toplumunun zaten olası tüm unsurları içerdiğine inandıklarından yabancı unsurları kabul etme konusunda az bir eğilim gösterirler. Bununla birlikte bu kendini beğenmişlikten sıyrılmayı programına almış bazı entelektüeller siyasi gündemlerini desteklemek için yıkıcı çevirileri kullanmayı önermektedirler. Çevirinin bu türden amaçlar için kullanılabilceği açıktır; Yıkıcı unsurların herhangi bir metnin yabancılığını vurgulamak ve ön plana çıkarmaya çalışan belirli türde çeviriler yapılarak yüceltilir. Çevirinin kültürel farklılıkların aracı olarak kullanılmasını ciddi derecede savunan kişilerden biri de Lawrence Venuti’dır. Venuti şu şekilde yazar (Parks, 1998: 31):

Çeviri son zamanlarda meydana gelen uluslararası gelişmeler tarafından ayrıcalıklı kılınan taktik bir yer edinmiştir kendine. Bunun bir sonucu olarak da çeviri pek çok açıdan – yabancı metinlerin seçiminden tutun da çevirilerin gözden geçirilmesi ve çeviri eğitiminde kullanılan tutarsız stratejilerin uygulanmasına değin- ulusal kimliklerin oluşturulmasında büyük bir güç kullanır ve dolayısıyla da önemli bir jeopolitik rol oynar. Bu türden bir kabulün alabileceği en kullanışlı şekil çevirilerin farklılık düzeyinde incelenebileceği ve uygulanabileceği kuramsal, eleştirel ve metinsel anlamların detaylarına girilmesidir (Venuti, 1992: 13) (Parks, 1998: 31).

Çeviriler ister alıcı kültür açısından kasıtlı olarak yıkıcı olup olmadıkları planlansın neticede alıcı kültürün değişim ve dönüşümüne katkı sağlarlar. Ancak bu türden bir değişim de aşama aşama olabilir. Farklı kültürler arasında iletişimin gelişmesini sağlayan çeviri yeni kültürel süreçlerin yaşanması ve ürünlerin geliştirilmesi konusunda yardımcı olur. Çeviri kültürel durgunluğu engeller. Toynbee’nin de iddia ettiği gibi uygarlaşma süreci şayet farklı insanlar ve kültürlerin karışımından kaynaklanıyorsa dünya kültürünün dönüşümünde çevirinin üstlendiği rol gerçekten de

önemli olmalıdır (Parks, 1998: 32).

Bununla birlikte profesyonel çevirmenlerin veya çeviri kuramcılarının bu türden bir çalışma yapmaları pek de olanaklı değildir. Çevirmenler veri toplama ve istatistiksel analiz etmede tecrübe kazanmış bir sosyologun sahip olduğu analitik araçlara sahip değildirler. Ancak çevirmenler kültürel tarih ve kültürel coğrafyadan elde edilen bakış açıları sunabilir ve günümüz modern dünyasında çevirinin sosyal, kültürel ve siyasi zorluklarına yönelik sosyologlara kapsamlı bir çalışma yapmaları konusunda davetiye sunabilirler. Sosyologlardan da gelen teklifleri kabul etmeleri ümit edilir. Çevirinin yönlülüğü ve metinlerin seçimi sosyolojik açıdan önem arz etmektedir. Modern dünyada eğilim özellikle de popüler edebiyat, film, televizyon programları ve çizgi filmler gibi alanlarda İngilizceden diğer dillere yöneliktir. Bunun bir sonucu olarak da tüm dünya popüler bilinçliliği İngilizce ve Amerikan pop kültür mekanizması tarafından sömürgeleştirilmektedir. Bu durum da kaçınılmaz bir şekilde belirli sosyal ve dilsel sonuçları beraberinde getirecektir. Kültürel çoğulculuk adına daha yerel ve ulusal ürünlerin geliştirilmesinin teşvik edilmesi ve diğer dillerden İngilizceye daha çok çevirilerin yapılması tavsiye edilir. Her kültür saygıya değerdir; her toplum da kendi özgü gelenekler ve kendi Geist (ruh, tin) e sahiptir. Çevirmenlerin dünyada herhangi bir kültürün ruhunu ezen kişiler olarak görülmeleri yazık olurdu. Peter Newmark'ın görüşüne göre, çeviri kuramının geleceği çeviri sosyolojisi ve karşılaştırmalı kültürel çalışmalar alanlarında da uygulamalı çalışmaların yapılmasını içerecektir. Bu türden çalışmaların da farklı kültürler ve sosyal sistemler arasındaki ilişkileri gün yüzüne çıkarmaları ümit edilmektedir. Belirttiği üzere “Çeviri ne zaman aydınlanma ve hümanizm ile eşdeğer görülürse işte o zaman önemi kabul edilecektir” (Newmark, 1993: 176) (Parks, 1998: 33).

3.1.10. Sembolik Sermaye Ve Çeviri

Son zamanlarda çevirmenlerin performanslarını sınırlayan bir faktör olarak görülen çevirmenin yatkınlıklarına (yetenekleri) ilgi duyulmaya başlanmıştır. Bununla birlikte, bu kurumsal yaklaşımın yine de çevirmenlerin düşük mesleki prestij ve “diğer efendilerin hizmetçileri” olmaya yönelik yaygın imajlarının ötesine geçmeyi başaramamıştır (Choi ve Lim, 2002). Müşteriler ve okuyucu kitle tarafından empoze edilen “normların zorbalığı ”fikri görüldüğü gibi kabul edildiğinde, yaygın olan bu

görüş çevirmenlerin sözde evrensel yatkınlıkları haline gelmiş olan “uysallık” kavramını aşırı vurgular. Bu türden aşırı bir genelleme tüm katmanlara ve çeviri her bir grup ve kültürel ortamda uygulamaya koyan kişilerin oluşturduğu alt gruplarda uygulamaya konulması oldukça zordur. Sela-Sheffy’nin savı ise çevirmenlerin diğer meslek gruplarında olduğu gibi sosyal statüleriyle ilgili konularda oldukça ihtirash olabilecekleri ve kendilerine ayrıcalıklı profesyonel bir saygınlık getirecek ciddi girişimlerde bulunabilecekleridir. Dahası kültürel üretimin tüm alanlarını karakterize eden rekabet dinamiklerine yakalanmış olarak bir grup oluşturmak ve kişisel kültürel farklılıklar yaratma çabasıyla farklı- farklılaştırılmış- statü kazanma yöntemlerine başvurma eğilimi gösterirler (Bourdieu 1984). Bu tür farklı stratejiler farklı değerler sistemi ve tutkuların geliştirilmesini ve çevirmenlere farklı bağlamlarda ayırt edici sembolik sermaye sağlayan farklı kişilik-türlerinin benimsenmesini gerektirmektedir (Sela-Sheffy, 2008: 609-610).

Sela-Sheffy’nin ilgilendiği nokta çağdaş İsrail’de edebi çeviri alanıdır. İsrail vakası çevirilerin – genel itibarıyla de kültürel ithalat- iddialı çevresel bir kültüre örnek teşkil etmektedir. Çeviriler daha oturmuş ve merkezileşmiş kültürlere nazaran bu kültürde daha önemli bir rol oynar. Ancak prensipte benzer dinamikler dinamiğin yoğunluğu ne olursa olsun tüm kültürel üretim alanlarını yönetirler (Sela-Sheffy, 2008: 610).

Ancak çeviriyi hayatı kazanmada kullanılan bir araçtan ziyade “iş”olarak görme eğilimi gösterirler. Bu şekilde bir davranışta bulunarak hali hazırda bulunan yani (1) yerel kültürü şekillendirmekle görevli kültür korumaları olarak faaliyetlerinden doğan özel bir tür saygınlık (2) sanatsal yaratıcılığın sağlandığı sanat adamları olarak eylemde bulunmalarından gelen bir saygınlık (Sela-Sheffy, 2008: 611) olmak üzere iki ana saygınlık kaynağına güvenirlir.

Aynı kültürel bağlılık adına, diğer çevirmenler de Yahudi kültürünü inşa etme ve bu kültürü taşralı olmaktan ve taş kesilmekten kurtarma görevini süredürebilmek için çeviri yoluyla dünya kültürlerine açılmaya gereksinim duyulduğunu dile getirmişlerdir. Tüm diğer kültürlerde daha önce yaşamış binlerce çevirmen gibi İsraili çevirmenlerin çoğu da ithal edilen metinlerin erek kültüre uyarlanmasından yana bir tavır takınırken diğerleri de mesleklerini yerel kültür adına yeni ufuklar açmakla görevli “zenginleştirme merci” nin üstlendiği görev gibi tanımlarlar (Sela-Sheffy, 2008: 613).

Yabancı kültür elçileri olarak kendilerini tanıtan bu çevirmenler sadece yabancı dil bilgilerinden yararlanmakla kalmayıp aynı zamanda da bu saygın kültürel mirasla kişisel bir tanışıklık ve kendini evinde hissetme gibi unsurlardan da faydalanırlar. Onları çeviriye iten unsur da kendi avantajlarını yerel okuyucu kitleye bahşetmektir (Sela-Sheffy, 2008: 613).

Mirsky baskın bir karakter olmakla birlikte tek baskın olan kişi değildir. Bazı tecrübeli ve ünlü çevirmenler onun yolundan gitmektedirler. Aynı şekilde genç nesiller arasında diğer ün yapmış çevirmenler de bu yolu takip eder. Örneğin yükselen drama çevirmeni Haim Buzaglo'yu övmek için kullanılan kelimeler: “ her gün yeni bir çevirmen doğmaz, hiç şüphesiz ki Buzaglo bir buluştur” (Nagid, 1998: 26) (Sela-Sheffy, 2008: 615).

Çeviri alanında ortaya çıkan bu ünlü olma sistemi çevirmenlik mesleğinin statüsünü ilerletme ve çeviriye özerk bir sembolik sermaye kaynağı haline getirme çabalarının bir göstergesidir. Bu türden bir sistem sanat adamları olarak bireysel çevirmenlerin imajına dayanır. Çevirmenlerin de şahit oldukları gibi “pek çok kişinin İngilizcede masa anlamına gelen sözcüğün İbranicedeki karşılığının “shulhan” olduğunu bildikleri için çeviri yapabilecekleri düşünmenin” hâkim olduğu korunmayan piyasa koşullarında arzu edilen imajın yayılması imtiyazlı konumlarını güvence altına almalarında ve kimliği bilinmeyen diğer kişiler arasından ayırt edilmelerinde yardımcı olur. Açıkçası çeviri alanında meydana gelen bu eğilim edebiyat sanat alanlarından alınmış modeller üzerinde etkilidir. Bu türden benzer vakalarda da olduğu gibi bu süreç iki ana temel unsur gerektirir: (a) meslek kuralları ve mesleki gerekliliklerine gizemli bir hava verilmesi ve (b) çeviri uygulayıcıları açısından ortak mitolojik bir profil oluşturulması (Sela-Sheffy 1999) (Sela-Sheffy, 2008: 615).

(a) meslekleri ile ilgili kuralları ve mesleki gereklilikleri açıklamaktan ziyade gizemli hale getirme eğilimi çevirmenlerin edinçlerini emsalsiz, herhangi birinin ya sahip olduğu ya da olmadığı açıklanamayan doğuştan bir yetenek olarak gösterme çabalarında ortaya koyulur. Nili Mirsky “Çevirinin nihayetinde simya, merak ve sihirden oluşan bir öykü” olduğunu söyler (Melamed, 1989: 33). İyi çevirilerin nasıl yapıldığına yönelik rasyonel bir açıklama getirmemiştir. “Her nedense çeviri kuramına inanmıyorum. Belirli anahatlara sahibim ancak sorun şu ki bu anahatlardan çoğu birbiriyle çelişmektedir ve de tek seferde tüm prensiplere sadık kalmayı denediğimden tanımlanması imkânsız bir

görev olan çeviri işini incelemekle sonuçlanıyor” (Moznayim, 1983: 25). Doğal olan bu çelişkiyi dramatikleştirerek duygusal yükü ağır olan ve mükemmeliyetçilik arayışının insanın ulaşma noktasından öte olduğunu bilen bir çevirmenin sisifus varoluş durumundan bahseder (Sela-Sheffy, 2008: 615).

Bu esrarengiz hale getirilmiş kişinin özsaygısı ile ilgili olarak “zanatkarlık” ve “kişisel yaratıcılık” arasındaki mesleklerinin durumunu tartışmada bir belirsizlik söz konusudur (Wollman 1987; Mirsky in Melamed 1989, in Karpel 2002; Ben-Ari in Paz 1989). “Ego eksikliği” “kişisel imaj eksikliği” veya “kendini ifade etmede yetersizlik” gibi kelimeler bazı çevirmenlerin sık sık tekrar ettiği ifadelerdir. Çevirmen ne kadar övgü alırsa o ölçüde bu tür ifadeleri kullanma eğilimi gösterir. Örneğin Nitsa Ben-Ariden alıntılama yapılabilir (Sela-Sheffy, 2008: 615).

Çevirmen sesinin duyulmayacağından emin olmalıdır. Çevirmen bir aracı, bir kanaldır. Bir yazarın damarlarına sızmak ve nüfus edebilmek, yazarın kafasından geçen tecrübeleri aktarabilmek için kemiksiz bir parazit olmak durumundadır. Şayet çevirmen yaratıcı ise ve söyleyecek sözü varsa o takdirde kendi yazmalıdır...(Katzenelson, 2000: 27) (Sela-Sheffy, 2008: 615).

(b) İkinci olarak resmi profesyonel ölçütler ve niteliklerin yokluğunda kişilik en önemli giriş kartı olur. Çevirmenler ideal “iyi çevirmen” mizacı, arka planı ve hayat tarzı sergilerler. Bu tür bir yatınlığın merkezi bileşenini de öncelikle ve her şeyden çok aykırı tip olma duygusu oluşturur. Sanatçılar ve şairler ile kıyaslandığında çevirmenler kendilerini geleneksel takılmayan, geleneksel olmayan bir yaşam tarzı süren, asosyal, nevrotik bir kişiliğe sahip bireyler olarak tanırlar. Mirsky bohem hayat tarzından bahseder: Boşanmıştır ve hiç çocuğu yoktur, Avrupai bir havaya sahip, kitaplarla ve bir piyano ile döşenmiş şehir merkezinde eski bir apartman dairesinde tek başına yaşamaktadır. Yaşamına aldığı erkekler, özensiz görünüşü ve sigara içmesi, alkol kullanmayı sevmesi gibi özelliklerini öğreniyoruz. Anlattığına göre profesyonel ve özel yaşamı iç içe geçmiş durumdadır ve bu içiçe geçmişlik rituel olarak günlük yaptığı faaliyetlere yansımıştır. Çeviri yapmayı düzensiz saatlerde, sabit olmayan yerler ve pozisyonlarda sanat icrat etmek olarak tanımlar. Örneğin bilgisayarlar gelmeden önce yatakta çeviriler yapmış. “geceleri çalışmayı seviyorum” “ bu yüzden de öğleden

sonra başlarım ve beyinde yavaş yavaş gece yarısına doğru açılır. Hafif bir içkiyle de yerine gelir” (Kadosh, 1994: 43) (Sela-Sheffy, 2008: 617).

Neticede idealleştirilen bu resim aynı zamanda önceden kestirilemeyen yaşam-yörüngesi gerektirir. Kişilikleri araştırılan pek çok ünlü edebiyat çevirmeni iyi bir eğitim almıştır, genellikle de yüksekokul ve üniversite mezunudur ve çok küçük yaşlardan itibaren yabancı dillere maruz kalmıştır. Bununla birlikte çevirmen olmaları genellikle de onlar tarafından alınan bir karar ya da eğitim seviyelerine ve soysal statüye uygun olduğu için değildir. Bir şekilde şans eseri fark edilmiş bir kader olarak resmedilir. Doğuştan gelen bir duyarlılıktan ve çocukluktan itibaren içlerinde büyüyen ve daha sonrasında da çeviri işinde kendine vücut bulan itici bir dürtü olduğundan bahsederler (Sela-Sheffy, 2008: 618-619).

Diğer pek çok meslek grubunda olduğu gibi çevirmenler de iki merkezi imajı yani ulusal düzeyde kültürel bir görevi yerine getiren kültür korumaları imajı ile sanat insanı imajını harekete geçirerek kendilerine özgü bir sermaye oluştururlar. Kültür korumaları olarak bir yandan yerel ilkelerin korunması rolünü benimserken diğer taraftan da yabancı kültürlerden ithal eden yenilikler arasında kalırlar. Söylevleri İsrail hayat tarzının diğer alanlarda olduğu gibi dünya dilleri ve kültürlerine olan aşinalık çevirmenin saygınlığının ana parametresi olarak değerlendirildiği ortaya çıkar. İbrani dil ve kültür bilgisinde uzmanlaşma aynı zamanda İsrail edebiyat çevirmenleri tarafından yüksek bir mertebeye konulur. İster geleneksel ister eksantrik bir yaklaşım olsun, yerel ilkeler lehine konuşma İsraili çevirmenlerin kendi imajları açısından hala güçlü bir bileşendir. Bununla birlikte ne tür bir kültürel bağlantıya sahip olurlarsa olsunlar söylemleri kendilerine uygun gördükleri en arzu edilen imajın “yaratıcı” sanat şeklini ortaya koyanların tarzıdır. Bu imajların pazarlanması ve karşılıklı etkileşimleri bu çevredeki edebiyat çevirmenlerinin eylem alanlarında imtiyazlı pozisyonlarını garanti altına almaları konusunda yardımcı olur (Sela-Sheffy, 2008: 620).

Bu tür bireysel çevirmenler zaten yeterince sembolik sermaye biriktirmişlerdir. Bu sembolik sermaye de genellikle edebiyat eleştirmeni, editör gibi diğer saygın meslek fırsatlarına dönüşür. Çevirmenler genel itibarıyla edebiyat zevki hakkında söyleyecek bir sözü olan ve özellikle de çeviri edebiyat piyasasında karar verici kamu figürleri haline gelirler. Bu sermaye eserlerinin fiyatı konusunda pazarlık yapma gücünü onlara

verir. Tüm bunlar söylemlerinde ima ettiklerinden daha fazladır (Sela-Sheffy, 2008: 620).

Çeviri piyasası, çeviri eğitimi, etik ve ideoloji gibi konuları ön plana çıkaran “Çeviri sosyolojisi” alanında yapılan son girişimler (Pym, 1992, 2002; Gouanvic, 1995; Hermans, 1995; Heilbron, 1999; Heilbron ve Sapiro 2002; Grbic, 2001; Tate ve Turner, 2002; Wallmach, 2002; Wolf, 2002; Calzada-Perez, 2003; Inghilleri, 2003, 2005a, 2005b; Diriker, 2004) nadiren çevirmenleri ve tercümanları kendi ilgileri, beklentileri ve kaynaklara erişim sınırları içinde kültürel bir grup olarak ele almıştır (Henderson, 1987; Robinson, 1997; Delisle, 2002; Choi ve Lim, 2002; Sapiro, 2004; Limon, 2005) (Sela-Sheffy/Shlesinger, 2008: 81-82).

Farklı bir bakış açısına göre çevirmenler başkasının rolünü ezberleyen mesleki bir gruptur. Uzmanlar konusundaki sosyolojik edebiyat modern mesleklerin kuramsal alanı ve tarihi, kurumları, bilgi türleri, kariyer örüntüleri, eğitim ve yargı gibi unsurları ortaya çıkarır (Larson, 1977; Torstendahl ve Burrage, 1990; Abbott, 1988; Freidson, 1994; Macdonald, 1995). Ancak bu türden çalışmalar daha çok geleneksel anlamda kurumsallaşmış ve saygınlık kazanmış profesyonelleşme noktasında “başarı öyküleri” olan tıp, hukuk, muhasebecilik ve bunun gibi mesleklerle sınırlı kalmaktadır. Yarı kurumsallaşmış meslekleri tamamıyla reddetmeseler de (veya profesyonelleşmede başarısız olduklarında) çoğu araştırma bu uğraşlara kısaca değinmektedir (Sela-Sheffy/Shlesinger, 2008: 82).

Ana çalışmaların çoğu genellikle de uzmanlık bilgisi, otorite ve kontrol ile ilgilenirken diğerleri de imaj oluşturma ve “profesyonel kendilik” savunmaya odaklanmış durumdadır. Temelde röportajlardan elde edilen bu tür çalışmalar genellikle de görünmezlik gibi statü sorunlarıyla yüzleşen meslek grupları (Nilsen ve McKechnie, 2002 kütüphaneciler üzerine), müşterileriyle tanınlanmamış ilişkileri (Erman, 2004 Türkiyedeki mimarlar üzerine) düşük saygınlık (Mishler, 1999 zanaatkarlar), veya zarar görmüş statü (Gordon, 1997 ABD’deki zenci öğretmenler) gibi meslek gruplarının üyelerinin karşılaştığı sorunlarla ilgilenir. Söylev analiz yöntemleri kullanılarak bilgi sağlayıcıların sosyal performans olarak sergiledikleri öze temsil şekillerinin sözlü ve öykü biçimindeki özelliklerine daha yakından dikkat edilir. Tanınmış bir meslek olarak

oldukça düşük görünürlüğü dikkate alındığında çeviri bu tartışmalarda yer almaz. (Sela-Sheffy/Shlesinger, 2008: 82).

İsrail’de genel olarak meslekler ve meslek olarak çeviri şaşırtıcı bir şekilde az araştırılmıştır. Her ne kadar İsrailin verdiği burslar çeviri kuramlarına dikkate değer bir katkı sağlasa da sosyo-kültürel araştırmalar buna dahil edilmemiştir (Even-Zohar 1978, 1997; Toury 1978, 1995; Shlesinger 1989, 1995, 2000). Yukarıda belirtildiği gibi İngiltere yönetiminde olan Filistin ve daha sonrasında İsrail devletinde çevirmenlerin sosyal konumlarına yönelik ilgi eksikliği İsrailin mükemmel göçlerin yaşandığı bir toplum ve diğer kültürlerle olan ilişkilere daima büyük bir önem atfedilen merkezi ancak arzulu kültürel sahnenin karakterize ettiği tarihi düşünüldüğünde oldukça şaşırtıcı bir hal almaktadır. Modern İbrani dil ve kültürünün oluşturulmasında çevirinin oynadığı önemli rol üzerine dikkate değer çalışmalar yapılmıştır (Even-Zohar, 1990; Toury, 2002). Filistin’de 1920 ve 1930 lu yıllarda İbranice çeviri piyasasının yayılması üzerine Shavit ve Shavit’in (1997) önemli çalışması hariç tutulursa bu tür çalışmaların yeni kültürel repertuarın oluşturulması üzerine yoğunlaşmıştır ve sosyal dinamiklere çok nadir değinilmiştir. Dahası bu tür alanında öncül çalışmalar Osmanlı ve İngiliz dönemlerine kadar uzanan Filistin Yahudi toplumunda geliştirilmiş ve devlet olma durumuyla yayılan diğer çeviri faaliyetlerini saf dışı bırakarak edebi çeviriyle sınırlı kalmıştır (Sela-Sheffy/Shlesinger, 2008: 82-83).

Çevirmenler ve tercümanları sosyal bir grup olarak kabul etmeye yönelik bilimsel bir ilgi eksikliğinden dolayı bu boşluğu doldurmak adına çalışma yapılmıştır: marjinalite bulmacısını çözmek, statü çabaları dinamiklerini ortaya koymak ve belirsiz mesleki alanda “mesleksel benliği” inşa etmek için de bu çalışma yapılmıştır. Günümüz İsrailde var olan durumun incelenmesiyle sınırlı olan bu çalışma çeviri alanının özerk sembolik sermaye kaynağı olması için ne tür ve ne ölçüde girişimlerde bulunup bulunulmayacağını ortaya koyar (Bourdieu ve Schwibs, 1985). Çalışmanın amacı aynı zamanda İsraili tercüman ve çevirmenlerin kültürel varlıklar olarak tanımladıkları varlıkları keşfetmek ve bu mesleğin farklı dallarında bunları harekete geçirme eğilimlerini, kendi derecelendirmelerinde ortaya çıkan farklar ve hiyerarşileri incelemektir (Sela-Sheffy/Shlesinger, 2008: 83).

Benzer bir yaklaşım mesleklerin incelenmesinde kullanılan biyografik yöntemde ima edilmiştir. Apitzsch (2004; Elbaz-Luwisch, 2001) da belirttiği gibi meslek anlayışları nadiren daha önceden belirlenmiş ya da belirsizlik durumlarında şekillenen bağlantı kuralının da dâhil edilmesi için biçimlendirilmiş yöntemler ve güç araçlarının ötesinde seyreder (Apitzsch, 2004: 1). Bu türden bir bakış açısı “profesyonellerin biyografilerinin çıkarılma süreçlerine tehdit olarak sosyal entegrasyonu sağlama ve kouwaya yönelik etkileşim çabaları yoluyla biçimlendirilir (Sela-Sheffy/Shlesinger, 2008: 83).

Sonuç olarak mesleki saygınlık sosyolojik kuramı saygınlık ölçütü olarak ekonomik başarıları önemli bir parametre olarak görürken (Treiman, 1977; Nam ve Powers, 1983), biz herhangi bir mesleğe “ruhsal” artı bir değer veya sembolik bir sermaye katan kültürel öğeler üzerinde duracağız. Kuramsal bağlamda “dış” ekonomik bağlardan bağımsız ve her bir alanın kendi iç rakip güçleri tarafından belirlenen bir değer (Bourdieu 1985). Belirli kültürel alanlarda- özellikle de sanatta- bu türden bir sermaye salt materyal başarıdan daha önemli olarak kabul edilir. Herhangi bir alanda sembolik sermayenin izlenme hacmi ve yoğunluğu alanın özerk statüsünün bir göstergesidir (Sela-Sheffy/Shlesinger, 2008: 83-84).

Çeviriyi uygulama alanı ve bu bağlamda sosyal bir grup olarak anlamak için çevirmenlerin ve tercümanların nasıl sembolik sermaye biriktirdikleri, ne tür eşyalara kendi varlıkları olarak değer atfettikleri ve kaynaklarının ne olduğunu sorulmalıdır. Çevirmenlerin ve tercümanların sözlü benlik sunumlarında kullanılan stratejilere odaklandığımızda bireylerin kendilerini tanımlama şekillerini ve diğerlerinin onlara kendini ortaya koyma ve zarar görmüş statüyle başa çıkma yollarını gösteren kültür sosyolojisi alanında yazılmış çalışmaları takip ediyoruz (Goffman, 1959, 1963; Lamont, 1992, 2000; Benoit, 1997; Condor, 2000; Dolby, 2000; Campbell ve McLean, 2002) (Sela-Sheffy/Shlesinger, 2008: 84).

3.1.11. Pierre Bourdieu - Güç İlişkileri Ve Çeviri

Maenttaeri'nin çeviri eylemi kuramında çeviri bir “kooperasyon” ve “koordinasyon” süreci olarak anlaşılmaktadır. Maenttaeri'nin kuramı, çeviri sürecini salt işverenin çevirmene tahakkümü ve alıcıların baskın taleplerinin çevirmen tarafından gerçekleştirilmesi süreci olarak gören yaklaşımlara bir cevaptır. Çeviri sürecinin tüm

katılımcıları Maenttaeri'nin kuramında, bir toplumsal işi yerine getirmek amacıyla iyi niyetle bir araya gelmiş ve işlevsel bir ürün vermeyi amaçlayan aktörlerin ortak çalışmasının ürünüdür. Çeviri bir yayınevi ve güç dayatması değildir. Gönüllü bir iş ve uzmanlık ilişkisidir. İşe ihtiyacı olan kişi ya da kişiler, işini bir işverene ısmarlarlar, bu iş veren işin uzmanı ve işi en iyi yerine getirecek çevirmenlere, işi ve ihtiyacı bildirir. Çevirmen, işini yaparken, bu işe neden ihtiyaç duyulduğu, işin gereğinin ne olduğu ve iş üretimi için nelere ihtiyacı olduğunu saptayarak, tüm bileşenleri dikkate alarak bir uzmanlık eylemi gerçekleştirir. Maenttaeri'nin kuramında yayınevi, güç sahibi ve çevirinin belirleyicisi olarak görünmekle birlikte, bu güç ve belirleme, keyfi ve baskıcı bir güç anlamına gelmemektedir. Maenttaeri, çeviri sürecini hiyerarşik modeller olarak gösterir. İşveren ve yayınevleri bu hiyerarşinin en üstünde yer alsalar bile, Maenttaerin hiyerarşik modelini bir ast-üst ilişkisi olarak yorumlamak yanlıştır. Aynı hiyerarşik model, çeviri amaçları ve çeviri sistemi için de geçerlidir. Hiyerarşinin Maenttaeri'deki anlamı, mikro yapılarla makro yapılar arasındaki ilişki olarak görülebilir. Sözcüklerle metin arasında var olan hiyerarşi, metnin alt ve üst amaçları arasında olan hiyerarşi gibi, çevirmenin bakışı ve sorumluluğuyla yayınevlerinin sorumluluk ve yetkisi arasındaki hiyerarşi de bir işbirliğindeki paylaşım ile ilgilidir. İşverenin hiyerarşideki rolü, görev ve sorumluluk alanının çerçevesi olarak nitelendirilir.

Çeviri alanında güç ilişkisi Toury'nin normlar kuramında da önemli bir yere sahiptir. Toury'nin kuramında çeviri politikası ve çevirmen için belirlenen politikanın çevirmenin öncül normlarını oluşturur. Çeviri politikası çevirmenin kararlarında belirleyicidir. Toury, çeviri politikalarını çeviri sürecinin görünmeyen, fakat çevirmen tarafından dikkate alınarak, çeviriyi belirleyen bir boyutu olarak düşünür.

Maenttaeri çeviri sürecini farklı sosyal bireylerin ve kurumların katılımcı olduğu sosyal bir eylem dizgesi olarak araştırmaktadır. Maenttaeri çeviri eyleminin hangi şartlar altında gerçekleştiğini araştırmış ve çevirinin tüm katılımcıların uzlaşması neticesinde bir çevirinin gerçekleştiğini ifade etmiştir. Görev veren ve çevirmen arasında gerçekleşen işbirliği konuşması ve iş bölümüne göre çeviri projesinin tespit edilmesi aşaması gerçekleşmiş olmaktadır, aynı zamanda bu görüşmelere çevirmenin yanı sıra uzmanlarda katılabilmektedir, bu aşamada sonucunda skopos yani amaç

belirlenmektedir ve böylelikle çeviri süreci gerçekleşmekte ve ürün olarak çeviri erek metin alıcılara sunulmaktadır (Wolf, 1999: 266).

Sonuç ürünü olarak alıcıları açısından bu modele bakıldığında, çevirinin kabul edilip edilmeyeceği çeviri pazarının şartlarına bağlı olduğu tespit edilmektedir. Bourdieu'ye göre her bir aktörün ağırlığı öncelikli olarak sembolik sermayesine bağlıdır, yani birçok sosyal grubun ya da kitle iletişim araçlarından elde ettiği prestij sayesinde itibar görmektedir. Çeviri pazarındaki güç ilişkileri gerçekte bu şekilde düzenlenmemiştir, çevirmenin sosyal aktör olarak ağırlıklı rol oynaması söz konusu değildir. Bourdieu anlamında toplum (bizim açımızdan çeviri sürecine dahil olanlar) farklı alanlara bölünmüşlerdir (politik, ekonomik, kültürel, edebiyat) ve bu alanların öncüleri sürekli bir çatışma içerisindedir karşılıklı olarak, bu çatışmaların çıkış noktası en yüksek seviyede sermayeyi (ekonomik ya da sembolik) elde etme çabasıdır. Bu bağlamda çevirinin işlevi, yani çevirilmiş metnin işlevi hem kaynak kültür alanı hem de erek kültür alanı tarafından belirlenmektedir (Wolf, 1999: 266; Wolf, 2011).

Öncelikli olarak neyin çevirileceği, neyin yayınlanacağı seçilmektedir. Çevirmeni kim seçmektedir, hangi yayınevi tarafından basılacaktır? Kaynak kültürde bu faktörler arasında hangi ilişkiler bulunmaktadır? Her bir aşama sosyal, ekonomik ve politik alanlara bağlıdır ve ilgili sermaye türüne göre belirlenmektedir (Wolf, 1999: 267).

Çevirmen sadece uluslararası mandarin ilişkisiyle ele alınmamalıdır, çevirmen aynı zamanda tüm toplumsal bağlamda ele alınmalıdır. Çevirmen ve görev veren arasındaki etkileşim hiç bir zaman nötr bir alanda gerçekleşmemektedir. Çoğu zaman ajanslar tarafından çevirmenlere görev verildiğinden çevirmenin yetileri tam olarak görülememektedir (Wolf, 1999: 268).

Bourdieu anlamında çeviri ürünü „kültürel ürün“ olarak görülmektedir. Kültürel ürünün özel karakteri Bourdieu'ye göre alanın her bir organı arasındaki ilişkiyi belirlemektedir. Çeviri bağlamı için bunun anlamı, çevirinin yüksek bir kabul edilebilirlik beklendiği ve duruma göre çeviri sürecine katılanlar arasında iletişim derecesini arttırdığıdır. Kültürel ürünün sembolik değeri kendi kendine varolmamaktadır, daha çok seçim ve itibar mekanizmaları tarafından belirlenmektedir (yayınevleri) (Wolf, 1999: 268).

Kültürel bir yapının meydana gelmesi sadece bir kurum tarafından kabul edilmesine ve akabinde edebiyat alanına dahil edilmesine bağlı değildir (yayınevi, çeviri işletmeleri, bilimsel dergiler), daha çok belirli alandaki hakim olan kuralların yazar veya çevirmen tarafından içselleştirilmesine bağlıdır. Bunun anlamı yazar/çevirmenin ve yapının kaynak kültür ve erek kültür edebiyat alanındaki meşruluk derecesi yapının alımlanması için oldukça önemlidir (Gouanvic, *Pour une sociologie* 34). Meşrulaşması farklı faktörler tarafından ölçülebilmektedir, bunlar eleştiri, edebiyat fiyatları, satış rakamlarıdır. ABD deki bir yayınevi Said'e üçüncü dünyadan hangi eserlerin çevrilmesini sorduğunda listenin en başına Mahfouz'un eserlerini önermesine rağmen, Arapçanın çelişkili bir dil olması sebebiyle Mahfouz'un kitaplarının çevirilmek için seçilmediğini öğrenir. Burada görüleceği gibi çeviriler güçlü bir meşruluğa sahip olduklarında ancak pazara çıkma şansı elde edebilmektedirler. Yayınevlerinin kendi kültürel sermayeleri tehdit altında olduğunda Said örneğinde görüldüğü gibi savunma mekanizmaları devreye girmektedir (Wolf, 1999: 268-269).

Çeviri aktörleri hiyerarşik güç şemalarına tabidirler. Holz-Mänttari'nin çeviri görevini verenler bu hiyerarşinin en üstünde yer almaktadırlar. Çevirilecek metni ve çeviriyi seçerler. Genelde edebiyat eleştirisine etki edebilecek gerekli kültürel, sembolik ve politik sermayeye sahiptirler (Wolf, 1999: 269-270).

Hangi şartların mevcut olması gerekir ki bu ilişkilerde bir değişim olsun? Bourdieu'ye göre sosyal aktörler eylemlerinde önceden belirlenmişlerdir. Yeni deneyimler varolan toplum içerisindeki doxalar tarafından sorgulanabilirse uygulamadaki durumlar belki değişim gösterebilecektir. Öncelikli olarak farklı aktörler arasındaki sermaye dağılımı ile ilgilidir, çeviri anlamında esas olarak çevirmen ve görev veren arasında sembolik sermayenin daha iyi dağıtılması gerekmektedir. Alımlama alanında alana özgü "oyun kuralları" ve bunların meşrulukları sorgulanırsa bir değişim yaşanabilecektir (Wolf, 1999: 270).

Sosyal aktörler, yani eylem partnerleri, belirli sosyal alandaki kendi konumlarını tartışmaya ve gerektiğinde yeniden konumlanmaya davet edilmektedirler. Bununla şüphesiz ki bilinç tabanı kastedilmektedir. Bourdieu için bilinç, alımlama, düşünme ve eylem şemasının merkezi kavramıdır. Bourdieu, Leibniz'ten yola çıkarak "insan eylemlerinin dörtte üçünde otomatik olduğundan bahseder. Bourdieu'ye göre kendi

düşünce ve eylem sınırlandırmalarımızı aşabilmek için öncelikli olarak “bilinçlenme” sürecinden geçmek zorundayız (Wolf, 1999: 270-271).

Bu tarz bir bilinç değişikliği sadece gelecekte çevirinin sosyolojik birleşmelerinin daha fazla dikkate alınmasıyla gerçekleşebilecektir. Ancak bunun içinde var olan çeviribilimsel anlayışların sistematik olarak tamamlanması gerekmektedir. Son yıllarda bu yönde yapılan araştırmaların başında çevirmenlerin rolü üzerinedir ve habitus kavramı merkezdir. D. Simeoni tarihsel bağlamda çevirmenlerin düşük statülerinin sebebinin kuralcı davranışlarına ve itaatkar davranışlarını içselleştirmelerine bağlamaktadır (Wolf, 1999: 271-272).

Simeoni çeviri eylemi bağlamında tartışılan çeviri pazarı ve aktörleri probleminden ziyade, daha çok çevirmenlerin habitusunun rolünü metin üretim boyutunda ele almaktadır. Ancak Wolf yine de Simeoni'nin habitus-kavramı çalışmalarının sosyolojik çerçevede yeni açılımlar getirdiğini ifade etmektedir (Wolf, 1999: 272).

Simeoni'nin yanı sıra Andre Lefevere'nin “patron sistemleri” çalışması, çeviri sürecindeki güç ilişkilerini tartışmaya zemin oluşturabilmektedir. Lefevere'de ağırlıklı olarak ideolojik ve ekonomik türdeki ve çevirilen edebiyat eserlerinin yayınlanmasında statü sorusunun dış baskılar tarafından belirlendiğini ifade etmektedir. Edebiyat böylelikle belirli toplumda, belirli şekilde işlev görmesi için manipüle edilmektedir. Edebiyat ürünlerinin alımlama şartları J. Marc Gouanvic tarafından Bourdieu'nün alan kuramı temelinde ayrıntılı olarak ortaya konmuştur. L. Venuti'nin eserlerinde öncelikli amaç çevirmenleri görünür kılmaktır (Wolf, 1999: 272-273).

Buna göre diakronik ve senkronik olarak birçok problemlili alan tartışılması gerekmektedir, yayınevi politikaları, çevirmenlerin sosyal ve hukuki statüleri, çeviri eyleminin kamuyu bilinçlendirme vs. gibi (Wolf, 1999: 273).

Çeviriyi uluslararası aktarım olarak düşünürsek öncelikle uluslararası ilişki alanının var olduğunu farz ederiz, bu alan ulusal ülkelerin ve dil gruplarının varlığıyla oluşmaktadır ve bunlar birbirlerine rekabet ve yarışma ilişkisi içerisinde bağlıdır. Çeviri eylemini anlamak için öncelikli olarak bilinmesi gerekir ki, çeviri ulusal devlet ve dilleri arasındaki güç ilişkilerine bağlıdır. Bu güç ilişkileri 3 türden oluşmaktadır: 1. politik, 2. ekonomik, 3. kültürel. Bu ayırmadan yola çıkarak 2 görüş ortaya çıkmaktadır: 1. dilsel

topluluklar arasındaki güç ilişkileri (Bir dili anadil olarak konuşan ve yabancı dil olarak konuşan kişilerin sayısı) 2. kültürel üretimin ilgili alanı içerisinde birikmiş sembolik kapital. Bu güç ilişkilerinde politik, ekonomik, kültürel mücadele araçları eşit dağıtılmamıştır. Bu yüzden kültürel değişimler eşit olmayan değişimlerdir ve egemenlik/baskı ilişkisini ortaya çıkarmaktadırlar. Bu analize uygun olarak çevirilerin akışı ulusal devletlerin, dillerinin ve bunların edebiyatları arasındaki güç ilişkileri tarafından tanımlanan uluslararası alana yeniden konumlandırılmalıdır (Heilbron/Sapiro, 2007: 95).

Çevirinin global sistemi bir dizi hiyerarşik ilişkiyi tanımlamaktadır ki, bunlar bir çok genel mekanizmanın işlevini ortaya koymaktadır. Çeviri kitaplarını uluslar arası pazarına ilişkin istatistiksel verilere bakıldığında bu değişimlerin yapılarına yönelik genel bir yol tanımlanabilmektedir. Dünya çapında yapılan çevirilerin yarısı İngilizceden yapılmaktadır. Bunu Almanca ve Fransızca kitaplar izlemektedir (Heilbron/Sapiro, 2007: 95-96).

Diğer kriterleri göz önünde tutmadan önce bu yapıdan birçok doğruluk elde edebiliriz. İlk gözlem çeviri akışının yüksek oranda eşit olmadığıdır, merkezden dışa doğru bir akış vardır. İkincisi ise az gelişmiş ülkelerin dilleri arasındaki iletişim daha çok merkeze aracılık etmektedir. Bir dil ne kadar merkez olursa, o kadar çok aracılık işlevi kapasitesine sahip olur. Bu nedenle Norveççeden İngilizceye veya Fransızcaya yapılan bir çeviri yayıncı tarafından o kadar çabuk duyurulur. Yayıncı merkez dile yapılan çeviriyle birlikte hızlı bir şekilde diğer dillere büyük oranda çeviri yapılacağını öngörebilmektedir. Üçüncü özellik ise çeviri çalışmalarının çeşitliliği ile ilgilidir. Çeviri dünyasında bir dil ne kadar merkez olursa, o dilden o kadar çok kitap türü çevrilir (Heilbron/Sapiro, 2007: 96).

Farklı ülkelerdeki çeviri paylaşımının eşit olmayışı bu güç ilişkilerini de ortaya koymaktadır. Uluslar arası alanın işleminin en önemli karakteristik özelliklerinden biri de çevirinin merkezi derecesiyle göreceli önemi arasındaki ilişkiyle ilgilidir. Çeviri sisteminde bir dil ne kadar merkeziyse, çeviriler o kadar az oranda çevirisi yapılmamış metinlerle karşılaştırılmaktadır. Dominant ülkeler yaygın olarak kültürel ürünlerini ihraç ederler ve çok az oranda kendi dillerine çeviri yaparlar, hükmedilen ülkelere çok az ihraç ederler ve birçok yabancı kitap çeviri aracılığıyla ithal ederler. Bu nedenle 1990'lı

yılların başında İngiltere’de ve Amerika’da yayınlanan çeviri kitap oranı “less than 4% of the national production of books” olarak ifade edilmektedir (Heilbron/Sapiro, 2007: 96).

Çeviri akışını güç ilişkisi bağlamında ele aldığımızda tarihsel değişiklikleri daha iyi anlamamızı sağlamaktadır. Bir ülkenin gücünü veya prestijini kaybetmesiyle dilinin statüsünün azalması sonucu çeviri aktivitesinin düzeyine etki etmektedir (Sovyetler Birliği örneğinde olduğu gibi) (Heilbron/Sapiro, 2007: 97).

Uluslararası kültür değişiklikleri üç ana faktöre göre farklılık göstermektedir: - ülkeler arasındaki politik ilişkilere göre, - ekonomik ilişkilere göre, - özellikle kültürel değişimlere göre. Üretim ve sembolik (sermaye) malların dolaşımı ve uluslararası kültürel değişim üzerindeki kısıtlamalar iki aşırı uç arasında konumlandırılabilir: yüksek derecede politikleşme ve yüksek derecede ticarileşme. Metin dolaşım türü bu farklı mantıklara bağlıdır, orijinalin üretildiği ve alımlandığı ülkenin kültürel üretim alanlarının yapısına göre ve ihracat ve ithalat tarzlarına göre kısmen aktarım zincirini belirlemektedir (Heilbron/Sapiro, 2007: 97).

Uluslararası kültürel değişimler kurum ve bireysel aktantlar vasıtasıyla organize edilmektedir, bunların her biri de farklı politik, ekonomik ve kültürel dinamikler tarafından meydana gelmektedir. Ulusal kimliklerin kültürel yapılandırma süreci açıkça ulusal devletlerin oluşumuna ve bunlar arasındaki rekabete bağlıdır (Heilbron/Sapiro, 2007: 101).

Bu nedenle, çeviri aracılığıyla yabancı edebiyatın dolaşım dinamiklerini anlayabilmek için, sadece uluslararası yapısının tanımlanması değil, aynı zamanda alımlama alanının (space of reception) yapısı da tanımlanmalıdır. Bu özel alan az veya çok hem Pazar hem de politik faktörler tarafından yönetilmektedir ve bu kurumların işleyişine bağlıdır: yazılı basın kontrolü, özel kitap serileri, her bir yayının evinin kuralları, mecmua ve dergi alanı, kısıtlama türleri (Heilbron/Sapiro, 2007: 102-103).

Daha genel anlamda çevirinin birçok işlevi vardır: bir aracılık ve değişim entrümanı, politik ve ekonomik işlevleri yerine getirmek, onaylama türü oluşturma, öyle ki yazarlar kadar araçlarda yararlanıcı olabilmektedir. Çevirinin değeri sadece dillerin konumuna bağlı değildir, aynı zamanda hem çevirisi yapılan yazarın hem de bunların

çevirmenlerinin konumuna ve bunlardan her birinin uluslar arası edebiyat alanına ve global edebiyatına bağlıdır. Merkezi bir dile yapılan çeviri bir ithaf/tahsis/adama (constitutes a consecration) oluşturmaktadır ki, bu da kaynak kültürde yazarın konumunu belirlemektedir (Heilbron/Sapiro, 2007: 103).

Çevirinin bu iki işleviyle yayınevlerinde ve gazetelerde de karşılaşmaktayız: yayınevleri edebiyat sermayesi ile donatılmışlardır ve çevirisini yaptırdığı yazarı takdir etme gücüne sahiptir. Çeviri ekonomik ve kültürel sermayesi eksik olan yayınevlerinin sembolik gücünün bir aracıdır. Yazarın stratejileri olanakların sürekliliğinin bir göstergesidir. Baskın bir alanda baskın olan yazarlar baskın alanın baskın yazarlarını çevirerek konumlarını iyileştirmeye çalışmaktadırlar. Oldukça marjinal bir pozisyona sahip yazarlar ya da yeni başlayanlar henüz bilinmeyen yazarları çevirmeye teşvik edilmektedirler (Heilbron/Sapiro, 2007: 103).

Yazınsal çeviri genel kimlikleri oluşturmada rol oynamaktadır. Edebiyat, sanat ve müzik Avrupa'da ulusal kimliklerin oluşumunda önemli bir rol oynamaktadır. Brezilya ve Arjantin ulusal kimliklerini kültürel değişime rekabetle oluşturmuşlardır, Brezilya'ya özgü çalışmaların Arjantin İspanyolcasına çevirisi 20. yüzyılda önemli rol oynamıştır. Bu gibi sembolik malların kullanımı sosyal kimliklerin, dini kimliklerin, cinsiyet kimliklerinin, yerel kimliklerin ve sosyal grupların kimliklerinin yapılanmasında da gözlenmiştir. Bu yapılandırma işi grubun baskın olması durumunda daha fazla önem kazanmaktadır. Sembolik malların ulusaşırı alınılanması göçmen ya da dini azınlık topluluklarının kimliklerinin sürdürülmesi işlevine sahiptir (Heilbron/Sapiro, 2007: 103-104).

Çeviriyi sosyal eylem olarak anlamak için tamamen metinsel olan yaklaşımları atlamak gerekmektedir ve bu eyleme katılan tüm araçları bütünsel bir yapıda ele alan yaklaşımları araştırmalara dahil etmek gerekir. Öncelikle ve en önemlisi çeviriyi uluslararası metin döngüsüne yeniden geri vermeliyiz. Bu hiyerarşi, üç asıl olan dinamiklerin güç ilişkisi yapısından kaynaklanmaktadır: bunlarda ekonomik, politik ve kültürdür. Bourdieu'nün sosyolojik kuramı bunlardan her birinin mantıksal özelliğini ve etkileşimde oldukları belirli tarihsel şartları farklı yollardan dikkate almamızı sağlamaktadır. Bu dinamikler bu eylemlerinin ürünlerinde sosyal ve sembolik değerlerini ve sembolik sermaye birikimlerinden ithaf/tahsis/adamaya kadar genel

kimlik yapısı işlevlerinin farklılığını göstermektedir. Bu mantıkların her biri az ya da çok derecede aracılıkta uzmanlaşmış aktantlar tarafından gerçekleştirilmektedir. Bu araçlar çeviri eylemiyle işbirliği içerisinde yer almaktadırlar ve bu alandaki hiyerarşiyi ya korumaya ya da kaldırmaya uğraşmaktadırlar. Çeviri pratiğinde uzmanlaşma ve profesyonelleşme bu alandaki gelişmelerde süratli bir şekilde gelişme kaydeden kültürel endüstride ve artan uluslararası değişmelerle birlikte görülmektedir (Heilbron/Sapiro, 2007: 104).

Prunc çevirinin ideoloji ve güç tarafından yönlendirilen kültürel bir yapı olarak kültürleri önemli derecede yapılandırdığını (Bassnett / Lefevere, 1998) ifade etmektedir. Çeviri yapılandıran yapı olarak (Hermans, 1997) kendi kültürünü dışarıya sunan ve yabancı kültürleri içeriye yansıtan bir kurumdur (Bachmann-Medick, 2004) (Prunc, 2007: 20).

Çeviri eylemi, kültürler arasında prestij ve güç ilişkilerine bağlı olarak gerçekleşmektedir (Prunc, 2007: 20). Prunc Bourdieu'nün alan kuramını çeviriye uyarlayarak alanların tarihsel yapılandırılmış oyun alanları olarak güç ilişkilerini yönettiklerini ifade etmiştir (Prunc, 2007: 21). Alan içerisindeki güç oyunları en büyük etkiye sahip sembolik sermaye aracılığıyla garanti altına alınabilmektedir, bundan dolayı aktörler sahip oldukları sermaye türlerini sembolik sermayeye dönüştürmeleri onlar açısından yararlı olacaktır (Prunc, 2007: 23- 24).

3.1.12. Pierre Bourdieu'nün Kuramlarının Çeviriye Etkisi

Wolf çevirilerin daima üretildikleri tarihsel ve kültürel şartları yansıttıklarını ifade etmiştir. Bassnett (1998) bundan yola çıkarak araştırılan nesnenin yeniden tanımlanması gerektiğini ve esas olarak üretilen metnin hem kaynak kültür hem de erek kültür bağlamında incelenmesi gerektiğini ifade etmiştir. Bu bakış açısı çeviri sürecine ışık tutan yeni yöntemler getirmiş ve çeviri eyleminin maruz kaldığı güç ilişkilerini ortaya çıkarmıştır. Bunun sonucunda çevirinin hiçbir zaman tüm etkilerden arınmış bir nesne olamayacağını ifade etmiştir (Wolf, 2007a: 132).

Yeni gelişen bu akış açısının sunduğu veriler çeviri sürecinin çok önemli bir özelliğinin ihmal edildiğini göstermiştir; çeviriye sosyal eylem olarak bakmak ve bunun sonucu olarak çevirmenin rolü ve çeviri sürecine sosyal aktörler olarak katılan diğer kişiler. Bu

doğrultuda çeviri fenomeniyle yapılan araştırmaların sonucunda çeviri eyleminin inkar edilemeyecek bir şekilde tüm aşamalarında sosyal sistemin bir parçası olan birey tarafından geręekleřtirildiđi ve diğer yandan çeviri fenomeninin sosyal kurumlara bağlı olduğu ve bu sosyal kurumların çevirinin seçimini, üretimini, dağıtımını büyük ölçüde belirlediğini ortaya koymuştur (Wolf, 2007a: 132).

Çeviri sürecine etki eden bireyler ve kurumların interrelasyonel ve etkileşim karakterleri çevirinin sosyal eylem (Hermans, 1997) olarak anlaşılmasında büyük öneme sahiptir. Bu bağlamda çeviriyle ilgili sosyal belirlenimleri analiz etmek çevirmeni ve çeviri araştırmacısını yapılandıran ve yapılandırılmış toplumun bir bireyi olarak tanımamıza yardımcı olmaktadır. Son birkaç yıldır bazı çeviribilimciler özellikle Fransız sosyolog Pierre Bourdieu'nün kuramlarına başvurmuş ve bu süreçleri temellendirmeye çalışmıştır (Wolf, 2007a: 133).

İngilleri, Bourdieu'nün çalışmalarının çeviri çalışmalarına önemli katkıları bulunduğunu ifade ederek, bu kapsamda çevirmenlere daha fazla odaklanıldığını ifade ederek, sosyal ve kültürel aktörler olarak metin üretimlerinde ve yeniden üretimlerinde sahip oldukları rollerin daha iyi araştırılabileceğini belirtmiştir. Bourdieu'nün habitus, alan, sermaye ve illusio konseptlerinin aktör ve yapı arasındaki etkileşimlerin kuramsallaştırılmasında çok değerli ve eşsiz katkılar sağlamaktadır. Aktör ve yapı arasındaki bu ilişkileri ortaya koyan Bourdieu'nün kuramları sayesinde çeviri eylemleri tarihsel ve sosyo-kültürel bağlamda incelenilmekte ve çevirmenlerin içinde görev aldığı karmaşık yapıların kendilerine nasıl etki ettiklerini açıklayabilme imkanı sunmaktadır (İngilleri, 2005a: 126).

Topluma bağlı bir eylem olarak ve yerel/global toplumsal düzeni yeniden üretme işlevine sahip olarak algılanmaya başlanan çeviri, araştırmalara daha fazla “sosyolojik” yaklaşımlarla ele alınmasını sağlamıştır. Bu sadece çeviri aktivitesinde yer alan kurumlara ve aktörlere ilgiyi arttırmamış aynı zamanda akademik disiplinlerarasında çevirinin tanınmasını ve konumunun öne çıkmasını da sağlamıştır. Çeviri araştırmalarının dilbilimsel ve semiotik yaklaşımlardan uzaklaşarak bir “kültürel” dönüşüm yaşadığı artık kabul edilmektedir ve metin odaklı analizlere olan önyargı sosyolojik yaklaşımların gelişmesine açık bir şekilde katkı sağlamıştır. Bu gelişmeler çerçevesinde İngilleri dikkate alınması gereken iki unsur olduğunu ifade etmiştir,

bunlar: (a) bu gelişim bağlamında Bourdieu'nün konseptlerinin önemi, (b) bu girişime Bourdieu'nün temelini oluşturan ontolojik ve epistemolojik yaklaşımlarının hangi ölçüde uygulabileceğidir (Inghilleri, 2005a: 126).

Habitus, alan, sermaye ve *illusio* konseptleri sosyal bilimlerdeki özne ve nesne arasındaki ikiliği gidermek için bir yöntem önermektedir. Önemli olan bu konseptlerin çeviriye ne getireceğidir ve çeviri sosyolojisi adı altında kültürel, dilbilimsel ve semiotik yaklaşımlardan nasıl farklılık göstereceğidir. Yani bu yaklaşımlardan farklı olarak çeviribilime hangi katkıları sağlayacağıdır. Inghilleri sosyolojik çalışmaların, çevirmen eylemine bağlı olarak toplumsal olarak konumlanmış araştırmacıların ve/ ya da uygulamacıların nerede durması gerektiğini daha kolay anlaşılmasını sağlayacağını düşünmektedir (Inghilleri, 2005a: 128-129).

Bourdieu'nün özne nesne ilişkisi yaklaşımı çeviriyi nesnelleştirme girişimlerinin çevirinin "asıl özelliklerini" öncelikli olarak tanımlanmasına çalışılmaması gerektiğini ve habitus ve alan gibi bilimsel konseptlerin a priori olarak uygulanmaması gerektiğini önermektedir. Daha çok başlangıç noktası olarak önemli sosyal uygulamaları ve bunların belirli bir alan içerisinde konumlanmalarını ve çeviri eylemini kapsayan sermayenin ilişkisel özelliklerinin yanı sıra akademik uzmanlık eylemi olarak alan içerisindeki güç ilişkilerinin ortaya konması gerektiğini ifade etmektedir. Sosyal belirlenimlerin ne olduğunu ve bunların çeviri uygulamalarına nasıl etki ettiği ve nasıl yön verdiği ortaya konulmalıdır. Diğer bir deyişle alan içerisindeki nesneyi tespit etmek ve tanımlamak ve nihayetinde nasıl oluşturulduğunu görmek gerekmektedir (Inghilleri, 2005a: 129-130).

Bourdieu'nün dönüşümsel sosyolojisinin merkezi amacı kültürel, sosyolojik ve tarihsel uygulamalarda oluşturulan gücün eleştirilmesidir. Bu anlamda kültürel paradigmayla yaygın bir odaklanmayı paylaşmaktadır ve etnografik olarak çeviri eylemine bakışının ilgisini arttırmaktadır (Inghilleri, 2005a: 138-139).

Bourdieu'nün hermeneutik yaklaşımlara getirdiği eleştiri ve bunlara karşı sunduğu gözlemci/gözlem ilişkisi alternatif bir kavramsallaştırma önerisi olarak kültürel ve çevirinin dönüşümsel sosyolojisi arasında önemli bir epistemolojik ayrım getirmektedir. Bourdieu'nün özneler arası fikri her zaman habitus ile ve habitus aracılığıyla vurgulanmaktadır. Alan konsepti ve sermayenin özel türlerinin dağıtım

ilişkileri öznelere arası anlamaya odaklanmaktadır, sosyal uygulamalara yatırım yapan sosyal aktörler ve anlamalarının şartları *illusio*'dur (Inghilleri, 2005a: 139).

Sosyoloji kuramları çeviri alanına yenilikler, yeni tartışmalar ve yeni bakış açıları sağlayacaktır. Ve sosyal ve politik ilişkilere bağlı olan çeviri eylemine yeni bir meta-bakışın sağlanması için başlangıç oluşturacaktır. Sosyolojik bakış, edebiyat metinlerine odaklanan ve güç ilişkilerini araştıran kültürel bakıştan farklılık göstermektedir (Inghilleri, 2005a: 142).

Sosyolojik bakış sayesinde betimleyici kuramsal yaklaşımlar daha fazla aktörün farkına varabilecek ve ona daha fazla önem verecektir, çünkü bu yaklaşım sayesinde sosyal aktör olan çevirmen çok daha fazla görünür olmaktadır. Latour'ün aktör network bakışı, Bourdieu'nün habitus ve dönüşümsel bakışı ve Luhmann'ın önemli kuramı çevirmeni araştırmakta ilginç karşılaştırmalı yöntemler sunmaktadırlar. Bu yöntemlerin en büyük faydası çevirmenlerin güncel ampirik çalışmalarda mesleki uygulamalarıyla ilgili ne yaptıkları ve ne söylediklerinin ölçülebilir olmasıdır (Inghilleri, 2005a: 142).

Wolf bugüne kadar çeviribiliminde çevirilerin sosyolojik oluşturulma şartlarının çok az araştırıldığını ifade etmiştir. Çeviri sürecine yönelik yapılan araştırmalarda kültürel parametreler, çeviri eylem dizgeleri çevirilerin toplumsal bağlantılarını içermektedir, ancak aynı zamanda çeviri sürecine katılan kişiler ve kurumlar arasındaki ilişkiyi oldukça fazla etkileyen ve nihayetinde oluşturulacak çeviriye ve özellikle çevirilen metnin alınmasına önemli etkileri olan sosyal faktörlere sistematik bakışla bakılmasını sağladıklarını ifade etmiştir (Wolf, 1999: 262).

Wolf bu makalesinde Bourdieu'nün alan ve sermaye kuramlarından yola çıkarak çeviri piyasasındaki güç ilişkilerini ele almıştır. Bourdieu'nün kültür sosyolojisi konsepti çevirisel sosyolojik faktörlerin analiz edilmesinde oldukça verimli araçlar sunmaktadır (Wolf, 1999: 262).

Bourdieu'nün çalışmalarında merkezi nokta toplumsal pratiği algılayan, öğrenen, tanıyan ve buna göre eylemde bulunan sosyal aktör olarak bireydir. Buna göre sosyal aktörler özne olarak, özgür ve kendi kararlarına göre eylemde bulunamazlar, sosyal aktörler daha çok toplumsal olarak belirlenmişlerdir. Sosyal alanlar, güç ilişkilerinin

muhafazası ve değiştirilmesi için mücadele edilen „güç alanları“, ya da mücadele alanları“ olarak tanımlanmaktadır (Wolf, 1999: 263).

Bourdieu'nün algılama, düşünce ve eylem şemaları uygulamada birbirinden asla ayrı düşünülemez. Bunu çeviriye aktardığımızda, çevirmenlerin yer aldığı çeviri uygulamaları alanında çoğu zaman çeviri sürecine etki eden kişilerin birbirlerini ve çevrelerini bilinçsiz olarak algıladıkları görebilmekteyiz. Düşünce şeması yardımıyla sosyal aktörler sosyal dünyayı yorumlayabilmektedirler, bunu çevirmenin durumu açısından ifade edecek olursak bu durum çevirmenin çevresiyle arasındaki ilişkileri düzenleyen normlar ve gelenekler olarak ifade edilebilmektedir. Aktörün uygulamalarını öne çıkaran eylem şemalarında çeviri eyleminin temelleri görülebilmektedir (Wolf, 1999: 264).

Dilsel sermaye kavramı çeviri süreci için çok farklı bir öneme sahiptir. Bourdieu her bir eylemin belli bir durumun konstellasyonuna, bir yandan katılımcıların dilsel habitusuyla, diğer yandan dilsel pazarın yapılarına bağlı olduğundan yola çıkmaktadır. Dilsel ifadeler yazılı metinlere aktarıldığında ve çeviri sürecine aktarıldığından, çeviri pazarının her bir alanında çok ilginç kararlar ortaya çıkmaktadır. Dilsel pazarda dil dolaşımında bulunmamaktadır, daha çok diskurslar dolaşımında bulunmaktadır ve bu diskurslar Bourdieu'ye göre değerlerini pazara olan ilişkilerine kazanmaktadırlar. Bunun anlamı diskursun değerinin pazardaki hakim güç ilişkileriyle başatmak zorunda olan sosyal aktörün yeteneğine bağlı olduğudur. Niranja, Hindistandaki çevirmenlerin tarih içerisinde tabi olduğu güç ilişkilerini ve baskıları şöyle ifade etmiştir:

Çevirmen kendisi tarafından çevrilen diskursların sadece erek bir alıcı için aktarılan bilgi olarak görülmemesi gerektiğini, bunların ister istemez uyulması gereken varolan Pazar kanunlarının “varlığının bir göstergesi” ve “otoritenin bir göstergesi” olduğunu ifade etmiştir. Çevirmenler diğer sosyal aktörler gibi hiçbir zaman nötr bir alanda eylemde bulunmazlar (alan kuramı), çevirmenler her zaman üretim baskılarına tabidirler. Bu en çok çeviri pazarındaki pazar ilişkilerine bakıldığında görülebilmektedir. Çeviri pazarının kurallarını belirleyen güç sahibi sosyal aktörler çevirinin alıcılarını da belirlediğinden dolayı çevirinin kabulü de çeviri pazarının normlarına bağlıdır (Wolf, 1999: 265).

Farklı sosyal alanlar özel oyun alanlarıyla ve özel yatırımlarıyla yani sermaye

türleriyle karakterize edilmektedir. Sermaye türlerine sahip sosyal aktörler yapısal öğeler olarak pratiğe sistematik etki etmektedirler. Böylelikle güç alanları içerisinde sermayesi güçlü olan aktörler güç ve iktidar merkezleri oluşturmaktadır. Çeviri bağlamında bunun anlamı, çeviri görevini verenin sermayesi güçlü ise tüm güç onun elinde bulunmaktadır, bunlar Bourdieu anlamında yatırım yapan aktörlerdir (Wolf 1999: 266).

3.2. Çeviri Sosyolojisi Kuramı Olarak Luhmann'ın "Toplumsal Sistem Kuramı"nın Çeviriye Etkisi

On yıldan fazla süredir Luhmann'ın sistem kuramı çeviri kuramına etki etmektedir. Andreas Poltermann'ın ve Theo Hermans'ın (1997, 1999, 2007a, 2007b) Luhmann'ın sosyal sistem kuramını çeviriye uyarlamasının sonucu olarak, bu teşebbüsü devam ettiren hemen hiçbir yaklaşım bekleneni karşılayamamıştır (Tyulenev, 2010: 347).

Luhmann'ın sosyal sistem kuramı çevirinin sosyal süreçlerdeki rolünü açıklamak için önemli bir araç olabilir. Luhmann'ın kuramı, bize çeviri fenomenini kapalı bir fenomen olarak gözlemlememize yardım etmektedir. Çevirinin sosyal bağlamındaki aktiviteleri düşündüğümüzde çeviriyi kapalı fenomen olarak gözlemek özellikle önemlidir. Luhmann'ın kuramı bize çeviriyi sınır fenomeni anlamında görmeye yardımcı olur: sistemik fenomen olarak çeviri, yalnızca dilsel bir aktarım olarak görülemez, teknoloji, know how, etik ve estetik yapılar olarak bir aktarımdan söz edilebilir. Sistemik fenomen olarak çeviri hem açık hem de örtük çeviri süreçlerini kapsamaktadır (Tyulenev, 2009: 159).

Çeviri önceleri dilsel bir yaklaşımla incelenmekteyken, metinsel paradigmaya geçiş o gün için önemli bir paradigma değişimi kabul edildi. Çevirinin artık kelime, cümle değil, metinlerin aktarımı ve metinlerle sınırlı bir aktarım olduğu savı çeviribilim için yeni bir bakış açısı oldu. Çeviribilimin bu dönemde metinlerin özellikleri, metinlerin çözümlenmesi ve metin anlama gibi konulara eğildi. Metin odaklı kuramlardan sonra çeviri alanında eylem kuramları öne çıkarak çevirinin metin ötesi bağlamını dile getirirler de, çevirinin sosyal alanı çeviri kuramına dahil edilemedi. Çevirinin sosyal alanı, çevirmeni etkileyen, çevirmenin çevresinden kaynaklanan sosyal alanla sınırlı kaldı. Çeviri sosyolojisi çevirmenin sosyal ilişkilerinin, çevirmenin metinle ilişkisinin sosyolojisi olarak sınırlı bir alanda kaldı. Çeviri alanında metin ve çeviri eylemini aşan

günümüz çeviri sosyolojisi paradigmasının önemli kuramcılarında biri de Theo Hermans'tır. Hermans, metinsel yaklaşımdan sosyal bir çeviri sistemine kayan bir görüşle araştırma yaptığını söyler. Hermans, çeviri alanında erek odaklı kuramlardan, çevirinin erek kültürüne vurgudan, kaynak ve erek metin arasında eşdeğerlik aşıldıktan sonra, eşdeğerlik kavramını ileri sürerek sosyoloji kuramsal temeli savunur. Hermans, çevirilerin, kaynak metnin onayını alan versiyonlar olarak kabul edilmezlerse asıl metnin eş değeri olamayacağını savunarak, kaynak metne eşdeğer olamayacak bir erek metnin çeviri olmaktan vazgeçmesi gerektiğini söyler. Zira çeviriler, asıl metin veya onaylanmış diğer eşdeğer versiyonların aksine yinelenebilir ve her birine çevirmen, kendi özne konumunu dahil etmektedir. Hermans, çeviri hakkında söyledikleri şeylerden ötürü, çevirilerin okunması, yani çeviriye özgü metinlerarasılık tarihsel ve sosyal bir boyut başlatır ve Niklas Luhmann'ın anlayışıyla sosyal bir sisteme açılır. Sistem olarak çeviri, diğer sistemlere ve onların konularına ve biçimlerine uyması bakımından işlemsel kapalılık biçimi olarak özerk, öz üretici ve kendine referanslı niteliktedir. İşlevi üst temsildir, temsillerin temsillerinin üretimidir ve genelde önceki söylemlerin sözle yeniden ifadesidir. Bu bakımdan, toplumun gerçeklik oluşturmaya katkı yapar (Hermans, 2007: 57).

Luhmann'ın sistem kuramından yola çıkarak çeviriye baktığımızda ortaya çıkan sistem, çeviriyle ilgili olan ya da öyle varsayılan iletişimlere içermektedir. Diğer bir deyişle çeviriler ve iletişimler üzerindedir. Fakat iletişimler gözlemlediğimiz biçimiyle olaylardır. Bunun anlamı, çeviri sisteminin yazılı veya sözlü metinlerden daha çok, çeviri olarak görülen sayısız iletişim eylemlerinden oluşmasıdır (Hermans, 2007: 66).

3.2.1. Autopoietik Bir Sistem Olarak Çeviri

Tyulenev, çeviriye sistem olarak ele aldığımızda, diğer sosyal sistemlerle çevresi bağlamında karşılaştırılarak araştırılabileceğini söyleyerek, çeviriye geniş sosyal sistemler içinde alt sistem olarak görmektedir. Tyulenev'e göre, doğası gereği "aracı" olsa da, çeviri, yapısal birleşim ve sisteme dahil ettiği etkilerle gerçekleşmektedir, böylece sistem olarak özel etkileşimsel açıklığını göstermektedir. Tyulenev çevirinin işlemsel kapalılığının yapılandırılmasının, birinci ve ikinci gözlem türleriyle sağlanabileceğini savunur (Tyulenev, 2010: 345).

Çevirinin kapalı ve autopoietik bir sistem olma özelliği fazlasıyla tartışılan bir konudur. Çeviri alanının varlığının diğer toplumsal sistemlerin varlığıyla bağlantılı olması ve çeviri alanının diğer sosyal sistemlerle ilişkisiyle ancak varlığını sürdürebilmesi, onun diğer sosyal sistemlerin aracı rolüyle sınırlandırıldığı şeklinde yorumlanmaktadır. Çevirinin doğasının sistemler arasında bir iletişim ve sistemlerin kendi iç düzenlerini sağlamak olması, çeviri alanının kendi iç düzeni, sınırları ve iletişimi olmadığı anlamına gelmez. Bağımsız ve kendi içinde kapalı görülen tüm toplumsal sistemlerin varlığı her zaman diğer sistemlerle bağlantılıdır. Tüm sistemler, diğer sistemlerle etkileşimde bulunmaksızın, kendi kapalılığını devam ettiremezler. Siyaset sisteminin ekonomik sisteme aşırı bağlılığı, askeri sistemin siyaset sistemine bağlılığı, ekonomik sistemin siyaset sistemine bağlılığı, eğitim sisteminin ekonomik sisteme bağlılığı gibi, toplumsal sistemler arasındaki bağıllık onların bağımsız sistemler olmasını engellemektedir. Bir toplumsal sistemin kendine yeterli bir sistem olabilmesi, kendi işleyişinin, kendi doğasının, kendi süreçlerinin, kendi üretimlerinin olması ve bu üretilere toplumun ihtiyaç duymasıyla doğru orantılıdır ve çeviri sistemi bu anlamda bir sistem olma özelliğini sağlamaktadır. Çeviri sisteminin kendi kendine yeterli olduğu düşüncesindeyiz. Hatta kendi kendine yeterli olmasının ötesinde çeviri sistemi, kendisi olmadan diğer sistemlerin ne kendi iç düzenini ne de dışarıyla alış verişini de sağlamasının mümkün olmadığını düşünürsek çeviri sisteminin, diğer sistemlerden daha farklı ve önemli bir değeri olduğunu söyleyebiliriz.

Sonuç olarak çeviri, diğer tüm sistemlere karşı autopoietik bir sistem olarak tanımlanabilir. Fakat, ister autopoietik ister allopoetik olsun, sistemler sosyal karakterleri ayrıcalıklı değildir. Bu yüzden çeviri, her bir diğer autopoietik sistemle yan yana olabilir: örneğin; legal ya da askeri operasyonel kapalılıklarla, biyolojik ya da psikik autopoiesislerle vs. yan yanadır. Yani çeviri diğer allopoietik sistemlerle de, uğraşmaya değer bir prosedür sağlarsa, karşılaşabilir (Tyulenev, 2012: 57)

Luhmann'ın sistem kuramına uyarak, çevirinin sistem olma özelliğinin, bir alt sistem olma özelliği olduğunu söyleyebiliriz. Toplumsal tüm sistemler, genel toplumsal sistemlerin haricinde hep alt sistemler olarak varlıklarını sürdürmektedirler. Ve sistemlerin ilişkileri, bir sistem-sistem ilişkisi olduğu kadar, bir alt sistem-alt sistem özelliğidir. Her bir sistem bir diğeri için çevre özelliğine sahiptirler.

Şayet çeviri bir alt sistem, fakat diğer alt sistemlerle ilişkisi olan bir alt sistem olarak araştırılırsa, çevirinin ekonomi, hukuk, sanat gibi alt sistemlerle eşit statüde olup olmadığı, ya da modern toplumun alt sistemlerinin işlevlerine tabi olup olmadığı sorunu tartışılabilir. Bu araştırma gözlemin sistem-sistem alanına aittir (Tyulenev, 2012: 56).

Çevirinin autopoietikliği çeviri iletişim olayının çevirinin doğası olarak kendini tekrar tekrar yeniden üretmesiyle sağlamaktadır. Çeviri iletişim olayı iletişim olayının özel bir durumudur. Farklı insan toplulukları ve farklı tarihsel dönemlerden dolayı sarsıcı farklılıklar göstermelerine rağmen çeviri iletişim olayı doğal olarak değişmez özelliklere sahiptir. Bu anlamda çevirinin özel bir iletişim olarak varlığı çevirinin iletişim sistemi olarak autopoietikliğini garanti altına almaktadır. Bu temel kriter bakış açısıyla tüm iletişim olayları ya çeviridir ya da değildir. Çeviri, insanlar çeviriye angaje oldukları için var değildir, daha çok belirli iletişim türü tarafından sosyal işlev yerine getirdiği için çeviri vardır. Çeviri intrasistemik iletişim olasılığını ve intersistemik etkileşimi arttırmaktadır. Çeviri iletişim olayına katılan insan eylemleri, sadece çeviri sisteminde “trigger-causality” tetikleme etkisi olarak vardılar (Tyulenev, 2010: 352).

Tyulenev çevirinin bir sistem olma özelliğine tarihsel bir boyuttan da yaklaşır: “Çeviri autopoietik bir sistemdir, çünkü çevirisel işlemler önceki çevirisel işlemlerden yararlanarak kendini yeniden üretir ve gelecekteki çevirisel işlemleri öngörmektedir. Diğer iletişim öğeleri gibi çeviri iletişiminin öğeleride kısa ömürlüdür. İletişim öğeleri olarak iletişim sistemini oluşturmak için birbirine bağlanır, çeviri sistem öğeleri kendi sistemini oluşturmak için birbirine bağlanır. Diğer iletişim sistemleri gibi çeviri sistemi iz bırakarak kaybolur. Buna karşılık çeviri sistemi “bir aracılık alanıdır” ve yeni bağlantılarla sağladığı bir devamlılığı vardır ya da geleneksel çizgileri vardır. Bu da autopoietik gözlemin nasıl işlediğini ortaya koymaktadır” (Tyulenev, 2010: 360).

Çevreden enerji ve bilgi alması autopoietik bir sistemi allopoietik bir sisteme dönüştürmemektedir. Autopoietik sistemlerin kendilerine ait işlemsel kapalılıkları vardır; çevreden gelen enerji ve bilgi iç “trigger causality” rolünü oynamaktadır, “effect causality” etki nedenselliğini değil. Dışarıdan gelen bir girdi çevirinin işlemsel kapalılığını bozamaz. Aracılık yapılan taraf çeviri olayını tetikler fakat bu onun doğasını belirlemez. Aynı zamanda çevre olmadan sistem olamaz, aracılık yapan bileşen

olmadan çeviri olamaz; eğer aracılık bileşeni var olmazsa ‘sıfıra’ yani sözde çeviriye eşit olur (Tyulenev, 2010: 360-361).

Çevirinin autopoietik sistem olması, çevirinin başka sistemlerle etkileşirken, başka sistemlerden bilgi alışı sağlarken tek yönlü olmamasıyla da açıklanabilir. Dışa bağımlı “allopoietik” sistemler, diğer sistemlerle etkileşerek, etkileşim anında onlara katkı sağlayamazlar, etkileşim tek yönlüdür. Böyle bir sistemin varlığı, ancak bu tek yönlü ilişkinin devamlılığına bağlıdır ve bu devamlılık olmadan sistem ayakta duramaz. Çeviri sistemi, diğer sistemlerle ilişkisinde, tek yönlü bir pasif işleme tabi değildir, aksine tüm diğer sistemler gibi bir karşılıklık ilişkisi içindedir. Böylece çeviri sisteminin kendisi başka sistemlere devamlı ihtiyaç duyan değil, kendisine devamlı ihtiyaç duyulan ve kendi alanını buna göre yapılandıran bir sistemdir. Çeviri sistemi olmadan başka sistemlerin oynayamayacağı bir sosyal işleve sahiptir çeviri. Çevirmen kararlarının o anki kararlar olması ve geçiciliği, çevirinin geçici bir süreç olarak, kalıcı bir sistem olması anlamına gelmez. Çevirmenlerin kararlarının geçiciliği, çeviri sistemi açısından bakıldığında, çeviri sisteminde rol alan aktörlerin iletişimsel özellikleri olarak, düzenli bir ilişki arz etmektedir. Çeviri sisteminin özelliği, aracılık işlevindedir ve bu aracılık işlevinden dolayı çevirmen habitusları ve çevirmenlerin görünmezliği çevirinin aracılık rolünü engellemez. Çevirinin asıl rolü onun bir sınır fenomeni olarak aracılık rolünü yerine getirmesinde görülebilir.

Çevirmenin toplumsal sistem içindeki rolünün belirgin olmaması ve çevirmenin görünmezliği, çevirinin sistem olmaması değil, aksine çeviri sisteminin sistem olma özelliğinin bir yansımasıdır. Çevirmenin görünmezliği, sistem kuramına uygun bir işleyiştir, çünkü sistem kuramında eyleyiciler, “Person” kavramıyla, sistemin iletişimsel özelliklerine eşit olarak katılan ve sistemin işleyişindeki rolü düzenli olarak oynayan aktörlerdir. Çeviri sistemine bakıldığında, toplumsal sistem kuramına göre çevirinin sistem olma özelliği, çevirmenlerin görünürlüğü ya da görünmezliği değil, çeviri sisteminin sistem olarak sosyal sistem içindeki işlevini ve etkileşimini gerçekleştirmediğiyle ilgilidir. Sosyal sistem kuramı, eyleyiciler üzerinden bir sistem açıklaması yapmamaktadır.

Günümüz toplumlarında çevirinin görülebilirlik derecesi ve statüsü çevirinin sistematik sosyal fenomen olarak niçin görülmediğinin bir sonucudur. Çevirmenin statüsü ve

görünürlük derecesi sosyal sistem fenomeni olmasını engellemektedir. Çeviri için sayılan argümanlar çeviri sisteminin yetersizliğini açıklamak için yeterli nedenler değildir. Tyulenev, çevirmenin görünmezliği, çeviri işinin marjinalliği, az gelişmiş kurumsal yapısı çevirinin eksikliği gibi görünse de, çevirinin sosyal sistem olmasını engellemeyeceğini düşünür; sosyal fenomen olarak bir çok habitusun arasında yer alması ve bu habitusların ne kadar olumsuzluklar olursa olsunlar çevirinin sosyal sistem fenomeni olmasını engellemeyeceğini savunur. Çeviri, sosyal sistem kuramında, aracılık özelliğine bağlı olarak sistematik sosyal fenomen olarak görülmelidir ve doğası gereği çeviri diğer sosyal fenomenlerden ayrılır.

Tyulenev, çeviri hakkında görünmezliği, mesleğin tanınmazlığı, meslek sayılmaması gibi olumsuzluk olarak ne söylenirse söylensin, bunların hiçbiri çevirinin diğer sosyal sistemler gibi, sosyal sistem olmasını engelleyemeyeceğini savunur. Hiçbir düşünce çevirinin meslekler arasında yer almasını da engelleyemez, çünkü çevirinin, diğer mesleklerde olmayan ve kendine has bir özelliği vardır ki o da çevirinin aracılık (mediation) özelliğidir (Tyulenev, 2012: 37). Luhmann'ın sistem kuramının "iletişim" olması açısından, çeviriyi diğer mesleklere karşı üstün ve daha önemli bir konuma getiren bir özelliktir. Bu özellik açısından, çevirmenlerin toplumsal sistem içindeki konumuyla çevirinin konumu karıştırılmaktadır. Çeviri alanının konumu çevirinin konumuyla birebir ilişki içinde değildir, çünkü çeviri alanı çevirmenlerle ve onların rolleriyle sınırlanabilir. Tüm sosyal alanlar içinde, her zaman var olan çeviriden söz edebiliriz, fakat çevirmenin tüm bu süreçlerde rol oynaması ya da istihdam edilmesinden söz edemeyiz. Çeviri sistemini çevirmenlerin eylemleriyle sınırlayamayacağımızı ve buna bağlı olarak çevirmenlerin toplumsal statülerindeki değişikliklerin çevirinin toplumsal yapıdaki rolünü değiştiremeyeceğini de savunmaktayız. Çevirmenlerin bireyselliği, çevirinin sosyal sistem yönünü belirlemez.

3.2.2. Bireysel Eylem Ve Autopoietik Sistem Olarak Çevirinin Özellikleri

Sistem kuramsal terimlerle açıkça çeviri kendini düzenleyen bir sistemdir. Çeviri zaman içerisinde profesyonel olmayan bir sistemden, yarı bir profesyonel sisteme dönüşmüş, daha sonra da tam profesyonel sisteme dönüşmüştür (Tyulenev, 2012: 36).

Çevirmenin çevireceği metni kendi seçmemesi ve çevirinin amacıyla ilgili karar verme yetkisinin toplumsal olması ya da başka sistemler tarafından sınırlandırılmış olması,

çevirmenin eylemini bireysel eylem olmaktan çıkarır; çünkü çevirmen kendi istekleri doğrultusunda, bağımsız bir eylem, bağımsız bir amaç güdemez ve mesleği onu bir çok yaptırımla ve yönlendirmeyle sınırlar. Bunun içine ücret de dahildir, çevirmenler çeviri eylemini, bireysel mutlulukları için yapmazlar.

Tyulenev'e göre, sistem kuramsal açıdan, çevirinin aktöre bağlı olmadığını söylemek abartılı olmaz. Çeviri, birbirine benzemeyen ayrılaşma şemasıyla, bir aktivite olarak kendi kendine bağlıdır, çeviri aktörüne bağlı değildir. Aracılık yapan çevirinin kendisidir. Çeviri, toplum içinde ve toplum için, ya da her bir alt sistem için uygulanır. Bu da Tyulenev için, çevirmenin niçin çeviribilimdeki sosyolojik yaklaşımların merkezine konulmayacağını nedenidir (Tyulenev, 2012: 75-76).

Hermans'a göre çevirmenler sosyal sistemin bir parçası değildirler. Bunun nedeni sosyal sistem kuramında insanların sistemin bir parçası olmamasıdır. Çünkü çevirmenler, akıl ve vücutlardan oluşmaktadır. Ne akıl ne de vücut sosyal değildir. Luhmann'ın sistem kuramında akıllar fizik sistemine ve vücutlar biyolojik sisteme dahil edilmektedir (Hermans, 2007: 62).

Yapmış olduğumuz iletişimdir. Sosyal sosyal kılan şeyin ne olduğunu düşündüğümüzde; "toplumsal" ın, kişilerin içinde değil, kişiler arasında gerçekleştiği sonucuna varırız. Luhmann bu yüzden sosyal sistemleri iletişimlerden meydana gelen sosyal sistemler olarak tanımlamaktadır. İletişim düşünen beyinleri, üretebilen zihinleri ve işlev gören bedenleri gerekli kılar ve iletişimin sosyal doğası kişiler arasındaki çevrede veya dünyada gerçekleştiğinde açığa çıkmaktadır. Katılımcı bedenler ve zihinler kendi başına sosyal değildir. İletişimsel değiş – tokuş bir iletişim durumunun diğer bir iletişim durumuna bağlandığında ve bu bağlantıların zaman içerisinde bir zincir oluştuğunda sosyal kavramın ne olduğu sorusu açığa çıkmaktadır (Hermans, 2007: 62-63).

Luhmann'ın kuramında psikolojik ve fiziksel olarak bir birey yoktur, bireyler arası iletişim vardır ve çevirmen de bu bireysel özellikleriyle yoktur ve olmamalıdır, tersine çeviri aracılığıyla iletişim olmalıdır. Yani, çeviri metinlerin iletişimidir. Çevirinin sistematik boyutunun, çevirmenler değil çeviriler açısından olması bize, işlevsel çeviribilimin, metinler açısından işlevsel, çevirmenler açısından ise bireysel olmasını getirmektedir. Luhmann'ın kuramını bu anlamda metinlerle örülü bir sistemin, metinler

açısından iletişimi olarak düşünebiliriz. İşlevsel çeviribilim de, Bourdieu'nün habitus kuramı da aslında benzer düşüncelerle çevirmeni tek başına karar verici olarak görmemektedirler. Çevirmenin görünmezliği düşüncesi bu bakış açısından kaynaklanmaktadır. Çeviri kararları ve çevirinin işleyişi bu kuramlarda da tek başına çevirmenle gerçekleşemez. Bu açıdan çeviri eylemi kuramı, sosyolojik bir kuram olarak, çevirmen eylemini merkeze almasıyla ve bu eylemin belirleyici etken olmasıyla yanlış kurulmuş bir kuram olmaktadır. Bir adım öteye giderek, çeviri eylemi kuramının, hem çevirmeni bir sosyal sürecin, bir kooperasyon sürecinin aktörü görerek, yine de salt çeviri eylemi olarak kuramsallaştırmasının yetersiz bir kuramsal iddia olduğu görülmektedir. İşlevsel çeviri kuramcıları, kuramlarının sosyal eksikliğini işlev kavramıyla gidermeye çalışmışlardır, fakat işlevi de bireyselleştirme hatasına düşmüşlerdir. Çünkü çevirmenin rolü ne olursa olsun çeviri, çevirmenin görev veren, yayınevi vs. bağlantılara uymak zorunda olduğu, amaç deyince de bireysel bir amacın olmadığı bir süreç yaşar. Çevirmen metni ve amacını kendi belirleyemediği gibi, yayınevi ve işini kendi seçemediği gibi, tersine kendi sistemine ve amacına uygun çevirmenleri seçmek ve kendine uygun hale getirmek ya da kabul etmemek yine çeviri sisteminin elindedir, çevirmenin değil, seçimi yapan onlardır. Bu kuramsal çelişki, daha sonrasında hem işlevsel çeviri kuramcılarının hem de diğerlerinin, çevirinin bu iki yönünün birleştirilmesi için yoğun bir kuramsal faaliyet içine girerek yeni bir paradigma çabasına girmelerine yol açmıştır. Çevirmenlerin yaşadığı çeviri süreçleri değil, onların ürünleri üzerinden yapılan çalışmaların gözlemlenmesi çeviri kuramının merkezine doğru yol almaktadır. Bu bakış açısı zaten G. Toury'yle başlamış olan bir yaklaşımdı.

Çevirmen ya da çeviri ürününe yönelik çalışmalarda, genel çeviri kurallarının ve özel durumların çeviri sürecine uygulanabilirliği gösterilmelidir. Daha detaylı olarak söylersek, çevirmen yaptığı işten dolayı, bir çok sistem arasındaki etkileşimin merkezinde kendini gördüğünden beri, çeviriyi araştırmak etkileşimsel sistematik faktörlerin sonucunda oluşan sonuç etkisini bulmaktır (Tyulenev, 2012: 76).

Tyulenev'e göre, çeviri araştırmalarında aktörlerin niçin ölçüt olamayacağını bir başka sebebi vardır. Tyulenev bunu örneklerle açıklar: Charles Halperin, birçok ulusun geçmişte savaştığını ve farklı sınır çizgilerinin ortaya çıktığını ve fetheden kişi ve işgal altındakilerin tüm farklılıklarına rağmen bir arada yaşadıklarını söylemiştir. İki ulus için

çok daha basit olan şey, ayrılmaktır, fakat pratikteki büyük uzlaşma çabaları her iki tarafın tolere etmesi ve düzenlemeleriyle tolere edilmiştir. Örneğin, resmi olarak, yabancı dine mensup olanlar, kendi dinleriyle işgal ettikleri dinleri birbirine uymaz görünse bile yaşamalarına izin verilir. İşgal edenler minimum seviyede olsa bile, işgal ettikleri yerin kültürünü ve dinini, mesafeleri koruyarak ilişkiyi korumuşlardır. İspanyadaki Arapça ve İspanyolca konuşan Yahudiler çevirmen olarak kullanılıyordu. Halperin'in etnik gruplara ait aracılığı sınır bölgelerinde kullanma konsepti, bize bireysel çevirmenlerin durumundan tamamen farklı bir durum sunmaktadır. Bütün bir ulusun çeviri ajanı olarak çalıştığı söylenebilir. Sistem kuramsal bakış açısıyla, hem bireysel çevirmenlerin, hem de etnik gruba sahip çevirmenlerin işlevi aynıdır. Sistem kuramsal olarak, bir kişinin ya da bin kişinin bir işlevi yerine getirip getirmemesi önemli değildir, fakat bizim odaklandığımız şey bireylerin performansı ya da biyografisi değil, sosyal mekanizmaların aracı (mediationu) olarak çevirinin tüm ulus içerisindeki etkisidir (görüntüsüdür) (Tyulenev, 2012: 76).

Luhmann'ın kuramı açısından bakıldığında, ister Hermans'ın, ister Tyulenev'in, ister Toury'nin, isterse bizim yaklaşımlarımızda olsun, çeviri sürecinin değil, daha çok bitmiş bir ürünün gözlemi olarak çeviri eleştirisinin sınırlarını görmekteyiz. Çeviriyi bu boyutlarıyla almak, çeviri ürününün çevirmenden bağımsız bir araştırmasını yapma anlayışı olarak çeviri eleştirisinin bir başka türü olarak kabul edilmelidir. Fakat bu eleştiri türü, çeviri metnin değil, çeviri metinlerin, ya da tüm çeviri alanının ve sisteminin eleştirisi olarak geçerli olabilir. Bugünün çeviri sosyolojisinin bir başka isminin "çeviri eleştirisi paradigması" olması da tesadüf değildir. Çevirilerin, çeviri dünyasının gözlemlenmesinin bir göstergesi ve kuramıdır. Çeviri sosyolojisi kuramı, çeviri sürecinin kuramı olarak kabul edilemez. Yani çevirmenin öznel işinin, öznel etkileri yerine, bu eylemin ulusal etkileri ve toplam eylemlerinin yansımalarını incelemiş oluruz ki bu da bir bakıma çevirilerin toplamında bir eleştiri ve inceleme yapma anlamına gelir. Oysa çeviri süreci bundan başka bir şeydir. Biz çeviriyi bir sistem olarak kabul etmek suretiyle bir çeviri işine girişmeyiz, ya da çevirmeni bu şekilde süreç içinde yetiştirmeyiz. Çeviri sürecini bu boyutuyla öğretemeyiz, çünkü çevirmene şunu yap bunu yapma demek, onun bu eylemi nasıl yönlendireceğini ve sorumluluğunu söylemektir.

3.2.3. Çevirinin Sosyal Sistem Olarak Gözlemlenmesi

Tyulenev, çeviriyi sistem olarak tamamen tanımlayabilmek için, Luhmann'ın üç tür gözlemini çeviriye uyarlamıştır:

1. Çeviri, sistem ve çevre arasındaki ayrılaşmayı (onu niçin çevirdiğini) gözlemlenmelidir.
2. Çeviri kendi operasyonlarını gözlemler.
3. Çeviri kendi gözlemlerini gözlemler.

Tyulenev, çeviriyi tanımlamanın bize neyi sağladığı sorusunun cevabını şöyle verir:

1. Çeviriyi tanımlamak, onun tarihini, gelişimini ve orijinini tanımlamamızı sağlar,
2. Onun işlemlerini tanımlamamızı sağlar; operasyonlarının doğasını tanımlamamızı sağlar,
3. Bize onun muhtemel gelişimleri hakkında tahminler verir
4. Çeviri pratikçilerine yaptıkları işle ilgili bütüncül bir donanım sağlar ve çalışma şartlarında ve gereklerinde değişimlere adapte etme imkanı sağlar (Tyulenev, 2012: 78).

Sistemin kendi kendini gözlemlenmesi çift yönlü bir süreç olup karmaşıktır. Direkt - sistemin kendi işlemlerini gözlemlenmesi- ya da, gözlemin gözlemidir. Birinci türden gözlem neyin gözlemlendiği hakkındadır. İkinci türden gözlem, gözlemlenenin nasıl gözlemlendiğidir. İkinci türden gözlem sonsuz yinelenir: ikinci türden gözlem birinci türden gözlemi gözlemler. Aynı zamanda birinci türden gözlem ikinci türden gözlemlenir, aynı şekilde üçüncü türden bir gözlem de birinci ve ikinci türden gözlemi gözlemler. Bu da sadece birinci ve ikinci tür gözlemlerle ilgili olmadığını, üçüncü ve dördüncü gözlem türüyle de ilgili olup olmadığını anlamamızı gelmektedir? Hayır. Çünkü burada sözü edilen, neyin gözlemlendiği ve nasıl gözlemlendiğidir. Birinci türden gözlemler, ne olduğunu gözlemler, ikinci, üçüncü, dördüncü türden gözlemler ise, diğer gözlemlenenleri gözlemler ve bu nedenle diğerleri nasıl gözlemlendiğini gözlemlerler. Bu yüzden sadece iki düzeyde gözlem vardır (Tyulenev, 2012: 82). Gözlemleri çeviriye uyarlıysak, birinci gözlem çevirmenin gözlemi, ikinci gözlem eleştirmenin gözlemi, diğer bütün gözlemler aynı şeyin nasıl üzerine olduğundan eleştirirler. Yani çeviri bir kere yapıldıktan bitmiş olan, eleştiriler ise sınırsız olan ve

tekrarlanabilen. Yani çevirmenin gözlemi çevirinin “ne” liğini, eleştirmenin gözlemi ise nasılına araştırır.

Birinci türden gözlem çeviri pratiği olarak düşünülebilir. Örneğin, her bir çeviri iletişimi, sosyal çeviri olayına dahil olan diğer tarafların aracılık rollerine karşılık, kendi aracılık doğasını ortaya koymaktadır. Bu gözlem, sistemi ayrıştırma ve sisteme adapte olma arasında bir ayırım yapmamakta, sadece nesnenin farklı işlemlerini gözlemektedir. Birinci türden gözlem türü, neyin gözlemlendiğine odaklanır, gözlem sisteminin neyi deneyimlediğine odaklanır. Bu minimal bir bilgiyle gerçekleşir. Fakat sadece istisnai olarak, şayet bazı nesnelere karmaşıkça, birinci tür gözlemde daha geniş açıklamalarla bakılabilir. Fakat bu gözlem türünde başka değişkenlere bakma kapasitesi de, ekstra bilgiler için sınırlıdır. Birinci türden gözlem türü, hem mümkün olan, hem de gerçek görünen bir dünyada yaşamaktadır. Bu tür bir çeviri pratiği, minimum düzeyde kuramın açıklayıcı gücünün pratikte devam ettirilmesidir (Tyulenev, 2012: 82).

Çeviri pratiğinde gözlem yapan çevirmen, ancak kendi işini gözlemler ve gözlemleri yaptığı işin ne olduğuyla sınırlıdır. Oysa pratikte olmayan kuramcılar, çevirmenleri yaptıkları işi nasıl yaptıklarıyla, genel olarak gözlemleyerek, geniş bir bakış açısından gözlemler. Birinci tür gözlemciler, yani, pratikteki, somut nesneyle gözlem yaparak, sınırlı ve sadece kendi nesnesinin neliğini ve kendisinin ne yaptığını bilen ve gözlemleyebilen bir gözlemciyken, çeviri kuramcısı, somut nesneyle değil, soyut bir düzlemde sürecin nasılına daha üst bir düzeyde gözlemleyen bir kuramcıdır. Daha doğrusu makro kuramcıdır.

Post yapısalculara göre, sistem ve çevre ilişkisi her bir okur tarafından yeniden ve farklı olarak kurulur. Çünkü her bir okurun yaptığı gözlemde, sistem ve çevre ayrıştırması farklıdır. Daha doğrusu yaptığı gözleme göre, gözlemine uymayanları çevreye atar, sistemin içine aldıklarını ise autopoietik bir ilişkiye sokar. Aynı durum çevirmenler için de geçerlidir ve her bir çevirmen de aynı şekilde yine böyle farklı bir gözlem ve ayrıştırma yapar. Bu yüzden Luhmann'ın kuramı, Derrida, Eco, Barthes ve diğerlerine çok iyi uymaktadır.

Tyulenev'e göre, pratikçilerin sığ görüşleri ve dar bakışları, ikinci tür gözlemin başlamasıyla sona erer. Bu tür bir gözlem, bir gözlemi gözlemlemektedir. Bu gözlem türü, hangi tür ayırımın kullanıldığını açıkça belirtmektedir. İkinci gözlem düzleminde,

gözlemin gözü daha iyi görmeye başlamıştır ve birinci türden gözlem türünün gerçek olmadığını, yani gerçeği yansıtmadığını görebilir. Yani birinci türden gözlemler, somut nesneyi gözlemlediklerinden dolayı, kendilerinin gözlemini gerçek olarak gördükleri için, şimdi ikinci gözlem açısından bakıldığında, onların gözlemleri gerçek gözlem olarak görülmez. İkinci türden gözlem böylece birinci türden gözlemin gerçeğe aykırı yaptıklarını gözlemlemektedir. Neticede, bu tür bakış açıları, gözlemin mümkün olmayandan mümkün olana nasıl dönüştüğünü açıklamaya çalışan bir araştırma alanı yaratır (Tyulenev, 2012: 83).

Yukardaki bakış açısı, bireysel gözlemlerden kurama varma şeklindeki tümevarımcı bir anlayışın reddedilmesi olarak Popperci bir anlayıştır. Çeviriye salt empirik olarak yaklaşan ve gözlemden kurama varmak isteyen Toury, Krings ve Königs gibi çeviribilimcilerin savlarını çürütmektedir. Adı geçen çeviribilimcilerin gözlem türü, Luhmann'ın kuramındaki birinci gözlem türüdür. Birinci gözlem türünden yola çıkılarak elde edilen veriler, pratik durumda sınırlı bir geçerlilik iddia etseler bile, ikinci tür gözlemler tarafından daha geniş ve soyut bakış açılarıyla gözlemlendiğinde çürütülmektedirler. İşlevsel çeviri kuramları, gözlem türü olarak, birinci türden gözlemciler olarak çevirmenleri gözlemledikleri için, ikinci türden bir gözlem yaparak kurama varmaktadırlar. İşlevsel çeviribilim kuramcılarının bakışı, Luhmann'ın sistem kuramında olduğu gibi, sosyal bir sistem yaklaşımı olmamakla birlikte, gözlem türü olarak benzer bir anlayışta kuramsallaştırılmaktadır. İşlevsel çeviri kuramcıları, hiçbir zaman birinci tür gözlemden tüme varmayı bilimsel anlayışları olarak kabul etmemişlerdir. Bu nedenle soyut olmakla itham edilmişlerdir. Oysa böyle bir bakış açısı, çeviri süreçlerini ve çeviri sistemini gözlemlemede çok daha soyut ve bilimsel veriler ortaya koyarak çeviribilimin gelişmesini sağlayacaklardır.

Tyulenev'e göre çeviri kuramı, aslında ikinci düzeyde gözlem türüdür: Tyulenev, "çeviri düzlemi gözlem olarak nasıl mümkündür?", diye sorar ve çeviri söz konusu olduğunda, ikinci gözlem türünün farklı bir bakış açısı sunduğunu söyler. Tyulenev'e göre çeviri aslında, ikinci gözlemcidir, çünkü aracı olarak aracılık yaptığı tarafların gözlemlerini gözlemler (Tyulenev, 2012: 83).

Çevirinin gözlemlenmesi konusunda Theo Hermans'ın saptamaları çeviribilim için çok sağlam kuramsal veriler ortaya koymaktadır:

“Çeviriler temsil ettikleri metinleri gözlemler. Çeviriler diğer çevirmenlerin yapmış olduğu çeviriler hakkında sadece paratext değil fakat kendi çeviri şekilleri hakkında yorum yaptıklarında ikinci tür gözlemlere bağlı olurlar. Çevirinin metinlerarası özelliğinin bir maddesi olarak anlaşılan ikinci tür gözlem, çevirilerin kendi hakkında konuşmalarını sağlamaktadır. İfadeyi anlamdan çıkarır. Bir çeviri sadece bir şeyi söyler ve onun anlamı da herhangi bir şeydir. Bu da diğer bir gözlemcinin ilk çeviri körlüğü olarak yorumladığı şeydir, diğer bir gözlemci ise çeviri yaparken başka bir çevirmen hakkında yorum yapan kişidir. İkinci tür gözlem, her izleme durumunu kaçınılmaz sınırlayan ve olasılığını hatırlatan kimse görevini üstlenir” (Hermans, 2007: 72).

3.2.4. Çevirinin Sistem Haline Gelmesi Ve Diğer Sistemlerle Ayrışması

Sosyal sistemler, çevrelerinden gelen girdiyle beslenir. Bu bakımdan açıktırlar. Ancak girdi, sistemin kendi içindeki kavramlarla işlenir. Bu bağlamda, Luhmann “işlemsel kapalılık” teriminden söz eder. Örneğin, kiliseler dünyayı dini bir bakış açısıyla yorumlar. Çeviri açısından ise bu durum, metinlerin ve diğer göstergesel yapıların "çevirisel" yönleri hesaba katılarak işlenmeleri anlamına gelmektedir. Çeviri sadece kendi içinde ve kendi için işlem yapmaz, aksine diğer unsurları ve sistemleri göz önünde bulundurur.

Çeviriler, sosyal ortama giriş yapar ve mevcut iletişimsel biçim ve uygulamalarla etkileşime geçer. Koşullara bağlı olarak karışık etkileşim biçimleri, esneklik ve itaatsizlik meydana gelebilmesine ve gelecek olmasına rağmen, çevirilerin istemci sistemin baskın söylemine uyması beklenir. Sistemlerin etkileşiminin kuramsal tanımı şudur: Bir sistemin içindeki kuralların, ölçütlerin ve kaynakların bir diğer sistemin emrine sunulması veya bu sisteme dayatılarak duruma göre saygı veya direnç gösterilmesi vasıtasıyla sistemler arasındaki "rezonanz" veya "yapısal birleşim" kavramlarında bulunabilir.

Çeviri genelde modern sanat ve dine göre daha az ayrıştırıldığı ve daha az özerk olduğu için, müdahalelere açıktır. Burada, çeviriyi hareket ettiren ve sosyal çeviri sisteminde değişikliklere neden olan bir motorla karşılaşırız. Sürekli olarak çevrelerine uyum sağlayan sistemler yaşamayı sürdürebilir ve adaptasyon, komşu sistemleri etkileme şeklinde olabilir. Çevirisel iletişim iç ve dış müdahalelere tepki gösterdiğinde, çeviri

programlarının doğası değişmektedir. Sistemler arasındaki ilişiklik hazır bir durum değildir (Hermans, 1999: 143).

Her şeyden önce çevirinin sosyal fenomen olarak çok yaygın olmadığı düşünölmelidir. Gerçekte tüm sosyal nitelikler soyuttur. İletişim olayları görünür ve görünmez; sosyal yapı ve işlevler zamanın ve mekanın üzerinde de varlığını sürdürmezler. Talcot Parsons'ın sosyolojisinde sosyalin bu özelliği “gizli devam eden model” olarak ifade edilir. Luhmann Parsons'ın modelini şu şekilde açıklar: “bu özelliği sayesinde sosyal işlevler kullanılmıyor olsa bile işleyişine devam ederler” (Tyulenev, 2012: 57).

Burada bir sistemin işleyişi devamlı olarak işleme anlamında olmayıp, düğünler gibi, çeviriler gibi, o anda yapılmaya da, herkes tarafından yapılmaya da, bir gün bir yerde bir şekilde sırayla insanlar tarafından kendisine katılacak bir işlev olarak devamlı varlığını gizli bir şekilde sürdürmektedirler. Banka sistemleri ve dini yapılar biz onları kullanmasak da vardılar. Bu nedenle çevirinin yayılması, modelleri devam ettirmekteki yetisi, çoğu zaman ya da zaman zaman, her yerde ya da sadece bir yerde yapılmasına, işlevinin sabit olup olmadığına bakılmaksızın toplum içerisinde yapılmaya potansiyeli vardır. Örnek olarak insan vücudunu da düşünebiliriz. Her zaman yemek yemeyiz, fakat yediğimizde sindirim sistemimiz işlevini yerine getirir, kaslarımız kullanmayız fakat bunlara ihtiyacımız olduğunda bunlar her zaman işlevini yapmaya hazır dırlar. Toplum içindeki kültür de diğere açık bir yayılma örneğidir: her zaman düğünlere gitmeyiz, davetli olduğumuzda gideriz, sahip olduğumuz kültür bu durumlarda nasıl davranacağımızı, daha önceki zamanlarda benzer durumlarda yaptıklarımıza göre hatırlatır bize. Aynı şey, çevirinin de dahil olduğu sosyal işlevler hakkında da doğrudur. İşlevsel olarak, toplum temelli çalışmalar işlevsel fenomen doğasında yapılır, sonrasında da mekan ve zamanda sürekli bir yoğunlukla işlemez (Tyulenev, 2012: 57).

Görüyoruz ki çeviri, kendi farklılığını, kendi özelliğindeki eylemlerle gözler. Bu özellikler çeviriyi diğere tüm aktivite türlerinden farklılaştırır. Çeviri eyleminin böyle farklı doğası, zaman ve mekanı aşarak yinelenen bir süreç olmasıdır. Daha önceki çeviri işlemleri temelinde bir çeviri hafızası yaratır ve çevirmen, çeviri sistemine ait olması gerektiğini umut ederek, bunları gelecekteki çeviri eylemleriyle birleştirir. Bu nedenle çeviri, kendine ait fenomenleri, kendine ait olarak işaretler ve böylelikle kendisini diğere

tüm diğer fenomenlere karşıt olarak yapılandırır. Bu şekildeki gözlemlene süreçleri, çevirisel işlemleri, kendilerine ait olan işlemsel süreçlerle, işlemsel kapalılığı yaratırlar.

Bu sistematik döngü kendi autopoietliğini elde eder çünkü ancak bu sayede kendi farklı doğasını iddia edebilir. Daha fazlası, tüm dış etkiler çeviriyle ilişkisinde “trigger-causality” bağlamında gerçekleşir. Bu anlamda çeviri bir aktarım değildir, bir dış “effekt-causality”i sürdürüldüğü ve gerçekleştirildiği sürece bir sistemdir. Diğer bir deyişle çeviri bir sistemdir ve bir autopoietik sistemdir (Tyulenev, 2012: 57-58).

Çeviri kuramlarının gelişimi, çeviri sisteminin kendini düzenleyen bir sistem olmasını sağlamasıyla, çevirinin gelişiminde diğer bir basamaktır. Çeviri sistem olmadan önce, profesyonel olmayanlar ve yarı profesyoneller tarafından sistem bütünü kendini organize etmeksizin ve sistemin bütünü görülmeksizin yapılmaktaydı. Ve o zamanlarda bir sisteme bakarak diğerlerini görmek mümkün değildi. Yani sistemin eksiklikleri ve düzensizlikleri çok fazlaydı ve düzenlilik çok azdı. Ve denge, sistemin düzensizliği ve sistemsizlik olarak vardı ve bu yüzden çeviri alanı bir sistem haline gelememişti. Bir de kendini geliştirmede yeterli bir sisteme dönüşememişti. Çevirinin tam profesyonel alana dönüşmesi ve sistem alanı olarak görülen resmi sektörlerde artık sistematik olarak eğitilmiş profesyonel çevirmenlerin yer almasıyla çeviri kuramı sistemin bütünü düzenlemeye başladı (Tyulenev, 2012: 36).

Çeviri kuramı tüm sistemi düzenleyen bir organizasyon olarak çeviri sisteminin düzensizliklerini ve eksikliklerini giderme yönünde her gün gelişmekte ve sistemin bütünü inceleyen ve düzenleyen bir iletişim düzeni olarak akademik kurumlarda sistematik bir sürecin işlenmesini sağlamaktadır. Ve zamanla çeviri piyasasında profesyonel çevirmenler çoğaldıkça çeviri sisteminin açıkları, azalacak, sistemin düzenlilikleri çoğalacak ve çeviri sistemi kendini düzenleyen bir sistem olarak mükemmelle doğru ilerleyecektir (Tyulenev, 2012: 36).

Yani çeviri kuramsal bakışların gelişmesi, ve profesyonel çevirmenlerin yetiştirilmesi, çevirinin kendini düzenleyen ve evrensel eksikliklerle mücadele eden bir sistem olmasını sağlar. Bu bakış açıları çeviri alanındaki çeviri kuramsal bakış açıları çevirinin kendini düzenleyen sistem olmasını ve eksikliklerini tamamlama mücadelesine katkıda bulunur. Çeviri sisteminin entropisinin (eksikliklerinin) fazlalıklarından daha az olduğu söylenebilir. Yani çeviri alanındaki sistematik olumlu yönler eksik yönlerden şu anda

daha fazladır. Bu çeviri sisteminin sistem olarak iyi durumda olduğunu ve kendi kendini düzenleyen bir sisteme dönüştüğünü göstermektedir (Tyulenev, 2012: 36).

Bir başka ifadeyle halk çevirinin kendi doğasını göremeyip, çeviri denen şeyin sağlam yönüne nazaran, havaya uçan yönünü çeviri olarak adlandırabilmektedir. Bu durum bize çevirinin bir elementin diğer elementler tarafından belirlenerek ilişki içine girdiği pozisyon olarak, kendi kendini organize eden sistem olarak belirtmemize izin vermektedir (Tyulenev, 2012: 37).

Luhmann, toplumu farklı sistemlerle yapılandırmış olarak görmektedir. Bu sistemler hukuk, politika, din gibi sistemlerdir ve onların iletişimidir ya da kendine özgü iletişimidir. Eğer çeviri sistemini iletişim eylemi olarak algıyorsak dediğinde haklı olabilir. Luhmann'a göre toplumsal sistemin yapılandırılması ve kendine özgü iletişimi konusunda haklıdır ve yine çevirinin iletişim eylemi olduğu konusunda da haklıdır. Ya da biz çeviriyi sadece iletişimi eylemi olarak görüyorsak yine haklıdır. Ama Luhmann iletişim eylemini sadece kesin bir zamandaki sosyal aktivite olarak tanımlamamaktadır, yani Luhmann'ın iletişim dediği, çevirideki iletişim değildir. Ya da çevirinin o an iletişimi sağlaması değil, ya da Luhmann çeviriyi o andaki bir iletişim eylemi olarak algılamamaktadır. Ait olduğu autopoietik sistemiyle ilişkisinde iletişim olarak algılamaktadır. Yani o anki ve diğerlerinden bağımsız bir eylem değil, diğerleriyle ilişkisinde, yani iletişimsel sistemle bağında, autopoietik olarak yapılanması ve ayırımında aramaktadır. İletişim olayının bu karakteristiği, çeviri iletişim olayı olarak, iletişimin özel bir türüdür. Farklı insan toplulukları ve farklı tarihsel süreçler boyunca kendi varlığını sürdürmeye devam etmesi nedeniyle, çeviri iletişim olayı yapısal ve değişmez karakterler göstermektedir (Tyulenev, 2012: 38).

Çevirinin, iletişimin özel bir türü olması ya da varlığını sürdürmesi onu kapalı bir sistem yapmaktadır veya sınırlarını çizmektedir. Ya da kendine özgü iletişimi olması aslında bu bakış açısıyla bütün iletişim olayları ya çeviridir ya değildir. Çeviri insan eylemi olduğu ve çeviri pratiğinde çeviriyi çeviri olarak yapılandırdığı için kapalı bir sistem değildir. Yani çeviriye angaje olan ve bunun eğitimini yapan insanların davranışları ya da pratikte çeviri yapanların çeviriyi çeviri olarak yapılandırmasından dolayı kapalı sistem değildir. Aksine burada işlemsel olarak sınırlar çizen bir varlık vardır. Operasyonel olarak inşa edilen bir sınırın varlığı, yani kendine özgülüğü,

sınırları çizerek kendini yeniden üretmenin özel bir türü vardır. İşlemsel olarak kendini üreten, yani yapılandıran bir özgünlüğü olması ve kendini düzenleme ve yeniden üretmenin özel bir türü olmasından dolayı çeviri daha çok bir autopoietik sistemdir. Yani çeviri eylemlerinden dolayı çeviri autopoietik sistem değildir. Çeviri sisteminin kendisi işlemsel olarak bir kişiliğe sahip olması ve kendini yeniden düzenleyip yeniden üretebilen bir sistem olmasından dolayı kapalı sistemdir (Tyulenev, 2012: 38).

Tyulenev'in ifade etmek istediği; çeviri eylemi açısından; ister çevirmenler, ister eğitim görenler, bu mesleği yapanların eylemleri olsun, çeviriyi autopoietik sistem yapan bu çeviri eylemi değildir, daha çok çevirinin kendini yapılandıran ve yeniden üreten sistem olması yani çevirinin çeviri olayı (translation event) olarak tanımlanmasıdır. Yani çeviri çevirmen eyleminden dolayı, bir sistem, ya da kapalı bir sistem değildir. Çeviri, çeviri olayından, çevirinin kendi bütünsel yapısal toplumsal sisteminden dolayı kapalı bir sistemdir. Kendini bu sosyal sistemin iletişimsel olarak yıllar ve farklı toplumlar süresince yeniden üretmesinden dolayı bir anlamda çeviri eylemi kuramı, çevirinin bireyselliği ve çevirmenin bireysel rolünü geride bırakan bir yeni paradigmadan söz edilmektedir. Bu paradigmada çeviri eylemi, çevirmenin geçici kararları değil, geçici olan içinde değişmez olan ve sistemle benzerlik gösteren, o çeviri sürecini genel çeviri sistemi içinde benzer değerlendirecek özelliklerin çevirinin autopoietik sistemini oluşturabileceğini ifade eder.

Çevirinin sistemik, eleştirel ve toplumsal paradigmasında bu görüşlerin önemi, ya da neyi ortaya koyduğu, zaten yeni paradigmanın ne yaptığını da gösterecektir. Çünkü yeni paradigmada kuramcılar bireysel farklılıklar değil, toplumdan çevirmene gelen sistematik yansımalar ve çevirmenin çeviri yaparken sosyal sistem içinde buna uygun olarak ve bundan bağımsız bir üretim yapmadığı, ya da çevirinin kapalı sistem üretiminin bir parçası olarak çeviri yaptığını söylemektedirler. Luhmann ve Bourdieu'nün kuramları burada ayrılmaktadır. Çünkü Bourdieu'de çevirmenin habitusunun toplumu dönüştürme kendi olarak sisteme katılma, sistemde değişiklikler meydana getirme özelliği varken, yani çevirmen bireysel olarak çevirinin bütününe etki edebilirken, her ne kadar da bu habitus toplum tarafından şekillenmiş bile olsa, Luhmann'da böyle bir durum söz konusu değildir. Çünkü çevirmenin eylemi çeviri

olayının kapalı sisteminde bir etken değildir, çevirmenin eylemi zaten bu sistemin benzer bir parçası olarak hareket etmektedir.

Çeviri eylemi belirleyici değil, sistemin kendini üretmesi ve yenileme becerisi çevirmen de bu olayın bir parçası ve kendi başına eylemiyle fark yaratan olamaz, çünkü bir autopoietik sistemde farklar o sistemin olumsuzlukları, eksik taraflarıdır, birbiriyle benzerlikler ve ilişkiler çoğaldıkça sistem bir autopoietik sisteme dönüşebilmekte ve çokluğunu yani benzer hareketlerin fazlalığını sağlayarak sistemi kuvvetlendirmektedir. Yani sistem benzerliklerin çoğalması, eksikliklerin azalmasıyla perfect sistem olacaktır, oysa çeviri eylemi bunun tersini söyleyebilir. Yani çevirmen kendi eylemiyle farklı olarak görülmekte ve bu parçanın bütünle ilişkisi göz ardı edilmektedir. Belki de tek bir eyleme baktığında çok farklı görülen, ya da yaratıcı görülen bir eylem o günün autopoietik yapısına baktığında diğerleriyle benzerlik gösterebilir.

Goethe'yi örnek olarak gösterecek olursak ya da Mozart'ı, Mozart dahidir ama o günün toplumsal sisteminde aykırı bir eylem yapmamaktadır çünkü o günlerde toplumda benzer olanlar Beethoven, Schubert vs. vardır ve o günün toplumu yoğun olarak bu müzikle ilgilenmektedir. Çağının özelliklerinden dolayı Mozart Mozart'tır. Afrika'da Mozart olmaz ya da başka bir devirde ya da Goethe bir dahidir eylemi özel gibi görünür ama Goethe dönemi bir deha dönemidir ve onun dışında sistemin ürettiği yani kapalı sistemin, hep dahilerdir ve benzerlikler oldukça fazladır Schiller, Herder, Humboldt, Lessing vs.

Bütünsel sisteme yani toplumsal sistem olayına bakıldığında bireysel ve psişik olarak görülen eylem aslında sistemattiktir ve kapalı topluma uygundur. Bourdieu'de sistem içerisinde bireyin habitusu herşeyin bileşkesi olarak toplumsal olarak yapılandırılmış bir yapıdır, ama onun bireysel olarak süreçlere katılımı, alanda değişiklik etkisi meydana getirebilmektedir. Habitus'un bireysel ve toplumsal tarafları vardır.

Tyulenev'e göre, eylem olarak çeviri tamamen autopoietiktir ve doğası gereği gelişim göstermektedir ve aktörlere bağlı değildir. Aktörler sosyal varlıklardır ve bunların eylemleri toplum tarafından veya alt sistemden harekete geçirilir. Eğer çevirmenler bir sistem tarafından (politik güç) gerek duyulan herhangi bir şeyi aktarmada isteksiz olurlarsa otomatik olarak diğer sistemlere itaat etmek zorunda kalırlar. Bu anlamda çeviri aktörlere bağlı değildir: çeviri toplum içinde ve toplum için kendi şemalarıyla

(aracılık) kendine bağlıdır. Bundan dolayı çevirmenler sosyolojik çeviri çalışmalarında merkeze konulamazlar. Aynı nedenle çevirmen kararları çevirinin doğası gereği açıklanabilir ve açıklanmalıdır: çeviri hangi taraflar arasında aracılık yapmaktadır ve aracılık nasıl ortaya çıkmaktadır. Çevirmeni araştırırken ya da çeviri ürününü araştırırken çeviri kurallarının belirli durumlara nasıl uygulandığı gösterilmesi gerekmektedir. Aktör önerilen seçimlerden bir seçim yapma hakkına sahip olsa da, sosyal eylem her zaman bir dizi seçimler tarafından önceden belirlenir. Aktörün seçimi fizyolojik, psikolojik ve sosyal faktörler arasındaki karşılıklı etkileşimdir. Çevirinin sosyolojik açıdan araştırılmasında çevirmenin yaptığı seçimlerin sosyal faktörlerine ve sosyal etkilerine bakılır (Tyulenev, 2010: 361).

3.2.5. Luhmann'ın Kuramının Çeviri Paradigmasına Uyarlanması

Tyulenev, Luhmann'ın Sosyal Sistem kuramının merkezini üçlü bir yapı şeklinde çeviriye uyarlamıştır: (a) çevirinin sistem olarak tanımlanması, (b) çevirinin bir alt sistem olarak görülmesi ve (c) çevirinin sınır fenomeni olarak ele alınmasıdır:

- a) Kendi başına bir sistem olarak çeviri; belirli türde aktivitelerin ve bunların sonuçlarının diğer tür aktivitelerden ve sonuçlarından ayrılmasına olanak sağlamaktadır, bunu da belirli farklı şemalar aracılığıyla gerçekleştirebilmektedir. Luhmann'ın sosyal sistem kuramında ayırımın önemli bir yeri vardır. Sistem kendini daima çevreden ayırır, bundan dolayı kendini yeniden üretir. Sistemin kendini ayırma işlemiyle kendi identitesini, kendi birliğini ve kendi yeniden üretimini oluşturur ve bu süreç çevreye karşı bütünlüğünü ifade eder (Luhmann, 1995: 18) (Tyulenev, 2009: 150-151).
- b) Çeviri, büyük bir sistemin alt sistemi olarak görülebilir; aktivite türleri ve bunların sonuçları başka tür aktivite ve bunların sonuçları ile karşılaştırılabilir ancak bunlar örtüşmeyebilir. Bunlar arasındaki ayırım, benzerliği gölgede bırakmaz. Luhmann'ın terimleriyle burada sistem öğeleri veya alt sistem oluşturduğu biçimlerinin arasında temelde “anamlı iletişim” vardır.

- c) Son olarak da, çeviri bir sınır fenomeni olarak nitelendirilir, sosyal sistem ve çevresi arasındaki ilişki bağlamında araştırabilir (Tyulenev, 2009: 150-151).

(a) konseptine uygun olarak Theo Hermans'ın Luhmann'ın kuramını çeviriye uyarlamasını gösterebiliriz (1997, 1999, 2007a, 2007b). (a) Paradigmasında sorulması gereken: çeviriyi özel bir eylem yapanın ne olduğu ve özerkliği için hangi açıklamayı getirebileceği sorusudur (Hermans 1999, 137). Hermans bu problemin ancak Luhmann'ın kuramını uygulamakla sonucuna varabileceğimizi ifade etmiştir. Luhmann'ın sosyal sistem kuramının ölçütlerini çeviriye uyarladığımızda Hermans'ın da dediği gibi çeviri, sosyal autopoietik bir sistem olarak tanımlanabilmektedir. Bunun sebebi de çevirinin özel bir sosyal işlevinin olduğu ve buna ait programların da autopoietik iletişimi düzenlediğidir (Hermans 2007b, 66-7) (Tyulenev, 2009: 151).

Luhmann'ın sosyal sistem kuramında autopoietik, öz referanslı sistem için iki kod ve bunların ayrıştırılması gerekmektedir. Sosyal sistem kuramı ikili kodlar olmadan var olamazlar. Autopoietik sistemler de, çevre olmadan var olamazlar. Tyulenev'e göre bu ikili kodu çeviriye uyarladığımızda, çeviri sisteminin iki kodunun "çeviri metni" ve "kaynak metin" den oluştuğunu söyleyebiliriz. Sosyal sistemler, çift koddan oluşan ve iki taraflı formlar olarak tanımlanabilir olarak görüldüğünden beri, sosyal alan sürekli hareketli olarak işaretli ve işaretli olmayan negatif ve pozitif değerleri karşılıklı olarak gerektirir ve birbirlerine dönüştürülebilir ve değerlerin eşit olduğu görüşünü savunmaktadır (Tyulenev, 2012: 101-102).

Luhmann'ın "dönüştürülebilir" terimi kullanmasına dikkat etmemiz gerekir. Birincisi, bir değer diğerini gerektirir, iki opsiyon, iki taraflı form bağlamında eşit değer olarak izlenir. Burada çevirinin iki tarafının eşit olduğunu göstermek çeviriye bir şey katmaz. Yeni olan, formun iki tarafının yaratılmasıdır. Bu şekilde, hangi tarafın çeviri hangi tarafın orijinal olduğunu söylemek imkansızdır. İki taraf da eşit değerdedir, biri olmadan ikisi de var olamaz. Eğer bir artı varsa eksi de vardır, eğer sistem varsa, bunun sınırında çevre vardır. Biri diğerini gerektirir. Birisi diğerini, sınırın mediation aracılığıyla elde eder. Çeviribilimin kullandığı kaynak ve erek kavramları, çevirinin çeviriye böyle bir bakışla iki türlü özelliği metin ve çevirisi zıtlığını zayıflatır (Tyulenev, 2012: 102).

Çeviri olarak iletişimin en alt düzeyi kapalı olsa da, dillerarası çeviri bakımından ise açıktır. Barthes, açık bir ifadeyle yazarın ölümünü belirtmiş ve okuyucuyu özgür bırakarak, yazarın kaynak yorumuyla okurun erek yorumunu eşit hale getirmiştir. Tyulenev'e göre metnin yazdığı bilgi, okuyucunun kapasitesiyle doğru orantılıdır. Okurun doğuşu yazarın ölümüdür (Tyulenev, 2012: 103).

Diğer tarafa gereksinim duyması çevirinin önemli bir özelliğidir. Formun iki tarafı da aynı değerdedir. Formun varolabilmesi için, formun her iki tarafının da aynı değerde olması gerekir, yoksa form var olamaz. Bir metin ya da sosyal hiyerarşideki bir rütbe, formun diğer yüzünün yorumu olmadan var olamaz. Bu bakış açısıyla metin veya rütbe, orijinal olarak adlandırılmaz. Bunun anlamı da; ilk önce yaratılırlar, sonra da yorumlanırlar. Bunlar, kesin bir sosyal alan içinde yaratılır ve yorumlanırlar. Sınırlar oluşmaya başladığı an oluşturulurlar. En erken, diğer taraf zaten buradadır ve bu durum diğerinin var olacağı anlamına gelmektedir. Bir metnin kendi dünyasındaki konumu çeviri olarak yansıtır; bir rütbe her zaman var olan sosyal hiyerarşideki yerini yansıtır. Metin yaratıldıktan sonra yeni bir yoruma artık açıktır. Orijinal ve çeviri nedir? Çeviri kaçınılmaz olarak bir çevirinin çevirisidir (yani orijinal de çeviridir çeviri de çeviridir) (Tyulenev, 2012: 104).

Tyulenev'e göre, kaynak metin erek metinden üst bir değerde olduğu sürece, formun iki tarafının eşdeğer olduğu görüşüne uymamaktadır. Bu değer eşitliği nasıl sağlanabilir? Bu durum kaynak ve erek metnin eşitsizliğinin bir kanıtı değil midir? Kaynak ve erek metin aynı değere sahiptir: Çeviriyi algılayan çevre ile sistem birbirine eşittir. Örneğin, erek okurlar için çeviri iyi bir orijinaldir, en basitinden ikisini algılayamaz. Okur kendi tarafında durmaktadır ve sınırı geçemez. Sınır sadece bir gözlemci tarafından aşılabilir. Bu gözlemci sınırı geçer ve her iki tarafı da destekleyen bir bakış açısıyla sınırın hangi ayırma dayalı olarak ayrıştırıldığını görür. Aynı durum bir çeviri öğrencisi için de varsayılır. Ama başka bir iyi niyetli okur için varsayılmaz. Bu yüzden çeviri formun diğer yüzüyle eşittir (Tyulenev, 2012: 104-105).

Tyulenev, çevirinin medium ve çift koda sahip olduğunu, mediumun iletişimin bir türü olduğunu ve iletişimin başarılı bir şekilde devam edebilme olasılığını arttırdığını ifade etmiştir. Autopoietik sistemlerin kodları pozitif ve negatif değerlerden oluşmaktadır ve temel ayrımı içermektedir (Moeller, 2006: 26-9, 216, 221). Hermans çeviri mediumunu

“çeviri bakışı” olarak belli belirsiz, çevirinin “geçerli/geçerli olmayan” şeklinde çift kodu (1999: 143) olarak tanımlamaktadır. Ancak çeviri, sosyal bir sistem olarak ele alınmak isteniyorsa program, medium ve çift kod daha açık bir şekilde açıklanmalıdır (Tyulenev, 2009: 151-152).

Eğer çeviri sosyal belirlenmiş bir fenomen olarak ele alınırsa, büyük sosyal bağlam içinde dikkate alınmalıdır. Bu anlamda çeviri büyük ölçekli sosyal sistemin, yani toplumun bir “alt sistem” dir (Tyulenev, 2009: 153).

Her ne kadar çeviri alanı kendi içinde bir sistem olsa da, kendi heteronomluğu, yani kendinin başka sistemler tarafından belirlenme özelliğinden dolayı başka sistemlerin alt sistemidir. Hem kendi içinde autopoietik, hem de diğer büyük sistemler, yani kendi dışındaki sistemler tarafından belirlenme özelliğine sahip bir sistemdir. Diğer bir deyişle kendi içinde bir sistem, ama başka üst sistemlerin alt sistemidir. Her ne kadar çeviri sistem olsa da, sosyal sistemin büyük makro yapısı içinde bir alt sistemdir ve o sistemin düzeneğine önceden belirlenmiş kurallarına göre çalışır. Yani bir sistemin kendi içinde yeterli olması kendini düzenlemesi, diğer büyük sistemlere ait olmadığı onlarla etkileşmediği anlamına gelmez.

Even Zohar’da sistem kendi içinde alt sistemlerden oluşmaktadır ve bu sistem diğer sistemlerin yani tüm kültürün alt sistemidir. Luhmann’da ise edebiyat sistemi sosyal sistem içerisinde alt sistemidir. Burada edebiyat çoğul dizgesi kendi başına bir sistem değil, ulusal sosyal sistemin bir parçası olarak yer almaktadır. Tyulenev (b) ve (c) yaklaşımlarının çeviri araştırmalarındaki en önemli ayrım olduğunu belirtmiştir (Tyulenev, 2009: 153).

Bu nedenle bir yandan çeviri ve çeviri olmayan, diğer yandan edebiyat ve edebiyat olmayan metin arasında ayrım yapılmak zorundadır. Bu iki ayrım şeması (b) yaklaşımının temel ayrımıdır ve çeviri araştırmaları için gereklidir. (b) yaklaşımında çevre ayrı ayrı kaynak dili ve kaynak kültürü karakterize eden kaynak metni içermektedir; ayrı ayrı erkek dili ve kültürü karakterize eden erkek metin sistem olarak anlaşılmaktadır (Tyulenev, 2009: 154).

(c) paradigmasında çeviri sadece ulusal edebiyat alt sistemi ya da sanat alt sistemi olarak görülmemektedir, daha çok tüm sosyal sistem içerisinde oynadığı role göre ele alınmaktadır.

Luhmann'ın sosyal sistem kuramı ulusal devletleri, medeniyetleri ve autopoietik kapalı olarak ne görülüyorsa tüm bunların hepsini kuşatmaktadır. Bundan dolayı bu kuramı kullanarak çeviriyi sistem olarak, ya da edebiyat sisteminin alt sistemi olarak, ya da makro sosyolojik sistemin alt sistemi olarak nitelendirip çeviriye uygulayabiliriz. Çeviriyi sistematik biçimleme olarak ele aldığımızda çevirinin sistem mi yoksa alt sistem mi olduğu değerlendirme ölçütümüze bağlıdır. Tyulenev çevirinin en iyi alt sistemler arasında yer aldığını ifade etmektedir (Tyulenev, 2009: 155).

Alt sistemler çeviri iletişim olayları arasındaki ilişkilerdir ve bu nedenle çeşitli çeviri gruplaşmaları ayırma kriterine bağlıdır. (c) yaklaşımında çeviri iletişim olayı diğer sosyal fenomenlerle gruplaşır, bu nedenle geniş sosyal-sistematik bağlamda dikkate alınır (Tyulenev, 2009: 156).

(c) yaklaşımında sosyal sistemler normlarıyla ve söylemleriyle çeviriyi tanımlayabilir görünmektedir. Bu gibi sosyal belirlenimler toplumun autopoietikliğini sağlamaktadır ve toplumunu iletişim sistemi yapmaktadır ya da Luhmann'ın ifade ettiği gibi toplumun kendini gözlemlemesini ve öz referansı yani kendini yeniden üretmesini sağlamaktadır (Tyulenev, 2009: 156).

Bir alt sistem olarak çeviri tüm sosyal sistem içerisinde oldukça özel bir yer edinmektedir. Diğer daha çok “organize” olmuş (Simeoni, 1998: 19) alt sistemlere karşı sosyal aracı olarak çeviri her zaman yerini değiştirmektedir, ancak her durumda etkileşimde olan sistemlerin ya da alt sistemlerin sınırında yer almaktadır. Eğer bir sistem başka bir sistemin çevresiyle etkileşime geçerse, çeviri, sistem ve onun çevirisinin sınırına konumlanır (Tyulenev, 2012: 136).

Eğer bir alt sistem tüm sosyal sistem içerisinde başka bir alt sistemle etkileşime geçerse, çeviri iki alt sistemin sınırına konumlanır. Çeviri her zaman etkileşimdeki (alt) sistemlerin mediumunu (anlatım aracılığıyla) algılar. Örneğin, legal işlevsel alt sistemi politik işlevsel alt sistemiyle etkileşime girdiğinde, etkileşim iki sistem konseptinin ve terminolojisinin birbirinin “dillerine” değişimini gerektirmektedir. Bu iki sistemden hiç

biri ne kendi dilini ne de diğeri dili dönüştürebilme özelliğine sahiptir, bu yüzden bu değıştirme işlemi çeviri aracılığıyla yapılmaktadır. Bu durumda konseptler ya legal ya da politik söz dağarcıyla dönüştürülür. Bu nedenle, çevirinin üçüncü bir alanı oluşturduğu söylenemez; daha çok etkileşimde bulunan alt sistemlerin sınırında konumlanmaktadır. Çeviri her zaman özel sosyal işlevini açıkça ortaya koymaktadır – aracılığın özel bir türü olarak etkileşimde bulunan (alt) sistemlerin sınırında konumlanmaktadır (Tyulenev, 2012: 136).

Çeviri alt sisteminin öğeleri metin formunu ya da metin üretim eylemini alan çeviri iletişimidir. Bu iletişim olayları diğeri metinlere odaklıdır ve çeviri-orijinal ilişkisine girerler. Bu metin türleri diğeri göstergeleşim (semiosis) formlarının aksine görülmelidir (Tyulenev 2009: 157).

Çeviride analiz edilen psikolojik, dilbilimsel, edebiyat bakış açıları sadece psikolojik, dilbilimsel ve edebiyat faktörleri olarak dikkate alınmaz, daha çok sosyolojik ya da sosyo kritik olarak topluma katkısı ve önemi açısından yorumlanır (Tyulenev, 2009: 157).

Öğelerin birbiriyle olan bağlantısı koşullanmanın (conditioning) sistem kuramsal konseptine merkezi önem atfetmektedir. Öğeler arasındaki ilişki düzenlenmiştir ve düzenlenme koşullanmanın en temel formudur. Koşullanma “katalitik aktörleri” ya da resiprokalı içermektedir. Başarılı koşullanmalar, mümkün kıldıklarının ortaya çıkmasıyla sağlanır ve kısıtlı (constrains) olarak çalışır. Eğer ki olası olarak başlatılmışsa/tanıtılmışsa, mümkün kıldıkları yok edilmeden reddedilemez (Tyulenev, 2009: 157).

Bazı sosyo-tarihsel durumlarda çeviri tanımlandığı sosyal süreçlerde resiprokal koşullanmaya giriş yapar. Bazen çeviri bir kısıtlamada olabilmektedir. Çevirinin belirli bir dönemde ve belirli bir bölgedeki rolünü ortaya çıkarmak istiyorsak koşullanma türlerini tanımlamamız gerekmektedir. Çeviri bu durumda ya bir katalitik bir aktördür ya da sosyal sürecin resiprokal koşullanma türüne giriş yapmıştır ya da kısıtlama olarak görev yaptığı yerde yüksek düzey elde etmiştir (Tyulenev, 2009: 157-158).

Tyulenev çevirinin bir sistemin sınırının bir parçası olduğunu ifade etmektedir. Bu görüş (c) paradigmasının içinde açıkça görülmektedir ve çeviri için söylenebilmektedir.

Çeviri bu paradigmada temelinde sosyal aktivite olarak tamamen gerçekleştiği zaman ve mekana bağlıdır (Toury, 1995; Brisset, 1996). Bu yaklaşımda çeviri bir sınır fenomeni olarak gösterilmektedir. Toplum tarafından harekete geçirilen çeviri seçilmiş metinleri dönüştürmektedir, öyle ki yabancı metinler “doğallaşır” (Brisset, 1996; Inghilleri, 2005: 125, 143) bir anlamda kaynak metnin erek kültür için tabiiyeti değiştirilir. Bu bakış açısıyla çeviriye (1) alıcı sistem için kabul edilemez olanı reddeder; ya da (2) orijinalde eksik olanı tamamlar; ya da (3) orijinal metindeki kabul edilemez öğeleri değiştirir/düzeltir/ayarlar. Çevirinin bu işlemleri dilbilim, estetik, sosyal, kültür ve ideolojik normlar sayesinde gerçekleştirilir ve alıcı kültürün beklentisine göre düzenlenir. Bunlar çevirinin farklı türleri için özel normlar ve beklentilerdir (Tyulenev, 2009: 158).

(c) yaklaşımındaki tüm bu özellikler Luhmann tarafından sınır fenomeni olarak betimlenen konsepte uymaktadır. Sistemlerin sınırları vardır ve bu sınırlar çift işleve sahiptir: bu sınırlar sistemi çevresinde ayırır ama aynı zamanda sistemi çevresiyle bağlar (Luhmann, 1995: 29). Çeviri sistemin sınırına aittir, çünkü açılma ve kapanma işlevini gerçekleştirmektedir. Çevresindeki metinleri sistem için kullanılabilir yapar ve sistemi açar; ancak metni filtre ederek ve dönüştürerek sistemin kapanmasını sağlar (Tyulenev, 2009: 158).

Çeviri bir sınır fenomeni olarak sistem/çevre ayrımının bir aracıdır ve böylece sosyal sistemin öz referansıdır. Bunu çevirinin gerçekleştiği çift transformasyonda görebiliriz. Birincisi, çeviri bir “decoding” gerektirir, yani orijinal metnin okunmasıyla alıcı sistemin işlev türüne göre çeviri gerçekleşir. Daha sonra çeviri, çevrilmiş metni sistemin bir dizi önemli işlev türüne göre yeniden “encoding” yapar (Brisset, 1996). Bu decoding/re-encoding prosedürü sistemin açılma-kapanmanın mekanizmalarını oluşturur (Tyulenev, 2009: 159).

3.2.6. Luhmann’ın Kuramının Çeviri Kuramına Etkisi

Luhmann’a göre toplumsal sistem, kendiyile de çevresiyle de hiçbir zaman iletişim kuramaz. Ancak, sistem ve çevre gözlem yapısını temel aldıktan sonra, kendi içinde, kendi hakkında ve çevresi hakkında iletişim kurabilir. Nedeni ise, sistemin devamlı işlemsel olarak değişmesi ve hiçbir zaman gözlemlendiği anda, iletişim anındaki durumunda olamamasıdır. Çünkü gözlem anı iletişim anı olamaz ve bu yüzden çevreyle

sistem arasında bir iletişim gerçekleşemez. Nedeni ise, bir daha karşılaşmaları mümkün olmaması ve gözlemin tekrarlanamaz olmasıdır. Tekrardan karşılaşamayacakları için autopoiesis, sistemle çevresi arasında devam edemez. Kendi içinde de devam edemez. Toplum, kendisinin operatif sistemleri hakkında iletişim sağlayarak, geçmişte olanı gözlemleyerek autopoiesisi sağlar. O zaman iletişim ve sistem, o anda gerçekleşen operasyonel durumun kendisini gerçekleştirmesi değil, gerçekleşen operasyona dair gözlemin yapılma halidir ve bu yüzden iletişimsel bir ilişki sözü konusudur.

Luhmann'a göre, birinci tür gözlemlerde, gözlemleyen sistemin içindedir ve sistemi hiçbir zaman gözlemleyemez, ya da gerçeğin yanılsaması olarak gözlemler ve yanılır. Dünyada yaşadığımız için, güneşin doğup battığını zannetmemiz, fakat gerçekte doğup batmanın söz konusu olmaması gibi (Luhmann, 1998: 93). Bu durum, pratikte çalışan ve kuram bilmeyen çevirmenlerin çeviri konusunda yaptıklarının ve saptamalarının illüzyon olacağını, çünkü onların hiçbir zaman çeviri bütününden yola çıkamayacaklarını, gözlemci olarak kendi yanılgılarının ve içinde buldukları durumun gözlemlerini yapacaklarının kuramsal örneğidir. Güneşin doğup battığı yanılgısı çeviri kuramıyla pratiği arasındaki ilişkiye benzerdir. İkinci ve üçüncü türden gözlem ise hem nesneyi hem de gözlemleyeni gözleme anlamına gelmektedir. Luhmann'ın örneğine dayalı olarak, çeviri kuramının ve çeviri eğitimi alan çevirmenin bir metni gözlemi, "ben sizi ve güneşi gözlemleyenim" anlamında bir makro bakış açısıdır. Bu bakış açısından yola çıkarak, "meso" kuram, yani sistemi içinden bakarak, "gözlem" yapmak, "mikro" kuram, hem sistemi gözlemlemek hem de sistemi gözlemleyeni gözlemlemek, makro kuramlar ise, yorumcuyu, yani gözleyeni gözlemleyen bir bakış açısı olarak görülebilir.

Bu modellemeyle, makro kuramlar, her alanda, bizim açımızdan çeviri alanında, çeviri sisteminin bütün gerçekliğini gözlemleyen kuramlardır. Çevirmeni, metni ve çeviri-metin ilişkisinde çeviri dünyasını gözlemleyen kuramlar, makro kuramlar olarak yer alacaklardır. İletişim, Luhmann'ın "Gesellschaft in Gesellschaft" adlı kitabında, ileti ve bilgi arasında bir ayırım yapılarak ve bu ayırım anlaşıldığı takdirde iletişim gerçekleşebilir. İleti ve bilginin ayrıştırılmasıyla sistemin kapalılığı yeniden sağlanır. İletinin bilgiyle ayrıştırılması, gözlem türü, sistemin açık ve kapalılığını yeniden yapar. Sistem, bilgiyle, iletiyi her ayrıştırdığında, kapalılık ve açıklık arasındaki ayrıştırmayı

her seferinde yeniden yapmaktadır. Bir sistem bu şekilde gerçekleşir. Bu şekilde, kapalı ve çevresine açık olarak işlem yapan bir sistem oluşur. Çünkü, işlemler gözlem üzerinden gerçekleşirler. Sistemin işleyişinde önemli olan gözleme şeklidir. Bir sistem içerisinde ileti ile bilgi, gözleme birbirinden ayırt edilemez ise, ki bu autopoietik sistemin en önemli şartıdır, iletişim biter ve sistemin operasyonları biter ve sistem ölür (Luhmann, 1998: 97).

Luhmann'ın (1998: 44) "anlam" kavramı, anlamı kullanan operasyonların bir ürünüdür, bir değer değildir. Anlam bir "reentry", yani devamlı yeniden yapılanma sürecidir (Luhmann, 1998: 46). Çeviri kuramı için bunun anlamı, çevirilerin her anlamının her bir çeviri sürecinde yeniden şekillendiğini, her bir çevirmenin sürece dahil olmasının bu anlamı oluşturduğunu, anlamın kaynak metin içinde var olan sabit bir değer, sabit bir anlam olmadığını söyler. Luhmann'ın sisteminde anlamın yeri, Maenttaeri'nin çeviri eylemi kuramında çeviri için ön gördüğü anlam olan "Sinn" terimi ile aynı karakterdedir. Maenttaeri, tıpkı Luhmann gibi, kaynak metnin anlamını bir "Bedeutung" anlamında kaynak metnin durağan anlamı olarak görmeyip, onu çevirmenin çeviri sürecinde yapılandırdığı bir çıkarımsal anlam, "Sinn", olarak, her bir çeviri sürecinde yeniden oluşturulan bir anlam olarak, çevirmenin gözlem ve yorumunun çeviri sürecine dahil ettiği anlam olarak kuramsallaştırır. Çeviri sürecinde "anlam" kavramına yüklenen böyle bir işlev, Umberto Eco'nun metin yorumlama kuramına uygundur. Eco, metnin tembel bir makine, bir sabit durum olduğunu ve anlamı yapılandıran ve metni harekete geçenin okur olduğunu söylerken, anlama dair benzer bir bakış açısı ortaya koymuştur. Luhmann'ın kuramı anlam kavramına bakışında, postyapısalcı gösterge kuramlarıyla benzer bir iddiayı gündeme getirmektedir. Bu kuramı kabul edersek, varolan bir nesnel dünyadan söz etmeyiz ve dünya kavramıyla bütünlüğü de onların toplamını ifade edemeyiz.

Luhmann'ın anlaşılmasında ve tezimde asıl sorun şu: Hermans'ın da uğraştığı gibi; çeviri diğer toplumsal sistemler gibi bir sistem midir yoksa değil midir? Hermans, Luhmann incelemesine rağmen neden çeviriyi bir sistem olarak görmeye şüpheli yaklaşır? Hermans, Luhmann'ı neden yanlış anladı? Sorularının cevabı, çevirinin sistem olmasına şüpheyile bakanlar için önemli bir açıklama olabilir.

Theo Hermans, Luhmann'ın sistem kuramını ele alan bir sonraki en önemli ve en çok kullanılıp katkı sağlayan çeviribilimcidir. Tyulenev, Hermans'ın kitabının Luhmann'la ilgili bilinen yanlış anlamaları bertaraf edemeden ve sosyal sistem kuramını detaylı olarak tanımlamaya cesaret edemediği halde, yine de daha sonraki çalışmalar için provoke edici ve heyecan uyandırıcı bir çalışma olduğunu ifade etmiştir. Hermans'ın çalışmalarına kronolojik olarak baktığımızda, her geçen gün Luhmann'la ilgili bilgilerini daha fazla geliştirdiğini görmekteyiz, fakat buna rağmen Hermans'ın bakışı açısı, diğer işleyen sosyal sistemler gibi işleyen bir sistem olarak görme bakışına ulaşamamıştır (Tyulenev, 2012: 47).

Hermans, çevirinin bir sistem olduğuna tam emin değildir. Epistemoloji ve ontolojiyi ayırımında da bu yüzden çok dikkatlidir. Bundan dolayı çeviri için, ne sistemdir ne de sistem değildir diyebilmektedir. Hermans, Luhmann'ın sistem kuramını yeni bir kavramsal gelişim için araç olarak kullanmaktadır. Ancak çeviri kendi alanında belli bir sosyal işlev için kendi iletişimsel kodlarını kullandığından, Hermans (2007a : 111), Luhmann'ın sosyal sistem kuramını çeviri alanına uygulamıştır (Tyulenev, 2012: 47).

Hermans çeviri sistemini gelişen bir sistem olarak görür ve çevirinin bağımsızlaşmasını bir sistemin oluşumu olarak düşündü. Oysa Luhmann'ın sistem kuramında Hermans'ın yanlış anladığı şey, Luhmann'ın kuramının bir süreci araştırmadığı, bir gözlem anını yansıttığı ve bir gözlemsel bakışla gözlemediği nesneden, gözlemediği tarafları ayrıştırarak, gözlem içerisinde kendi içinde autopoietik olarak işleyen ve bir medium ve forma sahip olan bir yapıdır. Aracılık rolüyle işleyen ve kendini çevreden ayrıştırabilen bir sistemin, gözlem açısından bir sistem olarak incelenmesidir. Oysa Hermans'ın sözünü ettiği şey bir sistem haline dönüşme ya da bir sistem olarak diğer sistemler tarafından kabul edilme süreci ve çeviri alanının bağımsızlık iddiasıdır. Hermans'ın görüşü Bourdieu'den bakıldığında doğru olabilir, çünkü Bourdieu'nün alan kuramı, alanı bir dinamik süreç, bir çatışma bir dengeleme süreci olarak görmektedir, hatta alanları bir dinamik süreç olarak düşünebilir. Oysa Luhmann'ın kuramı böyle bir süreç ve alanlardan söz etmeyip, o andaki gözleme göre bir sistem ayrıştırması yapar. Farklı gözlemlerin bakış açılarına göre, aynı anda farklı gözlem ölçütleriyle bakarak, aynı alt sistemi farklı ayırtmak mümkündür, bu da sistemi nasıl gözlemlediğimizle ilgilidir. Aynı çeviri sistemini daha yakından, daha alt bir kuramsal bakışla gözlemlediğimizde

farklı, yine aynı sistemi daha geniş bir kuramsal bakış ve gözlemle izlediğimizde, farklı bir sistem verisi ve ayrıştırma elde ederiz. Sonuç olarak iki gözlemin sonucu aynı şeye baksalar bile farklı olur, çünkü gözlem türü ve bakan göz farklıdır.

Bir çeviri eleştirisinde, çevirinin özünü, sürecin işleyişini bilmeksizin, mediumun forma nasıl dönüştürüldüğünü, hangi mediationun bu formu oluşturduğunu tam bilmeden yapılan gözlemlerin eksik olduğunu söyleyebiliriz. Yani eleştirel gözlem dışarıdan bir gözlemdir, ama iç işleyişi iyi bilerek ve tanıyarak yapılan gözlemdir. Çeviriyi ve çeviri sürecini bilen, çevirmenin sıkıntılarını bilen bir eleştirmen ancak bir çeviriyi gözlemleyebilir. Ya da başka bir ifadeyle, bilimsel bir gözlem için bu saydıklarımız gözlem türü olarak şarttır. Aksi takdirde, her bir dışarıdan gözlem sistemin gözlemi değil, sistem dışının gözlemi anlamına gelir. Sistemin içyapısını bilmeden yapılan bir gözlem, sisteme ait bir gözlem değildir. Çeviri kuramı ancak çevirinin tüm işleyişini bilen, kavrayan kişilerin yapabileceği gözlemlerinden oluşmaktadır. Çevirinin iç işleyişi konusunda bütünsel bir bakışa sahip olmayanların gözlemleri, bilimsel olarak geçerli gözlemler değildir. Bu kuramsal bakışın sonucu olarak, çeviri kuramlarını ve çevirinin doğasını bilmeyen kişilerin çeviriyi gözlemlemeleri ve önerdikleri kuramlar bilimsel olarak geçerli olamazlar. Burada yine Popperci bir yaklaşımı benimsemekteyiz. Çeviri gözleminde tüme varımı reddederek, kuramsal bir bilgi olmaksızın çeviri yapılması, çeviri üzerine konuşulması ve çeviri eleştirini bilimsel olarak eksik buluyoruz.

Geleneksel bilim anlayışında, bir bilimsel araştırma, sadece o bilim dalının kendi nesnesinin, kendi kuramıyla araştırılması anlamına gelirken; yeni bilimsel anlayış, interdisiplinerlik anlayışıyla, diğer bilim dallarının araştırmasını yok saymayıp, kendi çevresi sayar ve onlarla sistem çevre ilişkisine geçer. Kendi kodlarıyla onlardan ayrışırken, onlarla bir ilişki içerisinde olmayı kesmez, sistem çevre ilişkisi, devamlı olarak ihtiyaç halinde ilişki kurma anlamındadır. O zaman şöyle denebilir, çeviri bir form haline geldikten sonra, diğer yüz, yani mediumu olarak, ya da kendileri bir formun mediumları olarak, ilişki kurmaya devam etmek zorundadırlar. Yani her bir çalışmada, her bir gözleminde, her bir tezde, her bir ders anlatımında sistemi anlatırken, ayrıştırarak gelmek, indirgemek ve formun nasıl oluştuğunu göstermek ya da gözlemlemek gerekir; çünkü her bir kitap, ders, tez bir gözlemdir ve bir gözlem olarak diğer tüm bakış

açılardan, yani ders, tez, kuram gibi farklılığını ortaya koyabilmek için, ayrılaşmayı nasıl yapmış olduğu, yani hangi bakış açısından yola çıkarak bu formu ortaya koyduğu, ya da bu formun hangi bakış açılarının ayrılaşmasıyla ortaya çıktığını anlatmak zorundadır ki; anlamlı bir sistem olabilsin. Yani ayrılaştırmayı anlatmak, bir anlamda metnin ya da sistemin içinde neyin niçin ilişki içinde olduğu, ya da seçildiğinin de anlatılmasıdır. Bu da çeviribilimsel çalışmaların çevresinden bağımsız olamayacağı için muhakkak interdisipliner olması gerektiğini gösterir. Tersine, herkesin sorduğu, niye biz sosyolojiyle felsefeyle vs. ilgileniyoruz, aslında onlarla ilgilenmeden kendi formumuzu oluşturamayacağımızın zıddıdır. Bu durum tüm bilim dalları için geçerlidir ve bu yüzden hiçbir bilim dalı interdisipliner çalışma nedeniyle zayıf görülemez, tersine, interdisipliner çalışmayan bilim dalları, Luhmann kuramına göre, var olamaz, ya da gözlemini bilimsel yapamaz. Yani, örneğin, en gereksiz alan çeviri olmadan, hiçbir bilim dalı kendini yeniden üretmez. Disiplinlerarasılık bir bilimin zayıf değil kuvvetli yönüdür ve disiplinlerarası çalışma ve yazılar sistematik ve bilimseldir, böyle olmayanlar ise sistematik ve bilimsel değildir, çünkü nasıl ayrılaştığını bilmeden bir gözlem yapmaktadır, yani çevresini ve içyapısını bilmeden yapılan gözlemlerdir bunlar: fakat gözlem tanımı açısından gözlem bile sayılamazlar; çünkü kriterleri yoktur ve ayrılaştırmaları da yoktur.

Toplumda hiçbir zaman bir merkez nokta yoktur, bunun nedeni de yoktur. Her bir sistem kendi olma ve kendini diğer sistemlerin işlevlerinden ayıran anlamıyla vardır. Bu ayrışma, kendinin diğer sosyal sistemlerden ayrılan işlevsel özelliğiyle ortaya çıkar (Luhmann, 2007b, 66) (Tyulenev, 2012: 47).

Hermans (1999), çevirinin tüm sosyal sistem alanını kapladığını düşünmekte ve çeviriyi tüm toplumsal sisteme uyarlamaktadır. Bu da onun sistem ve alt sistem arasındaki ayrımı yapamadığını göstermektedir (Tyulenev, 2012: 47). Tyulenev'in Hermans'ı Luhmann'ı yanlış anlamakla eleştirmektedir. Tyulenev'in bu eleştirisine katılmakla, çevirinin böyle bir alt sistem özelliği olmakla birlikte, bütün sistemlerden farklı ve genel bir tarafı olarak toplumun tümünü dönüştürme özelliğine sahip olduğunu düşünmekteyiz. Bu anlamda çeviri, tüm sistemlerin iletişimsel bağı olarak, Hilmi Ziya Ülken'in de (1997) belirttiği gibi "medeniyetlerin dönüşümünü sağlayan" ve bir sistemin bütününe ulaşan, "bir sistem düzenleyici" işleve de sahiptir. Tam da bu

nedenle her toplumsal sistem kendi alanında çalıştığı halde, çeviri diğer toplumsal sistemlerde de varlığını sürdürmektedir. Her sistemin iletişimi olma işlevini sürdürmektedir. Diğer toplumsal alanlarda çeviri yapanların, çeviri alanının uzmanları olmayıp, o alanın iletişimini çevirilerle sağlayan bir işlev yürütmektedirler. Bu yüzden çevirmen olmayan çevirmenler toplumun bütün alt sistemlerinde ortaya çıkmaktadırlar. Çeviri, sistem olarak, çevirmenleri ve çeviri alanını aşan bir toplumsal genel sisteme ait bir sistemin adıdır. Bunun neticesinde çeviri fenomeninin, çeviri sistemini ve çeviri alanını aşan bir iletişimsel özelliğiyle, tüm sistemlerin iletişimsel ağı olduğunu söyleyebiliriz. Ancak çevirinin etkisi çok büyük olup, bir toplumun gelişmesine veya gelişmemesine neden olmaktadır, yapılan çeviriler profesyonel oldukça, alanlar gelişmekte, amatör oldukça da gelişmemekte ve değişmemektedir.

Tyulenev, çeviriyi sistematik bakış açısıyla ele alabilmek için üç yol olduğunu ifade etmiştir. Bunlar : (1) Çeviri fenomeninden oluşan kendine özgü bir sistem olarak nitelendirilmektedir ve diğer sosyal fenomen türlerinden ayrılmaktadır. (2) Çeviri büyük bir sistem içinde bir alt sistem olarak ele alınmıştır (çoğuldizge kuramı). (3) Çeviri geniş sosyal bağlam içerisine konulmuştur ve çeviriye sosyal diyalog bağlantısıyla bakılmaktadır. Tyulenev toplumsal eleştiri paradigması ve Luhmann'ın sosyal sistem kuramının kullanılmasıyla, çevirinin sosyal rolünü araştırmak için bir adım daha atıldığını ifade etmiştir. Sosyal sistemler kuramı, çevirinin sistem sınırlarının fenomenini kuramsallaştırmada yardımcı araçlar sağlamaktadır (Tyulenev, 2009: 147).

Tyulenev, çevirinin bir sosyal sistemin diğerine bağlandığı saygın ve iletişimi sağlayan bir misyonundan söz etmektedir. Yani bir sosyal sistem, bir ulusal sistem, çevresiyle iletişime geçmek zorundadır ve iletişime geçmek için çeviriyi araç olarak kullanır. Bunun için seçkin iletişimciler gerekir, çeviri de kapalı bir sistem olan ulusal sistemin çevresiyle ya da dış sistemlerle etkileşmesi için bir önemli etkileşim (interaksiyon) görevi yüklenir. Yani çevirinin kapalı sistem içindeki önemli rolü böyle bir etkileşimi sağlamaktır (Tyulenev, 2012: 16-17).

Tyulenev, çevirinin misyonunun, boşluğunu diğerlerinin dolduramayacağı bir alanı doldurması nedeniyle, ekonomi gibi bir alt sistem olduğunu ve şimdi çevirinin işlevini, önemini ve diğerlerinden daha saygın “respect” olarak dış sistemlerle ilişki sağlayan,

tüm sistemler arasındaki interaksyonu sağlayan bir misyonu olduğunu ifade etmektedir (Tyulenev, 2012: 16).

Luhmann'a göre sistemi ayakta ve dinamik halde tutan şey iletişimdir ve çeviri de, bu iletişimi çevreyle sağlayan en önemli araçtır. Bir sistem başka sistemlerle etkileşimini çeviri sayesinde gerçekleştirebilir ancak (Tyulenev, 2012: 16).

3.2.7. Çeviri Sisteminin Sosyal Eylemlere Etkisi

Çeviri eylemine katılan tüm taraflar (parties) belirli sosyal biçimlenmeler sunmaktadır. Bu biçimlenmeler sosyal ve kültürel karakterlerin ya da özelliklerin bir bütünüdür ve bunların etkileşimleri kimyasal etkileşimlere benzer olarak ele alınmaktadır. Bu etkileşimlerin bazıları eksik ya da etkisiz olduğunda, diğerleri daha yoğun (aşırı) etki göstermektedir. Bu etkileşimler sadece coğrafi açıdan değil, aynı zamanda kronolojik olarak ve sadece senkronik olarak değil, diakronik olarak da gözlemlenebilir. Örneğin belirli bir zaman diliminde bir B kültürünün bir A kültürüne ilgisi olmayabilir, ancak ergeç bir ilgisi olacaktır. Her bir belirli çeviri eylemi geniş bir sosyal bağlam içinde nitelendirilir, çünkü katılımcı bireylerin hepsi sosyal gruplarını temsil ederler. Bu bizi daha da yüksek bir düzeleme – bireyler üstü düzleme, sosyolojik düzeleme taşımaktadır. Bireysel çeviri eylemlerinin bir grup olarak incelemek belirli bir dönemdeki belirli bir sosyal grubun çeviri eylemleri hakkında sonuca varmamıza olanak sağlamaktadır (Toury, 1995; Brisset, 1996) (Tyulenev, 2009: 147-148).

Çoğul dizge kuramı çeviri sosyolojisine yönelik atılan ilk adımlardan biriydi, ancak sistemi tanımlamada eksiklikleri olduğundan dolayı bu eksiklikler Luhmann'ın sosyal sistem kuramıyla tamamlanmaya çalışılmıştır (Tyulenev, 2009: 148).

Luhmann'ın sosyal sistem kuramında toplumu oluşturan somut bireysel insan davranışlarında bulunan psişik sistemlerle, bu oluşumun sonucu olan sosyal sistemler arasında kesin bir çizgi vardır (Luhmann, 2002: 155-156). Sosyal sistemler bilinçli insan eylemlerinden oluşsa da bunlar bilinçsizdir, bu ne kadar paradoks olsa da Luhmann'ın temel ayrımıdır. Luhmann, toplumu bilinçli sistem veya bireyleri toplumdaki ziyade bir iletişim sistemi olarak tanımlamaktadır. Ancak burada iletişim bir bilginin, canlıdan ya da bilinçli sistemden başka bir sisteme aktarılması olarak anlaşılmalıdır. İletişim, anlam mediumunda (Sinn) bir tür sistem biçimlenmesi olarak

görülmektedir. İletişim, sistemin farklı şemalarını geniş bir ölçüde muhtemel olanaklarına uygulamasının bir sonucudur. Sonuç olarak iletişim, bilinçli canlıları gerektirmektedir, fakat bu tek bir bireye ve hatta bunların toplamına da indirgenemez (Luhmann, 2000: 9, 139). Bu nedenle sosyal sistemler insan eylemlerinden değil, iletişim olaylarından oluşmaktadırlar (Tyulenev, 2009: 149).

Sistem olarak toplum, öz referanslı (self-reference), yani kendi kendini gözlemleyebilen ve bu nedenle kendi kendini üretebilen, çevresini oluşturan herşeye kapalı bir sistemdir. Bundan dolayı Luhmann (1995: 408), toplumu mükemmel bir autopoietik sosyal sistem olarak tanımlamaktadır.

Bu nedenle Luhmann'a göre sistem olarak toplum, olduğu bireylerden çok ötesine gitmektedir. Sosyal sistem, öz referansı iletişime dayanan bir sistemdir, bu da toplumu iletişim sistemi yapmaktadır (Tyulenev, 2009: 149-150).

Çeviri, autopoietikliğini ancak yüzyıllar içerisinde çoklu referansını, öz referansa "alter"i "ego" ya dönüştürmesiyle sağlayabilmektedir, Tyulenev bu durumu şu şekilde örneklendirmiştir, Rusçaya yapılan bir tarih çevirisi onu Rusya'nın iletişim sisteminin bir parçası yapmaktadır, Ukrayna veya Beyaz Rusya'ya yapılan bir çeviri onu Ukrayna'nın ve Beyaz Rusyanın iletişim sisteminin bir parçası yapmaktadır (Tyulenev, 2009: 150).

3.2.8. Sistemlerin Etkileşimi Olarak Çeviri

İşlevsel-sistemik olarak konuşursak çeviri, diğer sistemlerle (ekonomi, sanat, hukuk vs.) eşittir. Bunların hiçbirinin alt sistemi değildir, altına yerleştirilemez. Diğer tüm sistemlere karşı çeviriyi ne kadar boyun eğen ve alçak gönüllü olarak ifade ettiğimizde, çeviri nasıl eşit olabilir? Çevirinin diğer sosyal sistemlerle olan ilişkisini tartışırken iki şeyi göz önünde bulundurmanız gerekmektedir: mesleğin sosyal statüsü, anlamının işlevsel doğası, doğal olarak çeviri aracılık yapmak için görevlendirilmiştir. Bu anlamda diğer sosyal sistemlere hizmet etmek, buyrukları takip etmek ve görev veren tarafın isteklerini yerine getirmek durumundadır. Bununla birlikte bu durum, çevirinin doğası gereği uzlaşması, ya da dalkavukça davranması gerektiği anlamına gelmez. Çevirmenlik, düşük sosyal statüsü nedeniyle hak ettiği saygıyı göremeyen tek profesyonel meslek değildir. Bu durum, çeviri alanının, sosyal sistem (alan) olarak tam

gelişmemiş bir sosyal sistem olarak düşünülmesinin sağlıklı bir görüş olduğu anlamına gelmez (Tyulenev, 2012: 60).

Bu tartışma, Luhmann'ın sistem kuramının çevirinin konumu ve çevirmenin konumu açısından da önemli bir tartışma zemini olması anlamında önemlidir. Bu noktada çeviri olayına, Bourdieu'nün kuramında sermayenin, sosyal statünün yeri ve konumu açısından bakılabilir. Sembolik sermaye ve diğer sermaye türleri çeviri alanının sosyal yönünü, Luhmann'ın kuramından farklı göstermektedir. Çevirinin ve toplumsal statüsü açısından bakıldığında, sembolik sermaye kavramı çevirmenin konumu için önemli bir bakış açısıdır. Tüm sistem alanlarında sembolik sermaye ve toplumsal statüler zamanla değişebilmektedir, fakat bu değişimler sistemin sistem olma özelliğini değiştirmez. Bir sistem toplumsal değerinin yükselmesi ya da alçalmasıyla ortaya çıkmaz. Bourdieu'nün alan kuramında alanlar eşit statülerini her zaman korumaktadırlar. Luhmann'ın herşeye rağmen, sistemleri eşit görmesi, Bourdieu'nün kuramıyla örtüşen bir yaklaşımdır, çünkü sistemler bugün hiyerarşik olarak biri yukarda diğeri aşağıda gibi görünseler bile, Bourdieu anlamında zaman, mekan ve iktidara göre ya da toplumsal sistemin ihtiyaçlarına göre yerini, konumunu değiştireceklerinden, şu anki statüsünden bakılarak sistemdir ya da sistem değildir denemez. Sistem olmak ya da olmamak toplumsal sistemde şu anki işlevin ya da statünün durumuyla değil, alt sistemlerin sistemsel özelliklere sahip olup olmadıklarıyla ilgilidir. Bu saptama, tezimizin genel çerçevesini çizebilecek ve tezimizin yalnızca Luhmann'ın tezi olmasını engelleyecek, ama Luhmann'ın bakışıyla diğerlerini uzlaştırarak, bugünün çevirinin sosyal boyutunu dile getirebilecek bir bütünü yansıtmaktadır.

3.3. Çeviri Sosyolojisi Kuramında, Çevirmenin Toplumsal Sisteme Etkisi

Tyulenev, Luhmann'ın sosyal sistem kuramını çeviriye uygulayarak çevirinin bir sistem olarak tanımlanabilir olup olmadığını araştırmıştır. Derinlemesine yaptığı bu çalışmada çevirinin autopoietik bir özelliğinin olduğunu ve kendi organizasyonuna sahip olduğunu ortaya koymuştur. Çeviri doğasındaki aracılık özelliğiyle autopoietik bir sistemdir. Çeviri iletişim olayları, aracılığın yapıldığı iki tarafın birleşmesinden oluşmaktadır (Tyulenev, 2010: 369).

Sistem olarak çeviri farklı düzlemlerde gözlemlenebilmektedir: (1) çevreye karşı sistem olarak; (2) sosyal sistem olarak tüm diğer sosyal sistemlere karşı; ve (3) sosyal sistem

içerisinde bir alt sistem olarak. Çeviri diğer sistemlerle yapısal bağlantı ve “interpenetration” yani iç içe geçme oluşturabilmektedir, bu etkileşimsel açıklığa rağmen kendi birinci ve ikinci türden gözlemi sayesinde işlemsel kapalılığı devam etmektedir. Bu nedenle çeviri autopoietik sosyal sistem olarak tüm özelliklere sahiptir (Tyulenev, 2010: 369).

Autopoietik sistem olarak çeviri kendi öğelerine sahiptir, kendi içinde ilişkiler geliştiren çeviri iletişim olayının aracılığının özü yapılar oluşturmaktadır. Öğeler arasındaki ilişki ve uygun düşen yapılar gözlem kriterine bağlı olarak farkedilebilmektedir. Çeviri medium ve formun karmaşık bir ağıdır. Neyin medium, neyin bu mediumun formu olarak görülebileceği gözlemin bakış açısına bağlıdır. Autopoietik sistem olarak çeviri kendini operasyonları düzleminde (birinci gözlem türü) gözlemlemektedir ve gözlem düzleminde kendi gözlemini gözlemlemektedir (ikinci gözlem türü). İkinci gözlem türünün gelişimi çevirinin tamamen ayrılaşmış, tamamen sosyal sistem olarak kendi normlarını biçimlendirebilecek ve işlemlerinin gözlemleyebilecek kurumlarını oluşturmayı sağlayan kendi kendini tanımlama araçlarına sahip olarak statüsünü ortaya koymaktadır (Tyulenev, 2012: 129).

Çeviri eylemlerinde birçok süreç yer almaktadır. Bu güne kadar bu süreçlere yönelik birçok araştırma ve yaklaşım ortaya atılmıştır. Fakat bu araştırmalar genelde tekil çeviri durumlarına yönelik olduklarından çevirinin bütününe yansıtılmaktan uzak kalmışlardır. Toplumsal yapı içerisinde milyonlarca sayısız durum vardır ve bunların hepsini araştırmak mümkün olamayacağı gibi, bir durumu analiz edip diğerlerine sonucu yansıtmak bilimsel bir bakış açısı değildir. Bütünü araştırıp tekile uygulayabiliriz, ancak tekili araştırıp bütüne uygulayamayız. Bu bakış açısından yola çıkarak çevirinin bütünü/genelini kavrayabilmek, analiz edebilmek ortaya koyabilmek için Luhmann’ın Sistem kuramı önemli bilimsel veriler sağlamaktadır.

3.4. Çeviri Sosyolojisi Kuramının Genel Çeviri Kuramına Etkisi

H. J. Vermeer, Luhmannın çeviriye uyarlanma amacıyla çalışmalar yapmıştır, fakat bizzat kendisi, her iki kitabının da çeviriye başarısız uyarlama örnekleri olduğunu kabul etmiştir. Vermeer, Luhmann’ın kuramının uygulanmasını çevirinin tanımlanamamış olan bütünselliğini vurgulamak için çeviri alanına aktarmış ve bu kuramı kendi skopos kuramını temelinde kullanmıştır: Vermeer, Luhmann’ın sosyal sistem kuramını,

çevirmenin özgürlüğü ve sorumluluğunu göstermek amacıyla, skopos kuramı bağlamında kullanmıştır (Tyulenev, 2012: 48).

Vermeer'in (2006a) Luhmann'ın sosyal sistem kuramının çeviri için uyarlandığı kitabının, beklenen etkiyi yaratmayıp, zamansız bir baskı olup, bölümlerin henüz olgunlaşmamış ve ilkel olduğu görülmektedir. Vermeer'in kendi cümleleriyle bu kitap, "hiçbir şekilde bir bütünlüğe sahip olmayıp, sadece el becerisi ve el yordamıyla bir amatör çalışmadır". Vermeer'in, Luhmann'ın sosyal sistem kuramının birçok pasajını bölüm pörçük okuduğu görülmektedir (Tyulenev, 2012: 48-49).

Vermeer aslında daha 1984 yılında K. Reiss ile yazdığı ve işlevsel çeviribilim paradigmasının ana kuramı olan "skopos" kuramını ortaya attığı "Grundlegung einer allgemeinen Übersetzungstheorie" adlı kitabında çevirinin sosyal boyutunu açıklamak için Luhmann'dan alıntı yapmıştır. Bu anlamda çeviri alanında Luhmann'dan ilk alıntı yapan Reiss/Vermeer (1984) dir. Vermeer daha sonra, Luhmann'ın kuramını inceleyerek sosyal sistem kuramını çeviriye uyarlamaya çalışmış, Luhmann'ın kuramına kendi terminolojisini uyarlamış, aksini ummasına rağmen, çeviri terminolojisinde daha fazla karışıklığa yol açmıştır.

Vermeer, Luhmann'ın kuramını tam olarak yorumlayıp, çeviriye uyarlanmasını başarabilmek için, yine 2006b kitabında yeni bir girişimde bulunmuştur. Tyulenev'e göre, Vermeer'in 2006a kitabı, bir kitabı okurken alınan marjinal notların bir toplamıdır. Almancası, "Versuch einer Intertheorie der Translation" olan kitabını Tyulenev daha iyi yapılandırmış olarak görmekle birlikte, Luhmann'ı yine de yanlış anlama, ya da yanlış yorumlama söz konusu olduğunu söyler. Yanlış anlamayla yanlış yorumlamayı birbirinden ayırmak zordur, çünkü Vermeer Luhmann'ın kuramını değiştirerek ve ötesine giderek, kendi disiplinlerarası etkileşim kuramına uyarlamıştır. Vermeer, "kendi kendini gözleme" gibi, Luhmann'ın sosyal sistem kuramının anahtar kavramlarını yanlış anlamış, yorumlamış ve değiştirmiş görünmektedir (Tyulenev, 2012: 49).

Vermeer'in, Luhmann'ın sistem kuramının çeviriye uyarlanmasına şüpheyle yaklaşması çok şaşırtıcı değildir. Vermeer, çevirmeni zavallı çevirmen olarak küçümser, çünkü Vermeer'e göre sosyal sistemler arasında kalmış çevirmen aracılığıyla etkileşimin gerçekleşmesi mümkün değildir. Luhmann'ın sosyal sistem kuramına karşı Vermeer,

sosyal sistemin özel türü olan çevirmen, çevirmen eylemi, çeviri ürünü, çeviri süreci ve diğer katılımcılarının anlaşıldığı, kendi genel çeviri sistemi bakış açısını temsil eder (Tyulenev, 2012: 50). Tyulenev'e göre, Vermeer'in karıştırdığı şey, biyolojik sistemlerle sosyal sistemler arasındaki farktır; çünkü, çeviriyi bir sistem olarak görmek, bir sosyal sistem olarak görmektir, çevirmenin biyolojik sistem hali, sosyal bir eylem olan çeviriyle alakalı değildir. Tyulenev'e göre, çevirmenin biyolojik sistem olma özelliğini onun sosyal sistem içindeki davranışlarıyla bağdaştırmak yanlıştır. İnsanın biyolojik sistem olarak incelenmesi, ancak kimyasal bir reaksiyon ya da biyolojik bir sistemin işleyişiyle ilgili olabilir. Çeviri sisteminin işleyişiyle insanın iletişimsel ve duygusal rollerinin bir alakası yoktur. Şayet çevirmen çeviri kuramında bir birey olarak burada kabul edilecekse, bireyin kendisi zaten bir sistem olamaz. Bireyi, birey olarak görmek ve sistem olmadığını söylemek, baştan kuramsal bakışı sınırlamaktadır. Böyle bakıldığında birey hiçbir zaman Luhmann'ın anladığı birey olamaz, çünkü sistem içinde birey değildir. Luhmann'ın sistemle kastettiği şey, sistem içinde birey ve bireyin sistem içinde gözlemlenmesiyken; Vermeerin sistemle kastettiği şey, tersine bireyin içindeki sistem ve çevreyle bireysel ilişkisidir. Vermeer'in anlayışı bireyle çevresi arasındaki ilişkiyi sistem olarak gördüğünden, Luhmann kuramının tam tersidir. Çünkü, Luhmann'ın kuramında "Person" olarak sistemin parçası olan ve iletişimle bir sisteme dahil olan parça, kendi bir sistem olarak iç iletişimi sağlayıp, dışarıyla ilişkisinde, kendi bireysel sisteminden yola çıkarak, bireysel bir ilişki kurmamaktadır. Vermeer olaya bireyden bakmaktadır. Bireyin kendisi bir sistem, belki de bir alt sistem, ama mezo sistemdir.

Sistem, parçaların oluşumundan oluşan bir bütün müdür, yoksa bütün mü parçaları oluşturur sorusu, Luhmann'ın ana sorusudur. Luhmann'ın kuramında parçaların bütünleşmesiyle sistem oluşmaz, sistem bütününe göre parçalar oluşturur (Luhmann, 1991, 37-38). Mesela bir şehrin imar planı yoksa orada yapılan parça parça evlerden bir sistem oluşmaz, ancak sistemsizlik oluşur; oysa bir sistemli şehir, parçalarının sisteme göre yapıldığı şehirdir. Bütünün parçaya uyumu değil, parçanın bütüne uyumu söz konusudur. Metinler de aynı şekildedir. Metinler yapılandırılırken, kelime ve cümle parçalarından bütün oluşturamaz. Bütün üzerinden yola çıkılarak, metnin parçaları ayarlanır, ya da parçalar metin bütününe göre yerleştirir ve iletişim metin üzerinden olur. Metnin iç sistematik iletişimini sağlayan metnin genel sistemidir ve bu sistemin

diğer sistemlerle ilişkisidir. Bize göre, Luhmann'ın sistem kuramı, çevirmenin bireysel eylemi açısından çeviribilime uyarlanamaz. Çeviri alanının sistematik yapısı ve üretimi, diğer sistemlerle ilişkisi ve önemi açısından çeviri alanına uyarlanabilir. Çevirmen-metin ilişkisinde Luhmann'ın kuramının çeviriye uyarlanma alanı ancak metin alanı olabilir. çünkü çeviri kuramında çevirmenin sözcük ve cümleleri bütün metin sisteminden kopuk anlaması, metin bağlamının dışında tek tek parçalar olarak yorumlaması, öznel olarak ayırması söz konusu olamaz. Tüm metin yorumları öznel olmakla birlikte, öznenin sistemle ilişkisi ve sisteme bakışı açısından, metinlerin sistem olarak yorumlarıdır.

Her bir yorumlama Luhmann'ın gözleminin göreceliği ve her bir gözün sistemi ayırıştırması gibi, ayrı birer bakışlardır. Sistem, gözlemleyen değil, gözlemlenenin adıdır.

“Gözlemci kendini gözlemleyemez ve bu işlemde “dışlanan üçüncü” dür” (Luhmann, 1998: 154).

Luhmann'ın sisteminde yorum, öznenin sistemle ilişkisi ve sisteme bakış açısından gerçekleşen yorumdur ve metnin parçaları da genel metnin genel sisteminin çevirmenin parçalarla kurduğu iletişim aracılığıyla anlaşılabilir. Metni bir sistem olarak kabul edersek, Luhmann'ın sistem kuramında sistemler anlamsal sistemlerdir. Sistemin sistem olabilmesi için anlamlı olması gerekir. Bir metnin bir sistem olabilmesi, onun anlamlı bir parça bütün ilişkisi içinde autopoietik düzeninin sağlanmasıyla gerçekleşebilir. Metindilbilim metnin parçaları arasında bir ilişkiden söz ederken metnin bağdaşıklığı ve bağlaşıklığını öne çıkarmaktadır. Bir metnin parça-bütün ilişkisi kurulmadan metnin bir anlamlı bir sistem oluşturması mümkün olmaz. Metnin bütününe dilsel bir bütün olarak görmek eksik bir yaklaşım olur. Metnin bütününe, metin sistemini anlamlandıran tüm dış etkenler ve metnin çevresi de dahildir. Her bir çevirmen bir metni gözlemlerken, ayrı bir sistem olarak gözlemler. Bunun nedeni her bir çevirmenin, metnin sistem-çevre ilişkisini farklı kurmasıdır. Metinlerin sistem olarak kurulması Luhmann'ın kuramı anlamında ayrıca bir sistem-sistem ilişkisidir, çünkü çevirmen çeviri yaparken metinlerarası bir ilişki kurarak, bir metin sistemiyle diğer metin sistemleri arasında da bir ilişki gerçekleştirir.

Bir metin sistemini salt kendi içine kapalı bir dilsel ve sözcüksel bütün olarak görür ve ona göre bir dilbilimsel çeviri yaparsak, metin biyolojik varlıklar gibi çevreyle ilişkisini keserek, kendi içine kapalı bir sisteme dönüşerek ölür. Yani bir metnin çeviri sırasında kendi çevresi, arkaplan bilgisi, çevirmenin makro stratejisi ve diğer metinlerle bağ kurulmadan yapılacak çevirisi, metnin dilsel bir aktarımdan öteye geçememesine yol açar. Oysa sistemler, süreçlerden oluşurlar ve süreçler iletişimle gerçekleşirken, bu iletişimde çevreyle de etkileşirler. Çevirmen çevreye, metin ise sisteme dönüşmektedir. Metin bağlamından bakarak yüklenen anlamlar, yani sistematik dilbilimsel ifadeler, çevirmen bakış açısına uyarlanamaz. Çevirmen bakış açısından yapılan yorumlar da metnin yapısı olarak kabul edilemez.

Çeviri kuramsal alanındaki en büyük kuramsal tehlike, bireysel bakışla, sistematik bakışın karıştırılmasıdır. Özellikle işlevsel çeviri kuramlarının tarihsel hatası tam da bu iki bakış açısının karıştırılmasında yatmaktadır. İşlev ve amaç, bireysel ve sistematik bakış açılarını aynı anda fakat ters bir bakış olarak temsil ederler. Ne metinlerin amaçları olabilir, ne bireylerin işlevleri. Ya da tam tersi de olamaz. Oysa işlevsel kuramlar birbiriyle uyşamayacak, apayrı özellikleri eşitleyerek büyük bir kuramsal hatanın içine düşmüşlerdir. Bu kuramsal hata nedeniyle işlevsel çeviri kuramları kendilerini aynı zamanda, hatta daha fazla, çeviri eylemi kuramı olarak görmektedirler. İşlevsel kuram olarak, sistematik ve toplumsal bir bakışı temsil eden kuramlar, eylemsel ve amaçsal kuramlar olarak bireysel ve öznel bir bakış açısını ve çevirmeni temsil etmektedirler. Kendilerini bireysel bir çeviribilim olarak niteleyen Alman çeviribilim ekolünün adının “işlevsel çeviribilim” (Tosun, 2002) olarak saptanması ve bu başlığın, sisteme ait olması garip bir ironidir.

İşlevsel çeviri kuramcılarının yaklaşımını, Luhmann’ın sistem kuramıyla aşmak mümkündür. Çevirileri bir sistemler ağı olarak gördüğümüzde, çevirmenleri bu sistemlere anlam yükleyen gözlemciler olarak görürsek, çevirinin iki zıt kutbunun birbiriyle ayrışmasını ve yerini doğru bir bakış açısıyla saptamış oluruz. Bu anlamda Luhmann’ın sistem kuramının anlaşılmasındaki önemli bir hatayı da ortaya koymuş oluruz. O da Luhmann’ın sistemlerinin doğal sistemler olmayıp, bir gözün, yani bir anlam yükleyenin gözünde, varsayımsal sistemler olarak, o anki bakış açısıyla geçerli olmasıdır. Bir başka gözlem, aynı sistemi değil, farklı sistemi gözlemler, çünkü gözlem

sisteme anlam yükleyen ve sistemi ayrıştırandır. Gözlemin ayrıştırması sisteme anlam katar. Her göz ayrı ayrıştırdığı gibi, her çevirmen de ayrı sözcükler ve ilişkiler seçerek kendi metnine farklı anlamsal yapı yükler. Çevirmenin amacının metne yüklenmesi metinde işlevler olarak sonuçlanabilir, fakat bu amaçlar asla metnin amaçları olamazlar. Tüm bunlar, çevirmen bir metni gözlemlediği, yani çevirdiği sürece geçerlidir. Bir metin çevrilmediği sürece çevirinin gözlem nesnesi değildir zaten. Bu da bize, yalnızca çeviri sürecini ya da süreçlerini sistem olarak gözlemlemenin çeviri kuramsal bir yaklaşım olduğunu, çeviri sürecindeki çevirmen gözleminden bağımsız bir metin gözlemi yapılamayacağını göstermektedir. O zaman biz amaç kavramından söz ettiğimizde, çeviri amacıyla metnin gözlemlenmesi olarak çevirmenin amacından söz edebileceğiz.

Vermeer (2006a), çeviriyi, çevirmeni kapsayan, kapsamlı bir sosyal sistem olarak tanımlamaktadır. Yüz sayfa sonra, tam tersine döner bu resim: çevirmenler kendi alt sistemleriyle, yani kaynak ve erek metinle, çevirilerle, çalışırlar (Tyulenev 2012:51). Vermeer birey olarak çevirmeni de, metni de sistem olarak görmektedir. Oysa birey sistemse o zaman metin sistem olmamalıdır. Ya da metin sistemse çeviri sistem olmamalıdır. Niye? Çünkü alt sistemler arasında bir iletişim gerçekleşecektir, eğer iletişim çevirmense, metinler alt sistemlerdir, eğer iletişim metinlerse, çevirmenler alt sistemlerdir. Yani, biri eylemse, diğeri sistem olmak zorundadır. Ya da biri sabit, diğeri değişken olmalıdır, değişken olan da iletişimdir. Vermeer aynı hatayı skopos kuramında da yapmıştır. Skopos amaçsa, işlev olamaz; skopos, işlevse amaç olamaz. İşlev, sistematiktir, amaç bireyseldir, eylemseldir. Çevirmene sistem diyorsak, metin iletişimi sağlıyor olmalı, metne sistem diyorsak, çevirmen iletişimi sağlıyor olmalıdır. O zaman sistem kuramı açısından, metinler çeviri sistemlerinin alt sistemi olamazlar. Çünkü biri sistemse diğeri değildir. Burada bir karar verilmelidir. Ya metin sistemdir çevirmen iletişim, ya çevirmen sistemdir metin iletişim, ya da hiçbiri sistem değildir; çeviri alanı yalnızca bir sistemdir, çeviriler de çevirmenler de iletişim sağlayan araçlardır. Yani çeviriler de çevirmenler de toplumsal sistemde iletişimi sağlayan araçlar olarak işlev görmektedirler. Çeviri kuramı için Luhmann'ın sistem kuramının çeviriye uyarlanması bu bakış açısına daha uygun gelmektedir. Son yılların çeviri sosyoloji kuramları ve araştırmaları da bu düşünceye uygun olarak yürümektedir. Araştırılan ve kuramsallaştırılan alan, çevirilerin toplumsal iletişimdeki rolleridir. Bu bağlamda

çevirmenlerin de rolü sorgulanmakta. Hem çeviriler hem de çevirmenler toplumsal sistemin araçları ve iletişim olarak işlev görürler.

3.5. Çeviri Sosyolojisi Kuramı Paradigmasının Katılımıyla Yeni Genel Çeviribilim Kuramı

Tek bir sosyoloji kuramıyla çevirinin karmaşık doğasının açıklanamayacağını ifade eden Tyulenev Luhmann'ın sosyal sistem kuramıyla Bourdieu'nün alan kuramının birleştirilmesinin çevirinin karmaşık doğasının anlaşılmasına katkı sağlayacağını düşünmektedir. Bu sosyoloji kuramlarını derinlemesine kavramadan uygulanması çoğu zaman derin bağlantı noktalarının görülmesine engel olmaktadır. Çoğu zamanda bu kuramların yanyana kullanılamayacağı görüşe de ortaya çıkmaktadır. Ancak kuramların karşılaştırılmasının mümkün olması bir yana çok önemli bir gerekliliktir. Karşılaştırma açıkça kuramları sınırlamaktadır ve aynı zamanda önemli sosyoloji kavramlarını anlamamızı zenginleştirmektedir. Kuramları karşılaştırırken onların sadece karşılaştırılabilir değil, aynı zaman da da bağdaştırılabilir olduğunu görmekteyiz (Tyulenev, 2012: 205).

Örneğin Bourdieu'nün sosyal alan konseptinin Luhmann'ın sosyal alt sisteminden çok farklı olduğu görüşü o kadar yaygındır ki, bunların karşılaştırılabilmesinin ve birleştirilebilmesinin çeviri araştırmaları çerçevesinde kensinlikle mümkün olmadığı kanaati oluşmuştur. Ancak Tyulenev tüm bu olumsuz görüşlere rağmen Bourdieu ve Luhmann'ın kuramlarını detaylı bir şekilde inceleyerek bunların çeviribilime uygulanıp uygulanamayacağını araştırmıştır. İki farklı konsept olmalarına rağmen ve bu konseptlerin önemli yaygın özellikleri bulunmaktadır bu yüzden Cornelia Bohn'un (2005: 62-63) ifade ettiği gibi karşılaştırılabilmek için yanyana koyulabilmektedir:

“Modern toplumun yatay ayrımlaşmasının ve içindeki sosyal işlemler konseptinin mikro-sosyolojik analizini içeren Bourdieu'nün alan kuramıyla Luhmann'ın işlevsel ayrımlaşma kuramıyla benzerlikler görmekteyim. Luhmann'ın kuramında işlevsel sistemler ve bunların sembolik dünya üretimi yer almaktadır; Bourdieu'nün sosyal kuramında sınırları çizen ve toplumun etkinlik alanını oluşturan oldukça özerk alanlar bulunmaktadır. İletişimler sosyal sistemin sınırlarını çizen işlemlerdir; sosyal alanlarda daha sonraki dinamikleri belirleyen ve kendi kendini maruz bırakan ve sürekli sınırları doğrulayan oyunlar vardır. Sosyal sistemler işlevsel özel kodlar temelinde çevresine

kapalıdır; sosyal alanın sınırları gerçeklere dayanan ve sosyalin içinde ve dışında olmasının sonucu olarak çizilmektedir” (Tylenev, 2012: 206-207).

Armin Nassehi ve Gerd Nollmann da Luhmann’ın sosyal sistem kuramı ve Bourdieu’nün sosyal alan kuramı arasındaki uzlaşma noktalarının varlığını kabul ederek aşağıda yer alan benzerliklere işaret etmişlerdir:

“Luhmann’a benzer olarak Bourdieu işlevsel sistemlere işlemsel özerklik ve içsel yinelenen bağlantısallık atfetmektedir. Bourdieu kendi “ökonomi”sinin kurallarına ve mantığına göre hareket eden sosyal alanların mantıksal özerkliğini vurgulamaktadır. Ancak bu kuramsal yaklaşımların benzerliklerinin abartılmaması gerekmektedir. Bourdieu ve Luhmann uygulamanın şartlarını tanımlamaya çalışmaktadırlar. Bourdieu’nün kişinin kendisinin belirleyemediği habitus ve illusio kavramıyla ifade ettiği kör noktayı, Luhmann da tüm işlemsel olayların kör noktasını, ne olursa oluyor ve zaman içerisinde oluyor olarak göstermektedir” (2004: 12-13) (Tylenev, 2012: 207).

Sosyal sistemler teorisi öncelikle bir sosyolojik teoridir. Bu bizim çeviriyi kendi sosyal boyutu içinde anlamamıza yardımcı olur. Aynı zamanda çevirmenlerin, çevirinin sosyal sisteminin bir parçası olmadığı gerçeğiyle de şaşırtır. Bilgisayar, mesleki dernekler, kendi basılı metinleri, kendi sözlükleri, kendi posta kutuları, hatta onların anıları olsun veya olmasın çevirmenler bunun dışındadır. Tüm bunlar bu sistemin öngördüğü şeylerdir, ancak ona ait değildirler. Onlar kendi çevresine aittir. Sistem ve çevre arasındaki ayrım önemlidir. Bilgisayarlar, sözlükler ve benzeri şeyler çevirinin toplumsal sisteminin fiziksel ortamının parçasıdır, çevirmenlerin organları organik sistemlerdir ve onların düşünceleri psişik sistemlerdir. Tüm bu sistemler kendi içinde kapalıdır ve onların birbirleriyle iletişimi yoktur. Sistemler sadece kendi sınırları içerisinde faaliyet gösterebilmekte bunun dışında veya ötesinde faaliyet gösteremezler. Düşünceler başka düşünceleri tetikleyebilirler ama dağları hareket ettiremez ve onlarla iletişim kuramazlar (Hermans, 2006: 3).

Çevirinin sosyal sistemi çeviri olarak algılanan iletişimi veya çeviriye ait olguları içerir. Sistemdeki en temel operasyon yeni bir çeviri kompozisyonu değildir - Kendi kafamda bunu yapabilirim - ama bir çeviri olarak onun görünümü ve tanınması ve bir tepki olarak duruşu bu sistemin parçası olabilir. Ancak o zaman bir çeviri iletişimsel bir

boyut kazanacaktır, bu da sadece bir sosyal sistem perspektifi boyutunu dikkate alan yapıdır (Hermans, 2006: 4).

Hermans'a göre çeviri sisteminin iletişimi kendi çevirisel yönüyle tanınması gerekiyor, bu özel seçim bu iletişimi temsil eder ve daha sonra yeni çeviriler veya çeviri hakkında yorumlar yapmak amacıyla yeniden bilgi üretir. Bu durum yeni ürünlerin beklentilerin çeviri olarak kabul edilmesi beklentisindedir. Başka bir ifadeyle: çeviri olduğu için çeviri yapabiliriz ve aynı nedenle birini gördüğümüzde çeviriyi biliriz. Bireysel çeviriler aynı anda ileriye ve geriye doğru bakmaktadır ve bu tekrarlanan ve beklenen hareketlerinin birleşimi sistemin zamanda var olmasını sağlar. Bu anlamda çeviri sistemi, “self-reproducing” ya da “autopoietic” bir sistemdir. O sürekli olarak kendini meydana getiren yapı taşlarını oluşturur (Hermans, 2006: 5).

Bir ülkenin ekonomik sistemiyle diğer ülkenin ekonomik sistemi iletişime geçerse birbirine kapalı iki sistem ekonomiler aracılığıyla birbiriyle benzer olabilir. İki ayrı ve kapalı iki sistem alt sistemleriyle birbiriyle aynı olabilir. Yani toplumsal sistemler birbirleriyle bütünde geçişerek bütünsel bir ilişki ve etkileşimde bulunmazlar. Toplumsal sistemler arasındaki etkileşim, bazı alt sistemlerin birebir etkileşimiyle olmaktadır. Çeviri için bunun anlamı, çeviri aracılığıyla iki kültürün etkileşiminde, tüm kültürün etkileşime girmediği ve kültür kuramı açısından, iki kültürün birbirleriyle etkileşiminin bütünsel bir etkileşim olmadığı anlamına gelmektedir. Luhmann'ın sistem kuramı açısından alt sistemlerin etkileşimde bulunması anlamına gelen bu kuramsal yaklaşım, çevirilerin misyonunun, tüm sistemin etkileşmemesi anlamına gelmeyeceği ve tüm toplumsal kültürün kendini diğer kültüre açarak bir çeviri karşılaşmasının olmayacağı anlamına gelmektedir. Toplumsal sistemler ve kültürler, gereksinim duyduklarında, tüm sistemini değiştirme yoluna gitmezler ve Luhmann'ın toplumsal sistem kuramı açısından bu yola başvurmamalıdır da. Çevirinin kültürlerarasılığı açısından bunun anlamı, çevirinin tüm bir kültürün diğeriyle etkileşime geçerek, kendini yenilemesi olmadığı ve çeviride topyekün bir kültür etkileşimi ve aktarımının kuramsal olarak yanlış olduğudur. Böyle bir etkileşim, ancak ideolojik olarak söz konusu olabilir ve burada amaç, bir kültürün kendi sistemini koruyarak, çevre sistemlerle etkileşimde bulunması değil, kendi sistemini değiştirmesidir.

Yani çevirinin, tüm kültürü tüm sistemi transfer eden değil, sistemi koruyan ama yenilenmesini sağlayan bir işleve sahip olması gerekir. Uluslar da çeviriler de sadece bir yönünü açmaktadırlar ve bunu yine kendi iç dinamiğini sağlamak için yapmaktadırlar. Ulusların amacı diğer toplumsal sisteme dönüşmek değildir. Sistem, kendi bütünü diğer sisteme açar ve bütünü değiştirirse sistem çöker, başka sisteme dönüşür ve çeviri kuramlarında da, yapılmaması gereken, çevirinin tüm kültürü dönüştürmeye çalışmasının savunulmasıdır.

Bunun en önemli örneği ekonomi ve ulusaşırı ticaret ve alışveriş sistemidir (Mc Donaltd' örneğini düşünelim). Ulusların kendi sistemleri kapalı olmasına ve sınırları olmasına rağmen bu dünya çapındaki ticaretin harmonik bir şekilde yerleşmesi gerekiyor. Bu da global dünyada interkültürel iletişimin yayılması ve çeviride işleve dayalı olarak iletişimde bulunan dünyada işlevi mümkün kılan iletişimdir. Kültürlerarası sınırlar dünya çapındaki ekonomik sistemin varlığını ve gelişimini durduramaz, çünkü bu işlev ve iletişim sınırları geçişli hale getirmektedir ve çeviri bu iletişimin ve işlevin devamı için kaçınılmazdır (Tyulenev, 2012: 17).

Çeviri, bir sistemin kendi çevresiyle, ya da çevreyle karşılaşma noktası olarak tasarlanabilir. O zaman çeviri için şu söylenebilir: Sistemler kapalıdır, ama bunları birbirleriyle iletişime sokan çeviridir. Yani çeviriler, ya da çeviri iletişimi sistemler dış sistemlere açık olmayacaklar ve kendilerini autopoietik olarak yenileyemeyeceklerdir. Luhmann'da merkez kavram iletişimse ve sistemi dinamik halde tutan çeviriyse, o zaman çeviri de sistemin başka sistemlerle iletişimini sağlayan unsur olarak çok önemlidir. Çünkü toplumsal sistem çeviri olmadan kendini ayakta tutamaz, tıpkı güneş olmadığında bir bitkinin kendi iç sistemini sürdürememesi gibi.

Burada yine çevirinin kendi sosyal sistemi içindeki işlevi ve bir bütün olarak da uluslararası işlevi, yani bir çevirinin değil çevirilerin işlevi söz konusudur. Bu bakış açısı ise ancak Luhmann'ın kuramının çeviriye uyarlanmasıyla mümkün olabilir. Eğer biz çevirinin sosyal işlevini görmezden geliriz de, onu yalnızca dil aracılığıyla bir iletişim, ya da metinleri oluşturmak için iletişimi tamamlama olarak incelersek ve görürsek (ya da sadece metinlere bakarak değerlendirirsek, metin aktarımı işi olarak görürsek, sosyal tarafından bağımsız olarak) biz araştırma nesnesini çarpıtma (tahrif etme) peşinde koşarız ya da sosyal sistem analizi boyutunu gözden kaçırmız.

Luhmann'ın çeviri için çok tutulmasının nedeni, sistem kuramının, hem iç dengesini hem de dışarıyla bağlantısını iletişimle gerçekleştirmesidir. Luhmann'ın toplumsal sistem kuramında, çeviri için çok önemli bir değer ve anahtar rol vardır. Bir ulusun iç toplumsal sistemindeki iletişimin ve uluslararası etkileşimin sağlanmasında anahtar rol çevirininindir. Luhmannın sistem kuramı sayesinde çeviriye, şu ana kadar hiçbir bilim dalının dikkate almadığı kadar anahtar ve merkez bir işlev yüklenmiştir. Luhmann'ın toplumsal sistem kuramının öneminin, çeviri dünyasının bir sistem olarak işleyişini açıklama kadar, çevirinin tüm toplumsal sistemlerin anahtarı olmasından kaynaklandığını belirtmemiz gerekir. Çevirinin tanımının temelinde yatan iletişimsel rolü çevirinin toplumsal sistemler için autopoiesisi sağlayan en önemli işlev sahip olması sonucunu getirir. Çeviribilim kendini Luhmann'ın kuramıyla yeniden keşfetmektedir. Çeviri, kendi değerini toplumsal ve global toplumsal sistemlere hizmet eden anahtar işlev görmek olarak belirleyecektir. Tüm toplumsal sistemler içinde yerini ve değerini bilen çeviri alanı, toplumsal sistemlerin işleyişini bilip, kendi konumunun ne olduğunu devamlı sorgulamak, verileri ve sisteme katkılarını devamlı gözden geçirerek, bir çeviri sosyolojisi olarak yürümekte bulmalıdır. Yoksa kendi metin aktarımı dünyasında kapalı kalarak, bu bilinçte olmayarak sadece kapalı bir sistem içinde kalır ve işlevini de ne bilir ne gösterebilir.

Bourdieu'nün habitus kavramının iki yönü vardır; birincisi bireysel ikincisi sistematik yönü. Bourdieu habitus kavramında belirleyici olan bireysel habitusun, sisteme etkisi ve habitus'un bireysel ve toplumsal yönünün bireyin tüm davranışlarında birlikte rol oynamasıdır. Luhmann'ın kuramında ise merkez kavram, iletişim ve iletişimin işlevidir. İletişim, toplumsal sistemi organize eden ve operasyonlarını sağlayan bağlayıcı etkindir. Bourdieu'de oyuncunun yaratıcı habitusu sistemi dönüştürme kabiliyetine sahipken, Luhmann'ın kuramında iletişim, düzene uygun yapılar arasındaki benzeşmeyi ve benzer kodları sağlar. İletişim sayesinde, bir toplumsal sistemde bulunan bireyler, benzer dili kullanarak, benzer davranışlarda bulunurlar. Luhmann sistem kuramcısıdır, fakat Bourdieu'nün çabası, bireysel ve toplumsal davranışların uyumlu bir birlikteliğidir. Sartre'nin bireyciliği, Durkheim'in sistemciliğine karşı Bourdieu'nün her ikisini de uzlaştıran görüşü, hem bireyin aktif rolü, yani bireysel habitusu, hem de sistemin bireyin habitusuna etkisi birleşince toplumsal alanlar oluşmaktadır. Yapı olarak toplumsal sistem kendi kurallarıyla bir varlık alanıdır ve birey bu kurallara tabidir, ama

diğer yandan bireyin bu kurallar içinde hareket etme imkanı da vardır. Çünkü habitus toplumsal özelliklerin bireye dayattığı toplumsal bir eğilim olmakla birlikte, diğer yandan herbir bireyin kişiliği, yaratıcılığı ve yetiştirme tarzından kaynaklanan farklı habitusları söz konusudur. Aynı toplumda yaşayanların benzer habitusları olmakla birlikte, bireysel eylemler aynı değildir. Buna örnek olarak, Bourdieu'nün verdiği spor örneklerinden birini kullanabiliriz: Dahi basketbolcu Michael Jordan basketbolu, antrenmanından, oyunun kurallarına kadar her basketbolcunun oynadığı kurallara göre oynamakta ve Jordan basketbolcularla yetiştirme tarzı olarak benzer habituslara sahip olmaktadır. Basketbol oyununun kuralları ve sınırları vardır. Jordan'ın bireysel olarak oyunu değiştirme kabiliyeti ve diğer oyuncularından çok farklı olması, oyunun kurallarına uyarak bireylerin habituslarının oyuna etkisini en iyi bir şekilde ortaya koymaktadır. Bourdieu'nün alan kuramı, sabit bir işleyişi değil, zıt kutupların işlemeyle oluşan bir alan sistemini öngörmektedir. Luhmann'ın soğuk ve statik bir iletişimle işleyen sistem anlayışına karşı, Bourdieu'nün alan kuramı ve habitusu bireysel eyleme izin veren ve insan eyleminin toplumsal sistemi değiştirme kabiliyetini ve sistemin autopoietikliğinin benzerliklerden değil, farklılıklardan bir dinamizm oluşturarak sağladığını ortaya koyar.

Çeviri kuramında çeviriyi bir toplumsal sistem ve çevirmenleri toplumsal sisteme uygun iletişim sağlayan ve çeviriler yapan bireyler olarak görmekle, çevirmenlerin bireysel ve yaratıcı eylemlerine izin verme arasında bir kuramsal bakış farkı söz konusudur. Böyle bir kuramsal bakış açısı, sistem odaklı kurulmuş oyunlar ve toplumlar ile, bireysel eylemlere izin veren ve bireyin yeteneklerini sistemin işleyişini ileri taşıyacak ve sistemi mükemmelleştirecek özellikler olarak görmektedir. Alanlar bireysel çatışmalar ve güç ilişkilerinin rolleri belirlediği ve alanın yapısının dinamik olduğu sistemlerdir.

O zaman bireysel oyunun da sistem içinde bir önemi vardır. Sistem sabit ve değişmez ilişkilerden ibaret değildir. Çevirmen bireyleri her ne kadar kendini bağlayan kural, sistem ve geleneklere bağlı olsalar bile, yine de onların habituslarının çeviri alanındaki alışkanlıkları ve çeviri sistemini değiştirme olanakları göz ardı edilmemelidir. Her bireysel oyuncu, yani çevirmene tamamen toplumsal yasalara bağlı çeviri yapmaz, yetenekli çevirmenler çeviriye farklı bir boyut getirebilirler. Toplumsal gerçeklikte çeviri sisteminin tüm toplumsal sistemler içindeki yerini ve önemini artıran, toplumsal işleyişte statik olan çevirmenler değil, çeviri sistemini değiştirme kabiliyeti olan

çevirmenlerdir. Yaratıcı çevirmenler, çevirilerin toplumsal değerini artırmayı başarabilirler. Böyle bir bakış açısı bizi Vermeer'in, Schleiermacher'in, Maenttari'nin, Reiss'in ve Höning'in kuramlarına yaklaştırmaktadır. Bourdieu'nün kuramı, Vermeer, Maenttari ve sistemik çeviribilimciler arasında bağ kurabilecek bir kuramdır. Bourdieu'nün kuramı, hem habitus ve alan kuramları aracılığıyla hem bireysel eylemlerin sistemi etkilemesine ve hem de toplumsal alanların sistematik ilişkisine birleştirici bir bakış açısı getirir. Çeviri kuramları alanında bireysel yaklaşımlarla, sistematik yaklaşımların birlikteliği ve çeviri alanını bir bütün olarak ele alabilmede Bourdieu'nün kuramlarının önemli bir etkisi vardır. Bourdieu'nün kuramları, aynı zamanda pratiğin bilimi olmaları yönüyle, çeviri gerçeğini daha somut kuşatabilmektedirler.

Çeviri alanında kuramsal bakış olarak, bugüne kadar çeviribilimde önem arzetmiş kuramların ve Toury gibi kuramcılarının bireysel gözlemlerden genel çıkarımlar üretmeyi amaçlayan, genel kurallar getirmeye çalışan bakış açılarıdır. Luhmann'ın sistem kuramının çeviriye uyarlanması, kuramsal ve sistematik bir bakış açısından yola çıkmaksızın, bireysel gözlemlerle sınırlı bir bakış açısını bilimsel bir bakış açısıyla gözlemlemektir.

Sistem kuramcıları genelde çevreyle ilişkisini, etkileşim tarafını ve yapısal tarafını yani etkileşerek yapının değişme yönünü ele almaktalar, oysa Luhmann'ın kuramının temel tarafı autopoietik sistemin iç dinamiğiyle ilgilidir. Sistemin iç dinamiğini ise süreçler oluşturur. Çeviribilimcilerin çalışması sistemin kapalı yapısını incelemektir. Bunu geliştirirsek, bir toplum içindeki çevirileri değerlendirmek, sosyal olarak bir kapalı sistem incelemesi olabilir. Ama çeviri sistemini toplumsal bağdan bağımsız değerlendirirsek o zaman kendi alt sistemi içinde çeviri, diğerleriyle ilişki kurmaksızın kapalı sistem olarak incelenmesi anlamına gelmektedir. İşlevsel çeviribilimciler bu kapalı sistemi, kendine özgü tekniği ve çevirinin kendine özgü işleyişiyle incelemişlerdir.

Alman işlevsel çeviribilim ekolü, çeviri incelemesini kapalı sistem olarak yapmış, fakat çevreyle ilişki kurma açısından eksik kalmışlardır. Bugünün çeviri sosyolojisi anlayışı ve özellikle sistemsal yaklaşımlar, işlevsel çeviribilimcilerin kuramsal bakışını ters yüz ederken, onların doldurduğu çok büyük bir boşluğu boş bırakmaktadırlar. Çeviriyi

toplumsal sistem boyutunda inceleyen yaklaşımlar, çevresel etkileşime çok fazla önem verirken, en çok söz ettikleri ve önemsedikleri “sistemin autopoietisi” ni görmezden gelerek, sistemin iç dinamiklerine çok fazla dönmekte, sadece sistemi etkileyen, bozan değiştiren özelliklere, yani bir çevirinin bir toplumu nasıl etkilediğine, nasıl değiştirdiğine bakmaktadırlar. Günümüz sistemik bakış açıları, sistemlerin yapısal bağları ve zaman içerisinde birbirlerini bozmaları ve bunun sonucu olarak sistemlerin nasıl olumsuz etkilenerek yapısını yani autopoietisini değiştirdiğini incelemektedir. Bourdieu bakış açısıyla çeviriye bakanlar, belki daha çok sistemin iç işleyişi ve aktörlerine yer vermekle birlikte, bireysel süreçlerin nasıl işlediği konusu derinlemesine incelenmemektedir. Çevirmenlerin rollerini nasıl oynayacakları gösterilmekte, fakat çevirmenlerin bu rollere, habituslarıyla nasıl hazırlanacakları konusu eksik bırakılmaktadır. Habitus bir doğal süreç gibi algılanmakta, habitusun oluşumu, yani çevirmen profilinin oluşumu ve bu habitusun çeviri sırasında nasıl kullanılacağı, yönlendirileceği fazla irdelenmemektedir.

Tyulenev’e göre sistem doğal olarak ilişkisel bir fenomendir, çeviri de mükemmel bir ilişkisel fenomendir. Çeviri sadece dışsal bir ilişki değil (sosyal ilişkileri kurmada yardımcı) aynı zamanda içseldir de. Çeviri birçok öğeyi bir araya getirir ve bunları sistematik olarak organize edip kendi yapısının parçası haline getirir. Çeviri toplumsal yapıda olmayan parçaları toplumsal yapının içine sokmakta ve çeviri aracılığıyla toplumsal sistemler değişmektedirler. Sosyal ilişkileri kurmada çeviri sadece dış faktörlerle etkileşimi sağlamayıp, bu ilişkileri aynı zamanda içyapıda, birçok bileşen meydana getirir ve bu bileşenleri sistematik olarak organize ederek toplumsal yapının parçası haline getirir. Çeviri yabancı parçaları kendi sisteminin parçaları haline getirir. Çevirinin bu temel özelliğine rağmen, parçalar yani tek tek öğeler daha fazla vurgulanmaktadır ve bütün kaybolmaktadır. Çeviri kuramı vizyon olarak bunun gerisinde, yani sosyal yapıyı yöneten bu çeviri rolünün bütünü algılamaktan uzak tek tek öğeleri vurgulayıp bütünü görememektedir. Bir çevirmenin biyografisini incelemek, sistemin organizasyonunu bütünü incelemek kadar, çeviri sisteminin anlaşılmasını sağlayamaz. Tyulenev’e göre, çevirmenlerin belli bir tarihte, belli bir yerde, belli bir sosyal çevrede yaptıklarını çeviribilime indirgemek yeterli bir bilimsel bakış açısı değildir. Tyulenev, çeviriyi aktüel ilişkilerini görmezden gelerek, çevirmenler ve çevirmen kitleleriyle belli bir noktadan incelemenin yanıltıcı olduğunu savunmaktadır.

Çeviriyi sosyal bir bağ kurmadan incelemek, belli bir noktada bir tarihsel dönemdeki sosyal ilişkilerle bağ kurmadan incelemek yanlıştır (Tyulenev, 2012: 33-34).

Luhmann'ın kuramı yaygın olarak yanlış anlaşılmaktadır, bu yanlış anlama ise Luhmann'ın insanları toplumdaki ayırması yanlıştır. Luhmann'ın sosyolojik yaklaşımını ele aldığımızda önemli olan onun toplumsal fenomenler ve “kara kutu” olarak adlandırdığı, psikolojik insan eylemlerini kapsayan görüşü arasındaki ayrımını iyi anlamaktır. Luhmann psikolojik insan eylemlerini sosyolojik yaklaşımdan kesin olarak uzak tutmaktadır. Bireysel çevirmenlerin deneyimleri ya da çevirinin sosyal sürecinde yer alan diğer insanlar Luhmann'ın kuramında kullanılabilir. Eğer biz bu bireyleri ve bu bireylerin deneyimlerini sosyal iletişimin başarısı olarak dikkate alırsak ve sosyolojik olarak önemsiz biyolojik detaya girmezsek, çevirinin sosyal işlevi hakkında önemli bilgiler elde ederiz. Sadece ortaya çıkan iletişimsel öğeler sosyal iletişimin bir parçası olurlar. Fikirler, düşünceler, amaçlar vs. kelimelerle iletişimsel olarak ifade edilmedikleri sürece iletişimin bir parçası olamazlar. Eylemlerin tüm psikolojik temellendirmeleri psikolojinin çalışma alanına girmektedir. Luhmann'ın en önemli görüşü sadece iletişimin iletişim kurabileceğidir, beyinler, düşünceler, duygular iletişim kuramazlar. Bunun sonucu olarak psikolojiyi çeviri sosyolojisinden uzak tutmak önemlidir (Tyulenev, 2009: 160-161).

Tyulenev, Luhmann'ın kuramının herşeyi kapsamadığını, diğer kuramlar gibi kendi amaçlarının olduğunu ve bu amaçları uygulamak istediğini ifade etmiştir. Bu kuramın odak noktası iyi gelişmiş işleyen alt sistemleri olan genelde modern batı toplumlarıdır, bu nedenle bu kuramı başka dönemlere ve bölgelere uygularken çok dikkat edilmesi gerekmektedir. Diakronik araştırmada Luhmann'ın kuramında belirli değişikliklere ihtiyaç duyulmaktadır, çünkü Luhmann araştırmalarında toplumu senkronik olarak ele almaktadır. Çeviri alanındaki rol dağılımına daha iyi bakabilmek için Bourdieu'nün kuramları daha yardımcı olacaktır. Luhmann'ın kuramı sosyal sistematik yapıları araştırmada iyi bir zemin sunmaktadır, fakat diğer kuramlarla desteklenmelidir (Tyulenev, 2009: 161).

Sonuç olarak, çeviri sistemi karmaşıklık (komplexity) ve adaptasyon kazanır. Çünkü bu istemci sistemlere çeşitli şekillerde hitap ettiğinden, artık çeşitli programları barındırmaktadır. Diğer bir deyişle, sistemin içsel farklılaşması farklılaştırılmış

çevresini yansıtır. Nitekim Luhmann modern toplum hakkında, onun fonksiyonel olarak farklılaşmış sosyal sistemleri içeren bir topluluğu ihtiva ettiğini düşünüyor. Önemli olanları arasında siyaset, ekonomi, hukuk sistemi, eğitim dünyası, sanat, medya ve din vardır, ama bunun yanında çoğunluğu içten farklılaşmış olan büyük ve küçük olarak diğerleri de mevcuttur. Toplum bir bütün olarak bu parçaların toplamından daha fazla değildir, hiçbir merkezi ve hiçbir kapsayıcı gerekçe ya da anlatısı yoktur. Bireysel sistemler ben merkezli oldukları için sadece kendi varlıkları vardır ve diğer sistemleri kendini tanımlamak için kullanır (Hermans, 2006: 7).

Eğer bunlar çeviri sosyal sistem olarak tanımlayan esaslar ise, bir sistem-teorik merceğinden bakıldığında farklı bir renk tonu kazanabilmesi için çeviriye dört yönüyle bakış sağlayan yapıyı ifade etmek gerekir, bunlar: (i) çeviri biçimi, (ii) çevirmen eğitimi, (iii) ikinci türden gözlem ve (iv) çeviri tarihidir. Bu durumda Hermans sosyal sistem teorisinin biraz farklı görünebilen çeviri yönlerini işaret edecek potansiyele sahip olduğunu ileri sürmektedir (Hermans, 2006: 8).

Bu son nokta çevirinin kendi referansı (self-reference) için önemlidir. Norm kuramı bize burada neyden bahsedildiğini göstermede yardımcı olabilir. Bu açıdan çevirmenin işine bakıldığında alternatif ama eşit olan bir dizi belirli seçenekleri ortaya koyar. Bitmiş çeviriler bu seçimlerin bir sonucudur, sadece seçilmiş kelimelerden değildir ama sadece orada olabilecekleri düşünülenlerden daha fazlası yoktur. İstisnalar zıt biçimin varlığından dolayı önem kazanırlar (Hermans, 2006: 9).

Bir çeviri olarak işlevi olmayan bir çeviri, çevirinin sosyal sisteminin bir parçası olmaktan uzaklaşır (Hermans, 2006: 10-11).

Geçmiş ve geleceği inşa eden bir yapıda bireysel çevirileri şekillendiren farklı seçenekleri düşünmek yerinde olacaktır. Geçmiş sadece olası seçeneklerin sanal (virtual store) mağazasını ve muhtemel alternatifleri içermez aynı zamanda, somut, tarihsel arşivin başarılı seçimlerini, belirli vesilelerle uygun olduğu bulunan temsil türlerini içerir. Bunlar gelecekte bağlantıyı olası hale getirir, bunu yaparken yeni çeviriler öncekileri ve şimdikiyi kabul ederek kendilerini çeviri olarak kabul edilme şansını artırır. Hatırlanma olduğu kadar unutulması da arşivin kendisi için seçicidir. Çeviride bir zamanlar geçerli olan ancak şimdi demode olan çeviri yollarını seçmeyiz ve sadece günümüzün ihtiyaçlarını karşılayan kısaltılmış görüş açılarını seçeriz. Geçmiş,

günümüzün gelecekte kullanıma hazır tuttuğu formlarının olduğunu seçimidir. Gelecek günümüzün mevcut ertelemelerine aittir (Hermans, 2006: 11).

Sosyolojik araştırma türleri olan mikro, meso ve makro sosyolojik araştırma türleri günümüzde çeviri araştırmalarında kullanılmaktadır. Makro sosyolojik tür en az araştırılan olandır. Mikro sosyoloji bireysel sosyal aktörlerle ilgilenmektedir (çevirmen ya da sözlü çevirmen gibi); meso sosyoloji bu aktörlerin gruplarına ve özelliklere organizasyonlara odaklanmıştır; makro sosyoloji sosyal sistem olarak geniş bütünlükleri (kültürleri, ulusal devletleri, medeniyetleri) araştırmaktadır (Tyulenev, 2009: 147).

Çeviri, başkalarına bağlı olmadan, kendi sistemini yapılandırabilmesi için sistem olarak herşeyi barındırmaktadır. Luhmann'ın toplumsal sistemi, heteronomluğa karşı kendi sistem düzenini önerir. Sistemin, dış etkenlerle, yani kendi elinde olmayan nedenlerle varlığını sürdürebilmesi değil, hem kendi kendini düzenleme yetisi hem kendi içinde hem de diğer sistemlere karşı başkalarının müdahalesiyle gerçekleşen bir yapı olması çeviriler için de geçerlidir. Tyulenev, Luhmann sistem kuramından yola çıkarak, aslında çevirinin kendi kendini düzenleyen bir sistem olduğunu açıklamaya çalışır. Tyulenev'e göre çeviri kendi içinde bir sistem olmakla birlikte, aynı zamanda kendini düzenleyen bir sistemdir. Luhmann'nın genel sistem kuramına göre çeviri bir alt sistemdir. Alt sistem olarak, diğer sistemlere bağlı bir sistemdir. Çeviri sistem içinde sistemdir. Diğer bir deyişle, hem kendi içinde bağımsız ve kendini düzenleyen, hem de dış sistemlerin parçası olarak alt sistemdir. Tyulenev çeviriyi büyük bir sistemin, belki Bourdieu anlamında alanın mesela kültürel alanın bir parçası olarak görmektedir. Alman çeviribilimciler çeviri eylemini tek bir süreç ve tek bir çevirmeni bireysel olarak görüyorlar. Sistem odaklı bakışa sahip çeviribilimciler bunu kabul etmemektedirler. Örneğin edebiyat çevirmenleri, bir ülkede aynı geleneksel sınırlılığa tabidir. Sistem kuramcıları için hepsi birden incelenerek bir sonuç çıkarılmak istenir. Bir bireyden yola çıkarak sistem bakış açısı elde edilemez, bir tek bakış açısından kuram geliştirilemez.

Luhmann'ın sosyal sistem kuramı bir makro kuramdır. Alman çeviribilimcilerin kuramları daha çok mikro ve meso kuramlardır. Sistem kuramı bakış açısıyla ise, genel yapıdan hareket edilir, birey olarak çevirmenden değil, toplum sistemi ve çevirinin sistem içindeki rolü incelenir. Bu sistemik anlayışla, Tel-Aviv'de, Rus biçimciliğinden etkilenecek yazılmış bir edebiyat çoğul sistemi vardır. O sistem kendi içinde alt

sistemlerden oluşmaktadır ve bu sistem de diğer sistemlerin yani tüm kültürün alt sistemidir.

Luhmann'da ise o sosyal sistemin alt sistemi, yani burada edebiyat çoğul dizgesi kendi başına bir sistem değil, ulusal sosyal sistemin bir parçası olarak yer alır. Bir sosyal sistem o ülkenin alt sistemlerinden oluşur. Böylece çeviri sistemi, kendi içinde otonomdur. Ama diğer sistemlere karşı heteronomdur, yani onların parçası, onlara bağımlı bir sistemdir, yani alt sistemdir. Çeviri diğer sistemlerin (örneğin, edebiyat sisteminin) hizmetinde çalıştığı için, sosyal sistemin bir parçasıdır. Yani sistemler kendi içinde bağımsız, fakat bir genel sosyal sisteme ve onun kurallarına bağımlı ve heteronomdur. Çeviri ekonomi, politika gibi, başka sistemlere hizmet ettiği için heteronom bir sistemdir.

Bourdieu'de alanlar direkt sosyal sistemi oluşturmaz. Kendi üst alanlarını oluştururlar ve kendi içinde bir sistemi oluştururlar. Çeviri, edebiyat, müzik vs. birleşip kültürel sermayeyi ya da alanı oluşturur. Yani bunlar sosyal sisteme direkt bağlı kendi içinde bağımsız değil, kendileri birer bütün olarak bir alan özelliği taşıyarak bir sistemdirler. Fakat Bourdieu'nun sistem anlayışında habitus, sistemin işleyişini değiştirmektedir. Habitusun bir sistematik bir de bireysel tarafı vardır. Tamamen toplumsal ve kurallara bağlı yani heteronom değildir habitus, aynı zamanda bireysel ve yaratıcıdır da. Aynı zamanda, sistemi değiştirmeye açıktır.

Çeviri büyük sistemin parçasıdır ve çeviri olmadan bu sistem yürümez. Çevirinin boşluğunu da hiçbir sistem dolduramaz. Çeviri sistemdir ve uygun zemin olduğunda sistemin sistemidir, ama çeviriyi alt sistem olarak görmek daha pratiktir. Yani sistemin alt sistemi ve onlara bir yönüyle açık aynı çevrede olduğu için ama bir de kapalı tarafı vardır.

Çevirinin sistem ve sosyal yapı içerisindeki değeri, başka sistemlerle ortak ve açık yanındır. Göstergesel anlam (Semiotic sence) olarak çevirinin diğer sistemlere açık bir işlevi var. Çevirinin göstergeleri diğer sistemlere açıktır. Çünkü çeviri metinler diğer sistemlerle ilgilidir, onlara açık ama iş iletişime ve uzmanlığa gelince, çeviri kendi sistem içi iletişimini kendi kurallarına tabi olarak gerçekleştirir. Çeviri sürecinin işleyişi, tekniği, yöntemleri, müşterisi, vs. tüm bunlar çeviriyi diğer sistemlerden ayırarak kapalı bir sistem haline getirir. Çeviriyi diğer sistemlere karşı kapalı bir sistem

haline getiren, çevirinin ürünleri değil, çeviri sürecinin bir uzmanlık süreci ve kendine özgü iletişimsel işlevi olmasıyla ilgilidir. Ürün verme anlamında çevirinin diğer sistemlere karşı açık bir ilişki içinde olması çeviri sisteminin, ya da çeviri süreçlerinin kapalı olmasını engellemez. Bize göre Alman çeviribilimciler çeviri sisteminin, bu kapalı sistem yönünü incelemekle sınırlı kalmaktadırlar ve sistemlerin bağlarıyla ilişkili bir bakış açısı geliştirmemektedirler. Anglo sakson gelenekteki çeviri kuramları çeviriyi bir sistem olarak görerek, daha geniş bir bakış açısıyla, çevirinin sistemi etkileyen özelliklerini inceleyerek daha geniş ve makro kuramlar geliştirmektedirler. Bu ayrışma noktası çeviribilim için oldukça önemlidir. Bakış açılarındaki bu farklılık nedeniyle, Vermeer, Holz-Maenttaeri ve hermeneutik yaklaşımlar çeviriyi bir kapalı sistem olarak, kendi gerçekliğinde ve pratiğinde inceleyip, mikro ve meso bakış açılarını kullanırlar. Fakat sistem kuramsal ve sosyolojik yaklaşımlar çeviriyi, çevirinin sadece dış yapıya açık olan toplumsal sistem içerisindeki işlevi rolüyle incelemektedirler. Günümüz çeviribiliminin merkez sorunu da bu farklı bakışta yatmaktadır. Bu ayrımın saptanmasıyla çeviri kuramsal yaklaşımlar ve farklı paradigmlar, birbirlerine zıt, birbirlerini doğrulamayan ve birbirleri tarafından bertaraf edilen değil, toplamında çeviribilimin bütününe ortaya çıkarılabileceği bir sistemin parçaları olarak çeviribilimdeki yerlerini alacaklardır. Vermeer, ömrünün son yıllarında bu bütünlüğü fark ederek, Luhmann'ın sistem kuramını çeviriye adapte etmeye çalışmıştır. Çeviri kuramlarını (Vermeer, 2006) mezo, mikro ve makro kuramlar olarak ayırmıştır. Vermeer'in kuramsal bakışı mezo kuramsal bakışa uyarken, Luhmann'ın kuramsal bakışıyla çevirinin makro kuramsal yapısının yakalanabileceği umudu Vermeer için o gün açıklanması çok zor olsa da bir ışık olarak durmaktaydı. Vermeer'e yapılan eleştiriler bu anlamda tamamen haksız ve yersizdir. Vermeer'in çabası, kuramsal bir bütünü sezgisel olarak fark etme çabası olarak, bilimsel paradigma değişimine ve kuramsal keşiflere uygun bir çabadır. Eski işlevsel paradigmanın ana kuramcısı ve mucidi olarak, yeni paradigmanın temellerini de bizzat öngörebilmiştir. Vermeer'e getirilen eleştirilere katılsak bile, bu eleştirilerin yapılmasından sonra, bu boşlukları dolduracak bir kuramsal gelişmeyi henüz görebilmiş değiliz. Bu nedenle çeviri sosyolojisi alanında sistematik yaklaşımların, özellikle henüz tam uyarlanamayan Luhmann'ın kuramının bugün için, Bourdieu'nün yaklaşımından yola çıkan, özellikle

uygulamayla, somut toplumsal sorunlarla ilişki kuran bakış açılarının hala verimliliğini koruduğu söylenebilir. Çünkü Luhmann'ın kuramı henüz somutlaştırılmamıştır.

Tyulenev, Luhmann'ın kuramını makro kuram olarak ele alır (Tyulenev, 2012: 9). Tyulenev, makro kuramların, çevirinin pratik doğasını açıklamak için ne kadar geçerli olabileceğini araştırır. Çevirinin makro kuramlarının başlangıcı, Even Zohar ve diğerlerinin çevirinin bütünsel, toplumsal eleştirel doğalarına yukardan ve çok genel olarak bakmasıdır. Oysa bu kuramlarda çevirinin bireysel bakışı eksiktir. Ve çeviri tıpkı Bourdieu'nün alanlar kuramında olduğu gibi diğer alanların bir alt alanı (belki kültürel sermayenin) olarak belirlemekte ve Luhmann anlamında da bir alt sistem olmaktadır. Oysa Maenttaeri'nin sistem anlayışı çevirinin mikro ve meso alanlarıyla ilgilidir. Çünkü çevirmenin çeviri sürecinde içinde bulunduğu sistem makro sistem değil, meso ve mikrosistemdir. Maenttaeri'nin kuramı, daha çok Alman çeviribilimcilerin kuramları, çeviriye kendi gerçekleşme sistemi içinde ele alırken, bu tür sistematik yaklaşımlar ister Zohar, ister Hermans ister Luhmann olsun tamamen makro kuramlara dahildirler. Buradaki sorun, özellikle bugünün çeviribiliminde Alman çeviri ekolüyle diğerleri arasındaki fark, nereden ve hangi kuramsal bakışla (makro ya da mikro, meso) baktığımız sorundur. Çeviribilim çeviriye hangi bakış açısıyla bakacaktır?

Bizim kuramsal karşılaştırmamızda ve çalışmalarımızda hangi sosyal sistem kuramının daha elverişli olduğu, ya da hangi sistem kuramından bakarsak çeviriye nasıl göreceğimize. Makro bakış açısıyla bakınca çevirilerin hangi alanları (zaten belli bir çeviri, ya da çeviri süreci değil bütünü görmek bütün sistemleri incelemek gerek), mikro bakış açısıyla baktığımızda, çevirinin hangi alanları, hangi sistem söz konusu olduğudur. Konuyu buna göre tartışmak ve bugünün çeviri bakışını buna göre yorumlamak gerekir. Bu ayırım yine Alman çeviribilimcilerle diğerleri arasındaki farkı koyuyor ortaya. Bugün bazı çeviribilimciler, çeviriye salt makro bakış açılarını kabul edip, mikro ve mezo bakış açılarını reddederek, Maenttaeri'yi ve Vermeer'i eleştirmekte ve onların kuramlarını reddetmektedirler. Günümüzde birçok çeviribilimci, çeviri süreci (mikro) ve çevirmen (mezo) bakışlarını benimsemedikleri için, çeviri süreci ve çevirmeni değil, çevirinin bütünsel sistemini (makro) gözlemlerler. Bugünün birçok kuramı, çeviri alanını bile başka bir sistemin alt alanı sayarak daha da genişletilmesinin bir kuramını sunmakla, çevirinin gerçek sürecinden uzaklaşan; yanlış değil, fakat makro

bakarak, çeviri pratiğini değil, genel çeviri bakışını görmeye çalışarak, çeviri pratiğine bir yarar sağlayamayan kuramlar olarak kalmaktadırlar.

Sistemik çeviribilim olarak çoğuldizge kuramından başlayan yol sayılmamakta ve Alman ekolü buna dahil edilmemektedir. Çünkü Alman ekolünün sistemden anladığı bu toplumsal sistem içinde çeviriyi bir parça olarak ele almak değildir, çeviriyi kendi gerçekliği içinde, pratiği içinde ele alarak, çeviri için mikro ya da meso kuramlar geliştirmektir. Sistemciler çeviriyi bir sistemin alt parçaları olarak değerlendirdiklerinden hep toplumsal ölçekte değerlendirmektedirler. Çevirinin toplumsal süreçteki rolünü ele almakta ve çeviriyi bir bütün kabul etmektedirler. Böyle bir anlayışta Toury her iki tarafta da kalmaktadır. Ama diğerleri çevirinin sistemik tarafında, bunun adını eleştirel yaklaşım koyduğunuzda yine çeviri eleştirisi çıkmaz, çevirilerin eleştirisi çıkar, adını çeviri sosyolojisi koyduğunuzda, yine çeviri sürecinin somut sosyolojisi değil, çevirilerin büyük çaplı sosyolojisi, toplum içindeki genel rollerinin araştırılması çıkar. Zaten yeni tartışma da bu merkezde olmalı. Bu bakış açısı çevirmen yetiştirmede nasıl merkez olabilir? Bir çevirmene bunları öğreterek çeviriyi öğretmiş olur musunuz? Ancak iki taraf birleştirildiğinde çeviribilim bütünü oluşur. Bir paradigma diğerini eskitmemiş, daha geniş açıdan bakmıştır, ama çevirmen yetiştirmek için yine de Alman ekolü şarttır ve bu bakış açısıyla bir çeviri eğitimi ve çevirmenin günlük hayatı ve işi yönlendirilemez.

Çeviri sisteminin kendine ait bir ivmesi, kimliği, sistem olarak görece istikrarlılığı olduğu ölçüde kendini sürekli olarak üretir. Çevirinin, bir takım beklentilerin yönettiği sosyal bir sistem olarak sürdürülüp sürekli değişikliklere uğraması sonucu, günlük veya akademik diyaloglarda, çeviri eğitimi veren kurumlarda, bir gazete eleştirisinde veya çevirmenin önsözü bölümünde çevirilerin işleme, üretilme ve onlarla ilgili iletişim kurulmasıyla ilgili bir şekil belirlenir. Bu bakış açısının benimsenmesi, çeviri kavramının sabit, yerleşik, doğuştan bir anlamı olmadığını gösterir. Temsili olarak tanımlanan işlevini de dahil edersek bir kategori olarak çeviri iletişim araçları tarafından sürekli olarak üretilmektedir. Üretim sürecinde anlamları da değişmektedir. Bu durum çevirinin temel kodunun (temsil olarak geçerli/geçerli olmayan) içindeki farklı kavramların, karşıtlıkların, değerlerin ve programların çokluğuna benzetilebilir. Çevirinin bir kavram ve uygulama olarak sürekliliği ve istikrarlılığı, sistem olarak

kendini kendini oluşturma (öz üretim) özelliğinden yani kendi kendine üretim ve öz düşünümSELLİKLE ilgili tekrarlamalı işlemlerden kaynaklanır (Hermans, 1999: 144).

Her sistemin kendi kodları vardır ve bu kodlarla iletişim sağlanır. Sistemin işleyişini sağlayan onun kodlarıdır. Bu durumu çeviriye aktardığımızda, çeviri alanı yine kendi kodlarıyla iletişim kurarken, her metin kendi kültürünün kodlarıyla çalışır ve başka bir kültüre aktarılırken yine alıcı açısından ileti anlamında, alıcının algılaması açısından kendi kodlarıyla algılanır ve kendi sistemi içinde kodlanırken, bu iletişim sisteminin kodlarıyla anlaşılır ve üretilir. Bu maddeyi çeviri süreci ve aktarımı açısından yorumlamak gerekirken, çevirinin bir transfer olmadığını kabul edilmesi cümlesini de unutmamak gerekir. Yani çeviri bir transfer değildir, çünkü çeviri sürecinde, Vermeer'in söylediği gibi, alıcının bilgisi (Information) aktarılmayıp, çevirmenin bilgiden seçerek ayrıştırdığı ileti (Mitteilung) aktarılır. Bu şekilde, aktarılan kaynak metnin bilgisi değil, çevirmenin bilgiden ayırdığı kendi iletisidir.

Tartışmanın bu noktasında, çevirinin bir kültür aktarımı ve bilgi aktarımı olduğu kuramının (Reiss/Vermeer, 1984) yanlışlığını ve çürütüldüğünü görmekteyiz. Son yıllarda üzerinde çokça tartışılan yabancılaştırma yöntemine duyulan gereksinim de bu sorundan kaynaklanmaktadır. Çevirilerde kültür aktarımı söz konusu olamayacağına göre, çevirilerin iki farklı kültür ve sistem arasında bir filtreleme yönteminden sonra, çevirinin erek sisteme göre bir ayrıştırma yaparak metnin iletisini aktardığı kuramsal bakışı çeviri kuramı için daha uygun görünmektedir. İster yabancılaştırma yöntemi, isterse adaptasyon yöntemi kullanılsın, çevirinin bir kültürel aktarım olması söz konusu değildir. Çeviride hiçbir durumda transfer gerçekleşmez. Burada Luhmann'ın sistem kuramının “kültürün kodlarıyla iletişimin gerçekleşmeyeceği” savı, bir sistemin kodlarının bir diğer sistemden farklı olması gerektiği, Holz-Maenttaeri'in “açık uçlu sistem” (Gefüge) tezini çürütmektedir. Çeviri, açık uçlu bir sistem yerine, iki kapalı sistemin karşılaşmasıdır. Sistem kuramı ve çeviri sosyolojisi bakış açılarıyla, bir yandan metinle sınırlı bir kuram genişletilmiş olup, diğer yandan başka metinlerde yorumladığımız gibi Vermeer'in en geniş kuramı olan “bilgi sunusu (Informationsangebot) kuramı” ve Maenttaeri'nin “çeviri eylemi kuramı”nın ana kavramı olan “açık sistem” (Gefüge) kuramıyla çürütülmektedir. Daha önce de yorumladığımız gibi, çeviri eylemi ve işlevsel çeviri terimleriyle, kendi bireysel bakış

açılıyla çelişen Reiss/Vermeer ve Maenttaeri'nin kuramları böylece kültür aktarımı, bilgi aktarımı ve açık uçlu sistemler açısından da çeviri kuramsal çelişkiye düşmektedirler.

Tartışmanın bu noktasında, kültür aktarımı olan ve kapalı bir sistem olarak işlemeyen çeviri aktarımlarının neyi ifade ettiği sorusu sorulabilir. Çevirinin bir kültür sistemini aktarma amacıyla yapıldığı çeviri pratiğinde zaman zaman görülmüş olsa da, bu durum çevirinin normal durumu değil, çevirinin anormal ve ideolojik durumu olarak, çevirilerin normal geçişleri değil, kültürlere olumsuz etkileri olabilir. Bu durumda kültür aktarımı olarak en yanlış olan şeyin aktarımı ve bir başka sistemin taşınması olarak, yerli sistemin autopoiesisini yani dışarıdan aldığı şeyi kendi sisteminin kodlarına çevirerek kendini yeniden üretme yerine, kendi kodlarını bozma ve sistemini yok etme anlamına geleceği için yanlış bir varsayım olur. Çeviride işlev değişimi de benzer şekilde çeviri yöntemi olarak vardır, fakat çevirinin normal durumu değildir.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Geleneksel bilim anlayışında, bilimsel bir araştırma, sadece o bilim dalının kendi nesnesinin, kendi kuramıyla araştırılması anlamına gelirken; yeni bilimsel anlayış, disiplinlerarası bir bilimsel bakış olarak, diğer bilim dallarının araştırmalarını yok saymayıp, kendi etki çevresi sayar ve onlarla sistem çevre ilişkisine geçer. Gerçekte, bilim tarihine baktığımızda bilim dallarının birbirlerini her zaman etkilediklerini görmekteyiz. Bir bilim dalı kendi terminolojisiyle diğer bilim dallarından ayrılırken, onlarla bir ilişki içerisinde olmayı da kesmez. Bilim dallarında sistem çevre ilişkisi, devamlı olarak ihtiyaç halinde diğer bilim dallarıyla ilişki kurma anlamındadır. Çeviri için disiplinlerarasılık diğer bilim dallarına göre çok daha fazla bir öneme sahiptir. Çeviribilim, diğer bilim dallarıyla ilişki kurdukça kendi doğasını ve pratiğini açıklamak için kuramsal veriler kazanarak, bu verileri çeviri eğitimi ve kuramı yoluyla çeviri alanına aktarmaktadır. Çeviribilimin geleneksel olarak, salt aracı olan dili kendi nesnesi yapması ve bir dilbilim alanı gibi işlemesi çeviri pratiğiyle uyumsuzluğu ve çeviri doğasına uygun olmayan bir çeviribilimsel yaklaşımı beraberinde getirmiştir. Çevirinin bu kısır döngüden çıkarak, kendi doğasına ve pratiğine uygun bir bilim dalı haline gelmesi ancak diğer bilim dallarıyla kurduğu sıkı ilişkiden sonra gerçekleşebilmiştir.

Luhmann'ın kuramına uygun olarak, çevirinin kuramsal formunun, kendi medyumları olan diğer disiplinlerle devamlı olarak bir medyum-form ilişkisi kurma zorunluluğu vardır. Ancak böyle bir ilişki sayesinde çeviribilim devamlı olarak kendini yenileyerek kendini daha iyi tanımlayıp, çeviri pratiğine daha sağlıklı veriler aktarabilecektir. Çeviri alanında her bir çalışmada, her bir gözlemden, her bir tezde, her bir ders anlatımında çeviri alanını (ya da sistemini) anlatırken, diğer disiplinlerle ilişkisini ve ayrılaşmasını iyi yaparak, kullanılan verileri ayrıştırıp, çevirinin doğasına uygun hale getirmek, indirgemek ve çevirinin bütünde nasıl oluştuğunu gözlemlemek önemlidir. Her bir kitap, ders, tez birer gözlemdirler ve gözlem olarak diğer tüm bakış açılarından, derslerden, tezlerden ve kuramlardan farklı yönlerini ortaya koyabilmek için, ayrıştığı bilimsel verileri göstermek zorundadır.

Bizim çalışmamız, öncelikle çeviribilimin gelişimi ve zamanla diğer bilimlerden ve doğasına uymayan birikimlerden nasıl ayrıştığını göstererek, çevirinin bugünkü

sistemini inceleme amacını gütmüştür. Bunun yanında yine sistem kuramsal yaklaşıma uygun olarak, çeviribilimin kendi çevresiyle olan etkileşimini gözardı etmeyen bir bakış açısına sahibiz. Tezin başlangıcında, çeviri alanında şu ana kadar ortaya konmuş olan tüm yaklaşımlardan söz ederek, bugünün çeviri paradigmasına nasıl ulaşıldığı ve bugünün paradigmasının önceki paradigmalardan farkı ortaya koyduk. Çeviribilimin gelişiminde bugünün en geniş yaklaşımı olan çeviri sosyolojik bakış açılarının, çeviribilimdeki serüvenini anlattık. Çevirinin bireysel kuramlarının aktardığı alanı belirterek, toplumsal kuramların dün ve bugün için çevirilerin üretimiyle ilgili hangi yaklaşımlara sahip olduklarını gözlemledik. Bugünün çeviribiliminin “toplumsal ve pratik çalışma” paradigması, çalışmamızın hem gözlemi hem de tezi olmuştur. Çeviribilimin ve bugünkü kuramsal yaklaşımın dahil olduğu çeviri sosyolojisinin çeviri alanında hangi sorunlara, nasıl çözüm getirdiklerini görmeden, çeviri kuramlarının pratikle ilişkisinden söz edemeyiz.

Post yapısalcılara göre, sistem ve çevre ilişkisi her bir okur tarafından yeniden ve farklı kurulur. Çünkü her bir okurun yaptığı gözlemlerde, sistem ve çevre ayrıştırması farklıdır. Daha doğrusu yaptığı gözleme göre, gözlemine uymayanları çevreye atar, sistemin içine aldıklarını ise autopoietik bir ilişkiye sokar. Aynı durum çevirmenler için de geçerlidir ve her bir çevirmen de aynı şekilde yine böyle farklı bir gözlem ve ayrıştırma yapar. Her bir çeviri sürecinde kaynak metin yeniden kurulur ve yeniden gözlemlenir ve bu yüzden her bir çeviri diğerinden farklıdır. Luhmann'ın sistem kuramı postyapısalcı kuramlar olan Derrida, Eco, Barthes gibi kuramcıların okur odaklı yaklaşımlarına çok iyi uymaktadır.

Çeviri pratiğinde gözlem yapan çevirmen, ancak kendi işini gözlemler ve gözlemleri, yaptığı işin ne olduğuyla sınırlıdır. Oysa pratikte çalışmayan ve pratiği gözlemleyen kuramcılar, çevirmenlerin genel olarak yaptıkları işi nasıl yaptıklarını gözlemleyerek, geniş bir bakış açısından gözledikleri gerçeğini unutmamak gerekir. Luhmann'ın sistem kuramına göre, birinci tür gözlem yapanlar, yani çeviri pratiğindeki, somut nesneyi gözlemleyerek, sınırlı ve sadece kendi nesnesinin neliğini ve kendisinin ne yaptığını bilen ve gözlemleyebilen bir gözlemcidir. Böyle bir gözlemci olarak pratikteki çevirmen, diğer gözlemlerin nasıl yapıldığından haberdar değildir ve kendi gözleminin bütün içerisindeki konumunu bilecek durumda değildir. Fakat çeviri kuramcısı, salt

somut nesneyle değil, soyut bir düzlemde çevirilerin ve çeviri süreçlerinin, neliğini ve nasılımı daha üst bir düzeyde gözlemleyen bir kuramcıdır.

Oysa yapısalcılar, çevirmenin bireysel eylemi olan metinle ilişkisini, mikro yapısal ölçüt ve kuramlarla inceleyerek çok büyük bir hata yapmışlardır. Mezo yapılar, ya da eylemler makro kuramlarla, yani yapısalcı ve beyinde bir araya getirilmiş yapılarla incelenemez, aynı şekilde ise makro yapılar mezo bakış açılarıyla gözlemlenemez. Şimdiye kadar çeviribilim hep tersi istikamette gelişti ve büyük bir çelişkiyi iki taraflı olarak yaşadı; yani çeviriye mezo bakış olan Alman çeviribilimcilerin kuramsal bakışlarıyla çeviri sistemi, çevirilerin öznelerarası incelenmesiyle, çevirinin toplumsal boyutu incelenemez, onların toplumsal dedikleri şey de yine mezo bakış açılarıyla topluma bakmayı ifade eder yani, bir şeye aşağıdan yukarı bakmayı. Tersine makro bakış açıları olan sistem kuramlarıyla, ya da mikro kuramlarla çeviri eylemine çeviri sürecine bakma da çok ama çok büyük bir hata ve ters bir ilişkiyi gösterir, böyle bir bakışla çeviri süreci ve çevirmenin eylemi yapılandırılmaz, daha doğrusu çevirmenin bireysel eylemi, düşünme özneliği yapısal hale getirilemez, ya da yapısal şekle büründürülemez. Çeviri eleştirisinde de bu tutumu yansıtarak bakılmalı ve çevirmenin mezo eylemini makro değerlendirmekten kaçınmalı, aynı şekilde çeviri eyleminin makro tarafından bakan eleştirilere de, mezo ve öznel cevaplar ya da karşı gelişlerle yine başka bir yanlış yapılmamalıdır. Eski yapısalcılar bireysel olaya, yapısal ve sistematik baktıklarından tamamen yanlış, bugünkü yapısalcılar ise sisteme yapısalcı baktıkları için, ve çeviri eyleminin sistematik bakış açısıyla gözlenmesi anlamında doğru; eski bireyselciler, kuramlarını sistematikleştirmek istemelerinden dolayı yanlış, ya da onlarla karşılaştırıp onlara uydurma gayretinden dolayı yanlış yoldaydılar: bunun en önemli örneği; Maenttaerinin “Gefüge” kavramını kullanması ve yapı ve işlev çözümlemesi yöntemi ile tamamen yapısal bir yöntemi ya da bakışı bireysel bir modele uygulamaya çalışması ve Vermeer’in hatası, mezo kurama, yapısal bir kavram ve bakış açısı olan “işlevi” yerleştirmesi, oysa işlev eylemin ve amacın tam tersidir, işlev bir sisteme ve yapıya aittir ve o yapının işlevidir, oysa amaç bireyin eyleminin yönlendiricisidir.

Tezimiz, çeviribilim alanında bugünün genel paradigması olana “çeviri sosyolojisi” paradigmasını tüm yönleriyle ele almış ve Luhmann’ın sistem kuramı ve P.

Bourdieu'nün alan, habitus ve sermaye kuramlarını birlikte inceleyip yorumlayarak, çeviri alanında şu ana kadar gerçekleştirilmiş olan en geniş tabanlı bir kuramsal senteze ulaşmıştır. Sosyoloji alanında ve özellikle çeviri sosyolojisi alanında bir türlü uzlaştırılmayan ve bir arada incelenemeyen bu iki kuramın birlikte incelenmesi ve yorumlanmasıyla elde edilen verilerle çeviri alanına yeni bir ufuk açtığımızı umuyoruz. Çalışmamız çeviri sosyolojisini bir yandan E.A. Nida ve Alman İşlevsel Çeviribilimine kadar götürerek çeviri alanında bir genel paradigmanın izlerini sürmüş, diğer yandan bugünün paradigmasının birbirine zıt bakış açıları gibi gösterilen Bourdieu ve Luhmann'ın kuramlarının bir kuram-pratik ilişkisini yansıttığını ve birbirini tamamladığını göstermiştir. Luhmann'ın kuramını genelin üst bakışı olarak soyut, Bourdieu'nün kuramını ise bireysel olanın genel olanla kurduğu ilişkiyi incelemesi dolayısıyla somut bir bakış açısı olarak görebiliriz. Bourdieu'nün kuramı, pratikte çevirmenlerin çeviri alanıyla kurduğu ilişkinin, birey-toplum, özne-nesne ikiliğinden kurtularak, bireysel çevirilerin gerçekte toplumsal bakışın bir yansıması olduğunu göstermektedir. Luhmann'ın kuramı ise, sistematik bir bakışla, sistemin varlığını sürdürebilmek için oynadıkları rolleri genel çeviri sistemi açısından incelemek için en elverişli kuramdır. Bugünün çeviribilim paradigması bir yandan, kuram-pratik ilişkisine ve diğer yandan birey-toplum ilişkisine dayanan bir genel kuramı yansıtmak zorundadır. Çeviri alanı kuramla pratiği, çevirmenle okurlarını birlikte değerlendirdiği sürece toplumsal bir sistem ya da toplumsal bir alan olarak varlığını sürdürebilecektir. Tezimiz, çevirinin kuramsal-pratik / bireysel-sistematik tüm boyutlarını içeren ve yeniden yorumlayan yeni bir “Çeviri Sosyolojisi Paradigması” ortaya koymayı amaçlamıştır. Yeni paradigma, işlevsel çeviribilim paradigmasından sonra oluşan yeni çeviri kuramsal bakış açılarının, eski kuramlarla kaynaşması ve sentezlenmesinin sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Luhmann'ın çeviriye uyarlanması konusunda yeni görüşler ve Bourdieu'nün kuramının çeviri alanına taşınması konusunda yeni bakış açıları ve Luhmann-Bourdieu sentezleriyle şimdiye kadar yapılmaya cesaret edilememiş bir çalışmayı çeviri alanına taşımıştır. Tezimiz, tüm çeviri kuramsal bakışları kapsayan bir bakış açısıyla çevirinin genel kuramını yansıtmaktadır.

KAYNAKÇA

Kitaplar

- ALVER, F. (2006). “Niklas Luhmann”, *Kadife Karanlık 2*. G.Batuş, F. Alver, B. Arık, B. Çoban, Ü. Çığ (drl.). İstanbul: Su Yayınevi.
- AKTAY, Y. (2010). P. Bourdieu ve Bir Maxwell Cini Olarak Okul, *Ocak ve Zanaat*. G. Çeğin, E. Göker, A. Arlı ve Ü. Tatlıcan (drl.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- BACHLEİTNER, N. ve M. WOLF (Ed.). (2010). *Streifzüge im translatorischen Feld: Zur Soziologie der literarischen Übersetzung im deutschsprachigen Raum*. Wien: LIT Verlag.
- BACHLEİTNER, N. ve M. WOLF. (2010). Einleitung. N. Bachleitner ve M. Wolf (Ed). *Streifzüge im translatorischen Feld: zur Soziologie der literarischen Übersetzung im deutschsprachigen Raum* içinde. Wien: LIT Verlag, 7-32.
- BATUŞ, G., F. ALVER, B. ARIK, B. Çoban ve Ü. ÇİĞ. (2006). *Kadife Karanlık 2*. İstanbul: Su Yayınları.
- BHABHA, H. K. (2011). *Die Verortung der Kultur*. Tübingen: Stauffenburg Verlag.
- BOURDİEU, P. (1974). *Zur Soziologie der Symbolischen Formen*. Vol.107. Suhrkamp.
- BOURDİEU, P. (1993). *Sozialer Sinn: Kritik der theoretischen Vernunft*. Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag.
- BOURDİEU, P. (1997). “Die verborgenen Mechanismen der Macht”. M. Steinrück (drl.). Hamburg: VSA Verlag.
- BOURDİEU, P. (1999). Sprachlicher Markt. P. Auer (Ed.). *Sprachlicher Interaktion-Eine Einführung anhand von 22 Klassikern* içinde. Tübingen: Max Niemeyer Verlag, 240-252.
- BOURDİEU, P. (2001). *Die Regeln der Kunst*. Frankfurt am Main: Suhrkamp.
- BOURDİEU, P. (2006a). *Karşı Ateşler*. H. Yücel (çev.). İstanbul: YKY.
- BOURDİEU, P. (2006b). *Pratik nedenler: eylem kuramı üzerine*. H. U. Tanrıöver ve B. Vural (çev.), İstanbul: Hil Yayınları.
- BOURDİEU, P. (2006c). *Sanatın Kuralları*. Sevil N. K. (çev.), İstanbul: YKY.
- BOURDİEU, P. (2007). *Ocak ve Zanaat*. G. Çeğin, E. Göker, A. Arlı ve Ü. Tatlıcan (drl.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- BOURDİEU, P. ve B. SCHWIBS. (1985). *Sozialer Raum und Klassen, Leçon sur la leçon, 2 Vorlesungen, Pierre Bourdieu*. Frankfurt am Main: Suhrkamp.
- BOURDİEU, P. ve L. J. WACQUANT. (2007). *Düşünümsel bir antropoloji için*

- cevaplar*. Ökten, N. (çev.), İstanbul: İletişim Yayınları.
- CALHOUN, C. (2010). “Bourdieu Sosyolojisinin Ana Hatları”, *Ocak ve Zanaat*. G. Çeğin, E. Göker, A. Arlı ve Ü. Tatlıcan (drl.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- CHESTERMAN, A. (2007). Bridge concepts in translation sociology. M. Wolf ve A. Fukari (Ed.). *Constructing a Sociology of Translation* içinde. Amsterdam: John Benjamins, 171-182.
- CORCUFF, P. (2010). “Habitustan Hareketle Kolektife Meydan Okuyan Tekil”, *Ocak ve Zanaat*. G. Çeğin, E. Göker, A. Arlı ve Ü. Tatlıcan (drl.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- FREYER, C. (2006). Welten, Werte, Wirklichkeiten: Aspekte der sozialen Praxis von Translation aus der Perspektive der Didaktik. M. Wolf (Ed.). *Übersetzen-Translating-Traduire: Towards a “Social Turn”* içinde. Wien: LIT-Verlag, 295-304.
- FRÖHLICH, G. (1994). Kapital, Habitus, Feld, Symbol. Grundbegriffe der Kulturtheorie bei Pierre Bourdieu, *Das symbolische Kapital der Lebensstile: zur Kultursociologie der Moderne nach Pierre Bourdieu*. Frankfurt am Main: Campus Verlag.
- GERLİNG, V. E. (2006). Genderdiskurs und Habitus: lateinamerikanische Narrativik in deutschsprachigen Übersetzungsantologien. M. Wolf (Ed.). *Übersetzen-Translating-Traduire: Towards a “Social Turn”* içinde. Wien: LIT-Verlag, 329-337.
- GÖKER, E. (2010). “Araştırma Tasarımı açısından Pierre Bourdieu’nün sanat sosyolojisi”, *Ocak ve Zanaat*. G. Çeğin, E. Göker, A. Arlı ve Ü. Tatlıcan (drl.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- GÖKER, E. (2010). “Ekonomik İndirgemeci mi Dediniz?”, *Ocak ve Zanaat*. G. Çeğin, E. Göker, A. Arlı ve Ü. Tatlıcan (drl.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- GRBİC, N. (2010). Krieg als Kapital? Übersetzungen aus dem Bosnischen, Kroatischen und Serbischen ins Deutsche. N. Bachleitner ve M. Wolf (Ed.). *Streifzüge im translatorischen Feld: zur Soziologie der literarischen Übersetzung im deutschsprachigen Raum* içinde. Wien: LIT Verlag, 65-97.
- GÜRÇAĞLAR, Ş.T. (2005). *Kapılar: Çeviri Tarihine Yaklaşımlar*. Scala Yayıncılık.
- HEILBRON, J. ve G. SAPIRO. (2007). Outline for a sociology of translation. Current issues and future prospects. M. Wolf ve A. Fukari (Ed.). *Constructing a Sociology of Translation* içinde. Amsterdam: John Benjamins B.V., 93-107.
- HERMANS, T. (1999). *Translation in systems. Descriptive and systemic approaches explained*. St. Manchester: Jerome Publishing.
- HERMANS, T. (2002). The Production and Reproduction of Translation. System theory and historical context. S. Paker (Ed.). *Translations: (Re)shaping of Literature and Culture* içinde. İstanbul: Bogaziçi University Press, 175-1

- HERMANS, T. (2007). Translation, irritation and resonance. M. Wolf ve A. Fukari (Ed.). *Constructing a Sociology of Translation* içinde. Amsterdam: John Benjamins B.V., 57- 75.
- HOFER, M. ve S. MESSNER. (2010). Frau Macht Bruch. Ein Blick auf die aktuelle Situation von Übersetzerinnen und Verlegerinnen. N. Bachleitner ve M. Wolf (Ed.). *Streifzüge im translatorischen Feld: zur Soziologie der literarischen Übersetzung im deutschsprachigen Raum* içinde. Wien: LIT Verlag, 98-110.
- HOLZ-MÄNTTÄRİ, J. (1984). *Translatorisches Handeln - Theorie und Methode*. Helsinki: Suomalainen Tiedekatemia.
- KAİNDL, K. (1999). *Übersetzungswissenschaft im interdisziplinären Dialog*.Tübingen: Stauffenburg Verlag.
- KAİNDL, K. (2009). Übersetzung als gesellschaftliches Phänomen: Soziologische Ansätze in der Übersetzungswissenschaft. H. Kalverkaemper ve L. Schippel (Ed.). *Translation zwischen Text und Welt – Translationswissenschaft als historische Disziplin zwischen Moderne und Zukunft* içinde. Berlin: Frank & Timme, 155-167.
- KAYA, A. (2010). “P. Bourdieu’nün Pratik Kuramının Kilidi: Alan Kavramı”, *Ocak ve Zanaat*. G. Çeğin, E. Göker, A. Arlı ve Ü. Tatlıcan (drl.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- KRAİS, B. ve G. GEBAUER. (2002). *Habitus*. Bielefeld: transcript Verlag.
- KRAUSE, D. (2005). *Luhmann-Lexikon: eine Einführung in das Gesamtwerk von Niklas Luhmann* (Vol. 2184). Stuttgart: Utb.
- LEFEVERE, A. (2009). Interpretation, Übersetzung, Neuschreibung: Ein alternatives Paradigma (1985). S. Hagemann(Ed.). *Deskriptive Übersetzungsforschung: Eine Auswahl. Translationswissenschaftliche Bibliothek*. Berlin: SAXA Verlag, 63-91.
- LİANG, W. W.C. (2008). The Investigation of Bourdieu’s Sociological Theory in Translation Studies. R. Hyde Parker ve K. Guardarrama Garcia (Ed.). *Thinking Translation: Perspectives from Within and Without, Conference Proceedings Third UEA Postgraduate Translation Symposium*, 101-112.
- LİNDQVİST, Y. (2006). Consecration Mechanisms. The Reconstruction of the Swedish Field of High Prestige Literary Translation during the 1980s and 1990s. M. Wolf (Ed.). *Übersetzen-Translating-Traduire: Towards a “Social Turn”* içinde. Wien: Lit Verlag, 65-75.
- LUHMANN, N. (1991). *Soziale Systeme*. Frankfurt am Main: Suhrkamp.
- LUHMANN, N. (1998). *Die Gesellschaft der Gesellschaft*, Bd. 1. Frankfurt am Main: Suhrkamp.
- LUHMANN, N. (1998). *Die Gesellschaft der Gesellschaft*, Bd. 2, Suhrkamp, Frankfurt am Main.

- MOUZELİS, N. (2010). “Katılımcı-Toplumsal Bütün Sorunu: Parsons, Bourdieu, Giddens”, *Ocak ve Zanaat*. G. Çeğin, E. Göker, A. Arlı ve Ü. Tatlıcan (drl.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- MUNDAY, J. (2001). *Introducing translation studies: Theories and Applications*. New York: Routledge.
- MÜCEN, B. (2010). “Sabitfikirlerle Yüzleşen Bilimsel Tutum”, *Ocak ve Zanaat*. G. Çeğin, E. Göker, A. Arlı ve Ü. Tatlıcan (drl.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- ÖZTİMUR, N. (2010). “Feminist Teoride P. Bourdieu tartışmaları”, *Ocak ve Zanaat*. G. Çeğin, E. Göker, A. Arlı ve Ü. Tatlıcan (drl.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- PAPİLLOU, C. (2003). *Bourdieu lesen*. Bielefeld: transcript-Verlag.
- PÖLZER, R. (2010). Abseits der gängigen Pfade des Marktes: Aktuelle Tendenzen in der österreichischen Übersetzungslandschaft. N. Bachleitner ve M. Wolf (Ed.). *Streifzüge im translatorischen Feld: zur Soziologie der literarischen Übersetzung im deutschsprachigen Raum* içinde. Wien: LIT Verlag, 65-97.
- PRUNC, E. (2007a). Priests, princes and pariahs. Constructing the professional field. M. Wolf ve A. Fukari (Ed.). *Constructing a Sociology of Translation* içinde. Amsterdam: John Benjamins B.V., 39-56.
- PRUNC, E. (2007b). *Entwicklungslinien der Translationswissenschaft: von den Asymmetrien der Sprachen zu den Asymmetrien der Macht* (Vol. 14), Frank & Timme, Berlin.
- PRUNC, E. (2008). Zur Konstruktion von Translationskulturen. L. Schippel (Ed.). *Translationskultur: ein innovatives und produktives Konzept*, (Vol. 16). Berlin: Frank & Timme GmbH, 19-42.
- PYM, A. (2006). On the social and cultural in Translation Studies. A. Pym, M. Shlesinger ve Z. Jettmarova (Ed.). *Sociocultural Aspects of Translating and Interpreting*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 1-25.
- REESE-SCHAFFER, W. (2001). *Luhmann zur Einführung* (Vol. 82). Hamburg: Junfermann-Verlag.
- REINE, M. (2008). Translators and (their) norms – Towards a sociological construction of the individual. *Beyond Descriptive Translation Studies* içinde. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 91-102.
- REISS, K. ve H. J. VERMEER. (1984). *Grundlegung einer allgemeinen Translationstheorie* (Vol. 147). Tübingen: Max Niemeyer Verlag.
- ROBINSON, D. (2012). Translating Dostoevsky, Theorizing Translation: The Interpretant as Hermeneutical Guide. L. Cercel ve J. Stanley (Ed.). *Unterwegs zu einer hermeneutischen Übersetzungswissenschaft, (Radegundis Stolze zu ihrem 60. Geburtstag)* içinde. Tübingen: Narr Verlag, 68-101.
- SCHIPPEL, L. (2008). *Translationskultur: ein innovatives und produktives Konzept*.

(Vol. 16). Berlin: Frank & Timme GmbH.

- SCHWEİGER, H. (2006). Habituelle Divergenzen – Siegfried Trebitsch als Übersetzer und Vermittler George Bernard Shaws. M. Wolf (Ed.). *Übersetzen-Translating-Traduire: Towards a “Social Turn”* içinde. Wien: Lit Verlag, 45-54.
- SCHWİNGEL, M. (2003). *Pierre Bourdieu zur Einführung*. Hamburg: Junius Verlag.
- SELA-SHEFFY, R. (2006). The Pursuit of Symbolic Capital by a Semi-Professional Group: The Case of Literary Translators in Israel. M.Wolf (Ed.). *Übersetzen-Translating-Traduire: Towards a “Social Turn”* içinde. Wien: Lit Verlag, 243-252.
- SELA-SHEFFY, R. ve M. SHLESINGER. (2008). Strategies of image-making and status advancement of translators and interpreters as a marginal occupational group – A research Project in progress. A. Pym, M. Shlesinger, D. Simeoni (Ed.). *Beyond Descriptive Translation Studies* içinde. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Verlag Publishing Company, 79-90.
- TATLİCAN, Ü. ve G. ÇEĞİN (2010). “Bourdieu ve Giddens: Habitus veya Yapının İkiliği”, *Ocak ve Zanaat*. G. Çeğin, E. Göker, A. Arlı ve Ü. Tatlıcan (drl.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- TOSUN, M. (2002) Dil Edincini Aşan Edim Olarak Çeviri Eylemi (Çeviri Kuramlarının Gelişiminde Paradigma Değişimi). *Yayınlanmamış Doktora Tezi*. İstanbul Üniversitesi SBE.
- TOURY, G. (1995). *Descriptive Translation Studies: And Beyond* (Vol. 4). Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- TÜRK, B. H. (2010). “Sihirden Nefret Eden Bir İllüzyonist: Bourdieu, Gelenek ve İdeoloji”, *Ocak ve Zanaat*. G. Çeğin, E. Göker, A. Arlı ve Ü. Tatlıcan (drl.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- TYULENEV, S. (2012). *Applying Luhmann to translation studies: translation in society* (Vol. 1). New York: Routledge.
- ÜLKEN, H. Z. (1997). *Uyanış Devirlerinde Tercümenin Rolü*. İstanbul: Ülken Yayınları.
- VAN DOORSLAER, L. (2006). Ideologisch inspiriertes Idyll. Deutsche Übersetzungen der flämischen Literatur unter der „Flamenpolitik“ des Ersten Weltkriegs. M. Wolf (Ed.). *Übersetzen-Translating-Traduire: Towards a “Social Turn”* içinde. Wien: Lit Verlag, 307-315.
- VAN VAERENBERG, L. (2006). Die soziale und kommunikative Dimension des Übersetzens: Funktionalistische und kognitive Translationstheorien im Vergleich. M.Wolf (Ed.). *Übersetzen-Translating-Traduire: Towards a “Social Turn”* içinde. Wien: LIT-Verlag, 99-108.
- VENUTİ, L. (1992). *Rethinking Translation: Discourse, Subjectivity, Ideology*. New York: Routledge.

- VENUTÌ, L. (1995). *The Translator's Invisibility*. London/New York: Routledge.
- VERMEER, H. J. (2006). *Versuch einer Intertheorie der Translation*. Berlin: Frank&Timme.
- VORDEROBERMEIER, G. M. (2013). *Translatorische Praktiken aus soziologischer Sicht*. Berlin: Budrich Uni Press.
- WACQUANT, L. (2010). "Pierre Bourdieu: Eserleri ve Entelektüel Gelişimi", *Ocak ve Zanaat*. G. Çeğin, E. Göker, A. Arlı ve Ü. Tatlıcan (drl.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- WOLF, M. (2006). Translating and Interpreting as a Social Practice-Introspection into a New Field. M.Wolf (Ed.). *Übersetzen-Translating-Traduire: Towards a "Social Turn"* içinde. Wien: LIT-Verlag, 9-19.
- WOLF, M. (2006). *Übersetzen-Translating-Traduire: Towards a "Social Turn"*. Wien: Lit Verlag.
- WOLF, M. (2007a). The emergence of a sociology of translation. M. Wolf ve A. Fukari (Ed.). *Constructing a Sociology of Translation* içinde. Amsterdam: John Benjamins B.V., 1-36.
- WOLF, M. (2007b). The location of the "translation field". Negotiating borderlines between Pierre Bourdieu and Homi Bhabha. M. Wolf ve A. Fukari (Ed.). *Constructing a Sociology of Translation* içinde. Amsterdam: John Benjamins B.V., 109-119.
- WOLF, M. ve A. FUKARI. (2007). *Constructing a Sociology of Translation*. Amsterdam/Philadelphia: Benjamins Publishing Company.
- YEL, A. M. (2010). "Bourdieu ve Din Alanı: Sermaye, İktidar, Modernlik", *Ocak ve Zanaat*. G. Çeğin, E. Göker, A. Arlı ve Ü. Tatlıcan (drl.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- YOLDAŞ, Y. (2007). *İşlevsel-yapısal sistem kuramı*. Bursa: Alfa Akademi Basım Yayım.

Sürekli Yayınlar

- ASİMAKOULAS, D. (2007). Translation as Social Action: Brecht's 'Political Texts' in Greek. *TTR: Traduction, terminologie, redaction*, 20 (1), 113-140.
- BİELSA MİALET, E. (2010). The Sociology of Translation: Outline of an Emerging Field. *MonTI*. 2,153-172.
- BUZELİN, H. (2005). Unexpected Allies – How Latour's Network Theory Could Complement Bourdieusian Analyses in Translation Studies, *Special Issue. Bourdieu and the Sociology of Translation and Interpreting. The Translator. Special Issue. Bourdieu and the Sociology of Translation and Interpreting*:11.2, 193-218.
- CLARAMONTE, M. C. A. V. (2005). Re-presenting the "Real" –Pierre Bourdieu and Legal Translation. *The Translator. Special Issue. Bourdieu and the Sociology of Translation and Interpreting*:11.2, 259-275.
- ÇELİK, C. (2007). Niklas Luhmann'da Sosyal Sistem Olarak Toplum ve Modern Toplumun Karmaşıklığı Sorunu. *Bilimname*. XII, 2007/1, 51-74.
- DOLLERU, C. (2000). The Status of translation and translators, *Lebende Sprachen, Zeitschrift für Fremde Sprachen in Wissenschaft und Praxis*, XLV. 4.2000, 140-151.
- FOUCES, D. ve MONZO, E. (2010). What would a sociology applied to translation be like? *MonTI*. 2, 9-18.
- GOUANVİC, J. M. (2002). The Stakes of Translation in Literary Fields. *Across Languages and Cultures*. 3.2, 159-168.
- GOUANVİC, J. M. (2005). A Bourdieusian Theory of Translation, or the Coincidence of Practical Instances – Field, "Habitus", Capital and "Illusio", *The Translator. Special Issue. Bourdieu and the Sociology of Translation and Interpreting*. 11.2, 147-166.
- GOUANVİC, J. M. (2010). Outline of a Sociology of Translation Informed by the Ideas of Pierre Bourdieu. *MonTI*. 2,119-129.
- HEİLBRON, J. (1999). Towards a Sociology of Translation Book Translations as a Cultural World-System. *European Journal of Social Theory*. 2.4, 429-444.
- HERMANS, T. (1995). Revisiting the Classics, Toury's Empiricism Version One. *The Translator. Special Issue. Bourdieu and the Sociology of Translation and Interpreting*. 11.2, 215-223.
- HERMANS, T. (2006). Translation Without Translators:A Social Systems Perspective. *Journal of Translation Studies*. 9.1, 1-25.
- İNGHİLLERİ, M. (2003). Habitus, field and discourse – Interpreting as a socially situated activity. *Target, International Journal of Translation Studies*. 15.1, 243-267.

- INGHILLERÌ, M. (2005a). Mediating Zones of Uncertainty- Interpreter Agency, the Interpreting Habitus and Political Asylum Adjudication. *The Translator*. 11.1, 69-85.
- INGHILLERÌ, M. (2005b). The Sociology of Bourdieu and the Construction of the 'Object' in Translation and Interpreting Studies. *The Translator. Special Issue. Bourdieu and the Sociology of Translation and Interpreting*. 11.2, 125-145.
- KERSHAW, A. (2010). Sociology of literature, sociology of translation. The reception of Irene Nemirovsky's *Suite française* in France and Britain. *Translation Studies*. 3.1, 1-16.
- PARADA, A. ve O. D. FOUQUES, (2006). Sociology of Translation. *Quaderns. Rev. trad.* Vigo: Universidade de Vigo, Servizio de Publicacions. 15.2008, 231-235.
- PARKS, G. (1998). Towards a Sociology of Translation. *Rivista internazionale di tecnica della traduzione*. 3, 25-35.
- REINE, M. (2006). Heterolinguisism in/and translation-How legitimate are the Othr and his/her language? An introduction. *Target, International Journal of Translation Studies*. 18.1, 1-15.
- SAPIRO, G. (2008). Translation and he field of publishing. A commentary on Pierre Bourdieu's 'A conservative revolution in publishing'. *Translation Studies*. 1.2, 154-166.
- SELA-SHEFFY, R. (2005). How to be a (recognized) translator, Rethinking habitus, norms, and the field of translation. *Target, International Journal of Translation Studies*. 17.3, 1-26.
- SELA-SHEFFY, R. (2008). The Translators' Personae: Marketing Translatorial Images as Pursuit of Capital. *Meta LIII*. 3, 609-622.
- SIMEONI, D. (1998). The Pivotal Status of Translator. *Target, International Journal of Translation Studies*. 10.1, 1-39.
- TYULENEV, S. (2009). Why (not) Luhmann? On the applicability of social systems theory to translation studies. *Translation Studies*. 2.2, 147-162.
- TYULENEV, S. (2010). Is Translation an autopoietic System? *MonTI*. 2, 345-371.
- WOLF, M. (1999). Zum "sozialen Sinn" in der Translation Translationssoziologische Implikationen von Pierre Bordieus Kultursoziologie. *Arcadia*. 34.2, 262-275.
- WOLF, M. (2007c). Bourdieu's "Rules of the Game", An Introspection into Methodological Questions of Translation Sociology. *Matraga*, Rio de Janeiro. 14.20, 130-145.
- WOLF, M. (2008). "Dem Publikum neue Werte aufdrängen" ..., Macht und Ohnmacht von literarischen Übersetzer-Innen in übersetzungssoziologischer Sicht. *Lebende Sprachen*. 53.2, 61-66.
- WOLF, M. (2009). The implications of a sociological turn. Methodological and

disciplinary questions. *Translation Research Projects*. 2, 73-79.

WOLF, M. (2010). Translation “Going Social? Challenges to the (Ivory) Tower of Babel. *MonTI*. 2, 29-46.

WOLF, M. (2011). Mapping the field: sociological perspectives on translation. *International Journal of the Sociology of Language*. 207, 1–28.

ÖZGEÇMİŞ

Sevinç KABUKCİK,12.09.1977 yılında Almanya'nın Mannheim şehrinde doğdu. İlk, ortaokul eğitimini Almanya'da, lise eğitimini Türkiye'de tamamladı. Onsekiz yaşında bir erkek ve iki yaşında bir kız çocuğuna sahiptir. 2006 yılında Sakarya Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi Mütercim Tercümanlık (Almanca) Bölümünü Üniversite Birincisi olarak, tam not ortalamasıyla bitirdi. 2006-2009 yılları arasında Sakarya Üniversitesi, Mütercim Tercümanlık ABD da “Sözlü Çeviride Anlama ve Aktarma Süreçleri” başlıklı tezi hazırlayarak mezun oldu. 2009 yılında Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Fakültesi, Çeviribilim ABD'da, Mütercim Tercümanlık Bilim dalında doktora eğitime başladı. 2012 yılında Bilimsel Araştırma Projeleri (BAPK) kapsamında burslu olarak 6 ay yurt dışında Dr. Radegundiz Stolze ve Prof.Dr. Michaela Wolf ile birlikte bilimsel çalışmalarda bulundu. Kendisinin 5 uluslararası ve 1 adet ulusal bilimsel yayını bulunmaktadır. 2006 yılında Sakarya Üniversitesi, Mütercim Tercümanlık (Almanca) Bölümünde Araştırma Görevlisi olarak göreve başladı ve halen görevini sürdürmektedir.